GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

FEMTENDE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG
GRÆBES BOGTRYKKERI
1905

INDHOLD

Side

TANKER

SKIKKELSER OG TANKER

FØRSTE BIND

FORORD

Man skammer sig en Smule ved i Bogform at udgive mindre Ting. Der er saa meget mere Anseelse forbunden med «et større Værk». Men naar man har gjort sig Umag ogsaa med Smaating, forekommer det En selv, at man kan være dem bekendt.

Omstændigheder, hvorover jeg ikke var Herre, har foraarsaget, at jeg er kommen til at sidde inde med Masser af slige Smaating. Fire Aar i Træk (1897—1900) var jeg syg, laa omtrent halvanden Aar tilsengs og spildte Tid ikke blot derved, men ved de Rejser, der var nødvendige til Genvindelse af mine Kræfter. Jeg følte mig ude af Stand til at tage et nyt større Arbejd for, da det syntes at maatte blive afbrudt ved den stadigt tilbagevendende Sygdom, og besluttede derfor i nogen Tid at indskrænke mig til korte Artikler, der fuldendtes med det Samme.

Saaledes kom jeg i de senere Aar til at nedskrive en Mængde smaa Prosastykker, der i broget Mangfoldighed og i tvangløs Form gengiver Livsindtryk eller Indtryk fra Bøger.

Artikler som disse svarer nogenlunde til hvad man paa Holbergs Tid kaldte Breve. Holberg selv, denne store Arbejder, holdt sig som bekendt ikke for god til i sin ældre Alder at forfatte den Række *Epistler*, som efterhaanden udgjorde et Værk

paa fulde fem Bind. Han følte dengang en Trang til med større Ubundethed, end et sammenhængende Arbejd gav Rum for, at udtale sig angaaende «adskillige historiske, politiske, metafysiske, moralske, filosofiske, *item* skemtsomme Materier». Har ogsaa jeg følt Trang dertil, glemmer jeg ikke derfor Afstanden mellem ham og mig.

G. B.

DANMARK

H. C. ANDERSEN

(1900)

I

Man kunde ikke se et mere livfuldt og foranderligt Ansigt end H. C. Andersens. Hans Væsens Modtagelighed og Ømfølsomhed var helt i denne Uro, i de nervøse Øjenlaags Hæven og Sænken sig; men ogsaa det frembringende Liv var deri, i disse omskiftelige Træks hundrede smaa Grimacer, i Lunets Glimt, som fór hen over dette stygge Aasyn og forskønnede det, og i Stemmen med dens mangfoldige vekslende, men altid tydelige Betoninger, Alvorens som Skemtens. Han talte meget, men han fortalte hellere end han talte, og han læste hellere op hvad han havde skrevet end han fortalte.

H. C. Andersen var fra først af (og til sin Død) det fattige, længe nødlidende, tusinde Gange ydmygede Almuesbarn, der kun havde kunnet naa frem ved Godtfolks Velvilje og som hele sin Opvækst og Ungdom igennem maatte ty til Velgørere og Velyndere og møjsomt bane sig Vej ved Protektion. Hans Holdning var bestemt deraf, selv da han var verdensberømt, verdenserfaren, og da han især i Udlandet, hvor han dyrkedes, forstod at gøre sig gældende som «den store Mand».

Thi en stor Mand blev han. En Mand blev han ikke. I Almuesbarnets Sind var der ikke en eneste Spire til Mandighed. Han fik efterhaanden Selvfølelse, fik den især ved Rosen udefra, men aldrig Mandskraft eller Mod. Hans Aand var ganske uden

Angrebsvaaben. Ikke et Sekund i hans Liv er det faldet ham ind, at han kunde give sig til engang i en god Sags Tjeneste at angribe de Mægtige. Han var selv i altfor lang Tid en Stakkel, der trængte til Kærlighed, til Godhed, til Imødekommen og fremfor Alt til Anerkendelse. Førte han Vaaben, var det til Forsvar og altid i digterisk Form, saa Fleuretten havde Dup.

Han var blød og øm, let sørgmodig og rig paa Lune, let at narre, let at vinde, et Hjertemenneske, forsaavidt han var god og medlidende, et Forstandsmenneske, forsaavidt han var yderligt forsigtig. Man vilde endnu længe, længe kunne blive ved at tillægge ham Egenskaber; men i hans Væsen var der ligefuldt fra først af kun en eneste Grundegenskab, kun en eneste til Grund liggende Stræben: en umættelig, altfortærende, altopslugende Ærgerrighed, der aldrig glippede eller svigtede et Minut i hans lange Liv, og som voldte næsten alle hans lange Livs Glæder og Sorger. Blive berømt, blive æret og anset, hyldet og fejret! det klang æggende i hans Øre Dag ud, Dag ind i de mangfoldige Aar, da han var først ukendt, senere tvivlsomt bedømt og stod der som en Skikkelse, mangfoldige holdt sig op over, og der kun støttede sig til et vaklende Ry. Være berømt, være æret og anset, være hyldet og fejret! Det var den liflige Klang i hans Øre, da Alderdommen nærmede sig, endda han skjalv for hvert Vindpust, der kunde rive Blade af hans Lavrbærtræ.

Han bevarede sin fulde Modtagelighed for hvad man sagde eller skrev om ham endog efter Triumfen. Det var en af Welhavens Historier, at da han en Dag i en kjøbenhavnsk Kafé havde sat sig ned ved et lille Bord sammen med Andersen, saa han med Et dennes Ansigt antage et ulykkeligt og uroligt Udtryk, og ved at følge hans Bliks Retning opdagede han da, at det hang ved en ussel Avis, i hvilken en eller anden Smører havde tilladt sig en næsvis Hentydning til Andersens Ydre. «Hvor kan,» udbrød Welhaven, «De med Deres Verdensry bryde Dem om, hvad saadan en Fyr siger om Dem i et saadant Blad?» — «Jeg bryder mig alligevel en lille Smule derom», svarede Andersen med Taarer i Øjnene.

Hans Ærgerrighed var af en særegen Art. Han attraaede ikke Magt i nogensomhelst Form. Der var jo Intet, han vilde sætte igennem, ikke engang en vis kunstnerisk Stils eller ny Kunstretnings Sejr. Han vilde kun roses, det var Alt, anerkendes, eller *erkendes*, som han med en pudsig Ordbrug kaldte det. Han

skriver selv med forbavsende og ugrammatikalsk Aabenhjertighed: «Kun i at beundres af Alle føler min Sjæl sig lykkelig; den Mindste, som ikke gør det, kan gøre mig mismodig.» Han frydede sig endog ved det dummeste Menneskes Bifald; han sørgede endog over det mest ukyndige og ondskabsfulde Menneskes Drilleri eller Spot; han hilsede den elendigste Pennefører til Jorden, ifald han vidste eller formodede, at denne kunde faa en Anmeldelse indrykket i et Blad. Af hans Ærgerrighed flød hans Forsigtighed, hans Angst for ved en dristig Ytring at skabe sig Fjender. Deraf ogsaa hans Forkærlighed for de Store, hans Iver for at faa Adgang til Hoffer, hans Lyksalighed over de Artigheder, som vistes ham fra fyrstelige Personers Side. Alt dette forøgede det Ry, der var Skatten, han ophobede. Og tilsidst kunde han ikke andet end i dette Ry se et Nationalklenodie. En Dag, jeg gik ved Thorvaldsens Museum og han kom mig i Møde nærmere Stranden, fór han over Gaden imod mig med Udbruddet: «Har De hørt om min *Erkendelse* i Portugal?» meddelte med rivende Hast, at En havde oversat noget af ham, en anden skrevet et eller andet om ham dernede, og var borte med det samme. Hvad Hjertet var fuldt af, løb Munden over af.

Overfor dem, der holdt af ham og forstod ham, skadede denne Selvoptagethed ikke synderligt, netop fordi den saa naivt og aabent lagde sig for Dagen. De vidste fuldt vel, at Andre, som hverken havde Andersens Hjerte eller hans Geni, var ikke mindre selvoptagne og kun bedre forstod at skjule dette. Men i Udlandet, blandt Fremmede, tog dette Væsen sig jo ikke ud. Selv om man vurdere hans Evner, holdt man sig op over hans Person. Da jeg endnu i Andersens Levetid en Dag hørte den gamle Philarète Chasles gøre det, gav jeg undskyldende til Svar: «Han er jo et Barn.» «Et Barn!» udbrød Chasles, «han er endnu ikke vænnet fra.» — Fanny Lewald fortalte en Aften en Historie om, hvorledes hun i sin Ungdom havde siddet ved Bordet med en stor Kres af Tyske hos en Spisevært i Rom, hvor hendes Landsmænd daglig kom (formodenlig Osteriet Lepre, hvor Skandinaver og Tyskere dengang samledes), da Andersen traadte ind, lige ankommen fra Rejsen og neppe havde sagt Goddag og gjort Bekendtskab, før han trak et Hefte op af Lommen og tilbød at læse *Den grimme Ælling* højt paa Tysk. Hendes Landsmænd, der var i Stemning til at snakke sammen, men ikke til at høre paa Oplæsning, spurgte da Andersen, om han ikke

heller først vilde se Forum Romanum eller Colosseum eller Peterskirken, men fik til Svar, at han helst af Alt vilde læse *Den grimme Ælling* højt. Denne pudsige Meddelelse stemmer ikke ret med den Fremstilling, Andersen i sit *Livs Eventyr* giver af Maaden, hvorpaa han tilbragte sin første Dag i Rom, men umuliggøres dog heller ikke af den, og Fanny Lewald var Sanddruheden selv.

Det hørte med til Andersens Uskyld, at han ikke selv anede, hvor ufordelagtigt et Indtryk hans evige Trang til Ros og hans Iver for at nærme sig fornemme Folk og Hofkrese gjorde paa Mennesker, der levede for en Idé, eller overhovedet paa Mænd med barskere Sind og et Formaal udenfor sig. Et mærkværdigt Vidnesbyrd derom foreligger paa det Sted i hans *Livs Eventyr*, hvor han skildrer sit Sammentræf med den fra Tyskland fordrevne revolutionære Digter Freiligrath paa Gaden i London og omtaler sine Besøg hos ham. Andersen erfor aldrig, at Freiligrath i Anledning af dette Sammentræf har skildret og stemplet ham med en Kraft og en Lidenskab som den, Dante udfolder overfor en af de Fordømte i hans Helvede. (Digtet i Freiligraths *Samlede Digtninge* 3dje Bind, S. 235.) Skønt malt med Ringeagt er dette Portræt et af de mest glimrende og sande, der nogensinde er malt af Andersen. Hans Gang, hans Blik, hans Maade at tale paa, hans Skildring af sin Fejrethed og af sine frugtesløse Forsøg paa at faa Indpas i Buckingham-Palast, Alt er taget paa Kornet. Da imidlertid Andersens Skildring af hans Forhold til Freiligrath gør det fuldeste, ærligste Indtryk af Paalidelighed og da han umuligt to Gange kan have taget ud paa Landet til Freiligrath uden indtrængende og gentagen Opfordring, saa kan den tyske Digter ikke frikendes for en ret grim Tvetungethed overfor den danske, ligesom Andersens Fremstilling klarligt viser, at det ingenlunde var Angst for at kendes ved en Revolutionær, som gjorde at han i første Øjeblik ikke genkendte Freiligrath paa Londons Gader, men den simple Omstændighed at denne havde taget sit tykke sorte Skæg af og at hans Haar var graanet.

II

At den elskværdige og blide Andersen nu kom til at udvikle sig saa ensidigt som Menneske, at Hang og Trang til Anerkendelse

og Udmærkelse, til Forkælelse og Beundring saaledes tog Luven fra alle andre Drifter og Tilbøjeligheder hos ham, det beroede for en meget stor Del paa hans Stilling i Danmark største Parten af hans Liv. I et meget omfangsrigt Skrift af en Mand, der stod ham nær, blev der i 1882 nedlagt Indsigelse mod en Ytring, jeg etsteds har brugt, at Andersen paa den Tid (1838), da *Kun en Spillemand* udkom, endnu var «det jagede Dyr i den danske Literatur». Indsigelsen blev begrundet dels ved den vistnok sande Paastand, at for Andersen stod enhver Kritik af hans Arbejder som Angreb paa hans Person, dels ved Paavisning af, at Andre blev behandlede fuldt saa haardt som han, dels endelig ved Optryk af enkelte ikke ubillige Kritiker. Skriftet paaviste desuden meget rigtigt, at Andersen til enhver Glæde over en Hædersbevisning uvilkaarligt knyttede Harme ved Tanken om den Tid, da han ikke nød den Paaskønnelse, han mente at have Krav paa. Men saa rigtigt dette end er, omstyrter det ingenlunde mit Udsagn. Ja, naar Talen er om det danske Samfund og ikke om Literaturen alene, vilde man kunne hævde, at den uretfærdige og ubillige Behandling af Andersen endnu henved en Snes Aar derefter fandt Sted.

Vistnok var hans Eventyr trængte igennem; dog roste man altid de ældste paa de seneres Bekostning, hvad jo ikke kunde være Andersen kært, og han havde jo skrevet meget andet end Eventyr. Som Menneske var han ligefrem til Nar. Hans lange, noget kejtede Person hilsedes med et Smil; hans Forfængelighed var et Ordsprog, og utallige var de sande eller opdigtede Historier, der fortaltes om den. Først sent, da man fra alle Sider erfor, at hans store udenlandske Ry, som man længe med Heiberg i *En Sjæl efter Døden* havde gjort Løjer med, var en kraftig Virkelighed, slog man pludselig om, og han, som havde været Genstanden for den almindelige Satire, blev med ét Slag uantastelig, fredhellig — indtil Spottelysten atter fik Luft efter hans Død.

Fra min tidligste Ungdom har jeg kendt betydelige og fremragende Mænd blandt de Ældre i Danmark. Ikke en iblandt dem satte Pris paa Andersen. Nævntes hans Navn, var det for at fremkalde Lystighed ved at anføre Eksempler paa hans Overfladiskhed og Uvidenhed, især i Sprog. Fordrejelserne af italienske Navne i den ældste Udgave af *Improvisatoren*, formentlige Mangler ved hans Stil, ja ved hans Retskrivning, Pudsigheder ved hans Optræden fortaltes i det Uendelige. Der er ikke det mindste

utroværdigt ved hvad han etsteds beretter, at en fin Herre i Forbigaaende sagde til en anden, saa han kunde høre det og for at han skulde høre det: «Der staar vor udenlandske Orang-utang.» Der er mangen En, som ikke vilde agte paa Sligt, endsige skænke det en Tanke; men for Andersen var det et Dolkestød i Brystet.

Hans i hin Tid, da man rejste med Postvogn, ganske mærkværdige Rejselyst, som førte ham til Lande og Egne, ingen dansk Digter før ham havde besøgt, og som saa stærkt taler for hans ungdommelige Trang og Evne til oplevelysten og videbegærlig at tilegne sig nye Indtryk, ja som inderst inde er et Udslag af Verdensborgeraanden i ham, blev nærmest kun opfattet som en Særhed, som Vidnesbyrd om Uro i Blodet, Tomhed i Sindet og Mangel paa Sans for det Værdifulde i Fædrelandet. Han fortæller, at da han kom fra Grækenland, henvendte en gammel kjøbenhavnsk Dame de Ord til ham: Har De nu, Hr. Andersen, paa Deres lange og mange Rejser set Noget ude, der er saa dejligt, som vort lille Danmark? — Ja, det ved Gud jeg har! svarede han, jeg har set Meget smukkere. — Fy, udbrød hun, De er ikke Patriot. — Det er betegnende, at han, som fortæller dette, har skrevet det bekendte Digt med Omkvæd: «Jeg tror, der er skønnest i Danmark».

Der var jo saare meget i Andersens Værker, som kunde give Anledning til forstandig Kritik, og hvem véd, om han havde været saa uimodtagelig for den, som det tros, i Fald han havde faaet Indtrykket af, at den paagældende Kritiker ikke blot vilde ham det vel, men forstod ham. Hvor taknemmelig han var for enhver Belæring, viser bl. A. hans Forhold til H. C. Ørsted, der dog som æstetisk Kritiker var hildet i snevre Fordomme. Men vist er det, at den meste Kritik, han fik at høre, ikke var andet end et Udslag af den hjemmefødte Smaalighed, han morsomt kalder «Dumhedsklogskaben». Han har givet Eksempler paa den, og man føler med ham, naar han skriver: «Der er noget saa Jammerligt, saa Pjaltet i slig Kritik, at man ikke saares, men føler Lyst til, selv om man er det mest fredsommelige Menneske, at banke saadanne vaade Hunde, der træder ind i vor Stue og lægger sig der paa de bedste Steder.»

Det kan jo ikke nytte at ville fragaa de Danskes Skødesynd: den smaalige Forfølgelseslyst. Med Tilfredsstillelse kunde Andersen i sit Levned meddele, at da han en Dag til Thorvaldsen

i Rom talte om et Smædedigt, der var blevet ham tilsendt til Paris, havde denne heftigt bidt Tænderne sammen og sagt i øjeblikkelig Vrede: «Ja, ja, jeg kender dem hjemme. Mig var det ikke gaaet bedre, om jeg var bleven der. Jeg havde maaske ikke engang faaet Lov at sætte en Modelfigur. Gud ske Lov, at jeg ikke trænger til dem! Gør man det, da véd de at pine og plage.»

Andersen selv er i sine Skrifter for sky og forsigtig til at udtrykke sig saa stærkt; men i hans Breve, især i dem, han beder Adressaten brænde paa Stedet, tager han Bladet fra Munden og taler i sit Hjertes Bitterhed om sin Modgang. Saaledes skriver han fra Paris i April 1843 til en Veninde: «Jeg hader hvad som hader mig; jeg forbander hvad som forbander mig. Fra Danmark kommer altid de kolde Luftninger, der forstener mig ude. De spytter paa mig, de tramper mig i Dyndet! Jeg er dog en Digternatur, som Gud ikke gav dem mange af, men som jeg i mit Dødsøjeblik vil bede ham aldrig give dette Folk . . . Ja, om jeg end efter min Død skal dømmes som her i Livet, jeg siger: De Danske kan være onde, kolde, sataniske. Det er et Folk, der passer for de vaade, skimmelgrønne Øer, hvorfra Tycho Brahe blev forjaget, hvor Eleonora Ulfeld sad i Fængsel, Ambrosius Stub var Herremændenes Nar, og hvor endnu mange, som hine, vil blive behandlede ilde, til Folkets Navn klinger som en Saga.»

Til denne Forbitrelse over virkelig eller formentlig Miskendelse svarer som dens Modpol den brændende Taknemmelighed for Medgang, særligt for Hædersbevisninger, der var Grundlaget for Andersens Religiøsitet. Ligesom han betragtede Misstemningen som noget, der burde trænges tilbage og fordrives, hvis uforfalskede Ytringer burde brændes, saaledes ansaa han Taknemmeligheden for det, der var Pligt og krævedes som Tro, det hvis Ytringer atter og atter burde gentages og foreholdes Omverdenen. I Medgangen og Hædersbevisningerne, i det Ry, han saa længe havde attraaet og forholdsvis tidligt naaet, sporede han et Forsyn og ikke et almindeligt og ubestemt, men et Særforsyn, der bestandig havde vaaget over ham, ledet hans Fjed, ført ham til gode Mennesker, Velgørere, Hjælpere, Beskyttere, ladet ham fødes i Ringhed for at hans Storhed kunde tage sig des mere blændende ud imod den mørke Baggrund af Fattigdom og Forladthed, kort sagt havde skaffet ham Oprejsning og Anerkendelse,

tilsidst Hæderens Krone. — Som det hedder i de første Linjer af hans Levned: Mit Livs Historie vil sige Verden, hvad den siger mig: Der er en kærlig Gud, som fører Alt til det Bedste.

Og da der jo ikke kan være en Gud uden at Mennesket har Alt fra ham og skylder ham Alt, gjorde den megen Hæder, der tilsidst blev ham vist, ingenlunde Andersen hoffærdig, men ydmyg. Det var i sit Hjertes Oprigtighed og Uskyldighed, at han saa jævnlig, naar han hilstes af Omgivelserne med Beundring og Hyldest, udtalte og skrev, at dette var for meget, altfor meget. Han var ude af Stand til den Forestilling, at det sømmer sig for en Mand, endog for en Digter, at have sit Liv i Andet end de Andres Dadel eller Ros. Aldrig har han begrebet, at Menneskenes Beundring som deres Modstand ikke blot lader Den inderst inde uberørt, som har en Sag eller en Tanke, men ogsaa Den, der engang for alle kender sine Evner og deres Begrænsning. Der gives et lille ypperligt Vers af Paul Heyse, som siger dette med Fynd:

Wer sich an Andre hält,
Dem wankt die Welt.
Wer auf sich selber ruht,
Steht gut.

Og som nu Udtrykkene for Kærlighed og Taknemmelighed til det faderlige Forsyn breder sig i Andersens hele Livsværk, medens det Tungsind, der var hans virkelige Grundstemning, fortonede i den tilstræbte og bevidste, men noget flade Harmoni, saaledes gik det ogsaa i det Mindre med Andersens Misstemning mod Danmark. Den blev dels af Pligtfølelse, dels af Forsigtighed holdt nede, og i hans Vers som i hans Prosa viser han sig aldrig træt af at synge sit Fædrelands Lov. Faa har besunget Danmark blødere paa Vers og talt til dets Ære i saa farverig en Stil og med saa lyrisk Sving som H. C. Andersen i sin Prosa. Han var stolt af at være Dansk og vel ogsaa en Smule stolt af, selv i ikke ringe Maal at have forøget Danmarks Hæder og vist dets Flag i de fjerneste Havne.

Denne Stolthed klædte ham, netop fordi den var saa ganske uden Hovmod. Den traadte vistnok aldrig frem i hans Samtale; men laa paa Bunden af hans Sjæl, overdækket af Trangen til at behage og vinde hvert eneste Menneske, han mødte paa sin Livsvej.

III.

Denne Trang til at møde Velvilje og om muligt kærlig Beundring havde blandt andre Følger den gode, at Ingen kunde være simplere i Væsen og hjerteligere i Holdning end han. Saa rig en Anledning han end havde til at omgaas de højest Stillede i Samfundet, var han langt mer end høflig, god og ligefrem mod enhver nok saa menig Mand eller Kvinde. Og hvor han troede at spore eller havde Grund til at formode den Ærbødighed og Beundring, der skyldtes hans Evner, var han overstrømmende venlig.

Det kan disse Linjers Forfatter af personlig Erfaring bevidne. I de Breve fra ham til mig, der er offenliggjorte — jeg har iøvrigt aldrig modtaget det sidste af dem — kalder den 64-aarige berømte Mand mig unge Begynder stadigt: Kære Ven!

I den sidste Halvdel af Treserne lærte jeg Andersen personligt at kende, traf ham nu og da i Selskabslivet. Der viste han sig i Reglen elskværdig til alle Sider; ogsaa hans Heftighed i Ordskiftet var elskværdig, kun nu og da, naar hans ømmeste Streng berørtes, kunde han virke forstemmende. Kort efter at *Kongsæmnerne* var udkommet, var der i en Kres, hvor man skarpt fulgte med alt værdifuldt Nyt, ved Bordet megen og livlig Tale om Stykket og den da endnu ukendte Ibsen. Ogsaa den smukke og fine Dame, Andersen havde tilbords, var ubesindig nok til at tage Del i denne Samtale og bl. A. rette Spørgsmaal om den norske Digter til ham. Svaret kom i Skikkelse af dette utaalmodige Udbrud: Har De, Frue, nogensinde hørt Tale om en dansk Digter ved Navn H. C. Andersen?

Paa hin Tid var Scribe og hans Skole endnu herskende paa det kongelige Teater i Kjøbenhavn, og da jeg etsteds, hvor ogsaa Andersen var tilstede, en Dag udtalte mig stærkt afvisende om den poetiske Værdi af et dengang meget beundret Stykke af Scribe og en Medarbejder, faldt man fra alle Sider over mig. Jeg er den Dag idag Andersen taknemmelig for den Varme, hvormed han tog mit Parti og (med et vist Overmod) slog fast, at «alle fornuftige Mennesker» var enige om hvad jeg havde sagt. Da en anden Gang Stillingen fornyede sig i Anledning af et Stykke, som havde M. Goldschmidt til Forfatter, maatte jeg vel ogsaa være taknemmelig for god Bistand, men kunde ikke ganske

værge mig mod det Indtryk, at Andersen vilde have lidt derunder, ifald man i hans Nærværelse havde fundet et Skuespil af en samtidig dansk Digter altfor godt.

Mest vindende var han dog, naar han engang imellem gjorde mig et Besøg i det latterligt lille og meget højtliggende Værelse, jeg da beboede. Han traadte ind, satte sig paa den trange, læderbetrukne Puf, som var Alt, hvad jeg kunde byde ham, skævede til Vinduet, hvor omhyggeligt det end var lukket, flyttede sig i sin Angst for Træk lidt bort fra det og tog et Haandskrift op af Brystlommen. Dog inden han begyndte at læse, forberedte han med nogle indledende Ord sin Tilhører paa hvad der var i Vente: Han havde allerede læst denne Historie for to eller tre Personer, just ikke af de ringeste i Danmark, og de havde været ganske henrykte derover. Gade havde sagt, at Andersen havde aldrig i sit Liv gjort noget bedre, og Professor Rasmus Nielsen havde sagt: Fortræffeligt! Fortræffeligt! hele Tiden. En ungdommelig Tilhører indsaa paa Forhaand derefter, at der umuligt kunde være andet for ham at gøre end at knuse en Taare og i Tavshed trykke Andersens Haand. Men hvor han læste! Man tro blot ikke, at han gjorde sig mindre Umag i den lille Stue, hvor han med sit store Legem og sine store Bevægelser neppe havde Plads til at røre sig, end naar han forelæste i en eller anden Festsal. Han gjorde sit Allerbedste, og han var villig til at indlade sig paa Drøftelse af mangen Enkelthed, forudsat, at man var glad og taknemmelig for Helheden.

Et enkelt Besøg af Andersen staar som særligt smukt i min Erindring, mest for de Ord, han sagde, idet han gik. I et Brev havde jeg dengang (1869) bebrejdet ham, at han altid i sine Værker skar god og daarlig Kritik over én Kam, saa Kritikeren hos ham ufravigeligt var den misundelige og koldhjertede Bedrevider. Jeg havde tilføjet, at ogsaa jeg havde lidt under fjendtligsindet Kritik uden derfor at underkende den upartiske, og havde bl. a. skrevet: «jeg vil fremdeles komme til at døje mere Modstand end De nogensinde har mødt eller kunnet møde». Ved det Besøg, Andersen kort efter gjorde mig, og som var ret langt, idet han udspurgte mig angaaende min Mening om næsten ethvert af hans betydeligere Arbejder, Digte og Fortællinger saavel som Romaner, talte han ikke et Ord om de Breve, vi havde vekslet. Han sagde paa den mest rørende beskedne Maade: «De synes vist ikke om mine Digte. Jeg véd jo ogsaa selv, at jeg ikke egenlig er lyrisk

Digter; men finder De dog ikke, at der er nogle, som er gode?» Og han nævnte et Par Stykker. Ligeledes vilde han gerne hævde, at jeg oversaa enkelte Fortællingers sproglige Fortrin, hvori han havde ganske afgjort Ret. Først da han rejste sig for at gaa, sagde han uden Forberedelse eller Overgang, men med Hentydning til mine Ord i Brevet, og paa den varmeste Maade: «Hav det nu godt, og hvis De skulde møde en Styrtesø, saa sæt Ryggen imod!»

Smukkest og finest staar han for mig, som jeg i Sommeren 1872 oftere saa ham i min Moders Dagligstue i en lille Villa paa Strandvejen. Her kom han ikke for at læse højt, men for at have en Times Tids Adspredelse, og aldrig har jeg hørt ham fortælle sine egne Oplevelser som der.

Jeg vil ikke nægte, at Andersen ved et af disse Besøg gjorde et lidt pinligt Indtryk. Han var jo ikke en Mand af Staal, og det laa i hans Natur at slaa de Toner an, som han mente var velhørte paa det Sted, hvor han i Øjeblikket var. Med større Voldsomhed end nogensinde senere ivrede og rasede dengang den danske Gejstlighed imod mig. Hvad laa da nærmere for Andersen end ved sin første Indtræden at komme frem med Alt, hvad ufordelagtigt han havde oplevet med Præster og Teologer og servere min Moder det i en Buket! Enhver kunde jo begribe, at han udtalte sig i en ganske anden Aand i andre Krese. Jeg fandt mig da foranlediget til at tale den angrebne Parts Sag og fremhæve Træk af hæderlige og elskværdige Præster. Det var øjensynligt en Lettelse for Andersen. Han saa, han ikke behøvede at betale Indgangspris, og fortalte i Fremtiden mere muntert og tvangløst.

Blandt det meget Morsomme, han gav til Bedste, var en lille Anekdote han mærkeligt nok har forbigaaet i sit Levned, da den dog er saa højst betegnende for ham. Han meddeler i sit *Livs Eventyr*, at han i Efteraaret 1844 var daglig Gæst hos den danske Kongefamilie paa Føhr og levede i fortrolig Omgang med den og den hertugelige Augustenborgske Slægt. Fra dette Ophold fortalte han følgende: Det havde hørt til hans unge Dages Krænkelser, at den Stiftsprovst, som i sin Tid havde konfirmeret ham, foruden anden Tort havde gjort ham den, at stille ham som fattig Dreng nederst paa Kirkegulvet blandt Kapellanens fattige Konfirmander, skønt han hørte til oppe mellem Provstens egne. Han erfor tilfældigt, at denne Mand nu havde Embede

paa Øen Føhr. «Jeg bad da Kongen», sagde Andersen, «om jeg for en Gangs Skyld maatte faa en af de kongelige Vogne med rød Kusk og rød Tjener, som de brugtes af selve det kongelige Herskab, til min Raadighed for i en saadan Vogn at gøre en Visit. Kongen sagde smilende: Meget gerne, og saa kørte jeg da hen i kongelig Vogn med Topper paa Hestene, med Kusk og Tjener, at aflægge min gamle Stiftsprovst et Besøg; Vognen blev holdende udenfor, imens jeg var derinde. Det var den Hævn, jeg tog.» Det forekommer mig at den hele Andersen med hans Eventyrdrift, hans Opfyldthed af gamle Ydmygelser og hans heftige, halvt barnlige Æresyge er i denne lille Fortælling.

IV.

Hvis man tager Ordet Aandsliv i dette Ords snevrere Mening, da synes H. C. Andersens Indflydelse paa Danmarks og det almindelige Aandsliv at være slet ingen.

Sammenligner man ham med de andre store Forfattere og Digtere af hans Samtid, saa er Oehlenschlägers og Grundtvigs, Kierkegaards og Heibergs Indflydelse umaadelig, for store Kreses Vedkommende næsten overvældende, medens intet Menneske nogensinde har kaldt sig Tilhænger af Andersen eller følt sit indre Liv bestemt ved hans Syn. Naar ikke desmindre hans Navn er det eneste af alle hine Navne, som har Verdensryets Klang, saa beror det ikke paa Dybden eller Omfanget af hans Aand, men paa Styrken og Ejendommeligheden af hans kunstneriske Evne, i Kraft af hvilken han da ogsaa har paavirket os alle i den spæde Barndom allerede.

Han var i det Værk, hvormed han slog igennem, Eventyrene, almenfattelig som ingen anden Dansk, simpel, barnlig, oprindelig, almenmenneskelig. Det var den første Betingelse for at hans Værk kunde gaa Jorden rundt. Men den næste og afgørende var hans fra først af ubevidste, altid uskyldige, efterhaanden bevidste og høje Kunst. Ved den er det lykkedes ham at skabe dette sjældneste af Alt, en udødelig Bog.

Til Genialitetens Kendetegn hører næsten altid en stærk Frembringelsestrang og i Reglen vil man overfor Genierne have Anledning til at undres ikke blot over hvor ypperligt det bedste er,

som de har frembragt, men over hvor meget de er Ophav til. Alle de store Frembringere, der ikke hæmmedes ved Sygdom eller afbrødes ved en altfor tidlig Død, har efterladt Arbejder i Masse. Dog overfor Eftertiden kommer det ingenlunde an paa at have frembragt meget, selv om det altsammen maatte kaldes godt. Det er saa at sige umuligt, med en saa uhyre Ballast at komme gennem det Naaleøje, der fører til Udødelighedens Rige. Der er ikke Plads paa de himmelske Lofter til en moderne Forfatters hele Livsværk. Hvad det gælder om, er at have skrevet en nok saa lille evig Ting, en Ting, som aldrig kan gaa i Glemme, fordi Formen er saa umaadelig fast og tæt, at Intet bider paa den. Ewald vil hævde sig gennem Tiderne med *Kong Christian stod*, Wessel med *Kærlighed uden Strømper*. Saadanne Mesterværker er i Verdensliteraturen *Don Quijote* eller *Robinson Crusoe* eller *Manon Lescaut*, hvis Ophavsmænd alle har skrevet en Skare af andre Bøger, som kun kendes i Digterens Fødeland og neppe dèr. En saadan uforglemmelig, enestaaende Bog er Samlingen af Andersens ypperste Eventyr.

Det er forunderligt at se, hvor tilfældigt Andersen faldt over den Kunstform, som var den eneste, han formaaede at tillempe til Form for sit Geni, og hvorledes først Anerkendelsen udefra, skønt den ikke indfandt sig pludselig og redebon, belærte ham om, at han her havde erobret sit Krongods.

Han kom i Kjøbenhavn jævnligt i Krese, hvor der var Smaabørn, indlod sig med dem, fortalte dem Historier, som han dels opfandt, dels genfortalte men omformede. Hvad her sikrest var hans Eget, det var i ethvert Tilfælde Fortællemaaden, dens overstrømmende Liv, dens dumdristige Barnlighed, dens vilde og gale Lune, de mange Ansigtsfordrejelser, Miner, Fagter og Lader, som fængslede Børnene, morede dem og nu og da fik dem til at skrige op i Henrykkelse.

Som Oldtidens Digtere sang før de skrev, saaledes har Andersen fortalt sine Eventyr og gennem Fortælling udformet deres malende, nynnende, leende, dansende, springende Stil, før han gjorde Forsøget paa ved Nedskrivningen at mane Betoningerne, Smilet, Panderynkningen, de musikalske Udbrud, de talende Haandbevægelser og de betegnende Fagter ned i sin Prosa og saaledes blev Skaberen af en helt ny Afart af malerisk og melodisk dansk Fortællemaade, den J. P. Jacobsen tog i Arv efter ham

og gav en videre Udvikling, den, som ogsaa Bjørnstjerne Bjørnson har lært af.

Han gjorde Begyndelsen som Eventyrfortæller paa Prent med et enkelt ganske lille Hefte i mindste Format. Det fandt Afsætning, men ingen skønsom Bedømmelse. Dog Andersen fortsatte ad den nu banede Vej, og i Aarene 1835—42 voksede Samlingen af Eventyr til to Bind. Hvad Kritik hans første Eventyr, der nu er i alle Voksnes Erindring og paa alle Børns Læber, fandt i Datiden, er rent ud forfærdende. I *Dannora* for 1836 lader Anmelderen Andersen vide, at den, der vil give Børn noget at læse, bør «idetmindste lønligen» have et højere Formaal end blot det at more dem: «Det ligger i Tingens Natur, at man ad denne Vej aldrig vil kunne bibringe dem nyttige Kundskaber om Naturen og Mennesket, men i det højeste kun en eller anden Leveregel; og saa er det endda et Spørgsmaal, om ikke den Nytte, derved maatte vindes, kun altfor meget opvejes ved den Skade, man maaske stifter ved at fylde Indbildningskraften med fantastiske Synsmaader». *Fyrtøjet* lastes, fordi det nedbryder Barnets Sømmelighedssans at læse om en Prinsesse, der sovende paa Ryggen af en Hund rider hen til en Soldat, som kysser hende, *Lille Claus og store Claus,* fordi Barnets Sans for Ærbarhed just ikke skærpes, naar det læser om en Bondekone, der i sin Mands Fraværelse sidder alene tilbords med Degnen, osv., *Prinsessen paa Ærten* betegnes som en ikke blot udelikat, men uforsvarlig Historie, forsaavidt Barnet deraf kan indsuge den falske Forestilling, at saa høj en Dame altid maa være forskrækkeligt ømskindet.

I et andet af Datidens Tidsskrifter *Literaturtidenden*, hvis Anmeldelse er ganske lige saa pærevigtig og forlorent dybsindig, sammenligner Forfatteren Andersens Eventyr med den ældre Molbechs, om hvilke intet Menneske nutildags har hørt tale, og giver Molbechs Forrangen: «Andersens Metode indeholder en Stræben efter at slaa ind paa den mundtlige Fortællings livligere og mindre ordnede Foredrag. Molbechs Foredrag er derimod i højeste Grad roligt og simpelt, og vi kunne ikke andet end give det sidste Fortrinnet, ikke fordi Andersen i hin Stræben er uheldig, men fordi vi mene, at den kun højst ufuldkomment kan realiseres . . . Det er ikke nogen tom Conveniens, at man ikke maa føje sine Ord paa samme uordnede Maade paa Tryk, som det meget godt kan gaa an i det mundtlige Foredrag». Og Mol-

bech roses, fordi han lærer Børnene at henvende deres Opmærksomhed ogsaa paa de moralske Lærdomme, der i Eventyrets Form maatte findes indklædte.

Hvilken Triumf for Andersens gamle kritiske Forfølger og Stileretter, at han i Datidens Anmelderes Øjne endog slog ham som Eventyrfortæller!

De ganske faa Blade med lakoniske Optegnelser om Eventyrenes Tilblivelse, som Andersen nedskrev i 1862, giver højst værdifulde Fingerpeg om Maaden, hvorpaa de af Fortælleren selv opfundne Eventyr opstod i hans Fantasi. Lærerig er saaledes den Underretning, at *Det gamle Hus* opførtes om det Midtpunkt, at Digteren Mosens lille Søn ved Afrejsen fra Oldenborg gav Andersen en af sine Tinsoldater for at han ikke skulde være saa skrækkeligt alene. Edvard Collin's store Arbejde bringer den Oplysning om *Springfyrenes* Tilblivelse, at en lille Pige en Dag viste Andersen en Springgaas og spurgte ham, om han troede, den kunde springe saa højt som en Loppe. Endnu samme Dag havde Digteren *Springfyrene* færdig. Morsom er ogsaa Meddelelsen om, hvorledes Collin ret uforskyldt kom til at afgive Modellen til Hovedpersonen i *Skyggen*.

At Frøkorn, der for Andre synes Fnug, kunde blive Spirer til saadanne Mesterværker som de nævnte Eventyr, viser hvor frugtbart det Jordsmon var, hvori de faldt.

V.

Naar man gennemblader Pragtudgaven af de to Bind udvalgte Eventyr, hvori Hans Tegners ypperlige Kunst har formælet sig med Andersens Fantasi og med de danske Børns, for hvem han fra først af fortalte og skrev, saa slaar det En fremfor Alt, hvor danske de er. Danske ikke blot ved Blidheden, Skelmeriet, Spøgens Uskyld, Lunets Arabesker, alle Overganges Smidighed, men danske i den hele ejendommelige Sprogtone. Hvordan mon de tager sig ud paa fremmede Sprog? Halvdelen af Viddet og Spøgen maa jo gaa tabt. Jeg gad nok vide, hvad dette hedder paa Tysk: «Du kan tro, det er sandt, hvert Ord jeg siger!» sagde Kragen. «Jeg har en tam Kæreste, der gaar frit om paa Slottet, og hun har fortalt mig Alt. — Det var naturligvis ogsaa en Krage, hans Kæreste, for Krage søger Mage, og det er altid en Krage.» Og

jeg gad nok vide, hvorledes dette udtrykkes paa Engelsk: «Da det blev Nat, gik Nissen ind og tog Madammens *Mundlæder*, det brugte hun ikke, naar hun sov, og hvor i Stuen han satte det paa nogen som helst Genstand, der fik den Maal og Mæle, kunde udtale sine Tanker og Følelser ligesaa godt som Madammen, men kun en ad Gangen kunde have det, og det var en Velgerning, for ellers havde de talt hverandre i Munden».

De valgte Eventyr er for største Delen saadanne, i hvilke Andersens Vid, der er saa fint og lunt, gør sig gældende paa hans undertiden noget pinlige Følsomheds Bekostning. Men dog slaas man i disse Eventyr hyppigt netop af Indfald, hvis Genialitet er rent poetisk, rent Sværmeri. Denne Samling aabnes af *Nattergalen*. Man agte paa det Sted deri, hvor den udenfor Vinduet syngende Nattergal strider med Døden om den syge Kejsers Liv. Først kræver den af Døden som Løn for sin Sang Kejsesens prægtige Guldsabel, hans rige Fane, selve hans Krone, og Døden giver hvert Klenodie for en Sang; saa hedder det: «Og Nattergalen blev ved endnu at synge, og den sang om den stille Kirkegaard, hvor de hvide Roser gro, hvor Hyldetræet dufter, og hvor det friske Græs vædes af de Efterlevendes Taarer; da fik Døden Længsel efter sin Have og svævede, som en kold, hvid Taage, ud ad Vinduet». Disse dejlige Linjer straks i Samlingens første Fortælling lader den Læser, som ikke kender Andersen — hvis der findes saadanne — ane, hvor ægte en Digter han var.

Dog det typiske Kunstværk blandt Andersens Eventyr er og bliver vel *Den grimme Ælling*, den lille Historie paa nogle faa Blade, som han skrev henved fyrretyve Aar gammel og i hvilken alt det staar fortalt i forklaret, uforgængelig Form, som med Rette kan kaldes hans *Livs Eventyr* og som ikke har vundet ved at opspædes til den tykke og tunge Bog, der bærer dette Navn. Dette ene Eventyr er Kraftuddraget af hvad der laa Andersen paa Sinde og et næsten udadleligt Vidnesbyrd om hans Evners Styrke og Finhed.

En enkelt kort Sætning anslaar med Sikkerhed Grundakkorden: «Der var saa dejligt ude paa Landet». Indledningen giver Andersens typiske danske Landskab, hvor Høet er rejst i Stakke nede i de grønne Enge, og han anbringer her straks Storken, hans egen Fugl, den Fugl, han som Menneske formelig lignede, Vandrefuglen, Børnenes Fugl. Den gaar paa sine lange røde Ben

og snakker Ægyptisk. Saa males med faa Ord Andersens typiske Bygning paa Landet: den gamle Herregaard med de dybe Kanaler og fra Muren ned til Vandet de store Skræppeblade, der var saa høje, at et Barn kunde staa oprejst under dem. Her ligger den rugende And, som udvikler sig til at blive den grimme Ællings brave, men urimelige Stedmoder.

Saa følger Barselstuestemningen under Udrugningen og den herlige Samtale med den gamle And, der kommer «for at gøre Visit». (Jeg husker fra første Læsning af *Den grimme Ælling*, at jeg maatte faa Ordet «Visit» forklaret og ligeledes, at jeg spurgte om Betydningen af Udtrykket: «Har jeg nu ligget saa længe, saa kan jeg ligge Dyrehavstiden med».) Derefter som den indledende Meddelelse i et Drama den grimme Ællings første Erfaringer fra det Øjeblik, da den stor og styg vælter ud af Ægget, dens første Indførelse i den Verden, som Andegaarden udgør, en Verden, der har alle den store Verdens væsenlige Kendemærker: Kampen om Aalehovedet og Udmærkelsen ved den røde Klud om Benet. Dernæst Modtagelsen, Ællingen faar af Ændernes Næb: «Han er for stor og aparte, han skal nøfles».

Ikke mere end et Dusin Linjer behøver Andersen til at udmale, hvorledes Hadet, den grimme Ælling vækker, efterhaanden udvikler sig til en fuldstændig Forfølgelse fra de forskelligste Sider, indtil Fuglen undflyr.

Den er udenfor Andegaarden, og andet Afsnit af dens Liv begynder.

Den træffer de flotte Vildgæs, oplever en Jagt og skræmmes ved den glubske Jagthunds Nærhed, lærer Død og Forfærdelse at kende, løber bort fra Blodbadet i en susende Blæst. Hvert eneste af de hidtil optraadte Dyr har været tegnet med sikkert Mesterskab; Andersen synes at have iagttaget Ænder og Gæs som de ypperste japanske Malere iagttager de Fugle, de maler. Nu indfører han sin Ælling i Menneskeverdenen, forsaavidt Bondehuset med Hønen og Katten ejes af en gammel Kone, der giver sit Besyv med. Dog atter her er det Dyrene, som fremhersker. Og Morskaben stiger, jo mere det slaar Læseren, at Hønen og Katten uden at sige et Ord, der kan kaldes unaturligt, eller nævne en Ting, der ligger udenfor deres Synskres, ene to er den hele danske Andegaard om igen. Baade Høne og Kat appellerer da ogsaa til den gamle Kone, og «klogere end hende er der ingen i Verden». De spørger Ællingen, om den tror, at selv hun

nogensinde har kendt til dens Længsel efter at flyde paa Vandet, faa Vand over Hovedet og dykke ned til Bunden. «I forstaar mig ikke», sagde Ællingen. «Ja, forstaar vi dig ikke, hvem skulde saa forstaa dig!»

Paa dette Punkt er Fortsættelsen øjensynligt faldet Andersen vanskelig; thi først efter et halvt Aars Forløb skrev han Slutningen.

Ællingen flyr paany, flyder og dukker under, men overses af alle Dyr for sin Grimhed. I den korte, men maleriske Skildring af Efteraaret, som følger, har Andersen med Kunst og Virkning indflettet det Motiv, at Ællingen nu for første Gang ser en Flok Svaner. De skinnende hvide Fugle med de smidige Halse slaar de lange Vinger ud og flyver sydpaa. Ællingen udstøder ved Synet et højt, forunderligt Skrig, den ikke selv forstaar.

Med faa stærke Træk beskrives Vinterens Komme og Ællingens Lidelser, da Vandet er ved at fryse til. Aldeles glimrende er den lille Skildring af Fuglens Uro og af den almindelige Forfjamskelse, den afstedkommer i Bondestuen, hvortil Manden har bragt den, efter at have slaaet Isen i Stykker omkring den. Men her gør saa Andersen en Pavse i Fortællingen, en nødvendig Pavse, fordi Logiken synes at kræve den grimme Ællings Død i Vinterkulden, ifald den ikke finder noget Opholdssted, og fordi paa den anden Side en Skildring af, hvorledes den overvintrer etsteds i Ly og under Pleje, vilde staa som Fortællingens Ide uvedkommende og især vilde gøre Slutningen langt mindre virksom.

Derfor er det med Et dejligt Foraar paany; Ællingen løfter sine Vinger; de bruser og bærer den, og den naaer den store Have, i hvis Kanaler de tre Svaner svømmer den imøde. For at indvinde den yderste Effekt lader Andersen nu sin grimme Ælling tro, at de kongelige Dyr vil hugge den ned, fordi den, som er saa styg, vover at nærme sig til dem. Og idet han da lader den bøje sit Hoved ned mod Vandet, opnaar han med ét Slag en dobbelt Virkning. Ællingen opdager, at den ikke længer er kluntet og styg, men selv en Svane, og den oplever, at de gamle Svaner nejer sig for den. Til dens Jævnliges stille Hyldest kommer saa endnu en larmende Hyldest fra Menneskenes Børn og derefter følger den Mæskelse af den som Havefugl med Brød og Kager, mod hvilken jeg for mere end en Menneskealder siden tillod mig at tage til Genmæle.*) Men den slutte-

*) Saml. Skrifter II, 112.

lige Forkælelse indtil Vammelhed hørte nu en Gang med til Andersens Program for et lykkeligt Liv og hans Forhaabning dertil. Og denne lille Plet ved Slutningen forstyrrer derfor ikke mere end en Malers Signatur i Hjørnet af hans Maleri.

Den grimme Ælling er da vistnok en af hine Verdensliteraturens Perler, der aldrig vil synke i Pris, fordi den er Kvintessensen af hele dens Ophavsmands Væsen; af selve den Ærgerrighed, der var Grundtrækket i hans Karakter; af selve den Sørgmodighed, som var afgørende for hans Temperament; af selve det Martyrium, til hvilket for hans Øje hans Digterlevned forvandlede sig; af selve den Triumf, han i al sit Hjertes Ydmyghed fornam ved Anerkendelse og Hyldest; men fremfor Alt af den Iagttagelsesgave, det spillende Vid, det overgivne, sejrrige Lune, hvormed han hævnede sig for Miskendelse og Misforstaaelse paa den træge Dumhed og Ondskab — disse Evner, som i Forening udgør hans Geni.

Dette Geni var hans virkelige Lykke, ikke Triumfen, der (som ved Festen til hans Ære i Odense) kunde ødelægges for ham af noget saa uforudset som Tandpine.

Da han i *Lykkens Galoskers* Indledning forestiller sin Læser Lykken og Sorgen som to Feer, der sidder sammen i Forværelset, bemærker han med sin skelmske Finhed, at det ikke netop var Lykken selv, som sad der, men en af hendes Kammerjomfruers Kammerpiger. Han vil sige, at mere af Lykken lærer faa Dødelige at kende. Om Sorgen derimod bemærker han ikke mindre fint, at hun gaar altid selv i egen høje Person sine Ærinder. Han har da sikkert nok lært virkelig Sorg at kende, og havt sin bedste Lykke i sit Indre, i sin lette, flagrende Fantasi, sit hyggelige Snille.

Thi hyggeligt er det, sjældent storladent, aldrig stormende. Ved fornyet Gennemlæsning slaar det En, hvor hollandske i Ordets maleriske Forstand disse Eventyr inderst inde er; trods alt Fantasteri gerne holdende sig til det dagligdags Kendte, det aller Jævneste og Smaa, Husdyr og Bohave og Blomster og Legetøj. Først herfra bevæger de sig saa ud i Skoven, hvor Grantræet vokser og Klokken ringer, ud ved Bæltet, hvor Vinden suser og synger om Valdemar Daa, ud paa Havet, hvor Havfruen svømmer og hvorover de vilde Svaner flyver, tilbage i Fortiden, da Kong Hans eller Børglum Bisp regerede, og vidt ud i Fremtiden, hvor det ny Aarhundredes Musa fødes.

Andersen havde da altid med sine to lange Ben godt Fodfæste i Kjøbenhavn, selv om hans Hoved ragede helt op i Fata Morganas Skyslot.

Den nulevende Slægt er ikke mere saa husvant i dette Slot, som den Slægt, for hvilken H. C. Andersen fortalte. Det er gaaet de Nulevende som det gaar hans Prinsesse Elisa paa hendes Himmelflugt. Halvt svømmende i Luften ligger der for hende et Bjergland med skinnende Ismasser paa Fjeldene og midt derpaa strækker sig et milelangt Slot med den ene dristige Søjlegang ovenpaa den anden. Hun spørger de vilde Svaner, hendes Brødre, om det er det Land, hun skal til, og erfarer, at det er kun Fata Morganas omvekslende Skyslot. Hun stirrer derpaa; da styrter Bjerge, Skove og Slottet selv sammen. Slottet bliver til Kirker, Kirkerne til en Flaade, der sejler under hende; Orgelklangen er kun Havets Brusen. Tilsidst forsvinder Alt og der er intet uden Havtaage tilbage, som jager hen over Vandet.

De unge i Slægten nu ser hverken Slotte eller Kirker mere for sig, og Elementernes Musik er deres Orgelmelodier. Hverken Andersens Kongedyrkelse eller Formen for hans Religiøsitet gør længer noget Indtryk, og hvor han giver sin Fantasi frit Spil, er selve det Fata Morgana, han bygger i Skyerne, ikke dristigt nok i sin Arkitektur til at bringe vore Hjerter til at banke, ikke heller befolket af en saadan overmenneskelig Fe- og Aandeverden, som kunde forlokke vor Indbildningskraft. Fata Morgana er jo ogsaa en sydlandsk Skabning, formet af romanske Folks Fantasi. Men Andersen har ikke en Draabe romansk Blod i sine Aarer; er kun en Tilskuer til Sydens Drømmebygninger og Drømmeskikkelser. Bygmester er han alene paa nordisk Grund.

Han er en Nordbo og en Dansk, ikke storstilet men blød, vittig, lunerig og skemtefuld, virkelighedstro indtil det ganske Smaa, endog i Eventyrets Drømmeverden.

Han er nøjere det danske Almuesbarn, der er blevet Digter og Geni; det vil sige, at det menige danske Folk, som det var ved det 19. Aarhundredes Begyndelse, er blevet personliggjort i ham, saa han har overtaget som Arv Alt, hvad dette Folk gennem et Aartusinde havde frembragt eller omformet af Sagn og Eventyr, skrækindjagende eller lystige Opfindelser og Historier; han optog det i sit Sind, tillempede det saa efter sin egen Personligheds og sin Tidsalders Krav, og gav sig snart til selv at opfinde i beslægtet Aand.

Andersen er endelig ikke blot det personliggjorte Folkesind og Folkevid, men han er paa Grund af sin Aands besynderligt elementære Beskaffenhed den, som har havt lettest af alle danske Mænd for at trænge ind i Barnesindet og i Kraft af Fantasi stille sig helt og troskyldigt paa Barnets Standpunkt. Saaledes blev han den store, folkelige, for Børnene kære Eventyrdigter. Men da i Kraft af Sagens Natur hvad han saaledes frembragte blev lutter Sindbilledkunst, saa blev han samtidigt og er den Dag idag som Eventyrfortæller i Virkeligheden en Digter ogsaa for de Voksne og mest for dem.

DANMARKS HISTORISKE FOLKEVISER

(1904)

Dyrkerne af det historiske Fag vilde prise sig lykkelige, i Fald de kunde glæde sig ved en lignende Interesse og Deltagelse for deres Forskning som den, Naturvidenskabsmændene i vore Dage nyder. Men medens disse vinder Beundring og Taknemmelighed for hvert lille Fremskridt, de gør, fordi dette Fremskridt i Reglen gøres med sikker Fod paa sikker Grund, og fordi dets Nytte meget ofte er indlysende for alle, er Den, som sysselsætter sig med fjerne Tiders Frembringelser, for det meste nødsaget til at bevæge sig frem ad Gisningens usikre Veje, og Nytten af hans Arbejde er kun den uegenlige og almindelige, at en sandere Opfattelse træder i Stedet for en mindre sand.

Den store Læseverden, der stadig holdes paa Højde med Undersøgelserne i Fysik og Kemi, véd lidet eller intet om den Sum af Skarpsindighed, der er nedlagt i Granskningen af den nordiske Middelalders literære Minder, eller om den Lærdom, paa hvis Grundlag alene Skarpsindighed her kan udvises. Det er en hundredfold taknemmeligere Opgave at gøre Opdagelser med Hensyn til Radium end med Hensyn til Niels Ebbesens Vise. Og dog er Skarpsindighed og Gætningsevne lige anerkendelsesværdige, paa hvilket Omraade de end gør sig gældende.

Naar de danske Folkeviser som Studiegenstand er et særlig utaknemmeligt Emne, beror det paa den forskrækkelige Tilstand, hvori de, efter Aarhundreders Brug og Slid, i sene og forskelligartede Opskrifter er komne til os. Det er ikke muligt med Bestemthed at sige, hvorledes Visen oprindelig lød. Den har levet

altfor længe paa Folkets Læber, er bleven omdannet, tillempet, udvidet og udblødet, misforstaaet og forvansket paa mangfoldige Maader. Hvem der vil have et levende Indtryk af Vanskeligheden ved at naa tilbage til den oprindelige Tekst, anbefales det at læse Dr. Sofus Larsens store Afhandling i *Dania* for 1902 *Kritiske Studier over vore Folkeviser.*

Blandt disse gamle Viser er der mange, hvis Æmner ikke er særlig danske, men mellemfolkelige, ogsaa adskillige, som kun er bearbejdede, ikke fra først af formede i Norden. Paa hjemlig Grund befinder Forskeren sig derimod altid i de historiske Viser, det vil sige i dem, som drejer sig om fremtrædende Personer af Danmarks Historie, og som undertiden — om end sjældent — er en af vore Kilder til virkelig Kundskab om disse Personers Liv.

Valdemar og Tove.

I. Den ældste Vise.

Alt som Yngling havde Kong Valdemar den Første en Elskerinde, der fødte ham en Søn Kristoffer, som straks blev anerkendt. Da Valdemar 1166 tog ham med paa et af Vendertogene, kan han ikke godt have været mindre end femten Aar gammel, og maa derfor antages at være født 1151 i Faderens tyvende Aar. Man har sluttet, at Moderen maa have været af ædel Byrd, siden Sønnen blev opfostret af en saadan Stormand som Kong Svends ypperste Raadgiver Peder Thorstensøn paa Pedersborg ved Sorø. Denne Mand var gift med en Søster til Asger Ry, Absalons og Esberns Fader, Kong Valdemars Fosterfader. Kristoffer blev altid behandlet som Kongesøn og fik som saadan Sønderjylland til Len; men synes at være død ganske ung i 1173.

Hverken Saxo eller nogen anden dansk Kilde nævner Moderens Navn. Men *Knytlingesaga* har Navnet Tove (Tofa), og det er som bekendt ogsaa under dette Navn, at hun forekommer i Folkeviserne og er bleven forherliget i senere Digtning. Den

tyske Lærde Wedekind, der tidligst udtalte som Formodning, hvad senere af danske Forskere blev bevist, at Tovedigtningen ikke, som man længe indbildte sig, drejede sig om Valdemar Atterdag, men om den første Valdemar, fandt i Lyneborg Klosters Dødebog nævnt en *Tove peregrina* (Pilgrim eller Udlænding) og mente, at denne Tove var Kristoffers Moder, der landflygtig og bodfærdig var død der i Klostret. Men Navnet var ret almindeligt, saa dets Forekomst i Dødebogen ingenting godtgør.

Visen om Valdemar og Tove er tilstrækkelig kendt. Dens Hovedindhold er, at Dronningen i skinsygt Raseri lader Tovelille omkomme i Badstuens glødende Damp, indebrænder hende, saa hun, som en af Visens Varianter naivt udtrykker det, da hun bragtes ud, var «som en Gaas, de steger ved Jul». Indledningen til denne Handling og Følgerne af den skildres i Visens eller rettere i to Visegruppers forskellige Varianter højst forskelligt.

Saavel A. D. Jørgensen som Axel Olrik har med Rette fundet, at den Form af Visen, der er opbevaret paa Island, maa være den oprindelige. Ikke i den Forstand, at Visen i denne Skikkelse skulde være opstaaet paa Island. Historiske Viser er aldrig komne til Danmark fra Island. Men der er Viser, hvis islandske Form røber os Digtningens ældste Tilsnit. Hertil hører den om Valdemar og Tove, og i den har dens Digter villet skildre, hvor ædel den Kvinde er, som elsker saa højt, at hun kun vil sin Medbejlerinde vel, i Modsætning til den, hvis Elskov gaar op i Skinsyge og hvis Skinsyge ytrer sig i hensynsløst, morderisk Had.

Visens Omkvæd er: Konning Valdemar lover dem baade, ɔ: elsker dem begge. Og de afgørende Vers er disse, som indeholder Kongens Spørgsmaal og de to Kvinders Svar:

Og hør du nu det, Tove min:
hvor vel under du Soffelin? (liden Sofie)

Jeg under saa liden Soffi,
som Sønne min Kristoffer.

Jeg giver hende Ganger graa,
Dronningenavn skal hun og faa.

Og hør du det nu, Sofflin:
hvor vel under du Tove min?

Saa vel under jeg Tove,
som vilden Ulv i Skove.

Jeg giver hende Gaarde tre,
brænde hun op med alle de!

Her er de to Kvinder skarpt stillede op mod hinanden, den ene svarende til Datidens Kvindeideal, den anden, hvem Driften til Enebesiddelse af hendes Husbond gør til Morderske.

Hvorvidt der er noget historisk i Skildringen af de to Kvinders Stilling til hinanden, som den udmales i Visen, lader sig ikke afgøre. Naar Steenstrup imidlertid i *Danmarks Riges Historie* affærdiger Spørgsmaalet med Sætningen: «Der vides Intet om, at Valdemar har staaet i Forhold til Tove, efter at han havde ægtet Dronning Sofie», saa er dette vel sandt, men kun saaledes forstaaet, at det Modsatte, der heller ikke vides, er fuldt saa sandsynligt.

Valdemars Giftermaal med Sofie var et politisk Skridt. Han trolovede sig med hende, da han svigtede Kong Svend og sluttede sig til Kong Knud, Sønnen af hans Faders Morder. Han lod sig vel paavirke af Knuds Mænd, der i Samtaler med Valdemar altid fremhævede Sofies store Dejlighed, men han krævede haardnakket en anselig Medgift eller, som Saxo udtrykker det: Valdemar sagde, at Jomfruens Fattigdom var en Hindring for, at han kunde ægte hende, thi hendes Fader var en Russer, saa der var slet ingen Godser, hun skulde arve i Danmark. Han fæstede hende først, da Knud havde lovet ham at give hende en Trediedel af hele hans Fædrenearv i Medgift, og overdrog da Sofie, som endnu var et Barn, til en gift Kvinde ved Navn Bodil, for at denne kunde opdrage hende. Til Tove havde en Lidenskab draget ham. Om Lidenskab kan her end ikke være Tale. Valdemar ægtede Sofie, da han efter Overfaldet i Roskilde vilde samle den myrdede Kong Knuds Tilhængere om sig.

Sofie har været overordenlig smuk, det siger Saxo, der ellers behandler hende med Kulde, og Svend Aagesøn fremhæver det i de stærkeste Udtryk *(cujus eximiæ pulchritudinis formam omni venustatis artificio natura elaboravit)*. Udtrykkene tyder paa, at hendes Ynde har været lige saa stor som hendes Skønhed, og dertil svarer den Omstændighed, at hun baade paa fædrene og mødrene Side var af slavisk Blod. Faderen, Volodar, var en russisk Fyrste, Moderen, Richissa eller Swentoslawa, en polsk

Prinsesse, der maa have været stærkt attraaet, siden hun i faa Aar blev tre Gange gift.

A. D. Jørgensen har, for at gøre Valdemars Dobbeltforhold til de to Kvinder sandsynligt, henvist til, at han overhovedet var en svag Karakter, tilbøjelig til Delthed, til at gaa paa Akkord og til at mægle mellem Yderligheder. Men selv uden denne Grundegenskab vilde han som Konge let være kommet i en Dobbeltstilling mellem den Kvinde, han havde forelsket sig i som Yngling, og den, han af politiske Grunde tog til Dronning.

Om Sofies Væsen véd vi saare lidet. At hun trods sin Skønhed har gjort et højst ufordelagtigt Indtryk paa den danske Befolkning er utvivlsomt, siden hun i alle Valdemarsviser, saavel i Forholdet til Tove som i det til liden Kirsten, til stolt Signîld og til Mettelille, er den onde, morderiske Dronning. Naar dertil kommer, at den forsigtige Saxo omtaler hende lidet og et enkelt Sted dadler hende skarpt som den, der ved sin kvindelige Glimrelyst fik Kongen til at slutte Forbund med Kejser Frederik af Hohenstaufen tvertimod sine bedste Mænds Raad, saa kan det ingenlunde kaldes usandsynligt, at en virkelig Begivenhed ligger til Grund for Drabet paa Tovelille i Visen. Planen er saa snildt lagt, idet Indebrændingen i Badstuen jo let kunde udgives for et Ulykkestilfælde, at den snarere maa tænkes undfanget af en hævnsyg Kvinde end frit opfundet af en Visedigter.

Dog det, som har løftet den ældste Digtning om Valdemar og Tove, det er Sværmeriet for den Kvinde, som uden Skinsyge elsker en Mand, der er stedt i Dobbeltægteskab. Dette var Tidens Kvindeideal. Axel Olrik har i anden Del af sit Værk om Kilderne til Saxos Oldhistorie paavist, at netop paa den første Valdemars Tid var Spørgsmaalet om Dobbeltægteskab paa Moden i Evropa. Det rejstes tidligst (omtrent 1150) i Maria af Frankrigs Digt om Ridder Eliduc af Bretagne, der siger sin kære Hustru Farvel, i Exeter i England hjælper Kongen mod hans Datters forsmaaede Bejlere, selv bliver elsket af Kongedatteren, fører hende hjem med sig og i sin første Hustru finder en kærlig Plejerske for den anden. I 1167 fulgtes dette Digt af et andet lignende, *Ille et Galeron*, af Gautier fra Arras; efter dette kom atter andre, hvoriblandt et, der fremkaldte det bekendte tyske Sagn om Greven af Gleichen og hans to Koner.

Paa Dansk møder Æmnet os første Gang i Saxos Fortælling om Amlet, der maaske stammer fra den engelske Skriver Lukas,

hvem Saxo undertiden omtaler, ham, som kunde saa mange smukke fremmede Frasagn. Hermuthrudsnovellen i Amlets Liv synes ikke oprindeligt dansk.

Da Amlet første Gang var i England, fik Kongen saadan Ærbødighed for hans Klogskab, at han gav ham sin Datter til Ægte. Efter at have hævnet sin Fader, drager Amlet for anden Gang derover og besøger sin Hustru; men Kongen af England, der har været den dræbte Fenges Ven, vil ham ilde og sender ham derfor med Bejlerbrev fra sig selv til Kongen af Skotlands Datter Hermuthrud, der plejer at lade sine Bejlere dræbe. Jomfruen forelsker sig imidlertid i Amlets Overlegenhed; hun selv frier til ham og de holder Bryllup. Saa drager de sammen til England. Amlets første Hustru kommer ham i Møde: Skønt hun havde god Grund til at klage over, at han førte hende en Slegfred paa Halsen, fandt hun det dog uværdigt at lade Hadet til denne faa Overtaget over Kærligheden til hendes Husbond. «Lad min Søn hade sin Moders Medhustru, hvis han vil», sagde hun, «jeg vil elske hende.»

Saxo, der slet ikke taler om Tove, udtaler paa et andet Sted ad en Omvej utvetydigt sin Mening om det Forhold, hvori hun i Visen staar, ved sine Bemærkninger om Erik Ejegods Dronning Botilde (Knud Lavards Moder, Valdemars Farmoder) og dennes Stilling til sine Medbejlersker: «Hans Hustru var taalmodig nok til at taale hans Tilsidesættelse; thi de Piger, som hun saa, han havde fattet Elskov til, tog hun sig af med moderlig Ømhed og optog dem blandt sine Terner for at være sin Mand til Vilje; ja, for at gøre dem saa tækkelige som muligt, flettede hun endog ofte selv deres Haar . . . Derved blev hun et Mønster paa kvindelig Sagtmodighed, og hendes Navn staar for Efterslægten med en sjælden Hæder ved den enestaaende Overbærenhed, hun har vist.»

Det tager sig unegteligt ud, som laa der i disse Ord et uudtalt Angreb paa en anden, i Tiden nærmere Dronning.

Digtningen om Valdemar og Tove er som vel bekendt i Tidernes Løb bleven sammenflettet med saare meget, der ligger langt fra det her Udviklede. Om Valdemars og Toves Kærlighed, der bliver en glødende Elskovsduet, har lagt sig Sagnet om Kongens sære Sorg over Tabet af Tove. Ved sin Trolddom bringer den Døde ham til at elske Enhver, der bærer hendes Ring. Der er videre Sagnet om den vilde Jagt osv. indtil endelig det hele Indbegreb

af Elskovs- og Sagnpoesi flyttes fra den første Valdemars Personlighed til den fjerdes. Men Kærnen deri var oprindeligt denne simple: Modsætningen mellem den Kvinde, der elsker lykkeligt, sorgløst, fordi hun véd sig elsket, og med Kærlighed til alle Sider, fordi hun er uden Skinsyge, og den, der elsker ulykkeligt, i utilfredsstillet Lidenskab, fordi Enebesiddelse er hende Alt, i utæmmeligt Had til enhver Medbejlerske, et Had, som ikke raster, før det har givet sig Næring i Mord.

II. Den yngre Visedigtning.

Den anden, i forskellige danske Haandskrifter opbevarede Vise om Valdemar og Tove, der øjensynlig stammer fra en yngre Tid, er fyldigere end den islandske Vise. I den er Modsætningen ikke mere den mellem den Kvinde, der vil sin Medbejlerske vel, og den, der vil hende ilde, men mellem den stolte, nidkære Dronning og den af Lykken overmodige, forsaavidt ikke mindre stolte Pige blandt hendes Terner, hvem Kongen har kær.

Tove fremføres her for os, som hun med sine Legesøstre, de andre Terner, danser i Kong Valdemars Gaard. Hendes Skikkelse males dels ved at hun danser med udslaaet Haar, øjensynligt lykkelig over dets Skønhed, dels ved, at hun ikke holder sin Silkedragt op med sin Haand, men lader Silkeslæbet «drage» paa Jorden efter sin Fod, øjensynligt som Kongens Elskerinde overdaadig. Dronningen, der krænket udspørger hende om, hvorledes Kongen fik hendes Vilje, svarer hun med at skildre den Modstand, hun længe havde gjort mod Kongens Riddere som hans Sendebud, da Kongen selv kom med alle sine Mænd, og hun nødtes til at give efter. Scenen mellem Dronningen og Tove følges af en mellem Dronningen og Kongen. Hun spørger ham, hvorfor han har Tovelille kærere end hende, og han svarer betegnende nok ikke med at fremhæve hendes Skønhed eller hendes personlige Fortrin, men med, at hun har skænket ham to Sønner, der tjener ham nær:

Første jeg rider gennem Flensborg By,
Kristoffer fører mit Banner i Sky.

Første jeg rider gennem Holsterland,
Knud-lille fører mit Banner i Hand.

Han priser med andre Ord Tovelille ikke som Elskerinde, men som hans tapre Sønners Moder, der altsaa ikke mere kan være helt ung. Sofies ældste Søn Knud er her — hvad der viser Tidsafstanden fra Begivenheden — bleven til Toves yngste Søn.

Der gaar nu to Vintre, før Dronning Sofie kan faa Ram paa Tovelille. Saa følger Badstuescenen:

> I gøre den Badstue hed som Glød,
> Tovelille skal derinde dø.

Først da hun er indebrændt, lykkes det Sønnen Kristoffer at sprænge Døren.

I Ide Gjøes Haandskrift hævner Sønnerne deres Moder, lader deres Gangere gaa over Dronningen paa Riber Gade; i Karen Brahes Haandskrift truer de hende med at ville drive hende ud af Danmark; i Christence Juels og Anna Krabbes Haandskrifter er der tilføjet en halv Snes Vers, som bringer Sagnet om den Trolddom, der udgaar fra den Elskedes Lig, i Forbindelse med Tove — en Trolddom, som stammer fra Sagn om Karl den Store og genfindes i Sagnet om Harald Haarfager og Snefred. Kong Valdemar kunde ikke undvære Kisten med den døde Tove; den maatte følge ham overalt. Da Kisten aabnedes, og en Adelsmand bemægtigede sig noget Tøj, der laa under Ligets Arm, blev denne Mand Kongen saa dyrebar, at han altid maatte være hos ham. I Visens Slutning nævnes desuden for første Gang Navnene Vordingborg og Gurre; disse to Steder blev Kongen saa kære, fordi Adelsmanden havde begravet de to Stykker, i hvilke han sønderskar Tøjet, i deres Jord. Vordingborg, der blev bygget af Valdemar den Første, blev udvidet af Valdemar Atterdag. Gurre, der først nævnes i denne Konges Tid, er maaske, som enkelte Kilder tyder paa, ligeledes kun udvidet af ham. I ethvert Tilfælde har Stednavnene, der senere er blevne tilføjede, bidraget deres til at føre Sagnet fra den første Valdemar til den sidste. Begge Konger var ivrige Jægere, og den eventyrlige Skildring af den førstes vilde Jagt har uden Vanskelighed i Folketroen forplantet sig fra den ældre til den yngre.

Det er Arild Hvitfeldt, der først (ved Misforstaaelse af Folkevisen) henfører Tovesagnet til Valdemar Atterdag. Det sker i tredje Del af hans *Danmarks Krønike* fra 1601. I to Sætninger

har han sammenpresset en hel Bunke af historiske Urigtigheder og Misforstaaelser: «Han holt Venskaff met en, heed Toffue Lille, fød paa Lante Ryen, og afflede i Løndom Børn met hende. Derfaare maatte han føye lide Dronning Heluig, oc gaff hende skyld for Falquord Laugmandssøn.»

Hvorfra Hvitfeldt har det Indfald, at Tove var fra Rügen, vides ikke. Muligvis har Svend Grundtvig Ret i sin Formodning, at han i en Tekst har fundet Toves Fader betegnet som «en ryger Mand» (en Rigmand) og deraf har lavet Datterens udenlandske Afstamning. Valdemar Atterdags Dronning hed ganske vist Helvig; men naar Hvitfeldt lader Kongen vredes paa hende for hendes Forhold til Falkvord Lovmandssøn, saa misforstaar han atter en Folkevise, nemlig den om Folke Lovmandssøn, hvis Dronning Helvig ikke var Valdemar Atterdags, men Kong Magnus's af Sverig, ligesom hans rette Navn ikke var Folke Lovmandssøn, men Folke Algotsøn. Men fra nu af bliver i al moderne dansk Digtning om Tove som Valdemar Atterdags Elskerinde og Genstand for Dronning Helvigs Hævn Folkvard uvægerligt indført som Kongens Hofmand eller som Dronningens Tilbeder.

Og nu gaar den historiske Forvanskning videre og videre med Ilskridt. Da Valdemar Atterdag skal have havt en uægte Søn Erik, gøres Tove til hans Moder; man ophøjer hende i Friherrestanden og kender hendes Vaaben: tre røde og tre gule Bjælker (saaledes i Palle Urnes Slægtebog). Da man dernæst opfatter Tillæget *lille* i Tovelille som udtrykkende, at hun var af den gamle danske Slægt Lille, hedder det sig, at hun førte de Lillers Vaaben og at Kongen satte en Krone derpaa.

Pontoppidan, som skriver Aar 1744, véd endnu mere om hende. Da Valdemar Atterdag virkelig havde havt en Drost, Henning Podebusk, som var af en friherrelig Slægt fra Rügen, kalder Pontoppidan uden videre Tove for denne Mands Søster eller Kusine. Og med nogle «maaske»er, der senere hyppigt tabes undervejs, bliver nu efterhaanden hos Historikerne helt ned til Frederik Hammerich (1848) Tove som Valdemar Atterdags Elskerinde «født af de gamle rygenske Fyrsters Blod og maaske en Søster til Hr. Henning Podebusk».

Saaledes er da Valdemar I bleven til Valdemar IV, den danske Tove til en slavisk Tove fra Putbus med Tilnavn Podebusk af Familien Lille, Dronning Sofie til Dronning Helvig og Valdemar Atterdags Helvig til den svenske Kong Magnus's Dron-

ning Helvig, til hvis Adelsmænd en Folke Algotsøn har hørt, om hvem forøvrigt lidet vides, men der nu digtes at være bleven henrettet som Dronningens Elsker til Straf for Toves Død.

Helt forunderligt og lærerigt er det endelig at se, hvorledes Elementerne fra den oprindelige og den senere Folkevise, de forskellige Sagn, der knytter sig til Kongen og til Tove, til Navnet Helvig og til Navnet Folkvard, endelig Historikernes Fejltagelser, Misforstaaelser og tit ganske urimelige Gisninger, de kunstige Stedsbestemmelser, først Gurre, saa Rûgen, de lavede Slægtskabsforbindelser, Tove og Henning Podebusk, alt tilsammen kommer til at danne en Slags frugtbar Muldjord, i hvilken det nittende Aarhundrede igennem, fra 1835 til 1899, en frodig og broget Digtning skyder op.

III. Sagnets Behandling i det nittende Aarhundrede.

Af de Digtere, der i det nittende Aarhundrede har optaget Sagnet om Valdemar og Tove til poetisk Behandling, er vistnok Ingemann i Tiden den første. Ikke at dette Sagn for ham har en Hovedinteresse, men han indfletter det i sin Roman *Prins Otto af Danmark* (fra 1835). Hvad der i hans Fremstilling af Sagnets Hovedperson er af Karakterkunst, det er tyndt og lidet fængslende. Særligt kommer hos ham Kongen tilkort. Ingemann afskyer Valdemar Atterdag som den kloge og kolde Politiker, den ganske uromantiske Konge. Der er derfor ikke heller det mindste Romantiske i hans Forhold til Tove, hvem Ingemann med sin gode borgerlige Moral nærer et hjerteligt Had til. Hun er Kongens Slegfred, en lille køn Dame fra Rûgen, Søster til Hr. Henning Podebusk. Saa tit hun fremtræder, siger Ingemann *letfærdig* om hende. Hun er sanselig og hovmodig; forførerisk mod Kongen og uforskammet mod Dronning Helvig. Dronningen er dybt krænket og ret hidsig, men da hun dog er den lovlige Hustru, bærer Ingemann over med hende. Det er ikke hendes Agt at lade Tove brænde helt ihjel. Hun klipper blot det smukke Haar af hende og vil saa lade hende «svede» dygtigt. Men da hendes Tilbeder Folkvard Lovmandssøn netop da kommer til og udøser sin elskovsfulde Dyrkelse for hende, glemmer hun den indespærrede Tove, til det er for sent. Kongen hævner sig ved at lade Folkvard henrette.

Henrivende er Heibergs Behandling af Æmnet i *Syvsoverdag* (1840). Ogsaa her er Kongen bleven Valdemar Atterdag. I Stykket er Tove død. Det synes ikke, som om Dronningen har dræbt hende. Naar Kongen her hader Helvig, saa er det, fordi hun spiller under Dække med sin Fader, den slette Hertug Valdemar af Slesvig, der hemmeligt er i Forbund med Grev Gert. De Virkemidler, Heiberg har benyttet, er to. Først Sagnet om Toves Ring, der knytter Kongens Hjerte skiftevis til enhver, Mand eller Kvinde, der besidder den, og tilsidst til selve Gurre, da Ringen er kastet i Gurre Sø. Dernæst Sagnet om Kong Valdemars vilde Jagt. Kongens Sorg og Jagtens vilde Støj er behandlede i to dejlige Digte, fra hvilke Stykkets digteriske Stemning straaler ud:

Det er tungt, naar Hjerterne skilles ad,
som da Volmer skiltes fra Tove.
Trøst ej findes i Rosens Blad,
Stjernernes Glimten, Duggens Bad.
Hvad hjælper de grønne Skove!
Kongen er bedrøvet, Kongen er tavs.

Den vilde Jagt er første Gang behandlet i dansk Poesi i Heibergs:

Ved Kvæld, ved Nat
i Skov, i Krat
Jægerne fare.
Hornene klinge, Hundene gø.
Hør Ekko svare
fra Gurre Sø.
Af Sted, uforsagt!
Her er Kong Valdemars vilde Jagt.

Omtrent samtidig benyttede Christian Winther, der i *Henrik og Else* havde givet et saa indtagende Billede af Valdemar Atterdag, Navnene Volmer, Tove, Gurre i et af sine sødeste og mest melodiøse Digte *Kong Volmer paa Rejsen*. Det er smeltende varmt og ømt. Det begynder:

Mig tykkes alt fra min høje Hest
at høre min Due kurre.
O, Dejligste! snart er jeg din Gæst
i din Rede, det grønne Gurre.
Alt som jeg farer i Skovene frem.
gennem Moser og dybe Dale,
synes mig høre omkring dit Hjem
de fløjtende Nattergale.

Den vægtigste Strofe lyder:

Hvo skulde dog tænkt, o, Tovelil!
at din Fletnings gulbrune Slange
skulde vorde en Snare, stærk og snild,
Dannerkongen at fange?
O, Tovelil, hvo skulde tro,
mens Livets Brændinger larme,
mig vilde skænke sød Havn og Ro
saa gudsvelsignede Arme.

En Snes Aar efter skriver Carsten Hauch som halvfjerdsindstyveaarig Mand (1861) sin Digtkrans *Valdemar Atterdag*, ni og tyve sammenknyttede Romancer dels i Nibelungenversets Stil, dels i forskellige friere Versemaal, hvoraf et, der behandler den vilde Jagt, er mesterligt malende og nyt. Her er Kongen opfattet med Velvilje og Beundring. Tove er med sin Broder kommen fra Rügen, har havt en dansk Moder, men har vendiske Kongers Blod i sine Aarer. Hun er en ægte Hauchsk Jomfru, i Slægt med hans sorgfulde Dyveke. Kysk, som hun er, værger hun sig i lange Tider mod Kongens Attraa og føler, efter at hun er bleven hans, Bekymring og Uro; i tunge Anelser foregriber hun sin Ulykkeslod. Dronningen drives af sin Skinsyge til at glemme alle Hensyn. Hun indlader sig med Kongens Fjender, særligt med den tyske Ridder Eckhard, der gerne vil overrumple Kongen og bortføre ham som Fange. Dronningen haaber gennem Eckhard at blive Tove kvit.

Hos Hauch gaar Folkvard Lovmandssøns Henrettelse forud for Toves Død. Og Dronningen ophidses netop ved den til sin Hævn. Kongen, der er kommen under Vejr med Dronningens Stemplinger imod ham, drager til Kejseren for at opnaa Skilsmisse fra hende, saa han kan række sin Elskede Kronen. Det er denne hans Fraværelse, Helvig benytter til at rydde Medbejlerinden af Vejen. Hun dræber hende som i Folkevisen i sin Badstue. Men pudsigt nok, Hauch synes ikke at have kunnet forestille sig Middelalderens Dampbade. Tove omkommer i glohedt Vand. Da Kongen erfarer det, lader han Dronningen sætte i Fangetaarnet, og end ikke i sin Dødsstund vil han tilgive eller frigive hende.

Versenes Bevægelse hos Hauch er i de fortællende Partier adstadig, Tonen stærkt romantisk; i de lyriske er Bevægelsen raskere, dog Tonen altid i sit Væsen sørgmodig. Digtets Frem-

skriden er maaske, naar det tages som Helhed, lidt langsom og slæbende; men mange enkelte Partier er livfulde og undertiden hæver Digtningen sig til en forbavsende Højde.

Skøn i sin Simpelhed er Skildringen af Tove, da Kongen, som søger sin bortfløjne Falk, ser hende første Gang:

Om Brystet var hun fyldig, i Midien var hun smal,
ensom og stille hun sad bag Skovens Hal,
tankefuld drømmende paa mosgroet Sten;
hun lignede en dejlig og smækker Rosengren.

De rødeste Koraller smykked' hendes Haar;
midt i Høstens Blomster hun ligned' den unge Vaar.
Fager hun syntes lig en Paradisets Aand.
Der saa han ogsaa Falken; den sad paa hendes Haand.

Hun er lutter Jomfruelighed hos Hauch, som lutter Letfærdighed hos Ingemann.

En rent ud mesterlig Ballade er *Den vilde Jagt*. Ingensteds ellers er Hauch metrisk naaet saa højt. Her en Prøve paa Versemaalet, i hvilket de fire sidste Linjers lidenskabelige Bevægelse frembringer Virkningen af den gennem Luften susende Jagt:

Over Borg og højen Hus
svæved' Falk og Ravn og Ugle,
Dybets ubekendte Fugle,
store, dunkle Flaggermus.
Blege Lys paa Nattens Kinder,
Dyr med hundred Ledemod,
Ulve graa med Heksekvinder
sejled' gennem Luftens Flod.
Og Vindenes Hvin og Jægernes Kald
og Latter og Hundenes Gøen
og Hestenes Vrinsken og Piskeknald
hørtes i Luft over Søen.

Heibergs Behandling af den vilde Jagt havde været rent sanglig, for Hauch med hans romantiske Indbildningskraft laa Æmnet endnu bedre, og han har aflokket det alle dets Virkninger med en Virtuositet, der ellers var ham fremmed.

J. P. Jacobsens *Gurresange* (1867—1869), dette en Tyveaarigs Værk, er en sær, sart Digtning i Naturbilleder om lidenskabelig, men aandig Elskov og især om Døden. Digterens Personlighed

stikker i denne Valdemar, der i Landskabets Stilhed føler sig blidt skudt tilbage til sig selv, og i denne Tove, for hvem Himlens og Jordens Former og Farver blot er et Udtryk for, hvad Gud har drømt. Midt under Jubelen i Mødets Stund dukker hos denne Valdemar Tanken op om de usalige døde Slægter, der opstaar af deres Grave og længes mod Lyset, og om den Tid, da han selv som død skal samle Ligdragten om sig mod de kolde Vinde, og med Gravkors riste Toves kære Navn i Mulden. Helt gennemtrængt er dette Digt med Dødsanelser. I Skovduens Sang meddeles uden dramatisk Effekt rent elegisk Toves Død for Helvigs Had, og Kongens Sorg da han i Bondekofte kørte med Kisten. Valdemars Elskov er den dybe, neppe sanselige Følelse af den sjælelige Enhed, han og Tove udgør; deraf Lidenskaben og Vreden mod Gud i hans Klage.

I Afsnittet *Den vilde Jagt*, hvor baade enkelte Stemmer og Kor gør sig virkningsfuldt gældende, er bl. A. indført et burlesk Element ved Klaus Nars Skikkelse, som Drachmann i sin *Gurre* har beholdt. Jacobsens *Vilde Jagt* begynder kraftig og malerisk:

Vaagner, alle Kong Volmers Mænd!
spænder rustede Sværd ved Lænd.
henter i Kirken det støvede Skjold,
prydet med Mærker af Dyr og af Trold!
Væk Eders Heste, der græsser i Muld,
sæt dem i Siden de Kringler af Guld,
sprænger mod Gurreby,
det er Dødningegry!

I sin *Tove* (fra 1898) har Ludvig Holstein, som med Rette er anset for en af Danmarks ypperste Lyrikere, forsøgt sig som Dramatiker. Han har altid i korte Digte fuld Sikkerhed i Anslaget af Tonen og i Udtrykkets Naturlighed og Ejendommelighed. Den milde Majlufts, den blomstrende Æblegrens og de flyvende Svaners Sanger er han, simpel og dyb som faa. I sit Dramas Prosasamtaler er han mindre oprindelig, fordi han har givet sig til haardnakket at efterligne Ordskiftet i Shakespeares Lystspil og i de humoristiske Partier af Sørgespillene. Han har bevaret Sagnets Navne Volmer og Tove. Henning har faaet et nyt Efternavn og Folkvard er bleven en Herre i Kongens Følge. Tove véd længe ikke, hvem Volmer er, skræmmes tilbage, da hun erfarer, han er Konge. Hun og Volmer veksler i deres

Lykke fine Sværmerord: I de Nætter, da Englene spillede paa Orgel og en hellig Dugg dryppede fra Stjernerne paa hendes Øjne, blev de violblaa. Hendes Smil blev gyldent i de Aftener, da hun var alene; og Lykken var det, der lærte hende at smile, han, hvis Smil er gyldent, tyst og hemmelighedsfuldt.

Dronningen her er raa og fæl, saa raa og fæl som Tove er simpel og værdig. Da Dronningen spørger hende: Bliver man stolt af at føre et ryggesløst Liv? svarer hun: Man fødes stolt.

Som hos Ingemann afklipper Dronningen før Mordet Toves dejlige Haar. I Dødens Stund trøstes hun ved at se sin Moder i et Syn.

Skønt Holsteins Skuespil er altfor vidtløftigt, søger han dog (som Maeterlinck) sin Styrke i det Uudtalte. I Drachmanns *Gurre* (fra 1899), foreløbig dansk Digtekunst sidste Ord i Æmnet, er der intet Uudtalt, en strømmende, overstrømmende Rigdom paa smukke, smidige Vers i klare Melodier. Atter her er Kongen Atterdag, Dronningen Helvig, Folkvar Dronningens Yndling. Henning Podebusk er Kongens Ven; hans Nar, Narren Klaus, har (som Narren Triboulet hos Victor Hugo) den Grund til Had mod Kongen, at denne har bragt hans Datter i Ulykke. Helvig indebrænder Tove i sin Ondskab; Tove synger Hymner til sin Herres Pris, mens hendes Legeme lider Dødens Kval. Drachmann har i sit Indledningsdigt samlet Sagnets Poesi i nogle skønne Strofer:

Der findes ej Sagn over Danmark Land,
med Toner saa smeltende, bløde;
der findes ej Fryd mellem Kvinde og Mand,
som Volmers og Tovelils Møde.
Der findes ej Sø paa den ganske Jord,
hvori saa usigelig Vemod gror
med Vandliljen op fra de Døde.
    Kender du Volmers den sjunkne Borg,
    kender du nogen saa hvilende Sorg
    som den over Egnen ved Gurre —
    hvor Volmers Tovelil døde?

Saaledes har vi fulgt Æmnets Behandling fra de første tilnærmelsesvis samtidige Folkeviser over de senere til Sagnene, Tildigtningerne, Forvanskningerne, Sammenarbejdelsen af uensartede Elementer og det nittende Aarhundredes Poesi gennem et Tidsrum af mere end otte Hundrede og fyrretyve Aar (1157—1899). Efterhaanden antager Sagnets Ramme saa fast en Form, at den

binder selv vidt forskellige Digtere af flere paa hinanden følgende Slægtled. Men indenfor Rammen maler enhver af dem Billedet om efter sit Væsen og Sindelag.

Buris og liden Kirsten.

I. Visen.

Blandt Danmarks historiske Folkeviser er en af de ældste, berømteste og herfra til fremmede Lande videst udbredte den om *Kong Valdemar og hans Søster.* Forskellige Vidnesbyrd tyder paa, at den ikke er bleven digtet synderlig længe efter det Tidspunkt, paa hvilket Begivenheden, hvorom den drejer sig, maa tænkes at være foregaaet (omtrent 1167); men iøvrigt er den som de andre Viser naaet til os i mishandlet Skikkelse. Bag den ligger middelalderlige Rets- og Æresbegreber; den fremstiller vildt middelalderligt Barbari. Til Visen svarer ikke blot som oftere et Sagn. Men hvad der er mærkeligere, et Mindesmærke fra Datiden er blevet sat i Forbindelse med den og synes efter de nyeste og skarpsindigste Forskninger virkelig at betegne Stedet, hvor Digtningens Hovedpersoner er blevne begravne.

Visens Indhold i de danske Opskrifter er dette: Dronning Sofie foreslaar Kong Valdemar et Ægteskab mellem hans Søster, liden Kirsten, og Dronningens Broder, Prins Boris eller Buris. Kongen giver Afslag, idet han kalder Buris en Hestetyv og en Hestedreng, hvilket ubegrundede Skældsord maa være indkommet ved Misforstaaelse af et senere forældet Udtryk, der formodentlig har betegnet nært Slægtskab mellem ham og hende (*heste* muligvis for *næste*). Da Kongen er dragen i Leding, opfordrer den hævngerrige Dronning sin Broder til at *lokke* liden Kirsten, og da han i tre Maaneder har lokket hende forgæves, overvindes hendes Kyskhed ved den onde Dronnings Trolddom, idet hun kaster Runer for Jomfruen. Her som saa ofte i Viserne stadfæstes J. L. Heibergs Udtryk om dem, at Kærligheden i dem sjældent er Sværmeri, men i Reglen blot gaar ud paa at komme i materiel

Besiddelse af Genstanden, hvad hyppigst sker ved Voldtægt, ellers ved at lokke eller ved magiske Midler som Runer og Harpespil. Medens Kærligheden i de spanske Romancer ytrer sig som ridderligt Galanteri, naaer den i de danske ikke til en saadan Forfinelse; den er Vold eller Trolddom.

Efter et Aars Forløb vender Kongen tilbage fra sit Krigstog. Samme Dag har liden Kirsten født en Datter til Verden. Han undres over, at hun ikke kommer ham i Møde. Da Dronningen angiver Grunden, lader han Kirstine hente ved sine Svende. Hun nødes til at klæde sig paa og sætte sig i Sadlen, efter at hun vemodigt har taget Afsked med sit nyfødte Barn og sine Jomfruer; hun véd, at hun aldrig ser dem mere. Kongen forlanger, at hun skal synge for hans Gæster og at hun skal danse med hans Riddere og med ham selv. Hun udfører og udholder Alt. Da Kongen saa beskylder Dronning Sofie for at have løjet hans Søster paa, griber denne om Kirstens Bryst, og Mælken rinder for Kongens Fod. Da bliver Valdemar rød som Blod, Kirstine sort som Jord; han lover hende Døden endnu den Aften og den haardeste Død. Forgæves beder hun for hans Fødder om Naade:

Kongen taler til liden Smaadreng:
Du henter mig ind de Ølsvøber fem!
Du henter mig otte, du henter mig ni!
Min Søster skal slide alle di!

Ølsvøber er Piske, flettede af Læderremme. Med dem pisker Kongen liden Kirstine. Hun prøver at ty ind under Dronningens Kaabe; men denne sparker hende tilbage med Skældsord. Kongen slaar hende, til hendes Lunge ligger blottet. Hans Hirdmand daaner ved Synet. Først da føler Kongen Gru ved sin Gerning; dog bebrejder han ikke sig selv den, men Dronningen, der ikke har villet gaa i Forbøn for hans Søster. Paa hans Spørgsmaal, hvor hun skal begraves, svarer Dronningen: Paa Riber Gade, for at jeg hver Dag kan ride over hendes Grav; men Kongen befaler, at Liget skal føres til Vestervig Kloster. Han selv vil gøre Bod for sin Synd; men han paabyder Straf over Buris. Denne skal miste højre Fod og venstre Haand; hans højre Arm skal brydes, hans Øjne rives ud og bæres ind for Kongens Søster; han skal slaas i lange Lænker og staa som lænket Hund i Vestervig Port. Efter en af Viserne skal han daglig besøge liden Kirstens Grav. Han byder alt sit Gods for at jordfæstes i den.

Forsaavidt den Vildmandsagtighed, der i Straffene saavel over Kirstine som over Buris kommer til Udbrud, skulde forekomme usandsynlig, maa bemærkes, at den ganske svarer til endnu langt senere Tiders Retsbegreb. Dr. Sofus Larsen har i et af sine righoldigste og lærdeste Arbejder, den store Afhandling *Endnu en Gang liden Kirsten og Prins Buris* (i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1897) fyldestgørende gjort Rede for dette Forhold. Hvad Kongen med saa megen Raahed øver, er en Slægthævn, som hjemledes ved Tidens Æresfordomme og Retsforestillinger. Det synes efter en Antydning i Jyske Lov, at den Kvinde, der havde gjort sig skyldig i Forhold til en Mand udenfor Ægteskab, efter gammel Sædvane har havt sin Boslod forbrudt, og en Udtalelse i Anders Sunesøns skaanske Provinsiallov tyder utvivlsomt paa, at hun undertiden desuden blev pisket, en Anskuelse, der bestyrkes, naar man iagttager, at Piskning fra Reformationstiden af hyppigt omtales som Straf for letfærdige Kvinder. Ogsaa det synes at staa i Sammenhæng med gammel Sæd, at Dronningen for at overbevise Kirstine tilsidst giver sig til at presse hendes Bryst. Thi endnu i det 16. Aarhundrede paabødes, som Troels Lund har godtgjort, fra Regeringens Side aarligt saadanne Malkeprøver for at opdage mulig Løsagtighed hos den kvindelige Befolkning.

Hvad Mishandlingen af Buris angaar, saa var denne hjemlet ved Lovbestemmelser i Datidens Købstadlove. I Slesvigs gamle Stadsret har Dr. Larsen paavist en Bestemmelse om, at i et Tilfælde som det foreliggende *Broderen* eller en anden Slægtning kunde straffe Forføreren, og i den ældste Lundske Stadsret hævdes der ham udtrykkelig Ret til at lemlæste denne.

Naar endelig det Spørgsmaal rejses, om Kong Valdemar den Første, kaldet den Store, kunde tænkes i Stand til et saadant Raseri og en saadan Grusomhed, som tillægges ham i Visen, da har alle Forskere været opmærksomme paa et i forsigtige Udtryk affattet Sted hos den samtidige Svend Aagesøn, hvor der tillægges Kongen større Grusomhed end retfærdigt var mod hans Mænd *(in suos tantum plus justo crudelior)*.

Visen tager heftigt Parti mod Dronningen, der kun er ond og males sort, heftigt Parti for Kirstine, der er helt igennem god, uskyldig og Martyrinde. At Buris alene i Kraft af Dronningens Trolddomsruner kan vinde hende, sker til Ære for hendes Renhed og Hvidhed. Han behandles uden Velvilje, men ikke

uden Medynk. Kongen betragtes som værende i sin Ret, men som læggende stor, omend tilgivelig Hidsighed for Dagen.

Hvad man tidligere gerne kaldte Kæmpeviser og hvad der nu lyder det ubestemte Navn, Folkeviser fra Middelalderen, staar i Reglen for Erindringen blot som hjertegribende Tonefald. Nogle Linjer i den gamle Tonart vækker Nordboens Stemning som *Kuhreigen* Schweizerens. Alt gaar op i Duft og Melodi, vilde Blomsters Duft, smeltende og dog barnligt Elverkvad. Det er ved disse Visers Stemningsindhold, at de er blevne Grundlaget for vor nyere Lyrik, ligesom Holberg blev Grundlaget for vor nyere komiske, fortællende, undersøgende Stil. Men fordyber man sig noget mere i de gamle Viser, tager de sig barskere og vildere ud. De aabner En et Indblik i gamle Dages haarde Følelsesliv og i et Tankeliv, som bestod af Fordomme. Og det historiske Pust i dem har undertiden saa ram en Blodlugt, at endog den poetiske Behandlings Røgelse ikke tager den bort.

II. Historien.

Saasnart man begyndte at efterforske, hvad historisk Sandt der vel kunde være i den digterisk skildrede Begivenhed, om hvilken de samtidige Kilder tier, satte man nødvendigvis i Forbindelse med Visen et Mindesmærke fra sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede, altsaa netop fra de Aar, hvori Begivenheden maatte være foregaaet. Det findes paa det Sted, hvor Handlingen for begge Hovedpersoners Vedkommende slutter. Saavel dets Omfang, der tyder paa, at det forholder sig til højt stillede Personligheder, som dets hemmelighedsfulde Præg, der tyder paa noget Unævneligt, Tragisk i begges Liv og Død, peger hen paa, at det er sat over en Fyrste og en Fyrstinde, hvis Skæbne har svaret til Buris's og Kirstines i Visen, hvad desuden bekræftes ved en gammel, stedlig Overlevering.

Mindesmærket er en vældig, fem Alen lang Kampesten, der udgør det fælles Dække over en Dobbeltgrav paa Vestervig Kirkegaard. Langs med dens Rand har løbet en nu næsten udvisket Indskrift paa Latin, som dog tildels er os bevaret i en Kopi fra Slutningen af det 17. Aarhundrede i et Haandskrift til Resens Atlas, hvilken Kopi af den da allerede stærkt medtagne Indskrift er foretaget med ikke ringe Samvittighedsfuldhed af Tegneren,

siden han ikke har gjort noget Forsøg paa at bringe Mening ind i de Partier, han ikke ret kunde læse, men har ladet Skrifttegnene fremstaa, som han troede at se dem. De eneste Ord, som utvivlsomt findes i Indskriften, er de latinske Udtryk for Broder og Søster. Saa fordærvet som Skriften i Tegningen er, har den givet Anledning til Gisninger af forskellig Art. Svend Grundtvig opgav i sin Tid at tyde den; men efter Professor Løfflers Undersøgelse af Graven 1875 er der opstaaet adskillige Tydningsforsøg, som i sin Tid gav Anledning til en Pennefejde mellem Overlærer Kinch, Biskop Kierkegaard og Historikeren Caspar Paludan-Müller.

Det viste sig, at den navnløse Grav indeholdt Knoklerne af en Mand og en Kvinde, der hvilte sammen i Døden, ikke ved Siden af hinanden som Ægtefolk, men saaledes, at den Enes Hoved rørte ved den Andens Fødder. Kvinden var den yngste, og begravet nogen Tid før Manden. Hvad der i sin Tid har staaet at læse paa Gravstenen, er det umuligt nutildags med Sikkerhed at erfare. Ved en Kæde af Slutninger, som overrasker ved deres Snildhed og Sindrighed, uden at de dog efter Sagens Natur har nogen overbevisende Kraft, er Dr. Sofus Larsen kommen til det Resultat, at Indskriften har bestaaet af to Heksameter-Linjer, der i dansk Oversættelse lyder: Forskellige Grave indeslutter her en Søster tilligemed en Broder, et saa inderlig forbundet Par, at (begge) disse højfornemme Personer hviler i en og samme Gravhøj. — Søster og Broder betegner efter hans Gisning ikke en Slægtskabsforbindelse, men Klosterbroder og Klostersøster.

Løsningen af det Spørgsmaal, hvem den Buris og den Kirstine er, som Visen nævner, er alt andet end let.

Til begge Navne kan to Personer komme i Betragtning, to Prinser og to Dronninger.

Den første Prins, Buris af Navn, var Søn af Henrik Skatelar (der selv var Svend Estridssøns Sønnesøn) og var saavel paa fædrene som paa mødrene Side Næstsøskendebarn af Kong Valdemar. En Forbindelse mellem ham og en Søster til Kongen vilde den katolske Kirke bestemt forbyde, og den vilde altsaa være bleven straffet som forbryderisk.

Han stillede sig til Kong Valdemar, som denne i sin Tid havde stillet sig til Kong Svend; synes af Kløgt at have støttet Kongen, deltog saaledes med Udmærkelse i Toget til Rügen og

opnaaede, skønt stadigt iagttaget med Mistro af Valdemar, Stillingen som arvelig Hertug i Nørrejylland. Han vægrede sig ved at hylde Kongesønnen Knud, mens Valdemar endnu var i Live, naturligvis fordi han, da Danmark var et Valgrige, ikke vilde frasige sig Haabet om at blive valgt, men han anvendte, for ikke at vække Anstød, det Paaskud, at han ikke kunde hylde to Herrer paa en Gang. Han synes af Attraa efter Kronen at have indladt sig med Valdemars Fjender i Norge. Hans Planer rygtedes; Henrik Løve angav ham; et opsnappet Brev styrkede Mistanken, og han blev 1167 fængslet og ført til Fæstningen Søborg. Da Mistanken imod ham bekræftedes ved, at den norske Flaade viste sig i de danske Farvande, blev han efter Kongens Befaling lagt i Lænker. Mere har Saxo ikke om ham; saa man har sluttet, han er forbleven lænket til sin Død.

Da Buris ikke havde gjort sig skyldig i andet eller mere end hvad Valdemar selv havde begaaet overfor Svend, og da Kongen ellers behandlede oprørske danske Kongsæmner med Mildhed — eftersom Folkets Retsopfattelse var dem gunstigt sindet — saa har han maattet have særlige Grunde til Strenghed eller Grusomhed mod Buris. Men hvilke?

Saavel Erikskrøniken (1288) som Albert af Stade fortæller, at Buris i sit Fængsel blev blindet og gildet. Albert af Stade lader ham derefter blive druknet. Adskillige danske Aarbøger meddeler ligeledes, at han blev gildet og hans Øjne stukne ud. — Er han bleven forvekslet med en anden Buris, der har lidt denne Straf? med en Buris, der er bleven straffet for erotisk Forseelse? For en saadan tager denne Straf sig jo fuldt saa sandsynlig ud som de Lemlæstelser, der nævnes i Folkevisen.

Der er nemlig en anden Prins Buris, som kunde været ment. I Visen er Hovedpersonen jo udtrykkelig betegnet som Dronningens Broder. Og Dronning Sofie havde faktisk en Halvbroder Burisleif, hvis Navn let vilde blive folkeligt forkortet til Buris. Han var Kong Sverkers Søn. Dronning Sofies Moder, den polske Prinsesse Richissa, havde, før hun giftede sig med Kong Sverker, i et tidligere Ægteskab med Fyrsten af Gorodek født Sofie til Verden.

Ogsaa i denne Buris's Liv er 1167 et afgørende Aar; thi i det Aar optraadte han som svensk Tronkræver. Ifald den svenske Krønike, som meddeler, at han to Aar efter faldt i et Slag, er rigtigt underrettet, saa kan han ikke være Visens Buris, da

han saa ikke endte sine Dage paa dansk Grund. Men der er ikke lidet, som taler for, at han kan være undflyet til Danmark og have oplevet svare Skæbner der.

Det siges nemlig udtrykkeligt i Valdemar II's Jordebog, at Dronning Sofie arvede alt Burisleifs Gods. Men Burisleif, der i 1167 højst var en Snes Aar gammel, kan ikke i Sverig have gjort et Testamente, der stred imod de svenske Love; hans Søster havde ikke fjerneste Arveret til hans Gods. Det kunde derimod tænkes, at han langt senere som Fange i Danmark har gjort et saadant Testamente, enten nødtvungen eller for efter Sagnet og Visens Ord derved at tilkøbe sig Retten til at begraves sammen med sin Elskte. Ganske vist er dette blot Gisning; men der er en Kendsgerning, som forbliver utvivlsom, den, at Arven efter ham tilfaldt hans Halvsøster Dronningen paa Trods af alle Love, og den tyder paa hans Ophold i Danmark. Er Gisningen rigtig, da er det ved en nærliggende Navneforveksling, at i de senere Krøniker Buris Henrikssøn istedenfor Burisleif Sverkersøn er bleven blindet og gildet. Det laa nær at henføre disse barbariske Mishandlinger til den Prins Buris, om hvem Saxo udtrykkeligt fortalte, at Kongen lod ham fængsle og senere lægge i Lænker paa Livstid. Ifald imidlertid Dronningens Broder virkelig har været den Visens Buris, hvis erotiske Brøde blev grusomt straffet, saa har ogsaa hans Slægtskabsforhold til Kirstine været nært nok til at stemple Elskovsforholdet som Blodskam. Tiderne var strenge og de katolske Synsmaader beherskede de haarde Sind.

Ny Usikkerhed møder os, naar vi vil fastsætte liden Kirstens Personlighed. Kong Valdemar havde ganske vist en Søster Kirstine. Hun havde været gift med Kong Magnus af Norge, der forskød hende og senere blev blindet og gildet ligesom Buris. Ifald det var muligt at henlægge Handlingen til 1157, da Valdemar blev gift med Sofie, kunde hun endnu komme i Betragtning, thi hun var da 38 Aar gammel. Men da Alt tyder paa Aarstallet 1167, er hun som 48aarig noget vel alderstegen til som *liden Kirsten* at afgive Heltinden i et erotisk Drama.

Rimeligere er det da, at Visens liden Kirsten har været ikke Kong Valdemars Søster, men hans Søsterdatter, der paa Grund af Navneligheden er bleven forvekslet med den første. Hun havde været gift med den svenske Konge Karl Sverkersøn. Som ganske ung Enke flygtede hun efter sin Husbonds Mord i 1167 med sin

spæde Søn til Danmark. Er Burisleif flygtet sammesteds hen, da har han og Kirstine som nære Frænder havt rig Lejlighed til at se hinanden og lære hinanden at kende. Den fuldstændige Tavshed, som Saxo iagttager om svenske Forhold efter Aar 1163, lader ane, at der er foregaaet Begivenheder, som han efter sin hele underdanige Stilling til Absalon og Kongen ikke vovede at omtale.

Saa usikkert er vi stillede, naar vi vil give Folkevisens Personer historisk Grund under Fødderne. Vi véd ikke nøjagtigt, om hvilken Prins Buris af to eller om hvilken Dronning Kirstine af to der er Tale. Vi véd ikke, om Visen gengiver deres Skæbner blot nogenlunde rigtigt. Vi har kun en Gravsten med udvisket Indskrift, et Sagn af uvis Oprindelse, nogle ordknappe, maaske forsætligt vildledende, Sætninger hos Saxo og nogle kortfattede, maaske vildfarende, Udtalelser i danske og fremmede Aarbøger. Det er af saadanne Elementer, vor Middelalders intime Historie bygges op. Kun saa meget kan vi skønne, at fyrstelige Damer da som nu fik liden Glæde af erotiske Ubesindigheder og at deres Elskeres Lod i Reglen ikke var misundelsesværdig.

Marsk Stig.

I. Viserne.

Forskerne har været temmelig enige om at se den højeste Udvikling af dansk middelalderlig Folkepoesi i de Viser, der krystalliserer sig om Mordet paa Erik Klipping i Finderup, Natten til den 22. November 1286.

Dyrkere af Folkevisen, der har saadanne Fortjenester af dens Bevarelse som Anders Sørensen Vedel og Svend Grundtvig, har betragtet Versene om denne Begivenhed som udgørende en eneste omfangsrig Vise, og den Mand, der i vore Dage har gjort dem til Genstand for det opmærksomste og mest indtrængende Studium, Dr. Sofus Larsen, er tilbøjelig til samme Synsmaade.

Andre, ikke mindre sagkyndige, Lærde som Julius Martensen,

Axel Olrik, Kristian Erslev ser i de opbevarede Tekster forskellige, ikke sammenhørende Viser.

Skønnet i denne Sag vanskeliggøres ved den Tilstand, hvori alt dette er kommet os i Hænde. Er de kortere Viser, der foreligger os, mer end Brudstykker? Har de oprindelig været mente som Helheder, eller er, hvad der fattes, gaaet i Glemme? Er de afvigende Synsmaader, der kommer til Orde i de forskellige Viser eller Visestumper, ikke opstaaede efterhaanden, som hver enkelt Rapsode tumlede med Visen? Her er en aaben Mark for Gisninger.

En Sammenligning med beslægtet Digtnings Opstaaen i andre Lande og i ældre Tider leder dog til den Tro, at Enheden først sent er søgt tilvejebragt og ikke opnaaet uden ret vilkaarlig om end ingenlunde ubehændig Omkalfatring af de ældste Tekster.

Tager man sit Udgangspunkt i, hvad der er historisk sikkert, retledes man uden altfor stort Besvær. Gennem hele sin Regeringstid havde Kong Erik Klipping staaet paa spændt Fod med Rigets Stormænd og et Aarstid før sin Død begyndte han at regere ganske personligt uden mere at samle de mægtigste af sine Lensmænd, Prælater og Herremænd, til Raadsmøder. 1282 var han bleven nødt til ved Rigsforsamlingerne i Vordingborg og Nyborg at besegle Danmarks første Haandfæstning, hvorved han forpligtede sig til at holde *Hof* (Parlament) hvert Aar og til ikke at lade Nogen fængsle, uden for en Brøde, der efter Loven medførte Dødsstraf, og som var godtgjort ved egen Tilstaaelse eller ved lovgyldigt Bevis. Fra 1285 synes Kongen imidlertid atter at have faaet Overtaget; det gaar tilbage for de fyrstelige Lensmænd. Der tales oftere om, at Kongen blev «udsonet» med Jyderne, saa man ser, at mange Stormænd i Jylland har taget Parti mod Erik, hvis Vilkaarlighed havde vakt Utilfredshed og Harme. Kongemordet i Finderup, hvis Ophavsmænd aldrig blev afslørede ved nogen fyldestgørende Rettergang, var da øjensynlig et Udslag af Fyrste- og Adelsforbitrelsen.

De egenlige Mordere opfattedes straks af Folkestemningen som blot lejede Banditer. Af de senere til Fredløshed dømte Adelsmænd var der kun en, Arvid Bengtssøn, der beskyldtes for umiddelbar Delagtighed i Mordet, medens en, Rane Jonssøn, dømtes for Forræderi. Af de fra først af mistænkte stod Hertug Valdemar af Sønderjylland saa højt, at der ikke kunde være Tale om at stemple ham som Fjende; han maatte vindes og

blev straks ved store Ofre vunden af Enkedronningen og hendes Mænd. Af de som Ophavsmænd til Kongemordet mistænkte og dømte var især Grev Jakob af Halland og Marsken Stig Anderssøn mægtige Mænd; den sidste var særlig udpeget som Modstander af Kong Erik, da han i sin Tid havde nægtet at være med til Hylding af Kongesønnen som Tronfølger. At han skulde have været Sammensværgelsens Hoved, véd de Samtidige dog intet om; snarere synes Grev Jakob af Halland at være betragtet som saadan. At Marsken skulde have havt en privat Forurettelse at hævne, er ligeledes Samtiden ubekendt. I de ældste poetiske Vidnesbyrd om det Indtryk, Drabet gjorde, to Digte af den tyske Minnesanger Rumelant, der havde opholdt sig ved det danske Hof, og som øjensynligt har skrevet umiddelbart under Indtryk af Kongemordet, endnu før nogen dansk Folkevise var bleven til, behandles Morderne med Foragt og Spot. I det første Digt, som blot i Almindelighed opfordrer det danske Folk til Hævn, synes Rumelant endnu ikke at vide, hvem der mistænktes for Drabet, i det andet haaner han Drabsmændene, der har bibragt den sovende Konge seks og halvtredsindstyve Saar, for deres uværdige Fejghed:

Si mugen wol küene recken sîn.

Nærmest Rumelant, øjensynligt ogsaa tilhørende Samtiden, kommer den danske Vise, som i sin Tid Svend Grundtvig anbragte midt i sit lange fortællende Digt om Marsk Stig:

De ere saa mange i Danemark,
som alle vil Herrer være;
de rede dem til Ribe
og lode dem Klæder skære,
For nu stander Landet i Vaade.

Den Riddersmand, som har digtet denne Sang om de som Graamunke formummede Sammensvorne, der udspejder Kongen og følger ham allevegne, til der bliver Lejlighed til natligt Overfald, har ikke følt synderlig mindre levende (om end mindre personligt) med det danske Hof end dette Hofs tyske Sanger. Han har utvetydigt lagt sin Uvilje for Dagen ikke blot mod Rane Jonssøn, der værgede sin Herre som en Skalk, men mod de mange, der vilde være Herrer i Danmark.

Axel Olrik, Kristian Erslev ser i de opbevarede Tekster forskellige, ikke sammenhørende Viser.

Skønnet i denne Sag vanskeliggøres ved den Tilstand, hvori alt dette er kommet os i Hænde. Er de kortere Viser, der foreligger os, mer end Brudstykker? Har de oprindelig været mente som Helheder, eller er, hvad der fattes, gaaet i Glemme? Er de afvigende Synsmaader, der kommer til Orde i de forskellige Viser eller Visestumper, ikke opstaaede efterhaanden, som hver enkelt Rapsode tumlede med Visen? Her er en aaben Mark for Gisninger.

En Sammenligning med beslægtet Digtnings Opstaaen i andre Lande og i ældre Tider leder dog til den Tro, at Enheden først sent er søgt tilvejebragt og ikke opnaaet uden ret vilkaarlig om end ingenlunde ubehændig Omkalfatring af de ældste Tekster.

Tager man sit Udgangspunkt i, hvad der er historisk sikkert, retledes man uden altfor stort Besvær. Gennem hele sin Regeringstid havde Kong Erik Klipping staaet paa spændt Fod med Rigets Stormænd og et Aarstid før sin Død begyndte han at regere ganske personligt uden mere at samle de mægtigste af sine Lensmænd, Prælater og Herremænd, til Raadsmøder. 1282 var han bleven nødt til ved Rigsforsamlingerne i Vordingborg og Nyborg at besegle Danmarks første Haandfæstning, hvorved han forpligtede sig til at holde *Hof* (Parlament) hvert Aar og til ikke at lade Nogen fængsle, uden for en Brøde, der efter Loven medførte Dødsstraf, og som var godtgjort ved egen Tilstaaelse eller ved lovgyldigt Bevis. Fra 1285 synes Kongen imidlertid atter at have faaet Overtaget; det gaar tilbage for de fyrstelige Lensmænd. Der tales oftere om, at Kongen blev «udsonet» med Jyderne, saa man ser, at mange Stormænd i Jylland har taget Parti mod Erik, hvis Vilkaarlighed havde vakt Utilfredshed og Harme. Kongemordet i Finderup, hvis Ophavsmænd aldrig blev afslørede ved nogen fyldestgørende Rettergang, var da øjensynlig et Udslag af Fyrste- og Adelsforbitrelsen.

De egenlige Mordere opfattedes straks af Folkestemningen som blot lejede Banditer. Af de senere til Fredløshed dømte Adelsmænd var der kun en, Arvid Bengtssøn, der beskyldtes for umiddelbar Delagtighed i Mordet, medens en, Rane Jonssøn, dømtes for Forræderi. Af de fra først af mistænkte stod Hertug Valdemar af Sønderjylland saa højt, at der ikke kunde være Tale om at stemple ham som Fjende; han maatte vindes og

var villig til at fri sig for Beskyldningen med Ed, en Vise, hvor Marsken med Selvfølelse vedkender sig Drabet.

Saavel i hin Visestump som i den lange Markstigvise, i hvilken en digterisk højt begavet Mand har forsøgt at sammenarbejde alle de ham foreliggende Viser om Finderupdrabet med nye Elementer, har Marsken en privat og personlig Grund til Had mod Kong Erik. Kongen har under hans Fraværelse i Leding med List eller Vold bemægtiget sig hans Hustru. Medens hun i den nysberørte Vise endog efter Kongemordet var vel tilmode, ved godt Lune og uden Anelse om, at hendes Ægteherre kunde løbe nogen Fare ved at kaldes til Hoffet, er hun her bleven den krænkede Kvinde, der ved Marskens Tilbagevenden fra Orlog ikke vil gaa ham i Møde, men kræver Hævn.

Julius Martensen har i sin Afhandling anført nogle forstandige Ord af en tysk Forsker om de skotske Folkesange. De gaar ud paa, at altsom Følelsen for det store Hele svækkes, træder i Folkedigtningen Familietragedier, især saadanne, der drejer sig om det Kønslige, i Stedet for de politiske Kampe. Kun bør det bemærkes, at Udtrykket Folkedigtning her er et vildledende Udtryk for Adelsdigtning, der efterhaanden bliver Folkepoesi. Og Adelsdigtningen søger sig gerne en adelig Helt. Iøvrigt ligger det i selve Balladepoesiens Væsen, at den fører de politiske Stridigheder over paa det private Omraade og gerne giver Handlingen en erotisk Bestanddel. Martensen har med Rette anført som jævnsidesløbende Træk Sagnet om, at Valdemar Sejrs Overrumpling paa Lyø var foranlediget ved Kongens Krænkelse af Schwerinergrevens Hustru Audacia, og Sagnet om, at Kong Haakon af Norge lod Audun Hugleikssøn henrette paa Grund af dennes Kærlighedsforstaaelse med hans franske Dronning — begge Dele en senere Tids Udsmykning af rent politiske Handlinger.

I den lange Vise, især som Grundtvig i sit Udvalg giver den, er der optaget mangt og meget, som er en Gang for alle vedtagne Elementer. Under Olriks Hænder fjernes altid saare meget Overflødigt, men stadig er der ikke lidet tilbage, som er Visernes Fællesgods. Tydeligt nok har de fleste af de Mænd, der har medvirket ved Visernes Udformning, kun været i ringe Grad personligt udprægede, men har betragtet sig som tilhørende, hvad man under andre Forhold vilde kalde en Skole, har helt igennem været baarne af Vedtægt og Overlevering. Endog de evnerigere iblandt dem har følt som den gamle homeriske Sanger

fra Kyme, om hvem det hos Anatole France hedder, at han var en rigtig god Digter, thi han iagttog opmærksomt poetisk Skik og Brug, og hans Vers skilte sig i ingen Henseende fra Forfædrenes.

Selvfølgelig var der ikke en Vrimmel af virkelige Digtere, der sad rundt om paa Riddergaardene i det 13de og 14de Aarhundrede i Danmark. De vel femhundrede Viser, der er komne til os, er vistnok kun en ringe Del af dem, der har været sungne, dog de allerfleste har ikke været opfundne her, men er blevne bearbejdede og tildels ligefrem oversatte fra Engelsk eller Tysk. I den store hjemmeavlede Afgrøde, der bliver tilbage, er der atter en lille Stab Kærneviser, efter hvis Type de andre er blevne formede; saadanne er Viserne om Valdemar den Første og liden Kirsten, *Elverskud* og Viserne om Marskstig. Skønt Forskellen mellem den Ridder, der bidrog til sine Standsfællers selskabelige Underholdning som Digter, og den, der gjorde det som poetisk Bearbejder, rimeligvis i Middelalderen ikke har gjort sig gældende for Bevidstheden (ellers vilde vi kende idetmindste et Par Navne), ligger det i Sagens Natur, at der mellem de talrige, der rundt om paa Gaardene gav sig af med Frembringelse af Danseviser, har været nogle faa, som sad inde med virkelig digterisk Evne. Vi véd intet om dem, end ikke en enestes Navn, véd ikke, om de ypperste frembragte meget eller ganske lidet. Men det er om disse faa Talenter, at hele vor Folkevisedigtning har dannet sig, og en enkelt Gang kan vi, som ved Marskstigdigtningen, tydeligt spore, hvorledes Viserne kommer til at udgøre en Digtkæde, og hvorledes der af denne forsøges udformet en stor poetisk Fortælling.

II. Æmnets Udformning.

I den ældste og smukkeste korte Vise om Kongemordet i Finderup er der megen Stemning. Medfølelsen er paa den slagne Konges, hans Dronnings, hans lille Søns Side. Landet er i Vaade paa Grund af Eriks Drab. Morderne, der her er formummede som Graamunke, forbliver formummede ogsaa for os. Deres Bevæggrund er Selvraadighed; de er de mange, der vil være Herrer i Danmark. Intet Navn paa dem nævnes; Marsk Stigs Navn forekommer slet ikke. Kongen betegnes kærligt som «den unge Konge»; han er Offeret. Til Offeret svarer en Judas. Rane

er Forræderen, der kun fører et Skinforsvar, værger sin Herre som en Skalk. Dronningen er den ædle Kvinde, der ved Synet af Smaadrengen, som kommer ridende paa Kongens egen Hest, betages af Angst for sin kære Herres Liv. Selve hin Smaadreng er som Koret, der taler med Folkets og Digterens Røst i øm Bekymring: Landet staar i Vaade, vogt nu vel Eders Rige, Eders Bo, Eders unge Søn!

Da paa det næste Stadium Marsk Stigs Skikkelse dukker op — som den anklagede og forviste — frembyder Æmnet fem Hovedfigurer: Kongen, Dronningen, Marsken, hans Hustru, Rane Jonssøn. Det er lærerigt igennem en halv Snes kortere Viser og nogle lange, der hører til Marskstig-Kresen, foruden adskillige andre om Marskstigs Døtre og om Rane at se, hvorledes Æmnets Udvikling og Karakterernes Udformning og Omdannelse foregaar.

Fra det Øjeblik af, da Marsk Stig bliver Midterskikkelse, altsaa Helt, skifter Kongen Karakter. Han er ikke mere et Offer, men en Forbryder. Hans Død er velfortjent Straf, idet Marsken ikke længer er en Sammensvoren, der har lejet Drabsmænd, ikke længer en Morder, men en Hævner. Da Marsken en Dag vender hjem fra Leding, erfarer han, at Kongen i hans Fraværelse med Vold har besiddet hans Hustru. Dette bliver da Drabsdigtningens Udgangspunkt. Men saasnart Fantasien har faaet fat i dette Træk, gaar den bagved det og genopbygger det tidligere Skete:

Kongen har sendt Marsken i Krig for imens at være ene med hans Hustru. I Viserne omformes det Sted, hvor Marsk Stig efter en ængstende Drøm stævnes til Hove som anklaget for Kongemord, til det Sted, hvor Drømmen varsler om hans Bortsendelse i Leding. I begge Tilfælde beder han sin Hustru tyde Drømmen; i begge beroliger hun ham. Men med den Trang til at forberede, som betegner den mere ukunstlede Digtnings Overgang til den bevidste Kunstdigtning, indfører en af Opskrifterne (B) allerede her det Træk, at Marsken advarer sin Hustru mod Kongen:

> Hør I det, stolte Fru Mettelille,
> I vogte saa vel Eders Ære,
> thi haver jeg det forsandingen spurgt,
> Danerkongen han haver Eder kær.

I den Hensigt at gøre Kongens Handlemaade styggere endnu, indfletter Visedigterne her det Virkemiddel, at Marsken i sin Fraværelse betror Kongen sin Hustru, beder ham vogte hende og modtager Kongens Løfte, at han vil værne hende, som var hun hans Søster. Dobbelt afskyeligt bliver det nu, at medens Marsken vover sit Liv for Kongen, overvælder denne hans Hustru. Det minder om David, Urias og Bathseba. I Visen B faar Kongen da heller ikke sin Vilje med hende, før han har meddelt hende Marskens Fald i Krigen:

> Hør du, stolte Mettelille,
> du lade fare den Kvide,
> Marsti han blev i Ledingen skudt;
> derpaa saa maa du lide.

Grædende føjer hun da Kongen, og «han red til hende baade aarle og silde».

Ethvert Træk, der nu videre tilføjes, sætter Kongens Skikkelse i ugunstigere og ugunstigere Belysning. Da Marsken paa Landsting udtaler sin Harme over den ham tilføjede Spe, søger Kongen forgæves at købe sig løs fra hans Hævn ved Tilbud om Borg og Fæste, der med Ringeagt afslaas. Da Kongens Forhold til Marskens Hustru som Udslag af hans Væsen ikke kan være enestaaende, tildigtes umiddelbart før Kongens Drab et Optrin, der viser ham efterstræbende en ung Jomfru ved første Blik. Men da han vil besnære hende, røber hun, at hun kender hans Stilling til Marskens Frue. Han spørger hende da, hvor længe hans Liv vil vare; hun advarer ham for Graamunke, og da hun er en Elverkvinde, forsvinder hun med Et. — I selve Drabs-Optrinnet viser Kongen sig forknyt. Han lover Rane sin Søster og det halve Rige, i Fald denne vil værge hans Liv. Saa kommer Døden som Straf for al hans Troløshed.

Med Dronningen foregaar en tilsvarende Omformning. Hun, der fra først af var ædel og høj i sin Sorg og i sit Ansvar for Sønnen og Riget, bliver snart af Marsken stemplet som ligeglad, enten Kongen er i Live eller død; Drosten har været hendes sande Konge; og som Drostens Frille hykler hun kun Sorg. Man kan forfølge, hvorledes i Folkeviserne hendes Anseelse stadigt synker. Medens Marsk Stig nøjes med at give hende en enkelt Elsker: «han hedder Drost Hr. Ove, sidst i Eders Arme laa», tiltaler den fredløse Mindre-Alf hende før sin Henrettelse langt mere haanligt:

Maatte jeg en Nat hos Eder sove,
det vidste ikke uden Eders Terne,
det vil jeg for sanden sige,
I bad for mig saa gerne.

Det svared danske Dronning,
hun slog hendes Haand mod Bord,
du skal klæde Stejlen idag
førend Folk er gaaet til Bord.

Hvi stejled du ikke Knud for Søborg,
ikke Iver for Holstebro?
Jeg det med Øjne saa,
de begge hos dig laa.

Saaledes dynges Skam og Forsmædelse stedse mere over Dronningens Hoved.

Alt dette er en Følge af den Omdannelse og Udvikling, som Marskens Skikkelse er Genstand for. Fra først af forsvinder han navnløs i de Sammensvornes Mængde. Saa er han den med Urette dømte og forviste, der trodser Overgrebet og bygger Borgen Hjelm for med ubrudt Stolthed at hævde sin Ret. Saa bliver Uriasrollen ham til Del; han er den, der sendes bort paa Krigstog, i Haab om at han dermed er forsvunden. Saa er han Hævneren, den strenge og tapre. Enten viser han sig selv i Døren paa Finderup-Lade. Eller da Mordstedet er gaaet i Glemme, rider han til Tinge og ihjelslaar Kongen ved højlys Dag for alles Øjne. Men altid er han Hævneren i egen Person. Som det hedder i en af Viserne med en gængse Vending:

Marsti skød af sine Handsker smaa,
hans Hænder var meget hvide;
selv vog han Konning Erik,
paa Svendene turde han ej lide.

Saa drager han med sin hævnede Hustru til Hjelm og hævder sig der mod alle.

Omformningen af Marskens Hustru holder Skridt med Omformningen af ham selv. I den ældste Vise, hvori hun optræder, er hun rolig og tilfreds, aner intet Ondt, da Marsken er stævnet til den unge Konge paa Mistanke for Mordet paa dennes Fader. Snart derefter er hun den dødeligt Krænkede, der ved talende Tavshed og derefter med kraftige Ord kræver blodig Oprejsning.

Og alt som der udvikler sig en Drift til Sammenknytning af de forskellige, hinanden oprindeligt uvedkommende Visestumper og Personligheder, gøres nu Rane til Fru Ingeborgs Søstersøn, og det bliver hende selv, der gennem ham med List spiller Kongen i Hænderne paa hans Drabsmænd.

Allerede dette betegner en Omdannelse af Ranes Skikkelse. Han er ikke mere den rene Judas. Han er et virksomt Led i en berettiget Hævn. Derfor behandler de Viser, i hvilke han fremtræder som Hovedpersonen, ham med Mildhed. Den ene handler om hans Giftermaal med Markgrevens Datter. Da man ugerne vil give en Fredløs Grevedatteren, erobrer Rane hende fra de modstræbende Forældre ved Trusler om ellers at hærge og brænde Landet. Først synes det, som vilde ogsaa hun ugerne følge ham; men han vinder hende ved sin Raskhed, endda «han ikke havde andet til Brudeseng end Skarlagen over nyslaaet Eng»: Naar hun klager for ham:

> Havde I ikke forraadt Kong Eriks Liv,
> da maatte vi begge i Danmark bliv',

saa ivrer han heftigt; hun skal vogte paa sine Ord, Markerne har Øjne, Skoven har Øren; et enkelt Sted fralægger han sig voldsomt Beskyldningen: han har ikke voldt Kongens Død, og han slaar i Vrede til hende, saa hun bløder. Dog, som sagt, han vinder hende:

> Aarle om Morgenen, det var Dag,
> liden Kirsten kræved' hendes Morgengav'.
>
> I fange intet andet til Morgengave
> end Rani, om I vil hannem have.
>
> Hun tog hannem i Arm med Ære:
> Gerne haver jeg Eder til Hjertenskære.

Og i den anden Vise om Ranes Endeligt (han blev stejlet i 1294) er der ikke ringe Medfølelse med ham. Underligt nok lader Viserne ham i de kun otte Aar, der er hengaaede siden Drabet, være bleven en gammel Mand; altid kaldes han saadan, og der dvæles ved hans graa Skæg. Han har faaet ikke mindre end tolv (!) Sønner med sin Hustru paa Hjelm i den Tid, og i Dødens Stund er hans eneste Tanke den, at hun skal opfostre

hans Børn «til Gudsfrygt og saa til Tugt og Ære». Han beder saa mindeligt for sig, da han bliver fangen, om man dog ikke vil nøjes med at hugge hans Hænder og Fødder af og lade hans Øjne udstinge; men der er ingen Pardon, og han føres bort for at radbrækkes. Et Steds hedder det blødt og med utvetydig Deltagelse for denne Ulykkelige, hvis Forræderi er glemt:

Ledte de Rani af Roskilde ud,
han vred sine Hænder saa saare.
Alle de Fruer i Staden var,
de fældte for hannem Taare.
Han bød dem alle Godnat,
de bade ham alle vel fare.

Mest paafaldende viser dog maaske Hanget til ved Omformning og Omdigtning at frembringe et længere poetisk Hele af Marskstig-Æmnet sig ved den Vise, der paa en rørende Maade omhandler Marskens to unge Døtre, som efter Faderens Død vandrer fra Land til Land for at finde Ly. Det Mærkelige er, at denne Vise slet ikke oprindelig har handlet om Døtre til Marsken, ja endnu ved Aarene 1850—55 i Folkemunde slet ikke henførtes til saadanne, men drejede sig om «Kongens to Børn af Engeland».

I den ældste Vise, vi har, er de Døtre af en ellers ubekendt Monark, Kongen af Kollen. Efter hans Død tyer de til andre Sagnkonger om Hjælp i Nøden, til Kong Sigfred, til Kong David osv. De kan hverken brygge eller bage, kun slaa Væven af Silke. Det næste Trin er, at Visen begynder: Marsk Stig han havde de Datter to — saa trang en Lykke monne de faa. Men endnu drager de til Sagnkonger, Kong Malfred, Kong Sedfred, Kong David. Først da Visen kommer under Vedels Behandling, ser vi Sagnkongerne erstattede med Kong Byrge (af Sverig) og Kong Erik (af Norge) og de to unge Piger er for Alvor blevne ulykkelige Døtre af den rette Marsk Stig. Som saadanne er de gaaede over i Folkebevidstheden, to rørende unge Skikkelser, for hvis poetiske Værdi det er ganske ligegyldigt, om de har været til eller ikke. Ganske intetsigende er i ethvert Tilfælde hvad ved Fundet af et Pavebrev af 1290 er oplyst, at Stig Anderssøn havde en Datter, der døde, medens Faderen var i Live.

Men saaledes kan paa dansk Grund spores, hvorledes episk Digtning bliver til. Dansk Middelalder har ikke frembragt nogen

Epopé, kun korte Viser; men i Markstig-Sangene er der et Tilløbet til større fortællende Poesi, som nærmer sig til at udgøre et Hele. Den historiske Sandhed indtræder kun for en ringe Part i den episke Digtning som Bestanddel; iøvrigt opstaar den af Rygter (som dem om Dronningen), af skiftende Stands-Forkærlighed og -Fjendskab, af Trang til Heltedyrkelse og til at finde Retfærdighed i det historisk Skete, af Fantasiens Drift til at vide Besked med det Skjulte, se det Ubekendte lyslevende for sig og begrunde det Hændte. Fantasien omformer, vedhæfter og opfinder, efterligner Forbilleder og stiliserer kunstnerisk, saa meget friere og hensynsløsere som de Træk, den Enkelte tilføjer eller omdigter, optages og bearbejdes af den folkelige Fællesfantasi.

Niels Ebbesen.

Visen om Grev Gerts Drabsmand har været Genstand for mangesidigt og omhyggeligt Studium fra danske Historikeres Side. Svend Grundtvig, A. D. Jørgensen, Thiset, Steenstrup, Erslev, Axel Olrik har behandlet den. I *Aarbøger for Oldkyndighed og Historie* har sidst Dr. Sofus Larsen gjort den til Genstand for indgaaende videnskabelig Drøftelse.

Selvfølgelig er Visens Værdi som Kunstværk uafhængig af dens Værd som historisk Kilde; men dog er de to Ting ingenlunde hinanden uvedkommende. Naar en Vise om historiske Forhold fjerner sig stærkt fra det historisk sande eller sandsynlige, vil det undertiden være, fordi den er bleven Udtryk for uægte Følelser, for senere Tiders Hang til tom Heltestil eller lige saa tom Nationalforfængelighed. Idet Visen om Niels Ebbesen sammenholdes med alt, hvad vi ellers af danske eller tyske Krøniker og andre Kilder véd om Drabet paa Grev Gert af Holsten den 1ste April 1340 i Randers, kastes der Lys over dens egen Troværdighed som Kilde.

Paa hvor svigefuld Grund man her bevæger sig, er indlysende for den almindelige Læser, naar han ser, ikke blot, at de forskellige Varianter af Visen modsiger hinanden i deres Frem-

stilling af Begivenhedens Gang, men naar han sammenligner, hvorledes Visen tager sig ud, som den fremtræder i hel og lutret Form hos de to Udgivere af den i populære Samlinger. Hos Svend Grundtvig har den i Folkeudgaven af 1882 ikke mindre end 98 Strofer, hos Axel Olrik i Folkeudgaven af 1899 kun 58 og med en anderledes affattet Slutning kun 49. I sidste Tilfælde er altsaa et halvhundrede Strofer udskilte som forstyrrende Tilføjelse — d. v. s. Halvdelen er strøget. Rigtignok gør Visen netop i denne sidste Fatning et Indtryk af forsætlig Forvanskning, idet der. her gøres et fædrelandsvenligt Forsøg paa at forvandle det utvivlsomme natlige Overfald til en under de givne Forhold umulig Bedrift ved fuldt Daglys.

Et Hovedspørgsmaal er selvfølgelig det, om Visen, muligvis et Parti af Visen, kan eller maa føres tilbage til Begivenhedens Tid. Skønt Forskere af Oldtidskvad i Almindelighed har et Hang til at lægge disse længere tilbage i Tiden, end rimeligt er, taler adskilligt for, at den oprindelige Forfatter ikke har staaet Begivenheden fjernt; han kender ikke blot de rigtige Navne paa de Slægtninge af Niels Ebbesen, som forekommer i Grevens Samtale med denne, men, hvad mere er, han stiller Datidens danske Opfattelse af Hirdmandsforholdet overfor Datidens tyske, som den udtales af Greven; efter dansk Skik kunde Tjenesteforholdet opsiges af Herremanden, efter tysk kun af Fyrsten. Mere end et Fingerpeg giver dette dog ikke. Folkevisen stammer jo ikke fra Folket; den er oprindelig digtet af fornemme Mænd, og saaledes har Ebbesen-Visens Digter kunnet sidde inde med boglig Kundskab til Tidsalderen ad Veje, vi nu ikke véd. Dr. Larsen finder i enkelte Strofer bestemte Vidnesbyrd om Samtidigheden. Han anfører Linjerne:

Igaar holdt du i Hr. Bugges Gaard
med hundrede Mænd i Plade

for at gøre opmærksom paa det sidste Ord, idet han gør gældende, at allerede kort efter Aar 1400 erstattedes Plade og Ringbrynje af den sammenhængende Jernrustning.

Mere undres man over den Beviskraft, Dr. Larsen tillægger Strofen:

Gud naade din Sjæl, Niels Ebbesen,
mens du i Live vaar!
Saa mangen Tysk i Dannemark
den samme Vej skal gaa.

Af denne Strofe skal vi ikke slutte mindre, end at Visen er skrevet inden Landet efter Niels Ebbesens Død endnu var fuldstændig befriet fra de fremmede Voldsmænds Herredømme.

I Grundtvigs Folkeudgave lyder Verset:

Gud glæde din Sjæl, Niels Ebbesen!
om du i Live vaar,
saa mangen Tysk i Dannemark
den samme Vej skulde gaa.

hvorved Meningen ikke blot er ændret, men al Tidsbestemmelse falden bort. Udbruddet er kun et Udbrud af Tyskerhad i Almindelighed. Dog Hovedsagen er, at denne Strofe sikkert ikke er samtidig med Visen i dens ældste Form. Aand og Stil i den er en helt ny. Man har ud fra den strenge Holdning af det anerkendt Ægte og Oprindelige i Visen Ret til den største Mistænksomhed overfor de lyriske Udbrud i enkelte Varianters Slutning.

Ejendommeligst udformet er Visens Begyndelse, Samtalen mellem Niels Ebbesen og Gert: denne er først imødekommende, tilsyneladende velvillig, saa frittende, lader dernæst Ebbesen forstaa, at hans Færd giver Anledning til Mistro, forsøger atter paa at bruge ham som Mægler, aabenbarer endelig overfor Afvisningen sin Raahed uden Maske.

Hvad Niels Ebbesen overfor Greven hævder er kun Adelsmandens Ret til at opsige sin Herres Tjeneste, naar han lyster. Nationaliteten berøres ikke med et Ord; de jyske Herrer, som nævnes, har tidligere alle været i Tjeneste hos Greven, og dette lægges dem ingenlunde til Last. Samtidige Kilder tyder paa, at ogsaa Niels har været Grevèns Mand.

Den stærkeste Patos udfolder Niels Ebbesen underligt nok overfor den tilslørede Beskyldning for at have ondt i Sinde mod Greven (thi dette maa jo være Meningen med Ordene om de hundrede Mænd). Her alene tager han paa Veje, bruger Ordet Løgn, udæsker Enhver, der vil gentage dette. Han harmes, synes det, over, at Nogen vover at drage Sandheden af hans Udsagn i Tvivl. Enten er denne Patos paa ret uværdig Maade skrømtet, eller, hvis den er følt, viser den, at Niels slet ikke paa Danmarks Vegne har været Greven fjendsk, men først bliver det efter Grevens Trusler. En Smule studser man desuden ved, at han, der med saa megen Heftighed her fralægger sig Brug af

Usandhed, senere foran Grevens Dør siger en kraftig Usandhed for at komme ind, idet han udgiver sig for et Bud fra Grev Henrik. — Grevens Trusel: «Du skal enten Danmark rømme eller jeg skal lade dig hænge», tiltaler kunstnerisk ved sin uforfalskede Brutalitet.

I Samtalen mellem Ebbesen og hans Frue staar hun, da hun raadspørges om, hvad der nu er at gøre, med sit djærve Raad: «enten Greven ihjel at slaa eller at brænde ham inde» ganske i Jævnhøjde med de islandske Sagaers haarde og tapre Kvinder. Hendes Raad derimod om at vende Hesteskoenes Hager om, er, som Dr. Larsen rigtigt har paavist, en meningsløs Tilføjelse, rimeligvis et Indskud fra en anden Vise. Tydeligt nok er af de to Tekster den den ægte, i hvilken Greven ikke lader sig narre af Drabsmændenes List, ikke selv aabner Døren. Blev denne ikke sprængt med Brag og skete ikke Drabet under Skrig og Larm, vilde Randers By med de tyske Lejetropper jo ikke være bleven kaldt til Vaaben. Selvfølgeligt gaar Ordene «de sloge paa deres Tromme» paa de af Søvnen vakte Tyskere, ikke paa de Danske, hvis Formaal var at slippe uskadte fra den dristige Daad. At Trommeslagningen senere er bleven tillagt de Danske, er jo kun et Udslag af den Drift til Nationalforherligelse, der er den sødeste Gift for Sandhedskærligheden. Niels Ebbesens Gerning var et Vovestykke og en Bedrift ogsaa uden den Art Udsmykninger.

Den oprindelige digteriske Fortæller af denne Bedrift har villet lovprise den Mandighed i Forsættet og den Snildhed i Udførelsen, hvorved den udmærkede sig. Niels Ebbesen har en jysk Herremands bedste Dyder, han véd at føje sine Ord med Kløgt og med Fasthed; han er betænkt paa at naa sit Maal ved List og Vold; og den Lykke staar ham bi, der hjælper den Kække. Dette er Kærnen. Udover dette har oprindeligt intet foresvævet Digteren. Naar Hensyn tages til de bekendte latinske Heksameterlinjer af en samtidig Klosterbroder, tør man ikke afgjort benægte den Mulighed, at den dejlige Strofe om Kællingen, der gav Niels Ebbesen sit ene Brød af de to, hun havde, kan have tilhørt den oprindelige Vise; men indlysende forekommer det ikke.

Saa har imidlertid Folkefantasien arbejdet stedse mere med Visens Hovedperson. Han er bleven, hvad han jo ogsaa historisk set maa kaldes, Folkebefrieren, og som Tyrandrabsmand

Frihedshelt. Hertil er saa endelig kommet det nationale Element; Niels Ebbesen med sine 47 Mand, der overfalder den holstenske Erobrer midt i hans Lejr paa 4000, er blevet den danske David, som fælder den tyske Goliath, og saa udmunder Visen da i disse Strofer, der ligger milevidt fra Udgangspunktet:

Gud glæde din Sjæl, Niels Ebbesen!
du varst en dansker Helt;
saa gerne havde du dit Fæderneland
ved fremmede Gæster skilt.

Krist signe og hver god Dannesvend,
som baade med Mund og Hand,
uden Skemt og Tant, med Flid og Tro
vil tjene sit Fæderneland!

Det smager ikke synderligt af 1340.

Selv den, der ikke paa ethvert Punkt føler sig overbevist af Dr. Larsens Studier, vil vide ham Tak for det meget, han har givet til Oplysning af vore Folkevisers Grundpræg og Tilblivelseshistorie. Med stor Finhed skelner han stadigt mellem de følte Træk og de én Gang for alle vedtagne Træk, der heller ikke fattes i denne ellers saa ypperlige Vise, som naar det f. Eks. hedder om den kullede (skallede) Greve, at de greb ham ved «hans lyse Lok» for at afhugge hans Hoved over Sengestokken. Dog, Dr. Larsen er kun den sidste og ihærdigste af de mange Forskere, der har arbejdet paa her at bringe Klarhed til Veje, og man bør ikke over hans ganske vist særlig fremragende Gerning glemme det fortjenstfulde, hans Forgængere har ydet.

DANSK

Hvad er dansk Folkekarakter?

(1901)

Intet er vanskeligere end at sige noget Rigtigt om et helt Folks Karakter. Naar man forsøger paa at bestemme en Folkekarakter, øjner man Faldgruber allevegne. Der er næsten ikke nogen Dyd, som ikke ethvert Folk tillægger sig. Man prøve f. Eks. med Tapperhed. Er der noget Folk, der ikke anser sig for tappert, endog i fortrinlig Grad tappert?

Vil man prøve paa at give en Bestemmelse af det danske Folks Væsen, maa man begynde med Temperamentet. Det er upaatvivlelig langsomt; man giver sig Tid. Og det er sindigt; man overiler sig ikke. Der ligger en vis Træghed i Folkekarakterens Grund. Den kan gøre et ugunstigt Indtryk; men den har gode Egenskaber i Følge, Modstandskraft, den Stædighed, der ikke er af det Onde, og den Udholdenhed, der utvivlsomt er af det Gode.

Temperamentet ytrer sig forskelligt paa Landet og i Hovedstaden. Der er dem, som finder Kjøbenhavneren livlig. Og Bondens Temperament er allevegne et andet end Arbejderens. Selv naar Arbejderen er doven, er han sjældent træg. Og i Reglen er han omvendt lærvillig.

Alligevel er vistnok det Indtryk rigtigt, at dansk Kraft i sit Væsen er Modstandskraft, altsaa inderst inde passiv, og at den i Reglen mangler den erobrende Evne. Ellers lod det sig ikke forklare, at Folk og Sprog aldrig har udvidet sig, men at Folket den Dag idag er saa faatalligt og Sproget saa lidet udbredt.

Man kan rimeligvis tillægge det danske Folk Taalmodets Dyd. Utaalmodighedens større Dyd synes det at savne. Det har baaret de usleste Regeringers Tryk og fundet sig i deres Fejlgreb uden et Opstandsforsøg, næsten uden tydelige Tegn paa Utilfredshed.

Naar man dernæst tillægger det danske Folk Udholdenhedens Dyd, nødes man til den Tilføjelse, at de, der stod som dets Repræsentanter overfor Omverdenen, ikke ganske sjældent har vist en næsten sindssvag Udholdenhed, hvor det havde været bedre at give efter i Tide. Danmarks Krig med England fra 1807—1814 er et stort Eksempel. Det danske Højres Kamp mod Venstre fra 1876—1901 er et beslægtet. Der er intet at beundre i den Stædighed, som beror paa Selvovervurdering.

Denne Stædighed overrasker, fordi der ved første Blik er saa meget Blødt i det danske Naturel. Allerede Sprogets Udtale, der udvisker alle skarpe Kanter, giver et Indtryk af noget Blødt og Blødagtigt. Den typiske danske Holdning er ogsaa alt andet end stiv. Og den typiske danske Optræden er alt andet end formfuld. Men dersom man agter paa, hvad det er, der i Folkesagn og Mundheld fremhæves som Genstand for Beundring, kommer man til det Resultat, at det især er den uforstyrrelige (flegmatiske) Ro, der tager Alt koldsindigt, ikke lader sig imponere, forskrække eller forstyrre, men bliver ved sit og sætter sit igennem.

Denne Flegma er gerne krydret med Lune og Vid. Den bare, højtidelige Alvor er udansk. Patos er udansk. Og det danske Vid er ikke gnistrende, men lunt og stilfærdigt; det er muntert eller spydigt, skarpt eller spidst, det er ikke bredt overlegent som Englændernes Humor, end mindre lynende som Franskmændenes Esprit.

Der er Raahed paa Bunden af dette Folks Væsen som paa Bunden af alle andre Folks og hvert enkelt Menneskes. Men der er ingen Overdrivelse i den Paastand, at denne Raahed gennem lange Tiders fortsatte Kultur er yderlig formindsket, maaske mere end noget andet Steds. Træk af Raahed er de mindst paafaldende, de sjældnest forekommende i Danmark. Det hænger sammen med, at den elementære Oplysning er trængt saa dybt ned; det beror vel ogsaa paa, at et Hang til Dannelse efterhaanden har gennemtrængt saa at sige hele Folket. Dog i Forbindelse dermed staar sikkert ogsaa den paafaldende Mangel paa

Udvidelsesevne; thi denne Evne synes at bero paa en ukultiveret Grundsum af ubevidste, animalske Kræfter — et halvt dyrisk Reservefond.

Da der ingen egenlig Brutalitet ligger i Folkets Væsen, saa har det heller ingen egenlig grove Laster, hverken Grusomhed eller Drukkenskab eller forbryderisk Letsind eller Dovenskab. Det har store Lyder, ingen store Laster. Da Folket er blevet lille, er det tillige blevet smaaligt. Da Folket skyr Yderligheder, er Middelmaadigheden altid populær. Da dets Handlekraft er svækket, er det forfaldet til Snak. Arvefjenden er Smaalighed og Vrøvl.

Disse Lyder er den Svages Lyder, forekommer ikke hos Folkestammer, der strutter af Selvfølelse og indre Styrke. Men de er forenelige med store Evner, og det er utvivlsomt, at det danske Folk i sin Lidenhed er et højtbegavet Folk.

Der er som sagt intet Folk, som ikke tillægger sig Mod. Dog er der Afskygninger i den Art af Mod, som Folkene hævder for sig. Der er Folkeslag, der (som Franskmændene og Svenskerne) fremhæver Dumdristigheden som Nationaltræk. Dumdristigheden er afgjort udansk; selv Dristighed er ikke særligt dansk. Det er meget betegnende, at af de to dansk-norske Søhelte er Tordenskjold, Eventyreren, Vovehalsen, norsk, Niels Juel, den sejrrige Admiral, den sejrrige Embedsmand, dansk.

Naar man forsøger at bestemme en Folkekarakter, kan man ikke være forsigtig nok; thi den skifter igennem Tiderne mere end det enkelte Menneskes Karakter. Der har været Tider, hvor Stridslyst, Grusomhed, Ordknaphed var danske Grundegenskaber. Og Tider, hvor kun det Bløde, Bollede, Udviskede, Jævne syntes dansk. Maaske vil der komme en Tid, hvor Form, Fasthed, Skarphed, Sluttethed, Energi staar for Sindene som typisk danske Ejendommeligheder.

De fleste Folkeslag tillægger sig som Grundlag for deres Intelligens den sunde Menneskeforstand, Englændernes *common sense*, Franskmændenes *sens commun*. Hollænderne anser med Rette sig selv for et i høj Grad forstandigt Folk. Dog er det ikke alle Folkeslag, som tillægger sig selv sund Menneskeforstand som Særeje eller som Karaktertræk. Af de romanske Folk vil Italienerne være tilbøjeligere til at tro sig et Forstandsfolk end Spanierne, og med Rette: der er noget typisk Italiensk i Machiavelli, noget typisk Spansk i Don Quijote. Polakkerne kender for

godt deres Mangler til at tillægge sig Forstand som særlig Arvelod. Den tyske Fornuft har taget saa høj en Flugt i de sammenfattende Videnskaber, at Tyskeren hellere tillægger sig Fornuft end den blot opløsende og indtrængende Forstand. Af de nordiske Folk er Svenskerne neppe tilbøjelige til at tilskrive sig netop Forstandstrækket. Deres folkekæreste Nationalhelt var en Galning. Hvad Nordmændene angaar, er det vanskeligt med Sikkerhed at sige, om de betragter sig som særlig forstandige eller ej; men man fejler neppe ved at antage dem for utilbøjelige til at fraskrive sig nogen værdifuld Egenskab.

De Danske har et Hang til at tiltro sig selv den sunde Forstand, der synes at maatte have et trygt Grundlag i Temperamentets Ro og Koldsindighed. Om med Rette, maa staa hen. Vil man her gøre en Prøve, lader den sig bedst anstille ved en Betragtning af Folkeslagenes religiøse Forhold. Her er det f. Eks. hos Hollænderne paafaldende, at de allerede paa den Tid, da middelalderlige Aandstilstande raadede i Evropa, var gennemtrængte af Forstand; uden Hensyn til Kirkernes og Gejstlighedernes Indflydelse rundt om gav de alle Landes frie Tænkere Ly paa deres Grund. Et Vidnesbyrd om samme Ærefrygt for Intelligensen hos det hollandske Folk er den Omstændighed, at Bibelkritiken senere hen selvstændigt opstod hos det og dannede Skole ved Universiteter, saa man kan sige, der gaves en nationalhollandsk Skole i den bibelske Oldtidsforskning.

Den eneste oprindelig danske Form af Religiøsitet er Grundtvigianismen. Og den grunder saaledes i Følelseslivet, at den lægger ringe Vægt paa Udvikling af Forstanden. Dens hele nationalreligiøse System, der har sat Følelse og Fantasi i Bevægelse hos saa mange Danske i saa langt et Tidsrum, vilde have været ude af Stand til at slaa Rod, i Fald der fandtes et stærkt rationalistisk Anlæg i Folkeaanden.

Den næste Form af Religiøsitet, der har slaaet an i Danmark, længe stadig har vundet Jordsmon og efterhaanden har vist sig betydeligt stærkere end Grundtvigianismen, den indre Mission, er i sit inderste Væsen forstandsfjendsk, og den overordenlige Udbredelse, den har faaet, viser endnu tydeligere, at den danske Folkeaand paa sit nærværende Udviklingstrin i meget vide Krese er uimodtagelig for Fornuft, derimod i meget høj Grad modtagelig for religiøse Skræmsler, fantastiske Lærdomme

og for en Tvang og Tugt, der tilintetgør Tankens Frihed og ikke blot den, men Livslyst og ejendommelig Enkeltpersonlighed.

Den store Modtagelighed for Oplysning og overhovedet for Kultur har medført en høj Udvikling af de kunstneriske Egenskaber hos det danske Folk. Dets hele Kunstdannelse har et sundt Grundlag, forsaavidt Prunkløshed er en grunddansk Egenskab. Men der er ikke langt fra Prunkløshed til Ægthed. Og Ægthed fører ved stigende Kultur til den ypperste Finhed. Literatur og Malerkunst i Danmark staar i dette Øjeblik som Vidnesbyrd om en Udvikling af den kunstneriske Finhed, der overgaar enkelte Hovedlandes.

Dansk og Tysk.

(1902)

Den sidste Tid har bragt to forskelligartede Publikationer, der begge berører Forholdet mellem Dansk og Tysk. Den ene er et politisk Skrift, et energisk og af dyb Overbevisning gennemtrængt Indlæg i Spørgsmaalet om den prøjsiske Regeringsmaade i Sønderjylland, forfattet paa Tysk af Sydslesvigeren Theodor Brix under Titlen *Nordslesvig og Tysklands Selvfornedrelse*. Den anden er en Artikelrække i det norske *Morgenbladet* af Nordmanden Lars A. Havstad, der vil godtgøre, at Norge som Danmark endnu ganske tilhører den tyske Kulturkres. Titlen er *Norsk Selvstændighed i Kultur*.

Hr. Brix har intet Særligt tilovers for den danske Nationalitet; han misbilliger endog stærkt den Maade, hvorpaa før 1864 Slesvig sprogligt blev behandlet. Han taler som tysk Fædrelandsven, der med Sorg ser det tyske Riges ledende Politikere overfor de Danske som overfor Polakkerne betræde Lovtrækkeriets stygge Vej. Medens hans Bog forhaabenlig i Norden vil finde den Paaskønnelse, den fortjener — og alle Danske er ham Tak skyldige — er Forfatteren selv fuldstændigt klar over, med hvilken Ligegyldighed hans Skrift vil blive overset paa tysk Grund.

Man bør heller ikke i Danmark hengive sig til Indbildninger. Med Undtagelse af en Del Politikere og Bladskrivere, der paa Forhaand er uvillig stemte mod alt Ikke-Tysk indenfor det tyske Riges Grænser, er der blandt de halvhundrede Millioner vel knap en Snes Mennesker, som overhovedet aner, at der gives et Mellemværende mellem Tyskland og Danmark; det, der en Gang var, betragtes som uigenkaldeligt afsluttet. En Appel til Frisind vilde, om den forsøgtes, møde et Skuldertræk eller et Smil. Thi medens der med Ordet *frisindet* i Rusland eller Tyrkiet forbinder sig Forestillingen om noget Oprørsk eller Forbryderisk, er dette Ord i dannede eller lærde tyske Krese nærmest en Betegnelse for noget Komisk. Dersom ved tyske Universiteter nutildags en Statsøkonom eller Filosof kaldes *frisindet*, har dette Ord efter al Sandsynlighed en satirisk Klang. En Formation som det gamle *Fremskridtspartis* Liberalisme betragtes i det moderne Tyskland som tilhørende en forhistorisk Tid.

Særligt overfor Smaafolks og Smaastaters Eksistensret er man meget tvivlende; det er en Ret, overfor hvilken den tyske Retsfølelse gør Holdt. Og man lade sig ikke skuffe af den i hele Tyskland flere Aar igennem uafbrudt grasserende Begejstring for Boerfolkets Modstand mod England. Det kunde se ud, som om det tyske Folk ved denne Lejlighed havde lagt sin egenlige Naturdrift for Dagen og næret den rigtige Forestilling om, hvad der sømmer sig for et mægtigt Rige overfor en lille Befolkning af uafhængige Bønder — som Nordslesvigs. Men Velviljen har udelukkende beroet paa, at Boerne gælder for tyske, og hvad enten en tysk Stamme er faatallig eller ej, anses den for værende i sin Ret, naar den værger sin Ejendommelighed. Hertil kom endnu Uviljen mod England som den store Medbejler paa Verdensmarkedet. Men som almindelig Regel kan det fastslaas, at for den tyske Opfattelse er den eneste berettigede Nationalitetskamp den tyske.

I den nyeste Tid har man endog i Tyskland gjort denne Opfattelse til en Lære. Forfattere som Dr. Hans Wagner og Professor Alfred Kirchhoff har i Artikler og Flyveskrifter opkastet Spørgsmaalet: Hvad er *national*? og har gjort en sindrig Forskel mellem Begreberne *national* og *fædrelandsk*, idet de har udviklet, at den tyske Statsræson maa opfatte Begrebet national ikke folkehistorisk, men rumligt, idet den moderne Stat tilstræber Midtsamling af den Folkemasse, der bor indenfor visse naturlige Grænser;

Folket bliver kun Nation indenfor sin geografiske Ramme. «Derved,« siger de troskyldigt og morsomt, «undgaar man de Modsigelser, i hvilke vore nationalistiske Sværmere indvikler sig overfor Danskernes og Polakkernes Politik.» Med andre Ord: det kommer ikke an paa Nationalitetsfølelsen hos de Undertrykte, men paa, at de passer ind i Landrummets hule Form, saa tilhører de med Rette det store Fædreland. Paa realpolitiske Læresætninger som disse preller desværre selv en saa skarp og overlegen Indsigelse mod smaalig Voldspolitik som den af Hr. Theodor Brix formede fuldstændigt af.

Hr. Lars Havstads Indlæg drejer sig ikke om Politik, men udelukkende om Kultur. Skønt hans Hu i første Linje ikke er rettet paa Danmark, men paa Norge, har hans Ord dog i høj Grad Ærinde til os. Hvad han har skrevet, er vel gennemtænkt og indeholder Sandhedselementer nok til at fortjene en dyberegaaende Drøftelse. Han gaar ud fra, at Norge paa den Tid, da tysk Aandsdannelse endnu laa i Svøbet, tilhørte den vestevropæiske Gruppe som et oprindeligt og uafhængigt Led, men senere sammen med Danmark i fulde fem Hundred Aar har været dyppet ned i en enkelt Kultur, den tyske, og denne har farvet Landet helt, da Nordmændene instinktivt har søgt til den paa alle Videns Omraader. Som lidenskabelig Elsker og Dyrker af den engelsk-amerikanske Kultur sørger Hr. Havstad over dette Forhold. Efter hans noget doktrinære Opfattelse kan Norge kun gennem Tilnærmelse til engelsk Aandsdannelse frigøre sig fra den tyske og saaledes foretage det første Skridt til Opnaaelse af Kulturselvstændighed. Han overser ikke det stærke Opsving, Norge har taget i det sidste Hundredaar; men Fremskridtet er efter hans Grundsyn væsenligt det ringe, at i 1802 fik man den tyske Kultur gennem Danmark, mens man 1902 faar den ogsaa fra Tyskland selv. Med Finhed og Styrke viser han imidlertid, hvor lidet det *kulturelt* betyder, at Nordmændene foretager talrige Rejser til Paris, og som Søfolk staar i levende Samkvem med de engelsktalende Lande.

Hr. Havstad har Ret, naar han hævder, hvilken overvældende Overlegenhed de skandinaviske Landes tyske Religionsform har givet den tyske Dannelse i dem alle. Han har ligeledes Ret i den Sætning, at Lutheranismen ikke var bleven Statskirke i Danmark og Norge kun 19 Aar efter, at Luther opslog sine Stridssætninger, dersom ikke allerede før Reformationen Statsforvalt-

ningen i disse Lande ganske havde ligget under for den tyske Kultur. Hvad han siger om det norske Sprog som smittet af Tysk og om fremmede Ords tyske Skrivemaade paa Norsk eller om norsk Arkitekturs Afhængighed af den tyske, er ikke mindre slaaende, men angaar ikke Danmark, hvor Selvstændigheden baade sprogligt og kunstnerisk er langt større.

Til en Imødegaaelse udæsker derimod Hr. Havstads Paastand, naar han erklærer enhver Indflydelse fra Danmark paa Norge som foregaaende «under den for Norden fælles tyske Kulturs Ægide», eller naar han — forøvrigt i paa en Gang dristige og maadeholdne Udtryk — betegner Ibsen og Bjørnson som Digtere, der «sammen med de danske udgør en mærkelig og ejendommelig Fremtoning paa det store tyske Kulturomraade», idet de «historisk er en videre Udvikling ud fra det Standpunkt, som en Gang repræsenteredes af Ewald, Oehlenschläger, Heiberg». Med en næsten utrolig Overdrivelse tilføjer han rigtignok, at de staar i samme Forhold til den tyske Kultur, som Mistral og de andre provençalske Digtere til den franske. Han peger imidlertid hen paa en Brist i de store Nordmænds Dannelse, naar han siger: «En Gang i deres Ungdom kunde det se ud, som om de gjorde et Tilløb til at udføre det Umulige, at skabe noget Norsk indenfra uden i Forvejen at kende nogen anden tidsmæssig Kultur end den tyske.» Men han overser, at fra 1870 har dansk Literatur, Kunst og Almendannelse med fuld Bevidsthed arbejdet paa at udvikle dansk Ejendommelighed under ligelig Hensyntagen til al værdifuld moderne Kultur.

Herved optog den en gammel national Arveskik, som Hr. Havstad overser. Han kalder Holberg Angloman og finder i hans Eksempel en Bestyrkelse for sin Tro, at den engelske Kultur er den eneste ikke-tyske, der passer for Norden. Men Holberg var i Virkeligheden langt dybere gennemtrængt af romansk Kultur end af engelsk. Den romanske Kultur viser sig første Gang hos ham som Danskhedens Hovedværn mod Faren for at tilintetgøres ved Fortyskning. Paa Revolutionstiden kom der megen fransk Kultur ind i Danmark; blandt andre er P. A. Heiberg et Udtryk for den; Fru Gyllembourg neppe mindre. Hvor meget Johan Ludvig Heiberg end skylder Hegel og Goethe, som Aand staar han Spanien og Frankrig tifold nærmere end Tyskland, og naar han fyldte sit Sprog med romanske Fremmedord, var det i den Overbevisning, at de gjorde mindre Skade end mange

halvdanske, halvtyske Udtryk. Og Heiberg har behersket dansk Aandsliv en Menneskealder igennem. Nyere dansk Literatur har hverken hos Winther eller Goldschmidt eller Schandorph eller J. P. Jacobsen havt noget tysk Præg. Den yngste Slægt af danske Skribenter har med en eneste Undtagelse, der tager sig ud som en Udartning, neppe nogetsomhelst kunstnerisk Forhold til Tyskland. En enkelt Mand, Niels Møller, maa endog særligt tiltale Hr. Havstad som gennemtrængt af engelsk Kultur.

Himlen bevare os fra at synke til den Form af Nationalisme, at vi vragede nogetsomhelst Stort eller Værdifuldt i den tyske Kultur, fordi det var tysk! Men iøvrigt er Nutidens Danmark, der af Hr. Havstad betragtes kun som den tyske Kulturs Krongods, paa god Vej til at blive saa kulturselvstændigt, som et Folk paa to Millioner overhovedet kan være.

Dansk og Jysk.

(1903)

I 1902 udkom der i Berlin et Flyveskrift, *Det danske Spørgsmaal* af *Dr. Cajus Möller*, som paa ikke fuldt tre Ark med forbavsende Kundskabsfylde og under en vis Stræben efter Upartiskhed siger alt det Værste, der lader sig sige om det nuværende Danmark og den danske Folkekarakter. Der findes i Skriftet en halv Snes tildels grove Fejltagelser (saaledes tror Forfatteren f. Eks., at der var tysk og spansk Blod i Schandorph); men Fejlene er af ringe Vægt. Morsom er derimod den Duelighed og Ondskabsfuldhed, hvormed Dr. Möller har samlet alle Trækkene til et afskrækkende Billede af de Danske. Saavidt vides, er hans Udtalelser om den danske Folkekarakter ingensteds i nordiske Blade blevne gengivne eller gendrevne; de har dog større Interesse end de vamle Artigheder fra fremmede Besøgendes Side, som altid tages til Indtægt af den danske Presse, selv om den Fremmede øjensynligt intet véd om vore Forhold, og kun kvitterer for udvist Gæstfrihed.

Blandt de mange Opløsningens Tegn, Dr. Möller finder hos os (foruden Lumskheden, Grusomheden, den uafladelige Personforfølgelse i det offenlige Liv og Landboernes Had til Kjøbenhavn og «Kjøbenhavneriet»), fremhæver han Modsætningen mellem Jyderne og Øboerne, Jydernes Villen være noget for sig selv, noget stærkere og bedre end de øvrige Danske, og deres særlige Uvilje mod Kjøbenhavn, som nødvendigvis medfører en stedse tydeligere Dragelse mod Holsten og Hamborg.

Alt dette er iagttaget med en gammel Slesvigholsteners skarpe og fjendske Blik; men noget er der i det. Naar man f. Eks. ser, hvor ligeglad man i vore Dage betoner saakaldte dybe Forskelligheder mellem de danske Landsdele og deres Indvaanere, skulde man visselig tro, Talen var om en mægtig Stat, idetmindste om et betydeligt større Fladerum end den Desserttallerken, vi kender. Siden Aar 1500 har Rusland tiltaget med 130 Kvadratkilometre *om Dagen*. Ikke desmindre holder Storrusserne dette Rige fast sammen. I Danmark derimod er Danskhed et altfor rummeligt Begreb; her er man Jyde eller Øbo. Efter at det er lykkedes at latterliggøre Begrebet Skandinav og faa de tre smaabitte nordiske Nationaliteter til at staa stejlt mod hverandre, er det jo ogsaa kun følgerigtigt at drive Støvstødningen videre, saa det tør haabes, at vi snart lykkeligt er komne bagom Absalon til Rigsdelingen under Knud, Svend og Valdemar, blot at Skaane desværre er gaaet tabt. Nu mangler vi altsaa en Underkonge til Skaane, mens vi heldigvis endnu har Jylland i Behold til Johannes V. Jensen og Sjælland i Behold til Vilhelm Andersen.

Sidst har nu Jyderne sanket sig i Fylking, og det maa siges til Jeppe Aakjærs Ære, at det er to morsomme og gode Bøger han har samlet under Titlerne *Jysk Stævne* og *Fræ wor Hjemmens*, af hvilke den første er paa almindeligt Dansk, mens den sidste i den kraftige jyske Mundart giver Digt og Prosa i historisk Udvalg for Tidsrummet 1700—1902.

Aakjær er en sand Sværmer for det jyske Maal, og han véd at tale dets Sag med Varme; Ingen kan nægte ham Ret, naar han fremhæver Urimeligheden af, at Kjøbenhavnerne læser Burns's skotske og Frödings vermelandske Sange, men ikke forstaar Jysk. (Det er nu alligevel ikke Kjøbenhavnere i Titusindvis, som fatter Burns paa Skotsk.) De fleste Stykker i hans Samling fortjener fuldt vel deres Plads; men det maa dog siges, at et og

andet synes taget med, bare fordi det var saa dejligt jysk, uden at det ellers er videre dejligt.

Nok saa interessant er *Jysk Stævne,* hvor atten forskellige Forfattere fra vore Dage samvirker til Læserens Underholdning. Der er dygtige og morsomme Noveller i ikke ringe Tal som Skjoldborgs, Gnudtzmanns, Frederik Poulsens og Jeppe Aakjærs egen, og der er saavel historiske som kritiske Afhandlinger af P. Munch, A. C. Andersen og Emil Fog om jyske Æmner. Bogen er en fornøjelig og lærerig Bog; men det er lidt kedeligt, at den indledes og saa at sige udraabes med et Program af Johannes V. Jensen, betitlet *Danmarks Historie og Jyderne*, der indeholder en Blomstersamling af netop de Synsmaader, der plejer at fremsættes i Kiel eller Berlin, og som ganske stadfæster Dr. Cajus Möllers Paastand, at Jyderne kun meget betinget føler sig som danske.

Hvis Johannes V. Jensen ikke var den af Kameraterne beundrede Gut, han er, kunde det tages blot som en behagelig Spøg. Men den yngste Jensen er, som det i den jyske Nationalsang hedder, stærk og sej, og hans lette Skemt har i Reglen en Tyngde af adskillige Lispund. Efter at have smykket sig med en paa fri Haand udkastet Stamtavle af tapre Kongemordere, djærve jyske Øksesvingere og Bondeoprørs-Helte, erklærer Hr. Jensen, at siden disse hans (formentlige) Aner blev overvundne af de oldenborgske Konger, er Linklædet overskaaret mellem ham og Danmark, ja, da han føler sig som alle Jyder i én, mellem Jyderne og Danmark. Danmarks Historie er ikke Jydernes Historie: «Vi kan lade som ingen Ting, naar en Dansker i Almindelighed overgaar Skam — det er ikke vor Hovedpine. Vore Forfædre blev sat grundigt ud af Spillet; vi har Ret til at fralægge os alt Ansvar. Da Jydernes Historie ophørte i Danmark, fortsattes den i England og Amerika. Og der hører vi hjemme. En Englænders Selvfølelse er vor Selvfølelse. Vor Danskhed staar og falder ikke med Kongeriget Danmark eller det danske Sprog».

Heraf læres, at til alt det Øvrige, som Hr. Jensens Forfædre har udrettet, maa endnu føjes Erobringen af England og Kolonisationen af Nordamerika. Familien Montmorency er for lidet at regne i Sammenligning med Familien Jensen. Og foreligger end ikke den sidstnævnte Families Slægtregister saa troværdigt bekræftet som den førstes, saa er det dog ad spiritistisk Vej med saa stor

en Sikkerhed, som aandeligt lader sig opnaa, godtgjort, at Hr. Jensen i Kraft af Sjælevandringens Lov allerede har været fem Gange paa Jorden, første Gang som Hengist, anden Gang som Knud den Store, tredje Gang som Vilhelm Erobreren, fjerde Gang som Kongemorderen Oliver Cromwell, femte Gang som George Washington. Nu lever han sjette Gang som Johannes V., der (som hans trofaste og begejstrede Kritiker Hr. A. C. Andersen udvikler) nu ser den jyske Race udsende Lokomotiver gennem Bjerge, sende Dampskibe over Verdenshave, spænde Telegrafer Jorden rundt, «medens Sydevropas romanske Befolkning endnu lever i Tro og Drøm om indbildte Værdier, laaner Maskinopfindelser fra os og intet udsender — uden Missionærer». Dette er trykt; altsaa er det sandt. Maaske tør man dog undtagelsesvis bede om Naade for den elendige Italiener Marconi, der, skønt ikke Jyde, har tilladt sig at opfinde den traadløse Telegrafering. Kort sagt: Hævdede ikke det ærværdige Ordsprog, at «Vi er alle Jyder for Vorherre», saa det overmaade galt ud, og der var visselig hverken Fremtid eller Frelse for os andre.

Dansk og Norsk.

(1897)

I

Tilskueren har bragt en Artikel om *Amerikas Universiteter* af den ganske unge amerikanske Doktor *William Henry Schofield* fra Harvard-Universitetet, der under sin Evroparejse ogsaa opholdt sig i adskillig Tid i de skandinaviske Lande, gav Norge fem Maaneder af sin Tid, dèr lærte Norsk fuldstændigt flydende, og derpaa forblev et Par Maaneder i Kjøbenhavn, hvor han endog holdt et offenligt Foredrag paa Norsk. Hans Artikel er ikke blot yderst lærerig, men den sprudler af ungdommelig Overbevisning om de amerikanske Universiteters Fortrin for alle i Verden, af Stolthed over Amerikas Forspring og Udviklingshast, og den

strømmer over af Kærlighed til selve den mægtige gamle Højskole Harvard, hvor Forfatteren har tilbragt sine første Læreaar. Er der et Menneske paa Jorden, der har hørt en dansk Student tale — ikke med en lignende Begejstring, men blot med Begejstring om Universitetet i Kjøbenhavn? Og man faar af Schofields Fremstilling det Indtryk, at næsten uden Undtagelse alle Harvardmænd (som de kalder sig) elsker Universitetet som han, længes tilbage dertil, og i Reglen besøger det en Gang om Aaret eller en Gang hvert andet Aar, saa længe de er i Live. Universitetet bestaar af 30—40 store Bygninger, beliggende i en dertil hørende Skov, som efterhaanden er forvandlet til en umaadelig stor Park med gamle Træer, der bl. A. indbefatter 40 Tennispladser, en Spisehal, hvor 1100—1300 Studenter kan spise paa én Gang, et stort Gymnastiklokale, 50 Baderum, endelig en Bogsamling paa 800,000 Bind med 22 Filialer i Byen Boston, hvortil der kun er en halv Times Fart med elektrisk Sporvogn.

I en Afhandling, som denne unge Lærde har skrevet paa Fransk om *Universiteterne i Frankrig og Amerika* (Revue internationale de l'Enseignement, 31. Bind, 15. Juni 1896) er det lykkedes ham at godtgøre de amerikanske Læreanstalters forbavsende Opsving og sandsynliggøre deres Overlegenhed i en ikke fjern Fremtid, paa en Maade, der har imponeret Franskmændene. Nu imponerer han os. Det viser sig paa dette Punkt som paa andre, at den i Knut Hamsuns morsomme og kaade Amerika-Bog dristigt fremsatte Paastand om Fristaternes Mangel paa en aandelig Adelsfylking ikke holder Stik.

Dr. Schofield vandt her i Byen alle, med hvem han kom i Berøring, ved sit Væsens ungdommelige Elskværdighed, sin Fylde af sproglig og almenmenneskelig Dannelse, endelig ved sin Interesse for vort Modersmaal. Et eneste lille Skaar i Glæden gjorde den Omstændighed, at det Sprog, han talte saa rigtigt og næsten ganske uden fremmed Klangpræg, var ikke *Dansk*, men *Norsk*.

Dette Forhold er meget betegnende for den Stilling, hvori *Dansk* og *Norsk* nu staar til hinanden overfor Verdenskulturen. Det finder som bekendt ikke hyppigt Sted, at Udlændinge, der ikke er bosatte her, lærer sig et af de nordiske Sprog til Gavns. Alligevel vil den, til hvis Fag det hører efter Evne at henlede Udlandets Opmærksomhed paa Danmark, have set ikke faa Tilfælde af den Art. At Tyskere og Østerrigere uden Anstrengelse

lærer sig Dansk, er endogsaa ret hyppigt. I sin Tid underviste vor afdøde Landsmand Hoffory Aar for Aar i moderne Dansk ved Universitetet i Berlin. Naar man rejser, gør man Ret i at forære saa mange Eksemplarer som muligt bort af Sundby og Baruëls franske Leksikon. En vis dansk Mand har mindst fordelt en Snes af dem rundt omkring i Europa. Kapers dansk-tyske Leksikon er, skønt næsten fejlfrit, som bekendt aldeles ubrugeligt og unyttigt, indeholder saa godt som Intet af det, den Fremmede saavel som den Indfødte har Brug for at vide, medens den dansk-franske Diktionær trods enkelte Mangler kan kaldes klassisk. Lettest af alle lærer de slaviske Nationer sig Dansk. Jeg kender to russiske, en polsk og en tsjekisk Dame, der hver for sig paa nogle Maaneder alene for Sprogets Skyld og uden nogen Udsigt til at komme til Norden har lært sig saaledes Dansk, at de ikke blot læser, men skriver Sproget næsten til Fuldkommenhed. En Russer, der har noget videnskabeligt Begreb, og som kan Engelsk og Tysk, lærer sig at læse Dansk paa tre Uger.

Hidtil har Udlændinge næsten *altid* kaldt det Tungemaal, de lærte, for Dansk.

Saasnart en Rejsende, der havde lært sig Sproget, traadte ind i en dansk Forfatters Stue i Kjøbenhavn, begyndte han ufravigeligt med Ordene: «Jeg kan tale lidt *Dansk*». I de sidste Aar har det pludselig og gennemført været anderledes. Da vi dels paa Grund af den stærke aandelige Tilbagegang, som vor nyeste politiske Historie har medført, dels af Slaphed og Mangel paa Sammenhold, dels endelig af medfødt Mangel paa Ævne til at gøre os gældende, i disse senere Aar har ladet os aldeles overfløje af Normændene, saa har næsten enhver saaledes Indtrædende begyndt Samtalen saaledes: «Hvis De ønsker det, saa taler jeg gerne *Norsk*». Og dette gælder alle Nationaliteter. Det hændte f. Eks. mig selv i Fjor i en eneste Uge med Franskmanden Hr. *La Chesnaie*, der blev fem Maaneder i Norge, tre Dage i Danmark, og med en pur ung russisk Pige, der havde opholdt sig et halvt Aar i Norge for at lære Sproget og saa tilbragte én eneste Formiddag i Kjøbenhavn. Det nytter slet ikke, at man som Modvægt indfører Lister i *Berlingske Tidende*, der beviser, at der paa Hollandsk oversættes ligesaa mange danske Lejebiblioteksromaner som norske og svenske.

Vi har fortjent at fortrænges. Den Iver og Omhu for Sproget, bl. A. i Undgaaen af Germanismer, som efter Krigen

var fremherskende, synes glemt. Medens Nordmændene, naar de vil være fine og ægte nationale, meget forstandigt blander Svensk i deres Sprog (*Fram*, *Röstret*, *Fjäril* osv.), kopierer vi først alle de gruelige Germanismer, som det norske Sprog endnu er fuldt af (*Antræk*, *Betjent* osv.), dernæst optager vi de tyske Taleformer med en rent ud rørende Ihærdighed. For ti Aar siden forekom det Udtryk «at bade» i Betydning af «at bade sig», «at gaa i Vandet» endnu kun i Sommertyskernes Klampenborgdansk; nu skrives det i alle Aviser, og Digterne indfatter denne Juvel i deres Vers.

Pudsigst og i sproglig Henseende mest selvfornægtende bærer vi os dog ad med vore Tal. Disse Tal er vi alle opfødte med, og de er i sproglig Henseende en Skat; som Sprogmateriale maaske det mest Ejendommelige i vort Sprog. De gør et saa dejligt gammelt Indtryk: de findes Gudskelov ikke paa Plattysk; de er det Eneste, man kan imponere Udlændinge med, naar de straks fortæller En, at Dansk jo dog i Grunden kun er en Tillæmpelse af det Plattyske. Disse Tal er morsomme, om saa blot fordi det gamle Ord *sind* er bevaret i dem, og fordi de delvis minder om Tyvetals-Systemet; endnu morsommere, fordi de hedder forskelligt, alt eftersom de staar foran et andet Ord eller bruges i og for sig. Disse Tal anvender ethvert Barn; dem falder det intet Barn vanskeligt at lære eller bruge rigtigt. Nordmændene havde dem ved Aarhundredets Begyndelse tilfælles med os, saalænge de endnu ikke satte deres Ære i . . . noksagt; derom bør man helst ikke tale, hvis man er af dem, som *kan* koge over. Og saa har her i Danmark nogle neppe halvdannede Nyttighedsapostle fordristet sig til at gaa *rationalistisk* tilværks overfor disse ærværdige Tal. Nu er Rationalismen sikkert nok noget af det Ulideligste paa Jorden; den rangerer lige under Magi. Den har da ikke generet sig for at lægge fræk Haand paa Sproget. Folk véd ikke mer, at det hedder *halvtredsindstyve*, *halvfjerdsindstyve;* man skriver i *Nationaltidendes* Dansk *femti* og *syvti* — efter Nordmændene. Afdøde Kaptejn Rovsing, i sin Tid det levende Bevis for, at dansk Vittighed idetmindste ikke var uddød endnu, skrev i sit Mesterværk *Tre Vonner*, for hvilket Bjørnson med Rette har udtalt sin varmeste Beundring, disse spøgefulde Linjer i Anledning af den norske Oberst Helgesens sejrrige Afslutning af vor gamle Treaarskrig med Tyskland: «Skulde *det* allerede betyde, at det ikke var Tysken, men Norsken, der som Sejrherre

skulde faa Lov til at sætte Foden paa Nakken af vort Modersmaal — et Varsel om, hvad der nu sker, at det gode gamle danske Sprog oppe i Norge i dumt Had og Arrigskab bliver sparket og pakket fuldt af svenske Ord og Former, Bondeplatheder og Sælhundemaal og i denne Skikkelse under Navn af *Norsk* sendt herned og transporteret og solgt som Civilisation omkring i de *tusen jem* til det danske Folk af Boggrosserere, der nu patriotisk og hæderligt sidder og bliver Millionærer af at forhandle og befordre den samme Ødelæggelse af Sproget, som vi førte tre Aars Krig og tabte tre Hertugdømmer for at undgaa».

En Dansk sad for adskillige Aar siden i Kristiania ved et Fællesbord i et Hotel, hvor en Del ældre Herrer kom til. De tiltalte ham, og for at vise sig imødekommende som den, der kendte Landets Sprog og Skik, gav han sig til at sige *seksti*, *otti* osv. Da udbrød en af Herrerne, som senere viste sig at være den bekendte Filolog *Jakob Løkke*, højtleende: Er det for vor Skyld, at De gør Dem disse Anstrengelser? vi siger altid til hverandre *treds* og *firs*. De andre Herrer bekræftede det til den danskes Forbavselse. De fortalte ham samtidigt noget, han til den Dag i Dag har vægret sig ved at tro, nemlig at den ypperste Maalstræver, Hr. *Arne Garborg*, til daglig taler et pænt Dansk-Norsk og, naar han skriver, sommetider ret møjsomt oversætter det rask Nedskrevne paa *Maalet*. Dog Nordmændene er Herrer i deres eget Hus, og da Svenskerne nu engang siger *femti*, *seksti* osv., saa er det rimeligt, at de udviser deres Selvstændigheds Æresfølelse ved at sige ligedan.

Men at *vi* ikke mere kan tælle til Hundrede paa Dansk! at *vi* ikke mere kender Brugen af vore egne Tal, saa der i danske Bøger staar Former som *treds Aar*, *firs Aar!* at vi endelig af selve det kgl. danske Postvæsen næsten *tvinges* til paa Pengeforsendelser at skrive syvti, otti, niti o. s. v. — det er i den Grad for galt, at det klinger utroligt og dog er det sandt. Hvad vilde vi sige, hvis vi havde Tyskerne over os og blev tvungne til at skrive *achtzig!* Og *achtzig* er dog ikke stort værre end *otti?* Der gives Folk, som hver Gang, de tvinges til at skrive disse stygge Talord paa et Postkort, protesterer med Vendingen: «Det er ikke Dansk». Men det nytter lidet. Postvæsnet omdanner vort Sprog efter *norsk* Mønster. Hvad vilde man i Frankrig sige, hvis Mænd uden Respekt for Sproget indbildte

sig at kunne tvinge Franskmændene til at aflægge Former som *quatre-vingt* eller som *soixante-douze* under Paaskud af, at de var uigennemsigtige, vanskeligt forstaaelige, altfor udelukkende franske? En Haanlatter vilde møde dem. Og vi! Paa det eneste Omraade, hvor vi skulde være konservative, dèr er vi Rodhuggere, for til Gengæld overalt, hvor vi skulde vende op og ned paa det Bestaaende, at holde paa Fæstningen, hvor den end staar.

De Fremmede lærer sig Norsk, ikke Dansk; de Danske siger: *For en Skam!* og er lige glade, Poststyrelsen afskaffer vore Tal. Den eneste Trøst i al denne Elendighed er, at der forleden Dag kom hertil Byen en ung Franskmand, Hr. *Paul Verrier*, der har lært sig Dansk (ikke Norsk eller Svensk), vil blive i Kjøbenhavn og hverken se Kristiania eller Stockholm, og som kan tale Dansk saa fuldkomment med bløde d'er og Stødtoner og Resten, at man sidder i en henrykt Forbavselse, mens man hører paa ham.

Det er maaske den ene Svale, der bebuder en ny Sommer; men hvem tror paa den?

II

I Anledning af Artiklen *Dansk og Norsk* har nogle Forfattere i norske Blade behandlet mig som mere uvidende, end jeg med Rette kan siges at være, medens de derimod ikke selv har lagt al den Overlegenhed for Dagen, som de utvivlsomt sidder inde med.

En af dem, Filologen Joh. Storm, udviser først en underholdende Mangel paa Færdighed i at skelne mellem Alvor og Spøg. Hvert Ord i hin Artikel, hvis Tone veksler mellem den almindelige Tales og de rene Løjers, opfattes af ham som pure, pære Alvor, og i pure, pære Alvor modsiger han den, Sætning for Sætning. En saa lærd Professor burde dog kunne forstaa, at det ikke er aldeles højtideligt ment, naar man skriver: «Medens Nordmændene, naar de vil være fine og ægte nationale, meget forstandigt blander Svensk i deres Sprog (*Fram*, *Röstret*, *Fjäril* o. s. v.)». Ikke desmindre svarer han patetisk: «Slige Ord (som *Fram*) bruger man ikke for at være fin, men for at være djærv og national». Jeg havde endog skrevet «ægte national», saa Modsigelsen ikke engang er ganske ærlig. Striden staar her altsaa

kun om Ordene *fin* eller *djærv*. Jeg for min Del havde altid troet, at en Nordmand aldrig var finere, end naar han var djærv.

Hvad mine tre ovenanførte Eksempler angaar, saa svarer man mig med Hensyn til *Fram*, at det er Oldnorsk og Landsmaal, foruden at være Svensk. Jeg kan paa Ære og Samvittighed forsikre, at denne Oplysning ikke indeholder noget, som er mig nyt. Hvad jeg vilde fremhæve, var kun, at Ordet i vore Dage er svensk. Jeg var slaaet af den unægtelig pudsige Kendsgerning, at hver Gang Nordmændene i deres Bestræbelse for at skille sig ud fra os Danske, som de for ingen Pris vil forveksles med, griber efter et af deres gode gamle Ord i Stedet for det hidtil brugte danske, saa vil en drillende Nisse, at dette gamle Norske tillige er moderne Svensk. Men Svenskerne vil Nordmændene samtidigt om muligt have endnu mindre tilfælles med end med de Danske. Der er som en Nemesis deri, at de for at undgaa det danske Skylla stadig falder i det svenske Karybdis.

Med Hensyn til det af Bj. Bjørnson i det norske Sprog indførte Ord *Röstret*, saa har hverken dets Ophavsmand eller Prof. Storm kunnet fragaa, at det er rent Svensk. Begge anfører imidlertid i Munden paa hinanden, at det af B. er blevet brugt efter Tilskyndelse af en saa norsk-norsk Mand som Overlærer Knudsen, Danske vil vistnok være tilbøjelige til at nære al skyldig Ærbødighed for denne ivrige Fædrelandsven, men hans Avtoritet kan ikke omstyrte den Omstændighed, at *Röstret* er Svensk, medens *Stemme* og *Stemmeret*, der af Nordmændene kaldes tyske, er gode danske Ord. Atter her viser sig altsaa det samme Forhold, at den reformerende Nordmand for at undgaa Dansken forfalder til Svensken.

Tilbage staar det tredje Eksempel *Fjäril*. Det norske *Dagbladet* og *Morgenbladet* samstemmer i den Forsikring, at dette Ord «er blot svensk og slet ikke norsk eller brugt af Nordmænd». I Henrik Ibsens ikke ubekendte Ballonbrev staar:

Under Prøjsens Dødningfarver —
Sorgens sorte-hvide Klud
bryder Daadens lodne Larver
ej, som sangens *Fjäril*, ud.

Er Henrik Ibsen ingen Nordmand? *Fram* minder om Nansen, *Röstret* om Bjørnson, *Fjäril* om Ibsen, og alle tre Ord er godt Svensk.

Professor Storm har endelig gjort sig en vidtløftig Ulejlighed med at modsige, hvad jeg har sagt om de danske Tal. Han oplyser mig i fuldt Alvor, om at det ikke er «for at lægge deres Selvstændigheds Æresfølelse» for Dagen, at Nordmændene i vore Dage siger *femti* og *seksti* ligesom Svenskerne. Han nægter heller ikke, at man i Kristiania eller overhovedet paa hele Østlandet lige op til vor Tid har brugt de danske Udtryk for Tallene: «For at blive de besværlige danske Former kvit, som forvoldte stadige Misforstaaelser — Fremmede tog *treds* for 30, *firs* for 40 — genindførte man de gamle norske Former paa Skolerne.» Man tænke sig et virkelig nationalstolt Folk som Franskmændene aflægge Former som *quatre-vingt* og optage det provinsielle *octante*, dels fordi ikke Tyvetalssystemet er følgestrengt gennemført i alle deres Tal, dels for at lette Fremmede Forstaaelsen! Det Pudsige er atter her, at de gamle norske Former, som man af Rationalisme optog, dels er ganske enslydende, dels næsten enslydende med de moderne svenske. Skylla og Karybdis!

Iøvrigt forsøger Hr. Storm at kværke mig med Overlegenhed og Lærdom. Jeg havde kaldt de danske Talord «morsomme, om saa blot fordi det gamle *sind* er bevaret i dem og fordi de *delvis* minder om Tyvetals-Systemet; endnu morsommere, fordi de hedder forskelligt, alt eftersom de staar foran et andet Ord eller bruges i og for sig». Hr. Storm indvender meningsløst, at de ikke alle udtrykker Tyvetalssystemet, og mine Ord anføres saaledes, at jeg skal have sagt: «De staar der som ærværdige Levninger af det urgamle (norsktysk for *ældgamle*) Tyvetalssystem». Der fortsættes vittigt: «G. B. tænker vel paa et Urfolk i Norden, som talte paa Fingre og Tæer». Og det oplyses, at vore Tal ikke er ældre end — det fjortende Aarhundrede. Jeg synes, det er gammelt nok. At man ved Siden af dem i poetisk Stil og vel mest for Versemaalets Skyld nu og da har sagt *firti*, *femti*, behøver vi ingen Aand fra Norge til at aabenbare os.

Mest tirrende er Hr. Storms Maade at citere paa; han anfører Andres Ord med en Uagtsomhed, der strejfer Perfidien. Hvor jeg talte om de af Nordmændene forkastede danske Talord, brugte jeg den Vending: «De havde dem ved Aarhundredets Begyndelse tilfælles med os, saalænge de endnu ikke satte deres Ære i . . . noksagt; derom bør man helst ikke tale, hvis man er af dem, som *kan* koge over». Ingen fornuftig Læser er selvfølgelig i Tvivl om, at denne Sætning udtaler en vis Harme over

Nordmændenes forsætlige Bestræbelser for at have saa lidt som muligt tilfælles med Danmark, deres Iver for at sønderrive de sproglige og andre Baand, der har forenet dem med de Danske. Naar en Dansk eller Svensk i Udlandet siger: «Jeg er Dansk» eller «Jeg er Svensk», saa betyder Ordene ikke det mindste mere, end hvad der ligger i dem. Siger Nordmanden derimod: «Jeg er Norsk», saa underforstaas eller tilføjes der: «Forveksl mig for Himlens Skyld ikke med en elendig Dansker eller Svensker». Dette smigrer i Længden ikke Nabofolkene. Og det er med virkelig, alvorlig Sorg, at ikke faa af de bedre Danske, især blandt dem, der altid har havt Norge kært, ser den Forsætlighed, hvormed Adskillelsen tilvejebringes. De tre, ikke talrige, nordiske Folk har hver for sig saare meget at kæmpe imod med Hensyn til at gøre sig gældende, om saa blot aandeligt gældende, i Evropa. De har kun Udsigt dertil ved at holde saa godt sammen som muligt. De, som med Opbydelse af alle deres Kræfter fremmer Splittelsen imellem dem, kan ikke vente at møde den Deltagelse, de selv mener, at deres Gerning maa finde hos hver den, der forstaar at vurdere Uafhængighed.

Nu forsøger Hr. Storm imidlertid at lade, som om hin af mig udtrykte Forargelse gjaldt den Omstændighed, at, som han udtrykker sig, «Nordmændene en kort Tid har taget Ledelsen». Og han tilføjer lidt haanligt: Hvis dette er *for* ærgerligt, i Fald «man er af dem, som *kan* koge over», saa véd jeg intet bedre Raad, end at Danskerne faar se at gøre det bedre.

Min ærede Angriber vil, som man ser, paadutte mig, at min Misstemning beror paa en personlig Følelse af at være overstraalet fra Norge af. Jeg tør sige, at Faa mere redebon end jeg har givet Nordmænd, hvad Ære der tilkommer dem. Men naar Sagen drejes paa denne Maade personligt, saa vover jeg meget roligt at svare: Vi *har* gjort det bedre. Paa de Omraader, som jeg for min Del staar nærmest: *Literaturhistorie*, *Kritik*, *Journalistik*, har vi Danske netop gjort det bedre og har slet intet at misunde Nordmændene.

Dersom Nogen altsaa har svævet i den Indbildning, at norske Pedanter var morsommere og mindre højtideligt indbildske end andre Folkeslags, bør han aflægge denne Vildfarelse.

Vers.

(1901)

I det danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger for 1900 har Professor Otto Jespersen offenliggjort en Afhandling, betitlet *Den psykologiske Grund til nogle metriske Fænomener*, som gaar ud paa at give de germanske Sprogs Verselære et nyt Grundlag. Siden Brücke 1871 udgav sin lille Bog *Det fysiologiske Grundlag for den nyhøjtyske Versekunst* turde denne Afhandling være det forstandigste og betydeligste, der er skrevet om Bygningen af danske Vers, det eneste, der betegner et virkeligt Fremskridt i Opfattelsen. Det Hovedspørgsmaal, Jespersen forsøger fyldestgørende at besvare, er det, hvorfor vi uden Anstød taaler en Trokæ i jambiske Vers, men derimod ikke omvendt Jamber i trokæiske Vers, og hans Lære er sindrig og overbevisende. Ret betegnende er det, at Fremskridt i Opfattelsen af det Metriske i den nyere Tid ikke skyldes Digtere, men de Videnskabsmænd, der sysselsætter sig med Lydlæren, som i sin Tid Brücke og nu Jespersen.

Denne sidste foreslaar et nyt og simpelt Tegnsystem til Angivelse af de forskellige Styrkegrader, Stavelserne kan have; han benytter de fire første Taltegn (1—4) til Betegnelse af svag, halvsvag, halvstærk og stærk Betoning, og der behøves heller ikke noget mere indviklet System, da Stavelsernes Længde eller Korthed jo ikke i de moderne germanske Sprog kommer i Betragtning. Det maa dog siges, at megen Vægt ligger der ikke paa Betegnelsesmaaden, og at i Grunden er det Ny her mindre nyt end det synes. Ti med sit sindrige Forsøg paa at anvende Fjerdedels-, Ottendedels-, punkterede Ottendedels- og Sekstendedels-Noder som metriske Tegn vilde August Apel allerede i sin Tid (1814) antyde de samme fire Styrkegrader. Dette Forsøg, der indførtes og anvendtes i Danmark af Johan Ludvig Heiberg i forskellige Afhandlinger, med størst Udbytte i hans Undersøgelse af Versene i *Svend Dyrings Hus*, er alligevel for vilkaarligt; man har ikke kunnet bygge videre derpaa. Det er overhovedet besynderligt, hvor lidet Indsigt i Musikens Tegnsprog eller Teori fremmer Indsigten i Versets. Den Antagelse, at Studiet af Musik

vilde aabne ny Horisont for Opfattelsen af Vers ligger saa nær, at jeg véd Den, der som ung længe fordybede sig i Generalbassen, ja endog skrev den hele Harmonilære op med sin hvide Haand, i den Hensigt derigennem at trænge dybere ind i Versekunstens Væsen. Men Udbyttet lønnede ikke Umagen. Den Ukyndige haaber i Generalbassen at finde aldeles bestemte Love eller Regler, som ikke tør overtrædes; men han overraskes stadig paany ved den Erfaring, at det efter den abstrakte Regel Forbudte under visse Omstændigheder ligefuldt er ganske tilstedeligt, saa ingen Regel binder den genialt frembringende Aand. Det forholder sig med Harmonilæren som med Metriken, om hvilken Jespersen rigtigt bemærker, at den jo ikke er en nøjagtigt maalende Videnskab, der paaviser Naturlove, gyldige for alle Tilfælde. Vi kan kun sige: Ved at ordne Stavelserne paa den og den Maade faar man et velklingende Vers ud. Og Digteren kan ofre Versets regelrette Velklang af højere Hensyn.

Nogen praktisk Betydning har Metriken aldeles ikke. Neppe nogen Digter i Verden har havt Nytte af at læse en Metrik. Medens den begyndende Musiker dog har nogen Gavn af at studere Generalbas, er det, der i Versekunsten lader sig lære, saa godt som Intet, og rigtige Vers endnu saa langt fra at være gode Vers, at disse, med andre Ord Poesien, først begynder hinsides Rigtigheden.

Versene kan være rigtige, endog i ubestemtere Forstand velklingende, uden at have den Klangfarve, den Ynde eller Lødighed, der gør dem til Poesi. Omvendt kan de uden streng Rigtighed være saa ejendommelige, at tre Linjer er nok til at man ud fra dem kan bestemme deres Digter. Tag disse tre:

> Som dette Vandfald gennem Lundens Myrter,
> i hine Elskovsdages dunkle Minder
> Erindringen højthulkende sig styrter.

Ingen uden Aarestrup kunde have skrevet disse Linjer, pompøse, tungtskridende og melodiske som de er. At i Ordet *højthulkende* den Stavelse, som har den stærkeste Betoning, er sat paa en ubetonet Stavelses Plads, er metrisk selvfølgelig en Fejl, og rent metrisk set vilde Verset været bedre, om der havde staaet

> Højthulkende Erindringen sig styrter,

men der vilde da have manglet det Skrig, som fremkommer ved Versets nuværende Bygning.

Det er bl. A. paa Ordvalget, at man hurtigt kender en Digter, selv om man kun har faa Linjer af ham for sig. Kun Poul Møller kunde skrive:

En Mester i Tankernes Riger
hel tidt er paa Jorden forsagt,
en Spot for de dejlige Piger,
og dristige Svendes Foragt.

Han er af dem, der for en Virknings Skyld gerne gør Brud paa Versets Skema. Saaledes begynder han f. Eks. sin Oversættelse af Byrons *Drømmen*, der er jambisk, med en Versefod, der ikke er det, som altsaa forsaavidt misviser, og begynder paa lignende Maade Afsnit efter Afsnit. Den første Linje lyder:

Delt er vort Liv; Søvn har sin egen Verden.

Seks Afsnit begynder:

Brat kom Forvandling over Drømmens Aand

endda Versene hos Byron i begge Tilfælde er ganske regelrette og med Lethed kunde oversættes lige saa regelret paa Dansk. Ogsaa inde i Verset anvender Poul Møller Uregelmæssigheden for at give Verset Vægt, endog hvor Byron ikke har den. Se f. Eks. Betoningen af Ordet *Kornbrand* i Linjerne:

Han var et Maal
for Skræk og Livets Kornbrand, trindt belejret
af Had og Tvedragt.

Som det Fyldige, Sanseligt-Kraftfulde i Aarestrups Væsen lægger sig for Dagen i hans Vers, saaledes røber det Lødige, lidt Tunge i Poul Møllers Natur sig i disse Betoninger. Christian Winthers bløde og kælne, men karaktersvage Naturel aabenbarer sig i hans Versbehandling, der altid er indsmigrende, men sjældent karakterfuld. At Heibergs Form var streng Korrekthed, spejler sig i hans Vers. Som Dramatiker anvender han jo Verseformen rent akademisk, eller ogsaa satirisk (i den herlige Parodi paa Oehlenschlægers Sprogbehandling, der

synges i *Aprilsnarrene* som Fødselsdagshymne til Fru Bittermandel). Men i hans Lyrik klinger det fineste i hans Væsen gennem Sprogtonen, saaledes hans sønlige Kærlighed i det ejendommeligt betagende Versemaal, hvori Digtet *Efteraarsfølelse* til hans Moder er skrevet; og ikke mindre det romantiske Sværmeri i Sangen af Alferne *En Aften ensom gik jeg nys*, et af de ypperste lyriske Kunstværker, det danske Sprog har frembragt, hvori særligt Maaden, hvorpaa Overgangen fra Strofe til Strofe er udført, kan kaldes enestaaende ved sin henrivende Velklang.

Af vore Digtere udmærker ingen sig ved Versenes strenge Rigtighed som Welhaven. Forstandssiden af hans Væsen kommer til Udtryk heri fuldt saa vel som i de gennemførte Tankebilleder, hvori han har sin Styrke (ligesom efter ham Henrik Ibsen). Et Digt som *En Sangfugl*, der skildrer hans eget Væsen og hans Livsvilkaar, er ved Ordvalg og Rytmik fuldendt Poesi; men andensteds røber Brugen af stemningsløse Fremmedord i Rimene den blot dannede Digter, det gode Hoved uden Fantasi. F. Eks. naar det hedder:

Her var det ej Spøg at kaste sin Handske;
thi Hrungner var Jætternes Holger Danske,
og Møkkurkalv, den unge Person,
blev stillet som Jætternes Opinion.

Man turde maaske vove den Paastand, at enhver til Grund liggende Egenskab hos Digteren kommer for Dagen i hans Versbehandling. Af meget store Digtere er vel Bjørnson metrisk den mindst korrekte; der forekommer talrige stødende Betoninger i hans Vers; aldrig indeholder de en af de metriske Finheder, som overrasker og glæder Øret; men skønt de imellemstunder kan blive travende, er de langt oftere mægtigt tonende, rungende, durende. Saa simpelt de er byggede, saa virkningsfulde er de. De kommer bedst til deres Ret, naar han selv fremsiger dem. Den som har hørt ham sige disse sært malende Linjer af *Landkending:*

Fik han saa første Synet:
Hvad er dette for Mur i Hav-brynet?

vil aldrig glemme dem.

En polær Modsætning til Bjørnsons Vers afgiver Sigbjørn Obstfelders; men ogsaa de kom først til deres Ret, naar For-

fatteren selv læste dem; først da blev de Vers; først da fik de Form. De er saa personlige, saa inderlige i deres underlige Leddeløshed, at man maatte høre dem med de Pauser, Digteren lagde ind, og den Dybde, han meddelte deres Enfold.

Holger Drachmanns Vers taler, saa gode og vellydende de er, med høj Røst om det Utøjlede i hans Væsen. Næsten aldrig paalægger han sig en Strofes Tvang. Han søger ikke som andre en Tilfredsstillelse i at lade Vingehesten bevæge sig frit under Formtvangens Seletøj, eller en Styrke i at overvinde de Vanskeligheder, som Bevaringen af en regelbunden Form frembyder; han gaar uden om Reglen, sprænger den gængse Orden, lader Vanskelighederne ligge og lader paa én Gang dristig og magelig sin Poesi flyde ud i regelløse, af Øjeblikkets Stemning og Indhold bestemte Rytmer. Alt i hans Versbehandling er Bredde, Sorgløshed, Flugt, Mesterskab i det Store og Hele, Ligegyldighed for det Enkelte og Smaa, derfor nogen Enstonighed i Velklangen, men aldrig et Glimt af Kunstleri eller Manér.

Man huske i Modsætning til hans et Par af de yngre danske Digteres Vers. De er helt forskelligartede. Niels Møllers f. Eks. Det er en Sprogkenders og Sprogkunstners Vers; der er ikke et Ord i dem, som ikke er omhyggeligt valgt, og hans Ord er ikke hentede af Dagligtalens Forraad, men af Sprogets Gruber. Aldrig er disse Vers trivielle, men de kan klinge lidt tvungne og lærde. Dog kan de være klassiske i deres strenge Simpelhed som *Grænsevagt* og overgivne i deres Fuldkommenhed som et lystigt Digt til Ernst Bojesen, der desværre er senere end nogen Samling, Niels Møller har udgivet.

Et Kunstnersind af anden Art fremtræder i Sophus Michaëlis' ypperlige Vers. Ogsaa han er som de andre Yngre, (den sære og fine Stuckenberg, den særere, mærkeligt nynnende Sophus Claussen, den kærnefulde, kraftigt stemmende L. C. Nielsen) saare langt fra Drachmann. Det varede noget, før Michaëlis fik sin Ejendommelighed udpræget; nu er han Artist som faa af de andre unge Lyrikere, bruger Ord og former Rytmer med den mest bevidste Kunst. Han tilstræber, hvad Drachmann aldrig har villet stile imod, den tætteste, fasteste Form, Vers, der indprenter sig uforglemmeligt ved Klangens Overraskelser og Rimenes Nyhed. Undertiden glipper Taget for ham; men i Reglen formaar han at hamre Ordene ud i Plader som Staal, at brænde dem sammen til Billeder som Emalje og at faa dem til at synge under et Klokke-

spil af ringende Rim. Man mærker Bestræbelsen, men nyder Bestræbelsen. Man sporer Virtuosen, der for Morskab og for at vise sin Færdighed overvinder Vanskeligheder, omtrent som Væddeløbsrytteren sætter over første, andet, tredje og fjerde Hegn, i denne Strofe:

Højt op paa dette Bakkedrag,
hvor Vinden tager Nakketag
og driver os langs Fjorden ud,
hvor Strømmen bølger norden ud
vi gaa i muntert Snakkelag.
De andre langsomt sakke bag
— vi lege vil den lyse Nat
Tagfat helt ud til Kattegat.

Man siger, at Menneskets Karakter lægger sig for Dagen i Skriften. Det er sandt, naar man ved Skriften forstaar Skrivemaade og Stil. Men ingen Skrift er saa modtagelig og følsom for den Skrivendes væsenlige Ejendommelighed som den i streng Forstand kunstneriske Skrift, man kalder Vers.

Ord.

(1902)

For den, hvis Liv gaar hen under Syslen med Ordet som Udtryksmiddel og som Klang (det vil sige som Gengiver af Virkelighed og som Skønhedselement), er faa Bøger mere fængslende end de, der handler om Ord.

Professor Kristoffer Nyrop, der som Faa forstaar at gøre Almenheden delagtig i sin Forsknings Resultater, har i Bogen *Ordenes Liv* fremstilt den forholdsvis ny Videnskab, Læren om, hvorledes Ordenes Betydning skifter og udvikler sig; og under Navneskjulet Per Sprogvild har en Ukendt udgivet en Bog *Dansk Sprogavl*, som vrimler af Forslag til det danske Sprogs Forbedring ved dristige Nydannelser.

I Nyrops Afsnit om Betydningsudvidelse, der bringer meget lærerigt, havde der maaske kunnet dvæles noget mere ved det for Folkesjælene Særegne i forskelligartede Betegnelser for samme

Begreb. Det er dog neppe tilfældigt, at *Stakkel* i de nordiske Sprog, som avledes af Folk, for hvem Legemskraft og Førlighed var Hovedsagen, kom til at lyde Stavkarl, den, der gaar med Stok, medens Ordet i de fleste evropæiske Tungemaal betyder den, der er uden Penge, (*pauvre*, *poor*, *povero* ovs.). Ønskeligt var det at erfare, hvilke andre Betydninger dette Udtryk for Beklagelse i Sprogene har.

Særligt tiltrækkende er i Nyrops Bog det ottende Kapitel om Lydharmoniens Magt over Forestillinger og Tanker, der begynder med Forklaring af, hvorledes Ordsproget «De er sure» i de nordiske Sprog er kommet til meningsløst at nævne Rønnebær i Stedet for Druer eller Bær, blot fordi Ræv og Rønnebær begynder med samme Bogstav. Et meget fint og tankevækkende Eksempel paa Lydens Magt giver Nyrop ved Sammenstillingen af den franske Talemaade *Tout beau*, *tout nouveau* (nyt, altsaa godt) med den af Bogstavrimet baarne danske Talemaade *Gammelt og godt*, der klinger som Udtryk for rørende Fortidstroskab og jævnligt afgiver Skalkeskjul for tanketomt Bagstræv.

Ordets Magt over Menneskets Forestillingsliv er stor. Dels saaledes, at visse Ord (som Sjælen, Sjælens Udødelighed, Aander) fremkalder Forestillingen om, at der til disse Ord svarer en Virkelighed; dels ved selve Ordlyden og dens Velklang som Magt. Paul Louis Courier sagde for at give en Forestilling om den Kærlighed til Vellyd i Prosaen, som man i gamle Dage nærede, at en Oldtidsforfatter vilde have ladet Pompeius og ikke Cæsar vinde Slaget ved Farsalos, hvis det havde kunnet afrunde hans Periode paa smukkere Maade.

I moderne Poesi er det paafaldende, hvilket Herredømme Brugen af Rimet har givet Vellyden over Digternes Forestillingsliv, og hvorledes denne Brug har trængt visse rimløse Ord tilbage og vedligeholdt gamle Former, der ellers var umulige eller glemte. Ord som Tilje eller gilje vilde være døde, om ikke Vilje og Lilje trængte til Rim; Vove var ude af Brug, gaves der ikke Skove og Love, og kun Nødrim skyldes det, naar Oehlenschläger i *Knud den Store* rimer paa et saa latterligt Ord som «modstande»: «Thi jeg behersker Nordens stolte Lande, ustraffet Ingen tør mit Bud modstande». En god Del af den altfor højtidelige Stil i vor gamle Poesi, ligesom en god Del af Snaksomheden og Vrøvlet i vor komiske, stammer fra Rimtrangen. Naar Wessel ikke kan hitte paa et Rim, laver han engang imellem et

umuligt Egennavn for dermed at tilstoppe Hullet. Saaledes i Posthuset: «Han gik derhen, og uforsagt Fuldmægtigen fortæller, hans Husbond hedte Næller». Saaledes maa i Paludan-Müllers *Danserinden*, hvor Helten hedder Charles, Skurken bære det besynderlige Navn Marles. Digteren i Modsætning til Rimsmeden kendes ellers paa, at i hans Øre klinger først det væsenlige Ord, der *maa* staa sidst, og næsten samtidigt indfinder Rimordet sig usøgt; han har Strofen i sit Hoved som et Hele. Især hvis Rimet gentages, er det imidlertid uundgaaeligt, at der i Versene findes hvad de Franske kalder *chevilles*, Rimord, der er blot Fyld, om end mer eller mindre godt ukendeliggjorte som Fyld. Hos de virkelige Digtere spores de neppe af den almindelige Læser. Men selv i de ypperste Vers forekommer de af og til.

Et af de i metrisk Henseende fortrinligste Digte i vor nyere Poesi er Sophus Michaëlis's mærkelige *Colleoni*; faa Digte er mesterligere rimede end dette, og Michaëlis har ingenlunde her villet, hvad han undertiden er fristet til, godtgøre sin Evne til at overvinde Vanskeligheder; thi hver Strofe har i tre Linjer kun et enkelt Rim. Alligevel er her ikke altid hvert Ord bestemt ved Tanken. Dette er Tilfældet i den helt udadlelige Strofe:

Han er ikke i Harnisk formummet —
om hans Albu og Lænd, om hans Skuldre
har Malmen sig krummet.

Men det er en lille Plet, naar det i Digtets Slutning hedder: «Ved sin Død blev han højsat til Hest i Bronce og Malm»; thi Bronce er allerede Malm. Og i den følgende Strofe turde den første Linje, som ikke kræves af Meningen, være vel stærkt betinget ved Nødvendigheden af den sidste:

Han er langt fra de gyngende Vover.
Han rider som Torden paa Tage,
og Kirkerne tramper han over.

Det danske Sprog er fuldt saa udviklet i Vers som i Prosa. I Prosa føles de Mangler, der i Kraft af Sprogets historiske Udvikling hefter ved det, adskilligt mere. Vel at mærke, ikke hos de Digtere, der gengiver Talesproget, og som hverken behøver at agte paa Grammatik eller Sprogrenhed, men for hvem Reglen ikke sjældent vil være: Jo galere og grimmere, des bedre! Ikke

heller for de Skribenter, der gengiver Mundarterne, som f. Eks. Aakjær og Mylius-Erichsen gengiver den jyske. Under deres Pen vrimler det med fortræffelige, overraskende Udtryk, rundne af Sprogets Rod, med en Krydderduft af dansk Jordsmon.

Det er vort saakaldt dannede Sprog, som det er blevet næsten en Umulighed at skrive med Fynd og Klem, saa ødelagt er det ved Aarhundreders Vanrøgt blevet og saa overfyldt er det med udanske Ord. Fremmedordene er maaske endda det mindste. Men hvor ydmygende er det dog ikke at maatte skrive «en Gesandtskabsattaché» eller «en Deputation» eller «en Repræsentant», «repræsentere»! Ingen af disse Ting lader sig sige paa Dansk. Hvad nytter det, at man i Danmarkshistorien kalder en Gesandt for et Sendebud, naar man dog ikke kan bruge det uden Fare for Misforstaaelse og ikke kunde kalde Manden saadan i Huset, hvor han bor. Og siger man Sendefærd for Deputation, eller Stedfortræder for Repræsentant, ler Folk En jo kun op i Øjnene.

Værre er de græsselige tyske og plattyske Former. Hvilket Uhyre af et Ord, det Ord «Forfatter», og hvordan skal vi blive af med det! Og alle de rædselsfuldt slæbende Endelser paa *else* eller *hed*, der faar Stilen til at klinge som et Slag med en Karklud!

Her kommer nu en uforfærdet, om end tillige ængstelig Mand, Hr. Sprogvild, der forberedt paa Martyriet taler om, at han, den Navnløse, vil blive behandlet som «en Galning eller Forbryder, der forgriber sig paa Sprogets Allerhelligste», og tilbyder os hele Vognmandslæs af nye danske Ord. Hans Bog fortjener Opmærksomhed for dens priselige Retnings Skyld. Alligevel var det heldigt, om han havde saa meget Øre for Sprogets Velklang, at han ikke saa det alene fra Nyttestandpunktet, og om han havde sikrere Smag. Han er enig med dem, der vil beholde de gamle Talformer, men haaner dem, der vil beholde ogsaa de længere, og føler øjensynligt ikke, hvor meget bedre det lyder at sige tresindstyve Mennesker end tres Mennesker, ganske fraset, at det hedder det første. Han skriver Orddanslæren for Orddannelseslæren, skønt Orddans nøje svarer til Borddans.

Nye Ord trænger vistnok aldrig igennem, med mindre de anvendes af en stor Skribent, hvis Avtoritet paatvinger Læseverdenen dem. Saaledes gav Ørsted os Ordene Ilt og Brint. Men paa intet Omraade er pludselige Forandringer og Masseforandringer umuligere. En stor Forfatter er nødvendigvis i denne sin Egen-

skab et lige saa konservativt som fornyende Væsen; thi først og fremmest gælder det for ham om at forstaas. Pér Sprogvild bruger, til Erstatning for det tyske «Videnskab», *Vidst*, dannet af vide som Kunst af kunne. Men han turde blive ene om det. Hvad nytter det, at et Ord er kort, naar det ikke forstaas? Ganske anderledes forholder det sig med talrige andre Ord, særligt Forkortninger af gængse Udtryk, der her foreslaas eller bruges og umiddelbart forstaas af enhver Dansk eller Norsk, som rigne for berige, Jævnfør for Jævnførelse, Nærvær for Nærværelse eller Udtryk som Vedhæft eller Forhæft. I ethvert Tilfælde er denne sprogvilde Herre gennemtrængt af det danske Sprogs Aand, og hans Iver for at frigøre denne Aand og bevare dens Avlekraft mod Kastrering har Krav paa Anerkendelse, om man end ved lydigt at følge hans talrige Vink kun vilde opnaa at tale et Kragemaal, Ingen begreb.

Sprogenes Udvidekraft.

(1901)

Under Kappestriden mellem Nationerne har i det foregaaende Aarhundrede først og fremmest Hovedlandenes Sprog og Kulturer bevist deres Udvidekraft.

Foruden den rige, engelske Literatur og Kultur, der nu som for et Aarhundrede siden har sit Midtpunkt i London, gives der en engelsk Literatur og Kultur i de nordamerikanske Fristater med store og blomstrende Universiteter og med en Hærskare af Forfattere, Tænkere som Franklin og Emerson, Lyrikere som Longfellow, Poe, Walter Bryant, Walt Whitman, Romanforfattere som Cooper og Bret Harte, Historikere som Prescott og Bancroft. Men som andet Hjemsted for engelsk Kultur i Nordamerika findes der desuden det engelske Canada med ikke mindre end tre Universiteter (i Montreal, Kingston og Toronto) og med en opblomstrende Literatur. I Australien med dets tre Universiteter (Sidney, Melbourne og Adelaide) og med dets rigt udviklede Lyrik har

engelsk Aandsliv et nyt Arnested; endog Ny Zeeland har et anset Tidsskrift *New Zealand Magazine.*

Overalt, hvor Englænderne koloniserer, opstaar en særegen engelsk Kulturform med det engelske Sprog til Organ. Saaledes har Kapstaden sit engelske Universitet og Kaplandet sine Digtere og Digterinder, af hvilke Olivia Schneider er trængt igennem i Evropa bl. A. med sin smukke Bog *En afrikansk Forpagtergaard.*

I det engelske Indien er nutildags Undervisningen i engelsk Sprog blevet Skolepligt og derved den engelske Læseverden forøget med henved trehundrede Millioner Mennesker. Engelske Universiteter er oprettede i Calcutta, Allahabad, Bombay, Lahore og Madras. Og hvorledes det store, fjerne Vidunderland umiddelbart beriger Gammelenglands Skønliteratur, kan spores hos den mest læste og mest typiske britiske Forfatter i dette Øjeblik, Rudyard Kipling, der har hentet saa mangt et frugtbart Æmne derfra.

Frankrig, der engang i fordums Tid kunde optræde som Englændernes Medbejler i Nordamerika, har mistet sine Kolonier der. Men dets Sprog har holdt sig i Canada, hvor endnu den Dag idag mere end en Million af Beboerne taler Fransk og fra 1826, da deres Sprog begyndte at trues af det engelske, har udfægtet en sejrrig Kamp for dets Bevaring. Som bekendt er det Fransk, som tales i Canada, ikke det moderne, men Fransken fra Ludvig den Fjortendes Tid. Der findes franske Universiteter i Montreal og Quebec og en ejendommelig fransk Literatur med Historikere som François Garneau og Lyrikere som Fréchette. Enhver véd desuden, hvor meget nyt Blod og hvor mange nye Æmner den franske Literatur lige fra det 18de Aarhundredes Slutning har hentet fra den nye Verden, siden Bernardin de Saint-Pierre skrev *Paul og Virginie* med Skildringer fra Isle de France, og Chateaubriand sin *Atala* med de første evropæiske Billeder fra Missisipi-Egnen.

Som Frankrig, saaledes har Spanien efterhaanden mistet alle sine amerikanske Kolonier; men som det franske Sprog, saaledes har det spanske holdt sig. Medens den spanske Stat kun har 18 Millioner Indbyggere, taler i Amerika 35 Millioner Mennesker Spansk, og medens Moderlandets Magt og Velfærd er i Synken, synes de spanske Riger hinsides Verdenshavet at gaa en stor Fremtid i Møde. Af en Tale, som den udmærket lærde og udmærket frisindede Professor i Gent Paul Fredericq har holdt i

det belgiske Akademi den 8de Maj 1901 om *De europæiske Literaturers eksotiske Udvidelse i det 19de Aarhundrede* ser jeg, at der i 1896 er udkommet en Antologi i Buenos-Ayres, hvis Hensigt er at give et Billede af den spansk-amerikanske Nutidsliteratur, i hvilken findes repræsenterede 31 Forfattere fra Argentina, 5 fra Bolivia, 8 fra Chile, 15 fra Colombia, 11 fra Cuba, 19 fra Mejico, 6 fra Peru, 15 fra Venezuela, 5 fra Uruguai og 5 fra Equador, altsaa ikke mindre end 120 spanske Prosaforfattere og Digtere, alle fødte udenfor Spanien.

Selv om ved et Mirakel England eller Spanien forsvandt fra Jordens Overflade, vilde altsaa, som man ser, disse Landes Sprog og Kultur blomstre uhindret videre, da der er langt flere Mennesker udenfor Evropa end i Evropa, som taler Engelsk og Spansk. Der er imidlertid selvfølgelig ingen, der truer saa store Magters Sprog og den Kulturform, Sproget medfører. Ingen Sammenligning er mulig mellem slige Verdenssprogs Stilling og den, hvori de tre smaa nordiske Magters Sprog befinder sig.

Den, der tænker lidt længere frem i Tiden end sin egen Levetid til Ende, og som knyttet til sit Sprog ikke kan lade være at gruble over den Fremtid, der forestaar dette Sprog i en Tidsalder, hvor Smaamagter er truede, vil søge andre Paralleler til Dansk, Norsk og Svensk end Stormagternes Engelsk, Fransk, Russisk osv.

Hvor ilde et Sprog som f. Eks. Dansk er stillet i Verdenskampen, oplyses bedre, naar man til Sammenligning hiddrager f. Eks. Portugisisk og Hollandsk.

Portugal er et Land, hvis Magt som Danmarks er svundet saa stærkt, at det udadtil næsten kun af Navn er selvstændigt. Det er ganske ude af Stand til at give sin Stemme i Evropa Vægt og gør, hvad England vil. Det har mistet sine Kolonier i Amerika. Men det var engang en Magt med Udvidekraft, og det har den Dag idag Lønnen derfor. Ikke for intet er Portugals berømteste Digterværk, Camoens's *Lusiade*, skrevet under Tropernes Sol. Vel har Portugal kun 5 Millioner Mennesker, men i det umaadelige Brasilien taler 11 Millioner Mennesker Portugisisk, og der findes en hel brasiliansk Literatur, især rig paa Romaner og lyrisk Poesi.

Holland ligger Danmark nærmere end Portugal. Men ogsaa dette lille Land har forstaaet at skabe fremmede Midtpunkter for sit Sprog. Fra Java bragte Multatuli til Evropa Æmnet til sin be-

rømte Bog *Max Havelaar*, og i Nederlandsk-Indien har efterhaanden udviklet sig en hel Literatur, rig især paa Romaner om Sæderne paa de sydasiatiske Øer. I Kaplandet, hvorfra Englænderne i 1806 fortrængte den hollandske Regering, har Sproget holdt sig, og de hollandsk Talende er der endnu mer end dobbelt saa talrige som Englænderne. Da i sin Tid Englænderne vilde paaføre Kaplandets Boere deres Sprog, var det, at disse begyndte den Udvandring, som førte til Grundlæggelsen af de to smaa hollandske Fristater, hvis heltemodige Kamp imod Overmagten i de sidste Aar Evropa med kold Beundring har fulgt. Ved Krigens Udbrud havde Hollænderne Flertal i Kap-Parlamentet, udgav et velledet Tidsskrift og store Blade i Kap, Pretoria, Bloemfontein, havde en temmelig omfangsrig afrikansk-hollandsk Literatur og agtede at oprette et hollandsk Universitet i Pretoria som Modvægt mod det engelske i Kapstaden.

Man sammenligne nu det danske Sprogs og den dermed sammenhængende danske Kulturs Stilling i Øjeblikket. Udenfor det lille Kongerige Danmark 150,000 Danske i Sønderjylland uden et Universitet, uden Højskoler, uden større Byer; som «Bilande» Island og Færøerne og Grønland, hvor der hverken tales eller skrives Dansk, og de smaa vestindiske Øer, som man helst vil sælge.

Kun i et eneste Tidsrum af Historien, i den fjerne Vikingetid, har de Danske besiddet Udvidekraft; men ikke et eneste Sted, hvor de har nedsat sig, har de formaaet at bevare deres Sprog. Allevegne er det blevet slugt af Omgivelsernes. Har de Danske i vore Dage større Evne til at udbrede og bevare Sproget? Hr. Gudmund Schütte har gjort gældende, at det danske Sprog i Fortiden har vist større Modstandskraft end ikke faa andre; men han indrømmer, at i Nutiden er der ganske anderledes Drift og Fremfærd i Tjekers og Polakkers Sprogkamp end i de Danskes. Og denne Omstændighed bliver, naar man lader Blikket glide ud i Fremtiden, endnu mere mislig ved, at det danske Sprog slet ingen oversøiske Reserver har.

Det eneste Sted paa Jordkloden, hvor udenfor Danmark-Norge det dansk-norske Sprog tales af et større Antal Mennesker, er, som bekendt, de nordamerikanske Fristater, og her er det en Kendsgerning, at man ikke er stoltere af at være Dansk eller Norsk, end at man opgiver Sproget efter ét Slægtled. Der gives danske Aviser derovre, men de meddeler os ingen ny Kultur.

Der gives ikke et dansk eller norsk Tidsskrift. Der gives ingen, slet ingen i Amerika trykt nordisk Literatur. Nogle Digtsamlinger af tredie Rang og et Par daarlige Skuespil udgør ikke nogen. Der findes ikke én ledende Aand. En enkelt Nordmand, Hjalmar Hjort Boyesen, opnaaede en ret anset literær Stilling derovre, men han skrev paa Engelsk. Det danske Selskab, med det Formaal at stifte Forbindelser mellem de paa Jordkloden spredte Danske (som Dante-Alighieri Selskabet mellem de rundtom spredte Italienere), kan efter Sagens Natur og med smaa Midler ikke virke meget.

At der findes en vis literær Drift i Dansk-Amerikanerne, kan en Kritiker ikke være uvidende om. Breve, undertiden paa fyrretyve Sider, talrige Anmodninger om at gennemlæse Manuskripter, rette dem, sige sin Mening om dem, skaffe Forlægger til dem i Kjøbenhavn og derefter anmelde dem, belærer ham tilstrækkeligt derom. Ingen af disse Korrespondenter betænker Umuligheden af det Forlangte. Blot det Sprog, de unge Mænd derovre skriver, er saa urent, saa blandet med Engelsk og bøjet i engelske Vendinger, at der intet er at stille op dermed. I Fristaterne selv maa de opvoksende Slægter skabe en ny dansk Literatur; der maa de for Alvor kæmpe for Bevarelsen af deres Sprog ved Siden af det uundværlige Engelsk, og der maa de stræbe at grunde og befæste en ny Variant af Moderlandets og Modersmaalets Kultur.

ABSALON

(1902)

(TALE, DER IKKE BLEV HOLDT VED AFSLØRINGEN AF BISSENS ABSALON)

Højt til Hest i ungdommelig Kækhed og Kraft sprænger han af Sted. Højt løfter han sit Hoved over Menneskesværmen i den store By, han har grundlagt. I sin Haand vugger han den lille Økse, han altid bar i Krig, og hvormed han i Fredstid som ægte Idrætsmand fældede Træer og kløvede Brænde for at øve sine Kræfter.

Forrest rider han. Han er den fødte Høvding.

Da en Dag under Felttoget i Pommern alle lo af en tilsyneladende altfor dristig Krigsplan, han havde lagt: Rytterne skulde sættes i Land og ride langs Floden, Skibe med brynjeklædte Mænd skulde følge dem et for et forud for Flaaden — da alle lo og spurgte, om han maaske selv vilde gaa i Spidsen, svarede Absalon: *Ja, jeg vil*, og han gjorde som han sagde. Hans Væsen var Manddom.

Da han var saa kyndig i alt Krigsvæsen som tapper, plejede han at anføre Fortroppen, naar det gik frem, Bagtroppen, naar det gik tilbage. Som Anfører for Bagtroppen opholdt han engang i Vendernes Land en fjendtlig Styrke med kun fyrretyve Ryttere, drev den paa Flugt og undlod endda derefter paa sit Ridt ned til Stranden at afbryde en Bro bag sig for ikke at synes fejg. Hans Manddom havde et ridderligt Ideal for Øje.

Han var i sin Tid ved Bispevalget i Roskilde trods sin Ungdom blevet føjet til Biskops-Æmnerne, ikke for sin utvivlsomme

Lærdom og Fromhed, men udtrykkeligt for sin store Tapperheds Skyld, og han var og blev en Hedspore ogsaa som Biskop. I den første Tid lod han sin Bispegaard forfalde, sov undertiden i en Løvhytte i Skoven, blot for ikke at afbrydes i sit Vagthold mod Venderne. Landets Tryghed laa ham mere paa Hjerte end Bispegaardens Vedligeholdelse. Og Faren lokkede ham. Endnu langt senere drog jo i de store Kulturlande krigerske Biskopper i Leding. Mere end halvfemte Aarhundreder derefter kæmpede Richelieu til Hest ved La Rochelle. Absalon er vor Richelieu.

Han er Landets Vagt, dets Beskytter, dets Aarvaagenhed. Undertiden faar han tre Nætter i Træk ikke Søvn, saa hans Øjne haardelig angribes deraf. Han er Danmarks Forsyn i Menneskeskikkelse.

Han værger Landet til Søs som til Lands, stor i Forsvar som i Angreb. I denne kronragede, katolske Bisp stikker der en oldnordisk Viking, der fører et Vagtskib. Ryttergeneralen er tillige en Admiral. Et Aar regnedes det ud, at med Undtagelse af tre Maaneder havde Absalon ligget ude hele Aaret og gjort Jagt paa Sørøvere. Han, som selv altid sloges i første Linje, bød, at Aaret rundt hvert fjerde Skib skulde ligge paa Vagt. Saa alvorligt opfattede han sit Kald som Landets Beskytter.

Der er i ham det Temperament og den Energi, som mere end et halvt Aartusind senere bryder frem hos Tordenskjold. Hans Raadsnarhed er fabelagtig.

En Dag, da Absalon befandt sig i Indløbet til en Bugt med tre Skibe, og netop med sin Skriver sang sin Morgensalme, erfor han, at der laa ni Langskibe med Sørøvere noget borte. Saa hurtigt faldt han over dem, at hans Folk ikke fik Tid til at komme i Klæderne, kun i Brynjerne.

En anden Gang, da han paa sin Borg tog sig et Bad, og det meldtes ham, at et Sørøverskib kom nord fra, sprang han ud af Badet, halvtoet, og lod blæse i Lur for at kalde Skibsfolkene sammen.

Han er ildfuld og ilsom. Han sejler en Dag forud for de Skibe, han selv har udsendt til Udforskning af Fjendens Stilling. Han plejede at sige, han holdt mere af at vove sig i Fare end af at skærmes af andre, mere af at drage sig sine Fjenders Angst end sine Stalbrødres Hjælp til Nytte.

Der er noget Cæsarisk i denne Hurtighed; som det minder om Cæsar, at da han engang under en Belejring styrter i Vandet

fra en halvfærdig Bro, redder han sig svømmende trods sin tunge Rustning. Men han kan ikke som Cæsar nøjes med at byde. Han maa være alle Vegne, gøre underordnet Tjeneste, selv sørge for alt, snart være Vedet, snart Spejder. Han er ikke Feltherre som man var det i Oldtiden eller er det i Nutiden. Der er liden eller ingen Krigstugt. Ved enhver Lejlighed overfuses han af Høvdingene. Jævnligt nægtes der ham Lydighed. Alene hans personlige Overlegenhed kan gøre Udslaget.

Han var vel Kongens Ven og ypperste Mand; men han havde langt fra altid en Støtte i ham.

Da Kongen opgav et Krigstog mod Venderne for ikke at udsætte saa mange tapre Adelsmænds Liv for Fare, svarede Absalon: Saa véd jeg ikke bedre, end at du gør Toget med Skrællinger og Krystere. Vinder du da, har du Sejren for billigt Køb; taber du, er lidet tabt.

Atter og atter, naar Kongen vil opgive en Sag, vige for Vanskelighederne, udskammer og dadler Absalon ham saa forvovent som vidfuldt. Altid er hans Raad de kækkeste. Han er den, som aldrig giver tabt. Han er Styrkeren af Kongens Vilje, Erstatteren af Kongens Fasthed; Kongens Fælle snarere end hans Tjener; Kongens Hjerne og højre Haand. Der er Ting, han forbyder Kongen «under Trusler».

Han er af den Art Mænd, som et Land behøver for at blive til et Rige.

Hans Heltemod blev saa frugtbringende, fordi det lededes af hans overskuende Forstand.

Han sad inde med sin Tidsalders højeste Dannelse. Derom vidner hans Omhu for Optegnelsen af Danmarks Historie, som Ingen før ham havde skænket en Tanke. Det er ham, vi skylder saa vel Svend Aagesens Krønike som Saxos enestaaende Værk. Han havde studeret ved Universitetet i Paris; han talte Latin som Dansk. Men den teologiske Skolastik havde kun fremmet hans Skarpsindighed, ikke hindret hans Aand i at udvikle sig handlekraftigt og politisk. Den samme Mand, der som Yngling havde siddet i Høresalene ved Seinen, gik de hundrede Gange under Sejl i Østersøen og forhandlede med det romerske Riges Kejser i Besançon.

Meget tyder paa hans Omsigt og Kløgt i det Mindre. Han sørger for Vidner, da en Fjende af Kongen vil betro ham noget, for at dette ikke skal være ham meddelt som Skriftemaal og

saaledes maatte forties. Han mægler som Biskop i Stridigheder mellem Kongen og Erkebispen, mildner de skarpe Ord, der er faldne. Der synes ogsaa at have været fuldt saa megen Politik som Beskedenhed i hans Vægring ved at modtage Pladsen først som Biskop, senere som Erkebiskop. Ved at henskyde sit Erkebispevalg under Paven opnaaede han dels et langt fastere Sæde i Lund, idet han kun overtog sin Værdighed paa Pavens udtrykkelige Befaling, dels Tilladelsen til samtidigt at beholde Bispestolen i Roskilde, som han saa nødigt vilde slippe.

Mest aabenbarer han sig dog som en sand Statsmand, da han gør hvad han formaar for at hindre Kong Valdemars ukloge Rejse til den tyske Kejser, og da han, efterat Fejlen er begaaet, overfor Kejseren hævder Danmarks Selvstændighed, først under Valdemar, senere under Knud, idet han afviser det kejserlige Krav paa Overhøjhed.

I hin Tid, hvor de andre føler sig som Sjællændere, Jyder, Skaaninger, og hvor Landet saa nylig havde været delt mellem tre Konger, føler han dansk. Han værger Danmarks Uafhængighed efter at have betrygget Freden paa dets Kyster. Han har elsket dette grønne Land i det graablaa Hav.

Han levede i en barbarisk Tid. Nordens Civilisation var saa langt tilbage, at der dyrkedes Afgudsbilleder paa Rygen. Vaabenkunsten var endnu saa uudviklet, at en stor Del af Kampmaaden bestod i Stenkast. Man overvældede Skibe som Ryttere med Sten. Da det gjaldt om at forsvare den Borg, Absalon havde opført ved Kjøbmandshafn, maatte han selv under Stevns Klint lade sit Skib med Kastesten. Og de første Bannerstager, der rejstes om Borgen, var dem, der stedse paany bar Sørøveres afhuggede Hoveder til Advarsel og Skræk.

Men i hin barbariske Tid, da man altid brændte og skændte i Fjendeland, myrdede Sovende og plyndrede alle Vegne, var Absalon under Borgerkrig og Mytteri mangfoldige Gange Menneskelighedens Talsmand. Han hindrer Kongen i at tage blodig Hævn over Falstringerne, der var gaaede i Ledtog med de fjendtlige Vender; han erklærer senere, at Kampen mod Skaanes oprørske Bønder bør føres med Knipler, ikke med skarpe Vaaben. Saa haard han stundom som sin Tids Barn kan synes os, han har Hjerte. I hine Dage, hvor Grusomhed kaldtes Strenghed, var han mild. Og saa god Politiker han end er, han er samvittighedsfuld i Valget af Midler. Skønt lige saa øvet i Krigslist som

i Krigskunst, har han altid Tanke for ikke paa Danmarks Vegne at skuffe Nogen med falske Løfter. Hans Holdning vinder ham da ogsaa i stedse højere Grad Sjællændernes Tillid og Yndest. Modstanden mod hans Planer hører op. De Skibe, han har Brug for, bliver udrustede uden Modstand. Man lyder ham gerne.

Vi Nulevende har Absalon at takke for to Ting. Paa hans Tilskyndelse rejste sig det største Aandsværk i vor Middelalder, Saxo, og paa hans Bud rejstes den Borg, som blev Kærnen i den Hovedstad, som i den nyere Tid atter blev Kærnen i Danmarks Rige. Som han bevarede vore Minder, lagde han Spiren til vor Fremtid.

Hans Broder Esbern grundlagde Kallundborg, Absalon Kjøbenhavn. Begge Brødre var udmærkede Mænd. Men saa meget større var Absalon end Esbern, som Kjøbenhavn er større end Kallundborg.

Med mere Ret end Valdemar den Første kunde han føre Tilnavnet den Store.

Hans Geniblik viser sig i hans Borgs Anlæggelse her. Man tænke sig: at have grundlagt Noget, der har staaet i Aarhundreder stedse voksende og som i sit ottende hundrede Aar blomstrer som aldrig før!

Mod og Kløgt, Herskeraand og Geniblik er Elementerne i hans Storhed.

Andensteds staar han i Bispeskrud. Her har han sin Plads som Høvding højt til Hest over den store By, han har grundlagt, og hvis Skytsaand og Vartegn han er.

DAGLIGT LIV I NORDEN I DET 16DE AARHUNDREDE

I

(1898)

Det mærkelige og originale Skrift *Livsbelysning* er paa én Gang et Led af *Troels-Lunds* store Værk om Danmarks og Norges Historie i det 16de Aarhundrede, af hvilket han nu i tyve Aar under uafbrudt Arbejde har udgivet Bind efter Bind, og et Hele for sig, hvis Hovedparti falder udenfor Værkets Ramme.

Troels-Lund stiller her følgende Spørgsmaal: Hvorledes tog Livet sig ud for Slægterne i Norden da? I hvilket Skær viste Alt sig, og hvorledes var dette Farveskær sammensat? Og for at besvare dem gennemgaar han hele Menneskehedens Historie fra Assyrien og Babylon, over Persien, Indien, Kina, Ægypten, Palæstina, Grækenland og Rom, viser, hvorledes Kristendommen og Islam opstod, dvæler ved Middelalderens, Renæssancens og Reformationens Grundsyn, for at naa til Kopernikus's og Giordano Bruno's Tidsskel sættende Aandsbedrift. Af Bogens henved 400 Sider optager altsaa det 16de Aarhundrede ikke Fjerdeparten.

Men Læseren beklager sig ikke derover, thi man skal søge om et mere underholdende historisk Værk.

Forfatterens Udgangspunkt er dette, at Modtagelighed for Lysindtryk og Fornemmelse af Sted er de to oprindeligste og dybest liggende Ytringsformer for menneskelig Intelligens. Han tager Opfattelsen af Forskellen mellem Dag og Nat og af Afstanden eller Vekselvirkningen mellem Jord og Himmel og fortæller dens Historie gennem Tiderne. Med en af de aandfulde

Sammenligninger, hvori han har sin Styrke, siger han: «Som i den menneskelige Bolig en Vinduets Udvikling har fundet Sted fra Barvæg til Træluge, til Skindramme, til Glasrude, saaledes har ogsaa i det menneskelige Sind Lysaabningen havt sin Udvikling.»

I de ældste Kulturer, Assurs og Babylons, ligesom iøvrigt Aartusinder igennem indtil Aar 1600, opfattes Himlen som Loft og Jorden som Gulv; under Jorden er der den mørke Kælder, Underverdenen. Alt dette er fast, Fiksstjernerne er befæstede i Himlens Hvælving. Der gives kun et eneste uroligt Element, som synes at bevæge sig i vilkaarlige Baner og derfor maa være Elementet, der avler de vekslende Skæbner i Menneskets Liv: det er de 7 Planeter, til hvilke Solen regnes i Jordens Sted. Fra dem stammer det hellige Syvtal, Ugens syv Dage osv.; de spinder Jordelivets Væv. Al højere Kundskab beror da paa Stjernetydning, og det eftervises i Skriftet, hvorledes Troen paa Muligheden af en saadan Tydning efterhaanden erobrer alle Kulturer og holder sig lige til Tyge Brahes og Keplers Tid. Det er jo en Stjerne, som viser de hellige tre Konger Vejen til Kristi Krybbe, saa endog Jødefolket, der altid energisk har værget sig mod Stjernetydning, paa den Tid, da det ophører at eksistere som Folk, ikke har kunnet afvise den.

Troen paa Lys og Mørke som to kæmpende Magter, hvis Strid gøres enstydig med den mellem Godt og Ondt, og hvori det er Menneskets Pligt at tage Del paa det Godes Side, stammer fra Oldtidspersernes Religion. Fra dem kom derfor den Djævletro og den Tro paa et tilkommende tusindaarigt Lysets Rige, der fik Indpas i den jødiske Verdensopfattelse. Fra Ægypterne kom Troen paa en Solens Gud, der lod sig føde paa Jorden, en Gud, der om Natten stiger ned i de Dødes Rige, afvekslende er sejrende og lidende, Verdens Herre og dens Frelser, en treenig, usynlig Gud, der dog blev synlig, og om dennes to forskellige Naturer.

Fra Grækerne, fra Epikuræere og Stoikere, stammede Forestillingen om et stort Brodersamfund, hvor det ikke var afgørende, om man var Græker eller Barbar, Mand, Kvinde eller Slave; fra Stoikerne særligt kom Udtrykket om Gud: «vor Fader» og den Forestilling, at ikke Brændoffer eller Madoffer, men Selvhengivelse var det eneste værdige Udtryk for Menneskets Forhold til den guddommelige Magt.

Kort sagt alle de Elementer, af hvilke det 16de Aarhundredes kristelige Livsopfattelse bestod, undersøges, og deres Blandingsforhold paavises.

Ses det hele Værk fra det 16de Aarhundredes Synspunkt, lader det sig neppe negte, at alt for mange og fjerne Forudsætninger (kinesisk Kultur f. Eks.) er medtagne. Hvad det gjaldt om at forklare, var dog i Grunden kun Aarhundredets levende Djævletro og dets Stjernetydning, endelig det umaadelige Indtryk, det maatte gøre paa Bevidsthederne, da Fiksstjernehimlen sprængtes, og det opdagedes, at der ikke var andet om os end Rum og Kloder, Rum og nye Kloder i det Uendelige. Men som det har sin selvstændige Interesse at se den hele Udviklingsgang fremstillet indtil da, saaledes er man ogsaa Forfatteren taknemmelig for den Aabenhed og Frimodighed, hvormed han har paavist de Følger, Kopernikus's Opdagelse og Giordano Brunos Udlægning af den — Kundskaben til, at Jorden ingenlunde var Altets Midtpunkt — nødvendigvis har maattet faa i vor egen Tidsalders Stilling overfor alle tidligere Tiders Mytologi. Der er i disse Udtalelser, som i ingen Henseende er udæskende og i ingen Henseende eftergivende, en livserfaren og moden Mands Fremstilling af et Tænker- og Forskerlivs Resultater.

Om Værkets Foredrag og Stil er der meget at sige.

Foredraget er for det Første overordenlig aandfuldt. Forfatteren forstaar at tydeliggøre os svundne Tiders Synsmaade ved Paralleler fra vor egen Tid. Han viser f. Eks., hvorledes for hin fjerne Tidsalders Djævletro hele Verden var et forfærdeligt Rum, hvori den sande Seende som en Deliriumssyg saa Fluer, Satans Fluer, overalt, og hvori han endte med at antage Alting for opfyldt af Millioner ondsindede Djævle. Dette synes os forrykt, og dog opfatter vi netop selv Sygdom som Virkning af Millioner Bakterier, der i uendeligt Tal fylder Luften og vort eget Legeme, smittebringende og fordærvelige. Og paa samme Maade efterviser han Stjernetydningens moderne Erstatning. Den var et Forsøg paa at forstaa Livet som Enhed. Enhver Bevægelse udgik fra Gud, der tronede ovenfor den ottende Himmel, og den forplantede sig gennem de syv Himmelkrese ned efter til Jorden og fremkaldte her alle de uendeligt mange Bevægelser, Aarstidernes Vekslen, Ebbe og Flod, Livssafternes Stigen og Fald. Men saaledes paastaar netop Tænkere i Nutiden, at der ikke er andet Virkeligt end Bevægelser, og at Alt hvad vi kalder Liv,

lader sig føre tilbage til Ætersvingninger. Med andre Ord, Troels-Lund har i højeste Grad den Gave at være Lærer, at forklare.

Hermed hænger hans Sprogs Ejendommelighed sammen; det er et *Billedsprog*. Nu gives der to Slags Billeder. Den første Art er *Digterens*, som opstaar uvilkaarligt, fordi der er saa megen Fantasi i hans Væsen; det er de Billeder, der med fuldeste Naturlighed, men altid glimtvis, lynagtigt, oplyser og aabenbarer en Sag. Den anden Art er *Lærerens* Lignelser, som gaar ud paa at forklare og begribeliggøre, som søges med Flid og derfor kan virke søgte, ikke egenlig har hjemme i Fantasivirksomheden, men henhører under Undervisningsvæsnet, derfor fastholdes, trækkes i Langdrag og klemmes, til al den Belæring er udpresset, som lader sig hente fra dem.

Troels-Lund, der paa én Gang er digterisk og belærende anlagt, har i rigt Maal begge Slags Lignelser i sin Bog.

Han har fortræffelige, korte, poetiske Lignelser. Eksempler er disse: Djævletroen *ormstak* den græske Tanke. — Den udpodede Del af Jødernes Gudsbegreb, Troen paa Nationalguden, havde skudt et kraftigt *Rodskud*, Messias-Tanken var opstaaet. — Grækerne havde Ryggen dækket af Bjerge, der paa én Gang dannede Mur mod Fjender og *Hylder* for Bistade og Vinstok. — Kristi Kærlighedslære var bleven forvandlet til Teologi. Kun mod Forevisning af *Troens uddelte Almissetegn* fik man her Adgang til Livets Festspil. Og dette bestod i Synet af *den guddommelige Gladiatorleg*, Kristi Offerdød. — Under Renæssancen skete der mere end en Oversvømmelse af de unge Folkeslags naturlige Syn og Sans. Der foregik et *Digebrud* tillige. Ud strømmede med ustandselig Kraft, Evropa over, alle disse længe beherskede Drifter og neddæmpede Tilbøjeligheder. Som *frit Brus, som Skumkog* stod de op over alle Forhold. — Som *Skyggen af Møllevinger* jog Djævlefrygten hen over Sindets solbelyste Vindu, uroligt, uafladeligt, til at blive gal over.

Sligt er genialt sét, frisk følt, ypperligt skrevet.

Men saa er der paa den anden Side Lærerlignelserne, der undertiden fastholdes tre, fire, fem Sider igennem, og hvorom der saa atter mindes ti Sider længere henne, for at Eleven ikke skal glemme dem. Undertiden er de i og for sig meget gode. Saaledes er det morsomt, naar Reformationens Opdagelse, at det Væsenlige i Romerkirken (Pave, Messeoffer, Skærsild, Aflad) ikke fandtes omtalt i det nye Testamente, betegnes saaledes: *Hoved-*

bogen stemmede ikke med Kassebeholdningen. Længere henne udføres Lignelsen, ikke uden Humor, i alle Enkeltheder. Og endnu ti Sider derefter har Forfatteren den saaledes i Hu, at han (uden paa dette Sted i mindste Maade at have forberedt den) skriver: Medens Djævlen stod udenfor Kirken og ventede paa den fortabte Sjæl, puttede man den ved Hjælp af Messen blot gennem Hullet i Væggen *fra Filialen ind i Hovedkontoret.*

Paa lignende Maade bruges det Billede, at paa Reformationstiden lød rundt om fra alle Kanter Mængdens forfærdede Raab: Kirken brænder! Dette forklares omstændeligt. Saa fortsættes: De tre Hovedførere ved *Slukningen* stod i lige Linje nord efter: Paven, Calvin og Luther. Atter dette forklares omstændeligt. Men endnu fire Sider længere henne hedder det: De var jo Kirkens Brandfolk, *Mandskab ved Rettroenhedens Slange* osv. Atter dette udvikles og forklares vidtløftigt. Himlen og Troels-Lund tilgive mig min Synd! Men dette minder om Wadskjær.

Den overordenlige Lethed, hvormed Forfatteren udtrykker sig billedligt, forleder ham da dels til at hidse sine Billeder til det Yderste, dels til at bringe i Billedform, hvad der slet ikke egner sig dertil. Han siger f. Eks.: Med kølig Ro kunde Epikuræere og Stoikere finde Svaret fyldestgørende. De nød *dets buede Glathed*, tændtes ikke i Glød af *dets tirrende Tavshed.* — Et Svars buede Glathed; hvis ikke dette er Gongorisme, hvad er da at kalde saadan?

Eller han skriver: Her var en Opgave saa storladen og paatrængende som ingensinde før: Ved Hjælp af Himmellegemer at tage Maal af hele den uhyre Jord, tegne Landene, tidmærke Havet og *tvinge hele den vældige Kugle i Knæ paa en Flade.* — Forfatteren bør i næste Udgave tage denne knælende Kugle i sig igen. Han bør ikke tillade, at hans Stil med dens store og sjældne Fortrin saaledes udarter til Manér.

Idet man lukker Bogen og ser tilbage over dens Indhold, føler man sig Troels-Lund taknemmelig. Det er noget saa Egenartet, han her har frembragt, og han har ikke blot skrevet en Bog, men udført en Handling.

Jeg mangler Lærdom til at bedømme Bogens Enkeltheder. Efter mit Skøn er Forfatteren undertiden lidt gammeldags i sin Sprogbrug. Jeg mener ikke dermed, at han stundom skriver Zoroaster for Zarathustra og Sligt, men jeg har studset ved Maaden, hvorpaa han taler om Moses som historisk Person. Han vilde

dog ikke tale saaledes om Holger Danske eller Wilhelm Tell. Det har glædet mig at se, han i sin Behandling af Grækerne har draget Nytte af Gompertz's mesterlige Bog *Griechische Denker*, og at følge den Forkærlighed, hvormed han behandler de græske Filosofer og deres evigt beundringsværdige Genialitet. Blot dette, at Aristarchos fra Samos 250 Aar før vor Tidsregning, altsaa 1800 Aar før Kopernikus, indsaa, at det var Solen, som udgjorde Midtpunktet i vort System, og at Jorden kun var en Planet som de andre! Idet man gennemlæser Troels-Lunds Skrift, ser man alle Tidsaldres og alle Landes Anskuelser om Forholdet mellem Himmel og Jord glide Øjet forbi.

Han ender med i følte og dog fint tvivlende Ord at skildre og prise den Udviklingstro, der i vore Dage har afløst tidligere Tiders Dogmetro. Han ser i den store Medlidenhed Udviklingens fremaddrivende Kraft, underligt nok uden med et Ord at antyde de advarende Røster, der i den nyeste Tid har hævet sig imod en Overvurdering af Medlidenheden som Virkekraft, naar Formaalet er Menneskeslægtens Stigen i Kultur. Men Slutningen paa hans Bog er saare smuk, en Aands Testamente, der, efter at have udtalt sine Erfaringer og Menneskeslægtens, ender med at udhæve, hvad han endnu tror paa og hvad han elsker.

II

(1900)

Troels-Lund har den Gave at skrive morsomme, lærerige og opdragende Bøger; ingen dansk Historiker er saaledes Opdrager som han. Andre genfremstiller, hvad der er hændt Aar for Aar i Tidsordenens Rækkefølge, skildrer Personerne, udfolder deres Evner og Svagheder, Dyder og Fejl, dvæler dog fremfor Alt ved deres Politik og viser Læserne Udslagene af denne Politik, der giver Prøven paa dens Berettigelse eller Ufornuft. De vil fortælle, og virker kun ad en Omvej opdragende.

Troels Lund har kastet sig over et enkelt Aarhundrede i Norden og fremstiller det bestandig i Tværsnit. Han lægger det ene Tværsnit efter det andet gennem den Tidsalder, han særligt

er hjemme i, og lader os saaledes se Datidens Mennesker under stadigt nye Synspunkter. Har han indtaget sit Standpunkt, valgt og anlagt sin Synsvinkel, saa er hans Fremgangsmaade den, at han med faa Ord, med mønstergyldig Klarhed giver en indledende Oversigt over, hvorledes man for 3—400 Aar siden med Hensyn til det foreliggende Grundspørgsmaal tænkte og følte, og naar en Gang Rammerne er opstilte som en Art aandelige Favnemaal, fylder han dem med Stof til de er nær ved at briste, ophober i hver Ramme Tilfælde, Eksempler, betegnende Anekdoter, næsten uden Overgang mellem dem, der alle bekræfter eller beviser den fremsatte Paastand; de ligger der uden Forbindelsesled som Favnestykker i Trærammen eller som Stene uden Kalk i en kyklopisk Mur, saa man kommer til at længes efter engang igen at høre Historikeren selv tale, der længe ikke er kommet til Orde for bare Citater. Men naar han saa har bygget den halvt underjordiske Grundvold for sin Talerstol bred og tæt, bredere end den dog mægtige Grundvold for Rostra, Talerstolen paa det gamle Roms Forum, saa taler han i eget Navn som den filosofiske og opdragende Historiker han er, forsøger tvivlende, spørgende, prøvende, tilsidst afgørende at uddrage en Lære af det meget Underholdende, han har meddelt.

Forunderligt og stærkt virker herved denne Modsætning: Stoffet, Troels-Lund behandler, særligt Stoffet i hans Skrift: *Sundhedsregler i Norden i det sekstende Aarhundrede*, er selsomt, sært, ulideligt, snart afskyvækkende, oprørende, snart skræmmende som et Bjerg af Overtro og Dumhed; det hele Stof staar der i skrigende Farver, der hviner mod hinanden og mod Læseren; den Tone derimod, hvori Foreviseren af denne Stofverden taler, er glat og sleben, sleben saa det virker, som Talen spillede i Facetter; Røsten er altid dæmpet; Foredraget bevæger sig gennemgaaende i en let, skemtende Ironi, som stiger og synker med ganske blide Overgange; de talrige Lignelser er med Vilje tagne fra det mest hverdagslige Felt og er ypperligst, jo jævnere de er. Kort sagt, man skal søge om en mere udpræget Modsætning end den mellem Stoffet, der meddeles, og Maaden, det meddeles paa.

For at dvæle et Øjeblik ved Bogens Formside endnu dette: De mange Lignelser er i Reglen lige saa morsomme som jævne. Men undertiden holdes de her som i *Livsbelysning* altfor længe, og undertiden er Troels-Lunds Billedjagt saa ivrig, at hans Pen slaar en Klat.

Her en ny og pudsig Lignelse: «Livet var et Spil, hvor Sundhed og Lykke var Sortepeer. Det var Pligt gennem Opofrelse og Afkald stadigt at lade dem gaa videre til en Anden ... Ve den, der tilsidst blev greben i at sidde inde med Sortepeer!» — En anden Lignelse om Stjernetydningen lyder sammentrængt saaledes: «De anser Himlen for en Uhrskive, beregnet paa at aflæses nede fra Jorden ... Her bevæger sig, drevne af en usynlig Kraft (den guddommelige Vilje), Planeternes Visere omkring og *befrugter Fixstjernernes Tal.* Himmelskiven har ikke som en almindelig Uhrskive blot to Visere, men de syv Planetvisere. Og Tallene staar ikke blot langs Omkresens Rand, men fylder hele Skiven». Saavidt er Alt fortræffeligt. Men nu fortsættes: «De peges skiftevis paa (d. v. s. der peges skiftevis paa dem), idet de syv Visere ikke stadig har samme Længde, men i deres Baner snart kryber sammen og bliver ganske smaa, snart strækker sig i deres fulde Længde». Er dette endnu en Lignelse?

Der tales andetsteds om Bøger, angaaende hvilke man ingen Borgen har for Forfatternavnets Rigtighed, og det hedder: «Efterspørgslen har tidligt udviklet disse i en Tid, hvor Forfatterret var et ukendt Begreb, og hvor et Forfatternavn ansaas for Allemands Eje, Venners og Fjenders, blot et Træ ved Landevejen, i hvis Skygge enhver kunde hvile sig, i hvis Bark enhver kunde ridse sit Navn». — Her er da et Navn blevet et Træ, hvori man ridser et Navn.

Naar man lukker denne Bog, efter at have læst den til Ende, er det med et Indtryk af Forfærdelse over, hvad Menneskeheden har været og er. At den to tusind Aar efter Perikles, Sokrates og Aristofanes holdt dèr! At den endnu har saa mange Slægtskabstræk med hvad den var for 3—400 Aar siden! Der er jo neppe en Mening, en Grundanskuelse nævnt i denne Bog (som endda kun sysselsætter sig med Tidens højest Dannede), der i vore Dage findes anden Steds end paa Sindssygeanstalter. Og disse Ideer beherskede Tiden; i Kraft af disse Ideer regeredes, prækedes, lærtes, dømtes, brændtes og kureredes der Aarhundreder igennem.

Den arme Menneskehed forsøger at begribe Verdensaltet og sig selv; det er, som skulde den klavre op ad en næsten lodret Klippemur. Ikke blot falder den stadig ned paany under Forsøgene, men den trækkes ned med Magt af alle de Myndigheder, den selv har givet sig. Hvilket Skuespil!

Dens Forsøg paa at fatte Sygdommes Opstaaen er jo kun et Eksempel, men et uendelig frugtbart. Hvad enten de udledes fra Gud, fra Djævelen eller fra Stjernerne eller fra alle tilsammen, bliver Resultatet Vanvid og Rædsel: Massemord, der søges afhjulpet ved Massebøn paa Bededage i Kirkerne, eller ved Massebrand af Troldmænd og Hekse paa Baalet.

Dog, den umaadelige Dumhed og umaadelige Grumhed er kun den mørke Baggrund, mod hvilken de famlende eller altfor forvovne Forsøg paa at trænge ind i Naturaltets Hemmeligheder viser sig klart belyste. Sund Videnskab nedarves fra Grækerne, videre udviklet af Middelalderens arabiske og jødiske Vismænd og Læger. Men denne Videnskab bliver, da Renæssancen kommer over den, hurtigt forstenet til Avtoritet, virker, næsten i samme Grad som Teologien, hæmmende og lammende paa Forskningens Frihed. De Lærdomme, i Kraft af hvilke man helbreder ved Brækmidler, Afføring og evindelig Blodaftapning, er dannede umetodisk i Kraft af de skrøbeligste Forhaands-Indfald, der støtter sig til Opdagelsen af overraskende, men tilfældige og intet betydende Overensstemmelser. Og da man delvis vover at frigøre sig fra den middelalderlige Grundopfattelse, er det kun for at jage efter Besiddelsen af Allivets Hemmelighed ved et eneste Greb. Man søger Livs-Eliksiren, de Vises Sten, *Aqua vitæ*, Modgiften mod alle Gifte, Almenlægemidlet, og prøvende sig frem i sin dybe Ukyndighed tror man at finde de ypperste helbredende Kræfter i de kostbareste Metaller og Ædelstene, i Guld og Smaragder. Man giver en døende Pave et Diamantpulver ind.

Alligevel er det et ophøjet Skuespil at se Forskeraanden vaagne, stræbe, trodse og juble — for tidligt, forsaavidt den kun gør de første Skridt — med Rette, forsaavidt disse første Skridt var de vanskeligste og fordi de angav Banen, ad hvilken alle senere store Resultater er indvundne.

Op fra Tidsalderens Plan løfter sig i Troels-Lunds Fremstilling to store Skikkelser, sikkert tegnede og meget fængslende, ved hvilke Blikket tilsidst bliver hængende: Paracelsus og hans Lærling Tyge Brahe.

Publikum kender Paracelsus's Navn fra Holbergs Komedier, og hans Skikkelse, som en Nutidsdigter har tillempet den, fra Arthur Schnitzlers smukke Skuespil; den rette Paracelsus var en Personlighed i stor og overspændt Renæssancestil. Denne Schweizer, Theofrastus von Hohenheim, der studerede Lægekunst og

Alkymi med hellig Iver, saa af sin Genialitet og sin Flakkelyst dreves rundt fra Land til Land, stærk i Selvros som evnestærk, ikke mindre Bombastus end Paracelsus, gjorde som Feltskær Felttog med i Neapel og Nederlandene, besøgte i Danmark Sigbrit og fulgte Christian den Andens Hær til Stockholm, for foreløbigt at havne, 33 Aar gammel, som Professor i Fysik og Medicin ved Universitetet i Basel. Han er en af Tidens udprægede Typer. Kun et Aar kunde han blive i Fred i Basel; thi hans Forelæsninger var ikke som Tidens; han henviste til Naturiagttagelse, ikke til Grækeres og Araberes lægevidenskabelige Skribenter. Ja, han kastede en St. Hans Aften de største gamle Avtoriteters Værker paa Baalet. Og han talte ikke Latin, men Tysk. Og han helbredede ved vidunderlige og ubekendte Kure i Hobetal de Syge, der strømmede til ham, og tog sjældent eller aldrig Betaling af dem.

En skærende Uretfærdighed i Øvrighedens Optræden imod ham fordrev ham fra Basel, og fra 1528—1541 drog han paany gennem Evropa, som en begejstret Naturens og Naturevangeliets Apostel, ikke desto mindre opfyldt af en religiøs Menneskekærlighed, urolig, vagabonderende, reklamerende, overbevist om, at en Læge maa være en Landstryger; thi Sygdommene selv fare vide og i hvert Land har Sygdommene en anden Karakter: «Naturen er en Bog, der læses til Fods. For hvert Land, Du ser, vender Du et Blad i Naturens Lovbog». Træffende siger Troels-Lund om ham, at «gavmild, nøjsom, uklar, opblæst og forsoren svingede han stadigt mellem at være en Helgen og en Markeds-Gøgler». Han fandt sin Død i 1541 ved et Fald; nogle Stimænd, som misundelige Læger havde underkøbt, skal have styrtet ham ned fra et højt Sted, saa han knustes.

Paracelsus saa personliggjort i Lægen den hele Naturgranskning, drevet med Forbedring af Menneskehedens Livsvilkaar for Øje. Derfor lovpriser han Lægen. Intet kan lignes med den kyndige, lærde Læge; han begriber alle Lemmernes Væsen i det store Verdenslegeme; i Kendskabet til Naturens Liv har han Nøglerne til Guds Rige; hans Kunst er den højeste; i den bliver Mennesket Gud lig.

Med Finhed gør Troels-Lund opmærksom paa, at denne Forgudelse af Naturforskeren ikke er en Smule mere latterlig end den Forgudelse, for hvilken Romantiken i den første Snes Aar af det 19. Aarhundrede gjorde Digteren til Genstand.

Paracelsus's Grundanskuelse møder os i Danmark i den danske Videnskabs største Skikkelse, Tyge Brahe.

For ham er Kemi og Astronomi tæt forbundne, Kemien kun Stjernekundskabens jordiske Side: «Livet er Strømmen, der udgaar fra Gud og stiger mod Gud. Astronomien ser Draaberne som de, af fulde Skaaler oppe fra, tæt samlede i Strøm, glider ud over Faldet. Kemien ser dem forneden, som de opløste i Skumbrus adskilte stræber tilvejrs paany. Det er en og samme Livets Strøm. Hver enkelt Draabe spejler hele Himlen».

Hvad han vilde grunde paa Hveen, var et Hjemsted for den iagttagende Naturvidenskab, ikke for Himmelkundskaben alene, men for Matematik og Kemi og Meteorologi. Hans Trang til at fornemme Verdensaltets Enhed og modtage Helhedsindtrykket var saa stærk som hans Drift til Iagttagelse og Selvsyn i det Enkelte. Og han samlede Elever i Flokkevis om sig. Medens Universitetet i Kjøbenhavn var en Kirkeskole, hvor den hele Undervisning var bygget paa Avtoritet og hvor Lærere og Lærlinge docerede og disputerede om skolastiske Taabeligheder paa barbarisk Latin, slog Tyge Brahe sine Døre paa Hveen op for Enhver, der vilde lære noget, ganske ligegyldigt om han kom med en Eksamen bag sig eller uden; han modtog ikke blot Matematikere og Kemikere, men unge Sømænd, der attraaede Styrmandskundskaber, unge Landmænd, der vilde lære Havebrug, Læg som Lærd, Kvinde som Mand; han grundede en Skole for voksne, tænkende Mennesker, i hvilken der ikke anerkendtes nogen anden Avtoritet end Erfaringen, en Art «Folkehøjskole», men rigtignok i en Stil, hvori ingen Grundtvigianer har anlagt nogen.

I 1596 havde Tyge Brahe endnu været Gæst ved Christian den Fjerdes Kroning. Aaret efter var han en forjagen, af Kongen haanet, Landflygtig; hans Len ham fratagne, Opholdet paa Hveen umuliggjort ham. Ja, man havde forbudt ham at anstille Iagttagelser fra en Bastion paa Vestervold og at foretage kemiske Forsøg i hans egen Gaard i Kjøbenhavn.

Hvad var Grunden? Forfatteren svarer med denne mesterlige Passus: «Forgæves søger man den alene i Tyge Brahes Umedgørlighed, hans Uvenners Indflydelse, Lægers Brødnid, Bønders Klage, et Kapels Forfald, en Fyrlygtes daarlige Pasning, en ung Konges Ømtaalighed: alt Sligt var kun Anledninger. Den egenlige dybe, afgørende Grund, der med Nødvendighed medførte hans Fald, var det uoprettelige Misforhold mellem ham og alle

det Bestaaendes Grundpiller. Denne «lærde Læge», Repræsentanten for den uafhængige Naturforskning i Pagt med Gud, dette rent Menneskelige, frejdigt og tillidsfuldt, var i uløselig Strid med Konge, Kirke, Adelstand og Universitet . . . Saa drog da Tyge Brahe hjemløs mod Syd, Udlændigheden og Døden i Møde. En Stjerne sluktes paa Nordens videnskabelige Himmel, den stærkest lysende, som dèr har funklet. Men Ingen ænsede det. Kun tyst fra den natsorte Jord ulmede det opefter hist og her som svagt lysende St. Hans Orme, som vandrende Gnister i sort udbrændt Papir. Det var Heksebaalene i Norden, der fortærede dem, som mere famlende og uklart end Tyge Brahe stræbte efter forbuden Magt og Kundskab. Han var alligevel sluppet naadigt med blot Tab af Formue og Fædreland. — Man tænke sig: Spot over Adel; fri Forskning; gratis Medicin; ingen Djævlebesværgelse ved Daaben og i atten Aar ikke til Alters! — Paracelsus blev dræbt af sine Standsfæller, Michael Servede og Giordano Bruno brændte af deres Sjælesørgere».

Omtrent som Troels-Lunds foregaaende Skrift, *Livsbelysning*, slutter dette beroligende med en Henpegen til de store Fremskridt, som siden Datiden, særligt paa det i Bogen omhandlede Omraade, er gjorte. Det største er vel Urenlighedens Aftagen. Menneskene levede og aandede i hine Tider i et Svineri, som det nu kun findes i Civilisationens Udkanter. Evropa over levede man i Stank og var befængt med Utøj. Man vaskede sig, højt regnet, en Gang om Ugen og man tog intet Bad. En Konge som Ludvig den 14. gik endnu i det attende Aarhundrede i sin Grav uden nogensinde at have faaet et Bad. Siden da er det lykkedes Lægerne at faa Sundhedsplejen anerkendt som en Nødvendighed.

Kan det moralske Fremskridt altid omtvistes, saa er da det hygiejniske uomtvisteligt. Den nulevende Slægt i Norden afviger — med adskillige Undtagelser — forsaavidt fra Forfædrene, som den vasker sig og ikke har Utøj. I de fleste andre Punkter er den utvivlsomt sine Fædres ægte Sønner.

LUDVIG HOLBERG

(1888)

To unge Lærde, en udvandret dansk og en indfødt tysk, Dr. *Julius Hoffory* og Dr. *Paul Schlenther*, har tilendebragt det fortjenstfulde og vanskelige Arbejde at genudgive den ældste tyske Oversættelse af Holbergs fjorten fortrinligste Skuespil, forsyne dem med tekstkritiske og filologiske Anmærkninger og Oplysninger samt ledsage dem med tre selvstændige Afhandlinger: Holbergs Levned, Holbergs Komediedigtning, Holberg og Tyskland. Det hele Arbejde har de saa tilegnet *Henrik Ibsen* som Nordens største Dramatiker siden Holbergs Tid og som den, der i Øjeblikket repræsenterer Nordens dramatiske Kunst i Tyskland.

De fortjener en Tak fra Danmark for dette behjertede og begejstrede Forsøg paa at genopvække den i Udlandet slukte Interesse for den største danske Komediedigter.

Selve Udgaven er som filologisk Arbejde mønsterværdig, *Schlenthers* korte Grundrids af Holbergs Livsførelse giver med en øvet Haands Sikkerhed alt nødvendigt og forbigaar alt, der som uvæsenligt kunde trætte den fremmede Læser, og de to store Afhandlinger har Originalarbejders Værdi.

Den første om Holbergs Komediedigtning af Hoffory behandler Holbergs *Teknik* og hans *Kilder.* Det paavises med Hensyn til Tekniken, denne Holbergs svageste Side, hvor godt han har forstaaet at forbedre gennem Omarbejden, og *Mester Gert Westphaler* frembyder sig som det mest talende Eksempel. Hvad Kilderne angaar, forefinder man her, fra alle Sider samlet, hvad et Aarhundredes Forskning har fremdraget til Belysning af Hol-

bergs Benyttelse af ældre og samtidig Literatur, hans Laan af Enkeltheder og Smaating, hans Behandling af fremmed Stof, dels Novellestof, dels dramatisk, hans Forhold til sine Forbilleder, særligt til Molière.

Som bekendt havde den baade som Lyriker og som vittig Dramatiker udmærkede tyske Digter Robert Prutz, der i dette Aarhundrede næst Ludwig Tieck har gjort mest for at vedligeholde Kærligheden til Holberg i Tyskland, i sin store Afhandling om ham ladet hans Afhængighed af Molière næsten uomtalt, medens han lagde hele Vægten paa Holbergs Forhold til det gamle latinske Teater og til det af Gherardi i fransk Oversættelse udgivne italienske. Franskmanden Legrelle imødegik Prutz i et lærerigt Skrift *Holberg betragtet som Efterligner af Molière*, der paa Grund af dets Sigte blev saare koldt optaget i Norden. Værket er grundigt, bringer meget hidtil ikke iagttaget, men er baade tørt og ensidigt. Det turde være et Vidnesbyrd om, at det blot Metodiske er paa Veje til for Literaturforskerne af den ny tyske Skole at blive det egenlig Geniale, naar Dr. Hoffory om Legrelles Bog bruger Udtrykket «det lige saa *aandfulde* som strengt metodiske Værk» og betitler ham selv «den *geniale* Franskmand». Hr. Legrelles Begavelse er kemisk ren for Genialitet, hvis Ordet da tages i den Betydning, hvori man hidtil har brugt det. Dersom han er genial, hvad er da Holberg?

I Legrelles Spor paaviser Dr. Hoffory Molières Indvirkning paa den danske Komediedigter, i Reglen med stor Dygtighed og fin literær Sans, men dog ogsaa med Vink og Domme, der synes mig misvisende. Han finder i to Holbergske Komedier Efterligning af Molières *Misanthrop*, først i *Den Vægelsindede*, dernæst i *Philosophus udi egen Indbildning*. Det er mig umuligt at finde anden Lighed mellem Stykkerne end den, at alle tre har én kvindelig Hovedperson og to mandlige. Og ligesaa umuligt er det mig at se nogetsomhelst andet i Holbergs indbildte Filosof end et svagt og betydningsløst Alderdomsprodukt. Hr. Hoffory mener til min Forundring, at Holberg her «aandeligt og socialt har hævet sig til højere Sfærer og er kommet sit store Forbillede (Molière) saa nær som det overhovedet var ham muligt». Der kan dog vel neppe være Tvivl om, at Holberg i *Den politiske Kandestøber* var Molière hundrede Gange nærmere end her.

Afhandlingen ender nydeligt og fint med at berøre Holbergs Stilling som oprindeligt Forbillede for Lessing.

I høj Grad interessant for os Danske er endelig Artiklen *Holberg og Tyskland* af Paul Schlenther.

Den samler først Holbergs Domme om det tyske Rige og det tyske Folk, som berører behageligt ved deres Fordomsfrihed og Skarpsind, saa gennemgaar den Holbergs Historie i Tyskland fra den ældste Tid til vore Dage. Formlen for Holbergs Forhold til det tyske Aandsliv er den, at han som Lærd er afgjort modtagende, som Digter afgjort givende. Schlenther skildrer de gamle naive Oversættelser af *Detharding* og *Laub*, Bearbejdelserne og Efterligningerne af Fru *Gottsched*, af *Johann Elias Schlegel*, Holbergs første selvstændige tyske Paaskønner, af *Lessing*, hvis *unge Lærde* minder om Erasmus Montanus, hvis gamle Jomfru *Ohldinn* er en Sammenstøbning af forskellige Magdeloner, (hvoriblandt den i *Den Stundesløse* afgiver Hovedelementet), hvis Frierscener i hans *Misogyn* erindrer om dem i *Kandestøberen* og i hvis *Freigeist* der er Mindelser fra *Jean de France* og *Uden Hoved og Hale*.

Derefter kommer i Tyskland den Tid, da den unge *Goethe* lærer Holberg at kende. I Breve fra 1765 og 1766 til hans Søster forekommer jævnligt et Citat af *Jacob von Tyboe* i den tyske Oversættelse: «Hvad vilde Kongen af Holland sige, om han saa mig i denne Positur?» Og i 1793 skriver Goethe i Tilknytning til *Den politiske Kandestøber* sit «politiske» Drama *Die Aufgeregten*, hvori adskillige Repliker bestemt og ligefrem peger tilbage paa Holberg. Da man saaledes her spørger Kirurgen Breme von Bremenfeld (Kandestøberens Navn i den gamle tyske Oversættelse), hvoraf det kommer, at han forstaar sig saa meget bedre paa Rebellion end de andre i Landsbyen, viser han hen til Portrætet paa Væggen af hans Bedstefader Hermann Breme von Bremenfeld, der paa Grund af sjældne og fortrinlige Fortjenester i sin Tid blev forfremmet til Borgmester i sin Fædreneby: «Der er hans Minde endnu æret og velsignet, om end ondskabsfulde, pasquillant-agtige Skuespildigtere just ikke har taget blidt paa hans store Talenter og paa visse Egenheder, som klæbede ved ham. Hans dybe Indsigt i Evropas hele politiske og militære Stilling bliver dog nu end ikke mere draget i Tvivl af hans Fjender». Ikke faa af denne Helts Pralerier erindrer desuden om Tyboe, adskillige af hans Fejltagelser i det Historiske om Gert Westphaler.

Vi har endnu fra Goethes Haand en (højst ugunstig) Dom

over *Ranudo*, som han øjensynlig kun gennem *Kotzebues* Bearbejdelse har lært at kende. Han angriber Stykket for «den Grundslethed, at Fødselsadelen uværdigt skal give Afkald paa sin Forret»; det er tydeligt at Satiren har oprørt Aristokraten i ham.

Ingen har benyttet Holberg som Kotzebue, Ingen plyndret ham skamløst som denne smidige Dramafabrikant. Han bearbejdede og tilegnede sig foruden *Don Ranudo* ogsaa *Den 11te Juni, Det arabiske Pulver* og *Erasmus Montanus*.

Medens Schiller, ligesom senere Hegel bedømte Holberg fjendtligt og uden Forstaaelse, fandt han levende Beundring hos Romantikerne. Det var især *Ulysses von Ithacia*, som de forgudede og hvis Ophæven af Illusionen de ikke blev trætte af at efterligne. Ludwig Tieck skrev *Den bestøvlede Kat* og *Prins Zerbino eller Rejsen efter den gode Smag;* Solger sammenlignede Holberg med «den guddommelige Cervantes»; August Wilhelm Schlegel beundrede endog Holbergs af ingen anden opdagede «store dybe Grundighed i Kompositionen». Af Dorothea Veits's Breve ser man, at i Jena var Romantikernes vigtigste Samtalestof en Tidlang *Religion og Holberg*. Af og til nærede man ogsaa Planer om paany at indføre «den lystige Veteran» paa den tyske Scene.

I Tyverne gav i den Anledning Oehlenschläger, der aldrig slap den Indbildning, at han kunde skrive Tysk, sig til at udgive en ny tysk Oversættelse af Holberg. Den var og blev umulig. Og Robert Prutz's, som fulgte, var for moderne i sin Sprogtone.

Sikkert var det da det eneste rette, at gøre, som nu er sket, lægge det Holbergske Aarhundredes gamle Oversættelser til Grund, kun bringe dem i nærmere Overensstemmelse med Originalen, og forøvrigt stræbe at vække ny Interesse for Skandinaviens største literære Repræsentant.

BERNSTORFF OG DEN FRANSKE KULTUR

(1903)

Det er intet Under, at Forskernes Opmærksomhed stadigt paany rettes paa de eneste Statsmænd, Danmark-Norge siden Middelalderen har havt, Griffenfeld, om hvem den fyldestgørende Bog trods gentagne Forsøg endnu ikke er skreven, og de to Bernstorff'er, der hver for sig har lagt betydelige Statsmands-Egenskaber for Dagen.

Mest fængslende af de to er den ældre, Johan Hartvig, om hvis Ministerium Gehejmeraad Vedel i 1882 udgav et ved udtømmende Kundskab og klar Fremstilling lige lærerigt og tiltalende Skrift. Denne Bogs Indhold var rent politisk. Nu har en yngre Lærd, Dr. *Aage Friis*, paabegyndt et mægtigt Værk om Bernstorff'erne og Danmark, af hvilket første Bind (stort Format, halvfemte Hundrede Sider), der nylig er udkommet, har afgørende Interesse. Det er ikke Meningen at foregribe Historikernes Dom over dette Arbejde; det vilde ikke sømme sig for en i det attende Aarhundredes politiske Historie ubevandret Mand. Men uden at ville begaa noget Overgreb, kan en Lægmand udtale, hvor megen Morskab han har havt af at se Johan Hartvig Bernstorffs Forudsætninger og Udviklingen af hans Menneskevæsen saa livfuldt fremstilt.

Det er kun et enkelt Afsnit paa ganske faa Aar af Bernstorffs Liv, som her skal berøres. Hans Forhold til Frankrig i 1744—1750, da han opholdt sig der som Danmarks Minister. Her staar hans Personlighed som ung Mand klar og færdig for os.

Danmark-Norges Repræsentant ved Ludvig den Femtendes

Hof var som bekendt hverken dansk eller norsk, men en Hannoveraner, der efter Datidens Skik havde stillet sig i den Magts Tjeneste, der syntes at love ham som ung, fornem og talentfuld Mand det videst udstrakte Virksomhedsfelt og den hurtigste Forfremmelse, naar det saas, hvor evnestærk og pligtopfyldende han var. Hans Valg var indskrænket, thi han vilde kun tjene protestantiske Magter; Religionen betydede i politisk Henseende langt mere for ham end Fødelandet, og denne Opfattelse var ganske i Tidens Aand. Men fra det Øjeblik af, da han havde valgt og var bleven ansat i Kongen af Danmarks Tjeneste, ofrede han sig helt og fuldstændigt for den, endda han ikke kunde Dansk og dansk Literatur stod ham saa fjernt, at Holberg ikke nævnes i noget af hans Breve. I Tyskland betragtes han som Fremmer af dansk Aandsliv (se f. Eks. Langguths nye Bog om Christian Hieronymus Esmarch og Göttinger Digterforbundet). Men hvad han gjorde for Aandslivet i Norden, det gjorde han for det tyske Aandsliv i Danmark, Klopstock, J. E. Schlegel, Cramer, Niebuhr, og naar han understøttede Mænd som Ewald og Sneedorf, var det uden personligt at have et Indtryk af deres Værd Men af politisk Sindelag var han mere dansk og paa en klogere og bedre Maade dansk end nogen som helst Indfødt.

Johan Hartvig Bernstorffs Forhold til den franske Kultur er meget ejendommeligt. Han anser den med Rette paa hans Tid for den første. Han klæder sig paa Fransk, spiser paa Fransk, skriver og taler Sproget saa fuldendt, at selv Voltaire i et Brev siger ham Artigheder derfor i de stærkeste Udtryk. Og alligevel er han dybest inde aldeles upaavirket af det 18. Aarhundredes franske Aand.

Han var opmærksom, agtpaagivende, flittig som faa. Naar han udviklede sig til en saa overordenlig politisk Praktiker, var det, fordi han ikke havde forsømt nogen Lejlighed til at berige sin Aand med Indsigt. Men al hans Originalitet som hele hans Storhed var praktisk, ikke teoretisk. Hverken i sin politiske eller i sin religiøse Grundsynsmaade modtog han noget afgørende Indtryk af det 18. Aarhundredes ypperste franske Literatur, og i sædelig Henseende prellede det højere franske Selskabs Stil aldeles af fra hans Aands strenge Grundsætninger og protestantiske Stivhed.

Deri vilde intet underligt være, i Fald han havde været en fordomsfuld Mand eller en aandeligt lidet interesseret. Men det

stik Modsatte er Tilfældet. Han kender nøje og vurderer højt alle det franske Hofs skønne og letfærdige Damer som Hertuginderne af Boufflers og La Vallière, er deres stadige og kære Gæst, særligt er han kendt med Fru de Pampadour, hvem han har staaet nær, længe før hendes Ophøjelse til Ludvig den Femtendes Elskerinde, og paa hvis Karakter og Talenter han sætter overordenlig Pris. Han er Ven af Hertugen af Choiseul, af Præsident Hénault, af Montesquieu, med hvem han ugevis bor sammen paa Landet, god Bekendt af Marivaux og Voltaire; han véd og føler, at aldrig før er det faldet i hans Lod eller vil det senere falde i hans Lod at omgaas Mennesker, der saaledes staar paa Dannelsens Højde; men hverken disse Mænds Kritik af Enevælden eller deres Vantro overfor Troslærdommene smitter i ringeste Maade ham.

Han havde ikke i sin blotte Egenskab af Gesandt kunnet trænge saaledes ind i det højeste Selskabs Liv, om ikke en Kvinde havde aabnet ham Adgang. Alt fra han var dansk Afsending i Frankfurt i 1741, havde han kendt Marskal de Belle-Isle, som dér repræsenterede Frankrig, og denne Mand vakte baade som Hærfører og Diplomat Bernstorffs højeste Beundring. Ja, man kan sige, at Marskallen som Statsmand hele hans Liv igennem forblev hans Ideal. Det var denne Mands unge Hustru, som blev Bernstorffs kvindelige Forsyn, saa længe hun levede, og hvem han som dansk Gesandt i Frankrig saa omtrent hver Dag, til hvem han desuden skrev mindst et Par Hundrede Gange om Aaret, i Reglen flere Gange daglig, mens han fik fuldt saa mange Breve og Billetter fra hende. Ikke desmindre var der, som det synes, ikke andet end Venskab dem imellem, og de mødtes ikke blot i Smag og Omdømme, men i deres stærke Religiøsitet. At den hos hende var katolsk, hos ham protestantisk, skilte dem ikke.

Dr. Aage Friis lader os i Uvished om Marskalindens Alder. Damers Alder er jo undertiden noget usikker. Da Bekendtskabet mellem Bernstorff og hende stiftes i 1741, kaldes hun 34aarig. Om hendes Mand hedder det samtidig, at han var «midt i Halvtredserne», altsaa ca. 55 Aar. Misforholdet i Alder mellem dem var da ikke altfor stort, saa meget mindre som Marskallen var en kraftig og hærdet Mand. Men senere hedder det: «Marskalinden elskede sin mere end fyrretyve Aar ældre Mand og var ham tro». Her har Belle-Isle da pludselig faaet et Alderstillæg af en Snes Aar. Og paa samme Sted siges det, at «Bern-

storff var stærkt optagen af sin kun et Par Aar yngre Veninde». Men efter Forudsætningen skulde Hertuginden af Belle-Isle i 1744 være 37 Aar, medens Bernstorff da jo kun var 32aarig. Her er da for hendes Vedkommende sket et ret pludseligt Alders-Fradrag. Det eneste Visse er, at hun efter alle Samtidiges Vidnesbyrd var henrivende, og at det var hende, som indførte Bernstorff i det store Selskabsliv, hvor han ved sin Elskværdighed, sin Forsigtighed i alle Udtalelser og sin Karakters dybe Retskaffenhed ikke mindre end ved sine Kundskaber og sin diplomatiske Finhed hævdede sin Plads. Der er nogle Glimt af Satire over ham i Madame Dudeffands Breve til Horace Walpole i Anledning af hans altfor dybe Buk for Kongen af England; men ellers er der Enstemmighed om hans Væsens Korrekthed og Elegance.

At Bernstorff udviklede sig til en stor Statsmand, kan ikke være Genstand for Tvivl. Om netop Benævnelsen «en stor Mand» passer paa ham, er lidt mere tvivlsomt, fordi han i alle væsenlige Forhold staar paa det Nedarvedes Grund. Men et stort Menneske var han. Der er over hans Væsen en moralsk Renlighed, som altid er sjælden, men sjældnest hos en Statsmand. Rent ud beundringsværdig er hans Retsindighed, hans ubøjelige Fasthed — en Egenskab, han besidder fra Tyveaarsalderen af — hans pletfri Sanddruhed, den Pligtfølelse, hvormed han overvælder ethvert Arbejde, der lægges paa ham. Han har dernæst fra først af en stor Herres Synsmaader i Et og Alt. Han kan ikke spare, maa og vil leve paa den største Fod, ikke fordi han selv vil nyde, thi han er tarvelig for sin Person; men fordi han repræsenterer og fordi Smaalighed ligger hans Væsen fjernt. Han styrter sig atter og atter i Gæld, bereder sig endeløse Forlegenheder, men det maa saa være. Han kan ikke komme ud af det med sin lille Gage, endda man efter Evne viser sig rundhaandet overfor ham. Saa laaner han af Aagerkarle; thi Figur maa han gøre.

Dette Væsen med dets protestantiske Retskaffenhed og dets nordtyske Stivhed fik sin Ynde fra den franske Kultur. Frankrigs fineste Kvinder lærte ham god Smag; det franske Hof lærte ham at vurdere Kunstens, Videnskabens, Digtningens Mænd.

Han kom til Danmark som en diplomatisk Condottiere, der tilbød sin Tjeneste uden Kendskab til Folk eller Land; han blev Landets første Mand og Folkets Stolthed. Frederik den Store, der hadede ham, frygtede ham og allevegne satte Ondt for ham,

sagde ikke desmindre: «Danmark har sin Flaade og Bernstorff». Ewald viste den Kækhed at besynge ham, da Christian VII — højlovlig Ihukommelse! — gav ham sin Afsked i 1770:

Men hist — det store Hus, dèr, tæt ved hine Rader
    Af Trær, der bor en Mand.
O Gud! og hvilken! Armods Ven og Fader,
    Skønt af saa høj en Stand!
Han — se min Taare nu! — han er, som Alle sige,
    Og som vi let kan se,
Saa stor, saa vigtig for det hele Rige
    Som her for Bønderne.
Først, ypperst, visest og oprigtigst til at raade
    Til Landets Gavn og Lyst...

Versene er saare gammeldags, men de var følte og fortjente.

KUNSTNERE

ALBERT THORVALDSEN

I

(1892)

Med ikke ringe Forundring har jeg læst den Artikel af den tyske Forfatter Fritz Mauthner, som under Overskriften *Kættertanker i Thorvaldsens Museum* er optaget i *Samtidens* Aprilhefte.

Man vil ikke mistænke mig for at være nogen blind Beundrer af Thorvaldsen. *Hovedstrømningernes* første Del indeholdt en Udtalelse om Antiken og Thorvaldsen, der ved sit kritiske Element i sin Tid fremkaldte en Storm af Forbitrelse paa Fædrelanderiets Vegne. Jeg véd ikke rettere, end at dèr for første Gang det blev udtalt, som er det eneste Sande i Hr. Mauthners Artikel.*)

Jeg staar da altsaa mindre bundet ved Pieteten end maaske nogen anden Dansk overfor det nyere Danmarks berømteste Mand. Paa den anden Side tør jeg forudskikke, at jeg ikke alene ingen Uvilje nærer mod Hr. Mauthner, men endog altid har følt Sympati saavel for hans elskværdige Personlighed som for hans ubestridelige og ubestridte literære Talent.

Trods denne Sympati finder jeg i hans *Kættertanker* en Type paa misvisende, aldeles forkastelig, ja umulig Kritik. Hvad her er givet af Thorvaldsen, er ikke alene intet Billede af ham, men det er ikke engang en Karikatur. Der mangler den Lighed og det Vid i Opfattelsen, som den aandrige Karikatur kan have og som Hr. Mauthner selv i sin Tid har givet Prøver paa i sine *Parodistische Studien*.

*) *Samlede Skrifter* IV 159.

Hr. Mauthner begynder med et Angreb paa et af Thorvaldsens allerringeste og uinteressanteste Basrelieffer *A genio lumen*, og slaar sig til Ridder derpaa, idet han paastaar, at man her har den symbolske Fremstilling, Thorvaldsen har villet give «af Kunsten eller sin Kunst». Det har man nu aldeles ikke heri, men i den ligefrem vidunderlige Tegning af Skulpturens Genius, som siddende paa Jupiterstatuens Skulder hugger Statuen til, der var Thorvaldsens sidste Værk. Basrelieffet *A genio lumen* har nøjagtigt samme Betydning for Værdsættelsen af Thorvaldsens Kunst som *Der Bürgergeneral* for Værdsættelsen af Goethes. Hvad vilde Hr. Mauthner sige om en fransk Kritiker, der begyndte en Afrakning af Goethe med en Række spydige Udfald mod *Der Bürgergeneral*?

Underligt nok gælder imidlertid Angrebet paa dette ubetydelige Arbejde ikke engang dets kunstneriske Svaghed, men udelukkende dets Sindbilledsprog, og dette er betegnende; thi hvad Kritikeren vil til Livs, er i langt ringere Grad de Thorvaldsen'ske Figurer selv end det, de i Katalogen benævnes. Hr. Mauthners «Kætteri» er af ganske ukunstnerisk Art, thi det gælder den for den udviklede Betragter ligegyldigste Omstændighed af alle, nemlig hvad Billedværket *kaldes*.

Han holder sig f. Eks. op over Thorvaldsens *Venus*. Det er et af Kunstnerens mindre tilfredsstillende og navnlig et af hans mest *ugræske* Arbejder — en Skikkelse uden Sikkerhed og Frihed. Dog hvad Hr. Mauthner misbilliger er ikke dette, men at Skikkelsen — kaldes Venus: «Alvorligt talt: dersom vi ikke var opdragne med den gamle Historie om Paris's Dom, vilde da ikke Fremstillingen af en nøgen Kvinde med et Æble være ganske stum, fuldkommen idiotisk for os?» — Hvem er «os»? Fuldkomne Idioter? — Hvem ellers skulde mangle Sans for en Kvindes Skønhed, fordi hun som Raffaels dejlige Gratier eller Thorvaldsens blide Venus bærer et Æble i sin Haand!

Hr. Mauthner er dernæst vred paa Thorvaldsens *Merkur*, et af Kunstnerens ypperste, udadleligste Arbejder. Hvorfor? Fordi den formentlig ikke gengiver Modellen som den var, men er en fri Benyttelse af et Motiv, hvortil en ung Mands tilfældige Stilling indgav Mesteren Ideen. «Om en nøgen Merkur véd vi fra Billedhuggeren selv, at en italiensk Lastdrager [skal være: en ung Romer], som i en saadan Stilling netop spiste sin Aftensmad [skal være: som i den Stilling passiarede, da Thorvaldsen

gik hen at spise til Middag], bragte ham paa den gode Tanke at fæste den dristige Stilling i Marmor: at han derpaa trak Klæderne af den stakkels *facchino* og kaldte ham Merkur, det har Winckelmann paa Samvittigheden. *Afklædningen kan man tilgive ham, Navnet ikke.*»

Der staa bogstaveligt *tilgive.* Og hvad Hr. Mauthner ikke kan *tilgive* Thorvaldsen, det er Statuens *Navn.* Han savner bittert den unge italienske Fyrs Kostyme, hans Bukser og Støvler. Dog naar galt skal være, dem kan han undvære. Men at Thorvaldsen omdøbte Mennesket, at han af Figuren kun benyttede den lette, foreløbige Siddens Motiv — det kan Hr. Mauthner end ikke af Hensyn til det Mesterværk, som derved opstod, skænke Tilgivelse for. Strenge, barske Hr. Mauthner!

Thorvaldsen var nu engang ingen Fotograf, der frembragte stereoskopiske Billeder. Ingen var længere fra Fotografien end han. Ikke desmindre taler Hr. Mauthner undertiden som efterlignede Thorvaldsen efter bedste Evne, hvad han tilfældigt saa for sig, og gav saa Efterligningen et gammelgræsk Navn. Han har den utrolige Vending:

«Naar figurrige Grupper viser os ligegyldige Mennesker, som har ladet sig *fotografere* i søgte Stillinger, og vi derved skal tænke paa de frygteligste Momenter fra den græske Heltetid — saa negter vor Fantasi at gøre Tjeneste, og Omkostningerne ved den indbildte Nydelse maa fuldstændig bestrides af den gamle Skoletaske.»

Det er i Anledning af Thorvaldsens Basrelieffer fra den græske Heltetid, Scenerne af Homer, Værker som Briseis's Bortførelse — et af de beundringsværdigste Billedhuggerværker i den nyere Tid — og som Priamos's Knælen for Achilles for at opnaa Udleveringen af Hektors Lig, at der er anvendt Ordet *fotografere.* Det første Basrelief er det kraftigste, mest levende, Thorvaldsen har udført; begge udmærker de sig ved den strengeste Basrelief-Stil. Den, hvem de virkelig kan minde om ligegyldige Mennesker, der har ladet sig *fotografere* i søgte Stillinger, er vel neppe til; den, der lader, som mindede de ham derom, er maaske aandrig og overlegen; men han kan ikke vente alvorlig Imødegaaen. Man gør hans Dom for megen Ære, hvis man kalder den falsk; det er overhovedet ingen Dom; det er Ord, som ikke giver mere Mening end Abracadabra.

Hr. Mauthner forstaar sig øjensynligt ikke paa Billedhugger-

kunst. Deri er intet Ondt. Men der udkræves en vis, ikke klædelig, Naivetet til netop at skrive om det, man aldeles ikke forstaar sig paa. Og forunderligt nok, just hvor Thorvaldsen virker stærkest og griber mest, hvor han griber selv Den, der et Menneskeliv igennem har kunnet hans Arbejder udenad, der er Hr. Mauthner mest ufølsom, ja for fuldt Alvor opbragt. Han har kastet sin ganske særlige Uvilje paa Statuen *Haabet*. Han skriver: «Men hvad Thorvaldsen var i Stand til, naar han gik i Winckelmanns Ledebaand og lod sig besnære af en kritikløs Begejstring for Grækenland, er rent ud *skrækkeligt* og lidet opbyggeligt at skue i en Billedstøtte af Haabets Gudinde.» Han forklarer videre, at Thorvaldsen (denne Skønhedstilbeder) «forveksler det Gamle med det Skønne», han «kom nemlig til sin *simpelthen latterlige* Haabets Gudinde ved en Tilfældighed i sine arkæologiske Studier .... han haabede at frembringe en særlig religiøs eller filosofisk Virkning ved Træetheden.»

Dette er nu ikke en behagelig Spøg, et Forsøg paa Vittighed af mer eller mindre heldig Art. Nej for fuldeste Alvor, i pur Troskyldighed finder Hr. Mauthner dette uforlignelige, i Ordets sandeste Forstand inspirerede Kunstværk — saa stort og simpelt i sin Stil, saa højtideligt stille i sin Stemning — *skrækkeligt*, *simpelthen latterligt*. Ja han gør sig til deraf; han føler sig som Oppositionsmand, som «Kætter», idet han siger det. Det er som om En, der var berøvet Lugtesansen, vilde kalde sig Kætter med Hensyn til den Overtro, at Rosen lugter godt.

Tale ilde om *Haabet*! Hr. Mauthner føler ikke, at man maa være forladt af alle Kunstens gode Aander for at gøre det. Det Eneste, han ved denne Statue agter paa, det er Benyttelsen af den lille æginetiske Gavlfigur, der blev omarbejdet, ja omskabt i den. Han ser ikke engang, at Thorvaldsen ikke nøjedes med en Gentagelse af det antike Forbillede, men — greben som han var af den uskyldige Symmetri i Skikkelsens Forhold, den iøjnespringende Ligevægt i dens Holdning — i Kraft af sin moderne Følemaade optøede alt det i hin arkaistiske Skikkelse Frosne, satte den i Bevægelse, i *Gang*, eller som Julius Lange har udtrykt det, «benyttede den fuldkomment rette Holdning til at give Indtrykket af en festlig, uforstyrret Gang, som om vi i en Aabenbaring skuede en Skikkelse fra en anden Verden, der ligesom kommende fra Dybet af en uendelig Fjernhed skrider os stille i

Møde med den løfterige Blomsterknop i Haanden, uden Øje eller Øre for noget til højre eller venstre.»

Ordene gengiver træffende og nøje det Indtryk, Statuen gør paa et frisk og for Kunsten opladt Sind. Hr. Mauthner ser i den et latterligt (latterligt!) Kuriosum. Jeg véd den, hvem denne Skikkelse i unge Aar har beroliget, næsten beaandet, og som beskuede den med Andagt, i mørke Øjeblikke fandt Trøst i den Forjættelse, Blomsterknoppen bringer. Der er i denne Statue en from, hedensk Mystik, som ligger et moderne Sinds Gudstjeneste nærmere end nogen, der udstrømmer fra Billedværker i den kristelige Middelalders Aand. — —

Hr. Mauthner udleder nu det hele Indbegreb af Forsøg paa antik Renæssance i de germanske Lande fra Winckelmann. Han roser denne for «med ualmindelig Finfølelse, men manglende Kundskaber» at have udskilt alt det, som i Virkeligheden havde tilhørt et stort Tidsrum af det græske Kulturliv. «Manglende» Kundskaber er vel en Trykfejl for «mangelfulde». Men selv saaledes rettet er Udtrykket lidet træffende. Winckelmanns Kundskabsforraad var stort; det omfattede Alt, hvad der paa hans Tid var genopdaget af den græske Kunst. Det var ikke hans Skyld, at Apollo fra Belvedere for ham blev Typen paa den fortrinligste græske Stil. Venus fra Milo var da endnu ikke funden. Paastanden, at «han henviste til den Tid, som indenfor den græske Verden besad den største Kunstsandhed», er derfor ganske ligesaa falsk som den, at hans Kundskaber var mangelfulde.

Imidlertid, Hr. Mauthner bebrejder hans Elever, at de ikke af ham «lærte at være sande». Han betragter Thorvaldsens Statuer, Hölderlins Digte, Goethes *Iphigenia* som ikke *sande*. Det er en mærkelig Sprogbrug. — Den antike Indflydelse synes Hr. Mauthner endnu farligere i Literaturen end i Kunsten, thi, siger han, Kunsten havde dog kun ét Højdepunkt i Oldtiden, nemlig Fidias, «Poesien havde to, Homer og Sofokles. Hvor var den rigtige Højde? Dersom Sofokles var Poesiens sidste Ord, saa blev Homer *simpelthen en stilløs Naturalist.*»

Den, der, ligegyldigt i Sammenligning med hvadsomhelst, i Homer ser en stilløs Naturalist, er enten en Fossil fra Holbergs Dage eller en Bavian fra vor egen Tid. Homer stilløs! Homer Naturalist! Der gives i et vist Digterværk, kaldet *Iliaden*, en niende Sang, som naaer det højeste af kunstnerisk Karakteristik,

hvortil episk Digtning nogensinde er naaet. Der gives i et andet Værk, kaldet *Odysseen*, en sjette Sang, som naaer det højeste af stilfuld Ynde, der er opnaaet i nogen Idyl — hvem tror, at Beundring for Sofokles hos noget normalt Menneske kan virke nedbrydende paa Beundringen for saadanne Poesiers udødelige Skønhed! Sligt er Mundsvejr, en tænkende Forfatter uværdigt.

Det nytter ikke noget at rase mod Historiens Udviklingsgang; det er det sletteste Middel til at forstaa den. Det var den græske Renæssance i Kunsten umuligt at tilbageføre den oprindelige græske Aand, nøjagtigt som det var den lutherske Reformation umuligt at tilbageføre den oprindelige evangeliske Aand — Drømmen derom var en Indbildning. Man springer ikke ud af sit Aarhundrede, og lige saa lidt 1500 som 2200 Aar tilbage i Tiden. Men dette betyder, ganske ligesaa selvfølgeligt, ingenlunde, at der ikke skulde være andet og mere og dybere at sige om den græske Renæssance som om den lutherske Reformation end dette, at de var *Misgreb.*

Og hvad særligt Thorvaldsen angaar, er det idetmindste overflødigt at indlemme Hr. Mauthners Kritik i en Literatur, der besidder et Værk som Julius Langes *Sergel og Thorvaldsen.*

Hvad der ved Thorvaldsen har ærgret Hr. Mauthner, det er, som vi saa, især hans Hang til at give de Billedværker, han udfører med moderne Modeller for Øje, gammelgræske Navne.

Hvad der ved Hr. Mauthner undrer mig personligt mest, det er, at den Mand, der har skrevet Romaner som *Xanthippe* og *Hypatia*, tager en ældre og ligesaa anset Broder i Apollo dette saa ilde op.

I Hr. Mauthners nys udgivne *Hypatia* f. Eks. gør han jo selv ikke andet end hvad han bebrejder Thorvaldsen. Han skriver her etsteds:

«Livligt beklagede de, at de nu skulde tage Afsked med Burschenlivet og dukke under i Filisteriet.»

Talen er her ikke om Heidelbergstudenter med Cigaren i Munden og Øllet paa Bordet, men om unge Studerende i Athen en Snes Aar efter Julianus Apostata's Død.

Et andet Sted hedder det: «Jeg er dernæst rig og ung og klog. Og De er en fattig Frøken Professor, som er afhængig af Deres Studenters Kollegiepenge. Alligevel véd jeg, at jeg ikke kan byde Dem den berømte store Lykke .... De maa altsaa for at blive min Kone gifte Dem med mig uden den saakaldte

Kærlighed. Men . . . De er for vis til ikke at indse, at den saakaldte Kærlighed er det frækkeste af alle Sansebedrag, med hvilke Naturen tager Mennesker og Dyr ved Næsen.»

Den, der udtrykker sig med alle disse Berliner-Vendinger og med denne uforfalskede Berliner-Ironi, den, der bruger Benævnelser som *Frøken*, Tiltaleord som *De* osv., skal ikke være en tysk Referendar, der gør sin Kur til en studeret Dame fra Zürich, men, saa underligt det klinger, en gammel Græker ved Navn Troilos, der paa denne Maade bejler til den berømte Hypatia, det lærde og tænkende Alexandrias Stolthed, som blev stenct af de Kristne Aar 415.

I Virkeligheden er, som Enhver straks ser, *hans* Navn intet andet end Müller og *hendes* intet andet end Schulze. Det moderne Kostyme, Korsét og Briller, har Hr. Mauthner uden Forlegenhed afført sin Frk. Schulze. Her var der da maaske mere Anledning end ovenfor til at anbringe Sætningen:

«Afklædningen kan man tilgive ham, Navnet ikke.»

II

(1887)

Af og til finder man i Levnedsløb, som udkommer udenlands, et og andet hidtil ukendt eller hidtil uoplyst Træk af Thorvaldsens Liv.

Saaledes bragte Malerinden *Louise Seidlers* Erindringer 1874 os den smukke og fine Skildring af Thorvaldsens Kærligheds-forhold til den ildfulde tyske Skønhed *Fanny Caspers*, hvis Navn Thiele ikke har villet nævne, og om hvis gengældte Lidenskab for Thorvaldsen han taler som Klynke-Trubadur: «Dette vor store Kunstners Forhold *bedrøvede* hans Venner» eller «Den anden Francesca nød ikke længe sin *sørgelige* Triumf». Bedrøvelsen og Sorgen stammer fra, at den dejlige Fanny var i høj Grad medvirkende Aarsag til, at Thorvaldsen afgjort sagde sig løs fra den stygge og kedsommelige Skotlænderinde Miss Francesca Mackenzie, med hvem han havde havt den Svaghed at forlove sig, men som efter Brøndsteds gentagne Udsagn «vilde have ennuyeret ham ihjel».

Louise Seidler bringer den udførlige Beskrivelse af en Festlighed, som Thiele flygtigt nævner, Fannys Fødselsdagsfest den 9de Marts 1819, hvor Thorvaldsen under Raabene: *Leve Fanny! Leve Fanny!* bad sin Elskede stige op paa Bordet for at alle kunde se hendes Skønhed, og lagde en Krans om hendes Pande, hvorpaa de tilstedeværende lagde Blomster for hendes Fødder som Kunstens og Kunstnerens Muse.

Den stakkels forladte Skotlænderinde, «hvis strengere Fordringer til Konveniens og deslige kun lidet passede til Thorvaldsens simple Væsen», havde, da hun boede netop lige overfor Frøken Caspers, den Kval fra sine Vinduer at kunne holde Bog over sin Forlovedes daglige Besøg hos denne og stadfæste disses Hyppighed og Længde.

Jeg har i et gammelt engelsk Tidsskrift fundet en Afhandling med den Titel: *Was Thorvaldsen a rascal?* ɔ: Var Thorvaldsen en Skurk? Et Spørgsmaal, der besvaredes tilnærmelsesvis bejaende, fordi han nemlig brød sit Ord til Frøken Mackenzie. En mindre puritansk Opfattelse forstaar, at Skurkagtigheden kun bestod i den store Kunstners Genstridighed overfor Ægteskabet. Saa tidt man trængte ind paa ham for at faa ham til at ægte Francesca Mackenzie, fandt han Udflugter. Overfor Frøken Caspers' Venner derimod erklærede han, at han som forlovet med Frk. Mackenzie umuligt kunde ægte denne. Da Forlovelsen endelig var hævet, forskansede han sig sluttelig bag den ridderlige og ret snedige Begrundelse, at han for at trøste Miss Mackenzie havde maattet love hende aldrig at gifte sig med nogen anden Kvinde.

Af Plons Værk om Thorvaldsen (anden Udgave 1874) ser man, at alle Fanny Caspers' Breve til Kunstneren opbevares i Museet, men omhyggelig skjules for profane Øjne. Hvorfor faar vi dem ikke udgivne? dem og Miss Mackenzies? I Thieles *Thorvaldsens Levned* staar disse Skikkelser som blege Skygger, tilmed i et falsk Lys. Hvorfor skal den danske Læsekres ikke selv kunne danne sig et Begreb om de kvindelige Hovedskikkelser i den største danske Kunstners Liv? Andre Folkeslag udgiver Alt, hvad der har Interesse til Karakteristik af deres største Mænd. Vi Danske har ikke engang et sammentrængt og læseligt Levned af Thorvaldsen, hvori der er en Smule Menneskekundskab.

Foreløbig morer det En da altid, naar man i fremmede Livserindringer opdager en og anden Anekdote, der maler Manden.

I Wolfgang Menzels 1877 udgivne *Denkwürdigkeiten* findes

saaledes adskillige hidtil upaaagtede Meddelelser om Thorvaldsen fra Aaret 1835. I dette Aar foretog Menzel, den især for sine Angreb paa Goethe, Heine og Börne bekendte Forfatter, en Rejse til Rom, særligt med det Øjemed at bevæge Thorvaldsen, der havde lovet Schillerforeningen i Stuttgart at modellere Schillers Statue, til nu at opfylde dette sit Løfte. Det var, siger han, højst nødvendigt, eftersom Thorvaldsen havde meget andet at gøre og ikke plejede at forhaste sig.

Menzel fortæller, at den gamle berømte Landskabsmaler Karl Reinhard i sin Ungdom havde malet et Miniatyrportræt af Schiller og at Thorvaldsen meget ønskede at kunne benytte dette Portræt til sin Skitse. Reinhard kunde ikke finde Billedet, men Menzel rastede ikke, før han fik det søgt frem i et Pulterkammer under et Bjerg af Bøger, Tegninger, Breve, Klæder, Vaaben, gamle Tobakspiber osv. Portrætet behagede Thorvaldsen, og det var efter det, at han udkastede Schillers Hoved.

«Thorvaldsen,» hedder det videre, «var som bekendt en Nordmand og talte ikke ganske fejlfrit Tysk.» Menzel havde fra Schillerforeningen i Stuttgart modtaget det Hverv, om muligt at medbringe en Autograf af Mesteren. Det var vanskeligt, da Thorvaldsen ikke gerne greb til Pennen. Imidlertid spiste Menzel hver Torsdag sammen med ham hos den württembergske Konsul von Kolb og bad ham da en Dag ved Bordet om et Par Linjer af hans Haand. Thorvaldsen afslog Anmodningen med en vis Uvilje, sigende, at han kunde ikke skrive Sentenser eller Vers for Stambøger, han forstod at omgaas med en Mejsel, ikke med en Pen. *Jeder leisten was er kann*, tilføjede han efter et kort Ophold.

Da løb Menzel hurtig efter Papir, Blæk og Pen og bad Thorvaldsen om blot at nedskrive de fem sidste Ord, han havde sagt. Alle ved Bordet lo, han selv lo da med og skrev.

Dette Blad fra hans Haand med dets ugrammatiske Tysk hviler nu i Grundstenen til Schillerstatuen paa den gamle Slotsplads i Stuttgart.

III

(1897)

Galschiøt har rigtig hævdet, at Thorvaldsens Psykologi endnu ikke er skrevet. Det maa i Fremmedes Øjne tage sig ud som en rent ud forbavsende Ligegyldighed og Dovenskab fra danske Kritikeres Side. Thorvaldsen er vor berømteste Mand, har længe gældt for vor største Mand; man skulde vente, der eksisterede Monografier om ham i Dusinvis -- i store Lande vilde de i samme Tilfælde findes i Snesevis — og der gives i Alt 1) en Materialsamling, 2) en fin kunstkritisk Afhandling og 3) en fortjenstfuld Katalog.

Allerede Thorvaldsens talrige Fremstillinger af Amor og Amoriner viser, at Forholdet til Kvinden indtog en betydelig Plads i hans Liv. Han var som bekendt aldrig gift, men havde en Datter med Fru v. Uhden, var en Tid lang forlovet med en skotsk Francesca, hvem han forlod for en tysk Fanny, som han ogsaa skal have skuffet. (Begges Portræter hænger over for hinanden paa Væggen i det inderste Værelse i Museets Kælder.) Den indtil Skælven forsigtige Thiele lader usandfærdig Anne Maria Magnani være ugift, da Bekendtskabet stiftedes, og siger om disse Forhold i Grunden hverken Bæ eller Bu. Det er umuligt for en dansk Skribent her at tage Thorvaldsen i Forsvar mod de Angreb, man har rettet paa ham, eller at vejlede det evropæiske Publikum; thi vi véd Ingenting.

Disse Omstændigheder gjorde, at jeg for en fem, seks Aar siden besluttede at forsøge en psykologisk Skildring af Thorvaldsen; jeg turde sige om mig selv, at med Undtagelse af de faa her tillands, som har gjort Kunsthistorie til deres udelukkende Studium, er der neppe nogen, der kender Thorvaldsen nøjere end jeg, og adskillige af de almindeligt kritiske Forudsætninger, det gjaldt om, var jeg i Besiddelse af. Jeg vilde lige til at henvende mig paa Museet, hvor, som bekendt, bl. A. saavel Brevene fra Miss Mackenzie som de fra Frk. Caspers nu i halvhundrede Aar har beroet, da jeg fra sagkyndig Side blev underrettet om, at jeg kunde spare mig Ulejligheden. Det var aldeles sikkert, at man intet vilde udlevere mig. Den Mand, hvem jeg havde meddelt mit Forsæt og som gav mig denne Besked, havde alle Betingelser for at studere Thorvaldsen, han havde selv gjort Forsøget og faaet

Afslag. Sagen, hvor utrolig den end klang, syntes mig saa aldeles stemmende med danske Avtoriteters hele Aand og Geni, at jeg end ikke gjorde noget Forsøg paa at undersøge Udsagnets Rigtighed, men lod mit Forsæt falde.

Nu, da dette Forhold imidlertid er blevet fremdraget af Andre, forekommer det mig alligevel af Interesse at faa Vished derom, og jeg tillader mig derfor at rette det ærbødige Spørgsmaal til Thorvaldsens Museums Bestyrelse: *Vilde man eventuelt udlevere mig Thorvaldsens Breve til Brug for en Skildring af hans Sjæleliv?* *)

H. V. BISSEN

13. Okt. 1798—13. Okt. 1898

(1898)

Der opbevares i det Bissenske Hus to Tegninger forestillende Kunstnerparret Bissen, Faderen tegnet af Sønnen og Sønnen tegnet af Faderen, begge Arbejder fra 1856, da den Ældre var 58, den Yngre 20 Aar gammel. Der ligger sønlig Ærefrygt i det ene Billede og faderlig Ømhed i det andet.

I gamle Dage var der her i Kjøbenhavn især to bildende Kunstnere, hvis Skikkelser gjorde Indtryk paa et ungt Menneskes Fantasi, naar han saa dem paa Gaden. Det var Marstrand og Bissen, Landets første Maler og Landets første Billedhugger. Den noget yngre og rankere bar som en Apollons Yndling sit Hoved højt, let tilbagekastet, og saa altid ligesom ovenfra nedad, den anden noget mindre og skulderbredere lignede med sit kraftige, hvide Skæg og sit skarpe Blik en kunstfærdig Vølund, holdt sit Hoved lidt dukket og saa ufravigeligt fra neden opad.

Han var i sit Væsens Grund ingen Drømmer eller Sværmer, men en Naturelsker og Naturkyndig. Intet Træk hos ham er mere betegnende end hans Kendskab til alle Slags Dyr og Planter

---

*) Der kom aldrig noget andet Svar end en talende Tavshed.

og hans Samlerglæde ved at tage dem med sig. Han førte Snoge og Firben med sig til sit Værksted i Rom fra sine Vandringer i Campagnen, og han bragte alle Slags sydlandske Vækster med sig fra Italien til sin Have i Kjøbenhavn. Baade som Maler og som Billedhugger var han da ogsaa en Naturdyrker; det var jo først 23 Aar gammel, at han besluttede udelukkende at ofre sig til Billedhuggerkunsten.

Vandrende paa sin Fod med Ernst Meyer fra Venedig Italien igennem kom han 26 Aar gammel til Rom, hvor den Gang Thorvaldsens Stjerne stod paa sit Højdepunkt. Bissens Beundring for ham var stor; men personligt nær kom han ikke den dobbelt saa gamle Mester, og skønt man tidt ser ham betegnet som Thorvaldsens Lærling, har han aldrig arbejdet i hans Atelier. Thorvaldsen holdt fra først af den unge Begynder i Afstand; senere da han, jævn og ligefrem som han var, viste Bissen megen Elskværdighed, vedligeholdt den en Gang tagne Afstand sig af sig selv. Vilhelm Bissen mindes fra sine spæde Barneaar, da han var 5—6 Aar gammel, tydeligt, at Thorvaldsen hyppigt kom og hentede hele Familien i Vogn til det romerske Selskabs pligtskyldige daglige Køretur over Monte Pincio, men husker ogsaa, med hvilken Ærefrygt den gamle Mand behandledes af Faderen, saa at Barnet sad i bestandig Uro for at komme til at sparke ham paa Benene, en Uro, der ikke føltes af ham overfor nogen Anden. Thorvaldsen brugte den Gang i 1841 Bissens Talent, overlod ham f. Eks. den hele Udførelse af Guttenberg-Monumentet, hvortil han selv neppe har leveret andet end en Tegning (gav ham med sin Paaholdenhed naturligvis saa lidt som muligt for Arbejdet); men noget hjerteligt eller kammeratligt Fællesskab imellem dem kunde ikke finde Sted.

Thorvaldsen har, saa vidt man kan skønne, paa én Gang virket fremmende og hæmmende paa Bissen, fremmende, for saa vidt der var saa meget at lære af ham med Hensyn til Linjeskønhed, hæmmende, for saa vidt hans Overlegenhed nødvendigvis maatte virke noget trykkende, og fordi han drev sin unge Beundrer ind i den afgjort antikvariske Retning. Det stod ikke den Gang saa klart som nu for de Fremmeligste, at skal Billedhuggerkunsten have en Fremtid, maa Kunstneren ikke forholde sig til Kunst, men til Liv, ikke indtage en tilbageskuende Holdning mod en Skønhed, der har været, men stille sig i et lignende Forhold til sit eget Folk og sin egen Tid som det, hvori

Oldtidens Kunstnere stillede sig til Folkelivet omkring dem. Den belgiske Billedhugger Constantin Meunier har, maaske i højere Grad end nogen anden, i vore Dage løst denne Opgave. Han har fundet stor Plastik i de belgiske Minearbejderes haarde Slid i underjordiske Miner og har uddraget ny Poesi deraf.

Herman Bissen var 50 Aar gammel, da i 1848 et nyt Pust gik over Evropa. Det befrugtede hans Evner. Hans. Kunst blev frigjort fra den modern-antike Bevægelses Tryk, om han end til sin Død vedblev at fremstille ideale Skikkelser fra den græske Oldtid. Høyen var her Mellemmanden mellem Tidsaanden og Kunstneren, dens Fortolker overfor den bildende Kunst. Han, som oprindelig havde erklæret sig imod Kunstens Genoptagen af oldnordiske Motiver, talte nu derfor og lagde overhovedet Eftertrykket paa det nordisk Nationale. Som Barn af det omstridte Sønderjylland, som Ven af Høyen, som tilhørende en Kres, der kaldte sig dansk og frisindet, og hvis Danskhed var oprigtigere end dens Frisind, frembragte Bissen, der helt var dansk og i alle Retninger (ogsaa den religiøse) fuldtud frisindet, nu *Landsoldaten*, gøs ikke mere tilbage for de plumpe Støvler, de grimme Bukser, det moderne Kostyme, men fik alt det kejtede og stygge Moderne sat i Sving ved det Præg af Begejstring, ved det Raab af barnligt-mandig Sejrsglæde, der trænger sig over Skikkelsens Læber. — Den dejlige Statue af hans Hustru fra samme Tidsrum er lige saa virkelighedstro og neppe mindre værdifuld; Vilhelm Bissen har stor Fortjeneste af at have udrevet denne Statue af Forglemmelse og givet den Marmorets Liv.

To Kongestatuer skyldes Herman Bissen, den mesterligt simple Frederik VI i Frederiksberg Have og den brede folkelige Frederik VII udenfor Christiansborg. Ved den sidste har han arbejdet i Forening med Sønnen, der alene har udført Hestens Skikkelse og som har støbt Værket i Malm.

Kun de lidt Ældre af den nulevende Slægt har set de atten skønne Kvindestatuer af Bissen paa Dronningens Trappe. Ved Slotsbranden 1884 brændte denne Trappe slet ikke, saa havde man blot ladet Statuerne staa i Ro, vilde de Intet have lidt. Men man vilde redde dem og slog derved Arme og Ben saaledes i Stykker paa dem, at de nu kun bevares sønderslaaede i en Kælder. Det er saare gode og følte Arbejder. *Nanna* er maaske Perlen iblandt dem.

Bissens Byster tager sig, sete paa store Udstillinger mellem

moderne Ting, en Smule gammeldags ud, forsaavidt de er lidt enstonige i deres Holdning, lidt stive i deres Ro. Herman Bissen havde ingenlunde lært af den italienske Renæssance hvad han kunde have lært. Et Værk som Donatellos malede Terrakottabyste af Niccolo da Uzzano slaar, skønt 400 Aar ældre, alle Bissens Byster af Marken. Men han har med sand Genialitet forstaaet at gengive Grundkarakteren hos sine Samtidige. Man se paa Heibergs Hoved; det giver Manden helt: Kløgten, Fornemheden, det fine, satiriske Smil, det Færdige og Ufrugtbare. Eller man se paa Hauchs: den gamle Hals ligner et Knudetov; Panden røber Entusiasten, Blikket Digteren, Munden har Patetikerens *os rotundum*. Bissen var tilfulde en Kunstner, der forstod; kan man maaske ikke med Rette benævne ham Psykolog, saa kan man med Sandhed kalde ham en Sjæleseer.

Det er en Menneskealder siden hans Skikkelse forsvandt fra Kjøbenhavns Gader. Men den, der har set den, ser den for sig endnu. Man glemmer ham ikke; han saa ud som en stor Mand. Dog endnu bedre end paa Gaden tog han sig ud i sit Atelier, det kære, gamle, smukke Atelier ved Frederiksholms Kanal (med den smukke, lille, sydlandske Have bagved), hvor hans Arbejder staar den Dag idag, og hvor nu hans Søn huser som Faderen før ham. Fra dette Atelier er næsten alle danske Billedhuggere og mange norske, svenske, finske gaaede ud. Dèr stod i gamle Dage Walter Runeberg, smidig og ung med lange, brune Lokker, som faldt ned om Kinderne; dèr arbejdede den fine, stille Nordmand Middelthun, Welhavens Beundrer; dèr gik Vilhelm Bissen selv pur ung og blond som paa Marstrands Maleri; og med en vis sky Ærefrygt saa den fremmede Besøger, der var kendt med de Unge, hen paa den hvidskæggede Mester, der arbejdede uforstyrret ved sin Kavallet.

VILHELM BISSEN

(Rytteren)

(1888)

Der er paa Udstillingsterrænet opstillet et Kunstværk, som mere end noget andet Element i Pladsens festlige Udsmykning virker stemmende paa Sindet. Det er Bissens Heststatue.

Ene af alle Udstillingens tusinde Kunstværker staar det i fri Luft, og først saaledes kommer det fuldt til sin Ret, saa man ser, hvilket Friluftsarbejde det er, hvor sprudlende af Friskhed og Liv. Fra hvilket Punkt man end i den brede Vej langs Udstillingens uhyre Sidelinje lader Blikket dvæle ved den unge Rytter paa sin Hest, glæder Skikkelserne Øjet ved deres prægtige Linjespil og behersker Omgivelserne rundt omkring.

Der er den Stilbevidsthed deri, som aldrig forlader Bissen; men Behandlingsmaaden er ellers ikke monumental, vil ikke være det. Det er Livets egen Bevægelse, Kunstneren her har tilstræbt og naaet. Bissen har udført aandfuldere Arbejder, saaledes den henrivende *Pottemagerske* (den unge Vasemalerinde med det nervøse Træk over Panden), som findes paa Udstillingen i Marmor, men han har aldrig naaet saa vidt i Naturfriskhed som her, og i den Henseende har vel overhovedet vor danske Billedhuggerkunst aldrig naaet saa højt.

Ses der bort fra Bissen, saa tager unegteligt den danske Skulptur sig sørgeligt ringe ud i Sammenligning med den franske paa den anden Side af Gaden. Han alene taaler Sammenligningen. Man tage under ét hvad der findes af Heststatuer paa begge Udstillinger. Lauritz Jensens store fordringsfulde Arbejde *En Kelter til Hest i Kamp med en Urokse*, der af Akademiet er bleven belønnet med en meget betydelig Sum, kommer neppe i Betragtning. Men man studere Hestene paa den franske Udstilling: den Hest, der bærer Frémiets *Fakkelbærer fra det 15de Aarhundrede* og den, som bærer Dubois's fortræffelige *Connetable af Montmorency*. Ved begge disse Rytterstatuer sluger Rytteren al Interesse. Hestene, som paa disse Kunstværker er helt eller næsten fuldstændigt i Ro, tjener blot til at fremhæve det Støtte, Faste i Menneskefigurernes Udtryk.

For Bissen derimod har Hesten som plastisk forholdsvis lidet studeret Naturvæsen været det kunstneriske Hovedæmne. Han har til Model valgt sig en smuk ung arabisk Hest, og man ser, at den er bleven holdt uafbrudt i Bevægelse, saa længe Kunstneren har arbejdet med Øjnene heftede paa den. Han har fordybet sig i Skuet af denne Hest, saaledes at han ikke blot har givet en Hest i Almindelighed eller en Hest af denne bestemte Race, men dette Heste-Individ med dets personlige Ejendommelighed, denne individuelle Rejsning, denne Haarvækst, denne Slyngning af Benenes Aarenet, dette Blik, denne Mundbevægelse. Skønt den kun løfter det ene Forben lidt højere, idet Tøjlerne strammes, tykkes hver Fiber paa den at leve, at bevæge sig. Dens hele Hud spiller af Liv. Den synes paa Nippet til at vrinske i Livsglæde. Man vilde ikke blive synderlig forundret, om den virkelig gav sig dertil.

Paa dens Ryg har saa Bissen kastet en ung, slank, smidig Dreng, der med en fuldendt smuk Bevægelse tilbage med Kroppen regerer den vælige Hest. Han er nøgen, som han skabtes, lidt for idealskøn, som en Græker plejer at være det. For en Menneskealder siden er der ingen Tvivl om, at Kunstner og Publikumsbevidsthed i Forening havde døbt det Hele: den unge Aleksander, som tæmmer Bucefalus.

Skønt Gruppen kun er Gibs, har Bissen dristigt udsat den for det omskiftelige Vejrligt, en dansk Sommer bringer med sig. En Fernis menes at ville sikre den mod Regnen og vil forhaabenlig gøre det. Foreløbig lyser den i det klareste Solskin, og det er utroligt, hvor Sollyset klæder den, levendegør den og kæler for den. Vi er jo saa uvante med at se hvide Billedhuggerværker under aaben Himmel udformede og kærtegnede af Solen.

Dette er et Arbejde som fortjente, ikke at blive staaende i Gibs*).

---

*) Statuen er senere udført i Bronce.

CHRISTOFFER ECKERSBERG

(1898)

Naar man har læst *Emil Hannovers* Bog om Eckersberg igennem, véd man Besked om den Mand, der var, om end ikke netop den danske Malerkunsts Fader, da der har eksisteret danske Malere før ham, dog Grundlægger af den danske Malerskole, den Mand, der først med Blik for det ejendommeligt Danske har fremstillet danske Personligheder og dansk Natur, og som viste sine Elever det indtrængende Studiums og den sanddru Gengivelses Vej. Han var paa mødrene Side og ved sit Fødested Sønderjyde; desværre var han (som Bernstorff, Ewald, Oehlenschläger, Kuhlau, Weyse, Hartmann, Orla Lehmann, Holger Drachmann osv.) tysk af Navn og halvtysk af Afstamning; men ellers vilde han jo næsten ikke være en ægte dansk Storhed. Han levede fra 1783 til 1853 og udførte i Løbet af sine 70 Aar et Kæmpearbejde; faa Mænd var flittige som han.

Emil Hannover har redegjort for Eckersbergs hele Udviklingshistorie idet han skarpt betegner hvert Stadium deri. Ligesom han i sin Tid stræbte paa Kunstforeningens Eckersberg-Udstilling at give en Oversigt over Malerens samtlige Frembringelser, saaledes har han literært særtegnet ham med hele hans Livsværk for Øje eller i Sinde, og hvad der beviser den Samvittighedsfuldhed, hvormed han har røgtet sit Hverv, han har ingen Umag skyet for at stille Eckersbergs Arbejder i det rette Lys ved Hjælp af Forskninger, der ikke har været lette, og Kilder, det ikke var Enhvers Sag at finde.

Saaledes ser man, at han f. Eks. for at undersøge, hvad Indflydelse Eckersbergs første Lærer, en Maler Jes Jessen i Aabenraa, har kunnet have paa sin Lærling, har rejst fra Sted til Sted i Slesvig for at betragte dennes Altertavler (i Løjt, Varnæs, Lysabild, Tanslet, Lygumkloster, Vilstrup, Nybøl, Saatrup, Hjortkjær), eller at han for ret at trænge ind i et af Eckersbergs Landskabsmalerier paa det Nøjeste har sammenlignet Billedet *Prospekt af Teglværket Renbjerg ved Flensborg Fjord* med den fremstillede Egn. Han har fremdeles for tilfulde at forstaa de Omgivelser, i hvilke det blev Eckersbergs Kald at virke, sat sig

ind i lidet kendte eller ganske ukendte Partier af Datidens Literatur og Journalistik. Han har søgt til franske Kilder for at faa en nøjagtig Beskrivelse af Davids Atelier paa den Tid, Eckersberg besøgte det. Han har fra en Afhandling af Molbech om Correggio (1811) fundet lærerige Begrebsbestemmelser frem: Kunstneren, som han bør være, kaldes her «svævende i klare Egne, hvor Skønheds herlige Lys omstraaler ham»; «det Jordiske» betegnes som «kun den nødvendige Skygge til Skønheds evige Lys». Han har studeret Peder Hjorts Kunstkritiker fra 1817. Han har i den ældre Abrahams's *Meddelelser af mit Liv* fundet Oplysninger om Originalerne til de Portræter, Eckersberg malte i 1821, og han har i saa forglemt en Digtsamling som A. Olsens *Vaarblomster* (Kristiania 1814) fundet Vidnesbyrd om, med hvilke Øjne Datiden betragtede Thorvaldsen, og Beviset for, at Eckersberg i sit berømte Portræt fra samme Aar var i Overenstemmelse med den højtstemte Lyrik i den samtidige Opfattelse. Han har endelig pløjet talrige Brevsamlinger igennem for at finde lærerige Oplysninger, og det er ikke hans Skyld, naar indbildske Avtoriteter, der simpelthen burde afskediges, fordi de forsømmer deres Pligt, har lagt ham Hindringer i Vejen, hvor han ærligt og uegennyttigt vilde søge flere og bedre Kilder. Der var engang Anledning til at tro, at Avtoriteterne i Bulgarien alligevel var dummere og ondskabsfuldere end her i Danmark; men den, der har læst gode Værker om Bulgarien, maa, saa ærgerligt det end er, give Sandheden Æren og indrømme, at det ikke forholder sig saaledes; de er dog værre her.

Og de var tildels saadan, om end mindre ondartede, allerede paa Eckersbergs Tid. Er der noget, som virker nedslaaende i denne klare og udtømmende Fremstilling af et stort og ærligt Talents sejrrige Kamp for at naa den Fuldkommenhed, der laa indenfor dets Muligheds Grænser, saa er det Indtrykket af de ydre Vanskeligheder, der mødte det. Vanskelighederne kom naturligvis ikke fra Avtoriteterne alene; men mødte tidligst Talentet i Skikkelse af de Samtidiges Mangel paa Sans og kunstnerisk Dannelse, og de er dobbelt bedrøvelige, fordi Eckersberg i ingen Henseende var en Revolutionær, men en stille, stræbende Kunstner, der ingensinde kunde møde egenlig Modstand, mindst den lidenskabelige Modstand, hvorpaa den, som udæsker, maa være forberedt.

Der oplyses i dette Værk gennem Eksempler af Datidens

ypperste Kunstkritikeres Bedømmelser, at det Eneste, Publikum vurderede hos Eckersberg og med Publikum dets Talsmænd, det var, hvad hans Billeder indeholdt af Gammelt og kunstnerisk Værdiløst. Om den ny Naturlighed, han bragte, den, der satte Tidsskel, hed det, at *naturlig* kan denne Behandling af Lyset aldrig kaldes, ja Datidens fineste Kunstkender betegner hans tiltrækkende Ungdomsværker, de romerske Prospekter, som «fransk Glimmermaleri», vel det dummeste Ord, der lod sig sige om dem.

Avtoriteterne var imidlertid endnu mindre klartskuende end Publikum og Kritik. De Bestillinger, der af Slotsbygningskommissionen 1833 gøres hos Eckersberg til Slotssalenes Udsmykning, efter at man havde forkastet de Æmner, han selv havde foreslaaet, og de Skitser, han havde indsendt, synes givne i et Molboland af den nationale Kunstforstands Mærkesmænd. De var 1) Elefantordenens Indstiftelse, 2) Landmilitsens Oprettelse, 3) Forbedringer i Henseende til Flaaden og Sø-Etaten under Christian VI, 4) Stavnsbaandets Løsning. Saa forlangte man endda, at paa alle Malerierne skulde Slottet i dets ældre Skikkelse være anbragt, og man rettede i Skitserne, krævede f. Eks. etsteds Slottet formindsket, saa Taarnet i dets Helhed kom til Syne, og gjorde i alle Maader den arme Kunstner Livet surt; først otte Aar efter at han havde anmodet om et Forskud paa sin Betaling, kunde han derfor hæve dette.

Tilbage stod endnu den højeste Avtoritet, Christian VIII som Kronprins og Konge, der i sin Egenskab af Kunstakademiets Formand var det hele Kunstvæsens Hoved, han, hvis fine Dannelse endnu stadig prises i enhver historisk Haandbog. Den afdøde A. D. Jørgensen har som bekendt i den nyeste Tid drevet en Art Dyrkelse af denne saa højst maadelige Konges Evner som Kunstens og Literaturens Beskytter og især af hans politiske Vilje og Begreb. Som Kunstforstandig stod han ikke over det brede Publikum. Han skriver i et Brev til Dahl denne henrivende Sætning: «Om Vinteren er Landskaberne ej efterlignelige, eller rettere sagt ej værd at efterligne, naar man ej vil male et saakaldt Vinterstykke med rimfrosne Træer, Sne og Is, hvoraf vi har nok for os i Naturen.» Som Kunstbeskytter var han af samme Rang. I et Brev fra Bendz hedder det: «Gebauer og Eckersberg lever jo et Hundeliv . . . Naar jeg tænker mig, hvorledes vi er afhængige af Prins Christian! Man maa jo krybe for ham, som om man var en Tigger. Her (i München) er

Kongen glad, naar dygtige Kunstnere vil leve i hans Land, og giver dem store Gehalter. Hjemme har Eckersberg 300 Rd. og bliver behandlet som en Malersvend.»

Man ser i Hannovers Skrift Eckersberg optræde som fattig Yngling, der med Møje opholder Livet ved at anvende sit Talent industrielt og imødekomme den barnlige Fordring til Tydeliggørelse, Datiden stillede til Billeder og Malerier. Han er i denne Tid hyppigt plat, og hvor han vil stige højere, er han uselvstændig, efterligner Abildgaard. Først under sit Ophold i Paris 1811 forstaar han, 28 Aar gammel, *hvor nødvendigt det er at male Alting efter Naturen*. Han naaer efterhaanden frem til personlig Farve-Iagttagelse, udfører ejendommelige Friluftsmalerier, der intet Forhold har til Tidsalderens historiske eller heroiske Landskabsstil. Han tror sig allerede udlært, da han med sin haardnakkede Drift til Studiet paany begynder forfra, lærer helt at se med sine egne Øjne, disse Øjne, hvis Skarphed «snarere mindede om et optisk end et organisk Apparat». Hans Liv er et Talents udholdende Stræben opad; han er ikke i Stand til som Geniet at overspringe en Masse Mellemled. Det Bedste i ham er «den morgenrene Aand» i hans Ungdoms ypperste Billeder. Emil Hannover bestemmer træffende Eckersbergs strengt personlige Anlæg efter disses Gennembrud som «hans Øjnes særegne Konstruktion for den haarfine Iagttagelse af Kendsgerningerne i Naturen og hans Kærlighed til denne». Derudover, hedder det videre, havde han megen Viden, en god Del Kultur, men ingen medfødte Evner. Sund og simpel som han var, ingen Poet, men en fremragende Prosaist, bragte han ikke den danske Kunst en stor, ejendommelig Personlighed; han gav den i sin Kunsts rene Spejl en Afglans af Naturen, især i dens Ro, i dens normale Tilstande. «Han blev», hedder det smukt, «i mere end én Henseende en Lysbringer for den danske Kunst, men det varigste Lys, han har tilført den, er det bogstavelige fra Vorherres egen Sol.»

Det Halvdunkle laa ikke for ham; der var ingen Hemmeligheder i hans Væsen. Hvor han naaer højest som i det Portræt af Thorvaldsen, der allerede blev saa lidenskabeligt prist af Julius Lange i hans Bog *Om Kunstværdi*, selv dèr er der ingen Dobbeltbund, ingen Skjulthed, men Inspirationens lyse Flamme.

Det eftervises nu i Værket, at hvad Eckersberg efter sin Tilbagevenden til Danmark og sin grundige Bosættelse dèr har

opdaget, er intet mindre end de faste Grundtræk i Landets, Havets og Folkets Aasyn. Hans bedste Portræter har et typisk dansk Præg ved den jævne Borgerlighed, der taler ud fra dem og som Maleren og hans Modeller havde tilfælles. Hans med Rette berømte Marinebilleder har lidt noget under, at Eckersberg som Maler havde mere af videnskabeligt Hang (til at studere Skibene og Bølgerne, udgrunde Perspektivet og deslige) end af digterisk Sving. Han gik hyppigt for meget i det Enkelte og Smaa; men han aflagde denne Fejl med Aarene, og alt som hans Øjne svækkedes, kom han til Gengæld til at se mere samlet og stort, saa det lykkedes ham at gengive de danske Sundes Karakter og Kolorit sandere end nogen Anden. Det var endelig hans overstrømmende Følelse for alt det Smaa i Naturen, der gjorde ham til Landskabsmaler. Han elskede ægte dansk det Lyse og det Idylliske i Nordsjællands og Sønderjyllands Natur. Medens Juel før ham havde fremstillet Naturens Stemningsliv, havde opsøgt det Ualmindelige i den, gav Eckersberg sig til at male det danske Landskab med dets blivende Former, uafhængigt af Vejrligets Luner. Udmærket smukt skriver Hannover om de sønderjyske Landskabsbilleder af ham: «Denne Egn er saa dansk som nogen. Er Jorden end ikke mere vor, saa bliver Himlen ved at vidne, at den burde være det. Thi saaledes er Luften og Lyset kun i Danmark.» Og han sammenfatter sin Karakteristik af Manden i den Vending, at han gav sine Elever et Maal og samtidigt viste dem Vejen til det; Maalet var *Fremstillingen af Hjemmet*, Ordet taget i snever og i videste Forstand, Vejen dertil var *den ubetinget kunstneriske Sanddruhed* (hvad Hannover lidt uheldigt kalder: *den absolute Sandhed*).

Det er et stort og betydningsfuldt Arbejde, som her er leveret. Alt er sat ind paa skarp og nøjagtig Karaktertegning og den er lykkedes tilfulde.

Dersom der i Danmark gaves en Skole i Stil, og der ved den var ansat en gammel Skolemester, saa vilde han rimeligvis have en hel Del at bemærke i Anledning af Hannovers Sprog. Man kan tænke sig, at han f. Eks. vilde ryste paa Hovedet ved saadanne Steder som:

«Han levede paa Ny-Klassicismens *Milieu* i Paris.» Det hedder *Grund*. — «Den sløvende og *falmende* Overarbejden.» Verbet *falme* er ikke aktivt. — «*Om de ikke havde havt deres Papirer i saa god Orden*, vilde disse *Skitser* have havt vanskeligt ved at legitimere

sig som Arbejder af Eckersberg.» Lignelsen er umulig. — *Tilbøjelighed til Sanddruhed* var Eckersbergs Passion.» Sanddruhed er allerede Tilbøjelighed til at være sand. — Man spiser Frokost, ikke *til* Frokost; man spiser derimod ikke Middag, men *til* Middag. — *Pligtopfyldenhed* er et umuligt Ord og *Udveer* (i Flertal) et forbandet grimt Udtryk.

Paa Sligt vilde maaske som sagt en gammel Skolemester gøre opmærksom, i Fald der gaves Skoler, hvor man lærte at skrive. Der gives jo imidlertid ingen, og da Enhver uden synderligt Hensyn til Sprogets Vedtægter og Stilens Renhed i vore Dage skriver, som han har Lyst, vilde det være smaaligt at opholde sig ved Saadant. Smaapletterne betyder lidet i et saa stort anlagt og saa samvittighedsfuldt gennemført Værk. Det holder Interessen fangen den hele Tid, mens man sysler med det, endda Fremstillingen er rolig og ædru, som dens Genstand er. Man følger med Tilfredsstillelse et stadigt stræbende og forsøgende Talent, naar dets Levnedsløb er fremlagt for En med Klarhed.

Dette Levnedsløb virker som et borgerligt Skuespil; men det ender tragisk. Den ærekære, aldrig ærgerrige, nøjsomme, fordringsløse Eckersberg ramtes i sine sidste Leveaar af haarde Ulykker. Den Haand, der havde besiddet en saa beundringsværdig Sikkerhed, kom til at ryste saaledes, at den neppe kunde holde Penslen. De Øjne, hvis Skarphed havde været saa enestaaende, svækkedes og ramtes tilsidst af fuldstændig Blindhed. Allerede før dette engang saa ypperligt udrustede Legeme saaledes nedbrødes, havde Publikums Gunst vendt sig fra den gamle Kunstner, og Kunstkendere som Georg Carstensen og som den i alt, hvad bildende Kunst angaar, utroligt ubegavede M. Goldschmidt forfulgte i Pressen Eckersberg med Spotterier. Hans Billeder købtes ikke mere. Otte Aar før hans Død var hans samlede Aarsindtægt 1340 Kroner. I 1853 rev Koleraen ham bort.

Men Enden er jo sjældent andet end trist. Man siger som Talemaade: I saa og saa Tilfælde vilde det Sidste være værre end det Første. Ak! Det Sidste er vist altid værre.

DANSK KULTUR I DET 19de AARHUNDREDE

(1901)

I en lille lærerig Bog er de forskellige Omraader af dansk Historie og Kultur i det afvigte Aarhundrede behandlede af sagkyndige Forfattere. Bogen vil meddele det Indtryk, at der paa den lille Plet af Jord, som Danmark udgør, er blevet arbejdet under store Vanskeligheder, haardt og haardnakket, paa Landets Opkomst, og at Resultatet ikke sjældent har lønnet Møjen.

Mørkest er vel Billedet af Udenrigspolitiken. Naar Danmarks Stilling til Omverdenen berøres, er det neppe muligt at tale om et i Aarhundredets Løb fuldbyrdet Fremskridt. Visselig var Stjernernes Stilling Danmark ugunstig; men havde Folket lagt politisk Begavelse for Dagen, havde det blot i sine Krisers Øjeblikke besiddet en eneste Statsmand, saa vilde ikke Nedgangen have været saa stærk og saa ubodelig. Men her skortede det paa Dømmekraft hos Befolkningen, fordi det skortede dens ledende Mænd paa Evne.

I den indre Politik lader en langsom, men sikker Fremskriden sig forfølge. En stor Del af de Forandringer, Aarhundredet bringer, er utvivlsomme Forbedringer. Dog fremtræder ikke heller her en eneste stor Statsmand, der med Rette vinder Folkets Tillid, og der sker grove Fejlgreb og spildes Tid som var Tiden værdiløs.

Da endelig i Aaret 1901 et politisk Systemskifte er indtraadt, forefinder den nye Regering en tom Statskasse og et forarmet Folk, hvis Statspapirer er paa fremmede Hænder.

Saa truet Danmarks Eksistens paa Grund af Landets Lidenhed og geografiske Beskaffenhed i Militarismens Tidsalder end er, lader det sig dog tænke, at Landet i det ny Aarhundrede faar være i Fred, ufarligt som det er, og faar Lov til at samle sine Kræfter paa sin Udvikling. I saa Fald kan det naabes, at det opvakte og i mange Maader evnerige Folk vil befinde sig i dygtig Fremgang og afgive større Naboer et godt Eksempel. Dog selv om den Fare, Lidenheden rummer for Folkets Forsvarsdygtighed, faar mindre at sige, fordi der muligvis ingen Angriber vil findes, indeholder Lidenheden en anden, ikke ringe Fare, en indre. Det kan undertiden se ud, som var Danmark for lille til at kunne hævde sig i sit Erhvervsliv som uafhængig Magt. Landets Velfærd beror paa, hvorledes Stormagterne stiller sig til det som frembringende Stat, og det er ilde farent, naar de lukker deres Markeder for det. Imidlertid har danske Bønder og Arbejdere, efter at deres Indsigt og Selvfølelse er steget, vist sig saaledes i Stand til at overvinde mislige Tilstande, at man med nogen Rimelighed tør regne paa overlegen Forstand hos dem i Fremtiden.

Andre vil bedre end jeg kunne skelne de mørke og lyse Udsigter for det danske Folks materielle Fremtid. Det Omraade, den Enkelte kender til, er jo altid kun snevert, og det Lidet, jeg for min Del forstaar mig paa, er i Bogen omtalt af yngre Mænd. Der er, med Hensyn til Danmarks Aandsliv, kun et enkelt Punkt, det forekommer mig af Interesse at berøre, naar Landets Udvikling et Aarhundrede igennem bredes ud for Læserens Øjne. Spørgsmaalet Fremskridt eller ikke Fremskridt er for Teknikens og Videnskabernes Vedkommende let at besvare. Her er Fremskridtet uomtvisteligt, idet alle Forbedringer opsummeres og alle af en tidligere Slægt gjorte Erfaringer og Iagttagelser, alle sikre Fremgangsmaader, alle store eller smaa Opfindelser og Opdagelser umiddelbart kommer den næste Slægt til Gode. Den eneste Undtagelse fra dette umaadelige Aandsomraade, hvor Fremskridtets Lov hersker enevældig, danner Skønliteraturen og Kunsten i Ordets videste Forstand, deri indbefattet de Videnskaber, der som Historieskrivningen har et kunstnerisk Element, desuden naturligvis Musiken og Kunstindustrien. Her viser Historien os, at Troen paa det uafbrudte Fremskridt er en Illusion. Her forekommer Opgangs- og Nedgangstider, og man har set kunstnerisk begavede Folkeslag befinde sig i afgjort Forfald Aarhundreder igennem.

Ser man nu tilbage over Danmark i det 19de Aarhundrede med det Spørgsmaal paa Læben, om Aarhundredets Gang her tyder paa fortsat Fremskridt eller ikke, da er der visse Fag, med Hensyn til hvilke der neppe vil herske Tvivl. Hvad der findes af dansk Musik og dansk Historieskrivning, er jo saa godt som altsammen frembragt i det forgangne Aarhundred, og dansk Malerkunst er ligesom dansk Kunstindustri først ret blomstret op i dets sidste Tiaar.

Noget forskelligt stiller Sagen sig for den almindelige Bevidsthed, naar den dvæler ved den danske Literatur i snevrere Forstand. Det er blevet Skik eller Mode at tale om en Guldalder for dansk Sprog og Aandsliv, som skulde falde indenfor Aarhundredets første Halvdel. Men hvis det var sandt, at den danske Literatur havde havt en saadan Guldalder for mere end halvhundred Aar siden, saa maatte den Tid, der er fulgt, jo betegnes som Sølv- eller Jernalderen, og Nedgangen var paa dette højeste og fineste Omraade utvivlsom.

Efter min Opfattelse lader man sig skuffe af den Omstændighed, at de Mænd og Værker, som tilhører denne fjernere Fortid, allerede er gaaede over i Historien og er blevne stemplede som klassiske Forfattere, klassiske Frembringelser, medens Dommen over de Samtidige eller nys Afdøde nødvendigvis er mindre afklaret; og Perspektivet mangler. Her kan selvfølgelig kun være Tale om et Skøn; men efter mit kan det i Aarhundredets sidste Halvdel Frembragte meget vel holde Maal og Vægt med den første Halvdels skønliterære, historisk-kritiske eller filosofiske Arbejder, især da der for de historiske Skrifters Vedkommende slet ikke kan være Tvivl om, hvor Tyngdepunktet ligger.

Hvad den rene Digtning angaar, behøver man kun at se hen til Tyskland for at finde en Skønliteratur, indenfor hvilken Højdepunktet uomtvisteligt er naaet i Aarhundredets første Aar. Med Schiller mister Tyskland straks i det nittende Aarhundredes Begyndelse sin Nationaldigter. Med Goethe mister det efter Aarhundredets første Menneskealder sit største poetiske Geni, hvem ingen senere Personlighed nok saa fjernt kan sammenlignes med. I Heine taber det endelig straks efter Aarhundredets Midte en Lyriker, som ingen senere har naaet i Vid eller Ry.

Er nu noget Lignende Tilfældet i Danmark? Ingenlunde. Der findes ikke blandt vore udmærkede Digtere fra hin saakaldte Guldalder nogen Aand af allerførste Rang. Det største Navn er

Oehlenschlägers; men Fremtiden vil efter al Sandsynlighed finde, at Holger Drachmanns Navn har lige saa god en Klang. Man vil trods Blichers enkelte Mesterværker og Fru Gyllembourgs Hverdagshistorier ikke i Aarhundredets første Halvdel finde en Novellist, der staar over Goldschmidt, ikke en Kunsthistoriker, der overtræffer Julius Lange, eller en Sprogkunstner og digterisk Kolorist, der lader sig sammenligne med J. P. Jacobsen. Vistnok har Danmark ikke efter 1850 frembragt nogen Tænker, der i Oprindelighed kan staa ved Siden af Søren Kierkegaard; men til Gengæld er de Tænkere, som vore Dage besidder, helt frigjorte for den teologiske Skolastik, der har gjort hans Værker forældede før Tiden.

Saa utvivlsomt som i den norske Literatur har Fremskridtet ganske vist ikke været i den danske. Der finder hist en ganske tydelig Stigning Sted fra Wergeland til Bjørnson og fra Welhaven til Ibsen. Danmark har ikke havt saa store Digtere som Norge; Evnerne har ikke været saa stærkt fortættede, ikke saaledes samlede paa ganske faa Hænder i Danmark. Men at Aandsevnerne ikke har været ringe, selv om de var mere spredte, faar man et tydeligt Indtryk af ved at sammenligne den bedste danske Journalistik ved det nittende Aarhundredes Begyndelse med den bedste danske Journalistik ved dets Slutning. Der har aldrig før været et Talent som Hørups.

I dette Øjeblik er indenfor det danske Aandsliv Bestræbelserne som Evnerne spredte; der er neppe at skelne Grupper; hver Enkelt stræber paa egen Haand. Dette er i og for sig hverken af det Gode eller det Onde; men ønskeligt vilde det være, om Forskellighederne mellem de Enkelte gik dybere endnu, og om disse Enkelte end mere end nu var paa deres Post mod færdige Støbeformer. Ingen Farer truer et lille Samfunds Aandsliv mere end denne første, at Individualiteterne uniformeres og udviskes, og denne anden, at i de Hjerner, hvis Ejendommelighed nogenlunde bevares, kommer de samme Grundforestillinger atter og atter igen som Heste, der gaar i Kres i en Cirkus. Jo mindre et Samfund er, des vigtigere er det, at den Enkelte bevarer sin Særegenhed, og ikke blot bevarer den, men fornyr den.

JOHAN LUDVIG HEIBERG

(1903)

To fremragende danske Forfattere, der i det, de væsentligt vil have sagt, begge to har Ret, har udtalt sig overmaade forskelligt om Johan Ludvig Heiberg. Svend Leopold ønsker Tonen i en Del af den danske Presse grundigt forbedret og mener med Rette, at Heiberg har givet et fortræffeligt Eksempel. Carl Ewald finder, at Literaturens Døde tager Luft og Lys fra de Levende, og har uden ringeste Tvivl ikke mindre Ret i denne sin Opfattelse. Men hvad Heiberg angaar, turde ingen af dem have Ret.

Carl Ewald finder «mere levende Liv i Bøllernes Jargon end i Johan Ludvig Heibergs samtlige Dikkedarer». *Dikkedarer* som Udtryk for hin dog ingenlunde helt uefne Mands samlede poetiske og prosaiske Skrifter er lige haardt nok.

Svend Leopold til Gengæld ser i Heiberg en Tidsalders dannende og velgørende Enehersker, hvis Aand han anraaber under Ønsket om at se den rejse sig af Graven for at beherske og lede os paany. For Leopold er Heiberg Dannelsesaristokraten, og Ordet forklares saaledes: «Det er Aristokrati at gaa imod Tiden, at stille sig i store og utidssvarende Ideers Tjeneste til et Folks Tarv, at udsætte sig for det Masseagtiges Vrede og Protest».

Man skulde forsværge, at der her var Tale om Heiberg. Han bliver hos Leopold en Eneboer, en altovervældende Forædler, en Storhed, som nutildags bittert savnes. Er det virkelig Fru Gyllembourgs Søn, Fru Heibergs Mand, som søges saaledes karakteriseret?

Han er øjensynligt bleven grundigt omkalfatret efter et den unge Forfatter foresvævende Ideal.

Det hedder hos Leopold: «Han følte sig stærk, fordi han var ene; de Stærke er altid mægtigst i Enrum».

Det smager af Thomas Carlyle, af Søren Kierkegaard, af Henrik Ibsen, af Friedrich Nietzsche, af andre endnu. Men hvad har det med Heiberg at gøre? Heiberg var en selskabelig Natur, og han forholdt sig til Selskabet, morede Selskabet, opdrog Selskabet og var dets Yndling.

Ingen, der fra sin Ungdom af har elsket Heiberg, finder nogen Fornøjelse i at nedsætte ham. Men det gaar ikke an at overøse ham med ufortjent Ros. Han var en betydelig Personlighed, en aandeligt fornem Mand; men han var fornem, som den fine Mand er det, ikke som den store.

«Han var af dem, der bestandig var vaagen til at lære». — Stik modsat. Han var af dem, der meget tidlig lukker sig og forbliver fuldstændigt uimodtagelige for det Ny. Han var af dem, der saare tidligt forbenes i en Fordom endog overfor det ypperste Gamle.

Hans Fejde med den tyske Digter Hebbel er pinlig; ikke en Anelse hos Heiberg om Hebbels Værd. — Hans Domme om Victor Hugo og om hele Slægten fra 1830 i Frankrig er en Uværdighed. Han kalder de franske Romantikere for «en eneste stor Røverbande». — Samtidigt oversætter han Scribe og roser Delavigne. — Hans Uforstand overfor Richard Wagner er beskæmmende for Danmark. Danmarks første Kritiker har ingen anden Betegnelse for sit Indtryk af Wagners *Den flyvende Hollænder* end denne, at det er ham, som saa han «de mindre Gale spille Komedie for de mere Gale» i en Sindssygeanstalt. Ja, saa fordomsfuld er han, saa fornaglet overfor det Ny i hans nærmeste Nærhed, at han forkaster saavel Bjørnsons som Ibsens første Skuespil, endda med den Begrundelse: «Et norsk Teater vil neppe fremgaa af Laboratoriet for disse *Eksperimenter;* det danske trænger lykkeligvis ikke dertil» — altsaa ikke til Ibsens og Bjørnsons Dramer.

Engelsk Kultur var for Heiberg saa temmelig en lukket Bog. Men man kunde have troet ham modtagelig idetmindste for Shakespeare. Han havde ikke desmindre en Slags Uvilje imod samme Shakespeare, satte ham som Digter dybt under Goethe, kunde blot nyde ham og vilde kun spille ham i Sille Beyers gruelige Gammeljomfru-Bearbejdelser, der stundom skar Halvdelen af Handlingen bort.

«Han lærte de Danske *at vrage*», siger Svend Leopold. Desværre ikke at vrage Scribeske Lystspil, Duftvaudeviller, Søndage paa Amager, men at vrage Shakespeares Djærvhed, Hugos Himmelflugt, Wagners Gennembrud, Hebbels tunge Alvor.

«Han var uden Frygt og Dadel» siger Svend Leopold. Han fortjente ikke desmindre forsaavidt Dadel, som der for hans Selvgodhed end ikke opstod Frygt for at vildlede ved som Smagens Talsmand at tage saa groveligt fejl.

Leopold tiltror endelig Heiberg en adskilligt mere gennemgribende Indflydelse, end han i sine Velmagtsdage havde. Som Stilist burde den unge Forfatter ikke i den Grad forfalde til Brugen af Ordet *hel*. Leopolds Stil er idetmindste ikke Heibergsk. Han skriver:

En af de faa Dannelsesaristokrater herhjemme, der fuldt og *helt* har sat et aristokratisk Præg paa en *hel* Tidsalder... Han fremkaldte en *hel* Hærskare af Imitatorer og til overmaade Held for *hele* den offenlige Tone. Man læse den Tids Blade, den slebne og noble Jargon, *hele* denne Afglans af Mesterens ædle og fornemt udsøgte Stil. Igennem denne ene Mand fik et *helt* Folk et Skær af Dannelsesaristokrati over sig, der siden desværre *helt* har fortabt sig.

Dette er altformegen Helhed.

Heiberg havde i levende Live Oehlenschlägers Tilhængere, Soranernes Kres, Grundtvigs store Flok, Sibberns Elever, Kierkegaards Beundrere, Høedts Venner, de liberale Blades Redaktioner og disses Publikum imod sig. Først efter sin Død blev han et Par Aar forgudet og, da hans *Samlede Skrifter* saa udkom, virkelig læst.

Det er netop efter sin Død, at han — altfor længe — har behersket det kongelige Teater i Kjøbenhavn og virket som en Hindring for ny og bedre Kunst. Han var over os for nylig til, at vi allerede nu tør ønske ham tilbage. — — —

Man kan forstaa og føle med Carl Ewalds Uvilje over den umaadelige Plads, som saakaldte Klassikere optager paa Scenerne, uden derfor at dele hans Sværmeri for Bøllejargonen. Herregud, at disse gæve Mænd og danske Forfattere ikke kan have lidt flere Afskygninger i deres Dadel som i deres Ros! Hvorfor skal vi altid som den fulde Bonde falde ned paa den ene eller paa den anden Side af Hesten?

Der er jo den Dag idag saa meget Værdifuldt og Blivende hos Heiberg. Først enkelte af hans Digte, et festligt som *Vaaren og Freden*, eller et elegisk som det over hans Ungdomsveninde *Adelaide af Bombelles* eller saa mangt et naturbeskrivende og romantisk. Den fine og kloge Mand havde en lyrisk Aare, var overhovedet — hvad andet man end har sagt — en sand Digter.

Tag *Nøddeknækkerne* eller *En Sjæl efter Døden* eller *Syvsoverdag;* det er Digterværker. Er der Mening i den Ytring, at *En Sjæl efter Døden* er Dikkedarer? I saa Fald, hvad er da det, de

Nulevende laver? Disse Poesier stod paa deres Tidsalders Højde og henrykte de Samtidige. Nu har de vel størst historisk Interesse; men de tiltaler og morer endnu. Hvad kan man forlange mere! Og hvad nytter det, af enkelte Journalisters flove Henrykkelse over den alt i alt vistnok ikke særligt blændende «Guldalder», at lade sig forlede til Ytringer, som underkender og nedsætter det Lidet, vi har at være stolte af, fra Holberg over Oehlenschläger til Heiberg og Hertz! Saa staar vi jo paa ganske bar Bakke.

Men da vil ogsaa det nu opvoksende Slægtled begynde ganske samme Spil imod dem, hvem Carl Ewald endnu vilde lade gælde (som Drachmann f. Eks.), og den ny Generation vil da naturligvis lade det Værdifulde i Digtning og Kunst begynde med det ny Aarhundrede, der er dens, og med de allersidst opdukkede Repræsentanter for de gamle, store, af selve Jordbunden udsprungne danske Familier Hansen, Jensen og Nielsen.

SØREN KIERKEGAARD

(1900)

Søren Aabye Kierkegaards Samlede Værker er Titlen paa den store «Biblioteks- og Folke-Udgave» af Kierkegaard, paa hvilken Gyldendalske Boghandel aabner en Subskription. *Aabye* turde her være et Ord for meget. En Forfatters Navn er det, han selv har kaldt sig, og hans Samtidige har kaldt ham. Som Christian Winther ikke hedder *Rasmus Villestad*, saaledes hedder Søren Kierkegaard ikke *Aabye*. Hvad der staar paa Døbeattesten, er i saa Tilfælde ganske lige saa ligegyldigt, som det er for Molières og Voltaires Vedkommende, hvis Efternavne (Poquelin og Arouet) kun faa kender, og hvis Fornavne næsten ikke er kendte af Nogen, der ikke har et Leksikon ved Haanden.

Endelig faar da altsaa denne Hovedskikkelse i dansk, ja i nordisk Literatur sit literære Mindesmærke. Han trænger ikke

til noget andet; men lidt underligt er det ligefuldt at iagttage, efter hvilke Regler i Danmark Mindesmærker sættes. Af Kierkegaards Samtidige, hvem han betragtede som sine Modsætninger eller Modstandere, har Mynster, Martensen og Grundtvig pompøse Mindesmærker i Kjøbenhavn. Selv Carit Etlar faar nu sit Monument. Om Kierkegaard alene minder hverken Sten eller Bronce; han var jo nemlig hverken i sin Levetid eller ved sin Død officiel, og er man ikke det, saa venter man i Danmark gerne paa Mindesmærket, til Ingen mere husker, hvordan man saa ud.

Længe troede man, der slet intet Portræt gaves af Kierkegaard. I Aarenes Løb er en Del Tegninger komne for Dagen, som Subskriptionsplanen alle sammen bringer. Enkelte af dem, især en Karikaturtegning af Marstrand, er interessante; men det maa tilstaas, at de ser ud, som forestillede de fire forskellige Personer. Næseryggen gaar f. Eks. indad paa en af Tegningerne, udad paa en anden. Hovedet paa Marstrands Tegning har nogen Lighed med Rasmus Nielsens Hoved, saa man faar det Indtryk, at Eleven — som det undertiden ses — har arrangeret sit Ansigt en Smule i Overensstemmelse med Mesterens.

Udgivelsen af de Samlede Værker — et saare vanskeligt Arbejd, der kræver mange Forudsætninger — besørges af tre fremragende Videnskabsmænd, Dr. *A. B. Drachmann*, Prof. *J. L. Heiberg* og Bibliotekar *H. O. Lange*, som har fordelt Arbejdet imellem sig. Alle Udgiverne underkaster sig det svære Arbejde at sammenligne Teksterne med den i de bevarede Haandskrifter. Saavidt man af et enkelt Hefte formaar at skønne, bliver Udgivelsen mønstergyldig. Under næsten hver eneste Side findes tilføjet Anmærkninger, som oplyser alle Hentydninger eller ikke straks forstaaelige Steder, og disse første Anmærkninger røber, som venteligt var, Prof. Heibergs grundige og mangesidige Lærdom. Lidt urimeligt forekommer det, at fire græske Linjer af Aristofanes i Anmærkningen gengives i en tysk Oversættelse. Prof. Heiberg maatte vel kunne magte en dansk, saa meget mere som han har fundet sig foranlediget til at rette i Droysens tyske.

Subskriptionsplanen, der ikke indskrænker sig til en almindelig Opfordring til at anskaffe Værkerne, hævder ikke blot Kierkegaards Betydning, men ogsaa at denne Betydning mere og mere anerkendes i Norge, Sverig og Tyskland som i Danmark, og der henvises til de mange Bøger, som i de senere Aar er udkomne om ham. Mon ikke det Ønskelige her til en vis Grad er sat i

det Opnaaedes Sted? Med Undtagelse af Prof. Høffdings gennemtænkte og lærerige Skrift kan neppe noget af de i de senere Aar i de nordiske Lande udkomne Skrifter om Kierkegaard siges at have beriget Indsigten i hans Væsen, og i Tyskland er han, saavidt vides, ganske og aldeles falden i Teologernes Hænder; for det store, intelligente, læsende Publikum er han neppe en Gang et Navn.

Mon han er stort mere end et Navn for Ungdommen og for det opvoksende Slægtled i Danmark eller Norge? Spørgsmaalet er ikke let at besvare; men sikkert er det, at man i de sidste tyve Aar sjældent hører ham omtalt, sjældent ser ham paaberaabt eller anført. Han sysselsætter ikke Nutiden. Naar man betænker, hvor meget ringere Skikkelser der i vore Dage optager Forgrunden, tør man haabe, at den ny Folkeudgave, der bringer den store Befolkning alle disse aandfulde, vidfulde og skarpsindige Bøger ind ad Døren, vil raade Bod paa den Formørkelse, Kierkegaards Stjerne i længere Tid har været Genstand for. Man behøver ikke at kaste mange Blik i hans Bøger for at fornemme denne Skikkelses aandelige Overlegenhed og for at begribe, at den er uoverspringelig for enhver den, der vil danne sig et Begreb om vore Dages nordiske Kultur. Thi et Kraftuddrag af hans Skrifters Aand vil draabevis genfindes overalt, hvor der i nordisk Aandsliv efter ham er brygget en styrkende, hidsende eller lægende Drik. Han findes rundt omkring, hos Ibsen som hos Hørup, hos den frie Tænknings Skribenter som i den indre Mission. Forsaavidt der i den sidste er et Glimt af Aand, saa stammer det fra ham, og taget som Helhed er Missionen den Skygge, hans store Skikkelse har kastet. Med al sit Væsens Radikalisme opgav han jo ikke nogen Trævl af den mest gammeldags Rettroenhed, og medens enhver mildere Kristendomsopfattelse var ham en Gru, fandt han en heftig Tilfredsstillelse i at spænde Kravet paa Forsagelse saa stærkt, det lod sig tænke. Han var som Grubler og som Lidenskabsmenneske vistnok større end nogen anden dansk Mand; han havde som aandelig Stridsmand de ualmindeligste Kræfter. Men han var ikke nogen Lysskikkelse.

Saa stor hans aandelige Gerning var, kan hans Liv ikke kaldes stort. Det henrandt i Kjøbenhavn, der omkring Aar 1840 i bogstavelig som i aandelig Forstand var en endnu mindre By end nutildags. Det kommer jo, naar Talen er om en Tænker, ikke

meget an paa de udvortes Oplevelser; men det slaar En, hvor hans var smaa og uskyldige. Den Skyld, hvormed han fremfor Alt plagede sig selv, var en hævet Forlovelse; den Skyld, han særlig lagde paa Omverdenen i sine kraftigste Manddomsaar, var nogle Angreb paa hans Person i Dagspressen. Det Værste af Journalistik, han oplevede, og hvorimod han rasede, var M. Goldschmidts Ungdomsoptræden, der i Modsætningen til, hvad senere er set af Journalistik i Danmark, maa betragtes som ideal.

Hans indre Liv var da saa meget des rigere, overstrømmende af Genialitet, ikke fattigt paa Særheder, skæmmet af Selvoptagethed, tilsidst udmundende i noget, der nærmer sig til Bedrift.

Som alle store Skribenter er han en stor Opdrager; kun ikke en Opdrager for de ganske Unge, der let forløfter sig paa ham og derved kan svækkes for Livet. Men hans Værker er, som dansk Aandsliv nu en Gang var beskaffent, en af Vejene, og en af de ypperste, ad hvilken Personligheden styrkes og naaer saa megen Selvstændighed, som det falder i Dødeliges Lod at kunne opnaa. Han var en uforsonlig Fjende af de Samfundet beherskende Sansebedrag, særlig paa det religiøse Omraade. Han afskyede de officielle Svar paa de store Grundspørgsmaal, og hans Tanke ryddede med Øksehug op iblandt dem. Samtidigt ryddede han op omkring Individet, vilde bringe det til at staa ene, staa frit, stræbte med hele sin Sjæls Lidenskab at vække Ansvarsfølelsen hos det enkelte Menneske og fattede overhovedet den Enkeltes Væsen med en saadan Geniets Styrke, at han har gjort det Ord i Sproget, *den Enkelte*, til sit Ord, og saaledes ompræget det med sit Stempel, at det efter hans Tid er umuligt at sige eller skrive det uden at mindes ham.

FREDERIK DREIER

1827—1853

(1902)

Det er snart 50 Aar siden, at Frederik Dreier døde, og endnu er ikke det Ringeste sket for at opfriske og bevare Mindet om ham. Og dog var Ingen i hans danske Samtid den Mand overlegen, der kun 21 Aar gammel var det fremmeligste Hoved i Landet, og som, da han, 25 Aar gammel, reves bort af Døden, havde udtalt flere og dybere gaaende moderne Tanker end alle hans Landsmænd tilsammen. Saa stor er Forholdenes Uretfærdighed og Menneskenes Sløvhed.

Hvad der bør gøres, er dette: En af de mange unge Mænd, der sysler med Literatur, maa i et halvt Aars Tid, istedenfor som sædvanligt at sætte sine Stemninger paa Vers — Stemningerne kommer nok igen — foranstalte en ny, omhyggelig Udgave af Frederik Dreiers nu ganske utilgængelige Arbejder. Hans Papirer, som opbevares paa det kongelige Bibliotek, maa paa det Nøjeste gennemgaas, og hvad deraf har blivende Værd, bør medtages. Efterskriften til *Aandetroen og de frie Tænkning* giver et Vink om, hvad de indeholder, og det et meget lovende Vink. Da ikke hver Artikel af *Samfundets Reform* behøvede at genoptrykkes, vilde det Hele kunne rummes i et eneste stort Bind, og Frederik Dreier faa den Plads blandt Danmarks klassiske Forfattere, som han fortjener. I Flokken af de mange artige, samfundsbevarende, skønskrantende Skribenter vil han sandelig tage sig ud, denne ene vilde Fugl med Falkeblikket og det skarpe Næb. Og den radikale Ungdom vil have en Stamfader at se op til, der er ung som den og tænksommere end den.

Frederik Dreier, der fødtes 16. December 1827, hørte ved sin Fødsel til de højere Samfundslag; hans Fader var Overretsassessor; han blev 1844 Student fra Metropolitanskolen, kom paa Valkendorfs Kollegium, studerede Medicin og deltog som Underlæge i Krigen 1848—49. Han er for Danmarks Vedkommende det personliggjorte System af Samfundstanker, der i Aaret 1848 kom til Gennembrud paa det europæiske Fastland.

Allerede som Skoledreng sendte han Artikler til *Korsaren;* som Rus gik han ind i Haandværkernes Dannelsesforening, der dengang gjaldt for yderste Venstre, senere var han Medlem af den radikalere Forening for Arbejdernes Vel, stiftede derefter selv et Reformselskab, i Forbindelse med hvilket stod en Forbrugsforening, hvis Formaal var at skaffe Arbejderne billige Livsfornødenheder. Forbilledet var *The Rochdale Pioneers*, Owen's Stiftelse i England. Efter hans Død forsøgtes Forbrugsforeningen fortsat af Gerhard Ploug, en Broder til Redaktøren. Men Dreiers Planer fandt i Datiden altfor ufrugtbar Jordbund; en Menneskealder senere havde de slaaet an.

Meget betegnende udgav han sine to første Skrifter i Aaret 1848. Deres Titler er: *Folkenes Fremtid* af en Fritænker og *Fremtidens Folkeopdragelse* af en Socialist. Hans Deltagelse i Krigen afbrød hans Forfattervirksomhed. Efter den fulgte i 1851 *Blik paa det verdenshistoriske Værk Clara Raphael.* I 1852 udgav han *Aandetroen og den frie Tænkning*, det overlegne og vittige Skrift *M. A. Goldschmidt, et Literaturbillede med et Anhang om Hr. E. Meyer og Dyrene* samt sit Ugeskrift *Samfundets Reform*, som han skrev ganske alene uden Medarbejdere og omtrent uden Abonnenter, to Kvartaler 1852—1853. I Foraaret 1853 var han oppe til medicinsk Eksamen.

9. Maj 1853 tog han sig selv af Dage.

Dette er et kort Levnedsløb og et rigt Liv.

Med Hensyn til Tankens Skarphed og Følgerigtighed staar Frederik Dreier ikke tilbage for Nogen, og hans Tænkning er solidt underbygget ved hans dobbeltartede Kultur, den naturvidenskabelige og den socialøkonomiske. Han er fuldstændigt fri for Uklarhed; vi har ikke i Norden en mindre blødagtig og mere mandig Skribent. Manglen ved hans Aandsdannelse er dens Ensidighed, Ordet forstaaet i noget anden Mening end den gængse. Dreier er en kritisk Tænker af betydelig Rang, men han tænker aldrig dialektisk.

Den Hegelske Filosofi er nutildags en saadan Antikvitet, at Ungdommen hverken kender eller agter den, og selve denne Filosofis dialektiske Metode betragtes med nogen Ret nutildags nærmest som en historisk Mærkværdighed. Ikke desto mindre vil Ingen, der er bleven opdraget med den, fornegte den Taknemmelighedsgæld, hvori han staar til dem, der først øvede hans Tanke til at tænke saaledes, at for den ikke Begrebsmodsæt-

ningerne udelukkede hinanden, men smeltede sammen, og udskilte ny Modsætninger, der atter traadte i Vekselvirkningsforhold. Denne Tankens Tugt og Gymnastik fattes ganske Frederik Dreier; han tager massivt paa Begreberne og opdager aldrig deres Tvesidighed. Naar han f. Eks. har faaet fat paa Verdensborgertanken, ivrer han uafbrudt mod Nationalitetsideen; han kan ikke se rettere end at man maa være enten Verdensborger eller national.

Hertil kommer, at han med sin Afsky for alt det Vaas, der kaldes poetisk, og for al vrøvlevorn Stemnings-Omtaagethed, kom til at ryste Barnet ud med Badet og i Grunden var ganske uimodtagelig for Kunst og Poesi. Han tænkte inderst inde med en af hans store Lærere, Bentham, at Poesi var falsk Fremstilling og ikke andet.

Her ligger hans Grænser; men indenfor dem var han et Geni. Man agte paa, naar han fejder mod de Ypperste i sin Samtid, Orla Lehmann, H. C. Ørsted, Goldschmidt, J. L. Heiberg, Søren Kierkegaard, Grundtvig. Han ser dem alle et godt Stykke over Hovedet, og det er hans tragiske Skæbne, at han staar alene med sikkert Blik for det Væsenlige i Tidsalderen og ser Interessen derfor aldeles fortrængt af Lidenskaben for Spørgsmaal, der for ham stod ikke blot som underordnede, men som forsinkende og det alene.

Den mægtige evropæiske Bevægelse, der gik over Landene 1848, var dels politisk — Afskaffelse af Enevælden — dels social — fjerde Stands Optræden med sine Krav — dels rent aandelig — Fritænkeri mod Kirkevælde, Naturvidenskab mod Fantasteri — dels endelig national, forsaavidt den for en Mængde undertrykte Nationaliteters Vedkommende var Frihedskamp.

Men af alle Elementerne i denne sammensatte Strøm gjorde kun det politiske og det nationale sig gældende i Danmark, det sidste endda saaledes, at Nationaliteten hos os ikke blev sat i Bevægelse paa oprørsk Maade, men for at slaa et Oprør ned, hvorved den kom til at indgaa et frivilligt eller ufrivilligt Broderskab med Tidens reaktionære Tanker.

Saaledes gik det til, at Dreier i Nationalfølelsen kom til udelukkende at se en Fjende, det for ham gjaldt om at bekæmpe. Hvad der laa ham paa Hjerte, Aandernes Frigørelse og Samfundets Reform, det interesserede i Danmark ikke en Kat. Og saaledes kom han, der ene var gennemtrængt af Tidsalderens Grundtanker, der før 1850 kendte ikke blot Strauss og Feuerbach, ikke blot

Max Stirners mærkværdige Bog *Den Eneste og hans Ejendom*, ikke blot Karl Vogt, Engels og Karl Marx, men James Mill og John Stuart Mill, og der, anende Darwin, har skitseret hele hans Udviklingslære indtil Enkeltheder som Menneskets og Abens Nedstamning fra en fælles Grundform — saaledes kom han til som en Kassandra uforstaaet og forgæves at foreholde sine Samtidige snart med Alvor, snart med overlegen Skemt, at Alt, hvad der sysselsatte dem, var forældede Ting, medens han selv bestandig uhørt og upaaagtet pegede paa de nødvendige Omformninger i det Økonomiske, i Opdragelse og Undervisning, i Arbejdernes og Kvindernes Stilling, i Forholdet mellem de to Køn og i de Enkeltes Forhold til Stat og Kommune.

Man læse blot hans to smaa Fejdeskrifter, det ene mod Goldschmidt og Edvard Meyer, det andet mod Clara Raphael og Heiberg for at se denne 24aarige Yngling bukke begge Ender sammen paa de Toneangivende i hans Samtid, og gøre det med en saa umaadelig Aandsoverlegenhed, at et Par smaa Fejlgreb eller Smagløsheder, der indløber, ikke vejer mer end et Fnug.

Han staar ensom og original i hin Tids Literatur med dens ensartede Dannelse, han som havde læst *Système de la nature* og lært af Værket, han som var fortrolig med Marx og med Mill. Han hugger igennem den Schellingske Uklarhed hos Ørsted; han angriber med Harme Søren Kierkegaard for dennes reaktionære Affærdigen af Tidens største Reformtanker som «Udvorteshedens Spektakel»; han opviser Ynkeligheden af Goldschmidts Holdningsløshed; han spotter den vamle Snak om «Damernes Emancipation» hos Clara Raphael og sætter «Kvindernes Frigørelse» i Stedet. Hans Livsværk er et Fejdebrev mod al Teologi, et Krigsskrig mod Hykleri og Forsumpning. Og han har ypperlige Kampmidler til sin Raadighed: Sprogets Friskhed og Klarhed, overgiven Satire, et Skyts af udmærkede Kundskaber, Reformbegejstringens Ildvaaben og Viddets blanke Klinge.

HANS BRØCHNER OG CHRISTIAN MOLBECH

(1902)

Hvad der er umiddelbar Genspejling af Livet, Dagbogsoptegnelser eller Brevsamlinger, foretrækkes i vore Dage som Læsning af ikke Faa for det, der straks ved Nedskrivningen var beregnet paa en Læseverden. Det første er saa meget friskere og i saa ringe Grad lavet til. Det smager mere af Livets eget Væld, plejer man at sige. Og man har Ret, forsaavidt Alt her er forholdsvis utilberedt. Tidsalderens Begivenheder fremtræder, som de opfattedes af Samtiden Dag for Dag uden Erindringens Forskydning; Øjeblikkets Følemaade og Tænkemaade er bevaret uden Efterbedring. Den historiske Interesse og i al Almindelighed Virkelighedsinteressen, som i vore Dage er mere levende end den i lange Tider har været, finder Tilfredsstillelse. Ja, selv en vis Nysgerrighed, der overfor Skildringer af Privatlivet er ligesaa virksom som Videbegærligheden, drager Publikum til disse Bøger, der gengiver Liv uden nogen Kunstform.

Denne Deltagelse for en lidt ældre Tids Sjæleliv vil komme den Brevsamling tilgode, som Harald Høffding nylig har udgivet og indledet. Brevene er vekslede mellem to i dansk Literatur fremtrædende Mænd, Tænkeren Hans Brøchner og Digteren Christian Molbech og strækker sig over en Menneskealder, Tidsrummet 1845—1875, dog saaledes, at der er ikke faa Aar, fra hvilke ingen Breve findes, deriblandt saa betydningsfulde Aar som 1848 og 1870—71.

I det Store og Hele drejer disse Breve sig kun om to Hovedbegivenheder, den ene af Privatlivet, den anden af Statslivet. Den første er Brøchners Ungdomskærlighed til en Romerinde, den anden er Krigen 1864. Hvad den sidste angaar, fremtræder paa fængslende og fyldestgørende Maade begge Brevskrivernes Personligheder i deres Stilling til Tidsbegivenhederne. Det er klart, at ethvert Forsøg paa senere hen at genfremstille Parternes Følemaade vilde være værdiløs i Sammenligning med Livagtigheden i disse Øjebliksudtryk for Haab, Indbildninger, Overvejelser og Skuffelser. Anderledes stiller det sig med Kærlighedshistorien. Her fornemmes det af Læseren som et Savn, at Fremstillingen

aldrig har været beregnet paa et fremmed Øje. Vistnok bliver Brøchners Følemaade efterhaanden Læseren ret klar; men da der af gode Grunde ikke mellem Vennerne spildes en Sætning paa Skildring af Personer, der er dem begge bekendte, staar ikke en af de Kvinder eller Mænd, som omtales, Læseren anskueligt for Øje. De vedbliver at være Navne for ham. Vi erfarer f. Eks. alt for lidt om de to kvindelige Hovedpersoner Costanza og Verginia Testa; vi ser dem ikke for os i et eneste Optrin af det daglige Liv. Saa fremtræder endda de mindre væsenlige Bifigurer Moderen og Faderen, Fru Marianna og Signor Benedetto, med større Tydelighed, og dog maaske kun for den, der har kendt dem. Men med Undtagelse af disse Linjers Forfatter er der jo ikke mere i Danmark et eneste Menneske, som har omgaaedes Medlemmerne af hin italienske Slægt.

De to unge Danske, der i Aaret 1847 efter Aftale mødtes i Rom, og som kom til at bo i Hus med Familien Testa, var begge fremragende ved ualmindelig Dannelse. De sad inde med deres Tids Kultur. Brøchner var en i Grækernes og Tyskernes Skole udviklet ung Metafysiker, der under energiske, uafbrudte Studier havde tilegnet sig Datidens fremmeligste Tanker. Molbech var en ung Sprogkunstner, der selv temmelig naturløs havde taget et helt Slægtleds Udtryksmaade i Arv og nu som sidste Efterslet af en mangesidigt udviklet Skole i Literaturen udmærkede sig ved fin retorisk Tilslibning uden nogen tilsvarende Oprindelighed i det aandelige Indhold. Brøchner, en fast og stærk Karakter, hvem det faldt let at udtrykke sig i Brevstil, savnede som Videnskabsmand pinligt Udtrykkets Friskhed. Molbech, hvem det aldrig skortede paa Sikkerhed i det sproglige Udtryk, manglede Holdning i sit Følelsesliv. Han forstod at vurdere Vennens Bestemthed og overlegne Aand, medens Brøchner paa sin Side var taknemmelig for den Varme, hvormed Molbech kom ham i Møde, og for det Element af Mangfoldighed og Adspredelse, denne førte ind i Brøchners altid noget ensformige og enstonende Eksistens.

Af disse to unge Mænd var det alene Brøchner, paa hvem i Italien en ung Piges Skønhed gjorde et blivende Indtryk. Hendes Væsen var Sødme. Hun var en velvoksen, stille og blid Skabning, med smuk og statelig Hovedform, svære Øjenbryn, dybtliggende, dejlige og sjælfulde Øjne, en talende Mund — iøvrigt uvidende og uden nogen Art Kultur. Hendes ikke mindre ulærde og for højere Interesser uimodtagelige Søster havde en muntrere, lysere

Verdslighed forud for hende, var iøvrigt som hun hjertensgod og ligefrem i sit Følelsesliv.

Der havde for Brøchner været en eneste Maade at vinde og bevare Costanza paa, den ganske simple, at blive hos hende til han kunde tage hende med sig, at vinde og erobre hende med Legeme og Sjæl. Men helt nordisk og strengt ærbar, som han var, havde han fra første Færd titusind Betænkeligheder, der spærrede ham ude fra Costanza, Forskellen i Fædreland, Sprog, Religion, Opdragelse, hans Fattigdom og hendes, Karakterernes Uensartethed. Mellem 1847 og 1852 saas de slet ikke. Og selv under Brøchners andet Ophold i Rom havde de end ikke truffet sammen, dersom ikke Molbech havde bragt dem i Forbindelse med hinanden paany. Fem Ungdomsaar var da gaaede tabt for deres Samliv. Brøchner føler det øjensynligt med Smerte. Men paany er han Hamlet. Neppe nærmer Costanza sig ham igen, neppe drages han atter til hende, før Skruplerne indfinder sig i Skarevis. Han føler det som Pligt at bryde; ja han taler om den ny Pligt, Bruddet vil paalægge ham, den nemlig, aldrig at knytte sig til nogen anden Kvinde. Her forvandler Hamlet sig endog til Don Quijote. Men saa optøes hans kunstige Kulde; et naturligt og simpelt Kærlighedsforhold synes i Begreb med at udvikle sig imellem dem. End ikke hendes katolske Tro føles længer som noget, der skiller. (Hvor skulde den ogsaa kunne det!) Dog da Brøchner anden Gang forlader Rom uden at tage hende med sig, og da hans Formueløshed tvinger ham til endnu to fulde Aar at lade hende leve adskilt fra ham, udsat for Paavirkning fra hendes dumfromme Moder og dennes Skriftefader, kan det ikke undre, at hun tilsidst giver efter for Forældrenes Modstand og opgiver den fjerne, usynlige Bejler, som hun i syv Aar kun har set to Gange, nogle Maaneder hver Gang.

Det er meget muligt, at de to forskelligartede og fine Væsner var nok saa godt tjente med, at deres Skæbner ikke blev forbundne; men vemodigt er det at se, hvorledes Grubleri, Pengeløshed, Adskillelse efterhaanden slider og tærer paa et Forhold, der, om end uden egenlig Lidenskab, ikke manglede Skønhed. Og Brøchners Handlemaade overfor Costanza er under Forlovelsestiden som senere, da hun otte Aar efter deres Adskillelse vil ægte Oreste Blanchetti, en Riddersmands uden Dadel. Der var ikke den høje Flugt i hendes Sind som i hans. Hun betænkte sig ikke paa at bede ham om Bistand, da hun frygtede

for, at hendes Armod skulde skræmme Frieren bort, og han sendte hende en lille Sum, som han i sin dybe Fattigdom endda var nødt til at laane. Da han var død, kom endelig højst betegnende til Udenrigsministeriet den Forespørgsel, om Costanza Blanchetti ikke var betænkt i Brøchners Testamente.

Med smukke og varme Ord har Høffding i sin Indledning karakteriseret Brøchner, Brevvekslingen og Venskabsforholdet til Molbech, der iøvrigt kølnedes i Brøchners sidste Leveaar. — Det er overraskende, saa selvforstaaelig denne Brevveksling er. Der har neppe behøvedes en Anmærkning; i saa høj Grad drejer Brevene sig om almene Interesser, og saa ganske forklarer de ogsaa i personlige Spørgsmaal sig selv. Meget smukke er de Ungdomsbilleder af de to Korrespondenter, begge ved Lorenz Frølich, som ledsager Bogen.

CHRISTIAN RICHARDT

TALE VED AFSLØRINGEN AF CHRISTIAN RICHARDTS BYSTE I STUDENTERFORENINGEN

(1903)

En Foraarsdag for snart fyrretyve Aar siden forlod de danske Studenter deres gamle smudsige Bolig i Boldhusgade, gik med deres Faner i Procession gennem Byen og holdt deres Indtog i dette smukke Hus. Da blev for første Gang den Kantate sunget, som, skrevet i Dagens Anledning og tillempende Ord fra en tidligere Ruskantate, hævede Øjeblikkets Stemning til Poesi.

Hver Linje her havde Fynd og Velklang, de lette og dansende Rytmer (Flygtige Telt for en flygtig Flok!) som de vægtigt skridende:

Smykke vil vi vore Vægge
med Athenes Skjold og Lanse.
Med vort Banners Kløverkranse
smykke vil vi vore Vægge.

Han, som havde skrevet Kantaten, var vor Yndling. Vi var stolte af ham. De andre Digtere tilhørte tidligere Slægtled. Han var Digteren af vor Midte, Digteren for os Studenter. Først Aaret efter blev han Digteren for det danske Folk, dets Tolk i bitre Timer.

Det var ham, vi skyldte, at vi til Nordisk Højtid havde faaet omdelt en Vise, der var et uforglemmeligt Digt:

En Skaal for det blinkende Søernes Baand,
der folder sig om Sveriges Skulder.

Ham skyldte vi, at vi ved Grundlovsfesten havde faaet en Sang i Haanden, som aldrig gik os af Minde:

Frihed, du Nordens kække Mø,
badet i Blod, kun ej i Taarer . . . .
solbrun om Kinden,
vild som en Bjørn og let som Hinden.

Det var sande Fester, hvor slige Vers blev sungne for første Gang.

Han kunde være godmodigt skemtsom; men naar han var alvorlig, blev det simpleste Æmne under hans Hænder til Skønhed. Han kunde faa Sproget til at synge og til at male. Han havde de Udvalgtes hemmelighedsfulde Evne til at nitte en Haandfuld Ord saaledes sammen, at de gav en underlig, stemningsvækkende Harmoni. Hør dette Anslag:

Den gamle Skovvej huer mig vel,
Den har noget mildt Bedrøvet.

Disse Linjer er beundringsværdige, først øjensynlig fordi disse a, o, u, ej, i, ø paa en mystisk Maade klinger sammen som Regnbuens Farver, saa for Billedets Dristighed, der meddeler den gamle Skovvej personlig Stemning:

Den gamle Skovvej huer mig vel,
Den har noget mildt Bedrøvet,
helst naar det lakker henad Kvæld
og rødt det spiller paa Løvet.

Den er aflægs; den kryber i Skjul for Solen; den fører ingensteds hen. Den synes fuld af Fred, og saa raser dog Til-

værelseskampen i den mellem Dyr og Planter; Edderkoppen krummer sine lange Kraller; der myrdes baade med Gift og Dolk. Den gamle Skovvej er et Billede af Alnaturen.

En Naturelsker og en Naturdigter var Christian Richardt. Stadigt levede han med Aarstid og Dagstid, med Land og Sø, med Storm og Stille.

Han maler Løvspringet og besynger Efteraarsstormen, Skærsommer, September, Decemberskoven. Han føler med Bregnerne, der drømmer om den Tid, da de var Skove, med det buskede Straa, der leger Korn, med Egen og den vilde Rosenbusk, Vedbenden og Piletræet, Hedegranen og Julegranen, Fuglekvidder og Lærkesang, og især med Nattergalen, den uanselige Sanger med de graa, beskedne Fjær. Han har sunget om den japanske Høne Tulte og den indfødte Mikkel Ræv og det romerske Æsel.

Hvert Land har jo sin Natur, og han har malet os Sverigs og Norges, Schweiz's, Italiens og hyppigt det hellige Lands. Men oftest og bedst Danmarks Natur, hver enkelt Landsdels, og det var intet Under, at han tilsidst gav os en hel dansk Geografi paa smukke Vers.

Han er ikke blot Naturens Digter. Han har en Forkærlighed for sindrige Eventyr (som *Tornerose*), fromme Legender (som dem om den hellige Rosalie eller den hellige Helene), bibelske Sagn (som det om Judith). Og han vælger sig gerne Æmner af Fortidens Historie, har besunget Normannerne, Volmerslaget, Marsk Stig, Martin Luther, Christiern II. Han forstaar desuden at fremstille sin Samtids historiske Skikkelser sikkert om end i et forskønnende Lys. Saaledes har han i seks Linjer givet et Billede af Frederik VII, der er truffet:

Underligt vild var hans Ungdomstid.
For Vinden svajed han hid og did.

Et skævnende Skud var Verdens Dom:
Kommer der en Storm, den kaster ham om.

Da hvined en Storm gennem Voldens Brøst
han stod saa rank saa det var en Lyst.

Dog højere end nogen historisk Skikkelse, han har fremstilt, staar hans Tegning af saadanne simple Nutidsmennesker som Smaalandspigen eller Postpigen. De er gennemførte med den

nænsomste Kunst og lever ved den Kærlighed, hvormed de er grebne. Smaalandspigen, det er Sverigs ensomme Natur i en stumt følende Pigesjæl, og Postpigen er Schweiz som de Rejsendes store Karavanseraj, afspejlet i den beskedneste Eksistens.

Christian Richardt taler sjældent om sig selv, saare sjældent endog blot i eget Navn. Ordet *vi* kom lettere over hans Læber end Ordet *jeg*. Hvad der fyldte ham, var fællesmenneskeligt. Han var en samlende, sammenfattende Digteraand.

Han skrifter ikke for os. Han lader gerne Andre komme til Orde og blander blot sin Stemme i Korets, hvis Ophav han er. Med sine private Glæder og Sorger tier han blufærdigt. Han ytrer sig som Organ; derfor blev han først Talsmand for en Stand, saa for et Folk.

Herpaa beror det, at den danske Studenterstand lever i hans Digte, som han saa den: Ungdom, lyst Sind, god Vilje, ærlig Stræben, høje Formaal. Han selv var en folkelig Aand og alt andet end en Lærd; men han delte aldrig de plebejiske Aanders Had til akademisk Kultur. Han vidste fuldtvel, at man kan leve sit eget inderlige Liv og dog søge Kundskab.

Som Studentertyper lever i hans Vers, saaledes ogsaa de tre skandinaviske Folkeslag som Typer, sikkert hensatte med ganske faa Træk:

Og er der lidt for pynteligt ved Gosserne dèr,
det kommer af de nysselige Birketræer.

. . . . . .

Og er der lidt stikkent ved Gutterne dèr,
det kommer af de mange, mange Naaletræer.

. . . . . .

Og er der lidt mageligt ved Svendene her,
det kommer af de skyggefulde Bøgetræer.

Saaledes taler han om de nordiske Lande i Spøg. Anderledes i Alvor. Naar han drømte om Danmarks Fremtid, var det altid i Fællig med Norges og Sverigs. Han haabede Stort ogsaa for os af deres Opsving. Ingensteds har han udtrykt det dejligere end i Sangen *Aldrig bag Sundet* fra 1866, som er skrevet efter Gennemførelsen af Forfatningsforandringen i Sverig, efter Udgivelsen af Ibsens *Brand* i Norge:

Aldrig bag Sundet lød saa lydt og længe
Frihedens Sang.
Aldrig vel gik fra norske Harpestrenge
fuldere Klang.
Aldrig paa Sletten efter Kampens Vildhed
fulgte saa tom, saa dvaledrukken Tid;
Braget blev til Stilhed,
Stilheden Splid.

Men om i Danmark Kæmpehøjens Stene
Mæle kan faa,
Stammen forynges, alle visne Grene
kappes, forgaa,
Enighedsfrøet arte sig til Kærne,
Brødrenes Trængsel fylde Sind og Sans,
da skal Nordens Stjerne
atter faa Glans.

Og saa fulgte den ypperste Strofe med Spaadom om Nordens Solmorgen.

Der burde derfor aldrig savnes Stemmer fra Norge og Sverig, naar Christian Richardts Minde hædres.

Som han nu har tegnet Folketyperne, saaledes indenfor det danske Land Jyden, Sjællænderen, Sønderjyden osv. — Hovedstammen i hans Digte er Fædrelandssang. Ingen har skrevet flere Fædrelandssange, og de af Andre, der er slaaede stærkere an, var ikke derfor bedre. Ingen har i Ord malt Danmark med sandere og kraftigere Farver. Faa har tegnet de Danske rigtigere med Lys og Skygge.

Da han var ung, var Farven lidt spraglet: Danmark i blaa Kappe, skovgrøn Kjortel, røde Roser i Brystet. Senere bliver den mere dæmpet: «Kun en Lærkerede paa den aabne Hede, let at plyndre, let at søndre». Eller let skemtende: «Herligt i Danmark Velsignelserne gro; Landmark og Vandmark har Høstfolk begge to».

Her gør nu Aaret 1864 Skel i hans Digtning som i hans Liv. Hans politiske Tanker var faa, var Tidens. Først Tro til at Sverig og Norge vilde hjælpe, sikkert Haab om Sejr. Saa Sorg og Harme over at Broderrigerne ikke hjalp. Efter Krigens Udfald Ønsker om en bedre Aand, Krav paa Rustninger; først og sidst sætter han nu sin Lid til Gud. Men Slesvigs Tab blev Hovedbegivenheden og Hovedsorgen for ham. Richardt alene blev Aaret 1864's Digter i dansk Lyrik, han, der opsummerede

Aaret i de Ord: «Skjoldet revnet, Volden jævnet, meget fristet, lidet evnet». Der ringer malmfulde Klokker i hans Ord:

Sørger alle Danmarks Kvinder, sørger
over Sønderjyllands tabte Strand.

Ingen har taget sig Tabet og Sønderjydernes Kaar efter Tabet stærkere til Hjerte. Der burde derfor aldrig savnes Stemmer fra Sønderjylland, naar Christian Richardts Minde hædres.

Den sidste af disse Sange fra 1864 har èn Kraft og en Ild, der sjældent forekommer i dansk Nationalsang. Det er Sangen *Men skal vi til et Foraar naa.* Den har ved Tilføjning af en Linje forskønnet Versemaalet i *Kong Christian* og bragt det i bedre Overensstemmelse med Melodien.

Den første Strofe kræver Folkeaandens Opdyrkning:

Men skal vi til et Foraar naa,
til ruggrønt Land,
da tør vi ikke gaa paa Taa,
men vore Træsko trædes maa,
og vi maa pløje, vi maa saa,
saa frisk vi kan,
ja pløje løs med dristig Haand
i Dybet af vor Folkeaand
og trylle frem som Gefion
et Land.

Og det ny Land skildres som det ny Jerusalem:

Et Land som vore Fædres Land
og dog et nyt,
hvor høje Syners Fjælderand
sig løfter over hviden Sand,
saa Modersmaalets Fossevand
kan larme lydt,
et Land, hvor ingen Tvedragtstrold
tør isne med sin Aande kold,
et Land, som trodser Fjendevold,
et nyt.

Og idet han giver det sidste Forsøg paa at genrejse Danmark den religiøse Indvielse, slutter han som en Feltpræst med en Højhed uden Mage:

Fald ned for alle Sjæles Gud.
fald ned for Ham!
Saa kaste vi paa Herrens Bud
vor sidste Rug i Mulmet ud,
og glemme Storm og Vinterslud
og Skaar og Skam.
Da skal fra Danmarks lyse Vang
for onde Dages Tugt og Tvang
højt svinge sig en Takkesang
til Ham!

Dog var Richardts Digterliv viet til Danmark, saa var det særlig viet det danske Sprog, og det er paa Modersmaalets kunstneriske Udformning, at hans Hovedbetydning for Eftertiden beror. Han, som har skrevet de smukke Linjer: «Du gav os dette jævne Maal, i Svulmekraft et Hav» — under hans Hænder blev det Hav og Marmor, fik brusende Melodi og plastisk Form.

Han gjorde Sproget taktfast, fik det snart til at danse let som Løvet, snart til at bevæge sig gravitetisk som i hans uforlignelige Menuet. Han gav dette bløde Sprog Fasthed, dette e-Sprog Lurklang og Orgelklang, fik dets af Taagen angrebne Stemme til at synge saa fuldt og rent som Svensk eller Italiensk.

Paa hans musikalske Kunst er de Beethovenske Stemninger en Type. Adagioen med sit Anslag:

En brusten Harpe er mit Sind,
som dirrer vildt for Nattens Vind.

Allegrettoen:

I tusinde Solglimt,
I puslende Smaa,
som klarende Vældet
og rødnende Fjældet
og kantende Løvet
og stribende Støvet
saa legende gaa!
Her er en Bedrøvet,
som trøste I maa.

Endelig Prestoen:

Nej det spænder og det brænder
og det jager i mit Bryst,
og det hamrer og det jamrer
og det klager uden Trøst.

Kval og Munterhed, dyb Nedslaaethed og ny Fortrøstning har her faaet sit ejendommelige, melodiske og harmoniske Udtryk. Kun fortvivle gør han aldrig.

Den Kunstner, han staar nærmest, er den ældre Hartmann. Hans Digtning har samme Klangfarve som Hartmanns Musik. Deres Natursans er ensartet og har beslægtede Idealer. Hvad Richardt har sagt om Hartmann, passer paa ham selv:

Bølgen raaber: Hør, hvor jeg bruser!
Skoven svarer: Hør, hvor jeg suser!
Skjoldet buldrer: Bæv for mit Brag!
Sværdet hviner: Vig for min Vildhed!
Droslen fløjter: Kom i min Stilhed!
Hjertet hvisker: Lyt til mit Slag!

Richardt lytter: Tonerne klinge!
Richardt byder: Vældene springe!

Hans Liv gled stille hen. Han har ydet stor Kunst i snevre Rammer. Han bør modtage stor Tak i simple Ord. Han er aldrig bleven Genstand for larmende Hyldest, burde det ikke heller.

Jeg var med, da vi gik i Procession til Indvielsen af denne Bygning, og jeg lærte Christian Richardt at kende i dette Hus. Jeg har oplevet hans Digtes Tilblivelse og kender dem saa nøje, at jeg jævnligt under den trykte Tekst læser Udtrykkene som de oprindeligt lød.

Det hedder f. Eks.:

Se paa Gardinerne, men rør dem ej,
thi de er finere end du og jeg.

Der stod i den ældste Kantate:

Thi de er Støvets Børn, som du og jeg.

Eller:

Og er der lidt mageligt ved Svendene her,
det kommer af de skyggefulde Bøgetræer.

Der stod oprindeligt: de skikkelige Bøgetræer. Richardt slettede det, fordi han syntes, det var Synd, at kalde Bøgen skikkelig.

Eller:

Men Et maa jeg nu sige Dem:
Gaa bare lidt forsigtigt hjem!

Richardt havde oprindeligt skrevet: Gaa De nu bare lige hjem! hvad der rimer bedre. Han slettede det, fordi han fandt, det lød for plat.

Dog jeg har en anden og bedre Ret end Alderens til at tale her i Dag: Venskabets Ret. Den Ring, jeg bærer paa min Finger, har Christian Richardt i vore unge Dage givet mig og i den ladet gravere sine Forbogstaver og mine. Da jeg takkende saa ham ind i hans elskværdige Ansigt, anede jeg mindst, at jeg engang for en yngre Slægt skulde afsløre hans Træk i Marmor.

Hans Ven, Vilhelm Bissen, der som Richardt forener Jævnhed med Kraft, har givet Stenen talende Liv.

Christian Richardt var en uforfængelig Mand. Han holdt sig tilbage og viste sit Billed altid kun tilsløret i sin Poesi. Saa meget kærere er det blevet for os.

Den sjældne Digter har fortjent sin Hædersplads i den danske Ungdoms Pantheon. Vi afslører hans Billed.

RUDOLPH BERGH

(1894)

Overlæge Rudolph Bergh er en meget beundret Mand og ligesaa afholdt som beundret, hvad der er des mærkeligere, som det ellers kun er Blidhed og Blødhed, der indbringer Yndest i Danmark; men han er hverken blid eller blød. Han tillader sig at være en Mand, og det en meget viljeskraftig Mand med et skarpt Hoved og en overlegen Personlighed, der stiller umaadelige Fordringer til sig selv, ikke smaa Fordringer til Andre, og som

ganske vist har et fortræffeligt Hjerte, men ingenlunde bærer det i Knaphullet. En sær, selvstændig Mand, i hvem hverken Hengivenhedens eller Foragtens Nerve er slappet, trofast i Venskab som faa, og flammende i Foragt som færre. Vanslægtethedens sikre Kende er jo altid det, at Evnen til at harmes er svunden ud af Sindet, har veget for Vrøvlets og Slaphedens Overbærenhed. Rudolph Bergh har sine Idealer i Behold, og han er af et Kuld og tilhører en Kres, som endnu kan harmes og foragte. Det vilde være en Overdrivelse at paastaa, det offenlige Liv i Danmark, som det i de senere Aar har udviklet sig, indgyder ham særlig Agtelse. Men iøvrigt er han Humaniteten selv i sin Dom over privatmenneskelige Skrøbeligheder. Han har Lægens menneskekærlige Blik og Videnskabsmandens rolige Betragtningsmaade. Som mangeaarig Læge og Plejer af de dybest sunkne Kvinder i Samfundet har han vist en Respekt for det Menneskelige hos dem, en faderlig Godhed, som har gjort Indtryk paa alle dem, der har havt Lejlighed til at iagttage hans daglige Færd.

Rudolph Bergh er født 1824, blev Student 1842, Kandidat 1849, Koleralæge 1853, Reservelæge ved Afdelingen for Hudsygdomme paa Almindeligt Hospital 1859—62; han blev 1863 Overlæge for den samme Afdeling og leder den endnu efter dens i 1886 foretagne Omflytning til Vestre Hospital, der blev opført og indrettet efter hans Ønsker. Han blev Doktor 1860 og fik 1881 Professortitlen.

Hans omfattende Forfattervirksomhed gaar i en dobbelt Retning, dels medicinsk, dels zoologisk. Som Læge har han i sit Særfag leveret en Række større og mindre Arbejder i danske og fremmede Tidsskrifter. Hans Hospitalsberetninger er udarbejdede saaledes, at de afgiver en lærerig Læsning ogsaa for Lægfolk. Som Naturvidenskabsmand har han fra først af lært af Anatomen Ibsen og stod i en Aarrække afdøde Professor Schiødte nær. Han har forfattet talrige, tildels meget omfattende Arbejder, hyppigst paa Tysk, især om Bløddyrene og atter blandt dem især om de nøgne Havsnegle — Arbejder, der nyder stor Anseelse i de Kyndiges Kres for en Grundighed, der har ladet Videnskaben paa dette hans Omraade gøre betydelige Fremskridt. Dog om Berghs videnskabelige Arbejders Betydning kan en Lægmand ikke dømme. De iblandt hans Omgangsvenner, der ingen naturvidenskabelig Uddannelse besidder, kan kun vurdere det Indtryk, hans ual-

mindelige Personlighed gør, og kan da vidne, at dette Indtryk er velgørende. Bergh er en Mand, som med Alderen ikke er vegen en Tomme fra, hvad der for hans Ungdoms Frisind stod som Ret, og som ikke har opgivet en Tøddel af, hvad der for hans Ungdoms Begejstring stod som attraaværdigt. Hans Væsen er beaandet af Videnskabens hellige Aand, men hans Karakter er hærdet under Paavirkning af politiske og kunstneriske Idealer.

Rudolph Bergh er ikke blot en saare lærd Mand i sin Videnskab, men han sidder inde med en Literaturkundskab paa det skønliterære Omraade, der forbavser. Og han kender ikke blot i Skønliteraturen fra Oldtid og Renæssance indtil vore Dage alt det, som nok saa fjernt berører hans Felt. Men han var i sin Ungdom en ildfuld Beundrer af Byron og har fulgt nøje med i moderne Videnskab. Han er universel og radikal, to Egenskaber, som sjældent forenes.

Det Bergh'ske Hus har i en lang Række Aar været et Samlingssted for kjøbenhavnsk Intelligens af den mest forskellige Art. Husets Frue og hendes Broder, Kammersanger Simonsen, repræsenterer Musiken. Husets Søn, Docent R. S. Bergh, er ikke blot en anset Naturforsker, men Komponist og udøvende Musiker. Mange bildende Kunstnere har deres Tilhold i dette Hus; Krøyer har efter sin Faders Død næsten været som en Plejesøn af Huset. Ikke faa Forfattere er komne der stadig. Ikke faa Politikere har været Familiens Gæster. Men især er det selvfølgelig Læger og Naturforskere, danske som fremmede fra de forskelligste Lande, hvem Husherrens gode Navn og udprægede Personlighed har draget til Huset.

Dog naar der ikke netop er stort Selskab, arbejder Professor Bergh uforstyrret i Sideværelset, mens der samtales i Dagligstuen. Han spilder ingen Tid. Paa de Sommerrejser, han foretager til Forfriskning, besøger han endnu regelmæssig fra om Morgenen tidlig de fremmede Byers Hospitaler.

Hans Aasyn — et Ansigt i Voltaires Stil — kan Ingen, der har set det, nogensinde glemme.

Det hændte en Gang for mange Aar siden en Aften i Taine's Hus i Paris, at en ung Gæst fremlagde en stor Pakke Fotografier af danske Personligheder i det Haab, at Taine skulde finde Ansigterne tiltalende. Han saa flygtigt paa næsten alle og med smaa Grimacer, som antydede, at han ikke just fandt dem morsomme. Kun ved Professor Berghs og hans Frues Portræter

studsede han, betragtede dem længe og spurgte, hvem det var. Efter dem kom igen en Mængde Billeder, han kastede til Side. Den unge Besøgende, som mærkede hans Minespil, sagde da: «Jeg ser, De finder disse danske Ansigter flove.» Han svarede artigt og hurtigt: *Mais pas du tout! pas du tout! ce médécin et sa femme! sapristi!*

JULIUS LANGE:

ROSKILDE DOMKIRKES OPRINDELSE

(1890)

Den eneste egenlige Morskabslæsning er i Grunden den, som ikke gaar ud paa at være morsom; i det mindste er det den eneste, man morer sig med, naar man har naaet det Udviklingstrin, at eventyrlige, opdigtede Begivenheder keder En gudsforbarmeligt. Der er efter min Opfattelse virkelig Morskab at hente af en Afhandling, som *Julius Lange* har skrevet i de lærde og afskrækkende *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1890. Den hedder *Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil* og gaar i Hovedsagen ud paa følgende:

At Roskilde Domkirke ikke var Udslag af nogen ejendommelig dansk Stil, det har længe været bekendt. Et udmærket Værk af den franske Arkitekturhistoriker Viollet-le-Duc, en Diktionær over den franske Arkitektur, bragte i sin Tid Høyen paa den Tanke, der angav en Slags Spor, at Roskildekirken var bleven til under Paavirkning af Kirkebygningerne i Frankrigs nordøstlige Landskaber, det vil sige de Egne, hvor i Slutningen af det tolvte Aarhundrede den romanske Stil gik over i gotisk. Til denne Mening sluttede efterhaanden alle sig hertillands uden dog at rejse over og ved Selvsyn overbevise sig om dens Rigtighed.

Imidlertid var man andetsteds kommet paa et noget forskelligt Spor. I Foraaret 1887 traf Julius Lange under et Ophold

i Grækenland tilfældigvis paa det gamle Olympias Grund en tysk Arkitekt og Professor ved Navn Friedrich Adler, der til Lange henkastede, at han ansaa Domkirken i Roskilde for en Efterligning af Katedralen i *Tournai* i Belgien.

Denne Mening var for Danske noget aldeles Nyt. I 1889 tilbragte Lange et Døgn i Tournai og fandt da i Katedralen, som iøvrigt er et Værk af forskellige Stilarter og fra forskellige Tidsrum, et Element, som findes i Roskilde Domkirke, men som fattes i alle de franske og burgundiske Kirker, der i andre Henseender har Lighed med den. I Roskilde-Kirken findes i Korslutningen søjlebaarne Buer i to Stokværk, og vel at mærke saaledes, at ogsaa i det øvre Stokværk Søjlerne staar aldeles frit. I Frankrig er derimod dette Parti tillige støttet ved opadløbende Rundstave, hvilket gør en langt mindre slaaende Virkning. I Tournai er det nuværende Kor i Katedralen ikke det oprindelige; men i de endnu uforandret bevarede Korsfløjes Absider findes den selvsamme Komposition, der er saa ejendommelig for den danske Domkirkes Kor: der er Buerækker i to Etager, og baade foroven og forneden bæres Buerne af Søjler*). Der synes tilmed ikke at gives nogen tredje Kirkebygning, som i denne Henseende staar Kirkerne i Tournai og i Roskilde saa nær som disse to staar hinanden indbyrdes.

Denne enkelte Lighed godtgjorde jo imidlertid ikke tilstrækkeligt Retten til at betegne den danske Kirke som en Efterligning af den belgiske, og Lange forlod Tournai med mange Tvivl om denne Opfattelses Rigtighed, Tvivl, der støttede sig dels paa store Uligheder ikke mindre i Kompositionen end i det anvendte Bygningsæmne, dels og især paa den Omstændighed, at der i Tournai-Katedralen end ikke fandtes Spor af et i saa høj Grad særtegnende Træk for Roskildekirken som det, der af Mange anses for dens allerejendommeligste, nemlig de tredelte Vinduesgrupper.

Videre Studier afkræftede for Lange disse Tvivl ved et Sammenstød af lærerige Fund.

En af de betydeligste Mænd i den franske Gejstlighed i den sidste Halvdel af det tolvte Aarhundrede var *Stephan*, som fra 1192 til sin Død i 1203 var Biskop i Tournai, der den Gang hørte under Frankrig. Der var et meget nært Venskabsforhold

*) Abside eller Apsis er en af en Halvkuppel dækket Niche.

mellem ham og de største danske Gejstlige, deriblandt Roskildebispen Absalon. Han stod desuden i stadig Forbindelse og Brevveksling med Abbed Vilhelm til Æbeltoft, som var en født Franskmand.

Man kender den vakre Stephan af hans opbevarede Breve, hvoraf en hel Række er udgivne, deriblandt flere til Ærkebisp Absalon. De har næsten alle samme Foranledning. Absalon havde nemlig sendt sin unge Frænde Peder Sunesøn til Paris for dèr at opdrages til den gejstlige Stand. Paris var jo den Gang jævnligt Opholdsstedet for Danske, der vilde studere, og den unge Peder Sunesøn var bleven anbragt i den hellige Genovevas Kloster i Paris, for hvilket Stephan, den senere Biskop af Tournai, da var Abbed. Breve fra Stephan til Absalon gør Rede for den unge Kanniks Liv og Studier. Hans Fosterfader er saare tilfreds med ham og øm over ham. Efter Stephans Ønske opgives det at lade den unge Mand træde ind i Cistercienserordenen, hvor det legemlige Arbejde, der krævedes, var for tungt for ham. Han egner sig, hedder det i Abbedens Breve, mere til boglig Syssel, har forøvrigt alle Fortrin, er skarpsindig, ydmyg, ren og høvisk i al sin Færd. Da han lider af Hjemve, og skrøbelig af Helbred, som han er, længes efter Pleje af Fader og Moder, ønsker Sephan ham hjemsendt nogen Tid; dog ogsaa under Abbed Vilhelm bør han underkastes Klostertugt, at ikke det unge Sind skal forvildes.

Stephan har tydeligt nok været en fremragende og udmærket Personlighed, paa Højden af sin Tids Kultur. Med Hensyn til Bygningskunstens daværende Udvikling, Datidens store Gennembrud i Retning af Gotik, var hans Stilling som Abbed ved Sancta Genoveva en saadan, at han befandt sig lige i Udviklingens Hjerte. I sin nærmeste Nærhed saa han, nylig opførte eller under Arbejde, Bygninger som St. Denis, St. Germain des Près, Notre Dame Kirken i Paris. Desuden var han selv Bygherre. Hans Klosterkirke skulde udbedres, og han beder i Brevene sine danske Venner ivrigt at skaffe ham engelsk Bly til Taget.

Efter Peder Sunesøns Tilbagekomst til Danmark vedligeholdt Stephan stadigt Forbindelsen med ham, og han fik Glæde af sin Fostersøn. 1191 kan han tilskrive Absalon et Brev i Anledning af Peder Sunesøns Forfremmelse til Bisp i Roskilde. Efter Stephans Opfattelse har hans Lærling øjensynligt en Kultursendelse blandt

sit Hjemlands Barbarer; Erindringerne om Normannernes Hærjningstog var jo endnu i frisk Minde i Paris. Og da Kultur og Kirke for den franske Gejstlige selvfølgelig er ét, saa findes i hans Breve jævnligt overfor de Danske den Tankegang, at de, hvis hedenske Fædre havde forsyndet sig saa haardt mod kristelige Kirker og Klostre, burde sone deres Udaad ved Gaver og Værker til Kirkens Ære.

Da det nu betragtes som afgjort, at Peder Sunesøn som Roskildebisp er den Mand, der sætter Domkirkens Bygning i Værk, ligger den Forestilling nær, at disse Paamindelser fra hans gamle Abbed har bidraget deres til at indgive ham Tanken.

I 1192 blev Stephan Biskop af Tournai. Det følgende Aar, 1193, har Betydning for Danmarks Forhold til Frankrig, idet den franske Konge Philip August i det Aar ved et Sendefølge bejlede til Valdemar den Stores Datter Ingeborg. Da Knud den Sjette paa sin Søsters Vegne modtog Tilbudet, blev Ingeborg sendt til Frankrig, ledsaget af danske Mænd, blandt hvilke Peder Sunesøn ikke blot var den betydeligste, men den vigtigste Personlighed, eftersom Bruden ikke kunde et Ord Fransk, og han med sit Kendskab til Sproget og Forholdene maatte være hende til største Nytte. Det synes endogsaa, som om Biskop Stephan personligt og igennem ham har været stærkt medvirkende ved Ægteskabets Stiftelse.

Sikkert er det, at Stephan og Peder Sunesøn traf sammen i Amiens i Avgust 1193 ved Kongeparrets Formæling; men de synes desuden at have været sammen i Tournai. Vi véd, at Rejsen fra Danmark foregik søværts, og da Amiens ikke ligger ved Kysten, er der, især naar alle de tidligere Forhold tages i Betragtning, den største Sandsynlighed for, at Vejen blev lagt over Tournai. Baade paa Udrejsen og paa Hjemrejsen har der da været Lejlighed til at Peder Sunesøn kunde faa Katedralen dèr at se. Rimeligvis havde han allerede som Kannik faaet Interesse for det kraftige Liv, der rørte sig i Bygningskunsten i Frankrig; dog først efter 1191, da han blev Biskop, var han jo selv i Stand til at bygge. Har han da søgt et Forbillede, laa unægteligt Katedralen i den By ham nærmest, hvor hans gamle Velynder nu var Bisp.

Som bekendt fik Ægteskabet mellem Philip August og Ingeborg det ulykkeligste Udfald. Allerede Dagen efter Brudenatten forstødte Kongen sin danske Brud; han havde fattet en uover-

vindelig Modbydelighed for hende og forlangte, at de danske Sendemænd skulde tage hende hjem med igen. Da Ingeborg vægrede sig ved at forlade Frankrig, befalede Kongen Peder Sunesøn og de andre straks at rejse tilbage. Som bekendt lod Philip August under et Paaskud Ægteskabet erklære for ugyldigt og ægtede tre Aar senere, 1196, sin Elskede, Agnes af Meran. Han blev imidlertid ved Bandlysning af Paven tvunget til at anerkende Ingeborg paany som sin Dronning; dog viste hun sig først 1213 efter syttenaarigt Fangenskab atter ved Hoffet. Stephans Breve godtgør, at han, saalænge han levede, var hende en Raadgiver og Trøster fremfor nogen anden.

Katedralen i Tournai var bleven indviet 1171. Den har altsaa 1193 været en i Hovedsagen færdig Kirke, om den end ikke har set ud som nu. Imidlertid har det afgørende Element, Absidernes søjlebaarne Buer i to Etager, det System, som genfindes i Roskilde, sikkert været færdigt da. Stephan gav sig i Tournai straks til med stor Iver at arbejde videre paa Katedralen, om det end er vanskeligt nu til Dags at udpege enkelte bestemte Partier af den som hans Værk. Der er imidlertid i Tournai en anden Bygning, som grænser op til Katedralen, og som helt skyldes ham. Det er Chapelle de St. Vincent, et udmærket smukt arkitektonisk Arbejde, der hvilende paa en Bue tværs over Gaden forbinder Katedralen med det biskoppelige Palads.

Det var, som fremhævet, Savnet af den tredelte Vinduesgruppe, som ved Langes første Besøg i Tournai især fik ham til at tvivle paa, at Roskilde Domkirke var paavirket herfra. Men denne tredelte Vinduesgruppe findes netop paa dette lille smukke af Stephan selv opførte Kapel.

Da Lange med Understøttelse af Kultusministeriet anden Gang rejste til Tournai, blev dette Kapel Genstand for et særligt Studium fra hans Side. Han fandt her foruden den tredelte Vinduesgruppe endnu en anden mærkelig Overensstemmelse med den danske Kirke, nemlig den særegne seksdelte Hvælving, som findes i Roskilde Domkirkes øvre Koromgang, og i ganske lignende Forbindelse med Vinduesgruppen i Tournai som hos os. Det synes da ikke tvivlsomt, at man i Roskilde under Opførelsen vedblivende har taget mod Indtryk fra Tournai. Lighederne mellem Bygningerne paa den ene Side, Forholdet mellem de to Biskopper paa den anden Side taler lige stærkt herfor.

Meddelt fra Frankrig til Danmark blev hvad der kunde meddeles i Brevveksling mellem Biskopperne: de arkitektoniske Tanker og Kompositionens Hovedlinjer. I Henseende til stilistisk og teknisk Gennemførelse maatte derimod naturligvis en overordenlig Forskel gøre sig gældende. Formerne i Tournai er fine og lette, Murværket i Roskilde forholdsvis bredt og tungt. De danske Mursten egnede sig som Bygningsæmne kun slet til at gengive den mest fremskredne franske Kulturs arkitektoniske Ideer. Arbejdet i Roskilde er vel efter al Sandsynlighed foretaget af en fransk Bygmester; men kun for ganske enkelte Partiers Vedkommende (de slanke Granitsøjler) synes han at have havt fremmede Arbejdere til sin Raadighed. Fra først af var Indtrykket fra Tournai overvejende; under den mangeaarige Opførelse af Roskilde Domkirke har det nødvendigvis efterhanden havt en stedse mere aftagende Betydning; Raastoffet og Haandværket stemmede jo ikke med dette første Indtryk.

Alt i alt kan den danske Domkirke da betragtes som en Oversættelse fra fransk til dansk; den er bleven til under en stadig Kamp mellem den forfinede Form og det plumpe Stof, hvori denne skulde udføres.

Saaledes lyder stærkt sammentrængt Resultatet af Julius Langes kundskabsrige og tankevækkende Arbejde. Det fortjener at kendes udenfor den snevre Kres af et Fagtidsskrifts Læsere.

CARL LANGE

(1900)

Naar man som Rejsende af og til i Udlandet traf en eller anden fremragende Mand, der overraskede En ved sin Intelligens, en af de Mænd, der f. Eks. paa én Gang er betydelig Minister og udmærket Lærd, eller stor Kirurg og anset Humanist, og naar man spurgte sig selv, om vi paa dansk Grund besad en

lignende Kraft, saa faldt *Carl Lange* En ind. Jeg greb mig for nogle Maaneder siden, da jeg vilde give en Bekendt en Forestilling om en fremmed Ministers Dygtighed og personlige Overlegenhed, i at sige: et Hoved af Carl Langes Art. Det var ment som stærk Lovprisning; thi et bedre Hoved end hans har jeg ikke kendt.

Hvilket Hoved der sad paa ham, det anede man, blot man saa hans Pande. Der var ingen Pande som hans; den saa ud som bovnede den af Forstand; den var bulet af Kløgt. Og denne Pande beherskede hele hans Personlighed med dens Præg af Soliditet, Sluttethed, Indsigt og Selvtilstrækkelighed.

Han var fra ganske ung, hvad Folk kalder: et lynende godt Hoved eller: et knusende godt Hoved. Han forstod i en rivende Fart, og han vidste snart det meste af det, som overhovedet vides. Han havde en god, favnedyb Kultur, kunde allerede som ung tilgavns romanske og germanske Sprog og havde læst, hvad læseværdigt der var skrevet i dem: Naturvidenskab, Historie og Skønliteratur i et forbavsende Omfang.

Der var en skarp Modsætning mellem ham og hans yngre Broder Julius. De havde kun den almindelige fra to Slægter nedarvede Dannelse tilfælles. Julius var et Følelsesmenneske, Carl et Forstandsmenneske, Julius en Kunstelsker, Carl en Videnskabsdyrker, hin en Skuer, denne en Forsker. Julius Langes Styrke laa i Tilegnelsens Inderlighed, der fik sit Udtryk i Opfattelsens Rigtighed; Carl Langes Styrke laa i Tankens Skarphed, der fik sit Udslag i Blikkets Snarsyn og den hele Personligheds Selvsikkerhed. Der var store Omraader af menneskelig Viden, paa hvilke det var let at belære Julius Lange. Han havde ikke spredte Kundskaber, og han gav sig ikke ud for at have slugt al Verdens Visdom. Men det var netop med den, at Carl Lange sad inde. Den Mand skulde staa tidlig op, der vilde belære ham om noget. Det gjorde man derfor heller ikke Forsøg paa. Man spurgte ham ud; man bad ham meddele En Kundskab til dette eller hint, og det skulde være et mærkeligt Tilfælde, om man traf paa et Punkt, hvor han erklærede sig ukyndig. Han havde (udenfor Nervefysiologien eller Patologien og Medicinen overhovedet) sine Særstudier, *Afrika* f. Eks., om hvilken Verdensdel han besad og kendte et helt Bibliotek, eller *Napoleon*, hvis omfangsrige Liv og Levned han havde studeret tilbunds. Men det gav ingen Forestilling om hans Viden. Man kunde slaa op i

ham som i et Konversationsleksikon. Da han var ung, vilde han for fuldt Alvor indgaa Væddemaal om, at han paa staaende Fod skulde tage Magisterkonferens i hvilketsomhelst Fag. Han begreb ikke, hvilket Spørgsmaal man med seks Uger for sig og det kongelige Bibliotek til sin Raadighed ikke skulde kunne besvare. (Han havde derfor ingen overdreven Ærbødighed for Magisterkonferenser.) Som ældre Mand kunde han ved sin Flersidighed være sine Bekendte en paalidelig Støtte i mangen en snever Vending. Da jeg for en seks, syv Aar siden en Dag i en Billet bad Carl Lange sige mig, hvad en almindelig dannet Englænder ved det Aar 1590 vidste om Blodomløbet, om Jordens Tiltrækning og endnu tre eller fire saadanne Punkter, modtog jeg med omgaaende Post et Brev paa 6-8 Sider og endnu næste Morgen et langt udfyldende Brev med yderligere nøjagtige Oplysninger. Han havde en mærkværdigt omfattende Kundskabsfylde paa rede Haand. Og han meddelte af sin Viden med en Tjenstvillighed, en elskværdig Velopdragenhed, der var velgørende. Der var en ganske indtagende, opmærksom Høflighed i hans Samtaleform, og aldrig kom der et Glimt af Pedanteri, saa lærd han end var.

Hans Selvfølelse var sikkert ikke ringe; men den kom ikke frem som Hovmod, end mindre som Forfængelighed, et Ord, der slet ikke vilde kunne anbringes paa ham. Den ytrede sig — efter Sigende — naar han sad i Raad eller Forsamling som Iver for at hævde sin Særmening og Særstilling. Et godt Middel til at faa ham med til en Sag var for den foregaaende Taler det at erklære sig imod den. Og han kunde se ganske forskræmt ud, naar en følgende Taler (stundom paa Dril) erklærede sig for «aldeles enig med Professor Lange». Ja, han kunde da urolig fremstamme et: «Det er vist en Misforstaaelse».

Sligt har jeg dog kun fra fælles Bekendte, ikke fra Selviagttagelse. Man paastod, han var magtkær, endog i høj Grad, og at han holdt af at strække sin Indflydelse saa vidt, han blot formaaede. Men jeg kender ham ikke fra den Side. Naar vi talte sammen, blev vi næsten altid enige, og han tog mig aldrig vor Enighed ilde op, betonede den tværtimod gerne med den største Belevenhed.

I Tidernes Morgen traf jeg ham ikke sjældent ved Digteren Frederik Paludan-Müllers Bord. Jeg kan datere vor gode Forstaaelse fra et bestemt Øjeblik. Fru Charite Paludan-Müller havde den Aften et af sine filosofiske Anfald. Hun udbredte sig til

Skræk og Advarsel for os Unge over Leibniz's Monadelære, paa hvilken hun var meget vred, og som hun tilsidst fordømte med det Ord, at den var *uhyggelig*. I det samme mødtes Carl Langes og mine Øjne, og jeg har ikke glemt Udtrykket i hans. Men ingen af os nænnede for Frederik Paludan-Müllers Skyld at fortrække en Mine; thi med sin rolige Overlegenhed og stille Skaansomhed viste Digteren selv Angrebet paa Leibniz tilbage. Let skemtende brugte han den Vending, at det jo ikke gjorde noget til Sagen, om Læren var uhyggelig, dersom den ellers var sand. Men da vi den Aften gik hjem, erfór jeg, hvor bevandret Carl Lange, nogle og tyve Aar gammel, var i Leibniz. Det var intet Lune, naar han i sine senere Leveaar sysselsatte sig med Filosofi eller med Gendrivelse af, hvad der nu for ham stod som Filosofi. Han havde tidligt fordybet sig i Studiet af Filosofer.

Ogsaa i sin Filosofi var han en Modsætning til Broderen Julius. Denne havde vel intet filosofisk Fagstudium bag sig, men han havde uddannet sig en Livsfilosofi, og den var, saa virkelighedskær han end med Aarene blev, afgjort Aandsdyrkelse. Han afskyede indtil Væmmelse Spiritismen, men han elskede Aand. Carl Lange betegnede sig mundligt med største Frejdighed selv som Materialist i Filosofien, indtog saaledes et Standpunkt, der nutildags er højst ualmindeligt og næsten overalt forladt. Han tænkte selvstændigt og originalt, men hængte sig paa Sjælelærens som paa Kunstlærens Omraader i det Udvortes som det Afgørende. Det er ingen Overdrivelse, at for en Græker som Julius Lange vilde Broderens Kunstlære have staaet som det rene Barbari.

Carl Langes videnskabelige Værker paa de Felter, hvor han var sikker og stor, ligger ganske uden for min Evne til at dømme. Hans Skrift om Sindsfornemmelserne var, om end paradokst ved sin Venden op og ned paa Foreteelserne, dog saa fyldigt og lærerigt, at det maatte vinde almen Hyldest. I hans sidste større Bog kom hans Styrke kun frem som Særhed. Den Bog var mig for min Del en virkelig Genvordighed. Det var i Fjor Lange magtpaaliggende at faa en Udtalelse om den fra mig; mange Aar i Forvejen havde han jo lovet mig sin *Æstetik*. Da den kom, skrev han mig to Breve til om den. Men det var mig umuligt at svare og ligesaa umuligt at udtale mig offenligt om Bogen. Den stred i altfor høj Grad mod, hvad der i Forholdet til Skønhed og Kunst er min Overbevisning, næsten min

Religion. Og dog var der her, hvor Carl Lange bevægede sig udenfor sin Begavelses Grænser, Vidnesbyrd nok om hans Dannelses høje Trin og om hans overlegne Selvstændighed. Kun blev han i denne sidste Bog, hvad han var hundrede Gange for god til nogensinde at være, forunderligt dilettantisk.

Vi har i Danmark faa eller ingen som han. Han havde intet af den nationale Blødhed eller Udviskethed eller Pjattethed eller Omtumlethed i Stemninger. Betegnende nok nærede han den Tro, at i Fremtiden Forstandsudviklingen vilde trænge Følelseslivet mere og mere tilbage. Den havde gjort det hos ham selv. Dog skønt Følelsen vist aldrig har revet ham med, maa man ikke tro, han skammede sig ved den eller holdt den ude af sit Liv eller sin Tale. I de sidste Aar har jeg neppe havt en Samtale med ham, som han ikke med faderlig Interesse ledede ind paa Æmnet *Sven Lange*, og mens han vistnok fra først af uden Henrykkelse saa sin eneste Søn vælge en saa uvis Levevej som Literaturen, talte han efterhaanden, som dennes Talent udfoldede sig, om hans Arbejder med stedse stigende Deltagelse og Varme. Det sysselsatte øjensynligt denne sære og forfinede Intelligens, at den havde avlet en anden helt forskellig, men ogsaa sær og forfinet Intelligens.

De Ord, der kommer En paa Læben, naar man tilsidst forsøger at samle sine Indtryk af denne sjældne og betydelige Mand, er disse: Carl Lange var et af Tidsalderens lyseste og stærkeste Hoveder, klart, koldt, klogt og kundskabsrigt indtil Alsind.

GUSTAV JOHANNSEN

(1901)

Vil Gustav Johannsen blive savnet i Nordslesvig, og vil hans Venner i Kjøbenhavn sørge over, at de ikke mere skal se hans Skikkelse og høre hans varme og fortrøstningsfulde Ord, saa er dog det Sted, hvor han vanskeligst kan erstattes, Berlin.

Gustav Johannsen havde den uvurderlige Egenskab, at saa ganske han gik op i den Sag, hvis Talsmand og ypperste Repræsentant han havde udviklet sig til, saa var han dog uden al Fanatisme, og hans danske Sindelag var kemisk rent for Nationalhad. Den vanskelige Stilling, han indtog i den tyske Rigsdag, lettedes, fordi hans Kolleger i Rigsdagen følte, at han kom dem i Møde med oprigtig Sympati og uden nogen Bagtanke. Hans Hjertelag, hans lyse, muntre Sind og den Takt, hvori hans Kløgt, hans Menneskekundskab og hans Forsigtighed gav sig Udtryk, vandt ham de mest forskelligartede Menneskers Velvilje. Han var godt lidt endog blandt dem, der stemte imod ham; men han havde Venner blandt de Frisindede. Polakkerne og Socialisterne, og disse Venner var ikke blot politiske Venner. Han stod Mænd som Eugen Richter og Georg von Volmar nær, og dette er saa meget mere anerkendelsesværdigt, som Frisindede og Socialister daarligt enedes indbyrdes. Med Polakkerne forenede den fælles Situation ham; men ogsaa Tyskerne følte og vidste, at denne Mand, som i sit Mandats Medfør var en levende Opposition mod moderne politisk Tyskhed, holdt af de enkelte Tyskere, trivedes godt iblandt dem, ligesom han til Fuldkommenhed talte deres Sprog og var fri for nogensomhelst Fordom imod dem. Han havde tilmed, hvad Tyskerne kalder Gemyt.

Neppe stort ringere Behændighed end den, der krævedes af ham i Berlin, havde han Brug for i Kjøbenhavn. Det var naturligt, at han oprindeligt stod Højre nærmest, eller rettere det nationalliberale Parti, der jo i selve sit Navn betonede sit Fædrelandssind. Partiet havde, som bekendt, i lange Tider tiltaget sig Eneret til fædrelandskærlige Følelser, og da det gik op i Højre, gik dette videre i det gamle Spor, indtil at hævde sig ved lovstridige Handlinger, der kun blev mulige, fordi de skete i Nationalitetens Navn. Den Indflydelse, for hvilken Nordslesvigs Repræsentant kunde have Brug i Danmark, fandt han selvfølgelig nogen Tid bedst i Højre. Ikke at han nogensinde tog Parti; men det laa i Forholdenes Natur, at han fik mest Støtte hos de Herskende. For vel omtrent et Tiaar siden ændredes dette Forhold. Enkelte Venstremænd, hvoriblandt især bør nævnes Gustav Johannsens Svigersøn, Johan Ottosen, havde aabent Blik for, at Venstre aldrig af Højres Holdning turde lade sig skræmme bort fra Fanen. Det var ikke blot en selvfølgelig Ting, at Folkets Flertal var fuldt saa dansk i Sind og Skind som det herskende

Mindretal, men der var langt mere dybtbegrundet og naturlig Medfølelse med Sønderjydernes Stilling hos dem, som i selve Danmark plagedes af provisoriske Love og Gendarmer, end hos de hjemlige Undertrykkere. Det var god og nødvendig Politik for Oppositionen at hævde sig selv ikke blot sand Fædrelandskærlighed, men levende Interesse for det nationale Spørgsmaal. Uden at lade sig forvirre af Højrebladenes Holdning nærmede da Gustav Johannsen sig Mænd af Venstre, hos hvem han kunde regne paa Overensstemmelse i Synsmaader, og fra at være deres Bekendt blev han snart deres meget kære og meget hædrede Ven.

Jeg vilde gerne have Lov til at føje mit personlige Vidnesbyrd om Mandens Elskværdighed og Kløgt til de mange fra Mænd, der stod ham nærmere end jeg. For kun ti Aar siden var jeg i Højrepressen endnu bestandig Landsforræderen. Da der den Gang for min Skyld gik et Fakkeltog gennem Kjøbenhavns Gader, havde den Ferslewske Presse en Artikel om, hvilken Skam og Græmmelse Gustav Johannsen, der samme Dag var kommen til Byen, maatte føle ved Synet af disse Fakler. Den Smører, Artiklen skyldtes, var uvidende om, at Gustav Johannsen Dagen forud havde ladet mig anmode om at tilbringe den næstfølgende Aften med ham, og hverken Johannsen eller jeg fandt Anledning til at oplyse Højrepressen om vort gode Forhold. Det blev stadigt nærmere og varmere, tilsidst til et virkeligt Venskab, for hvilket jeg skylder den Afdøde Tak. Den sidste lange Samtale, vi havde med hinanden, fandt Sted i Fjor paa Kommunehospitalet i Kjøbenhavn, hvor hans statelige Skikkelse vakte nogen Opsigt og megen Interesse. Han havde Egenskaber, som sjældent forenes: han var varm og klog. Han var i mange Maader et Hjertemenneske, og en vis Inderlighed en Grundegenskab hos ham; men han havde intet af de varmt Følendes Ubesindighed.

Han var paa sin fremskudte Post bleven yderlig betænksom, vidste saare vel, hvad han gjorde og sagde, d. v. s. hvad det gik an at gøre og udtale, gik saa vidt som muligt og ikke en Streg for vidt. Han var den rette Mand paa den rette Plads, og nu er han borte.

WILLIAM SCHOU

(1893)

Efter i lange Tider at have været martret af en Sygdom, han vidste var ulægelig, er han nu død Hans officielle Titel var Justitsraad; af Livsstilling var han Inspektør ved Kvægtorvet; af Naturel og Karakter var han en Renæssanceskikkelse med overstrømmende Livskraft og sprudlende Humor.

Han blev født paa Lolland og voksede op som Søn af en Mand, der ansaas for overordenlig rig. Ikke desmindre blev han strengt opdragen. Da han gik i Skole i Nakskov og boede dèr hos fremmede Folk, som tog ham i Kost, havde han et Værelse, der var saa koldt, at hans Haar, som han en Gang fortalte, undertiden frøs fast til Væggen, mens han sov. Han var imidlertid et Billede paa Sundhed og Kraft og viste sig tidligt udstyret med en djærv Oprindelighed.

Han kom til Kjøbenhavn som ung Student og begyndte at dyrke Medicinen, tog de første Eksaminer, læste al Slags god Literatur og nød sin Ungdom. Da det gik lidt langsomt med Studiet, købte han en Gàard og blev Landmand. Saa døde hans Fader, og det viste sig, at denne ingenlunde havde været den rige Mand, man ansaa ham for. Schou nødtes til at sælge sin Landejendom. Han gik til Paris og blev i Aaret 1878 under Pietro Krohn Kommissær ved den danske Udstilling dèr. Ved sit Væsens Bredde og ved det fortræffelige Fransk, han talte, fortryllede han i denne Stilling de franske Jurymænd. Naar noget skulde opnaas af dem, saa maatte man da som senere i 1889 anvende Schou, og han havde altid Held med sig. Folk forelskede sig i ham.

Han vendte hjem og opnaaede det beskedne Embede som Inspektør ved Kvægtorvet. Paa Kreaturer forstod han sig fra sin Landmandstid til Gavns, og bakse Mennesker kunde han.

Faa Mænd har sikkert været saa enstemmigt og fuldstændigt vurderede blandt deres Venner og Bekendte som William Schou. Enhver maatte blive slaaet af Livsfylden, Friskheden, den uovervindelige Ungdom hos den 50-aarige Mand.

Med ham mister vor By en af sine originaleste Personligheder, fuldt udpræget og mangesidig. Paa ethvert Punkt ejendommelig uden paa noget Punkt at være sær. Bredskuldret, smuk og elegant, som han var, et Aasyn, som fik sin Karakter af det livlige, kloge Blik og det martialske Overskæg, bragte han Munterhed og Humør med sig i enhver Kres, i hvilken han traadte ind. Hans Tale, som modtog en egen Ynde af den svage lollandske Betoning, var fuld af humoristiske Indfald; han kunde være overgivent barok; og det mindste, han fortalte, fik hans Lunes Særpræg. Paa Tomandshaand var han hyppigst alvorlig, lagde i de senere Aar vel endog en vis Tilbøjelighed til Tungsind for Dagen; thi han vidste at han var syg, og han havde altid, trods sit Væsens lyse Farve, taget Livet alvorligt.

Et Lune af Skæbnen havde gjort ham til Inspektør for Kvægtorvet. Men han havde mere Lune end Skæbnen. Paa samme Tid, som han ypperligt styrede sit Embede, forstod at tumle Slagtere, Kvæghandlere og Drivere med den naturlige Myndighed, han besad, og med den kraftige Røst og det saftige Ordforraad, som dertil udkrævedes, vedblev han at nære den varmeste Interesse for alt, hvad der var af Aand, Mennesker, Bøger og Billeder. Han var i høj Grad dansk af Sind og Humør, men hans kunstneriske og literære Dannelse var nærmest fransk. Til hans Vennekres her i Byen hørte P. F. Rist, Pietro Krohn, Arnold Krog, Overlæge Feilberg, Erik Henningsen, Otto Benzon, William Bloch.

Han havde den lille Genvordighed at blive udnævnt til Justitsraad, men det bed ikke paa ham, var kun en humoristisk Ejendommelighed mere ved ham; det passede saa snurrigt til det Overgivne og Djærve i hans Væsen. Han hørte til dem, som endnu i ældre Aar kan lé hjerteligt og højt som ellers kun Ungdommen. En Anekdote, fortalt af ham, blev et Kunstværk. Han undredes aldrig, naar Ungdommen begik en dum Streg; kun overfor Gammelklogskaben, som efter hans Paastand bestandig mødte ham hos vore Dages Ungdom, stod han slagen, pinligt berørt, uden Medfølelse og næsten uden Evne til at forstaa.

Han var en Mand med Hjerte, Forstand og Vid, hvis gode og sjældne Egenskaber var saa særegent blandede, at hans aandelige Aasyn blev saare udtryksfuldt og ganske originalt.

EMMY LANGE
født Kramp
(1894)

Først efter at Emmy Lange er sænket i Jorden, erfarer jeg i Udlandet hendes Død. Ikke længe er et Dødsfald gaaet mig saa nær og har forekommet mig saa fornuftstridigt. Pludseligt er hun bleven reven bort, hun, som var en Glæde for Enhver, der kendte hende, hun, som var et af de faa lykkelige og lykkebringende Mennesker, hun, som var en levende Værdi.

Det er Kvinder som hun, der gør Kjøbenhavn beboelig; man blev glad, naar man mødte hende paa Gaden. Hun var meget ejendommelig, men tillige typisk for noget af det ypperligste, fremmeligste Danske. I mange store evropæiske Lande er det jo endnu uset eller endog forbudt, at Kvinderne erhverver sig Kundskaber eller udfylder et Kald som en Mand; hverken blandt franske eller tyske Kvinder vil man kunne finde Emmy Langes Lige. Og selv om nogle enkelte Kvinder i disse store Lande har Kundskaber som hun, vil man ikke hos dem finde den særegne Blanding af Egenskaber, der udgjorde hendes Væsens Ynde. Hun havde det lyse og jævne Sind, det muntre Vid, det smukke Smil, der var den fornemste og fineste Kvindeligheds Udtryk. Hvor var hun smuk, i Holdning, i Optræden, i Alvor og Skemt, med Kontrasten mellem det unge Ansigt og det tidligt hvidnede Haar! Og til den hjertevindende Skønhed denne Forstand, som paa én Gang var forvoven og sikker, som straks saa det Rette, altid vragede Halvheder, tænkte igennem, ja igennem en Mur. Og til Forstanden det varme Hjertelag og den kvindelige Læges Samvittighedsfuldhed og Omtanke — alle Dyder.

Den forfriskende Dobbelthed i hendes Væsen var den, at hun samtidigt var helt smuk, helt Kvinde og tillige helt Intelligens og Dygtighed.

Hendes Fag havde lært hende at se naturligt og stort paa alt Menneskeligt. En vis Djærvhed i Tankegang er jo uadskillelig fra en Læges Gerning. Men Vanen til at se naturvidenskabeligt paa Menneskelivet havde ikke formindsket hendes kvindelige

Finhed; hun tænkte som en Mand, optraadte som en Dame, følte som en Kvinde.

Jeg ser, at hendes nærmeste Venner har talt smukt og sandt ved hendes Baare; jeg beklager, ikke at have kunnet vise hende den sidste Ære. Hun var af dem, der havde fortjent at hyldes i levende Live. Der var i hende en saadan Fylde af Lys, godt Mod, sund Stræben, en saadan Forening af Fremtidsvilje, skarp Kritik og varm Hengivenhed, at man følte sig taknemmelig for hendes Velvilje og hædret ved hendes Sympati. Nu, da hun er død, vil mangen En føle, at hun, uden at han var sig det bevidst, berigede og forskønnede Eksistensen for ham.

DEN DANSKE LITERATUR EFTER 1870

(1901)

I.

Den danske Literatur frembyder i Øjeblikket et glædeligt Billede af Mangfoldighed, Uensartethed og Rigdom. Der findes paa alle Omraader, kunstneriske som videnskabelige, Talenter af ejendommelig Støbning.

Da i Slutningen af Treserne i forrige Aarhundrede en Stilstand var indtraadt, under hvilken det lidet, som frembragtes, havde Karakter af Efterslet fra et foregaaende Tidsrum, plejer man at regne det nuværende literære Tiderhvervs Begyndelse fra Halvfjerdsernes første Aar, i hvilke de første Tilløb til en Fornyelse af Aandslivet skete.

Det afgørende politiske Vendepunkt er naturligvis den ulykkelige Krig 1864. Dens indre Følger blev i første Led Forfatningens Tilbageskruning og Befæstelsen af de herskende Klassers Magt, hvad paa hint Tidspunkt vilde sige det nationalliberale Partis Herredømme. Saa betydelige Kræfter dette Parti end i sin Tid havde besiddet, var efter 1864 dets politiske Rolle udspillet og dets Dannelse forældet. Det heldede til Reaktion og blev ved Aar 1871 aabenlyst reaktionært. Dets to Presseorganer *Fædrelandet* og *Dagbladet* beherskede i Et og Alt den offenlige Mening i København som i Købstæderne, og tillod ikke nogen afvigende Mening at faa Udtryk. Der var indenfor Hovedstaden næsten Ingen, som indsaa, hvor uklogt den danske Politik havde været ledet. Man gav tysk Rovbegærlighed den hele Skyld for den Ydmygelse og

det Tab, der var overgaaet Riget. Nederlaget mentes hidført alene ved Evropas uetiske Holdning.

Det var Talemaadernes Tid. Overtroen paa Norden, særlig Danmark som Evropas Salt, paa Skandinavismen som Danmarks Frelse, og den uforstandige Ringeagt af Tyskheden bestod uanfægtet. Krigen mellem Prøjsen og Østerrig i 1866 opfattedes som Røvernes Kamp om det ranede Bytte.

For sociale Spørgsmaal var der i Danmark hverken Interesse eller Forstaaelse. Man kendte Socialismen som en gammel, historisk Vranglære, Professoren i Statsøkonomi havde at gendrive; den hørte en fjern Fortid og Udlandet til.

Hvad Danmarks Forhold til Stormagterne angik, da var paa dette Omraade Vankundigheden maaske størst. Der var blevet udbredt og befæstet et Sagn om Kejser Napoleon III som Danmarks Ven og Evropas mægtigste Mand, Herskeraanden, der vilde gengive os det i 1864 tabte. Da det henad 1870 trak sammen til et evropæisk Uvejr, ventede man, at nu vilde Gengældelsens Time slaa. *Fædrelandet* havde samvittighedsfuldt optegnet hver Gang i Sønderjylland en Bondekone havde set Soldater med røde Bukser i Luften. Det var Befrierne, der kom. *Dagbladet* skrev ved Krigserklæringen: Han har gjort Tigerspringet, Frankrigs Cæsar.

Der var før 1870 gjort et Forarbejde til Udbredelsen af rigtigere og sundere Synsmaader herhjemme. Hans Brøchner havde i en Aarrække som Universitetslærer talt en fri Humanismes Sag i aaben Kamp mod Rettroenhedens Grundopfattelse. Hans Foredrag var for vanskeligt og virkelighedsfjernt til at gøre Indtryk paa de Mange; men det Indtryk, det gjorde paa de Enkelte, som det paavirkede, var des mere gennemgribende. Følgeslutningerne af hans Undervisning blev dragne under den femaarige heftige Drøftelse af Professor Rasmus Nielsens Religionsfilosofi, der i alle disse Aar 1865—1870 optog de aandeligt interesseredes Sind. I denne Strid deltog Datidens vigtigste Ordførere fra forskellige Lejre, Mænd som Nielsen selv, Heegaard, Brøchner, Henrik Scharling, Clemens Petersen, Rudolf Schmidt, og af de Yngre Harald Høffding og Georg Brandes. Rasmus Nielsen havde hævdet, at Aabenbaringstroen og den moderne Videnskab kunde trives uanfægtede ved Siden af hinanden i samme Bevidsthed, da de som ubetinget uensartede ikke formaaede at træde i gensidig Berøring; til Gengæld rettede han de lidenskabelige Angreb, hvormed det

attende Aarhundredes Tænkere havde forfulgt Aabenbaringstroen, imod Teologien, som han overøste med sin Foragt og sine Spottegloser, da den som Trosvidenskab var en rund Firkant, en Meningsløshed. Adskillige optraadte til Forsvar for Teologien, adskillige til Forsvar for Nielsens ny Filosofi; enkelte lod endelig Teologien ligge som intet Angreb værd, men gik efter Evne løs paa selve den Nielsenske Lære. Det var umuligt, da allerede at erklære den herskende Rettroenhed Krig. Men Krigen forberedtes, idet man i Avisartikler og Flyveskrifter oplyste de faa Tænkende om, at den nedarvede Religion og Videnskabens Resultater ikke under nogensomhelst Form lod sig forlige i samme Bevidsthed.

Det kaldtes Striden om Tro og Viden. Den udfægtedes under Form af Debat om et dunkelt Punkt i R. Nielsens Filosofi, Absolut-Uensartetheds-Læren, som den blev benævnt; men bag dette Skærmbrædt lagdes der Miner. Det var dem, der tændtes 1871.

Ogsaa paa et andet Punkt var der før 1870 blevet rokket ved herskende Fordom. Det var ved den i 1869 foretagne Oversættelse af Stuart Mills vægtige Skrift om Kvindernes Samfundsstilling. Dette vakte en saadan Forfærdelse og Harme, at *Dagbladets* Redaktør ikke blot lod Skriftet uomtalt, men forbød Oversætteren, der dog var Bladets flereaarige Medarbejder, at berøre Kvindesagen i sine Artikler, ja, hvad pudsigere var, han søgte at holde Bogen ude af sit Hus.

Saa rullede den tysk-franske Krigs Tordenvejr over Evropa. Den, der oplevede dens afgørende Begivenheder i Frankrig selv, havde let ved at faa det fulde Indtryk af Folkerusen ved Krigserklæringen, fornam Raabene: Til Berlin! Til Berlin! i Paris, hørte den pludselig frigivne Marseillaise blive sunget paa Nationalteatret og paa Operaen, (medens alle rejste sig for den i atten Aar forbudne Sang). Lærerigt var det at følge Udtrykkene for Sejrs-Indbildninger, at blive Vidne til Skuffelserne, til Modløsheden, til Forberedelsen af Paris's Forsvar, og ude i Landet at høre de forsprængte og nedværdigede Soldaters Klager over Førernes Ukyndighed.

Den, der i hine Aar ikke opholdt sig i Danmark, kan vel ikke som Øjenvidne tale om Stemningerne her, men kan dog kende dem saare nøje af Breve og Aviser. Man stak — efter vor daværende Vane — saa længe som muligt sit Hoved i Buskene. Saa kom det Tidspunkt, da det ikke længere var muligt og da 1871 aabnede de Danskes Øjne for hvad der var sket i 1864.

Først nu begreb Enkelte tilfulde Landets Lidenhed og Umuligheden af dets Oprejsning ved fremmed Hjælp, Taabeligheden af den Politik, som var bleven ført og som under Krigen havde stillet os blot, da Hærens Marche-Ordrer laa parate, og blot én fransk Sejr havde medført vor Deltagelse i Krigen og vor Undergang som Stat. Var der ikke mange, som fuldt forstod, saa var der dog i den fremmelige Ungdom nu det Dusin, hvorpaa det kommer an.

Paa Krigen fulgte Kommun'en i Paris. Af den begreb de fleste næsten intet; man saa ikke andet i den end det tilsyneladende forrykte, Borgerkrigen under de tyske Hæres Øjne. Men der var dog nogle faa, der, som Gabriel Sibbern, havde Sans for den uhyre Kraftudfoldelse deri, for den Sum af Lidenskab, der her blev bortødslet. Den kunde ikke andet end imponere Mænd i et Land, hvor Tamhed var Reglen og hvor Lidenskaben ikke rev Nogen med sig i det offenlige Liv. Andre var der, som Holger Drachmann, der følte, at der i alt dette var et Sæt af gærende Fremtidstanker, socialistiske, anarkistiske, og at denne Revolution var rigere paa Bebudelser end nogen tidligere, selv om den druknedes i Blod. Der var i dens Lære om Folkenes Broderskab, i dens Raseri mod Gejstligheden, i dens Forsøg paa at løfte Menigmand, i dens Modstand mod Staten som Stat, det store Oprørspust, der ikke i 23 Aar havde blæst over Europa. Det var da ogsaa Kommunens Skyld, at Frankrig ikke kaarede Greven af Chambord til Konge, men forblev Republik, medens Tyskland samledes til Kejserdømme.

II

Endnu samme Aar fik Verdensbegivenhederne deres Udslag i det lille Danmark. Louis Pio rejste den moderne Arbejderbevægelse, og et nyt Løsen blev udtalt paa Kjøbenhavns Universitet.

Den første Strejke vakte formelig Raseri. Dannede Mennesker løb om og paastod, at de Murere, der havde nedlagt Arbejdet, underholdtes af offenlige Fruentimmer. Selve Arbejderbevægelsen mødtes af de Herskende med en Brutalitet, som var lærerig for dem, der havde troet, at Danmark var et lille spagfærdigt Land, hvor voldelige Overgreb ikke trivedes. Da saas det, at intet Dyr

er saa vildt som en Borgermand, der gribes af Angst for sin Pengepung. Førerne, der havde trodset et simpelt Politiforbud af tvivlsom Gyldighed, blev fængslede og anklagede. I officielt udarbejdede Skrifter, der sammenstillede i og for sig ikke strafværdige Udtalelser af deres Blad, søgtes det bevist, at de vilde afskaffe Kongemagt, Religion, Ægteskab osv., og efter at disse Mænd først i den offenlige Mening var blevne stemplede som Forbrydere, blev de i Aarevis indespærrede i Vridsløselille.

Den aandelige Bevægelse var (skønt fra først af kun baaret af Enkeltmand og derfor tilsyneladende svagere) mere modstandskraftig. Det var ikke saa let at faa den slaaet ned. Den var paa en Maade mere omfattende. Medens den socialistiske Bevægelse væsenligt var rettet paa Omordning af Ejendomsforholdene, var denne rettet mod Avtoriteten paa alle hjemlige Omraader, angreb alle kritikløst anerkendte Magter i Samfund som i Stat, i Literatur som i Kunst. Og Faren for de Herskende beroede paa at de, som hidtil havde forpagtet Dannelsen, den, de aldrig vilde indrømme Bondevennerne paa Landet eller Arbejderne paa Nørrefælled, her mødte en Bevægelse, som det ikke kunde nytte at nægte Dannelsens Udgangspunkt, ja som endda behandlede Magthaverne fra oven nedefter og stemplede dem som Halvdannede, fra hvem Aandernes Bevægelse i Evropa var løbet og som var blevne forstaaelsesløse tilbage paa Vejen. Da her ikke forelaa noget Materiale til Vridsløselille, maatte man tage anderledes fat. Men man nægtede sig Intet. Saa at sige hele Landets Presse blev mobiliseret, haanede og skældte. Den var des farligere, fordi den kaldtes Oppositionspresse, altsaa gjaldt for frisindet, desuden var yderlig fædrelandssindet. Landets Prækestole greb sig an. Alle gode Hjem i Landet dannede Carré'er. Hele den velsindede Literatur gav Salut. Ja en Karikaturpresse blev stillet paa Benene ved Hjælp af en Overløber fra den ny Retning.

En Statsmand af Højre fik endnu adskillige Aar derefter Statsunderstøttelse til J. P. Jacobsen forkastet; en Statsmand af Venstre talte imod ham af sædelige Grunde.

En meget begavet, da allerede gammel Mand, Skolebestyrer Professor Rovsing, der hele sit Liv forgæves havde stræbt at skaffe sig Luft, betegnede dengang i en Samtale Danmark som uden Spørgsmaal Jordens mest ortodokse Land. Han ønskede at skrive anonymt mod Rettroenheden i Tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede*, men Redaktionen nødtes til at afvise hans Artikel, da

han paa ingen Maade vilde støtte den med sit Navn. Trykket var ham for stærkt.

Der var ikke fem Mennesker i den akademiske Verden, der offenlig havde erklæret sig for Fritænkere. Kun saaledes lader det Røre, Forelæsningerne om *Emigrantliteraturen* fremkaldte, sig forstaa. Den simple Ting, at en ung Mand fra et Universitetskateder bekendte sin Tro paa «den fri Tankes Ret og den fri Forsknings endelige Sejr» blev en Begivenhed. Embedsmænd opsøgte den Vildfarne for at spørge ham om det var sandt (som de udtrykte sig med Forfærdelse i alle Miner) at han beklagede, de Danske ikke var Ateister, og at han vilde gøre dem dertil. Paa Sligt maatte man svare. Den Urtekræmmersvend, der sagde: Brandes er gal, han er jo Atejst (i to Stavelser med Tryk paa første) var et fyldigt Udtryk for den herskende Opfattelse.

Det lykkedes de Herskende lige saa lidt at tilintetgøre denne Bevægelse som den, der efterhaanden greb Arbejderstanden. Lidt efter lidt traadte Digtere og Forfattere, fra først af faa, efter ti Aars og tyve Aars Forløb stedse flere og flere, i det Nys Tjeneste; Bevægelsen greb ogsaa de bildende Kunstnere; den gik over Grænserne, øvede temmelig snart sin Indflydelse i Norge, og efter et Tiaar var ogsaa dens Indflydelse i Sverig til at spore.

Det skortede ikke de unge Mænd, der fra først af rejste Bevægelsen, paa Frisind eller paa Lidenskab eller paa en god Forskole. De havde megen Dannelse og var voksede op i den nationale Overlevering. Derimod maa Ingen bag Bevægelsen søge en stor og ny filosofisk Tanke. Der var intet filosofisk Geni i den lille Skare, og Jordbunden vilde have været saare ugunstig, om der havde været et. En banebrydende Tænker er jo aldrig opstaaet i Danmark og han vilde ikke have kunnet blive der. Paa dansk Grund havde Spinoza maattet bøde med Livet for sine Lærdomme; Arthur Schopenhauer havde aldrig kunnet faa sit Hovedværk trykt. Paa hans Tid blev den stakkels Dr. Dampe, der dog kun havde udtalt Ønsket om en konstitutionel Forfatning, sendt paa Livstid til Christiansø. Det er betegnende for den Modstandskraft, hvormed gennemgribende ny Tanker mødes i Danmark, at den Dag, da Darwin døde, beundret og hædret af hele Jorden, stod i Kjøbenhavn Universitetets Rektor i dets Festsal og nedlagde Indsigelse imod ham. Det synes, som om de store Tænkeres dristige Tanker saare vanskeligt undfanges i dette Luftlag.

Hvad man kan rose Bevægelsen for, er dens renlige Forhold til Kirkelæren, dens aandsfri Forhold til Sædvanesædeligheden, og noget Samvittighedsfuldt i dens hele kunstneriske Holdning. Det lykkedes den kunstnerisk at bringe Danmark frem i Højde med det øvrige Evropa og nu og da paa et og andet Punkt at naa lidt forud for enkelte større Lande.

Vilde En nu sige: Hvad var saa det Hele! Er det noget at gøre Væsen af, dette, at en lille Kres af unge Mænd har revolutioneret Aandsliv og Literatur paa den Desserttallerken, vi kender, har vakt en Hvirvelstorm i den Tekop, der kaldes Danmark — saa vilde han neppe møde Modsigelse hos nogen af de Overlevende fra hine Dage. Det maatte være en løjerlig Stymper, hvis Ærgerrighed var tilfredsstillet ved Sligt.

Den har visselig ikke trukket det store Lod, som sit Liv igennem har maattet sætte sine Kræfter ind paa at fremkalde en Omvæltning i en Myretue. Anstrengelsen, der kræves, er for den Enkeltes Vedkommende lige saa stor som for Nybegynderens i en stor Kultur, medens omvendt Triumfen i Tilfælde af Sejr er saare ringe. Hvor vilde man le, dersom man traf paa en Mand, der var stolt af at have fornyet Aandslivet i Lippe-Detmold eller at have ændret Skrivemaaden i Storhertugdømmet Baden!

Dette udelukker ikke, at der i hine Aar gik et kraftigt Frihedspust gennem de Bedstes Sind. Som Jacobsen har skrevet derom i *Niels Lyhne:* «De var drukne af det Nyes Lærdomme, vilde af det Nyes Kraft og blændede af dets Morgenklarhed. Nye var de, forbitret nye, nye indtil Overdrivelse, og det maaske ikke mindst, fordi der inderst inde var en selsom instinktsikker Længsel, der skulde overdøves, en Længsel, det Nye ikke kunde stille, verdensstort som det Nye var, Alt omfattende, Alting mægtigt, altoplysende. Men det er det Samme, der var en Stormgangs Jubel i de unge Sjæle, og der var Tro paa store Tankestjerners Lys, og der var Haab som der var Have. Begejstring bar dem som paa Ørnevinger, og Hjertet blev dem stort af tusind Mod».

Det er digterisk udtrykt, men neppe for meget sagt. Der var i den unge Slægt ikke ganske faa, som havde Kundskab og Vilje, vidste, hvad de vilde, og vilde, hvad de vidste.

III

Mange Strømninger mødtes i de Unges Sind. Da Forsøget paa at mægle mellem Aabenbaringstro og Filosofi var bristet, og da de kendte den moderne Bibelkritiks Resultater, vilde de sprænge de Baand, i hvilke den officielle Rettroenhed lagde Kirke og Samfund. Da den herskende Kaste viste sig ude af Stand til at drage Lærdom af de store Omvæltninger i Tiden, vilde de bryde dens Aag. Da Tidsalderens socialt-revolutionære Bevægelse forblev uforstaaet og kun mødtes med Had, vilde de give den hvad Ret der tilkom den. Da Literaturen kun dreves af Mænd, som var Efterslet fra et tilbagelagt Tidehverv, vilde de efter Evne forny den paa dansk Grund, kaste de blegsotige Idealister, som ikke turde se Livet under Øjne, til det andet gamle Jern, stampe en ny Tids Digtere op af Jorden og give dem det Jordeliv, de levede, at digte om.

Der dannede sig efterhaanden en lille Flok, som vilde være med til Omændring af den bestaaende Tilstand. Der var unge Mænd iblandt dem, hvis Navne ikke naaede frem til Offenligheden, men som var sjældne Mennesker og trofaste Fæller. Der var ogsaa unge Mænd, saa ringe, at de af Modstanderne brugtes til at gøre det hele Postyr latterligt med ved opdigtede Røverhistorier. Disse løb efter faa Aars Forløb alle som en over til Fjenden. Men før deres Omvendelse blev der om dem sat Sagn i Omløb som det, at de under de Unges Sammenkomster stod ved Døren og spurgte enhver Indtrædende, om han troede paa Gud; i Fald han sagde Ja, blev han afvist. I Peter Hansens store literaturhistoriske Værk fra i Aar fortælles endnu den Art Vaas som «berettiget» Anekdote.

Hvor forskellige de Indflydelser var, under hvis Paavirkning den første Hærkærne dannede sig, kan ses blot ved Betragtning af de tidligst Optrædendes forskelligartede Kultur. Det var Kommunen i Paris, som slog ned i Drachmann og rev ham med sig; han kaldte sig Socialist, ikke fordi han havde sat sig ind i nogen socialistisk Lære, men fordi han følte sig som Arbejdernes Mand og afskyede Rigmandsvælde. Edvard Brandes kom fra Studiet af østerlandske Sprog, Religioner og Mytologier, der aandeligt havde frigjort ham og givet ham Ligegyldighed for de i en Udkant af Evropa tilfældigt nedarvede historiske Fordomme. Literært og

kunstnerisk gik saavel Drachmanns Hu som hans den Gang i Retning af større Virkelighedstroskab end den tidligere her til Lands kendte.

J. P. Jacobsen kom fra Naturvidenskaberne; han var den første Yngre i Danmark, der havde modtaget Aandsdaab af Darwin. Og ud fra Naturvidenskaberne var det, at han havde sagt sig løs fra alle Dogmer. Stærkt laa den kunstneriske Fornyelse af Literaturen ham paa Hjerte; han medbragte til den størst Indsats af kunstnerpersonlig Inderlighed. Schandorph kom fra de romanske Sprog og medbragte sit dybe Indtryk af oprindelig italiensk Naturlighed og fransk, nedarvet Frisind, desuden sin egen Hu til Virkelighed.

Sammenholdet i den lille Kres var ikke stærkt. Dertil var Talenternes Uensartethed for stor og Kappelysten for udpræget. Naar man har talt om hint Sammenhold som om en Art Sammensværgelse til gensidig Støtte, er det indtil Latterlighed usandt. Det var saare svært at holde den lille Gruppe sammen blot nogle faa Aar, og mange var der, som ophidsede den ene mod den anden og især de letbevægelige mod Førerens «Voldsherredømme», skønt det aldrig blev oplyst, hvori det bestod og kunde bestaa. Naar man har talt om den saakaldte Naturalisme som det Sammenholdende, er det ganske vildledende. Drachmann var Lyriker, Jacobsen Stemningsdigter og Stemningsmaler. Først med Schandorphs og tildels Skrams første Arbejder, der fremkom 1876 og 1879, eller med Edvard Brandes's første Skuespil fra 1881 kunde der være Tale om Naturalisme. Men der var den Gang, Gruppen dannede sig, fem Aar til Jacobsens Optræden med *Marie Grubbe*, fem Aar til Schandorphs Optræden med *Fra Provinsen* og ti Aar til Edvard Brandes's første Stykke.

Endnu urimeligere er det, naar man har villet stemple Bevægelsen med Ordet «Problemdebat». Det Udtryk «at sætte Problemer under Debat», der af Bevægelsens Modstandere er blevet haanet nogle tusinde Gange, blev af dets Ophavsmand brugt en eneste Gang og aldrig gentaget, allermindst som Løsen for Poesi. Det var fuldt berettiget, som det blev udtalt, havde den simple Mening, at Literaturen nu maatte give sig til at handle om noget, bygge paa Ideer og tumle Ideer. Det slog iøvrigt dybere an hos Henrik Ibsen og hos Bjørnstjerne Bjørnson end straks i Danmark.

At det Grundlag, som da blev lagt til Opbyggelse af en ny

Literatur i Norden, ikke var et af smaaligt indskrænkende Lærdomme indsnevret, det har Tiden bevist. Ti uden nogen væsenlig Strømkæntring har siden da vor Bogavl paa alle Omraader blomstret ved de mest forskelligartede Evner. Tilhængerne af den gode Fortidsliteratur har naturligvis Ret til at fremhæve Fortrinene ved Poesien i det nittende Aarhundredes første Halvdel. Men det er ubilligt af Hensyn til den at overse det Mylr af Talenter, som er groede op siden 1870 og efter den først optrædende Gruppe.

Enkelte med dens Mænd omtrent Jævnaldrende viste først senere Originalitet og gjorde Lykke, som P. F. Rist og Vilhelm Dinesen. To saa store Talenter som Herman Bang og Henrik Pontoppidan lagde snart en ganske uensartet, næsten modsat Fortællerkunst for Dagen. Peter Nansen skrev sine moderne Bøger, der vandt talrige Læsere rundt om i Evropa; Viggo Holm genfremstillede gamle Dages Sæder og Sprog. Carl Ewald udfoldede sin mangesidige lyriske, humoristiske og journalistiske Evne, Karl Larsen sin Gave til haarfin psykologisk og sproglig Iagttagelse, Sophus Michaëlis blev efterhaanden lige plastisk og malerisk som Lyriker og som Fortæller. Gustav Wied lagde den ypperste Styrke i det Komiske for Dagen. Emma Gad skrev lette Lystspil og Erna Juel-Hansen alvorlige Fortællinger. Viggo Stuckenberg, Sophus Claussen, Johannes Jørgensen, der begyndte omtrent samtidigt, har udviklet hver sin ejendommelige lyriske Sangkunst og Stemningskunst. Edvard Blaumüller formede et romantisk Følelsesliv i smidige Rytmer. Niels Møller har vist sig vægtig og lødig i Vers som i Prosa. L. C. Nielsen, Valdemar Rørdam, Ludvig Holstein, Aage Matthison-Hansen har anslaaet hver for sig ny Toner med rigere eller spædere Evner, men originalt.

Einar Christiansen, Gustav Esmann og Otto Benzon har havt Held med sig paa Scenen; den sidste leverede med *Sportsmænd* en Tidskomedie af Rang. Sven Lange har aabenbaret et særegent og yderst frugtbart Talent i Roman som i Skuespil, Johannes V. Jensen røbet en noget raa, men ualmindeligt fantasirig Fortællerevne. Johan Skjoldborg blev den jyske Husmands Digter, Edvard Søderberg skrev «Gadens Sange». Blandt de yngre Fortællere paa Prosa og Vers maa fremhæves Henri Nathansen, Mylius Erichsen, Louis Levy, Andersen Nexø, Jeppe Aakjær, Agnes Henningsen, Jakob Knudsen, Frederik Poulsen, Carl Thalbitzer, Jakob Hansen.

Ove Rode har lagt legende Vid og Helge Rode en primitiv Følemaade for Dagen.

I nær Sammenhæng med den skønne Literatur staar dernæst dens Historikere Vilhelm Andersen, Valdemar Vedel, Poul Levin, C. E. Jensen, Kunsthistorikerne Karl Madsen, Emil Hannover, Th. Bierfreund og Tidsalderens største danske Journalist Viggo Hørup. Selv de egenlige Historieforskere som Troels-Lund, Erslev, Fredericia, selv Tænkere som Høffding eller Wilckens, ja selv de yngre Sprogmænd som Kr. Nyrop eller Otto Jespersen har, skønt staaende Skønliteraturen mere eller mindre fjernt, neppe udviklet sig helt uden Forhold til den.

Der er aaben Mark for Evnerne i Danmark.

LOUIS PIO

(1902)

For nogen Tid siden indeholdt Bladet *Den danske Pionér* i Omaha en ret velskreven Artikel i Anledning af den Maade, paa hvilken det danske Arbejderpartis Stiftere var blevne omtalte i Bogen *Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark* af J. Jensen og C. M. Olsen. Hovedbeskyldningen mod den danske Socialismes Ophavsmand Louis Pio var den, «at han havde forraadt Arbejdernes Sag og ladet sig lokke af Modstandernes Penge». Som hans Bevæggrund angaves formodningsvis, at han maaske frygtede for fremtidige Vanskeligheder baade med Partifællerne og Avtoriteterne, at muligvis ogsaa Tilliden til hans egne Kræfter og til de Idealer, han havde kæmpet for, pludselig var bristet: «nogen avtentisk Forklaring foreligger ikke».

Det var en saadan Forklaring som den nævnte Artikel, øjensynligt dikteret eller skrevet af Pio's Nærmeste, søgte at give. Den var baaret af Velvilje for Pio's Personlighed, men gjorde

ikke Forsøg paa at bortlyve eller besmykke noget Væsenligt, og den Forklaring af den i brede Lag forgudede Arbejderførers pludselige Forsvinden, som her blev forelagt, er sikkert den rette.

Da Pio i Foraaret 1875 efter tyve Maaneders Martring i Vridsløselille Cellefængsel kom paa fri Fod, var hans Helbred saaledes knækket, at han ikke turde udsætte sig for en ny Dom.

Vistnok blev han efter sin Frigivelse hyldet med Begejstring af sine Partifæller, men efter almenmenneskelig og særlig dansk Skik var han som Fører Genstand for lidenskabelig Misundelse og grundigt Had fra Fællernes Side, og disse Følelser gav sig Luft i stadige Angreb paa hans Person og Privatliv. Dette, som her nævnes først, har dog blot kunnet lægge et ringe Lod i Vægtskaalen.

Hovedsagen var de økonomiske Vanskeligheder, hvori han var stedt ved Gæld, han for sin Sags Skyld havde maattet gøre. Han var, da han begyndte sin Agitation, en ganske fattig Mand og havde, som rimeligt var, ikke Støtte hos nogen Kapitalist. Han havde i sin Tid maattet pantsætte sine Bøger for at begynde Udgivelsen af sit Ugeblad *Socialisten* og maatte gøre Laan hos en Aagerkarl for at faa det omdannet til Dagblad. Ugebladet bestod kun fra Juli 1871 til Marts 1872 og da Politiet skræmmede Bogtrykkerne en efter en fra at trykke det, blev disse Numre trykte hos O. C. Olsen, Oettinger, Strandberg, Christiansen (paa en Haandpresse fra Christian IV's Tid) i Kjøbenhavn, saa hos Bååt i Malmø, saa i Hamborg. Det første Nummer af Dagbladet (2. April 1872) blev trykt hos Henriksen, men allerede 5. Maj samme Aar var Førerne anbragte bag Laas og Lukke.

Fra 1875—1877 kæmpede Pio stadigt mod Pengemangel og Gæld. Han selv havde faa Fornødenheder og levede sparsommeligt. Men da Bladet i Henriksens Udstyr var næsten ulæseligt, besluttede han selv at oprette et Trykkeri, hvortil alt Materiellet købtes i Hamborg for 30,000 Kroner. Da det ankom paa Toldboden, havde han end ikke Penge til at betale Tolden. I sin Forlegenhed henvendte han sig til en dengang som Socialistinde bekendt Dame, den svenske Baronesse Liljenkrantz, der bevilligede ham et Laan af et Par tusinde Kroner mod høje Renter og mod at der sikredes hende selv og en nær Ven af hende en Stilling ved Bladet. Denne Dame, med hvis Forhold til Pio Rygtet uden Skygge af Grund fik travlt og som aldrig viste ham nogen per-

sonlig Velvilje, var en højst snurrig Fremtoning af en i Norden ret sjælden Afart, en under sin Stand sunket, yderst hævngerrig Elvira, der paastod at være blevet «forført» og som nogle og tredive Aar gammel udgav Flyveskrifter mod sin 19aarige, norske Forfører. Hun hadede Samfundet, fordi hun ikke kunde faa «Forføreren» udelukket fra det norske Universitet, i hvis Statuter der dog foreskreves Studenterne sædelig Vandel. Hun udtalte en Dag Haabet om ved sine Flyveskrifter at faa Lovgivningen i de nordiske Lande forandret, og da denne Ytring blev besvaret med det forbavsede Udbrud «Hvor gammel er De?» sagde hun, pludselig lavmælt: «Skall jag bikta det!» Alt andet gav hun gerne til Pris, kun ikke sin Alder.

Baronessens Penge forslog lidet, Pio maatte optage ny Laan; tre af Fagforeningerne forstrakte ham med Penge; men det hjalp ikke; Trykkeriet arbejdede under store Udgifter; han sank dybere og dybere i Gæld, og Politiet opkøbte alle Fordringer paa ham.

I Sommeren 1876, da Arbejdsløsheden i Kjøbenhavn var særlig stor, begyndte han at interessere sig for Udvandring og fremkom med Forslag om Statsunderstøttelse til Arbejdsløse, der vilde forlade Landet. En forhenværende Konsul i Kansas City, en Svensker, bragte ham paa den Tanke at danne en socialistisk Koloni af Danske i Kansas. Hertil behøvedes imidlertid Penge; Pio havde ingen. En bekendt Kapitalist, der ønskede Socialismen udryddet, gav paa Politiets Opfordring daværende Politi-Inspektør Hertz en Sum Penge, for hvilken han skulde købe Pio bort og saaledes paa sin Vis bidrage til Udvandringen.

Havde Pio kunnet se en politisk Udvej, var han neppe sunket til at modtage Tilbudet. Men netop politisk var for ham Stillingen ganske haabløs. Det var i Begyndelsen af 1877. Man ventede hvert Øjeblik Udstedelsen af den første provisoriske Finanslov. Efter hele sin Holdning og Fortid kunde Pio ikke besvare Forfatningsbruddet anderledes end med en oprørsk Appel til Arbejderstanden, og hvis han udstedte den, vilde Forbedringshusets Mure lukkes om ham igen. Han opgav da Ævred og Æren, valgte Modstandernes Penge og den Virksomhed, han troede der aabnede sig for ham i et andet Land.

Den hele Sum, for hvilken han solgte sig, var den latterligt lille af 10,000 Kroner, og disse medgik — hvad man i Danmark sikkert ikke har tænkt sig, men hvad disse Linjers Forfatter med

Vished véd — til det elendigt mislykkede Koloniseringsforsøg i Kansas. Dels viste det sig, at Klimaet i Kansas var det værste i de forenede Stater, dels at de udvandrede Kjøbenhavnere var umulige som Nybyggere. Deres Koner fik Penge af Pio til Te og Kaffe, men de vilde af Alting have det bedste, «for det var i Længden det billigste», medens Pio selv var vant til at rejse Dage og Nætter paa Jernbanen med en Pose tørre Kakes som eneste Føde. Efter faa Maaneders Forløb var alle Pengene fra Kjøbenhavn gaaede med, og Kolonisterne løbne fra hverandre. — — —

Til Bedømmelsen af den første danske Arbejderførers Personlighed hører dette med, at han ved at lade sig bortkøbe af Politiet hverken ventede at opnaa eller opnaaede Vellevned. Hans Handlemaade lader sig selvfølgelig ikke forsvare; men den gik værst ud over ham selv, og den er uforstaaelig uden som et Udslag af Desperation. Louis Pio var ikke nogen oprindelig Aand; han har ikke havt nogen ejendommelig Tanke eller formaaet at give kendte Tanker ny og uforglemmelig Form. Han var end ikke saa evnestærk som sin Forgænger, den tidligt bortrevne Frederik Dreier. Men Pio var en fremragende Mand, kundskabsrig, energisk, besluttet, med megen Evne til at gøre Indtryk paa Masserne og vinde dem. Han var ikke blot en ærgerrig og forfængelig Mand, der yndede at lade sig kalde «Stormester», men han har øjensynlig fra først af været en ærekær Mand. Strengt samvittighedsfuld var han vistnok aldrig; han kastede om sig med ophidsende Beskyldninger og indrettede nu og da sin Stil altfor meget efter de neppe Halvdannede, for hvem han skrev. Men han viste sig saa meget som Karakter i de fem-seks Aar, i hvilke han fægtede og døjede for sin Sag, at det med god Grund vakte den største Forbavselse, da man erfor hans pludselige Forsvinden og dens Aarsag. Man begreb ikke, at han saaledes prisgav sit Navn til Foragt, saaledes gav sine Modstandere Ret.

For at forstaa det — og det er den vemodige Lære af hans Liv og Skæbne — maa man sætte sig ind i den ligefrem forfærdende Magt til at nedværdige og fordærve, som danske Samfundsforhold har havt næsten fra Juliforfatningens Gennemførelse i 1866 indtil vore Dage. Den, der gennemlæser alle Indlæggene fra Socialistsagen i 1872—73 med dertil hørende Flyveskrifter, kan selv nu, da hin Tids Lidenskaber saa ganske er slukte, ikke værge sig mod et Indtryk af Væmmelse og Ringe-

agt. Er der paa Socialistførernes Side lidet, der vinder Hjertet, thi de er Mænd af tvivlsom Værdi, der tit for enhver Pris blot vil ophidse, saa er Samfundsstøtterne endnu mere hule. Hjertet snører sig sammen i Ens Bryst, naar man læser Aktors Indlæg og Dommen med dens Motiver. Særligt vederstyggeligt virkede allerede dengang de af Georg Kringelbach udgivne *Oplysninger* i Anledning af Kriminal- og Politirettens Dom og det ved Justitsministeriets Foranstaltning udgivne Flyveskrift *Kendsgerningerne i den ved Højesteretsdom af 6de August 1873 paakendte Justitssag.* Bag disse Smaabøger øjner man et Samfund af Bedsteborgere, der ude af sig selv over at Nogen indenfor det Lands Grænser, hvorover de er Herrer, vover at hylde Anskuelser, de aldeles misbilliger, sætter Retsapparatet i Bevægelse for at faa politiske Modstandere eller Angribere mishandlede som gemene Forbrydere og som, da de har faaet de Forhadte værgeløse i deres Magt, uden blot at fornemme en Rørelse af Humanitet, bruger forældede eller forkastelige Lovbestemmelser til det Yderste for at æreskænde og ødelægge paa Legeme og Sjæl.

Var der ellers nogen Mening i Grundlovens Ord om Borgernes Ret til at samles ubevæbnede, saa var det grundlovsstridigt, at Kjøbenhavns Politidirektør forbød ikke blot Mødet 5. Maj 1872, men *alle følgende Møder*, Arbejdernes Forening kunde ville foranstalte, uden Hensyn til deres Forhandlingsæmne, og den Forbrydelse, at have opfordret til et Fælledmøde trods et saadant Politiforbud var dog den eneste virkelige Forbrydelse, der kunde lægges de Anklagede til Last. Det Øvrige, der anførtes imod dem, respektstridige Udtalelser af forskellig Art, maatte betragtes som blotte Presseforseelser af ringe Vægt og delvis som Ting, de fleste Dannede er enige om.

At Pio idømtes fem Aars Forbedringshusstraf for Sligt, var rimeligvis juridisk forsvarligt, men det er ikke heldigt, naar det juridisk Forsvarlige er det menneskeligt set Modbydelige. Det hed sig iøvrigt dengang almindeligt, at Hr. Goos netop i sin Egenskab af Jurist var oprørt over Dommen og havde nedskrevet en Kritik af den, som han var bestemt paa at udgive. Lykkeligvis sejrede hans bedre Jeg.

Et ejendommeligt Indtryk gør det nutildags at finde blandt de Ytringer, i hvilke efter Kringelbachs Bog Pio har gjort sig skyldig, denne med umaadelige Bogstaver fremhævede Skændighed: «Den Tanke maa vi alle gøre os fortrolige med, at hvis

Regeringen skulde gøre Oprør og prøve paa at misbruge den Magt, som Folket har givet den, saa er det hver Arbejders Pligt at rejse sig og vise Regeringen tilbage indenfor Lovens Skranker».

Den Mand fik fem Aars Forbedringshusstraf, der mistænkte Ministrene for Sligt; de Ministre, der gjorde det, blev Riddere af Elefanten.

Dog det Pinligste er jo ikke dette, som er saa at sige den historiske Regel. Det Pinligste er Mandens Nedværdigelse, hans Demoralisation, der hænger saa inderligt sammen med den almindelige Demoralisation i Danmark en Menneskealder igennem. Det er underligere, at Adskillige er komne uskadte igennem den, end at saa mange gik midt over som Karakterer.

VIGGO HØRUP

(1902)

Nytaarsnat 1871—72 var der et lille Selskab forsamlet hos Holger Drachmann i hans Værelser under Taget paa Hotel *Phønix*. Som en af de Indbudte, der havde tilbragt Aftenen andensteds og først kom efter Midnat, traadte ind ad Døren, tog en ung Mand, han ikke kendte, Ordet midt i Kresen. Han talte begejstret og bevæget med et syngende, ligesom provinsielt, Tonefald. Han vilde i denne Nat, da det historiske Aar 1871 randt ud, mindes den Mand, «hvem vi skylder Alt», som havde lært os at elske de Forsmaaede, de Fattige og Ringe, og som havde givet os Idealer, vi vilde blive tro: Søren Kierkegaard. Den nylig Indtraadte, som var i overgivent Lune og fandt Talen for følsom, kom med en spøgende Afbrydelse, der fremkaldte det ret hvasse Udbrud: Hvorfor skal han derhenne i Krógen sidde der og gøre Nar! Det var visselig ikke den Paagældendes Hensigt; men denne ubetydelige Begivenhed voldte, at der gik ikke faa Aar, før han

nogensinde saa Hørup igen; thi Hørup var det, som havde talt — den Gang uden al Ironi.

Da *Morgenbladet* begyndte at komme ud, var det saa forhadt og foragtet — man kaldte det *Morgenposten*, som kunde man ikke huske Navnet — at de faa, som holdt det, skammede sig en Smule derover for deres Bekendte og gerne lagde det til Side, naar de ventede Besøg, for ikke straks at komme ind paa en oprivende politisk Ordstrid med Tilbehør af Vittigheder og Drillerier. Men Ingen, som havde Sans for Sprog og Stil, undlod at studse, da de første uundertegnede Artikler af Hørup forelaa i Bladet. I denne usselt udstyrede Avis, hvis grønlige Papir mindede om Robespierres Ansigtsfarve, straalede disse Artikler som Fyrværkerisole. Der var et Overmod og en Overlegenhed i dem, som forbavsede saadan, at man altid læste dem to Gange.

Topsøe havde i en Artikel, der klagede over Venstres Holdning, talt med Haan om den Harlekin, der tumlede sig i *Morgenbladet*. Der fulgte Dagen efter et Svar om Pigen Ane, denne mærkelige Kokketøs, paa hvem der aldrig var en tør Traad, saadan lamenterede og tudede hun bestandig. Latteren faldt over Angriberen, uden at Billedet nogensteds blev anvendt paa ham.

Bjørnson udgav *Redaktøren*, et Skuespil, der var anlagt paa at styrke Venstres Sag i Norge, og som med Lethed kunde tages til Indtægt af Venstremænd i Danmark. Stykket fremkaldte imidlertid en navnløs Artikel i *Morgenbladets* Føljeton, som nedlagde en mandig Indsigelse mod det altfor Bløde i Stykkets Grundopfattelse, særligt mod den Appel til Medlidenheden, som det indeholdt, og den sluttede med de kække Ord: Hr. Bjørnson gaar os bestandig i Vejen. Martyrer og andre Dilettanter er helt ude af Moden i det forenede Venstre. Folk, der spytter Blod, naar de læser nationalliberale Avisartikler, er fuldstændigt gaaet af Brug hos os; vi holder derfor ikke af, at Hr. Bjørnson lægger os paa Smertenslejet; vor Konstitution taaler ikke, at vi spytter Blod; det er Tid nu at klemme Iglerne.

Den sikre Frejdighed, hvormed Hørup optraadte, beroede paa, at han saa Fremtiden lys. Han var overhovedet en politisk Optimist, lod sig ikke skræmme af Vanskelighederne og var tilbøjelig til at undervurdere dem. Saaledes spaaede han Estrup som Konsejlpræsident en snarlig politisk Aflivelse; saaledes tiltroede han i 1883 længe ikke Berg, at denne vilde tage *Morgenbladet* fra ham, og da han faa Dage før det skete, modtog en

L'hombre-Indbydelse fra den Mand, der stod som Bergs sandsynligste Redaktør-Æmne, var han tilbøjelig til den Tro, at Skyen var dreven over. Og saaledes hævdede han altfor længe Usandsynligheden af et Forfatningsbrud. Men neppe var den provisoriske Finanslov 1885 udstedt, før han uden at spilde et Minut paapegede, hvor Faren nu laa, idet han uforfærdet ved det Skete straks spurgte: Kunde der hænde noget Værre? og svarede: «Ja, at vi gik hen og gjorde dette lovligt». Fra det første Øjeblik af var han paa sin Post mod den Fare, at Blødheden og Slapheden i det danske Folk kunde eftergive Ministeriet Forfatningsbruddet, saa at en Nedbrydelse af Retsfølelsen, det netop gjaldt om at opretholde, fulgte paa Retskrænkelsen, der i og for sig havde mindre at betyde.

Derfor gik Forliget ham saa nær. Derfor skænkede han, da det kom, end ikke det samtidige Nederlag for Venstre ved Valget af Borgerrepræsentanter i Kjøbenhavn en Tanke. Derfor brugte han senere om Forliget det vittige Udtryk, at det havde vi ikke tænkt os til, men siddet os til, og at det bar Præget af denne Oprindelse.

Alle har fremhævet, hvor dæmpet han var i sin Fremtræden og daglige Udtryksmaade, hvor let det var at arbejde sammen med ham, med andre Ord, hvor fast og udviklet en Karakter han var. Da Berg i 1883 brød med ham, sagde Hørup kun de Ord om ham: «Han er et stort Barn» — Ord, som Ingen nogensinde kunde anvende paa ham selv. Han var fra første Færd af helt en Mand, aldrig klagende, aldrig hoverende, aldrig kommanderende, ens.

Han har maattet arbejde med sig selv, før han naaede denne Selvbeherskelse, der aldrig tabte Ligevægten eller gav sig en Blottelse, og som, endog naar hans Angreb var lidenskabeligst og hans Ironi snærtede tilblods, sikrede, at han ikke sagde et Ord mer, end han vilde.

For ham stod den politiske Agitation, der gik ud paa at ildne Sindene imod et nedværdigende og nedbrydende Styre, som en saa berettiget Sag, at han end ikke mente, de Overdrivelser og Ubilligheder, den medførte, trængte til noget Forsvar. Som han en Gang skrev: Ogsaa til daglig Brug løber der Ræve gennem Rugen, men kun med en Lunte i Halen stikker de Filistrenes Marker i Brand.

Aldrig veg eller endog blot blinkede han, naar hans agita-

toriske Fyndsprog eller Spørgsmaal eller Haansord satte Modstanderne i Raseri. Og der var dog Tider, hvor man truede selve hans Person, hvor Østergade under *Politikens* Vinduer ved Aftentid var sort af stimende Mandfolk, der havde ondt i Sinde. En Gang, da det saa særlig galt ud, hentede jeg ham en amerikansk Politistav for det Tilfælde, at han skulde blive overfaldet.

Han havde den samme Gave som andre store Agitatorer (Lassalle, Gambetta), at han kunde sammentrænge en historisk Situation eller en politisk Lære eller et Tidens Krav i en ganske kort, hændelig Formel, som Enhver maatte huske, og som enhver af hans Tilhængere bestandig kunde have hos sig som en Revolver at sætte Modstanderne for Brystet.

Denne Evne hang sammen med hans store Evne som Taler. Han talte i fri Luft altid i korte, fyndige Sætninger, som let kunde opfattes, og hvoraf Intet lod sig overhøre. Han rammede sine Sætninger ind som Kiler, kastede dem ud som Spyd, fyrede dem af som Kugler. Hans Spot hvislede, hans Vid og Haan skar gennem Luften, hans Fortrøstning sang.

Han talte langt heller i fri Luft end i en Sal; han fornam de store Folketaleres Tiltrækning til de mange, folkelig som han var, endda hans Form aldrig var bred og hans Væsen ikke tilgængeligt. Og talte han for de færre, havde hans Ord altid større Rækkevidde end til dem, der var forsamlede i Salen, hvor han stod.

Alligevel var han større endnu som Skribent. Ingen dansk Forfatter har skrevet med en saa velgørende Foragt for det, som ikke er bedre værd end Foragten, og ingen har givet sin Ringeagt Udtryk af saa lys og legende Vittighed eller dulgt sin Foragt paa Bunden af saa afgrundsdyb Ironi.

Mange Gange er det i Hørups levende Live af hans Venner blevet udtalt, hvad han som Forfatter var værd. Men da han (øjensynlig af Uvilje imod, at man kunde opfatte hans Artikler som literære Frembringelser i Stedet for som Tilskyndelser til Handling) aldrig selv samlede dem i Bøger, har Uoverskueligheden af hans Livsværk vanskeliggjort en rent literær Værdsættelse deraf.

En enkelt Gang, da Hørup selv havde indvilliget i at udpege de betydningsfuldeste og for hans Forfatterpersonlighed mest betegnende af Artiklerne til Grundlag for en Karakteristik, sprang han i sidste Øjeblik fra med den Vending, at disse Artikler dog ikke egnede sig til Opbevaring; det var jo alligevel ti Aar igen-

nem den samme Artikel, og lignende. Han vilde som Politiker ikke forveksles med en Literator.

Hvad han skrev, var jo heller ikke Skønskrift paa Papiret, men et luende Mene Tekel paa Væggen.

HERMAN BANG

(1901)

I to læseværdige, velskrevne, men dog meget forskelligt skrevne Bøger *Det hvide Hus* og *Det graa Hus* har Herman Bang opfrisket Erindringer fra sin spæde Barndom og sin første Ungdom og har givet dem sit Indres skælvende Liv.

Hans Forfatterskab var fra første Færd stærkt personligt. Det er Studsen ved hans egen Underlighed, Opdagelsen af hans personlige Særegenhed, der fra først af har faaet ham til at skrive. En tidlig, dog i høj Grad gammelklog Selvbesindelse foranledigede ham til Selvudfoldelse gennem Selvskildring.

Og Selvskildringen var grundig; endog sit Ydre tog han med. I *Haabløse Slægter*, en Bog, der allerede indeholder mange af hans bedste Ejendommeligheder, delte han sig i to Personer, William Høg og Bernhard Hoff, for at kunne skildre sig baade som han havde været og som han var. Heri ligner han, trods Talenternes gennemgribende Uensartethed, Holger Drachmann, der ligeledes i sin Digtning nødigt slipper sin egen Person af Syne, og som baade i sin Ungdomsroman *En Overkomplet* og i sine modne Aars Hovedværk *Forskrevet* har delt sig i to, hinanden ikke meget ulige Romanhelte; det virker, som naar paa et Portræt ved Hjælp af et malet Spejl de to Sider af Modellen paa én Gang ses.

Hos Herman Bang vender den Skikkelse, der svarer til Forfatteren, tilbage som Herluf Berg i *Stuk*. I *Det hvide Hus* forekommer han som lille Dreng under Navnet William, i *Det graa Hus* som Yngling under Navnet Fritz Hvide. Men medens hos Holger Drachmann den Skikkelse, i hvilken Digteren spejler sig,

altid er udført med Idealismens forskønnende Kunst- og bragt i Overensstemmelse med det forædlede Forbillede, der foresvæver ham, er det ganske anderledes hos Bang, hvis hele Attraa som Kunstner er Sanddruhed og Virkelighedstroskab. Med forbavsende Livagtighed har han malt sig selv uden et eneste forskønnende Stænk saavel i Bogen fra 1898 som i den fra 1901, og saaledes, hensynsløst sandhedskærlig indtil Selvironi og Selvspot, har han tegnet sig allerede i sin ældste Roman fra 1879—80: Høg træffer Hoff, som til et Bal pudrer sig foran Toiletspejlet og lægger sig Sort under Øjnene. «Man maa være yndig», sagde han. — «Jeg forstaar ikke, hvor du gider», sagde William. — «Kære, Stregerne under mine Øjne har gavnet mig mere end hele Talanget». William stod lidt. «Du er egenlig en Charlatan, Hoff», sagde han. — «Ja, bedste Ven, det véd jeg da nok». — Hoff lo, «det er Ulykken». Der er en ikke ringe Overlegenhed i denne Frihed for Selvskaansel. Er den skildrede Skikkelse sminket, saa er denne Fremstilling Kunst uden Sminke, lidenskabeligt samvittighedsfuld, uomtaaget af Selvkærlighedens Drift til at forædle Æmnet.

Dog Selvbesindelsen har i Bangs Sjæleliv et Særpræg, der udskelner den fra Selvopfyldtheden hos saa mange andre Digtere. Den er sammenvævet med Slægtfølelse. Næsten som Personerne i det oldgræske Sørgespil har Bang sit Liv igennem følt sig som levende under en Slægtskæbne, indoptaget i den, tragisk bestemmet ved den, og fra denne Følelse stammer hos ham det Tungsind, der gennemtrænger Alt, hvad han skriver. Hos ham blandes en — noget vel hyppigt frembrydende — Stolthed over at tilhøre en Adelsfamilie, der har frembragt udmærkede Mænd, og en nedslaaende Følelse af at være udgaaet fra en Slægt i Nedgang som et af dens sidste saftfattige og blege Skud. Lige saa heftig som hans ærgerrige Trang til at gøre sig gældende i Egenskab af mærkeligt Enkeltvæsen, var tidligt hans Følelse af at være samfast, samskyldig med den stort anlagte og senere vanartede Familie, fra hvilken han stammede ned. Derfor begynder hans tidligste Roman med Ordene: «Det var en gammel Slægt, graa af Ælde i Landet»; derfor handler hans sidste Bog om Ekscellencen, der allerede forekommer i *Haabløse Slægter*, og derfor fortælles allerede i denne Bog, hvorledes den unge Hovedperson sysler med Darwin, men i Darwinismen ikke ser stort andet end Arvelighedsloven; thi for den har han Brug.

Sikkert har den megen Grublen over Forholdet mellem Slægten og den Enkelte overhovedet ført Herman Bang ind paa den fysiologiske Grundsynsmaade, han er bleven tro; den har tidligt stillet ham tvivlende overfor den overleverede Lære om Viljens Frihed, og har bidraget sit til at bevare ham saa rationel, som han bestandig er forbleven, endda det skulde synes, at han i sit Temperament havde stærke Tilskyndelser til at indlade sig med det Forstandsfremmede eller Forstandsfjendske. Men nej, trods et overstrømmende Følelsesliv, en dirrende Ømfølsomhed, et Grundhang til at vugges af Stemninger, løftes og især sænkes af dem indtil Tungsindets sorte Afgrund, er han — i Modsætning f. Eks. til Strindberg eller Garborg eller Jørgensen i Norden, Bourget og Huysmans i Frankrig — forbleven rationel, i hans eget Sprog maaske «materialistisk», skønt Ordet er lidet træffende. I ethvert Tilfælde afgjort virkelighedskær. Hans modtagelige Nerver er ikke svage Nerver.

Dog paa samme Tid som Bang saaledes grublede over sin Sammenhæng med den fædrene Slægt, den «gamle» Slægt, droges hans Følelses- og Fantasiliv naturligvis ikke mindre stærkt til hans Moder, der jo kom ind i denne gamle Slægt «ny og fremmed». Han tilegnede hendes Minde Romanen *Tine*, hvis Indledning skildrer og takker hende. Hun forekommer under det Navn Stella, hun i de nye Bøger bærer, allerede i *Haabløse Slægter*. *Det hvide Hus* drejer sig alene om hende og maler hende med sønlig Kærlighed og Begejstring, men mærkværdigt nok, hvad der i højeste Grad er anerkendelsesværdigt, uden ringeste Forherligelse; der tillægges hende ikke en eneste stor Egenskab uden en ubestikkelig Sanddruhed; hun staar som et Billede, der er «Ungdom og Smil, Ynde og Sorg, Glæde med bedrøvede Øjne, Tungsind, der ler med en kruset Mund; hjælpeløse Hænder, som kun véd at hjælpe de andres Nød, fine Lemmer, som myger sig i Solen og fryser, naar Sol gaar ned . . . Ingen Rose, ingen Lilje heller. En selsommere Blomst med sære Fibrer, en mangefarvet Kalk, skøn i Lyset, som mod Aftenstid lukker sig sky». Livfuld Naturlighed, en undertrykt, men sydende Uafhængighedsdrift, utilfredsstillet Længsel efter Elskovslykke, Hiertensgodhed, megen barnlig og barnagtig Lyst til at se alle Væsener tumle sig frit, er Egenskaber hos hende, der lyser frem af Sønnens Erindringer; saa er der dertil lagt hende visse skærende sande, pessimistisk bitre Ytringer i Munden, der føles som hans egne, ganske paa samme

Maade som i den næste Bog Bedstefaderen nu og da taler tungsindigt om dansk Politik i Vendinger, som er Sønnesønnens. Men Bang har sat sin Moder det Minde, han foran *Tine* fortæller, hun har bedt ham om.

Grublende som han er, har han imidlertid ikke nøjedes med at forklare sig selv og sit Forfatterskab ud fra Slægten. Han har ført det tilbage til Land og Tid. Det er væsenlig bestemt ved hans Fødsel paa Als og ved Aaret 1864, hans store Oplevelse som seksaarig Barn, der greb ind i Familiens Liv og fordrev den fra Øen. I Slutningen af *Stuk* siger en Person disse sande Ord om 1864: «Jeg tror egenlig, vi mistede alle et eller andet usynligt Ben eller en Arm, og hemmeligt gaar vi vanføre omkring og har aldrig forvundet Blodtabet», og han forklarer en stor Del af den urolige Virksomhed i Landet sidenhen saaledes: «Det er ikke andet end Saarfeberen fra Dybbøl.»

Der er noget af denne Saarfeber i Blodet hos Bang. I *Det hvide Hus* hedder det om Moderen: «Hun havde Vandresyge». Denne Vandresyges Uro er gaaet over i hans Stil. Men gennem hans hele Livsværk drager sig Billeder fra Krigen, Minder om Ydmygelsen og Nederlaget. Træffende og dybt har han selv derfra udledet sin Tilbøjelighed til at skildre «Sammenstyrtning, Tilintetgørelse, Død, Ruin». Og hans Arbejder hører hen med til den Gruppe af Bestræbelser, som har fundet Sted for at retlede Slægten i dens nye Stilling efter Sammenbruddet, er hvad Troels-Lund nylig kaldte «et Enkeltudslag af en stor Fællesbevægelse i Danmark efter 1864 med Folkets Genrejsning og Selvhævdelse som Maal», kun at man ikke maa vente Frejdighed af Bang, alene Afsløring.

Forsaavidt Flegma og koldblodig Ro er danske Egenskaber, maa Herman Bang kaldes meget udansk. Hans Følevornhed er dog kun den Overdrivelse af dansk Blødhed, der møder os hos H. C. Andersen, en af hans aandelige Stamfædre. Og J. P. Jacobsen, hvem han saa indtrængende har studeret, var saare dansk. Det Sygelige hos Bang virkede en Tid lang som Unatur, fordi han selv kælede for det. Han sætter en Art Ære i ikke at være sund. Han har aldrig givet sig ud for at være, hvad Digteren ellers fremfor Alt vil synes: frisk. Der et gabende Svælg mellem ham og Aander som Poul Møller, Julius Lange eller Henrik Pontoppidan. Denne sidste er endog, øjensynligt af Lede ved den yderligt dramatiske Stil i Roman og Novelle, vendt tilbage

til den gammeldags ligefremme Fortællen. Men Bangs nervøse Fortællerstil med dens undertiden forvirrende Uro har intet fremmed Præg; den er saare nær beslægtet med Jonas Lie's. Og det er mange Aar siden der lod sig spore fremmed Paavirkning hos Bang; neppe siden han i Indledningskapitlet til *Stuk* efterlignede Indledningen til *Nana*.

En mærkelig Særhed hos ham som Stilist er hans Indbildning at kunne skrive Vers. I et Land, hvor Versets Kunst staar saa højt, er det ugørligt at tilbyde som Vers Linjer uden Velklang, uden Rytmik, uden varsomt og sikkert Ordvalg. De har ikke andet af Vers end Fordrejelsen af Ordenes naturlige Orden; men Bang tror, at han er poetisk, naar han i Steden for at skrive: «Men da saa mit skræmte Øje et frygteligt Syn», lader trykke:

Men da, et frygteligt Syn
mit skræmte Øje saa.

Dog dette er kun en Særhed blandt de talrige, der udgør Manden og hans Talent. Hvis Dr. Moreau har Ret i sin gamle Sætning: «Geniet er en Nevrose», saa er Herman Bang et Geni. En Nevrose er han i ethvert Tilfælde.

Som Roman- og Novelleforfatter er Herman Bang den skælvende Nerve i det danske Aandsliv, overfølsom og spændt.

Selvfornemmelse, Slægtfølelse, Fædrelandssind, alle stærkt udviklede, opløser sig hos ham i Vemod, bliver intensive, haabløse, tilbageskuende.

Hans Formaal som Kunstner er, ogsaa hvor han er sysselsat med Fortiden, Gengivelsen af Øjeblikkets dirrende Liv. Han giver det mod en Baggrund af Tungsind.

Yderligt selvfølende og medfølende, som han er, udmunder i Kraft af Tungsindet alle Følelser hos ham, Beundring og Sværmeri saa godt som Deltagelse med Tilværelsens Ofre, i en omfattende Medlidenhed.

Livets Uro savnes aldrig i hans Bøger, men vel et Hvilepunkt. Han frygter kun Livløshed, ikke Fagter, St. Veitsdans, Nervekrampe i Foredraget.

Hans Fortællinger er Skuespil uden Aktinddeling, med stakaandet Replikskifte. Hans Stil er en Lyskaster, der hvert Øjeblik flytter Lyset, derfor ogsaa Mørket, og ikke under den Læsendes Opfattelse nogen Ro.

Han føler sig selv som en tragisk Skikkelse (derfor hans Kærlighed til Ibsens Osvald), og han er som Skribent en Nervøsitetens Tragiker, der opsøger og fremstiller de Tragedier, som det, man kalder Hverdagslivet, rummer.

Man maa kanhænde udvide det gængse Begreb om Danskhed for at opfatte ham som Dansk. Han kunde synes afgjort udansk, sær og søgt, som han er. Men han nedstammer som sagt fra de to danske Digtere, der har gjort stærkest Indtryk i Udlandet ved Oprindelighed, H. C. Andersen og J. P. Jacobsen.

Fra Andersen har han taget Følsomheden, fra Jacobsen Inderligheden i Arv.

Særheden er hans egen.

HANS KAARSBERG

(1898)

Der staar et Sted i Bogen *Langt ude*: «Den Mand, hvem den gode Gud i sin frygtelige Naade en Gang har skænket en Jægers Sjæl og Legeme, den Mand bliver aldrig som de andre gode Borgere. Han er — han er som en velsignet Forbandet.» Det passer paa *Hans Kaarsberg*. Han bliver aldrig som de gode Borgere; han er saare lidet borgerlig; velsignet med al den Glæde, som de skarpeste Sanser for Naturen i dens bevægede Liv og dens Hvile kan forskaffe et Friluftsmenneske: forbandet med Lidelsen ved at skulle underkaste sig Regler og Tvang, stadig plaget af Udvé, af Længsel efter et frit, ensomt Liv derude, *langt ude*.

Det Billede, der tegner sig af Kaarsberg i Ens Fantasi, naar man næsten kun kender ham fra hans Skrifter, er nærmest det af Helten i en Drachmannsk Digtning. Han er Drachmanns farende Svend. Han føler sig selv som en saadan, skriver etsteds: «Som en fattig, farende Svend fra Kunsts og Videnskabs store Værksted har jeg talt de sorte Andeflokke ved Theben og Stoddene ved den gule Don». Værkstedet, han kommer fra, er

da ikke et almindeligt Haandværks; men Drachmanns farende Svende synes ikke heller at komme derfra, og han har tilfælles med dem Kækheden, det Samfundsudæskende, Durtonen i alt hvad han siger og synger, Fremmedheden for det Dæmpede, Hemmelighedsfulde, Klogttavse, Glæden over Jorden i ensomt Drømmeliv og Flakkeliv, i hastigt vekslende Stemningers Opsving og Nedslagenhed, i den muntre Støj af Fuglekvidren, Bægerklang og Jægerbøssers Skud i Skud.

Og dog er denne farende Svend alvorligere og tungsindigere end Drachmanns. Han er som alle store og smaa moderne Titaner en lænket Titan. Han føler med Kongeørnen, hvem den hellige Skomagers fregnede, langbenede Dreng har vingeskudt og som maa sidde forpint med Snor om Vinger og Fødder i Buret, der er anbragt i det lave, kvalme Skomagerværksted. Han formaar at leve sig ind i den stærke Bjørns Sjæleliv, mens den Vinteren igennem ligger i Hi; han kender de ængstende Drømme, der under Vintersøvnen hjemsøger den, deriblandt den frygteligste af alle Vinternattens Drømme, Bjørnehiets Mareridt, at Menneske-Uslingerne fanger Bjørnen levende, smeder den en Mundkurv, stikker den en Jernring gennem Næsen, giver den en Stav i Kløerne og lader den Usleste slide i Ringen, mens Pøbelen ler. Han sammenligner sin smertelige Udlængsel, en Smerte, som efter hans egne Ord «faa Mennesker kender fuldtud», med Vandrefalkens, naar den stakaandet og med gabende Næb basker mod Fuglehusets snavsede Stænger, eller med den sorte Panters, «naar den pludselig springer fra Burets Krog, fra glødende Drømme paa stinkende Halm, og hvæsende ryster Jernstængerne med sine endnu frygtelige Klør». Hans Fantasi følger her Veje, ad hvilke Kaalunds som Lyriker gerne gik.

Der er megen Lyrik i hans egen Natur, ikke erotisk Lyrik, ikke Nattergalelyrik; Stærelyrik kunde man kalde det. Han synes at have tænkt paa sit eget inderste Væsen, hvor han skildrer Stæren, der midt i sin hastige «Klarinet-Tremolo» til Hunnen bryder af, lader Hunnen flyve, og med stille, sænkede Vinger, med de kloge, klare Øjne skuende opad mod den blaa Himmel, med sit gule Næb fløjter den Tone, der hverken er Visens eller Salmens eller Elskovssangens, men Stærens egen, en betagen Sjæls Henrykkelse over den varmende Sol og den vaagnende Natur.

Han er som Landskabsmaler, Marinemaler, Dyrmaler afgjort lyrisk, saa virkelighedstro han end er. Han glæder sig ved

Naturvæsenernes Kraft og Drift, skildrer med Forkærlighed deres Parrings Lykke, saaledes Oddernes, Skildpaddernes, Pindsvinenes Bryllup. Han kender særligt Fuglenes Udseende, Liv og Vaner som faa andre, og maler dem med en Sikkerhed som selve den svenske Fuglemaler Bruno Liljefors. Han skildrer den smukke Tjurs lynsnare og sikre Flugt og Fasanhanernes Ubehændighed, naar de flyver mod Grenene i en udtyndet Storskov, saa de styrter døde til Jorden. Han elsker alle Himlens Fugle som alle Markens Dyr, og hvad han elsker, det ender han altid med at myrde, det skyder han altsammen med Vellyst og Vemod. Thi han forsømmer aldrig at fælde en Vemodstaare over den Faldne. Med hvilken Begejstring taler han ikke om Sneppen, Foraarsbebuderen, Sandhedsvidnet, der aldrig varsler urigtigt! «Den staar i den danske Naturs spirende Rigdom. Den skuer med sit store, mørke, tungsindige Øje paa dette Foraar, der er underfuldere end alle andre Landes — indtil den lider Sandhedsvidners Skæbne: At faa sit Hjerte knust i en Hunds Flab.»

Da Kaarsberg i sin Tid blev afdøde Vilhelm Dinesens Efterfølger som Forfatter af Jagtbreve, og da han besidder en Kærlighed til Naturen, et Kendskab til Dyreverdenen og et Hang til Eventyr i fremmede Lande. der ikke er ringere end den Afdødes, laa det nær at sammenligne ham med denne, og den højst uretfærdige Opfattelse er undertiden bleven hørt, at Kaarsberg som Fortæller af Jagthistorier skulde være en Efterligner af Dinesen. Det er han slet ikke, og inderst inde ligner de end ikke hinanden. Kaarsberg er baade som Menneske og som Forfatter en mindre sammensat Natur, men til Gengæld en, der anderledes føler sig paa Kant med det oprettede Tugt- og Forbedringshus-Samfund. Naar Dinesen ivrede mod Borgerskabet, saa var det vel dels fordi det ikke frembragte Helte, men dels fordi det ingen Junkere havde. Han holdt meget af Friluft, men ogsaa meget af Saloner, meget af Ensomhed, men ogsaa meget af fint, fremmed eller indenlandsk, Selskab. Jagtbrevet var ham et Paaskud til i Anledning af Vildgæssene at fortælle Anekdoter, krigeriske og erotiske, Bonmots paa fremmede Sprog og Herregaardserindringer. Snaksom og adspredt som han var, rodede han det Alt, Prosa og Vers, Jægererfaringer, Verdensmandspralerier, Naturstemninger mellem hverandre. Han er den danske Literaturs Fyrst Pückler, rigtignok en Pückler i mindre Stil. Kaarsberg er simplere, djærvere, mere Carit-Etlarsk; han

holder af brave Vildttyve og raske Kosaker og tapre Hævnere. Der er i hans Naturel noget, der minder en Smule om den franske Digter Richepin. Kaarsberg vilde godt til Livsang kunne vælge sig Richepin's turanske Marche, der begynder:

Toujours, par monts et vallons
Nous allons,
Au galop des étalons
Toujours, toujours, à travers
l'univers
Aux espaces grands ouverts,
Toujours, toujours de l'avant,
En buvant
La liberté dans le vent.

(Altid over Bjerge og Dale lader vi Hingstene gaa i Galop. Altid, altid tværs igennem det store, vide Rum. Altid, altid fremad at drikke Frihed i Vindens Pust.)

Der er Nomadeblod i hans Aarer. Skønt han af borgerlig Stilling er en velanset Læge, er han i Grunden en bosat Nomade, der kunde nøjes med et Telt.

Som Kunstner har han ikke sin Styrke i at holde Stilen. Han har etsteds en meget dygtig Skildring af en ældgammel Trold, der bor dybt nede i en Skovkedels Dyb; den har en uhyre skaldet Bringe og en Gorillamund, hvad jo er meget naturligt. Men at den, naar den giver sig til at tale, siger *Konkurrence*, det klinger nederdrægtigt. Det klinger, som naar Havmanden i Brønden paa Dagmarteatret i *Klokken, der sank* siger *Pasja* og viser sig indviet i de tyrkiske Forhold. Ganske lige saa uægte lyder det, naar Forfatteren et andet Sted, hvor han atter søger det samme Utyske og overhovedet gentager sig ubehændigt, i to paa hinanden følgende Sætninger i eget Navn bruger Ordet *Trold* og Ordet *absolut*. «Naar En er heldig, kan En træffe *Trold* der» og «et Sted, hvor jeg *absolut* intet havde at gøre». Værre Stilløshed skal man søge om, *Trold* hører hjemme i poetisk Sprog, *absolut* er Jaskesprog for *afgjort* eller *ubetinget*. Dog det værste — i det mindste for mig — er den Norskhedsaffektation, hvortil nu ogsaa denne danske Forfatter er forfalden, og som ender med at æde al dansk Natur ud af vort Sprog. Det skal være dansk, dette: Naar *En* er heldig, kan *En* osv., eller disse evige Udbrud: Hej, *for* en Jagt! Hej, *for* et Held! Aa, *for* et Held! Det er det rene Skaberi.

Og ret skrækkeligt er det, at her de berømte Navne gaar i Spidsen. Det giver et Sæt i Læseren, naar han i Drachmanns *Brav-Karl* midt imellem nogle af de smukkeste Sange, der findes paa Dansk, snubler over Vendinger som: *For* en Skruestik! ɔ: Hvilken Skruestik! eller: *For* gode Mennesker, der er i Verden! Von Tyboe vidste godt, at det paa Norsk hed: *Æg maa lage meg til*; men han sagde dog paa Dansk: *Jeg maa lave mig til.* Hvis de danske Poeter lavede sig til at generobre Norge, Skaane, Halland, Blekingen og Estland, saa Kongen af Danmark engang igen med Rette kunde kalde sig *de Venders og Goters*, saa vilde de maaske overvurdere deres Kræfter en Smule, men ingen Dansk kunde tage dem denne Bestræbelse ilde op. Dette Abeagtige derimod, som ytrer sig i, at hvad de læser, smitter af paa dem, saa de glemmer deres Modersmaal derover, er ret nedslaaende og virker dobbelt uheldigt paa en Tid, hvor Nabofolkene saavel i Øst som i Syd svimler i Fædrelanderi og visselig ikke røber ringeste Tilbøjelighed til at efterskrive dansk Sprog eller Stil. Hvem skal værne om Sproget og udvikle det i dets Aand om ikke Digtere og Skribenter! Men den, der kan sige: *Hej, for et Held!* har mistet Sansen for, hvad der er dansk og udansk.

Saadanne Pletter ærgrer des mere, fordi Hr. Kaarsberg ellers fører en saa veltalende og malerisk Pen. Han kan nu og da anvende for burschikose Vendinger (som hans Yndlingsudtryk: *Skidt eller Kanel*), men han har Evnen til at fremvirke Stemning. Han kan male Havets evige Farveskifte og gengive dets snart stigende, snart dalende Musik. Han kan give en Forestilling om Nattens Mørke i en Sumpegn med dens Lydhørhed og dens Udvisken af alle Linjer og Former, om øde Skovmarker, hvor Snestormen har kastet de sorte Stammer mellem hverandre, saa de ligger der «som Pinde i Skrabnæsespillet». Han dvæler tidt ved Efteraarets Vemod og hvad det for Mennesket varsler om, det Tidspunkt, hvor Alt er forbi. Ja, han har i Grunden givet sig selv helt og holdent i disse Naturskitser, sin Hu, sin Samhu og sit Liv saa fuldstændigt, at han har foregrebet sin Død. Paa de sidste Blade af *Hr. Joachim* i Afsnittet *Den sidste Nat* har han øjensynligt fremstillet Dødsstunden, som han haaber den for sig selv, naar han engang fra den stærke og utrættelige Jæger er bleven den *forhen* saa stærke osv., og har udmalet sig de Følelser, han tænker sig i denne Stund at maatte gennem-

leve. Skønt han ofte har maattet høre, at han var «et fremmed og unyttigt Dyr i Husholdningen», vil det da forekomme ham, at han ligefuldt «har levet rigt og menneskeværdigt og aldrig har sveget Nogen», og Dødsenglen vil komme i lys og hvid Kvindeskikkelse, lys som den lyse Sommernat, hvid som den solklare Frostdag, skøn som de Kvinder, han har elsket. Og han vil dø, som han har levet, «ren for Bitterhed».

Kaarsberg gør da tilsidst med dette sit andet Jeg, som han gjorde med sin Yndling, Sneppen, slaar det (eller sig) ihjel og fælder en Vemodstaare over den Faldne.

DIGTERISK BEHANDLING AF FORBRYDELSE OG STRAF

(1902)

I

Kjøbenhavn svælger i Mordforestillinger. Flerdobbelte Mordforsøg i Hummergade, Modermord paa Vesterbro, Mordsagen i *Den røde Kappe* paa Folketeatret og nu Palle Rosenkrantz's *Mordet i Vestermarie*.

De to Mordere, der tilhører Øjeblikkets Virkelighed, vækker ingensomhelst Deltagelse. Overfor dem rejser sig kun, for saa vidt de er tidligere straffede Personer, det Spørgsmaal, hvorvidt den formentlig «forbedrende» Straf gør andet end yderligere at ødelægge Individet.

Brieux's Skuespil *Den røde Kappe* er et udmærket bygget og med sindrig og fin Menneskekundskab gennemført Drama, der har Virkelighedens Liv, skønt Alt deri tjener den Hensigt at afsløre fordærvelige Tilstande i Retsvæsenet og advare mod forhastede Slutninger angaaende en Anklagets Skyld. Sigtet har hverken ført Forfatteren til uretfærdige Angreb eller til Overdrivelse, saa oprørende Helhedsbilledet end er.

Palle Rosenkrantz's Fremstilling af *Mordet i Vestermarie* har kun den Lighed med Skuespillet, at i begge er Forhørsdommeren

ganske paa Vildspor. Rosenkrantz, der holder sig saa nær som muligt til en virkelig Tildragelse fra Aarene 1833--35, har nøjedes med at blæse Liv i de gamle Aktstykker og har desuden taget adskillige Hensyn, som ikke trykker Den, der gaar til Værks med fuld digterisk Frihed. Han undgaar f. Eks. at nævne Navnet paa den Auditør, der begaar Retsvildfarelsen og som fremtvinger en Tilstaaelse ved Tortur, har sandsynligvis ikke villet bedrøve endnu levende Slægtninge af ham.

I den moderne Skønliteratur afspejler sig Samtidens Syslen med forskelligartede Retsspørgsmaal. Politi-Embedsmænds Optegnelser eller Livserindringer har dels fremstilt Opdagelsen af Forbrydere, dels udfoldet disses Tænkemaade og Sjæleliv. De saakaldte Detektiv-Romaner og Skuespil spænder ved Skildringen af Opdagernes Kløgt, deres Snedighed i Uddragelsen af Slutninger og deres Jæger-Energi i Forfølgelsen af det farlige Bytte.

Ved Aaret 1830 gav Bulwer i *Eugen Aram* den første moderne Roman om den interessante Forbryder. Længe efter behandlede Dostojevski Spørgsmaalet om den simple Morders Skyld, paaviste de Vrangslutninger, i Kraft af hvilke han for sig selv søger at retfærdiggøre sin Handling, og vakte Deltagelse for sin Raskolnikov som for et Væsen, hvis ædlere Attraa i Forening med hans Forstands Spidsfindigheder vildleder ham, idet han paa sin Livsfart følger et misvisende Kompas. Skønt Dostojevski uden Vaklen fordømmer Raskolnikov, var der dog i hans Behandling af ham noget af den Ærefrygt, Russeren ofte nærer for Forbryderen, ligesom visse af Oldtidens Folkeslag for den Sindssyge.

I Sven Langes nylig opførte Skuespil *En Forbryder* gaar Forfatteren endnu videre end Dostojevski; han behandler her Morderen med en vis Ømhed, begrunder hans Adfærd saaledes, at han kommer til at staa i det gunstigste Lys og højt over de smaalige, grumsede, selvretfærdige Sjæle, der driver ham til Ugerningen. Han bliver Forbryder af Stolthed, hvor svag han end er, som hos Kleist Michael Kohlhaas blev Forbryder af Retsfølelse og Retsbevidsthed.

En egen Gruppe af derhen hørende Skrifter udgør de Bøger, der som Stepniaks *En Nihilist* giver politiske Forbryderes Livsroman. I den nævnte Fortælling ser vi unge Mænd og Kvinder sysle med Mordanslag eller endog udføre Drabshandlinger paa en saadan Maade og i en saadan Aand, at Forfatteren betragter

dem ikke blot som aldeles uskyldige, men som Helte og Heltinder. I Sammenligning med dem tager den hele embedsrette Verden, der dømmer dem, sig ud som en eneste Forbryderbande.

Saa langt Tolstoj er fra at være en Oprører og saa lidet han i sin Roman *Opstandelse* giver sig af med politiske Mordforsøg, saa gaar han dog i sin Medfølelse med Retsplejens Ofre og i sin Fordømmelse af den hele Dommervirksomhed, hvad enten den udøves af Nævninger eller af faglærde Mænd, endnu videre end en Revolutionær som Stepniak, netop fordi han slet ikke tager andet for sig end en ganske almindelig Kriminalsag. Han lader det ene af Rettens Medlemmer være den egenlige, fjernere Aarsag til den Anklagedes og Dømtes Ulykker.

Mindre sammensat er det sjælelige og sædelige Spørgsmaal i de Tilfælde, hvor den Anklagede simpelthen er uskyldig og hvor en Retsvildfarelse begaas. Her kan naturligvis opstaa yderligere, ja umaadelige Forviklinger, i Fald stærke Samfundsmagter efter Vildfarelsens Opdagelse anvender alle Midler for lige fuldt at lade den forblive i Kraft, som det skete under den sidste store Statsaktion i Frankrig. Men ellers er Valpladsen her forlagt fra det politiske og moralske Omraade til det intellektuelle.

Det kan nu tænkes, at Dommeren simpelthen er yderst enfoldig, da kommer vi ud i Vaudevillen eller i Farcen som i Hostrups gamle *Eventyr paa Fodrejsen.* Eller han kan være et særdeles godt Hoved, men ærgerrig og indbildsk, en Levemand uden altfor mange Skrupler, en daarlig Menneskekender uden sædelig Finfølelse, der halsstarrigt gaar videre og videre ad sit Vildspor som i Brieux's *Den røde Kappe.*

Hos Palle Rosenkrantz tænker den iltre, selvsikre Dommer ikke paa at opnaa Forfremmelse ved sin ilde anbragte Tjenstiver. Det er ganske vist let og forsigtigt antydet, at han er svag for smukke Kvinder, og han møder af den Aarsag nogen Misbilligelse hos Præsten; men dette Forhold har ikke gjort ham forsømmelig eller skødesløs i sin Retspleje. Han er rettænkende, skønt han i højere Grad end det i Bogen udtrykkeligt siges, er indskrænket, hjerteløs, hidsig og brutal. Hele Vægten hviler paa, at han tager fejl og lader et Medmenneske bøde grusomt for sin Fejltagelse. Langt mindre mod ham som Enkeltmand end mod det hele System, hvortil han svarer, er da Bogens alvorlige Anklage rettet. Men saa smuk og stærk er den Følelse, der ligger bagved, at Skriftet snarere er ment som en almindelig Ad-

varsel til dem, der dømmer, end som Angreb paa Inkvisitionsprincipet; thi Rosenkrantz har stærkt og tydeligt nok udtalt, at intet Princip sikrer mod den Uret, Vildfarelsen har i Følge. Han véd, at det er paa højere Kultur og bedre Menneskekundskab og mere udviklet Dømmekraft, at det til syvende og sidst alene kommer an.

Med overordenlig Flid og Omhu har han sat sig ind i hin gamle bornholmske Mordsag, gransket ikke blot Protokoller og Aktstykker, men Landet, Befolkningen og Mindet om de i hin Sag optrædende Personer. Han kender Befolkningens særegne Udtryksmaade, f. Eks. det pudsige Udtryk «en *ført* Mand» om en ikke paa Øen Indfødt, som bosætter sig der. Og i alt, hvad der gengives af den stedlige Almues Udsagn, er det, som hørte man den bornholmske Betoning. Alle Traadene er fortræffeligt redede fra hverandre, og de vigtigste Personer har hver sit tydelige Aasyn. Lidt betænkelig bliver Læseren kun, hvor i de mange Samtaler det Tildigtede blander sig stærkt med det Stadfæstede. Uden Tildigtningen, hvis Formaal kun er at levendegøre, vilde Læseren ganske vist ikke komme igennem den vidtløftige Retssag. Men undertiden er Skillelinjen ikke let at spore, og til historisk Roman egner Stoffet sig nu en Gang ikke.

Har man imidlertid gjort dette Forbehold, saa maa man højligt anerkende den Sikkerhed, hvormed Hovedpersonerne, Kancelliraaden og Avditøren af Overklassen, Hans Jørgen, Hans Kuld, dennes Kæreste Rasmusken, den gamle Bonde P. West og Sandemanden Holst er sete og hørte. Offeret Hans Jørgens Blidhed og Fatalisme, Hans Kulds Brøsighed og Raahed overfor Kæresten, overhovedet hele denne Kvindeskikkelse med dens ulykkelige Skæbne, naturlige Vildhed og gode Egenskaber staar levende for En. I Bogens Slutning har Forfatteren lagt sit eget rent menneskelige Syn paa Sagen i Munden paa den sidst stemmende Assessor i Højesteret, hvis Tale anføres. Denne Assessor anvender en for det Aar 1835 mærkeligt nymodens Sprogbrug. Her falder Palle Rosenkrantz ud af Stilen og anslaar sin egen Tone.

I andre Bøger har denne hans Tone været en Verdensmands og et Verdensbarns. Her har den en vægtigere Klang. Den Maade, hvorpaa han som Forfatter lader sine juridiske Kundskaber træde i den menneskelige Dannelses Tjeneste, minder en Smule om P. V. Jacobsens Holdning i det fine Kriminalstykke *Trolddom*.

Saaledes synes da nu i moderne Skønliteratur Spørgsmaalet

om en uretfærdigt eller retfærdigt idømt Straf belyst fra alle Sider. Tilbage staar dog en Behandling af det dybere gaaende Spørgsmaal om selve den «retfærdige» Strafs Værdi og Nytte. De videnskabelige Anarkister som Krapotkin og en enkelt ung dansk Forfatter Emil Rasmussen fraskriver vore Fængsler og vore Straffe enhversomhelst Værdi. I Amerika har man ogsaa enkelte Steder gjort Forsøg paa at erstatte dem ved en Art systematisk Opdragelse af Forbryderne. At Rottingstraf for Børn blot er af det Onde og at Fængselsstraf for Voksne kun virker til Fordærv, hvor skyldige de Paagældende end er i det, for hvilke de blev dømte, synes en afgjort Sag. Om Straffen afskrækker, er et aabent Spørgsmaal. Paa samme Tid synes det umuligt at ophæve al Straf.

Her foreligger da en ny Verden af Opgaver til Undersøgelse og Drøftelse i videnskabelig som i kunstnerisk Form.

II

Æmnet er saa rigt, at det samtidigt behandles i alle Literaturer.

Med Jupiter begynder man, som Romerne sagde, og det er derfor billigt først at nævne Anatole France. Ingen nulevende overtræffer ham i Pennens Brug. Hans lille Fortælling *Retssagen Crainquebille*, der i den illustrerede Udgave koster fra 600 til 80 Francs, er i disse Dage for første Gang blevet let tilgængelig i Bogform (i *Cahier de la Semaine*) til en Pris af én Franc. Det er ikke fire Ark; men paa dette snevre Rum er sammentrængt en Historie, fortalt med al France's Blidhed og Jævnhed, Bitterhed og Skarphed. Fra disse Blade slaar en Aand Læseren i Møde, der er vore Dages Samfund uendeligt overlegen. France dømmer dette Samfund med samme Ringeagt som en Anarkist, paa samme Tid som han ynker det som Vismand. Og saa er den lille Fortælling dog helt gennemtrængt af Medlidenhed med Samfundets Ubeskyttede og Forsvarsløse.

Handlingen er saa simpel, at den kan genfortælles i faa Linjer. En brav gammel Mand, der driver Gadehandel med Grøntsager, er standset med sin Kærre paa et stærkt befærdet Sted i en Gade udenfor en Butik, hvor han venter paa sin Betaling for solgte Purreløg, da Betjenten opfordrer ham til at passere Gaden. Denne hører ikke hans Mumlen: «Jeg venter

paa mine Penge», opfordrer ham anden og efter et Mellemrum tredje Gang, sætter ham saa fast, rasende over hans «Trods mod Øvrigheden», og beskylder ham overfor Dommeren for at have sagt det folkelige, franske Skældsord mod Politiet — som han ikke har taget i sin Mund. Dommeren tror Betjentens Bekræftelse mer end Almuesmandens Benægtelse, idømmer ham fjorten Dages Fængsel og en Bøde paa 50 Francs.

Da han kommer ud af Fængslet, har hans Kunder imens forsynet sig hos en Anden og vender sig fra ham som fra en straffet Person. Han synker dybere og dybere i Fattigdom og Elendighed, saa han tilsidst ikke véd anden Udvej til at skaffe sig Tag over Hovedet, end den en Aften at opsøge en Politibetjent og sige det Skældsord til ham, han sidst med Urette blev anklaget for at have udstødt. Men denne Betjent, der staar i stoisk Ro mod en Lygte i øsende Regnvejr, ringeagter Fornærmelsen og rører sig ikke af Pletten, saa endog denne den Elendiges sidste Tilflugt slaar fejl. — Det Hele er fortalt som kun Anatole France kan fortælle. Ære være osv.!

Yderst forskelligartet er den Kriminalhistorie, som Gustaf af Geijerstam har udgivet under Titlen *Nils Tufvesson och hans moder*. Her som i Palle Rosenkrantz's Kriminalroman om Mordet i Vestermarie er det en Begivenhed af det virkelige Liv, som er genfortalt og kun sjæleligt uddybet. Medens den bornholmske Retssag hørte Fortiden til og var glemt, er denne vel neppe en halv Snes Aar gammel og dens Uhygge endnu i ganske frisk Minde. Geijerstams Opgave har ikke været den at afsløre en Retsvildfarelse, men at vække menneskelig Deltagelse for Hovedpersonerne i et afskyeligt Blodskams- og Morddrama. En Moder, der længe har levet i Kærlighedsforbindelse med sin egen Søn, myrder i Forening med ham Sønnens unge uskyldige Hustru, som hun selv har bevæget ham til at ægte i Haab om derved at slaa farlige Rygter ned. Geijerstam, der som ingen Anden kender den svenske Bondes Natur og Væsen i Godt og Ondt og hvis Almuefortællinger hører til den svenske Literaturs ypperste Ting, har fortræffeligt løst den Opgave at stille os Forbryderne lyslevende for Øje, eftervise den forbryderske Tankes Opstaaen og den sjælelige Tvang, der driver til dens Udførelse. Saa stærkt Ugerningen frastøder ham, nærer han dog en Art uvilkaarlig Beundring for Inga Persdotters Karakterstyrke; hun staar for ham som en Ætling af Sagaernes haarde og hensynsløse Kvinder.

Man vilde kunne følge Fortællingen med fuld Interesse, var kun ikke Forholdet mellem Moder og Søn saa modbydeligt og Mord handlingen saa oprørende, at man ikke fornemmer nogensomhelst Medfølelse med Forbryderne. Man forstaar dem, det er sandt; men det er paa Tide, mod Kvindeordet: «At forstaa Alt er at tilgive Alt» engang at sætte det Mandsord: At forstaa Alt er: ikke at tilgive Noget; det vil sige: Man kan begribe Aarsagerne til en Gerning, og den bliver lige væmmelig endda.

Emil Rasmussens Roman *Skorpionen* vil vække Opsigt og fortjener at gøre det, oprindelig og tankeførende som den er, et Arbejde, hvormed denne unge, flersidigt begavede Forfatter slaar igennem. Denne Roman er bedre komponeret end hans tidligere Fortællinger, af hvilke den største, *Anita*, der røbede saa ualmindelig Indsigt i italienske Forhold, som ingen anden Dansk besidder, var en kunstnerisk ganske uigennemarbejdet Pakke. Denne Bog udmærker sig desuden ved tydelig Tegning af de forskellige Hovedskikkelser, og særligt er Hovedpersonens meget sammensatte Karakter lykkedes Forfatteren helt. Ja han har formaaet at lægge et vist tiltalende Skær over denne Personlighed, skønt den efterhaanden udvikler sig stedse mere i Retning af Upaalidelighed og Løgn. Dette er gjort med betydelig Kunst, og det er saa meget des mere anerkendelsesværdigt, at Hovedpersonen lever for os, som hans Livsførelse ikke fortælles for dens egen Skyld, men alene som Anskueliggørelse af Forfatterens oprørske Grundtanke, om hvilken Alt i Bogen drejer sig. For denne Grundtankes Skyld burde den læses og overvejes af Jurister. Grundtanken er den, at det hele juridiske Straffesystem er værdiløst og af det Onde. Selve Straffen er her fremstillet som en Hovedaarsag til Forbrydelsen. Heltens hele Livsbane, der udmunder i Mord og gør ham til et Redskab for mordlystne Anarkister, bestemmes ved, at han som halvvoksen Dreng, tilmed uretfærdigt, er bleven straffet med Rotting. I de paa forskellig Maade fremmeligere Personers Mund er lagt Anskuelser, i hvilke Forfatterens Grundsyn spejler sig som Lyset i en Stens slebne Flader. Her et Par Citater:

«Lov og Ret! Du milde Himmel, Lov og Uret skulde det hedde. — Ligesom det for dig og mig er umuligt at stjæle, saadan er det for Andre umuligt at lade være, om de saa er aldrig saa rige. Det er som med Ravne; det ligger til deres Natur. Derfor nytter det heller ikke at prygle dem. — Selv Løver og

Tigre tæmmer man med det Gode, og ingen faar Lov at forulempe dem, ja ikke engang at drille dem. Men Mennesker — Mennesker prygler man.»

De forstandige Personer i Bogen gør gældende, at Straffen saa langt fra forbedrer, at den straffede Forbryder, der slippes løs paa Samfundet, er langt farligere, end han var, før han blev straffet. Som Grundlag for vort hele Retsvæsen fremtræder da Hævntanken, og det med den Bagtanke, at Hævnen skal virke afskrækkende. Forfatteren vil i Stedet for Straffen sætte den blotte Afsondring af den farlige Forbryder, under hvilken et Forsøg skal gøres paa at mildne Forbryderens Sind. Han vil den Opfattelse tillivs, at en stor Forbrydelse har *fortjent* en stor Straf, vil godtgøre Gengældelsesprincipets Uforstand.

Ved Bogens Slutning bliver dens Titel forklaret. Hævntanken er den Skorpion, hvorom Titelbladet taler. Hævndyret har mange Led; det første er Kirken, der forkynder Hævnens Religion: Præsteguden, der hævner sig i tredje og fjerde Slægtfølge; det næste Led er Retsplejen med sine barbariske Straffe; det næste igen er Militarismen, der holder Hævntanken mellem Folkene vedlige. Og den paa dette Sted Talende opfatter Anarkismen, til hvilken han bekender sig, som Skorpionens Giftkrog, der er i Stand til at dræbe Skorpionen og derved tage sig selv med i Døden.

Bogen har den besynderlige Undertitel *Til de Uskyldige om de Sagesløse.* Efter dens Sprogbrug er de Sagesløse dem, hvem Samfundet selv gør til Forbrydere, de Uskyldige dem, der freder om Skorpionen og holder den som et nyttigt Husdyr, dem, der med Vilje lukker Øjnene for alle de Rædsler, Hævnprincipet afføder.

Dette er da en Tendensbog mere end et egenligt Digterværk, og Forfatteren er ogsaa snarere en tænksom, selvstændig og sær Skribent end en Digter; ikke desto mindre har han en ikke ringe Evne til Personfremstilling, selv naar han lader Hensigten stikke Hovedet helt op af Suffløhullet.

Det er tiltalende, at der her foreligger en Bog, som ikke er Nips, men som vil noget. Ønskeligt var det, om Forfatteren var strengere mod sig selv som Kunstner. Det virker saare forvirrende, at hvor han til Slutning endelig skal forklare os Hævndyret som Skorpion, bliver det i samme Aandedrag kaldt en Bændelorm og denne Lignelse holdt en Side igennem, indtil

Bændelormen pludseligt ombyttes med Skorpionen som ved Taskenspillerkunst.

De nu berørte Bøger viser paany, i hvor høj Grad Retsspørgsmaalet sysselsætter Samtidens Forfattere i alle Lande og paa alle Alderstrin. *Crainquevilie* er skrevet af en overlegen Mester, *Nils Tufvesson* af en moden, men søgende og spørgende Aand, *Skorpionen* af en Begynder, der tror at have Svar paa alle Spørgsmaal, men en Begynder, der lover.

THEODOR BIERFREUND:

Kulturbærere

(1893)

Efter i 1891 at have optraadt i Literaturen med en Disputats *Palemon og Arcite*, der gik ud paa at bevise Uægtheden af et (vistnok med Rette) delvis Shakespeare tillagt Stykke *Two noble kinsmen*, har Hr. *Bierfreund* nu leveret et stort Arbejde, der henvender sig til den ulærde, men dannede Læseverden og som fortjener dens Opmærksomhed.

Kulturbærere er en stort anlagt Bog, hvis rette Titel vilde være: *For-Renæssancen i den evropæiske Poesi.* Den behandler i Tidsorden Frankrig, Italien og England og strækker sig fra Rolandskvadet til Chaucer, fra nordfranske Trouvèrer og sydfranske Trubadurer over Italiens store Digtere til Shakespeares første fremragende Forgænger. I Grunden stræber hele Bogen mod Shakespeare, hvem Forfatteren har viet en Dyrkelse, og som for ham uden videre er «det største Geni, som Solen har skinnet paa». Dog er det Italien, som Bogens Kraft samler sig om, og dens Hovedfigurer er de tre italienske Storheder: Dante, Petrarca og Boccaccio.

Af dem er Dante som den største og som den, der staar Forfatterens Hjerte nærmest, mest indgaaende studeret, Petrarca er der ikke vist fuld Retfærdighed, og Boccaccio er om end velvilligt, lidt ensidigt behandlet.

Hvad der imidlertid bør fremhæves, er det friske Pust af aandelig Interesse og Begejstring, der slaar Læseren imøde fra denne Bog, den Indsigt, sproglig som literaturhistorisk, hvoraf den bæres, og som stærkest gør sig gældende i Afhandlingerne om Dante og Chaucer. Skønt kun det sidste Hovedafsnit drejer sig om engelsk Digtning, føler man ret vel, at det engelske Sprogs Verden er den, hvor Forfatteren er bedst hjemme.

Hans Grundbestræbelse har været den at gøre de Mænd og Værker, han skildrer, ret levende for Læseren, gøre dem saa samtidige med ham som muligt. Til den Ende trænger han alt det tilbage i Baggrunden, der hos Personlighederne og i Værkerne virker fremmed og fjernt, alt det, som er blot Lærdom eller blot Allegori; han gaar ud paa at gøre dem tilgængelige og morsomme. Ogsaa sin egen Lærdom trænger han tilbage for at opnaa Almenfattelighed, han skriver ganske uden Noter og Henvisninger, og bliver hans Arbejde derved mindre brugeligt for Videnskabsmanden, saa er det til Gengæld mere egnet til Paaskønnelse af den Læsekres, der nok kan opbringe en Smule Videbegærlighed, men hvis Nyfigenhed dog ikke er større, end at den let bliver skræmt.

Forfatterens Sprog er simpelt og letflydende, om end ikke uden Mangler. Sætningerne er i Reglen korte og vel ensartet byggede; Tonen er desuden gennemgaaende den samme, roligt forklarende med en Tilbøjelighed til Sværmeri uden Flugt. Undertiden kaster Forfatteren sig ind i vel lange Udskejelser, hvor et enkelt Sidespring vilde gøre Fyldest.

En Mangel ved Stilen beror paa Hr. Bierfreunds Tilbøjelighed til at ophobe Relativsætninger, der altsaa ikke kommer til at gaa tilbage paa det Ord, de følger. Han skriver f. Eks. om Frederik II, den store Kejser: «Han, der forargede Verden, ikke blot ved sine frie Meninger, men ogsaa ved sit udsvævende Liv, *som* paa orientalsk Vis holdt et fuldstændigt Harem, *for hvem* osv.» Eller han skriver: «For os Nutidsmennesker synes det næsten ufatteligt, at Middelalderen, der ingen trykte Bøger havde, *der* kun ejede Manuskripter, som uhyre langsomt mangfoldiggjordes og hvoraf en Snes Stykker udgjorde et anseligt Bibliotek, *hvor*

Samkvemmet nødvendigvis maatte være ringe paa Grund af de daarlige Samfærdselsmidler osv.»

Iøvrigt er Stilen klar, yderst jævn, sparsom i sin Brug af Billeder og altid hentende disse fra Livskrese, med hvilke enhver Læser er fortrolig.

Forfatteren er en Beundrer af det i Literaturen, der er menneskeligt gribende og sandt, han elsker det Sunde og Store, han stiller sig køligt overfor den blotte Fantastik, og han nærer ligefrem Uvilje mod alt det i Kunsten, der forekommer ham kunstlet, hvortil han henfører adskilligt rent Kunstnerisk. Han holder ikke af det Forfinede, og han er ingen Formdyrker. Følgelig sværmer han for Shakespeare, er slagen med dyb Beundring overfor Dante og vurderer ikke Petrarca, som denne fortjener.

Meget fint og kønt undersøger han et Par Afsnit af *Helvede* (Francesca af Rimini og Ugolino) og med levende Følelse for *Paradisets* Skønhed gengiver han uden at dvæle ved Enkeltheder det Indtryk af Højhed og Renhed, som den guddommelige Komedies sidste Afsnit efterlader. Han gaar noget for let hen over den megen allegoriske Visdom, som Dante uden al Tvivl har villet nedlægge heri.

Dantes Skikkelse staar i sine Omrids tydeligt for Læseren. Derimod forflygtiges Petrarca. Det beror allerede paa, at Hr. Bierfreund saa udelukkende dvæler ved Petrarca som Poet. Han hylder nemlig den i Danmark i Forvejen allerede tilstrækkelig overdrevne Opfattelse af Digtekunsten som Et med Literaturen. Atter og atter fremhæver han — og jo med en vis Ret — at Lærdom og Kundskab alene ikke frembringer blivende Værker; men han overser, dels, at virkelig, omfattende Kundskab har en solid literær Værdi, dels at Værker, der ikke er Poesier, tidt kan give et fyldigere Indtryk af den literære Personlighed end dennes Vers. Dette er Tilfældet med Petrarca, hvis Prosa-Udtalelser og i talrige Bind samlede latinske Breve er saa nødvendige til Fuldstændiggørelse af Digterens Væsen, særligt da, naar han skal ses under det ved Bogens Titel angivne Synspunkt af *Kulturbærer*.

Petrarcas Skikkelse er i Bogen ikke godt bygget op. For at faa en skarp Modsætning frem til den store Dantes sørgelige Liv i Landflygtigheden, som aldrig blev hævet, begynder Hr. Bierfreund med at fremstille Petrarcas umaadelige Anseelse og Ry i hans Samtid. At Konger, Kejsere og Paver betragtede sig som hædrede

endog ved et flygtigt Samkvem med Petrarca, betones straks fra først af for at vise, hvor let Alt føjer sig for det smidige, vindende Talent, medens Geniets Gang paa Jorden er den Tornevej, Dante traadte. Men allerede dette at begynde med Petrarcas overvældende Ry er en svag Uret imod ham. Visselig havde han ikke naaet det saa hurtigt, om han havde været en Mand af Dantes Rang, men han vandt det trods Manges lidenskabelige Misundelse, trods talrige Angreb, uden Anvendelse af smaa eller lave Midler, og han havde ikke vundet det, om han havde været det «forfinede Gennemsnitsmenneske», Hr. Bierfreund gør ham til. «Gennemsnitsmenneske» staar der. Hvis Petrarca var et *Gennemsnitsmenneske*, hvad er da vi andre?

Størstedelen af Afhandlingen om Petrarca optages af en Fremstilling af hans Kærlighedsdigtes Art og en Paavisning af disse Digtes Svagheder, som er nærgaaende og som bliver haard, fordi den ikke er ledsaget af en ligesaa indtrængende Fremstilling af deres Fortrin. Forfatteren anser det for muligt, at her slet ikke ligger nogen virkelig Kærlighed til Grund, og hævder i fuldt Alvor, som mange før ham, at Laura kan have været et Fantasivæsen. Det er at drive sin Tvivl for vidt.

I sit Virgilhaandskrift — der den Dag idag opbevares paa det ambrosianske Bibliotek i Milano — skrev Petrarca selv de bekendte Linjer: «Laura, der blev berømt ved sine egne Dyder, viden om bekendt ved mine Digte, viste sig for mine Øjne første Gang i Clara-Kirken i Avignon den 6. April 1327». Vi véd, at hun var gift. Petrarca selv siger, at «hint herlige Legem blev svækket ved talrige Fødsler». Der er ingen fornuftig Grund til at betvivle hendes Død 6. April 1348 i Avignon, og allermindst Grund til Tvivl om, at hendes Død er gaaet Petrarca til Hjerte. Han skriver (i det nævnte Haandskrift): «Jeg var paa Dødsdagen i Verona og anede ikke min Skæbne. Sørgebudskabet blev først bragt mig ved et Brev fra min Ven Sokrates, der traf mig i Parma 19. Maj, osv.». Man kan da ikke godt henstille som Forfatteren «Enten nu Laura er et opdigtet Væsen eller ikke», og det er vel strengt om Digtene over hende at sige: «Det ser ud, som om han er bleven træt af at besynge en levende Laura, og saa skriver en Digtcyklus om den døde Laura».

Petrarca har visselig følt langt inderligere og elsket langt oprigtigere end Hr. Bierfreund vil tro. Denne roser Digtenes Form, men han roser den med Kulde. Han taler halvt nedsættende om

Petrarcas stadige Filen og Forbedren af Digtene, som om denne kunstneriske Lidenskab var andet end et Fortrin. Han siger «disse Vers, der skulde gælde for Stemningsudbrud». De *var* det. Formens Kunstfærdighed udelukker ikke Stemningsbevægetheden. Petrarca har i Grunden selv givet sin uvenlige Kritiker Svar i den 88. Sonet til Lauras Ære, den som begynder: «Hvis det ikke er Elskov, hvad er det da, som jeg føler?» *(S'Amor non è, che dunque è quel ch' i' sento?)*

Læseren have blot for Øje den 11. af Petrarca's Canzoner, som Oehlenschläger i sine første Digte har oversat smukt paa Dansk, og han vil se, at Petrarca endog i et fremmed Sprog har Ynde og Stemning. Hvor stemningsfuld er ikke Skildringen af Blomsterregnen i Lauras Skød, da hun sidder under Træet: Blomsterne faldt allevegne, en paa hendes blonde Fletninger, en paa Jorden, en i Bækken, en svirrede ned over hendes Hoved:

> den syntes huldt at sige
> med vildsom Svæven: Her er Elskovs Rige.

Om en Canzone som denne gælder ingenlunde Hr. Bierfreunds nedsættende Særmærken af dem alle: Billederne er unaturlige, de er hentede langvejs fra, og de passer ikke sammen».

Efter at Hr. Bierfreund har givet et saa ugunstigt Billede af Petrarca som Kærligheds-Lyriker, virker det ikke stærkt nok, naar han til Slutning lader ham vederfares Retfærdighed som fædrelandskærlig Digter og overhovedet som Patriot, idet han med Rette fremhæver hans ildfulde Tilslutning til Cola di Rienzi.

Forfatteren burde vistnok have lagt sin Skildring af Petrarca bredere an. Denne var først og fremmest en Humanist, en Dyrker af Videnskaben, af den romerske Oldtid og det latinske Sprog. Han forenede alvorlig Videnskabelighed med oprigtig Religiøsitet, var en Gejstlig uden kirkeligt Sindelag, en lidenskabelig Angriber af slette Paver og uværdige Præster. Hr. Bierfreund betegner ham i stærke Udtryk som Evropas første moderne Aand. Og han har Ret. Men han siger ikke, hvorved Petrarca var det. Han var det ved sin Fordomsfrihed, ved sin stadige Kamp mod den trindt om ham, ikke blot i Folket, men hos hans ypperste Venner herskende Overtro. Han angreb uafbrudt Troen paa Mirakler, Anelser og Varsler. Meget lærerig er i den Henseende en Brevveksling mellem Boccaccio og ham fra 1362, da Boccaccio havde henvendt sig til den ældre Ven, dødelig ængstet af en Munk, der vilde om-

vende ham og som for at bevise ham sin Evne til at forudse den ham forestaaende snare Død havde meddelt ham skjulte Ting af hans Privatliv. Petrarcas Svar (af 28. Maj 1362) røber en rent forbavsende Aandsoverlegenhed: Munkens Ytringer bør ikke forskrække. Boccaccio bør ikke lade sig røre af dem. Han selv vil ikke af slige Foreteelser lade sig sin Ret berøve til at læse de hedenske Forfattere. De, som kender til Videnskaben, tør ikke trække sig tilbage fra den, selv naar man ved dydige Formaninger eller Trusler om Døden vil fjerne dem fra den; thi netop Videnskaben vækker Kærlighed til det Gode og formindsker Dødsfrygten . . . Vel har Paulus lovprist den Daarskab, der forsmaar Videnskaben, men enhver ved, hvad den Lovprisning betyder . . .

Petrarcas stadige Fejden mod Juristeriet som goldt Formvæsen og mod Lægernes Videnskab som ren Humbug er Vidnesbyrd om hans videnskabelige Aand; Lægerne grundede i hine Tider deres Kunst paa Stjernetyderiet, og Petrarca kaldte Stjernetyderne uden videre Bedragere og Narre.

I strengt Arbejde stræbte han at danne sin Aand. Han fortjener Tiltro som Menneske, Agtelse og Beundring som Kunstner. Der er ingen Grund til som Hr. Bierfreund at betvivle Sandheden af hans Ytring, at han ikke har kendt Dantes guddommelige Komedie, før Boccaccio sendte ham den. Da han havde læst den, omtalte han den med varmeste Beundring, og hans poetiske Gravskrift over Dante er skøn.

Hans haardnakkede Hang til Ensomhed viser, at den Hyldest, som fra alle Sider vistes ham, ikke havde angrebet hans Karakter. Hans Kroning paa Kapitol, som Hr. Bierfreund ikke tillægger synderlig Vægt, er mindeværdig som en første rent aandelig Triumf i en barbarisk, overtroisk Tid.

Boccaccio, hvis *Teseïde* Hr. Bierfreund allerede havde gennemgaaet i sin Disputats, er behandlet med Forstaaelse og Deltagelse, om end med det samme Hang til at forenkle en sammensat Natur, vi allerede har truffet ved Behandlingen af Petrarca. Lidt vel udelukkende skildres han som *Decamerons* Digter alene. Medens svage Digte og Romaner af ham gennemgaas, er underligt nok hans værdifulde *Filostrato* ganske forbigaaet. Havde Forfatteren dvælet ved *Decamerons* Forhold til dens Kilder, havde han kunnet give en mere punktlig indlysende Skildring af Boccaccio's Geni; men som den er, maa Skildringen kaldes ulastelig. Kun er det lidt urimeligt at opfatte den hele *Decameron* som en Hævn, Dig-

teren har taget over Kvindekønnet, efterat Maria d'Aquino havde svigtet ham. Der er langt mere godt Humør end Bitterhed i Værket, og det udmunder med Fortællingen om Griselda i en ligefrem Forherligelse af Kvinden som ærbar og trofast. Her som ved Petrarca er der iøvrigt tillagt Digterens Forhold til Kærligheden og Kvinden en vel stor Vægt med Hensyn til hans Særskildring som *Kulturbærer*. To Forhold burde vistnok været nævnte, den Grundstemning hos Boccaccio, der faar ham til at bearbejde den gamle jødiske Historie om de tre Ringe og lade dem forblive Sindbilleder paa de tre Religioner, og det dybe Sværmeri i hans Sind, som han sit Liv igennem helligede Dante.

Forfatteren er en ivrig Talsmand for Renæssancen. Hans Slutningskapitel giver denne Tidsalder, for at fremhæve dens Fortrin, den græske Oldtid til Folie, og med ikke ringe Overdrivelse hævdes f. Eks., at der hos Homer endnu ikke forekommer «personlig Æresfølelse», da dog hele Iliaden drejer sig om den Ærekrænkelse, Achilles har lidt ved Berøvelsen af Briseis. Hr. Bierfreund har her villet omspænde vel meget paa faa Blade. Men hans Kærlighed til Renæssancen er i alt Fald værdifuld. Der er Brug for den hertillands. Og hans Bog har Værdi som Udslag af den Følelse, der har frembragt den. Der gaar en god Aand gennem dens Blade, Humanismens Aand.

VALDEMAR RØRDAM

(1901)

Hvis en Læser paa én Gang kom i Besiddelse af Valdemar Rørdams Bøger, vilde han rimeligvis først gribe efter, hvad han har skrevet i Prosa, og foreløbig lade Versene ligge. En Roman er jo tilgængeligere end en Digtsamling, og begyndte han paa Rørdams sidste Fortælling *Karen Kjeldsen*, vilde han sikkert med Fornøjelse læse den til Ende. Den er skrevet i et kærnedansk Sprog, hvis Styrke ligger i den Rigdom af Naturiagttagelser og

Naturbilleder, som her paa oprindelig Maade er omsatte i Ord. Trods sin Ungdom har Valdemar Rørdam som Prosafortæller lidet at lære. Hvad han trænger til for at udvikle sig, er mangeartede, brogede Livsindtryk, videre Synskres, et højere Stade, men indenfor sit Omraade her er han ikke blot ægte, men sikker.

Han minder ikke om nogen anden; maaske har han lært noget af dansk Fortællerkunsts ypperste Mester i vore Dage, Henrik Pontoppidan; rimeligvis er det dog kun de Friluftserfaringer, de har tilfælles, som, naar man læser Bogens første Sider, bringer En i Ens Søgen efter en Beslægtet til et Øjeblik at stanse ved Pontoppidans Navn.

Paa en rent digterisk Indledning, nu og da holdt i Eventyrstil, følger en moderne Sjælehistorie, den kraftigt følte og fint gennemførte Skildring af en ung Piges Barndoms- og Ungdomsliv. Hun har den moderne unge danske Piges bedste Dyder, Stolthed, Friskhed, Frigjorthed — er en fornem og sjælfuld Skikkelse, opelsket mere end opdraget til Frisind i religiøse og sædelige Spørgsmaal af en kundskabsrig og gennemdannet Fader. Da det Tidspunkt kommer, hvor hun elsker og genelskes, følger det Skæbnesammenstød, i hvilket hun modnes og gaar til Grunde, idet hendes Udkaarne med al sin Hæderlighed og med alle sine vindende ydre Egenskaber er sneversindet og fordomsbunden, tilmed religiøst saaledes anlagt, at han anser det for sin Pligt at iværksætte hendes Omvendelse til Kirkens Tro. Med Overbevisningens Styrke og dog uden ringeste Overdrivelse lader Forfatteren Begivenhederne klargøre den blodige Uret, han gør.

Bogen behandler Spørgsmaal, der i Danmark er brændende, og vil i de fleste og indflydelsesrigeste Krese hertillands anses for et dristigt og næsten udæskende Skrift. Det beviser, hvor vi aandeligt holder. Til de Fædrelandsvenner, der fordummer deres Landsmænd ved taabelig Ros over det Kulturtrin og den Oplysningshøjde, hvortil vi her skal være naaet, kan det ikke siges skarpt nok, at en Bog som denne, der ellers har store kunstneriske Fortrin, evropæisk set virker gammeldags og forældet, fordi den drejer sig om et udfægtet Problem. Spørgsmaal er endnu levende i Danmark, som endog i Tyskland ikke mere behandles af nogen Digter. Det menneskelige Indhold i Bogen berører en aandeligt frigjort Læser omtrent som en russisk Forfatters fortvivlede Indlæg for, at Pressefrihed lader sig tilstede, berører en Schweizer.

Men fortrinligt er dette skrevet. Det hedder om den kloge jyske Knøs: «Han kunde se den toaars Plag paa det daggamle Føl, og Hoppens skjulte Fejl i Bondens Øjne». Hvor Vaaren beskrives, hedder det: «Og det var rigtig en Foraarsvej, de red paa, saadan som en Vej kan være, naar Tællen er gaaet af Jorden og Solen har skinnet paa den og Blæsten har blæst paa den et Par Dage; gennemtrængt af Fugtighed endnu, sort som en Solsort, jævn som et Stuegulv, og saa spændig, at hverken Mennesker eller Dyr kan træde paa den med deres Fødder ret mange Trin, før de giver sig til at løbe og springe og danse afsted hen over den».

Slige Steder giver Lyst til at lære Forfatteren at kende som lyrisk Digter, og mangen En, der har læst *Karen Kjeldsen,* har vistnok udbredt Rørdams Versbøger for sig, har dernæst skudt *Bjovulv* til Side, fordi saa lang en sammenhængende Historie paa Vers om et ganske umoderne Æmne passende opsættes tilsidst, og har givet sig til at blade i *Tre Strenge* og *Dansk Tunge.* Man fortryder det ikke. Den, der læser dansk Lyrik fra de sidste Aartier, vil mere end én Gang finde Anledning til Forundring over, hvor rigt dette Land er paa kunstneriske Talenter. Viser den religiøse Tilstand tilfulde, hvor langt Danmark endnu ligger tilbage i Aandskultur, saa lader Landets ganske ualmindelige Udvikling i Sprogbehandling og Malerkunst sig ikke betvivle. Hvis Hensyn tages til den metriske Kunst alene, kan det med Sikkerhed siges, at der skrives ingensteds bedre Lyrik end i Danmark. Her findes en Rigdom af forskelligartede Begavelser. Manglen ved den danske Lyrik er ikke teknisk, men almenmenneskelig. Sangdigtningen spænder ikke over noget vidt Omfang; den forbavser og overvælder ikke; de udtrykte Følelser er ikke meget ualmindelige. Denne Lyrik er hverken sær eller skærende eller vild eller vældig. Men den er næsten altid god, ikke sjældent ypperlig.

God er Lyriken i Rørdams to Digtsamlinger ved Afskyen for de forslidte Udtryk, ved malerisk Ævne, musikalske Anlæg, velgørende Oprindelighed i Behandlingen af Versemaal og Rim, der næsten aldrig fører ud i det Smagløse eller Søgte. Mangen Læser har vistnok lagt Mærke til et poetisk Svarbrev, der fandtes i *Tilskueren* for Januar 1900; det var ungt og uklart, men det røbede den tilkommende Mester i Versets Kunst.

Eller rettere: den, der havde skrevet det, var som Versekunstner allerede en Mester. Men for at vide det, maatte man

have læst *Bjovulv*, som er trykt i 800 Eksemplarer og ikke udsolgt. Der er ikke skrevet bedre Vers paa Dansk. Disse Vers har de ypperste Fortrin, som danske Vers kan have; de er fyldige, vægtige, kvægende for Øret, og skønt de er anvendte i en gammel, sagnhistorisk Fortællings Tjeneste, ikke altfor sjældent begejstrende i deres Opsving og Flugt. Teknisk set er dette ikke ringere end *Hjortens Flugt* var for sin Tid.

Naar *Bjovulv* ikke straks er blevet læst og vurderet, saa er det, fordi Æmnet har skræmmet. Man har vel ment, ikke at have nogen Brug for en Gendigtning af dette gamle angelsaksiske Kvad, den ældste Digtning i Verden, hvori der tales om Danske. Og man har havt nogen Ret til at holde sig tilbage. Stoffet er ugunstigt, og Rørdam har tiltrods for den Frihed, hvormed han tumler det, holdt sig for nær Sagnet i den Rækkefølge, hvormed her kæmpes med Trolden, med Troldens Moder og med Dragen tilsidst. Hvad skal vi — vil man sige — med disse Kampe mod Trolde og Drager! Tilmed er det Sindbilledlige her ikke udtrykt med Klarhed. Men hvis Læseren vil følge et godt Raad, saa læse han hen derover; der er nok at glæde sig over ligefuldt.

For Rørdams Fantasi er en Trold eller Drage ikke noget helt fremmed. I *Karen Kjeldsen* hed det f. Eks.: «Kom der til Kæret en eller anden Grubler, da saa' han vel Tiden selv strække sin Klo truende op, saa' den glo med et stort, ondt Øje, sortere og mer kuende med Rædsel end noget bundløst Kær i Verden. Mange Helte gik imod den Drage, stolte og stridbare, væbnede med Viljens Lynklinge, vingede ved Troens Ørnevinger, og den aabnede sit Gab og slugte dem. Mange Vismænd gik imod den, saa' den med uforfærdet Forskermod ind i Øjets fremsvulmende Mørke osv.» Paa beslægtet Maade er der i *Bjovulv* et Tilløb til Opfattelse af Jætten Grændel som Lyshadets og Søvnighedens altopslugende Magt. Det hedder i Skjaldens Hædersdigt til Bjovulv:

Hil den, som i Brystet
har Ildsjælens Brus!
Ja, hil den, som Mørket
forjog her af Hus!
Søvnjætten slog han . . .

Men som sagt, Sindbilledet er desværre slet ikke gennemført; et og andet af Indholdet løfter sig ikke synderligt over en

Genfrembringelse af gammelnordiske Eventyrfantasier. Ligefuldt er selv Eventyret saa underholdende, at den, der vil prøve at læse Digtet højt, vil have let ved at fastholde en lyttende Kres omkring sig. Versene er saa svært gode, at man ikke let faar nok af denne skiftende Musik. Der er f. Eks. et Sted, hvor Bjovulv staar paa sit Skib og med Øjet følger de Runelinjer, den huggende Mast slaar ind i det stengraa Himmeltag. Her følger Strofen:

Sorgruner og Savnruner
og Runer af vild Ve;
han kendte dem, han saa dem før,
aldrig skulde det ske.
Men der var andre Runer
af frejdigere Slægt,
Runer om Kraft, Runer om Mod,
som hilste ham kækt.

Uden at sprænges rummer denne Strofe i sin Rytmegang Forsagelsens og Forhaabningernes hinanden afløsende Stemninger.

Skønt Nibelungenverset er den Stamme, fra hvilken de mange skiftende Versemaal i Bogen gror ud, er Mangfoldigheden i Tonefaldet dog tilstrækkeligt stor. Rørdam bevæger sig i en Afstand udenom Christian Winthers Versemaal, og benytter det antydningsvis i Winthersk Stil kun ved et eneste Vendepunkt.

Vilhelm Andersen har i sit Værk om Oehlenschläger lagt en overordenlig stilistisk Finhed for Dagen paa det Sted, hvor han nævner, hvorledes Digteren i sin Alderdom sidder og famler paa de gamle Strenge for at digte om Ragnar Lodbrok uden dog at kunne finde den rette Klang. Thi uden at anføre et Ord af *Den tapre Landsoldat*, blot ved at indflette en Marchetakt i sin Sætnings Rytmegang, antyder han her, at man udenfor Oehlenschlägers Vinduer sang den Vise, der svarede til Datidens Sindelag i Danmark. Paa en beslægtet Maade griber det Læseren, naar Rørdam i Afsnittet *Isefjorden* slaar ind i Christian Winthers Versemaal og saaledes antyder, at Sejladsen snart er til Ende og Sjælland nær.

Mest ejendommelig er Rørdam dog ikke i disse Vers med det blide Fald. Han tilstræber — og man er ham taknemmelig derfor — den Kraft og Haardhed, som engelsk Poesi tidt har forud for den danske. Ved rig Anvendelse af Pavser opnaar han sjældne Virkninger. Man agte f. Eks. paa Linjer som disse:

Hil højprude Kvinder
og højbaarne Mør!
Dem, vi Mænd favner
med Fryd, før vi dør.

. . . .

For alle Folk lyser
Ædlingens Navn
som i skysorte Nætter
den bjergtændte Bavn.

. . . .

Luk op Jeres Øjne
se ud under Bryn,
og se Sol og Stjærner
og mangt favrt Syn.

Helt Engelsk, som Vers af Swinburne, klinger dette:

Se, Høj raaber Muld til Hav,
og Hav raaber Vand til Høj,
de raabte hver Sit i tusinde Aar,
og Blæsten med Ordet fløj.

Simplere, mere fortroligt, og dog ejendommeligt klinger to Strofer som disse, der skildrer Bjovulvs Syner, før han daaner:

Han saa den bjælkebaarne
sodsværtede Fyrstehal,
hvor mangen god Kvæld han hørte
den gotiske Harpes Gjald.
Han saa, som naar han fra Togt kom hjem,
solrøde Klipper vokse frem
over de vældige Vande
med skinnende, skumhvid Bræm.

Hvor gamle Graner suste,
skød han skogrende Tjur,
saa klang der Skrig og Vaaben
og skingrende Horn og Lur.
Men Alt gled bort, Sand i et Sold,
han blev saa mat, han blev saa kold;
da viste der sig et Aasyn
klart som set i et Skjold.

At Rørdam i det Hele og Store har holdt sig til Gangen i det gamle Bjovulvs-Kvad, har hjulpet ham over mange vanskelige

Skær. Han har yderst sjældent tidsstridige Træk (som de smukke Duge paa Bordene ved Drikkelaget) og falder sjældent ud af Tonen (som naar det ret komisk lyder fra Kystvagtens Læber: Agter I Jer paa Strandhug, saa gaar I galt i By). — Iøvrigt har Runeberg ikke holdt Tonen bedre i sin *Kong Fjalar* end Rørdam her.

I Indledningsdigtet siges det, at *Bjovulv* er skrevet paa Sygelejet. En hel Digtkrans i Rørdams sidste Digtsamling *Dansk Tunge* genkalder Sygdommen, Hospitalet, Operationsbordet. Ordsproget siger, at Sygdom er Hvermands Herre. Det gælder ikke om de Stærke og Benaadede. Rørdams Bøger viser, at han hører til dem, med hvis Evner og Kræfter Sygdom ikke faar Bugt.

JYSK ALMUELIV

(1902)

Jylland og jysk Almue har efterhaanden fundet en hel Række talentfulde Skildrere i den yngre Forfatterslægt. For to af dem, Johannes V. Jensen og Mylius-Erichsen, der begge kender Jylland nøje, er vore Dages jyske Almue dog kun et af de Æmner, de formaar at behandle. To andre, *Jeppe Aakjær* og *Johan Skjoldborg*, har samlet deres Kræfter om den Opgave, paa Grundlag af ophobede Erfaringer, at fremstille de lavere Lag af Jyllands Befolkning med sanddru Kraft.

De er meget forskellige. Aakjærs Fortællemaade er personlig; man hører ligesom bestandig hans Stemme. Den Stil, han selv betjener sig af, staar i skarp Modsætning til den, hvori de Mennesker, han fremfører, lever. Han stiller sig over dem, skemter med deres Ejendommeligheder eller føler med deres Vanskæbne, udtrykker sig undertiden om dem med kjøbenhavnsk Ironi. Medens hans Personer i Reglen taler et rammere Jysk end hos nogen anden dansk Forfatter, Skjoldborg iberegnet, saa det hos ham

bugner af Udtryk, der røber Mundartens sproglige Frodighed, morer han sig med, selv at tumle disse Skikkelser med overlegent virkende Fremmedord, taler om en Gaard, hvis *Menage* en Karl ved en snild *Manøvrering* haaber at gøre til sin egen, om en Pige, der har et *yderst kompliceret System* af Smilehuller, og deslige.

Der er desuden en Lyriker i Aakjær, eller en Stridsmand, der som Fortæller trænger en Forkyndelse tilbage. Han har ikke den episke Flegma. Der er en vis Utaalmodighed i hans Sind, den kamplystne Sværmers. Derfor har han ikke forsøgt sig i den brede, skildrende Fortælling, men naaer højest i den korte Novellette. Han vil ikke alene vække Deltagelse for sine Personer; han tager dem mange Gange lystigt, lider dem bedst, naar der er Fremfærd og Lidenskab i dem, haaner deres Ædelyst og Gerrighed, smiler ad deres Erotik. Hans Spot er lun, hans Medfølelse dyb, hans Evne til kunstnerisk Selvtilintetgørelse ikke stor. Men i sine korte Fortællinger, dem, der er samlede i *Vadmelsfolk* og *Fjandboer*, er han ikke mindre ægte, om end maaske mindre sikker, end Skjoldborg er i de korte Rids, han har samlet under Titlen *Almue*. Og han har ligesom mere Skønhedssans.

Johan Skjoldborg har skrevet to udmærkede Bøger, *Kragehuset* og *Gyldholm*. Han er den sande Epiker, hvormed ikke alene menes, at han som Fortæller er ganske uden Minespil, næsten synes upersonlig; men at han i Kraft af sit Anlæg giver et Billede af Tilstande, af Almenskæbner, selv om han fortæller om en enkelt Families Liv. Uden just at forfalde til Bredde gaar han som Fortæller i Bredden, giver os et Udsyn over Vidderne. Hos ham bliver de Enkelte Typer, Tilfældet oplysende, Begivenheden lærerig som et Eksempel blandt mange. Han har ikke blot malt os den jyske Almues daglige Liv med de Brydninger, der gaar under den stillestaaende Overflade; men han skildrer os, hvorledes dette Liv i den Tid, hvori vi lever, flyttes frem og undergaar Forandringer, idet Tidsaanden virker som Drivkraft. Han viser os paa én Gang Almueverdenens Bevægelse om sin Akse Aaret rundt, og den Magt, der driver den frem gennem det historiske Tidsrum.

Kragehuset lærte os paa stilfærdig og fængslende Maade, hvad Hang til at holde igen og Fremskridtshang vilde sige for henved en Snes Aar siden blandt Nybygger-Husmænd i de jyske Klitter, hvor der hverken var Jernbane, Post eller Aviser. Men-

neskelige Grundegenskaber og Grundfølelser, Lærelyst og Trohjertighed, Smaasyn og Smaasind, Sneverhed og Stædighed, Hjertensgodhed og Begejstring, fremstiltes i deres elementære Simpelhed. Læseren iagttog, hvorledes de første Strejflys af Samfundstanker og politisk Begreb faldt ind i Uvidenhedens og Fordommenes Mørkerum, han oplevede langsomme, men sikre Fremskridt. Og naar Bogen udmundede i, at den stædige Oldings Omvendelse til nyere Tiders Syns- og Virkemaade kronedes ved Besøg i et Andels-Slagteri, saa virkede denne tilsyneladende prosaiske Slutning saa stærkt som i Ridderbøger Heltens Sejr og Triumf over slagne Fjender.

Skjoldborgs ny Bog, *Gyldholm*, er dog en endnu vægtigere og mere kunstnerisk gennemarbejdet Bog. Det er den første danske Herregaardsroman, som ikke drejer sig om de fine Folks Liv, men om Landarbejdernes, der, under Slid og Savn, skaffer Herremanden hans Livsophold og Rigdom. Denne Bog virker ved dens beundringsværdige Saglighed. Der er ikke det ringeste i den, som er stillet paa Spidsen; ikke en Gnist af Patos i Foredraget, ikke et Glimt af den Art Tendens, der forherliger de Simple og sværter de Fine for at give et skærende Billed af Samfunds-Uret. Hovedpersonen, Per Holt, er fra først af en saare lidet ideal Personlighed og udvikles kun langsomt ved Livets Alvor. Fortællemaaden er rent ud mønstergyldig. Aldrig en Fortolkning. Hvad der meddeles taler for sig selv og taler højlydt, netop fordi Forfatteren tier.

Med højst ualmindelig Dygtighed har Skjoldborg meddelt os Indtrykket af det enstonigt Trælse i Herregaards-Husmændenes daglige, tilsyneladende trygge og dog saa usikre Tilvær, har vist os det Smuds og det Slid, hvori de lever, den Ydmyghed, den Indskrænkethed og de Laster, der naturnødvendigt udvikler sig hos dem. Og ikke blot det; men vi ser for os Herresædet som en hel Stat, der afsluttet fra Omverdenen bygger sig op med Kaste over Kaste, Rang over Rang, hvor hvert enkelt Samfundslag har sin Ejendommelighed, sine Lyder, sine Tilbøjeligheder, sin Moral og sin Usædelighed. Vi ser, hvorledes Ladefogden fordærves ved sit Underdanighedsforhold til Herremandeu, hvorledes Malkepigerne, hvis Dyd i Forvejen er ringe, yderligere nedværdiges ved natlige Besøg af Herregaardens drukne Gæster, hvorledes Husmændenes Dont og Moro er beskaffen, og hvilke Ulykker deres særlige Stilling udsætter dem for, idet

Mødrene, naar de er paa Arbejde, maa overlade Smaabørnene til sig selv. Med stor Kunst er Sammenbruddet i Bogen blevet netop en saadan af Forholdene hidført Ulykke, Smaabørns Indebrænding i det Hus, om hvis Beboere Læserens Deltagelse langsomt har samlet sig. Her som i *Kragehuset* er endelig paa yderst virkningsfuld Maade indført det samfundsomdannende Element i Skikkelse af de socialistiske By-Arbejderes Deltagelse i Børnenes Jordefærd.

Herremanden (Kammerherren, som han kaldes) er skildret uden Had og uden Overdrivelse som en formentlig human, i Virkeligheden stivsindet og hjerteløs Person. Desværre har Skjoldborg nægtet sig en kunstnerisk Virkning, der formelig kræves af Stoffet, idet han har forsømt at udmale os Livet paa Herregaarden som Modsætning til Livet i Husene omkring den. Derved og derved alene faar Billedet, han har givet, noget Ufuldstændigt og Utilfredsstillende. Hvorfor skal der ikke være et eneste, mandligt eller kvindeligt, Væsen med Hjerte eller med Forstand paa Herresædet? Eller skal der vel være et saadant, men skal dette Væsen ingen Anelse have om Husmændenes Skæbne, eller skal det være uden Medfølelse med dem eller ganske uden Indflydelse paa Kammerherren? At denne skulde bo ganske alene paa det mægtige Slot, er lidet sandsynligt. Men gør han ikke det, da burde Føle- og Tænkemaaden paa Slottet være tydeligere jævnført med den udenfor.

Vi har i den danske Literatur lært lystigt forvrængede Herregaardsfolk at kende først hos Schandorph, saa hos Wied. Vi har set Godsejerlivet skildret velvilligt og upartisk hos Walter Christmas og især hos Palle Rosenkrantz; men ingen af dem viste os den Undergrund af menneskelige Tilværelser og Bestræbelser, som bar dette Liv. Den har først Johan Skjoldborg afdækket for os, og det var maaske for meget forlangt, at han samtidig skulde kunne afsløre os, hvorledes der tænkes og tales paa Herregaarden selv.

SIMON KOCH

(1903)

En Særling med en let Sky af Ensomhed omkring sig. Hans Udtryksmaade selvtilvirket, helt igennem hjemmegjort. En Grubler over Liv og Død, Lykke og Ulykke, Følelser og Drifter, Angst og Tvivl, Tilværsglæde og Tomhed, som uden at være synderlig dyb altid er ganske oprindelig, helt sig selv og som giver alle sine almene Tanker rent digterisk Udtryk. Endelig et Væsen, i hvilket der trods dets Grublen over Lidenskaber er en Grundsum af stille Flegma, noget Koldsindigt og Handlingsfjernt. — Er denne literære Foreteelse ikke ejendommelig dansk? Rimeligvis kunde den i denne Sammensætning slet ikke forekomme udenfor Danmark.

Simon Koch har skrevet to Bøger med snurrige og vildledende Titler *Haabet og den Haabløse* samt *Ung Krigsmand*, af hvilke især den sidste Titel er slem og ikke har det ringeste med Bogen at gøre. Dog Titlerne er det ligegyldige.

Disse to Bøger er i Virkeligheden én Bog, der er skaaret over, og vel at mærke en Bog, der ingenlunde gør Indtryk af nu at være færdig, men som vil kunne fortsættes længe endnu; thi den indeholder kun et Par Livsafsnit, og det, der udvortes sker i den, er ikke Hovedsagen. I det første Afsnit var der to mandlige Hovedpersoner, ikke synderligt forskellige i deres Støbning, der svarede til det lyse Livssyn og til det mørke, og hvis erotiske Oplevelser vi delagtiggjordes i. I det andet Afsnit er der kun én mandlig Hovedperson, hvis lyse Sind efter hans egentlig Elskedes Død er blevet mørkt, saa han synes i én Person nu at sammensmelte Haabet og Haabløsheden. Og paany drejer Bogen sig om Tiltrækningen mellem Mand og Kvinde, Forelskelser og Skuffelser. Det første Afsnit er noget rigere og mere broget end det andet, men i det Væsenlige er der ingen Nedgang, thi Tænkemaaden og Følemaaden har faaet et lige saa ejendommeligt Udtryk i den anden Bog som i den første.

Hvori stikker Ejendommeligheden? vil man spørge. Der er i begge Bøger samme Stilfærdighed, som virker flegmatisk, samme lette Ironi, samme Selvsyn paa Følelseslivet, som for Læserens

Øjne ligger opløst i dets Afskygninger. Der er i begge den samme Evne til at tegne unge Kvindeskikkelser, samme Skønhedshunger, samme Livsglæde og Tungsind. Dog ejendommeligst er denne Forfatter ved Arten af hans Fantasi, en Grublers Fantasi.

Som Grubler sysselsætter Simon Koch, trods sin friske Sans for Landskaber, Lys og Luft, Himmel og Jord, sig stadigt med Begreber, men som Digter anskueliggør han uafbrudt disse Begreber, gør dem til Mennesker eller Ting og lever sammen med dem. Omtrent som i de middelalderlige Skuespil, kaldet *Moraliteter*, Gerrighed, Hykleri, Lasten, Dyden, Fristelsen osv. optraadte som Personer, saaledes lever i Simon Kochs Indbildningskraft Liv, Tvivl, Kærlighed, Medlidenhed, Angst, Ærbødighed, Ligegyldighed, Fortvivlelse, Død i legemlige eller dog sanselige Former.

Eksempler lod sig anføre i Hundredevis; her et Dusin Stykker:

Tvivlen gør Livet usikkert som en Røver i den grønne Skov. Tvivlen er som Huller i Skoene; man har Sko paa, men Hullerne stiller En saa daarligt, som om man ingen Sko havde paa. Tvivlen er det stedse grønne Kundskabens Træ paa godt og ondt. I Begyndelsen var Tvivlen, og Tvivlen var hos Gud.

Skæbnen er døv og blind, er rasende og kæmpestærk, tumler som en Orkan med Livets Træ.

Tavsheden gemmes tyve Alen under Snakkens Jord. Den spirer under Snakkens raadnende Blade. Som en trodsig Dreng sidder den indelukket i det kolde Barnekammer, fjernt fra Samtalens hyggelige Dagligstue. Skjult af de mange smaa Sludderens Hoffrøkener kysser den bondske Tavshed sin Prinsesse.

Angsten for de Ulykker, der kan ramme dig selv og de andre, er den store sorte Tavle, hvorpaa Livet optegner sine hastigt udslettede Smaabegivenheder.

Foragt er behagelig som Solskin i Efteraaret. *Sentimentalitet* er Udslet. *Ærbødigheden* kan være udsvævende. Den gennemført foragtende er da uden Spor af Følsomhedens Udslet. Den dygtige Foragter har ikke faaet sine Benpibers Marv ædt bort af Ærbødighedens Udsvævelser.

Ulykken er Blæsevejr. For den Blæst er Mennesket altid et slet bygget Hus; den trænger ind af tusinde Sprækker; den mærkes i hver Krog.

Lykken har en Dør, og tidt banker vi forgæves paa Døren.

Eller omvendt Lykken banker paa vor Dør, men det passede os ikke at følge den; vi var ikke unge nok dertil.

Ligegyldigheden er en meget skikkelig Karl; man nænner ikke at jage ham ud af Huset; han rører En ved sin Troskab; han gør saa megen Gavn i det daglige, har saa megen Omhu for alle Ens kæreste Vaner.

Livet har Gader. *Modet* danser paa Livets Gader.

Medlidenheden med en overvunden Medbejler er kun Indgangsdøren til den stortbyggede Fornøjelse over at have stukket ham ud.

Misfornøjelsen er næsten det eneste, man opdager i det menneskelige Landskab. Den er det Græs, der dækker Markerne. Kun hist og her vokser den op til en Fortvivlelsens Skov.

Sorgen har sine Beboelsesrum, og det er ubehageligt nok at gaa og hænge Gardinerne op i sin ny Sorgs Lejlighed. Men Sorgen vokser og formerer sig. Sindet kan blive Tumlepladsen for en hel frugtbar Familie: et Par ældre og meget værdige Sorger med en hel Række mindre efter sig, lige fra de halvvoksne, ganske rapmundede Sorger til de smaa, der endnu ikke kan tale rent.

Tomheden vokser, naar man staar ved sine Kæres Grav; og her er det, Fortvivlelsen finder sin gode Jordbund. Kunst, Tanker, den lille forvirrede Menneskeglæde, er altsammen Tomhed. Og hvor Tomheden holder op, der begynder den store Tomhed.

Døden kan være en trofast Kammerat, naar man nylig har mistet sin bedste Ven. Den spiser af vor Tallerken og drikker af vort Glas, staar bag os, naar vi læser.

Med andre Ord: Der er i Simon Kochs Grublerfantasi en saadan Evne til Anskueliggørelse og Personliggørelse af Magter og Begreber, at han heri kan maale sig med enkelte store Diggtere — om dette end undertiden kan udarte til Manér hos ham, som naar han taler om «det urokkelige Standpunkts store By» — hvad der unægtelig er en slem stilistisk Mundfuld.

Han skriver ikke som nogen anden, men man føler, at baade J. P. Jacobsen og Erik Skram staar bagved.

Gaar man nu fra dette Formelle, det sproglige Udtryks sære Anskuelighed, til Bøgernes Indhold, da er dette i Romanform en Livsfilosofi; fortrinsvis af erotisk Art, der dog omspænder

det hele Sjæleliv, og som er bygget paa kærlig og selvstændig Fordybelse i det daglige Livs Foreteelser, de mindste som de største. Alt giver her noget at tænke over, Synet af en brændende Asfaltgryde paa Gaden som Synet af Blomster i en Have eller af Grave paa Kirkegaarden, eller den Gnist, der ved første Blik tændes mellem Mand og Kvinde, hvad enten den nu tænder en Straa-Ild eller en varig lille Flamme. Nogen Skovbrand tænder den ikke hos Simon Koch.

I den første af Bøgerne skildres foruden adskillig kortvarig eller mislykket Elskov ogsaa et smukt varmt Ømhedsforhold mellem to unge Væsener; i det andet Bind pines Læseren noget ved, at alle Forholdene er Misforhold; i det ene Tilfælde elsker Parterne hinanden «kun lidet, slet intet», som Børneremsen slutter, og i det andet bliver vi Vidne til Misforholdet mellem det fortvivlede Livsbegær hos Kvinden og den kolde Ligegyldighed hos Manden. Den unge Kvinde gaar derover fra sin Forstand, og Bogen slutter med et mesterligt skrevet Brev, som hun afsender i sit Vanvid. Men Forholdet rører os altfor lidet, da Manden i dette Forhold er saa løst skitseret, at vi intet kender til ham, og da Udviklingen af den unge Kvindes Følelser slet ikke er givet. Men hvor er ikke atter den vidtløftige Dvælen ved halve, lunkne, underordnede, smaa Kæresterier dansk!

Nu var det morsomt, om Simon Koch og andre unge Forfattere en Gang til en Afveksling gav os en Skildring af viljekraftig, handlekraftig Ungdom, som trods disse Egenskaber var dansk. Etsteds i Bogens Slutning siger Hovedpersonen: «Saa meget er da vist, at der hos de andre endnu ikke er nok af Dygtighed, Hæderlighed, Kundskab, Viljestyrke; der er endnu Brug for en Del af den Slags. Lad nu mig komme til!»

Skønt Manden visselig intet Uhæderligt har gjort, har han i denne Bog i Grunden hverken lagt Dygtighed, Kundskab eller Viljestyrke for Dagen.

Det vilde være underholdende engang at møde disse Egenskaber hos Mændene i de unge Forfatteres Bøger.

OLIVIA SANDSTRÖM

(1894)

Efter lange Lidelser er Fru *Olivia Sandström*, som Forfatterinde kendt under Navnet *Silvia Bennet*, død 46 Aar gammel. Hun har udgivet to Bind Fortællinger *Min første Bog* (1874) og *Gæringstid* (1881) samt en Roman *Konsulinden* (1887), desuden talrige Artikler. Hun var en af *Politikens* tidligste Medarbejdere, har i Bladet skrevet dels om Kvindespørgsmaal, dels Rejseskildringer og Breve fra sit flereaarige Ophold i Stockholm, og hun var trofast i sin Samhu som karakterfast i sin Stræben.

Olivia Sandström var med sit livfulde Naturel og sin humane Dannelse en sjælfuld, forstandig og aandelig i høj Grad interesseret Kvinde. Hun følte stærkt og nervøst, ja med en overnervøs Ømfølsomhed, og paa dette Grundlag samlede hun saa ved Selviagttagelse og omhyggelig Iagttagen af andre Kvinder sin Erfarings Grundsum.

Som ung Pige var hun meget smuk, med en egen vild, zigøjneragtig Skønhed, mørke Øjne til en bleg Hudfarve og et yppigt sort Haar; der var i hende en heftig Livstrang og Lykketørst, som hun senere søgte at bedrage eller lindre ved at skrive. Thi man kunde vanskelig værge sig mod det Indtryk, at for hende som for saa mange Kvinder var Tilbøjeligheden til at skrive om Menneskeskæbner ikke nogen oprindelig, digterisk Drift, men en Tilbøjelighed, der udviklede sig og tilfredsstillede sig efter de første Skuffelser og Sorger i Livet som en Art Erstatningsmiddel for Tilfredsstillelsen af dybere Længsler efter Lykken. Da hun 26 Aar gammel ikke følte sig udfyldt af sine Oplevelser, vaagnede Trangen til paa Papiret at udtrykke, hvad hun hidtil havde iagttaget og grublet over.

De første Fortællinger, hun skrev, blev læste i Haandskrift af Chr. K. F. Molbech, der fattede en heftig Interesse for hende, skaffede hende Bogen ud paa Gyldendals Forlag, fik Lorentz Frølich til at forsyne den med en Titeltegning, opfandt Navneskjulet Silvia Bennet og indførte den unge Forfatterinde hos Hans Brøchner, der nærede saa megen Velvilje for hende, at han

læste Dante med hende paa Italiensk. Hurtig slappedes imidlertid disse ældre Mænds Deltagelse for den unge Pige, og hun fik ikke senere nogen Bog ud paa det Gyldendalske Forlag.

Paa dette Tidspunkt var hun imidlertid gennem sin Broder, Dr. Ferdinand Levison, kommen i Berøring med adskillige af de ledende Personer i Halvfjerdsernes literære Bevægelse, og hun sluttede sig med hele sit Sind til den Retning, som da var den ny. Ingen kunde være mere lærelysten og lærvillig end hun. Da hun en Dag erfór, at en Kritiker i denne Kres havde læst hendes første Bog og helt forsynet den med Blyantsrettelser, rastede hun ikke, før hun havde tilbyttet sig dette Eksemplar af Bogen for et andet. Hun havde den redeligste kunstneriske Vilje til Selvudvikling. Man ser det af hendes anden Bog *Gæringstid*, der betydeligt overgaar den første, baade er langt bedre skrevet og langt mere personlig, saa personlig, at Forfatterinden her uafbrudt skrifter under Form af at fortælle. Hvis hun her kan siges at have fulgt noget Forbillede, saa er det Turgenjev.

Der udkræves som bekendt en ikke ganske ringe Sum af Legemskraft til stadig Forfattervirksomhed, og Olivia Sandström var altfor sart og nervøs til uafbrudt aandeligt Arbejde. Gentagne Gange viste det sig, at hendes Helbred var rystet og trængte til Ro. Nogle Aar var hun dernæst bosat i Stockholm under hendes Ægteskab med den svenske Musikkritiker Sandström, og hun lærte i de Aar en stor Del af Sverigs skrivende Folk at kende. Da hendes Ægteskab opløstes, bosatte hun sig atter i Kjøbenhavn.

Her udgav hun i 1887 sin bedste Bog, Romanen *Konsulinden*, der med ikke ringe Dygtighed udfolder en kjøbenhavnsk Verdensdames Liv fra Barndom til Alderdom, afslører hendes Følemaade, den erotiske som den religiøse, og under Vejs giver skarpt tegnede om end lidt ængsteligt udførte Portræter af den kjøbenhavnske Grosserer, Kunstner, Læge og Præst, der kommer til at blive Hovedpersonerne i Damens Levned.

Medfølende og begejstret som Olivia Sandström var, fulgte hun med Alt, hvad der hændte i det offenlige Liv og den literære Verden. For sin Broder, med hvem hun var meget ømt forbunden, og hvis Interesser hun delte, oversatte hun i 1882 Paul Bert's Bog *Livet og Livsfunktionerne*.

I sin Tro paa Videnskaben, i sin Foragt for Indskrænket-

hed og Fordom, i sin Kærlighed til Frihed og Fornuft var hun magnetnaalsikker; end ikke de haardeste Lidelser havde nogen Magt over det i hendes Væsen, der var hende Religion.

CHRISTIAN BLANGSTRUP

(Christian VII og Caroline Mathilde)

(1890)

Man følger med stor Fornøjelse Fremstillingen i Chr. Blangstrups *Christian VII og Caroline Mathilde.* Det er den første levende Fortælling om et af de mest fængslende og nedslaaende Afsnit af Danmarks Historie, som vi besidder. Ingen har som Hr. Blangstrup kendt og benyttet det hele foreliggende Stof, og man mærker hos Forfatteren den ikke ganske hyppige Vilje til at give ærlig og rigtig Besked, forenet med uhildet Blik og Frihed for Fordomme. Bogen er en varmtfølende og tænksom Mands lærde Værk. Man overraskes behageligt ved at møde aarvaagen Sans for Sjælelivet, levende Agtpaagivenhed for Menneskevæseners Udviklingshistorie, forstandig og ikke vidtløftig, men tilstrækkelig Forstandsbetragtning.

Forfatterens Begrænsning ytrer sig i hans Foredrags Art. Han behersker sig ikke nok. En Grundinteresse hos ham er ved Siden af den for Sjælelivet — eller sammensmeltet med den — den for Sædeligheden, og han lader den umiddelbart spores, hvad altid skader Virkningen. Schiller har sagt det udødelige Ord, at man kender i Reglen enhver Mester paa det, hvad han udtaler, dog Stilens Mester paa det, han fortier. Men Stilisten maa fremfor Alt fortie sin personlige Harme. Hvis en frisindet Forfatter f. Eks., der gav en Skildring af russiske Tilstande i vore Dage, hver Gang han meddelte noget Oprørende, vilde stemple det som saadant, saa vilde han trætte Læseren og svække Indtrykket, der er stærkest, naar det faar Lov til at uddybe sig i Fred.

I stærke, vel højtspændte Udtryk skildres Hoffernes Løsagtighed i det 18. Aarhundrede; vi erfarer, hvorledes den ytrer sig, men for lidet om dens Aarsager. I Bogens Begyndelse slaar Foredraget nu og da Klik: «De Personligheder, der gav Hoffet Præg, optraadte udadtil med en vis, ceremoniel Værdighed, i deres Indre var de *i Bund og Grund demoraliserede*». Vendingen er for udtraadt til at sige noget. Det samme gælder om Udtryk som disse om Christian VII's Moder, Dronning Louise: «Meget vilde være blevet anderledes, om han havde kunnet *beholde hende som sin Barndoms beskyttende Genius*», eller «Dronning Louise er en sjælden indtagende og sympatetisk Skikkelse». *Sjælden* hedder som Adverb trods alle moderne Sprogforvanskningskunster *sjældent*; dersom *sympatetisk* paa Dansk overhovedet betyder noget, saa er det det selvsamme som *indtagende*; det lader sig altsaa ikke forene med dette Udtryk ved et *og*. Andre smaa stilistiske Ubehjælpsomheder er den stadigt tilbagevendende Vending *fuldt ud*, eller det jævnligt forekommende Erstatningsmiddel for en Lignelse *som vel muligt*, f. Eks.: «uden at tænke paa, at Kongen mødte saa uvidende om disse Statssager som — vel muligt».

Men trods denne Udtrykkenes Famlen i Bogens Begyndelse virker den sikkert og fast, saasnart Forfatteren kommer til det, der er hans egenlige Opgave: Forklaringen af Christian VII's sygelige Sjæleliv. Med stor Dygtighed og overbevisende Styrke fremstilles alle Virkekræfter i Kongens sjælelige Sygehistorie: Selvfølelsen, Angstfølelsen, Mistilliden til Omgivelserne, Grusomheden, Adspredtheden, det Bestialske, det Haanske og det Stakkels. Sindrig er Blangstrups Forklaring af Kongens nogenledes værdige og sømmelige Optræden paa den Udenlandsrejse, han foretog, ved hans Frigørelse fra det vante Hoflivs Uro og ved den udvortes Virksomhed, der gjorde det umuligt for ham stadigt at tumle med sine fikse Ideer og Tanken paa sin egen Person. Overhovedet er Undersøgelsen af Kong Christians Væsen en af de bedste Udredninger af den Art, som forekommer i vor Literatur. Ogsaa Fremstillingen og Forklaringen af Caroline Mathildes Naturel er fuldstændigt tilfredsstillende i sin Simpelhed.

I Sammenligning med disse to Hovedfigurer synes Struensees Skikkelse noget forsømt. Hvor han indføres, sker det besynderligt nok i en Bisætning og uden al forberedende Kunst. Paa den følgende Side erklærer Forfatteren, at det ikke er hans Agt atter (?) her at fremdrage Struensees Planer ved hans Optræden.

Hvis dette *atter* gaar paa, hvad Forfatteren andensteds har skrevet eller bearbejdet om Struensee, saa maa det beklages, at Skikkelsen ikke er bleven udført her, hvor den burde staa.

Henimod Bogens Slutning fremtræder en Mangel, som Hr. Blangstrup burde forstaa at bøde paa. Han røber her en irriterende Ulyst til at tage Bladet fra Munden, særmærker mod sin Vane slet ikke, men anvender almindelige Betegnelser i Steden for nøjagtige Træk.

Vi bør ikke høre, at der i 1771 paa Lystslottene herskede «en utrolig frivol Tone», vi bør erfare, hvad der gik for sig, hvilke Ytringer der faldt. Hvor malte det ikke, da Forfatteren andensteds illustrerede Kongens Raahed ved at meddele os, at han efter Kronprinsens Fødsel kaldte Caroline Mathilde for *Ammen*, eller at den russiske Gesandt til Kongen betegnede Overhofmesterinden Fru Plessen som «Dronningens Loppefangerske». Saadanne betegnende, stemplende Træk savnes her.

Det hedder f. Eks.: «Det kan ikke skjules, at hendes Kærlighedsliv med Struensee ofte var præget af en vis Mangel paa Blufærdighed». Hvorledes det? Vi ønsker selv at danne os en Mening derom.

Fremdeles hedder det: «Af Struensees Forhold under Processen . . . fremgaar det klart, at der fra hans Side aldrig har været Tale om andet end et rent sanseligt Forhold uden nogen dybere Følelse». Maaske var det saadan. Men vi kan ikke give vor Tilslutning til denne Udtalelse paa Tro og Love. Vi vil have Beviserne paa Bordet.

Hr. Blangstrup begynder overfor Struensee stadigt med de bedømmende Ord; Tildragelser, hvorpaa Dommene, der maaske er ganske rigtige, hviler, forholdes os alt for tidt. Atter og atter betegnes hans Optræden i hans Stilling til Dronningen som jammerlig og fejg. Men hvilke er Kendsgerningerne? «I utallige Smaatræk, som Samtiden har nedskrevet, [det var dem, vi skulde havt Tag i] viste han en mærkelig Mangel paa Takt overfor hende i det daglige Samliv». Eller: «Brandt kunde derfor i Forhørene meddele en Mængde pikante Enkeltheder, hvis Rigtighed Struensee maatte indrømme». En halv Snes af disse Enkeltheder havde for os været mere værd end alle de strenge Fordømmelsesdomme. Saaledes endelig ogsaa, naar Forfatteren taler om «den utrolige Hensynsløshed», der fra de to Elskendes Side blev vist mod Juliane Marie og hendes Søn, og ikke et eneste Eksempel

paa den nævnes. Det er de smaa, nøjagtigt meddelte Kendsgerninger, som er Grundlaget for al Historieskrivning, og som ingen Forfatter tør overspringe uden at udsætte sig for Læserens Ligegyldighed.

Imidlertid, Hr. Blangstrup har vovet saa meget i det, han har meddelt, at han har berettiget Krav paa Overbærenhed, hvor han maaske af Hensyn til en blandet og sippet Læsekres holder sig tilbage. Længe har jo hele dette Afsnit af den danske Historie ligget hen som en Bog med syv Segl. Selv nu, da Seglene brydes, er der sikkert ikke faa, særligt blandt de Højtstaaende, som ugerne ser den historiske Sandhed komme frem for Dagens Lys. Det er med Hensyn til dette Punkt nok at minde om, at Tysklands nuværende Kejserinde i lige Linje nedstammer fra Struensee's og Caroline Mathildes Datter.

Skade, at Forfatteren har bortskudt en Del af sit bedste Krudt i sin Bearbejdelse af Wittichs tyske Værk om Struensee. Han havde skullet nøjes med at oversætte dette og i sit eget Arbejde bringe alle Resultaterne af sin egen Forskning sammenarbejdede til et Hele. Nu maa man søge sig til den fulde Kundskab paa to Steder. Det er tidt ubekvemt; men det formindsker selvfølgelig ikke Hr. Blangstrups Fortjeneste som Historiker og Psykolog.

D. v. d. LYHE ZERNIKOW

(Støvlet-Kathrine)

(1903)

Den debuterende Forfatterinde, Frøken D. v. d. Lyhe Zernikow, der har udgivet *Støvlet-Kathrine*, *Fortællinger fra Christian VII's Tid*, er øjensynligt en velbegavet Dame, har flittigt samlet sig historiske Kundskaber om den Tid, hun vilde skildre, og sidder vistnok inde med adskillig Fantasi, som hun ikke har

vovet at lade raade frit; men hun kan aldeles ikke sit Haandværk, og hun burde ikke være optraadt i Literaturen, før hun havde lært det. Hun behandler det danske Sprog som en Dilettant, og skriver det ikke blot uden Stil, men næsten uden Stilsans. Hun er i den Henseende en af de saare mange.

De Lignelser, hun bruger, er slidte og uden Forhold til Genstanden, hvorpaa de anvendes. Der tales om den usle og af Opløsthed flygtige Christian den Syvendes *Sommerfuglenatur*; er der noget, han ikke ligner, er det en Sommerfugl. Kongen siges forvisset om, at den skikkelige Caroline Mathilde vil *rase som en tirret Løvinde*. Hun var Løvinde som han var Sommerfugl. Ordforraadet er uheldigt. Der forekommer det umulige, svenske *til og med*, det græsselige, hverken franske eller danske Kristiania-Udtryk *Kurtise*; der anvendes overflødige eller umulige Tillægsord som «den overfladiske Jargon», «den indignerede Harme», «et grundigt Opsving», «deres poserede Unatur». Forfatterinden skriver: Han stod der «isnende og foragtelig», naar hun mener: fuld af Foragt osv.

Det vrimler med fremmede Udtryk og Vendinger, der er urigtige eller galt bogstaverede. Atter og atter kaldes den engelske Gesandt *Sir Gooderich*. Efter *Sir* maa Fornavnet følge. — Vi er jo vante til alt dette fra Dagbladene. Ogsaa dèr sættes *Sir* foran Efternavnet; ogsaa dèr kaldes en Retssag, naar den foregaar i Frankrig, *en Affære*, og en Forelæsning, naar den holdes af en Franskmand, *en Conference*; men Bøger burde være skrevne med større Omhu og kræsnere Valg af Ord. Hos Frk. Zernikow skal de fremmede Udtryk og Talemaader ganske vist ikke sjældent blot give et Indtryk af Tidens Tonart; men Hensigten opnaas ikke, fordi Foredraget er altfor stilløst.

Syttenhundrede nogle og treds siger hos hende et berygtet Fruentimmer til den Mand, der har underholdt hende:

> Tag dig ikke det nær, mon chèr (ɔ: mon cher). Du har gjort mere for mig end nogen anden, og naar du nu forlader mig, vil jeg altid tænke paa dig med Taknemmelighed Mit Livs Baad vil igen kastes ud paa Tilfældighedens Bølger, og der er lige saa store Chancer for, at den engang naaer i Havn, som at den gaar under mellem de mange. Livet former os, saalænge vi ikke selv har en Stemme med, men senere hen bliver det omvendte Tilfældet, og vi former Livet efter os. Tro mig, den, der vil, kommer altid oven Vande, selv om Malstrømmen en Tid river en med.

Der er ikke en Vending deri, som er talt, og ikke en, som jo tilhører Bogsproget mere end et Aarhundrede derefter.

Til Gengæld er saa en Gang imellem Diktionen ulastelig, som den skal være. Da Kongen har forvist Dronningens Fortrolige, Fru von Plessen, siger han:

Jeg indser ikke, at Forskellen i vor og Hendes Majestæts Optræden er saa meget forskellig. Hun foretrækker sin Venindes Selskab for vort, og vi foretrækker vor Venindes for hendes; den ene er den kedeligste og mest impossible personne, den anden den mest bedaarende i Verden, voilà la différence! Dixi.

Stilløsheden røber sig i, at Forfatterinden, usikker som hun er, atter og atter falder tilbage til at anvende vedtagne Udtryk istedenfor saadanne, der passer til det enkelte Tilfælde. Der var visseligt ikke noget vanhelligt i de Fornemmelser hos Caroline Mathilde, der hos hende fremkaldte Ønsket om at behage sin Ægteherre; men der var heller ikke noget helligt i dem. Det hedder ikke desmindre i Bogen: Saaret *i sine helligste Følelser* trak Dronningen sig lidt efter lidt helt ud af Kampen og ind i sig selv.

Det er intet Under, at Christian den Syvendes Tid atter og atter virker tiltrækkende paa de digterisk anlagte. Selve J. P. Jacobsen følte sig jo længe fristet af Stoffet. Der har i Danmark-Norge været Konger nok, der ikke duede til Professionen; men en saa gennemført Parodi paa enevældig Kongemagt som den, der opførtes af den syvende Christians Person og Styre, skal man søge langt for at finde. I dette Vanvids Bakkanal mangler Intet; der er vendt op og ned paa alle Begreber om Magt og Værdighed. Raahed, Fjantethed, Vellyst, Galskab, Elskov, Omvæltningslyst og Blodtørst er slupne løs, og en Reaktion, der er endnu mere frastødende end Fremskridts-Krampen, sætter tilsidst et Laag paa det Hele.

Forfatterinden har i dette Virvar til sin Hovedperson i første Akt af Tidens Drama valgt en Bifigur, som ikke er ilde. Støvlet-Kathrine er en morsom Skikkelse, hvad enten hun ved et lystigt Bæger hos den stakkels forfaldne Johannes Ewald forestiller hans Kusine fra Landet, eller hun forklædt som Søofficer gaar grassat med selve Hans Majestæt. Men der maatte enten en mandlig Haand til at holde Figuren fast, eller en kvindelig Haand saa uforsagt som Fru Skrams.

Frøken Zernikow har skilt sig fortræffeligt fra en eneste Opgave, den at fremstille os Anne Kathrines Skæbne, da hun ved sin fornemme Faders Død som Barn sendes bort fra det fine Hus, hvor hun har været den forkælede Plejedatter, og bringes ind i det skrækkelige Hjem, som for Fremtiden skal være hendes. Den Rædsel, som griber Barnet, den dybe Ulykke, der styrter ned over Hovedet paa hende, har Forfatterinden inderst inde følt, og til det Yderste har hun gennemført de Udslag, den giver sig. Rigtigt og forstandigt har hun angivet de Følger, denne frygtelige Ubarmhjertighed maatte faa for Kathrines Livsførelse. Læseren lever med den lille Pige under hendes fortvivlede Ophold i Støvletbutiken hos den raa Moder og den fordrukne Stedfader, udsat, som hun er, for Had og Forfølgelse fra al den Pøbel, som hader hende for hendes fine Afstamning og nyder hendes Pinsler.

Thi her, desværre her alene, er Frk. Zernikow inden i sin Hovedperson, iagttager og beskriver hendes Skæbner indenfra.

Fra det Øjeblik derimod, da Anne Kathrine bliver Kvinde og snart den engelske Gesandts underholdte Elskerinde, slipper Forfatterinden fuldstændig Taget i Hovedpersonen. Fra nu af ser hun hende kun udenfra og giver os et blot udvortes Referat af hendes Levned, uden at den Skrivendes Puls en eneste Gang har slaaet i Takt med den hende ganske fremmede Kvindes. Men dette er ikke Digtekunst. Naar Frøken Zernikow af egen Drift til Hovedperson har valgt sig et kvindeligt Væsen, der hurtigt synker til at søge sit Erhverv ved den professionelle Kærlighed, saa maa hun ogsaa have Mod og Fantasi nok til at vise os, hvordan det ser ud i denne Kvinde, og i sit Indre følge hende fra Trin til Trin. Men hun har øjensynligt ingen Anelse havt om Opgaven, hvis Vanskelighed dog mest bestod i at overvinde den ærbare Kvindes Sky for at fordybe sig i et berygtet Fruentimmers Sjæleliv og Oplevelser.

Aldrig ser vi denne Anne Kathrine for os. Forfatterinden mangler Gaven til at lade hende rejse sig for vore Øjne som det kønne, raske, kaade Dyr, hun var. Det ypperlige Maleri, af Støvlet-Kathrine, som findes i den Windingske Samling, og som er afbildet i Blangstrups Bog om Christian VII og Caroline Mathilde, giver mere Oplysning om hendes besnærende Magt og begribeliggør langt bedre Kongens hensynsløse Forelskelse, end nogen Sætning i hele denne forsigtige Fortælling, der taler om

«Lidenskaber», hvor den mener Drifter, og hvis Digterinde, som hverken mangler Medfølelse eller Forstand, synes at kende lige lidt til Lidenskab og Drift. Det er Synd, at et saadant Æmne er taget op uden at der er gjort mere ud deraf.

Støvlet-Kathrine var visselig alt andet end en betydelig Person; hendes Fornøjelser var de raaeste — Slagsmaal med Vægtere, Hævn over Beboerinderne af offenlige Huse — og hendes Kløgt var ringe; med større Forsigtighed og mindre Frækhed havde hun kunnet naa sit Maal, som Kongens officielle Elskerinde at vinde Titel og Rang i det Samfund, der overøste hende med Foragt. Men der var i hende et Glimt af det, der saa mangen Gang har skabt de store Kurtisaner, stærk sanselig Trolddom, overgivent Lune, noget Fandenivoldsk, der slaar Gækken løs og tager sig ud som Vid. Hun var en fornem Mands Datter, klædte sig derfor med Smag og tog sig ud. Hun var den Last, der har vasket sig med Rosenolie, og hun afskyede derfor af hele sit Hjerte den Dyd, der lugter af grøn Sæbe! Hun var et opløsende Element! I hendes Favn forsvandt den sidste Rest af Kongeværdigheden hos den tyndbenede, halvforrykte Christian den Syvende saa fuldstændigt, som var den bleven lagt i Skedevand. Den Galskab, der lurede i hans Hjerne, parredes med den Galskab i hendes Temperament, der fik et lystigt Udslag i Drikkegilder, Nattekommers og Maskerader. Han var skranten og vissen, bleg og gul, udmarvet og svækket; hun var fyldig og yppig, hvid og sund, den kraftige Tøjte, der bukkede begge Ender sammen paa Etiketten og som stod paa Nippet til at erobre sig et Adelspatent, da det lykkedes at skræmme hendes fejge Elsker fra hende og aftvinge ham en Udvisningsordre.

Men der var større Stil i hende end i hendes Jævnlige. I hendes Aarer randt ikke blot Blodet af en Prins af Bevern, men Blodet af Aabenbaringens Dyr; og som dette Dyr var hun værdig til at klædes i Purpur og Skarlagen og til at bære et Diadem paa sit Hoved, mens hun i sin Haand holdt en Guldskaal med al Babels Vederstyggelighed. Lad være, hun havde et Svælg som en Drages; man har i ethvert Tilfælde mere tilovers for hende end for den kongelige Mandsling, hvis Majestæt hun slugte i en eneste Mundfuld.

SOPHUS SCHANDORPH

(1901)

Schandorph er død. Tidligt om Morgenen, før Aarhundredets første Dag oprandt, er han gaaet bort, der ofte har udtalt, at han ikke vilde opleve Aarhundredskiftet, fordi en Spaakvindes Ord, som gik ud derpaa, var slaaet ned i ham under Følelsen af hans aftagende Livskraft. Dette store, rige Barnehjerte har ophørt at slaa; den lyse, sunde Forstand er slukt, og det lystige, fantasifulde Vid er forstummet. De, som har kendt ham, kan vidne, at de ikke har kendt nogen mere trofast Sjæl.

Det var Synd, at han skulde lide saa længe og saa meget; thi fra det Øjeblik af, da han i Marts Maaned ramtes af Slaget, var hans Liv en Lidelseskæde, selv naar han ikke havde egenlige Smerter. Han egnede sig slet ikke til at sidde hen som en Genstand for Medlidenhed; han var som Faa anlagt til at glæde sig ved Livet. Han var i sit Element, naar han var glad, og det klædte ham at være det. Han glædede sig over det Skønne og han morede sig over det Uskønne; han dyrkede Finhed og Aand og han nød med Henrykkelse Dumhed og Uaand. Han var selv det renligste Menneske, og han havde sin Spas af, hvad der var urent. Han havde lettere til varme Følelser, Hengivenhed, Begejstring end ellers Mænd med satiriske Anlæg, og han havde lettere til Latter over det, han fandt lavt eller pudsigt, end ellers Mænd med hans Varme. Ildhu og Latter delte hans Væsen; Ildhuen gav ham Fasthed og Troskab, Latteren holdt ham frisk.

Schandorph var ikke blot et varmtfølende, men et saare fintfølende Menneske med Kærlighedens Nænsomhed. Den Finhed, det kunde skorte paa i hans Fremstillingskunst, fordi hans Forstand var retlinjet, enkelt, djærv, uden dobbelt Bund og Underforstaaelser, denne Finhed fandtes i hans Følelse, der lod meget underforstaaet usagt. Der var intet Snevert i hans Aand. Den havde neppe nogensinde været hæmmet i Væksten ved Trykket af nogen som helst Fordom. Det var en fribaaren, frihedselskende Aand, og han havde altid givet den rigelig Næring; thi han har aldrig betragtet sin Digterevne som et Talent, der ikke trængte

til at udvikles ved ny Kundskab. Tværtimod, han var, saalænge han stod i sin Kraft, en kundskabstørstig, videbegærlig Mand, der holdt sin Aands Flamme vedlige ved stadigt ny Næring. Uden at kunne kaldes lærd var han overmaade vel bevandret paa sproglige og historiske Omraader, særligt i romanske Sprog og Literaturer. Som Aand blev han en Fortæller, som Fortæller en Skildrer, Udmaler. Den Understrøm, der var i hans Sjæl af ægte, dansk Lyrik, gjorde ham altid behersket og dæmpet i Udtrykket for sit Følelsesliv. Han sagde derfor ogsaa engang til en Ven: Jeg lider dig bedst, naar du bruger Sordinen. Og derfor hedder det i et af de mange Digte, hvor han har udtalt sin Uvilje mod den nationalliberale Lyrik: «Saa falsk mig lød de moderne Trompeters yndede Skrald». Men hvor han ret gav sig hen i Skildring og Udmaling, var der intetsomhelst dæmpet ved hans Kunst. Han yndede, omtrent som Maleren Zahrtmann, stærke, skingrende Farver. Og hans Latter var skingrende som hans kunstneriske Kolorit.

Med Schandorph dør den anden af de Digtere, som det aandelige Røre i Halvfjerdsernes Begyndelse kaldte frem. Jacobsen var jo den første, som gik bort. Men medens de noget yngre Forfattere blot satte sig i Bevægelse, fordi der nu var Signaler i Luften, uden synderligt Hensyn til det Murbrud, som var blevet skudt i de raadende Fordommes Fæstning, var det anderledes med Schandorph, som var den ældste. Hele hans Ungdom var gaaet hen under Trykket af de herskende Tilstandes Ulidelighed. Han havde vaandet sig under at føle Aandslivet omgærdet af den Selvgodhedens Ringmur, som var opført af uvidende og især uforstaaende Mænd. Han havde mangfoldige Gange selv drømt om at skyde Breche i det Indsnevrende, men havde følt sig for svag og blød dertil. Nu saa han Himlen aaben gennem Brechen. Deri laa det, at han med en ganske enestaaende Varme og Taknemmelighed sluttede sig til sine Fæller og altid opfattede det, som havde de brudt Banen for hans Talent. Det Sikre var, at han nu først som Digter fik Mod til Selvudfoldelse, og at alle Evner i ham paa meget kort Tid vaktes og skærpedes. Efterhaanden havde han den Glæde at blive lige saa yndet som Forfatter, som han ved sin folkelige Godmodighed og Ligefremhed som Menneske blev populær.

Det gik dog ikke let eller glat. Som bekendt fejrede den kjøbenhavnske Højrepresse — og der var længe ingen anden —

sande Orgier af overlegen Haan overfor den opdukkende Literatur. Hver enkelt af de ny Forfattere blev uafladeligt tildænget med Skarn, mistænkeliggjort og lagt for Had eller Foragt. I *Dagbladet* og *Fædrelandet* besørgede Molbech og Ploug Nedrakningen af Schandorph; Jammerskikkelsen Angelo Haase fik det Hverv Uge ud og Uge ind at forhaane og latterliggøre ham i det kjøbenhavnske Borgerskabs Livorgan *Punsch*. Og denne Ynkelighed nægtede sig i sin Forfølgelseslyst intet.

Schandorph tog sjældent til Genmæle. Paa ypperlige Vers, som han (maaske af Hensyn til det Reitzelske Forlag) udelod af sine *Digte,* førte han for en Snes Aar siden en lidenskabelig Fejde med Ploug, og vistnok omtrent paa samme Tid, ligeledes paa Vers, en fra begge Sider venskabeligt og ridderligt holdt Polemik om de literære Principspørgsmaal med Kaalund. Naar et rent personligt Angreb paa ham af Bergsøe undtages, gik hans literære Liv forøvrigt hen uden Strid. Med godt Humør og med Ligevægt i Sindet skrev han den lange Række Romaner og Noveller, der gengiver hans Samtids Liv, som han opfattede det, og enkelte, der undtagelsesvis drejer sig om betydelige og fængslende Personligheder af Frankrigs og Italiens Fortid.

Schandorph var yndet som faa og havde i sine sidste Leveaar sikkert ikke en eneste Fjende. Venner havde han i stort Tal. Og hans Venner maatte være meget utaknemmelige, om de ikke priste ham for, hvad han har været som Ven. Thi den ringeste Velvilje, man havde vist ham, den ubetydeligste Tjeneste, man havde gjort ham, lønnede han tusindfold ved en Hengivenhed, der aldrig blev træt af med et udmærket Hjertes Trang til Overdrivelse at fremhæve Betydningen af den Hjælp eller Tilskyndelse, han havde modtaget. Han forherligede sine Venner, forsvarede dem, beundrede dem, elskede dem. Aldrig har man ellers i Livet mødt saa mange udmærkede Mennesker som dem, man træffer paa i hans *Oplevelser*. Han har for Efterverdenen lagt dem Guldskær om Hovedet, som det taknemmelige Hjertemenneske og det store Barn, han var.

Dog langt mere end nogen Ven var for dette store Barn Fru Ida, hans Hustru. Det er hende, det skyldes, at han i saa mange Aar førte et skyfrit Liv, og at ingen Svaghed fik Bugt med ham. Hun har et Menneskeliv igennem taget sig af ham, som en Kvinde kun kan tage sig af en Mand, naar hun ikke blot er Hustru, men Søster og Moder for ham. Hun har været

alt dette i én Person, i gode Dage som i disse onde og til den sidste Stund. Det er da til hende, at nu fra Schandorphs Venner, der ogsaa er hendes, Medfølelsens Tanker gaar med stille Ærbødighed og Tak.

HARALD HØFFDING

EN TALE

(1903)

Kære Høffding! Jeg holder af Dem af mange Grunde. For det Første er De klog — og paa dobbelt Maade, en dybsindig og skarpsindig Mand — for det Andet er De lærd — en i alle Aandens Riger velbefaren Mand — for det Tredje er De smuk, en Mand, hvis Tankeliv har givet sig Udtryk i et Ansigt, der er gennemlyst af Aand.

De som alle andre Tænkere skylder Oldtidens og Udlandets store Vise meget. De er den første, i hvis Livsgerning hertillands Floderne fra den tyske og engelske Filosofi er strømmede sammen. Men jeg holder dog mere af Dem for Deres Forhold til Deres danske ældre og yngre Samtidige, fordi jeg der har kunnet følge Dem paa nærmeste Hold.

Vi har havt Lærere og vi har havt Venner tilfælles.

Jeg skatter Deres Forhold til Sibbern. Vi mindes ham begge fra vor første Ungdom som han dengang var, altfor gammel til at fortsætte sin Universitetsvirksomhed, som han dog ikke opgav. Vi saa ham sætte to Parykker paa hinanden for at holde Varmen. Vi saa ham trække en Pakke Smørrebrød frem midt i Timen og spise et Stykke for at styrke sig, saa han blev en Genstand for Ungdommens Spot. Og dog var han saa meget værd. Jeg bevarer endnu min ældste Afhandling, gennemlæst af

ham, hvori han med Blyant har skrevet i Randen den ene rette, slaaende Kritik. Men hans Stil virkede pudsigt og hans Optræden vakte Latter.

De har set gennem Hylsteret, som kunde frastøde, og har fundet ind til Kærnen af hans Væsen, Menneskeligheden, det ædle Sind, Tankerne og det vide Udsyn. De har givet os det eneste værdifulde Billede af den første originale danske Filosof.

De var oprindeligt en Lærling af Rasmus Nielsen. De har som Andre undergaaet den Tiltrækning, der udstrømmede fra denne smidige, glimrende Tænkefærdighedens Virtuos, denne Filosofiens Ole Bull med hans gnistrende Liv, mod hvem Efterslægten er saa kold, fordi han var altfor fremherskende i sin Samtid. Og De har i rette Tid løsrevet Dem fra ham.

De har staaet vor dyrebare Ven og Lærer Hans Brøchner nær. De har sat denne adelige Aand et Minde i Tilegnelsen af Deres Værk om Filosofiens Historie, et Værk, der overgaar og overflødiggør hans eget, men netop derfor bevarer hans Navn efter sit Titelblad. De har fornummet den helt ejendommelige Tiltrækning, han udøvede ved sin Fornemhed, sin Forbeholdenhed, sin Skønhed, sin tilbagetrængte Varme, sin Frihedskærlighed, sin Aands høje Flugt, og De har til hans gode Egenskaber føjet den Gave at tale almenfatteligt, som i altfor høj Grad manglede ham.

De var Ungdomsven af Viggo Hørup, og opdraget som De var i den akademiske Verden lod De ham tidligt aabne Deres Øjne for Oppositionens Ret. En Aften, da vi i vor Ungdom vandrede sammen langs Søerne, sagde De mig to Ting, som glædede mig, dels at De var meget langt fra at kræve Troen paa en personlig Gud som Borgen for personlig Værdi, dels at de nærede Taknemmelighed mod Hørup, fordi han havde lært Dem at forstaa Venstres Ret.

Der var skarpere Vædsker i ham end i Dem, og han frastødte Dem som Partimand, men De forstod hans Tapperhed og Sandhedskærlighed.

Endelig har De været Julius Lange en Ven, han vidste at vurdere, ɔ: paa hvem han satte den højeste Pris. Han nærede til Dem en saadan Tillid, at han gav Dem sine Sager at læse i Haandskrift for at erfare Deres Dom, og jeg husker tydelig den Tale, De holdt til ham paa hans 25 Aars-Dag som Universitets-

lærer. Begges Hjertelag og begges indbyrdes grundige Forstaaelse var deri.

Disse Navne: Sibbern, Nielsen, Brøchner, Hørup, Lange, danner for mig den hjemlige Ring, hvori De staar, og hvori De tager Dem ud.

Høffding! Det er en glædelig Ting, at Deres Foredrag for den studerende Ungdom er Propylæer, hvorigennem den gaar paa sin Vej til Videnskabens Tempel. De er Ungdommens Mand, hele Ungdommens. Beviset er, at den har kunnet enes om Hyldest til Dem i begge sine akademiske Samfund.

Jeg selv skylder Dem Tak for to Ting: god Belæring gennem mange Aar og nu og da aarvaagen Kritik.

Men mest skylder jeg Dem Tak for Deres Højsind. Aldrig skal jeg glemme den Efteraarsaften i 1891, hvor De, kun et Aar efter en ret livlig og langvarig Pennefejde os imellem, rejste Dem og uden en Hentydning dertil samlede gloende Kul paa mit Hoved ved en Tale. Jeg havde vel ingenlunde ført nogen giftig Polemik imod Dem. Jeg havde endt vor Fejde med disse Ord:

«En Strid som denne sluttes bedst ved at man rækker hinanden Haand.

Naar Einherjarne havde hugget hinanden sønder og sammen, rejste de sig ganske hele op og gik fredeligt Side om Side tilbage til Valhal.»

Men alligevel — jeg var overrasket og rørt ved Deres Højsind.

Hvem er da denne Mand? Hans Navn er Høffding, det er udlagt Høvding. Nomen — omen!

Hvad er han? Svaret er let. Skarpsind, Dybsind, Retsind og Højsind i Person — det er Høffding.

VALDEMAR VEDEL

I

(1894)

Der findes i den yngre Slægt efterhaanden en hel lille Stab af fremragende Literaturkendere og Kritikere. Den mest digterisk anlagte iblandt dem er *Niels Møller*, hvis Vers og Noveller har fundet berettiget Anerkendelse, en Sprogkunstner af høj Rang, der med sin grundige Indsigt paa én Gang i oldgræsk og i engelsk Literatur udfylder en længe ubesat Plads i vort aandelige Liv; alt for meget i vor Kritik havde fra Heibergs Tid været ensidigt romansk i sit Præg. Der er dernæst *Vilhelm Andersen*, hvis Udgangspunkt er det fortræffelige: dansk Filologi. I sine *Danske Studier* gav han Eksemplet paa en Literaturkritik af strengere filologisk Art, end vi hidtil har kendt den, og nylig har han i sit store glædelige Værk om Poul Møller leveret en Monografi af en klassisk dansk Forfatter, der ikke kunde være mere omhyggelig og grundig og som kunde tjene mangen ung Literaturforsker som Forbillede.

Valdemar Vedel er blandt disse Mænd den, som fuldstændigst har viet sig til Studiet af Literaturens Historie og til moderne Literaturkritik. Hans Kald driver ham ganske i denne Retning. Han er ikke den modneste Aand iblandt dem, men den, som har størst Ærgerrighed, størst Lethed ved at skrive og størst Virkedrift; han har en ganske ualmindelig Evne til at tilegne sig store Stofmasser og gøre sig til Herre over dem. Saa ung han er, maa han allerede kaldes lærd. Der er den Uro i Blodet paa ham, som bevirker hurtig Omskiften og hurtig Fremgang; han har adskillige forladte Standpunkter bag sig, og han har i sit korte Forfatterliv allerede underlagt sig tre ganske forskellige Æmnekrese: en dansk, en italiensk og en svensk.

I sit ny Skrift har han været dristig nok til at ville vække de Danskes Interesse for en Bogverden, der trods alle skandinaviske Talemaader er dem mere fremmed end Frankrigs, Tysklands og Englands, nemlig den svenske. Han har skrevet en stor, meget indgaaende, yderst livfuld Karakteristik af det hele

svenske Aandsliv omtrent fra 1780—1840. Han har givet Billeder af alle de ledende Personligheder i dette Tidsrum og det gode, talende Billeder, der ikke er blotte Portræter, men som alle er anbragte i deres Luftlag; de ses bestemte ved Tidsalderen, i hvilken de lever, og atter paavirkende den.

I høj Grad anerkendelsesværdigt er ogsaa det Forsøg, her er gjort paa at føre disse Personligheder og det svenske Aandsliv overhovedet tilbage til den ved Naturforholdene og Næringsvejene formede svenske Folkeaand, der er opfattet med Kærlighed og Forstand. Man føler det ret vel i dette Skrift, at Forfatteren har lige saa meget svensk som dansk Blod i sine Aarer.

Dette, som ubetinget er et Fortrin, naar Talen er om Forstaaelsen af den fremmede National-Ejendommelighed, har her afstedkommet en desværre temmelig følelig Mangel i hans Sprogbehandling. Han skriver flydende, livligt, ofte farverigt, men altid ordrigt. Hans Perioder flyver afsted over Stok og Sten uden synderlig Snublen, væltende med sig i deres raske Strøm Masser af fremmede Ord eller Vendinger (som *en konvenabel*, *terre à terre Leveklogskab*) og af Udtryk, der sættes i Gaaseøjne (som Avisudtrykket «missliebig»). Han kan begaa de besynderligste Vilkaarligheder indtil Forveksling af Ordenes Køn; saaledes skrev han i Fjor, at en Mand havde «et vist stridigt og satirisk Trods». Og dette Hang til at gøre Vold paa Sproget har faaet alt for megen Næring i denne Bog, hvor den stadige Syslen med Svensk og den stadige Oversætten af Citater fra Svensk har sløvet Dr. Vedels Sprogfølelse, der i sig selv ikke er rigtig fin. Han skriver «*Bespar* intet — det lammer». «Frigjort fra de dyriske *Behover*». «*Maa* de gamle Spor af Frihed komme tilsyne!» for *Maatte*. Han bruger stadigt Substantivet *Enkelhed* og Adjektivet *den enkle*; jævnlig sætter han det svenske *om* for det danske *hvis*, det svenske *Sluhed* for det danske *Snuhed*, det svenske *Hedendom* for det danske *Hedenskab*, ja et Sted i en Oversættelse det svenske *overgiver* for det danske *forlader*. Gerne forsyner han Ordene med et *s* for meget: *grænsesløse*, *Aarspenge*. Undertiden har han underlige, tyskklingende Tillægsord som «den *svingfuldt* højtidelige Begejstring», tidt underlige latinskklingende som *inddrukket med* (imbutus). Han er med andre Ord ikke varsom med sit Sprog. Han kan for at særtegne Rokokoens Stil bruge yderligt nymodens Døgnord, han kalder den Tiden «hvor *la blagues* Tone

holdt sit lille forvrængende Hulspejl op». *Blague* blev Modeord ved Aaret 1850, og en *Tone,* der holder et *Hulspejl* — hvilken Tone!

Bogen er nydeligt komponeret. Den begynder med to særdeles vel skrevne og malende Kapitler om Gustaviansk og Bellmansk Rokoko, der stiller Læseren det stockholmske Samfund ved Hove og i Forstæderne henimod det 18de Aarhundredes Udgang levende for Øje. Navnlig er Kapitlet om Bellman godt. Godt truffet er dernæst Karakteristiken af Mænd som den stolte Ehrensvärd og den i Følelser svælgende Thorild; kun at Forfatteren er altfor ødsel med de stærkeste Lovord for Aander, der dog ingenlunde er af første Rang. Men Bogens ypperste og i sig selv udmærkede Parti, det er det lille centrale Afsnit, der fører Titlen *Svensk Romantik* og som indeholder først en Skildring af Sverigs Natur og de svenske Landskaber under Aarstidernes Skiften, dernæst en Beskrivelse af de nationale Sysselsættelser og paaviser deres Stemplen af Folkekarakteren. Hvad her siges om Bjergværksarbejdets og Skovhusholdningens Indflydelse i Sammenligning med Agerdyrkningens og Søfartens i Danmark er slaaende rigtigt, sagt én Gang for alle, og i høj Grad forklarende med Hensyn til de ejendommelige nationale Sider af det svenske Folkenaturel. Blandt de nu paany følgende Personbilleder er det af Tegnér og det af Geijer, hvem Vedel med Rette sætter meget højt, vel de bedste, helt fyldestgørende.

Kort sagt, dette er en Bog, hvori en betydelig Kundskabsfylde og et ikke mindre betydeligt Talent til at ordne og genfremstille Kundskaben har givet sig et lærerigt og tiltalende Udslag.

II

(1903)

De iblandt de danske Lærde, hvem Aandshistorien fængsler mere end den politiske, har vidt forskellige Grundinteresser. Nogle tiltales mest af den enkelte store Personlighed, andre mest

af en Folketype (som J. L. Heiberg af Oldtidens Græker), atter andre af et enkelt Aarhundrede (som Troels-Lund). Men der er én iblandt dem, som efter at have forsøgt sig saavel i Enkeltskildring som i Literaturhistorie har fundet sit Felt paa et Omraade, som ingen af de andre har tænkt paa at omspænde, det *fællesmenneskelige*, det vil sige de almenmenneskelige Træk, som under visse Vilkaar kommer for Dagen uden Hensyn til Nationalitet eller Tidsalder, i Hundreder af Miles og undertiden i Aartusinders Afstand.

Det er dette Fællesmenneskelige, som *Valdemar Vedel* havde for Øje i sin Bog *By og Borger* og nu paany har behandlet i sit Værk *Helteliv*. Julius Lange der, som den Humanist han var, ligeledes samlede sine Tanker om det Grundmenneskelige, vilde i sit store Arbejde om Menneskeskikkelsen følge dennes Gengivelse og Udfoldelse gennem Tiderne. Vedels Interesse er ikke blot en anden, forsaavidt hans Studium ikke gaar ud paa Billedkunst, men forsaavidt hans Bøger giver *Tværsnit*, ikke Længdesammenhæng.

I Slutningen af *By og Borger* bemærkede han, at trods Udviklingen er Menneskehedens Liv dog i væsenlige Træk under samme Forhold en Gentagelse; Bylivet har til alle Tider virket ens paa Mennesker og deres Aandskraft. Han vilde da se naturhistorisk paa Menneskehistorien: «Naturhistorikeren falder ikke paa at følge Gnaverne fra Aar 1 til 1900, men studerer i Stedet derfor, hvordan forskellige Naturforhold, Omgivelser og Leveveje udformer forskellige Varieteter af den samme Art: giver Egernet skarpe, krumme Kløer til Træklatring, Bæveren Svømmefødder og Svømmehale, Muldvarpen Gravepoter osv. Saaledes formes ogsaa Menneskevarieteter af Livsforholdene.» En saadan naturhistorisk Betragtning af Menneskeverdenen ligger fremdeles til Grund for Bogen om Heltedigtningens Fællestræk.

Hvad der i dette Værk først og fremmest virker velgørende, det er den stærke Grundvold, paa hvilken det er opført. Det hviler paa en Kundskabsmasse, der aldrig giver efter. Alt hvad der paa nogen Maade kan komme ind under Begrebet Heltedigtning i de forskellige Literaturer har Vedel gennemforsket, og hvad mere er, han har det saaledes inde, at han i hvert givet Øjeblik husker den Enkelthed i Stoffet, for hvilken han har Brug. Selv om hans Hukommelse er ganske usædvanlig, maa han have gennemlæst den hele Samling af uensartede Lite-

raturværker i mange Sprog atter og atter for saaledes at beherske dem som Raastof, og dette er endda den ringeste Part af det Studium, som ligger bagved Bogen; de mangfoldige forskellige Synsmaader, hvorunder Stoffet i vore Dage er blevet bearbejdet, filologiske, etnografiske, krigs-kultur- og literatur-historiske, er ham bekendte og anvendes skiftevis af ham, alt efter hans Behov. Han synes at kunne Alverdens Sagn, Heltesange og Sagaer udenad. Saasnart han nævner et Træk af en eller anden Art, f. Eks. frugtesløse Forsigtighedsregler for at værne sig mod Skæbnen, saa har han paa rede Haand Eksempler i Hobetal fra Grækenland, Palæstina, Persien, Tyskland, Norden, fra Oldtid og Middelalder, fra Myter og Viser. Han udtaler aldrig en Almensætning uden at belægge den med en halv eller hel Snes Bevissteder.

Den næste gode Egenskab, Vedel lægger for Dagen, er hans filosofiske Evne til at abstrahere, det vil sige udfinde de væsenlige, afgørende, bestandig tilbagevendende Træk. Han giver Heltedigtningens almene, men gennemførte Sjælelære, viser af hvad Slags Livsforhold denne Digtning fremgaar, hvorledes Krigen og den Art Kultur, den i oprindelige Samfund medfører, ligger bag den, hvorledes Billedet af Helten former sig, hvilke Egenskaber, der tillægges ham og hvilken Skæbne, hvad Betydning Slægtsaand og krigersk Sammenhold faar, hvorledes Forholdet kan arte sig mellem Konge og Kriger, hvilke Muligheder Forholdet til Kvinden paa dette Standpunkt rummer osv. osv. Man føler helt igennem, at Forfatteren ikke blot er en Mand, som sidder inde med megen Kundskab, men en Mand, som kan tænke skarpt og klart.

Der turde være nogle Indvendinger at gøre mod Vedels Metode.

Rent stilistisk afstedkommer den nødvendigvis en vis Enstonighed. Værkets Formaal er jo at opstille de for alt Helteliv i Sagn og Digtning fælles Træk. Et saadant Træk rummes i en Sætning som denne: Helten elsker og formelig personliggør sit Sværd. Eller denne: Helten elsker sin Hest. Saasnart en saadan Sætning er nedskrevet af Forfatteren, skal den godtgøres, og til den Ende føres vi ufravigelig gennem Eksempler af Homer, Bibelen, Rolandskvadet, *Chansons de geste*, Firdusi, Nibelungenlied, Mahabharata, Kalevala, Byliner, engelske, arabiske, spanske, tatariske Ballader, Edda, Sagaer osv. Efter Stadfæstelsen af hvert nyt Træk modtager vi med andre Ord af Forfatteren en ny Rund-

rejsebillet, der fører os fra Danmark til Island, fra Grækenland til Finland over England og Frankrig til Rusland, Jødeland, Persien, Indien og tilbage; saaledes ustandseligt paa hver tredje, fjerde Side, ja stundom i en eneste Sætning, naar det hedder: «Og som den stærke Nordmand i Lejrehallen beskytter den lille Høtt mod Kæmpernes Raahed, saaledes befrier Perseus Andromeda af Havuhyrets Vold og Kong Didrik Løven af Dragens Klør; i alle de gamle Sagnhelte er der allerede et Stykke af Kong Arthurs vandrende Riddere.»

En vis Svimmelhed bliver for Læseren Følgen. Han faar aldrig Lov at slaa sig til Ro ved noget Indtryk, dvæler aldrig tilstrækkeligt længe ved en Skikkelse, en Begivenhed, en Kultur. Det er som om en Valse uophørligt blev drejet.

Og dvæler Forfatteren nu og da lidt længere ved Værker, han øjensynligt nærer Forkærlighed for, som Rolandskvadet eller mangen fransk *Chanson de geste*, saa har man ikke den rette Fornøjelse deraf, fordi han i en saadan Genfortælling nødvendigvis tager adskilligt mere med end der strengt taget behøvedes til Oplysning af det Grundtræk, han denne Gang skal bevise Tilstedeværelsen af; og det i og for sig ingenlunde Vidtløftige kommer saaledes til at gøre Indtryk af Vidtløftighed. Intet meddeles jo nemlig som ellers i historiske Skildringer for dets egen Skyld; Alt anføres kun som Eksempel.

At det maa være saa, ligger i Tværsnitmetodens Natur. Men angaaende selve Tværsnittets Berettigelse opstaar undertiden en Tvivl. Det betyder mindre, at selvfølgelig de færreste Træk lader sig eftervise nøjagtigt allevegne; undertiden maa Læseren nødvendigvis nøjes med en mindre omfattende Rundrejse. Men Hovedsagen er denne: Begrebet Heltedigtning bestemmes af Vedel saa rummeligt, at ind under det falder Frembringelser fra 800 Aar før vor Tidsregning indtil 1400 Aar efter den; med andre Ord Begrebet spænder over mer end to Tusind Aar. Først synes det f. Eks. som indskrænkedes det til den upersonlige, kor-agtige og sociale Nationaldigtning; saa optages stadigt de islandske Sagaer som Stof, og saa indrømmes det tilsidst, at Sagaer som Njal og Laksdøle i deres hele Komposition er voksede langt ud over oprindelig Folkepoesi. Der findes med andre Ord hos Forfatteren en vis Vilkaarlighed i hvad han medregner og ikke medregner til Heltedigtning. Hans Tværsnit, der lægges gennem et Tidsrum af Aartusinder, bliver nødvendigvis saa bølgeformigt som Ens-

varmelinjerne paa Meteorologernes Landkort; kun at man hos ham ikke altid er sikker paa, at det, der betegnes som det samme, ogsaa virkeligt er det samme.

Jo mere abstrakt det fremhævede Træk eller den fremhævede Egenskab er, Heltens legemlige Styrke f. Eks., des lettere er det naturligvis at finde den overalt i hvad der bestemmes som Heltedigtning og kun i den. Saasnart man naaer til lidt mere inderlige Bestemmelser, vil man finde, at de ikke er ejendommelige alene for Digtningen om Helte. Tag et Træk som Hustruens Troskab og det høje Værd, som tillægges den. Forfatteren efterviser dette Træk i *Nal og Damajanti* i Indien, desuden i græske Oldsagn, i det persiske Epos, i den islandske Saga, i danske Folkeviser. Men det lod sig paavise som ikke mindre højt vurderet hos Dickens og Tennyson, hos Scott og Ingemann, hos Emile Augier og Bjørnson.

Eller tag en Brydning, der i Værket betegnes som ejendommelig for Heltedigtningen, den mellem den kongetro Helt og den utaknemmelige Fyrste. Den forekommer atter og atter i Calderons Teater fra det 17de Aarhundrede, der var saa gennemtrængt af Ridderaand og monarkisk Følelse; den forekommer ogsaa i Fletchers og Beaumonts *Pigens Tragedie* fra 1610; men for det spanske Drama er der i den Art Sammenstød noget ligefrem Typisk. Heltedigtning bliver saaledes et meget vidt Begreb.

Det er dog ikke Hensigten at drille Forfatteren med Hensyn til Enkeltheder i et Værk, der dels i Kraft af den anvendte Fremgangsmaade, dels udenom den, frembyder saa meget Lærerigt og som øser af saa rigt et Kundskabsforraad. Bogen er fast og sindrigt komponeret og trods nogle faa sproglige Særheder (Dr. Vedel skriver endnu *et* Humor, *et* Flegma) er Sproget frisk og letflydende, har desuden ikke sjældent en betydelig malerisk Evne.

PEER SCAVENIUS

(Frilands-Ekspeditionen)

(1897)

Friland er Navnet paa et Lykkerige, som Theodor Hertzka, en Wiensk Statsøkonom, for en Del Aar siden tegnede i en Bog, der skildrer, hvorledes en Idealstat uden Fattigdom og Forbrydelse, men med fuldstændig Lighed og ubetinget personlig Frihed, grundlægges og trives i det Indre af Østafrika omkring Bjerget Kenia under Ækvator. Bogen gjorde Opsigt, og en Agitation sattes i Værk for Gennemførelsen af dens Plan og Ideer. De fleste mere bekendte Skribenter i Evropa er i sin Tid blevne hjemsøgte af en eller anden Udsending, der skulde hverve dem til Foretagendets Troende og Talsmænd. Ikke alle stillede sig saa tvivlende dertil som disse Linjers Forfatter.

Sidst i Februar 1894 afgik det første Frilands-Togt paa en Snes Mand fra Hamborg til Lamu i Østafrika, og det er en af de unge danske Deltagere i dette, som her har fortalt sine Oplevelser et halvt Aars Tid igennem, saa længe det uden al Omsigt iværksatte og aldeles ikke ledede Foretagende stod paa. Dette Tidsrum var rigt paa Begivenheder og Strabadser, rigere endnu paa lærerige Skuffelser og nyttige Erfaringer. Hr. Peer Scavenius har havt Stof i Overflod, skønt Togtet, hvori han deltog, mislykkedes fra først til sidst. Han har ikke behøvet at pine sig for at finde noget at fortælle. Imidlertid lider hans Bog under en Dobbelthed, som kunde være undgaaet. Den er dels en Fremstilling, dels en Anklage. Forfatteren har rigtig følt, at en Skildring af saa fjerne og sære Forhold som disse kunde blive fængslende for danske Læsere, men han har mindre villet give en egenlig Skildring, end han har villet rette et Angreb paa Foretagendets uduelige Leder, en Dr. Wilhelm, især fordi denne intet fyldestgørende Regnskab har aflagt for de ved fælles Bidrag tilvejebragte Forraads og Instrumenters Værdier. Men dette Mellemværende mellem Ekspeditionens Deltagere og dens uheldige Høvding angaar os Læsere ikke det Ringeste; det kunde fortræffeligt afgive Stof til angribende Artikler i udenlandske Blade, men har

her i Bogen intet at gøre, og det er derfor urigtigt, at den hele Fremstilling stræber derimod.

Hr. Scavenius besidder øjensynligt Evner, som ikke er almindelige i den danske Ungdom, Eventyrer-Blod, Vovelyst, Foretagelsesaand. Han har dernæst Anlæg som Fortæller, et godt Blik for Ejendommeligheder, en Del Iagttagelsesgave, nu og da Glimt af Lune, endelig fremfor Alt Naturlighed og Trang til selvstændigt Syn.

Teoretiker er han ikke, og vil han neppe nogensinde blive; Skribent er han endnu heller ikke, men han kan maaske udvikle sig til det. At han ikke er Teoretiker, viser hans Bogs to første Kapitler om Liberalismen, Socialismen, Anarkismen, Frilanderiet osv., der med en umaadelig Overlegenhed affærdiger de forskelligste Synsmaader og siger uhyre Menneskegrupper de bitreste Sandheder. Desværre faar man ikke her rentud at vide, hvad det er, man egenlig skal mene. At Forfatteren endnu ikke er Skribent, viser hans især i Bogens Begyndelse skrækkeligt dilettantiske Sprogbehandling. I den første Linje taler han om *enragerede* Beundrere, ret som skrev han Breve til *Nationaltidende* fra Paris. Han siger «halvandet Tusind Aar tilbage», naar han mener «for — siden», skriver «udbytte», naar han mener «udnytte», taler om «Kærlighed *mod* Næsten», staver Sedan med Accent over e'et som en Tysker, skriver «*komplet* Idealist» som en Handelsrejsende og afgiver til en Haandbog i den danske Stil følgende advarende Eksempel: «Det er skikkelige Dyr, naar de blot ikke tirres eller *forskrækkes*, thi saa kender de ikke til *Frygt*». Det bør paaskønnes, at han dog ikke, som en af de mest ansete og fortyskede yngre danske Forfattere, skriver *smædefuld*, naar han mener *forsmædelig*.

Alligevel har han som sagt Evner, der lover, at der kan blive en Skribent ud af ham. Vistnok vrager og sigter han ikke sit Stof, tager for meget med, indfører ikke sjældent Personer, der for os ikke bliver andet end Navne; men han udmaler visse afgørende og Bogen beherskende Situationer med største Anskuelighed. Saaledes straks ved Foretagendets Begyndelse Optrinnet i det store Øllokale i Hamborg, hvor Togtets Opfinder og Medlemmerne deraf forestilles for os under en stadig Klapren af Ølkrus og i en Damp af Tobak. Hertzka er her fremført med faa Streger, men fortræffeligt, og man forudføler, at hvad han sætter i Værk maa mislykkes lige saa fuldt som det beslægtede

Foretagende, der ikke helt skyldes en Digters Fantasi, Togtet til *Port-Tarascon* i Alphonse Daudet's vittige Fortælling af samme Navn. Ikke mindre livlig og morsom er Skildringen af de fælles Maaltider i den elendige Kaserne *Freelandshouse* paa Østafrikas Kyst. Med virkelig Overlegenhed og udmærket Iagttagelsesgave er al den idiotiske Passiar gengivet, som føres der, og herlig er Skildringen af, hvorledes de forskellige Deltageres Pralerier afbrydes af Enkeltes meningsløse Jodlen: «Robert Hans Schmidt jodlede *qua* Alpebestiger. Wilhelm jodlede *qua* Ekspeditionschef. Hvorfor? Fordi han nærede den urokkelige Overbevisning, at det var Maaden at gøre sig populær paa».

Foruden Situationerne er alle Togtets Hovedpersoner tegnede med Skarphed. Ja hist og her lægger Forfatteren en betydelig Sjælekundskab for Dagen. Han har særmærket dem alle, svampede Tyskere som benede Englændere, følsomme Journalister og ærgerrige Anarkister, raske, upraktiske Officerer og smaa buttede, tapre Damer. Enkelte af disse Mænd er fortræffeligt stillede paa deres Ben, saaledes en gammel Englænder, Kaptejn Dugmore, som trods sine henved halvfjerdsindstyve Aar har Hang til Lystpineri og for Morskab fyrer ud ad Vinduet efter de Krukker, Negerpigerne bærer paa Hovedet, uden Hensyn til at han atter og atter kommer til at saare dem. Saaledes «Trubaduren», Hr. Hassemer, der gør hele Togtet med af aandig Kærlighed til en ung, gift Dame, Fru Sasse, der behandler ham med værdig Velvilje, mens hun koketterer med Andre. Meget morsom og udført med en vis hadefuld Forkærlighed er ogsaa den hele Skildring af Dr. Wilhelm, Foretagendets evigt foredragholdende tyske Chef, der daglig præker mod Tvangsvælde og Religion, Kapitalister og Præster, stadigt anfører Schillers Ord om Sult og Kærlighed som de to Drifter, der holder Verdensaltet vedlige, aldrig bliver træt af at udmale Frilands-Lykkeriget for de nedslaaede Stakler, der sidder fast paa Kysten i ubeskriveligt Svineri og jammerlig Pengeløshed, men iøvrigt kun plejer sin Magelighed og meler sin Kage.

Kostelig er Fremstillingen af de Forhold, hvorunder denne samme Wilhelm holder sit sidste Foredrag, der anbefaler Frilandsekspeditionens Opløsning og en Dr. Wilhelms-Ekspeditions Stiftelse i Stedet. Det er i Regntiden i Maj.

Regnen piskede Dagen igennem ned i stride Strømme, forvandlede de snevre Gader til rivende, smudsig-gule Bække, trængte ned igennem

Frilandskasernens flade, utætte Tage, fyldte Frilændernes smudsige Rekrutsenge med klam Fugtighed og dryppede ned i Kokken Antonio's velsmagende Herreretter, saasnart de serveredes paa det lange Bord i den store Sal. Dryp, dryp, sagde det ned i Hovedet paa Reinhold Gleisering, der med mange Vredesord foer op fra sin Plads, fordi han troede, det var Maleren eller en anden Plageaand, der nu igen drev Spas med ham. Dryp, dryp, sagde det ned paa Wilhelms Tallerken, som han opgav at holde tør, efter at den fire Gange var skiftet .... Wilhelm tog Plads, og alle vi Andre rykkede Stolene sammen om ham. Med dæmpet, bevæget Stemme tog han Ordet, fortalte os atter det gamle, velkendte Sagn om *Friland* med lysende Sol over lykkelige Mennesker, med Blomsterduft og Fuglesang og sværmende Hyrder og Hyrdinder, der i et uskyldigt Landlivs idylliske Tilværelse havde fundet den naive Frihed, den kokette Lighed i gensidig sublim Beundring, som er naturlig for Mennesker, der er sødt forenede, forenede som Brødre og Søstre, ja i det, der er mere end Broderskab og Søsterskab, og som overgaar al Forstand .... Vi sad Alle ganske tavse, Nogle stirrede dybsindigt paa deres Støvlesnuder, Andre lod eftertænksomt Tommelfingrene cirkle rundt om hinanden, en Enkelt benyttede Pavsen til eftertrykkeligt at klø sine Moskitostik.

Man har her en Prøve paa Fortællerens Tone, naar den er bedst vedligeholdt. Noget af det Lærerigeste i hans Fortælling er hans Paavisning af, hvorledes Civilisationens værste Fordomme nu og da bryder igennem og gør sig gældende endog her saa langt fra alle civiliserede Forhold paa Afrikas Ækvatorialkyst. De indvandrede Evropæere i Lamu vil ikke paa nogen Maade omgaas Postmesteren, en halvblods Englænder fra Bombay, en Mr. Forster, fordi hans Moder var indisk. En forhenværende østerrigsk Officer ved Navn Rabinek styrtes fra sin Stilling som Fører for en Afdeling, ja udstødes af Togtet, fordi det gennem et Brev, afsendt af en af hans Fjender, oplyses, at han otte Aar forinden i Krakov har tabt nogle Penge i Spil, som han ikke saa sig i Stand til at betale.

Bogens Fortrin taler for sig selv. Dens Mangler vil Forfatteren rimeligvis undskylde med, at han slet ikke har villet frembringe noget Skønliterært, men et Indlæg i en praktisk Sag, der udmunder i Tilraabet til Dr. Wilhelm: Op med Regnskabet! Men netop dette er Skildringens Grundskavank. Hr. Scavenius burde have kælet mere for den i Følelsen af, at for det danske Publikum har den kun Interesse, forsaavidt den indeholder Menneskefremstilling under usædvanlige Forhold.

DET UNGE SLÆGTLEDS SYN PAA SAMTIDEN

(1902)

Jo mer i Danmark som andensteds Romanen blot bliver en Form af Sjælestudium, des større Interesse har det hos de unge Forfattere, der røber utvetydigt Talent, at efterspore den Grundopfattelse af det samtidige Samfund, der ligger bagved Skildringen. Det er i den Henseende lærerigt at sammenligne Laurids Bruuns nye Bog *Kronen* med Carl Thalbitzers *Den gamle Verden.*

Laurids Bruun, hvis Bog allerede har fundet fortjent Paaskønnelse, har skrevet i ikke mindre end seksten Aar, før han nu er trængt afgørende igennem, og har vel hidtil hyppigst dvælet ved Skildringen af unge Samtidiges Udviklingshistorie; men Stoffets Iscenesættelse var af den Art, at det flød over i Dagliglivets Virkelighed. Han har denne Gang følt Trang til at anbringe en forsvarlig Rampe mellem Scenen og Tilskuerpladsen, og dette er kommet ham tilgode. Hans Arbejde har faaet den Fjernhed over sig, der gør det overskueligt og helt; det deler sig for Øjet i klart afgrænsede Masser, og skønt det mindre vil fremstille Skikkelser end meddele Livserfaring i Form af Livsfilosofi, staar de faa Hovedskikkelser anskuelige og faste. Det er en Bog, der kun middelbart henvender sig til en særligt dansk Læsekres, og derfor en Bog, som vistnok i Oversættelse vilde behage et tysk Publikum, da Bogen er henlagt til et fantastisk Tyskland og der i hele den monarkiske Grundopfattelse er noget Tysk. Men iøvrigt er det en Bog med almenmenneskelig Rækkevidde, grundigt moralsk i Anlæg og Bygning, forsaavidt den lader en ubarmhjertig Nemesis gennem Slægtled forfølge Brøden, og saare sørgmodig i sin Livsopfattelse, da den viser, hvorledes netop de Bedste under Skæbnernes Sammenknytning kommer til at ligge under, som det moderne Samfund er.

Idet Bogen har fjernet sig stærkt fra den kendte Virkeligheds Forhold, er den i vel høj Grad bleven Roman, og det virker derfor en Smule underligt, naar Navne paa virkelige, os alle bekendte, Skribenter slynges ind, især maaske fordi nogle af dem som Nietzsche er misopfattede i en saadan Grad, at man skulde

tro, Forfatteren aldrig havde læst dem; man faar det Indtryk, at i Romanens unævnte Land tager de literære Foreteelser sig bagvendt ud. Med større Kunst er i saadanne Bøger som Elémir Bourges's *Le crépuscule des dieux* og J. H. Rosny's *Une reine*, der ligeledes foregaar ved Hoffer i et fantastisk Tyskland, altfor tydelige Virkelighedselementer holdte udenfor.

Naar danske Romaner skal holdes noget paa Afstand udenfor den hjemlige Virkelighed, sker det iøvrigt forbavsende hyppigt, at de (fra Hauchs *Guldmageren* til Drachmanns *Kitzwalde*) henlægges til Tyskland. Rigtignok er Indtrykket af disse Bøgers Skikkelser omtrent som det af Kaptejn og Mandskab paa Dampskibet mellem Gedser og Warnemünde, siden Tyskerne købte *Edda* — vemodig Ihukommelse! — kun Uniformen er tysk.

Frygten for at se Riget og dets Fremtid overskyllet af en fra Hoffets Damer udgaaende Pietisme, der dræber alle Kulturspirer, turde ikke stamme fra Studiet af fremmede Forhold, selv om Sceneriet er udansk.

Til Sydtyskland er Scenen henlagt i den Roman, hvormed *Carl Thalbitzer* debuterede Aar 1900, *Slægtens Sidste*, en godt sammenstemt Bog, en Studie over sjælelig Uro, sjælelig Forfinelses Verdensskyy og Usikkerhed under Dragningen fra modsatte Poler, det Hele gennemtrængt og baaret af Musikdyrkelse. Derefter er han med sin Fortælling *Den gamle Verden* vendt tilbage til Danmark og har tilstræbt en Art Psykologi af to hjemlige Slægtled, hvis Væsen yderligere fremhæves ved den Folie, som afgives af til Udlandet forsprængte eller fra Udlandet hjemvendte Danske og halvvejs Danske.

Det Værdifuldeste i Bogen er vistnok Sjælestudiet af den unge mandlige Hovedperson Otto Felsen, en ret sammensat Fyr, af ydre Skikkelse Undermaaler, derfor dobbelt forfængelig; paa én Gang yderst radikal og yderst ærgerrig, indtil hans Ærgerrighed gør det af med hans Radikalisme; lidenskabeligt optagen af Tanken paa at gøre Effekt, og dog inderst inde slap, som ellers kun Mageligheden er det. Der er forsøgt noget Typisk i Skildringen af ham, og Hensigten er naaet.

Med stærkere Farver og med stor Sikkerhed i Penselføringen er den kvindelige Hovedperson malt, Maud Sperling, en Englænderinde, som paa fædrene Side er dansk. Hun har de væsenligste, værdifulde Egenskaber, Alvor i Følelseslivet, Dygtighed, Beslutthed og Hengivelse til sine Idealer. Med meget betegnende

Uvilje mod at blive sødladen og flov har Forfatteren saa givet denne sin Heltinde udvortes utiltalende Ejendommeligheder, en lang, knoklet Skikkelse, gul, læderagtig Hud, farvet Haar, og en grov, ildeklingende Latter. Han har ogsaa her naaet sin Hensigt at faa Læseren til at se Skikkelsen for sig. Men det havde været en Opgave at faa det Ejendommelige frem uden saa stærkt Eftertryk. Det er jo nu en Gang meget lettere at male det Grimme end det Smukke; man ser det af selve denne Bog, hvor den lille, kønne, danske Pige Ida er bleven til Ingenting.

Vellykkede som lette, men sikre Rids er ogsaa de tre mandlige Talsmænd for den ældre Slægt, den sløvede, konservative Kammerherre; Mauds Fader, den gamle Radikaler med den ikke pletfri Fortid; og endelig den letsindigt ligeglade Provins-Levemand.

Mest fængslende i denne Bog som i Bruuns *Kronen* er dog det Livssyn, der ligger bagved, og som her er det unge Slægtleds Tvivl om Værdien af, hvad vi kalder evropæisk Civilisation, den gamle Verdens med Undertrykkelse og Raahed saa tæt isprængte Kultur. Om den hedder det her etsteds med et slaaende Billede: «Er det det Nedarvede, som tynger? Eller skulde det være, at det Civilisationens Babelstaarn, vi bygger paa, vokser sig skævt, saa vi en Dag ikke tør fortsætte?» Herom gælder, hvad Nietzsche engang har skrevet, at Intet i højere Grad er Kultur end denne Vantro overfor Kulturen.

De to unge Væsner, med hvem Thalbitzer har Medfølelse, er hver paa sin Vis Oprørere mod det evropæiske Samfunds Normer. Den unge Mand, et uægte Barn, har udviklet sig til Anarkist og er efter Deltagelse i et Drabsforsøg undflyet til Avstraliens Skove, hvor han finder en ensom Død. Den unge Pige, som har elsket ham, Maud, rejser over til Whitechapel-Kvarteret i London for at vie sit Liv til Undervisning og Ophidselse af den store nødlidende Befolkning der.

Hovedpersonen i *Kronen*, en Konges uægte Søn, vilde omforme det gamle Samfund ved som Opdrager at indvirke paa den tilkommende Konge, men gaar til Grunde, da det bliver ham neglet og den religiøse Pietisme i hans Sted holder sit Indtog som opdragende og alle værdifulde Kræfter nedbrydende Magt. Han bliver da Morder og Selvmorder, dræber sit eget Barn i den Hensigt at skaane det for Livet i et Samfund af den Beskaffenhed som vort, og da han fejler i sit Selvmordsforsøg,

dømmes han til Døden, skønt han efter Forudsætningen var den Mand, paa hvem Landets Fremtid beroede.

I Thalbitzers *Den gamle Verden* dør det unge Slægtleds ypperste Mand af Sult i Vestavstralien efter forgæves at have medvirket til revolutionære Bestræbelser i Evropa, og den ypperste unge Kvinde ofrer sig med tvivlsom Nytte til lignende Bestræbelser, der først i en fjern Fremtid kan sætte Frugt.

Saa mørkt ser unge, tænkende Danske paa Samtidens gamle, civiliserede Samfund.

AGNES HENNINGSEN

(Den Uovervindelige)

(1904)

Fru Agnes Henningsens nye Skuespil handler om Mennesker i beskedne Livsstillinger; de fleste af dem har daarligt Raad; ingen af Mændene stræber højt; Stykkets rent ydre Handling drejer sig om noget saa ringe, som om en ung Enke, der er Sygeplejerske og overanstrengt af sin Gerning, skal faa Lov til at forfriske sig ved en Rejse til Paris, som hun længe har ønsket sig og som et lige opnaaet Legat sætter hende i Stand til at foretage. Ikke desmindre ligger der en lysende Sky af Poesi — dette Ord taget i gammel god Forstand — over dette Skuespil af det virkelige Liv. Det er en sand Digtning.

Og det er ikke desto mindre, hvad Menneskestudiet angaar, et med Omtanke for det mindste gennemført Arbejde, hvor der ingen Plads er for Lyrik, endnu mindre for beskrivende eller forklarende Ytringer ud til Tilskueren, men hvor hver Person taler med sit Mæle og har sit personlige Liv. Dersom dette Stykke blev indstuderet og opført med den Omhu, det kræver, og uden

hvilken det hellere maatte forblive uspillet, vilde det gøre betydelig Virkning.

Det har en Hovedperson, som frembyder en værdig Opgave for en udmærket Skuespillerinde, kvindelige Bipersoner, der alle er ejendommelige og af hvilke en er ny, og hvad der heller ikke skader, det bæres oppe af en Idé.

Den unge Kvinde, om hvem Stykket samler sig, har Egenskaber, som sjældent forenes. De særligt gode Kvinder, de, som ofrer sig for andre, er jo sjældent synderligt erotiske, og de stærkt erotiske sjældent gode. Fru Burg (hun har uheldigt nok intet Fornavn) er en ung Enke, hvis inderste Væsen er en Godhed, som øser ud med begge Hænder af sin Livsfylde; alligevel virker hun erotisk og har Trang til at elske af hele sin Sjæl.

Ved en Mangfoldighed af Smaatræk er hendes Væsen oplyst.

I Hjemmet, hvor Bedstemoderen under den evige Pengemangel kaster Skygge med sin sorte Næringssorg og gerne gjorde Alting grimt og surt ved sin Arrigskab og Haardhed, siger den sekstenaarige Datter: «Naar Moder er her, saa er det, ligesom vi var rige». Det vil sige Fattigdommen har aldrig bidt paa Fru Burg; hun har en saadan Gave til at gøre de andre glade, at de glemmer Bitterhed og Klynken, naar hun kommer.

Hun lider heller ikke under, ingen Penge at have. Thi dels savner hun ikke selv, hvad hun mangler; dels misunder hun aldrig andre, hvad de har. Derfor føler endog den letsindige, forfløjne, altfor flygtige Fru Kjær sig behageligt berørt af hendes Nærhed: «Gud, hvor det lyser op, naar De kommer ind i en Stue!» Og den nervøse, ubesluttede medicinske Kandidat Dr. Holck føler sin Uro stillet, naar han er sammen med hende; «Det, Fru Burg er ved, det er hun ved. Derfor virker hun saa beroligende».

Hun er, siger Datteren, stolt af baade at kunne klare sig selv og hjælpe andre; «hun er glad med sit evige Sygeplejesmil». Dog det fineste Udsagn til Forklaring af hendes Ejendommelighed er det, som er lagt i Munden paa Minna, en ung Kvinde, der føler sig truet af nedarvet Sindssyge, og som med heftig, skinsyg Hengivenhed klamrende sig til Fru Burg ønsker at tilbringe nogen Tid sammen med hende: «Med dig bliver alting til glade Begivenheder, at staa sent op om Morgenen, at staa tidlig op en Morgen» . . . Man skal søge om en mere malerisk Ytring.

Da hun virker beroligende, laa det nær at forestille sig hende rolig. Men hun er ingen usammensat Personlighed og tværtimod heftig af Temperament. Det hedder om Datteren: «Akkurat samme *Voldsomhed* som Fru Burg». Hun siger selv: Hammel har talt saa meget mod mit *ivrige* Væsen.

Derved er al Vammelhed udelukket fra hendes Godhed; den er ikke blind, men virksom.

Da den udstrømmer fra hendes Natur, har den intet som helst med Pligt at gøre og lige saa lidt med kristen Næstenkærlighed: «Hun holder af alle Mennesker, til de har gjort hende noget Ondt», medens Datteren omvendt ingen kan lide, før de har gjort hende noget Godt. Og hun nøjes ikke med at holde af; hun er hjælpsom, givende, trøstende, bedrende, en af de kraftige Naturer, fra hvem der udstraaler Sødme — som det hedder i Samsons Gaadesprog: Sødme kom fra den Stærke.

Skønt ingen er mindre beregnende end hun, og skønt hun visselig ikke gør godt af Beregning, følger hun med saa meget stærkere Tryghed og Fortrøstning sin Natur, som hun har dannet sig en Slags Livsfilosofi af et Gladsyn paa Livet; den Livsfilosofi, at det Gode, man gør, kommer altid igen. Og om hun ti Gange har mødt Utaknemmelighed, og om hun staar overfor et af de Væsner, som kun tager og aldrig giver igen, hun har den Forvisning, at svigter den ene, saa er der andre, som gør hende godt til Gengæld . . . «maaske bare ved en tom Dag at trænge til En». Hun siger det selv etsteds rentud: «Det er jo det eneste, jeg tror nok paa her i Verden, at er jeg god imod nogen, saa er nogen god imod mig! Paa det har jeg da levet al den Tid, De har kendt mig! Lykkeligt. I den Tro dør jeg. Jeg bliver aldrig ensom».

Da den Mand, hun elsker, studser ved dette, at man bliver i godt Humør, bare hun viser sig, svarer hun simpelt: «De sagde selv en Gang, fordi jeg er et jævnt og almindeligt Menneske». Han svarer med et Udbrud, der rammer Sømmet paa Hovedet: *Jævn og ualmindelig.*

Hun vil ikke tro paa den triste Visdom, at en skønne Dag er hun forladt af alle, fordi hun har været god imod alle. Hendes Ærgerrighed er den uskyldige og dog ikke ringe, at man behøver hende: «Hvis jeg kunde undværes, hvad skulde jeg her saa! Den Dag vil jeg ikke leve».

Om denne Midterskikkelse, der trods sine smaa Kaar og sin

borgerligt beskedne Livsstilling har sin Adel, samler Stykket sig. Dets Personer forholder sig paa forskellig Maade til hende.

Der er først Fru Burgs gamle Moder, bitter og tvær og egenkærlig, der helst vilde benytte det Rejselegat, som er tilfaldet Datteren, til at sikre sig en statelig Begravelse. Der er dernæst Fru Burgs unge Datter, den sekstenaarige Linda, utaalmodig, opblussende i Hengivenhed og Had, trykket af Hjemmets fattige Kaar og af Moderens Ungdom, livstørstig, behagetørstig, ikke mindre selvisk end Bedstemoderen. Hun vil for enhver Pris forhindre den Rejse, til hvilken Moderen glæder sig saa meget, fordi denne i Paris vil træffe sammen med Dr. Holck, en ung Mand, i hvem hun selv er begyndende forelsket.

Der er videre Dr. Hammel, Læge, sydlandsk Skønhed, overmaade indtaget i Fru Burg. Fra først af har hun gjort godt imod ham, senere en kort Stund følt sig draget til ham, men altid med den Følelse, at dette ikke burde blive til noget. Da hun forelsker sig i Holck, maa hun til Hammels Pine berøve ham alt Haab. Han har sit eget halvt flade, halvt jegiske Vrængemaal og sætter alle Hjul i Bevægelse for at forhindre Fru Burgs Bortrejse og Samvær med Holck. Han anvender bl. A. Fru Kjær, som har forlibet sig i hans kønne Person, og vil bruge hende til at laane Rejsepengene af Fru Burg for saaledes at forpurre Rejsen.

Denne Fru Kjær er en Dame, hvis Hjertelag er en Art Zigøjner-Modstykke til Fru Burgs adelige Hjertensgodhed. Hun har Kurtisanens Trang til at give som til at tage. Da hun mindes sine Elskere, udbryder hun: «Hvor har jeg løbet for de fattige af dem!»

Hun véd, at Folk har meget at udsætte paa hende; men hun tumler paa denne morsomme og ny Maade med sit daarlige Rygte: «Der er jo det pinlige ved Rygtet, at det aldrig lyver. Det kan være forud, tit et helt Aar. Men jeg efter! Jeg naaer det altid!» og hun trøster sig derover med denne ikke mindre pudsige Ytring: «Folk kan sige saa meget, de vil; de véd dog aldrig det Halve».

Dr. Holck er den smukke unge Mand med tungsindige og dybe Øjne, paa hvem Linda har kastet sin Kærlighed i Harme over at se ham i tavs Tilbedelse omsværme hendes Moder. Han er af de ufrejdige Mænd, tidlig træt og uden al Foretagsomhed, kuet af ugrundet Angst for at arve Sindssyge efter sin Fader. Men han har det ved sig, som faar Kvindeligheden hos den

34aarige Hovedperson til at slaa ud i Blomst. Ham elsker hun med tilbagetrængt men strømmende Forelskelse, ikke med Hovedet, men med sit Blod, med hver Nerve i sit Væsen: «Der gaar en stor varm Bølge over hele min Krop til mit Hjerte, saadan elsker jeg ham». — Og med Attraaen er forbunden den lidt ældre Kvindes moderlige Ømhed for den yngre Mand.

Fra først af har han kun Øje og Øre for hende. Men lidt efter lidt — og det er i Grunden Stykkets hele Handling, der er knap og fattig i Ordets gamle Mening — lidt efter lidt fortrænger Indtrykket af Lindas blussende Ungdom, hendes friske Latter, hendes ungpigeagtige Gaaenpaa Moderens Herredømme over hans Sind og Person. Trægt og langsomt kommer han til Bevidsthed om, at det er Datteren, hvem han elsker. Han er for lidet skarpsynet til at ane, hvad Kval Opdagelsen heraf vil berede Fru Burg; han har aldrig for Alvor turdet tro, at han var elsket af hende.

Ved hans Side staar Stykkets næstvigtigste Personlighed, som Skabning noget af det Ejendommeligste og Nyeste, Fru Henningsen har frembragt, hans Søster Minna Holck, en ung sjælesyg Kvinde, hvem virkelig den Fare truer, der hos Broderen er blot indbildt. Hendes Forstand har endnu intet lidt; men hendes Nerveliv er ødelagt, og hendes Omgivelser gaar i bestandig Uro, i feberagtig Angst for, hvad hun kan finde paa; thi hun truer nu og da med at begaa Selvmord som Faderen. Alene Fru Burg har en velgørende Indflydelse paa hende; thi hende alene elsker hun, og det med en sygelig Kvindes overspændte Attraa efter at have Kærlighedens Genstand for sig selv alene. Ogsaa hun er da aldeles imod Fru Burgs Bortrejse. Hun har levet i Haabet om at plejes af hende, helbredes af hende. Hun elsker hende, men først og fremmest for sin egen Skyld.

Saaledes viser Stykket os en rig og livsfrodig Kvindenatur fra alle Sider omspændt, omgærdet og angrebet af fortærende Skinsyge og hensynsløs Egenkærlighed. Da hun én Gang i sit Liv vil leve for sig selv, nyde og fryde sig for egen Regning, farer et helt Kobbel af løsslupne Egoismer imod hende.

Af Stykkets Personer er Minna den, som elsker hende bedst og oprigtigst, saa sjælesyg og skinsyg hun end er. Først er det hendes Sorg at se Fru Burg optaget af sin Kærlighed til hendes Broder, altsaa tabt for hende selv, og hun beslutter at dø. Men da hun, længe før Fru Burg, ja længe før Broderen selv, opfatter,

at det er Linda, han elsker, vil hun i sin Lidenskab og spirende Galskab fremfor alt skaane Fru Burg for Skuffelsen og beslutter at dræbe hende med sig selv. Giften dræber saa Fru Burg men ikke Minna, og Stykket ender gribende og simpelt med hendes Død.

Dette turde være den første, helt gennemarbejdede og formfaste Bog, Fru Henningsen har skrevet. Selvstændighed havde hun allerede tidligere naaet.

Der har længe hos hende været en tydelig Fremgang. Hun har efterhaanden sluppet sin tidligste, altfor Herman Bang'ske Teknik, og har lagt sine Bøger om Grundtanker eller Grundstemninger, som havde stigende Interesse. *Strømmen* førte en ung varmblodig Piges Liv gennem vekslende Skæbner, men saaledes, at man iagttog den stedse stærkere Fare for, at hun gik til Grunde. Medtaget af daarlige Mænds Attraa, stødt tilbage og aandeligt mishandlet, da hun endelig elsker heftigt, nedbrudt ved uovervindelig Armod staar hun i Begreb med for første Gang at hengive sig uden Kærlighed og for Penge, da Bogen slutter. — *Polens Døtre*, som betegnede et overordenligt Fremskridt, havde samme vemodige Grundstemning. Polen betegnede et Samfund i Opløsning; den nationale Begejstring var kun hos de Naive mere end Talemaade; de optrædende polske Mænd var Ynkelighed fra først til sidst. — *De Spedalske* var højst original i sin Grundtanke. Den skulde rumme og ramme en vidt forgrenet Type af Individer, de smidige lyvesyge, male dem med deres hele Evne til at vinde, beherske og smitte Omgivelserne, deres Gave til at blænde, forvirre og fordærve andre. Bogens Indledning er forbavsende god; de første fyrretyve Sider er skrevne med saa fin og sikker psykologisk Sans for det, der skifter fra Minut til Minut, som slige Redegørelser hos d'Annunzio. Selve Stoffets Inddeling i tre Dage er en klar Komposition. Men dog er Bogen bleven en Pakke. Forfatterinden glemmer sin Grundtanke for Massen af Enkeltheder, og Læseren ærgrer sig, fordi han tvinges til at dvæle ved alt dette Grimme og Frastødende, al denne Besudling.

Agnes Henningsen har her givet efter for den usunde Tiltrækning, den sædelige Opløsthed som kunstnerisk Stof har for hende, omtrent som for vor største Forfatterinde, Fru Skram.

En ømtaalig kunstnerisk Samvittighed forbød Fru Henningsen at skrive Spidsborgersmagen til Behag og udstyre sine Bøger med «ædle» Karakterer efter Opskriften. Men hun har længe overset, at naar det Ubetydelige, f. Eks. det grimme erotiske

Jaskeri, ikke opfattes med saadan Overlegenhed, at det morer som komisk, saa keder det som noget, den mere udviklede Læser ikke gider spilde sin Tid paa at gøre saa grundigt Bekendtskab med.

Den stort anlagte Roman *De Spedalske* var ment som en satirisk Bog, men holdt sig for nær til Sagen og blev prosaisk. Det lille Skuespil *Den Uovervindelige* rummer ikke blot to ny Skikkelser, men det saa Luftige og Sjældne: Poesi.

VILHELM ANDERSEN

I

(Poul Møller, hans Liv og Skrifter)

(1894)

I lange Tider er der ikke paa Dansk udkommet saa god en Bog. En af de nordiske Literaturers bedste Mænd er her for første Gang saaledes fremstillet, at hans Billede er blevet nyt, og hans Livsværk er saaledes gennemforsket og forstaaet, at hver Enkelthed deri staar i Lys af Helheden. Bogen er udsprungen af en dyb Beundring og sand Forelskelse. Og disse Følelser har fundet en Genstand, der var dem værdig.

Meget i Poul Møllers Levned er her for første Gang opklaret, og alle hans Frembringelser, store og smaa, er forklarede ud fra hans Levned. Med en Iver, som nu og da er lidt vidt dreven og skyder over Maalet, men som i Reglen er frugtbar og ledet af en ypperlig Sporsans, efterviser Forfatteren, hvorledes Ideen i ethvert Digt, ethvert Prosa-Arbejde og enhver Skikkelse hos Poul Møller opstaar af Egenskaber i hans Væsen og Hændelser i hans Liv.

Faa Personer var mindre usammenhængende end Poul Møller, men faa Digtere har som han kun efterladt Brudstykker af en

Livsgerning. Ved Vilhelm Andersens Arbejde staar nu Sammenhængen mellem Mandens Livsytringer og mellem Digterens Fragmenter klar indtil Tydelighed.

Blandt det meget Ny, som Bogen bringer, kan nævnes den træffende Paavisning af, at den berømte Skildring af Lægdsgaarden i Ølsebymagle ikke er ironisk, men alvorligt ment, et Foster af Poul Møllers Kærlighed til hans Hjemstavn, dernæst den fine Udredning af hvorledes den krøllede Frits, Licentiaten og den jyske Bertel i Novellen er i tre Personer den ene Poul Møller, og endelig den afgørende Forklaring af Strøtankerne *Ahasverus* som Vidnesbyrd om et Tidsrum af Tænkerens Levned, da hans Livssyn var mørkt, hans Sind forbitret og oprørt i Lede og Menneskeforagt.

Efter Forelskedes Vane vil Vilhelm Andersen i sin Kærligheds Genstand se selve Idealet, altsaa i Poul Møller ikke blot en betydelig Aand og en klassisk Forfatter, men selve Danmarks Genius. Han er Holger Danske, han er Hamlet, han er alt det Ypperste og Bedste, som oprindelig Danskhed har frembragt. Oehlenschläger er for Hr. Andersen tyskagtig, Grundtvig og Ingemann er kun Ødanske, Blicher kun Jyde, Heiberg kun Kjøbenhavner. Men i Poul Møller mødes jysk Fasthed med sjællandsk Lethed og alle danske Mundarter forenes i hans Sprog.

Der er en til Rette læggende Vilkaarlighed i dette, men af uskyldig Art. Spørgsmaalet om Racens Renhed, der altid er tvivlsom, blandes sammen med det om Nationalitetens Uomtvistelighed. Baggesen, som var af rent dansk Afstamning, er som Aand mere udansk end Oehlenschläger, der baade paa fædrene og mødrene Side var tysk. Danmarks Komponister Kuhlau og Weyse var Tyskere begge to. Sergell, Sveriges store nationale Billedhugger, var en Tysker, Chamisso, Franskmanden, blev som Digter udpræget tysk. Italieneren Dante Gabriel Rossetti blev engelsk Digter og Maler. Burns og Carlyle var begge to Skotter, og der er en Verden imellem dem.

Dog lige meget med Begrundelsen. Vilhelm Andersen har i ethvert Tilfælde Ret, naar han siger: «Er ikke Poul Møllers herskende Egenskaber — den stærke Personlighedsfølelse og drøje Selvstændighed, den af Slægts- og Hjemfølelsen ejendommeligt bestemte Pietet, Ærligheden, Blufærdigheden, Lunet, den sindige Humor, Evnen til kritisk Iagttagelse — Grundlinjerne af det danske Folks aandelige Natur?»

Det er en gammel Erfaring, at de fragmentariske Aander frister til Overvurdering. Man har set det med Personligheder som Grabbe i Tyskland, Amiel i Frankrig. Brudstykker sætter Fantasien i stærkere Bevægelse end færdige Værker, og for deres Ophavsmænds Skyld overser man hyppigt de Mænd, der har aagret med deres Pund. Men blandt Aander af denne Art har visselig Ingen fortjent at vurderes i højere Grad end Poul Møller. Han virker i den danske Literatur som en Appel til Midten. De Ord, hans Navn bringer En paa Læben, det er Ord som Ægthed, Djærvhed, Kærne og Marv.

Vilhelm Andersen ynder at bruge det kedelige, flove Udtryk «Guldalderen» om den Literaturtid, i hvilken Poul Møller levede. Ikke alt, som glimrede i den, var Guld, og nogen Guldmine var den overhovedet ikke. Paa ikke ganske faa Omraader er den danske Bogavl, ikke at tale om den norske, gaaet betydeligt frem siden da. Men derfor skal Poul Møller have sin Hæder ubeskaaren. Hvad han har efterladt er i Omfang lidet; men Andersen har forstaaet at udfolde det Meget, som ligger i dette Lidet. Noget udspilende ved Synets Storhed er hans Fortolkning af Digtet om den unge Moder med Barnet i Optrinnene fra Rosenborg Have. Træet, hvorunder hun sidder, bliver til selve Livets Træ og hun med sit Barn ved Brystet det evige Madonnabilled af Renhed og moderlig Mildhed. Med beundringsværdig Omhu og Skarpsindighed er derimod det dunkle Digt *Revuen* forklaret, og de Virkelighedselementer udfundne, hvorover det er bygget.

Vilhelm Andersen er Sprogmand, og man mærker i hans Bog Filologens gode Metode støttende den psykologiske Kritikers Gætninger. Han kan udmærket Dansk og Latin. Hvor han derimod anfører nogle Ord paa Tysk eller Fransk, er det næsten altid galt. (Han kan skrive: *Erscheine dich*, *die gute Letzt*, *à travers d'un temperament.*) Nu og da er hans egen Stil lidt skødesløs, hans Billedsprog uheldigt, for Eksempel: «I Breve til *sin* Fader hedder det uden Forbehold» eller (ret fælt) «I dette Hjem oplod sig for Poul Møller for sidste Gang den allerfineste *Blomst* af de sjællandske *Noder:* det Skønne». Men i Reglen skriver han rigtig godt, blot en Smule for vidtløftigt. Engang imellem lægger han sin Sjæl for Dagen i et Udbrud, som i dette om den unge Moder: «Livets Træ staar midt i Haven. Under dets Grene sidder Moderen, ikke i Marmor, men varm og frodig

i Livets Fylde. Her er hint Livets rige Kildedyb, hvoraf vi alle laaner vore Kræfter. Idyl, Idyl, du mine Fædres beskedne, trofaste Poesi. Hvorfor vil man haane dig? Du sviger ikke, du er ærlig. Du bringer intet nyt, men gammelt og kært. Hvad dine Øjne ser, kan alle Øjne se, men alting blomstrer, naar du ser derpaa. Du er Livets Poesi for et stille tro Folk, der har Hjerte for det Smaa mer end Sind for det Store, der har liden Hu og meget Gemyt. Du er Glæde over Danmark!»

Hvad der har grebet Vilhelm Andersen ved Poul Møller, det er Friskheden og Dybden af hans Natur — Dybden, der er det typiske, Friskheden, der er det ejendommelige hos ham. Begge har han godt faaet frem. Hvad det er lykkedes ham desuden at paavise, det er Gennembruddet af Virkeligheds-Troskab og Virkeligheds-Kærlighed hos Poul Møller tidligere end hos nogen anden dansk i hin romantiske Tidsalder, i hvilken han modtog Indtryk som Yngling og udviklede sig selvstændigt som Mand.

Det var ønskeligt, at vi havde lignende Bøger som denne om alle de gode Mænd i nordisk Aandsliv, hvis Værker trænger til den udfyldende Forklaring, som alene det forstaaende Studium af Personligheden giver.

II

(Dionysosdyrkelse)

(1904)

En af Danmarks aandfuldeste Mænd har igen skrevet en Bog, og det en moden, hvori han er til Stede med hele sit Væsen. Bogen er baaren af udtømmende Kendskab til det Æmne, den behandler. Det er en rund, rig og yppig Bog; en sær Bog ikke desmindre. Dens Navn er *Bakkustoget i Norden.* Der er mere Poesi i *Vilhelm Andersens* Kritik end i mange Digteres Poesier; men han er som Kritiker i den Grad Digter, at Æmnerne under hans Behandling omformes, udvides, indskrænkes, som det passer i hans Plan. Han er aldeles fremragende udrustet som Fortolker; han er paa Grund af Fantasirigdom og

Fordomme upaalidelig som Vurderer. Han er dansk og overhovedet nordisk Literaturs kærlige Overvurderer, en enkelt Gang dens uretfærdige Undervurderer. Men Overvurderingen er hans egenlige Styrke. Han kan forsvare sig med Paul Heyses Epigram: Hvad I aldrig har overvurderet, det har I aldrig forstaaet.

Der er i Vilhelm Andersen en Systematiker. Hans Bøger har streng Sammenhæng; én Grundopfattelse er i dem fastholdt og gennemført fra det første Blad til det sidste. Den Tænker, der stikker i ham, har god Gang i sine Tanker og finder med overraskende Snildhed og Skarpsind alt det frem, der taler for, hvad han agter at bevise.

Der er desuden i Vilhelm Andersen en Mystiker. Han finder hemmelighedsfulde, skjulte Overensstemmelser mellem Foreteelser, der ligger to—tre Tusind Aar fra hinanden, ser et Nutidsmenneske foruddannet i en Gud eller dets Hemmelighed foregrebet i et Navn, ser Naturen sindbilledligt legemliggjort i en Mand eller et Værk, ser overhovedet Sindbilleder alle Vegne.

En ret Nutidsdansker er for ham As eller Van. I Ibsens Skikkelse er Odin vendt tilbage, i Bjørnsons Thor. For hans Opfattelse af Oehlenschläger har det øjensynligt faaet en næsten afgørende Betydning, at dennes Fornavn var Adam; Navnet stempler det oprindeligt Menneskelige hos ham. Og det giver Andersen meget at tænke paa og drømme om, at Oehlenschläger i sit Ydre havde nogen Lighed med Guden Bakkus; det røber det Dionysiske i hans Natur. Vilhelm Andersen lod da ogsaa Omslaget paa sin Bog om Digteren forsyne med en Udsmykning af Vinblade og Druer.

Hans Fantasi er saaledes beskaffen, at den uvilkaarligt finder slige store og ofte træffende Symboler. Saaledes paaviste han nylig i en Kritik, at Hovedpersonen i Ibsens sidste Drama gik til Grunde højt paa Fjeldet, Hovedpersonen i Bjørnsons sidste Drama, der ellers levede højt tilvejrs, tilsidst kom ned til Fjorden; Ibsen svarede til Fjeldet, Bjørnson til Fjorden, tilsammen udgjorde de Norge.

Det er undertiden, som anvendte Vilhelm Andersen ikke Lydskrift som andre, men Billedskrift, som Menneskene gjorde i Urtiden. Han udtrykker sig gerne i Hieroglyfer, hellere i Skikkelser end i Ord. Dionysos i den nye Bog er en saadan Hieroglyf.

Naar man læser Titlen *Bakkustoget i Norden* og vęd, at Bogen skyldes en Literaturhistoriker, kunde man fristes til at tro, den omhandlede nordisk Drikkeviseliteratur og hvad dertil hører. Den har imidlertid et meget vægtigere Æmne, arbejder med en langt mere omfattende Opgave. Den handler ikke mindre om Salmedigtning end om Dityramber, ikke mindre om Blomsterdyrkelse end om Sværmeri. Hvad den behandler, er med andre Ord en hel Verden af Følelser og Forestillinger, for hvilken det græske Gudenavn *Dionysos* staar som Kendingsnavn, kun paa Titelbladet lidt utilfredsstillende ombyttet med Navnet Bakkus.

Friedrich Nietzsche er den, hvem det skyldes, at Dionysos for vor Tids Læseverden er mer end et mytologisk Navn. I sit dybsindige Ungdomsværk fra 1871 *Tragediens Fødsel eller Grækeraand og Pessimisme* imødegik han først og afgørende den i de germanske Lande gældende Opfattelse af det gamle Hellas' Væsen. Fra Winckelmann over Goethe, Schiller og Thorvaldsen var den Opfattelse af Oldtidens Grækere jo bleven udbredt og efterhaanden fastslaaet, at Kendemærket for deres Væsen og Kunst var stille Højhed, uanfægtelig Klarhed og Ro.

Nietzsche hævdede, at der var to Kunstverdener, *Drømmens* og *Rusens* Verden. Han henførte den bildende Kunst til Drømmen, Musiken til Rusen. Det skønne Skins Verden er Lysgudens, Apollons; Rædslens og den vellystige Henrykkelses Verden hører under Dionysos. Enten under Indflydelse af narkotiske Drikke eller under Indtryk af Foraarets Komme fødes dionysiske Sindsbevægelser. I Middelalderens St. Hans- og St. Veits-Dansere vaagnede de bakkiske Kor paany.

De skønne Illusioner, Glæden ved Lyset, Kampen for Lyset er Apollons Rige. Her hersker Maal og Maade, Selvbegrænsning. Men Naturens hele Overmaal i Lyst og Kval svarer til Dionysosfesternes Ekstase. Mod Apollons skønne Behag hos Grækerne stod i Prometheus- og Oedipus-Myterne, i alle Forestillinger om titanisk Stræben og Lidelse, af hvilke Tragedien opstod, noget Dionysisk. Dionysos er Tragediens Gud. Koret, Dityramben er Sangen, hvori han lever, medens selve Tragediens Helt ret ofte er apollinsk. Det Dionysiske er da det Fællesmenneskelige, hvori Enkeltpersonligheden drukner, derfor det Musikalske; det Apollinske er Enkeltpersonligheden i sin klare Selvbevidsthed. Som den bevidst ræsonnerende Tragiker er Euripides, og som den

bevidste Erkendelses Tænker er Sokrates Modstandere af det Dionysiske og betegner derfor Tragediens Ophør.

Vilhelm Andersen omtyder Begrebet. Han gaar historisk og filologisk til Værks for at fastsætte Dionysos' Væsen og Dyrkelse hos Oldtidens Grækerfolk; for ham bliver baade Euripides og Sokrates sandt dionysiske; men hans Sysselsættelse med Dionysos-Religionen i gamle Dage, der ikke bringer noget Nyt, er kun Indledning. Hans Opgave er at forfølge det dionysiske Væsen hos de nordiske Folk i de sidste to Hundrede Aar.

Til den Ende gennemgaar han med overordenligt Kendskab og sjælden Finsans Danmarks, Norges og Sverigs Literaturer, mestrende Stoffet med Overblik og Indsigt.

Det kan ikke siges stærkt nok, at enkelte af hans Granskninger (som den af Bellman f. Eks.) er uovertrufne i dansk Kritik, sideordnede med Levertins, selvstændige, aandrige, næsten udtømmende, at hans Begejstring er ægte, og at hans Fremstilling altid véd, hvad den vil.

Dersom man alligevel ikke ved Læsningen føler sig ret tilfredsstillet, turde Grunden være denne: Det er os mindre vigtigt, om Andersen har Ret mod Nietzsche eller ikke i Opfattelsen af det Dionysiske i Oldtidens Grækenland; men vi maa nøjagtigt vide og begribe, hvori det for ham bestaar, siden det er om dette Begreb, at hele hans Bog drejer sig.

Derom gives der nu ogsaa Bestemmelser i det Uendelige, men ingen utvivlsom, saa vi efter den med Sikkerhed kunde dømme, om Noget er dionysisk eller ikke.

Vi hører det nok, at medens Apollon er Lys og Klarhed, er Dionysos Sjæl, Livets Saft i Planter, Dyr og Mennesker. Han er Foraarsguden og han er Druernes Gud, han er det hellige Mørke og det uterlige Mørke, han er Sværmeri og Henrykkelse; han er Natur og Aand i Et. Vi fatter ogsaa, at skal vi søge hans Væsen i Mennesker, kan vi finde det hos en Blomsterelsker som Wergeland, hos en Entusiast som Ewald, hos en pietistisk Naturelsker som Brorson, hos en bakkantisk Sanger som Bellman.

Men Begrebet bliver efterhaanden saa rummeligt, at vi spørger os, hvad der i Grunden af Poesi falder udenfor?

Bakkustoget i Norden — hvem er ikke med? Og hvori bestaar det Bakkantiske hos dem, som er med?

Brorson er altsaa med. Det hedder endog: «Der er ikke

skrevet dybere dionysisk Poesi om Foreningen af Gud og Mand end de Salmer, som Brorson digtede om den aandelige Forening med Jesus efter Nadverens Forbillede:

Imorgen skal vort Bryllup staa
Ak, Morgen! sød at tænke paa!»

Begreberne om Dybde er jo forskellige. Men hvis dette er den dybeste (dog vel ikke ogsaa skønneste?) dionysiske Poesi om det Guddommeliges og det Menneskeliges Sammensmeltning, saa gaar Resten visselig ikke altfor dybt. Her turde nogen Overvurdering finde Sted.

Oehlenschläger er selvfølgelig med. Men man studser og stødes en Smule, naar man læser: «De mest betegnende Helte, en Axel, en Hagbarth, en Tordenskjold, er Bakkanter, de «narres med Døden» som Fredman.» Ordet *Bakkanter* synes her mindre vel valgt.

Ploug er med som Forfatter af Drikkeviser. Dionysisk i den antydede Forstand synes han ellers ingenlunde. Men Dr. Andersen anfører et Vers af ham:

Rejs Sold rejs Sold!
Gør Knejpen klar til Sold!
Til Sold!
Derfor vi kom,
For Soldets Skyld vi kom.
Naar Glassene fyldes, saa stiger vor Sang.
Hurra, der er Liv i et Burschekomment!
Hurra, Hurra, Hurra!

Os andre vilde dette forekomme en ret grim Efterligning af tyske Studenterviser, kun halvvejs skrevet paa Dansk (Knejper, Burschekommentet). Vilhelm Andersen minder et saadant Vers (der «begynder med Ordet Sold, *Kultusraabet*») om halvtredjetusind Aar gamle Vers til Dionysos som dette:

Dionysos, Herre dyr!
Kom til vor hellige Skov
med Kariternes Følge!
Til vor Skov!
Paa din fremstormende Klov!
Værdige Tyr!
Værdige Tyr!

Der er nogen Smagsforvirring og nogen Overvurdering heri.

Lidt efter lidt gaar det op for En, at Alt, hvad der skal, af en eller anden Grund kan kaldes dionysisk. Alle de Digtere, Vilhelm Andersen kan lide, er dionysiske; kun de, han ikke kan lide, er det af en eller anden Grund umuligt at kalde saadan.

Drachmann er med Føje med i Bakkustoget, og Vilh. Andersen har forherliget hans yppige digteriske Naturel med Skønsomhed og Varme. Men Begrundelsen er saa underlig (og saa daarligt skrevet): «Her er en udpræget dionysisk Skueplads: Havet (som netop i nogle af de ældste græske Overleveringer, f. Eks. paa gamle Vasebilleder, er Gudens Element), der larmer som den tordnende Dionysos, Landet, der drømmer i de lyse Nætters Dis — en ejendommelig, ligesom forsonet dionysisk Belysning . . .»

De eneste Digtere, som skulde synes aldrig at kunne slaa Følge i Bakkustoget, maa være de udprægede Rationalister, thi Forstanden er jo ikke netop dionysisk.

Men Toget aabnes til Ens Forbavselse af Holberg. Hvad har han dèr at gøre? Svar: Han har skrevet Jeppe, som drikker. — Jaja, for os gerne. — Og Andersen giver saa en dygtig, om end stærkt spændt Skildring af Jeppe og hævder — med noget tvivlsom Ret — at Bellman skylder Skikkelsen meget.

Lad os da for endelig at komme paa det Rene med, hvad det Dionysiske er og ikke er, se efter, hvem der fattes. Baggesen er unævnt og vistnok med Rette, endda ogsaa han har skrevet Drikkeviser. Grundtvig er unævnt, skønt der i ham efter Forfatterens egne Ord er «et Overmaal og Overmod af Liv»; at han svinger sig fra Dionysos til Kristus, skulde neppe være afgørende, siden Brorson er med i Toget. De etisk anlagte som Kierkegaard, Paludan-Müller og Henrik Ibsen betegnes som antidionysiske og staar Toget fjernt.

Endelig stilles helt udenfor det den Gruppe, Vilhelm Andersen forunderlig doktrinært betegner som «Naturalisterne», og over hvem han energisk bryder Tyrsusstaven.

Det forbavser, at naar Blomsterelskeren Wergeland er med, saa Blomsterdyrkeren J. P. Jacobsen er helt udenfor, og der gives ingen fyldestgørende Grund derfor. Ham fattedes da ikke Naturberusning. Det er videre et stærkt Stykke, at i et Bakkustog en saadan Elsker af Vin og Satyrleg som Schandorph end ikke faar en nok saa lille Plads. Ogsaa han henføres til Naturalismens «triste, graa Dag», Dagen efter Dionysosdyrkelsens Orgie.

Henrik Pontoppidan ligedan, om hvem det kun hedder, at han i den Belysning «syntes sundere, maaske en Kende mere rødhudet end naturligt». Til stor Overraskelse maa endog Gustav Wied, de fire Satyrspils kaade Digter, pænt blive udenfor det poetiske Bakkustog. Han har nemlig vist os Mennesket «i rene Naturalier»; Dionysos er Aand og Natur, men hos ham mangler Aanden. Overgivenheden er der i det mindste, og i de mange Satyrspil mangler Viddet ikke.

Det viser sig at være en Smule vilkaarligt, hvem Vilhelm Andersen udnævner til Satyr og Bakkant, hvem ikke. Naar han saaledes lader *Bakkustoget i Norden* drage os forbi, kunde man da maaske — med en Hentydning til *Hyrdinden og Skorstensfejeren* — kalde denne fortræffelige og fængslende Kritiker for *alle Gedebukkebens-Generaloverogundervurderer* uden at gaa ham altfor nær.

JOHANNES V. JENSEN

(1904)

Det er en Fornøjelse at læse Johannes V. Jensens *Himmerlandshistorier*, det nye Bind som det seks Aar ældre. Han skildrer her hvad han kender til Bunds, den Egn, hvor han er født, de Mennesker, mellem hvem han har hjemme. Han giver Barndomserindringer eller bygger paa Barndomserindringer; men han lader alt det Fremstilte fremtræde strengt sagligt uden at indblande sin egen Person eller sine egne Synsmaader, og det klæder ham som Fortæller. Disse Fortællinger er en moden Frugt af hans Talent. I dem stemmer Æmnet og Sprogtonen helt overens.

En saadan Samstemning var endnu ikke lykkedes ham i hans Roman *Kongens Fald*, hvori han forøvrigt paa adskillige Punkter hidtil er naaet højest. Der er talrige Sider i den, som er skrevne med mægtig Indbildningskraft, men altfor meget deri er forfejlet.

Der er f. Eks. et Sted, hvor Forfatteren vil opnaa en stærk Virkning ved Skildring af Sten Stures Død. Det vilde vistnok røre, hvis vi havde hørt og vidst noget om ham i Forvejen, set ham optræde og virke. Men han indføres først i de Sætninger, som melder os hans Død, og det nytter da ikke, at Fortælleren bliver følsom og lyrisk: «Sten Stures Kongeomsorg og hans Sygdom og hans Smerte fik Ende i den snevre Slæde som en Barnegraad, der tier, som en Vugge, der staar stille. Da de saa' til Sten Sture, var han død. Sneen smeltede ikke længere paa hans Ansigt. Saa langt Øjet rakte, var der kun Is og Sne, Sten Sture, *og du sad stille*; vidt ude fra den frosne Ørken tonede det som svage Nødraab og Genlyd af syngende Nødraab, O Sten Sture!»

Det kunde være en gribende Slutningsakkord paa et Liv, vi havde fulgt, men kommer underlig blødagtigt, naar vi tidligere intet har set til Helten, hvis Død bevæger Forfatteren saa stærkt.

Noget udenfor Tonen, om end ellers smuk, er ogsaa den Omskrivning af Folkevisen om Aage og Else, Ridderen, der i sine Ligklæder og med Kisten paa sin Ryg besøger sin Elskede, hvormed *Den store Sommer* slutter.

Dog uheldigere virker her i denne gamle Historie fra Christiern den Andens Tid de moderne, kjøbenhavnske, trivielle Udtryk, der blandes ind: «*Nordboen var altid værst mod sig selv.* Nu blev Christian Konge, voldeligt, mod alle Svenskeres Vaaben og Vilje, *og nu var der til dem.* Jon Eriksen, hvis Liv *som Følge af hans Begavelse* havde været en Række af bitre Ulykker osv.»

Og Stilens Umodenhed og Ujævnhed naaer her et Højdepunkt, hvor Fortællingen er gennemtrængt med Betragtninger. Talen er om Ditmarskerkrigen. Det hedder:

«Nu gik den Krig sin Gang. Den begyndte, som enhver véd, med umaadelig Vigtighed og Tillid fra Angribernes Side og endte med aldrig anet Ulykke og Død for Kniven. *De spillede talentfulde Dramaer i fordums Tid.* Læg Mærke til *Fabelens vittige Antitese* — disse Riddersmænd, der i virkelig retfærdig Tro paa Overmagten lægger Panseret i Trosvognen .... *og som en sidste uhyre licentia poetica* de femten Hundrede Vogne bagved til Byttet .... Det er naturligt for den Levende at brovte med Udødelighed; *den højeste Sundhed finder sit Udtryk i Pral og Trusel; Menneskets fineste Potens er den dundrende Løgn.*»

En saadan Stilløshed virker forstemmende hos en Forfatter, der ellers har forstaaet at lægge historisk Farve over sit Sprog. Han kan som historisk Romandigter skrive sikkert, energisk, stemningsfuldt et Optrin igennem, nu og da tale som en Seer; han giver Billeder saa farverige og stærke, som Seeren har anskuet dem; saa synker han pludselig ned til Ingemanns eller Carit Etlars Stil: «— Mit Navn er Axel . . . Min Vugge stod paa Sjælland.»

Den skrækkeligste Forklædning, hvori man kan møde den fortræffelige Fortæller Johannes V. Jensen, hvis Lod (modsat Jon Eriksens) *som Følge af hans Begavelse* har været den at faa en udmærket Modtagelse og næsten ingen Modstand møde, er Forklædningen som Filosof. I denne Skikkelse skyer han hverken Ild eller Vand; han sværmer for Paradokset som en sand Kristen; men han har faaet noget imod Fornuften.

Det vilde ikke være rimeligt at opholde sig ved Johannes V. Jensen som Tænker, i Fald det ikke var i denne Egenskab alene, at han er optraadt i eget Navn. Det er forunderligt, at han har gidet forsyne en Samling Avis-Korrespondancer fra Spanien og Frankrig med et saadant Torveskrig paa Titelbladet som dette: *Den gotiske Renæssance.* Men Selvfølelsen kan for en Gangs Skyld løbe af endog med en saa undselig Mand som Jensen. Han har i Indledningen til sin Samling og i dens Slutning følt Trang til at afsløre sig som Teoretiker og Forkynder.

Hvad han forkynder? Engelskhedens Evangelium. Han har opfundet Englænderne, han har tilegnet sig Englænderne. Han elsker dem som sit Fund, sine Stamfædre, sine Idealer; han taler, som om Ingen havde vidst, hvad en Englænder var, før han nu kom. Han er selv en Slags Englænder, forklarer han; thi han er Jyde, og Engelskhed er i sit Væsen Jyskhed: Jyskhed vil da ogsaa i Fremtiden gaa op i Engelskhed. En sand Jyde har ingen Stammebevidsthed sammen med andre Danskere, ikke Ære eller Skam tilfælles med de Ødanske. «Jyden stod altid fædrelandsløs i Danmark». Hvor de Ulykkelige hører hen, der f. Eks. har en Jyde til Fader og en Lollik eller Falstring til Moder, oplyser Jensen desværre ikke, og dog turde det Spørgsmaal ligge ham nær. Men saa meget er klart, at noget bedre halveret end en saadan Stakkel lader sig ikke tænke. Som sin Faders Søn er han John of England i den Grad, at ikke Jean de France var saa fransk som han engelsk. Som sin

Moders Pode derimod tilhører han de Øboere, der, som han udtrykker sig, «altid var den danske Regerings aktive og passive Basis», hvad rimeligvis er noget ret Fælt — aktiv og passiv Basis! huha!

I sin Egenskab af Jyde føler han en Blanding af Væmmelse og Afsky for dem, der lægger Vægt paa det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig; han vrider sig af Latter over Omsorgen for nogetsomhelst «i Provinser, der tilhører Tyskland». Dette er imidlertid ikke ganske følgestrengt. Denne Væmmelse og Afsky burde han meget hellere føle i sin Egenskab af Falstring, thi ogsaa Sønderjyderne er jo Jyder og som saadanne vel en Tanke værd.

En Mand, der af hele sit Hjerte er Engelskmand, men fremgaaet af to formentlig stik modsatte Stammer, som jysk Falstring eller falstersk Jyde, maa nødvendigvis fremsætte Teorier om de Racespørgsmaal, om hvilke debuterende tyske Doktorer gerne skriver en Bog. Jensen besvarer disse Spørgsmaal, idet han uden nærmere Begrundelse, som i Kraft af en Aabenbaring, fastslaar Almensætninger om Englænderen, Franskmanden, Spanieren, Amerikaneren. Det Besynderlige er, at medens han opfatter sig selv som ægte *matter-of-fact* Mand («jeg føler mig som Organ for Kendsgerningen»), er alle hans Læresætninger løse Abstraktioner i den værste tyske Stil fra for hundrede Aar siden.

Hans gotiske Renæssance er *Shakespeare.* Og Shakespeare udskiller han saa uengelsk som muligt; han synes ikke at vide, hvor almindeligt det er blandt typiske Englændere at sætte Webster og Ford i mange Maader lige saa højt som ham. Han finder sin engelsk-jyske Lære bekræftet ved, at Shakespeares Hamlet er en jysk Sagnskikkelse. Og tyskdunkel som en Schellingianer skriver han: «Den store Hedning, der *bandt* den blonde Natur i Hamlet, *løste* den i Richard III's Skikkelse . . . Richard III staar i Literaturen som et antitypisk (?) Princip. Hans Moral er Englands Historie, hans Aandsform er *det sejrende Kompromis.*» Altsaa Richards — forøvrigt af Marlowe opfundne — Skikkelse løser den blonde Natur; hans Skurkemoral er Englands Historie, hans Aandsform er Kompromisset. Der staar sandelig Kompromisset, skønt dette ellers ikke plejer at være Ordet for Blodhundes Fremgangsmaade. Og det bliver ikke klarere, naar det lidt længere hen hedder: «De perfide Englændere! Ja, Kompromisset er altid kompromitterende.»

Hvad Johannes V. Jensen lider, gøres til engelsk. Bismarck kalder han «Englænderen i Tyskland», og uden synderlig Finsans for Bismarcks Evne til diplomatisk Behandling af Modstandere skriver han om ham: «Han fik til Opgave at reducere en Modstander *in absurdum*. Disputerede han med ham? Han knuste hans Hoved med Køllen. Bag Bismarck staar den store Goethe, den tyske Aands Fuldbringer.»

Goethe har dog ikke ret meget at gøre med Hovedknusning. Men det er et Savn, at vi ikke faar at vide, hvad Engelsk der var ved samme Goethe.

Som Tænker er Johannes V. Jensen unægtelig kun næstbedst: stygge Opgylp af ufordøjet Nietzsche-Læsning. Bedst er han, naar han skriver uden alle Overvejelser om Himmerland og dets Folk.

Allerede hans første Samling var højst tiltalende. Den indledes mesterligt med en Fortidshistorie, Skildringen af den unge Landsknægts Død, og den sluttede simpelt, gribende med *Mortens Juleaften*. Dette var paalideligt som Etnografi og skarpt set og digterisk genfødt i den omformende Erindring. Tidt blot Bønders Hverdagsliv med deres Alvor og Trods, deres Sorg med dens Udslag i Drik og Svir, deres hele naturbundne Eksistens. Hyppigt Lidenskaber, længe tilbageholdte, voldsomme og ubeherskede i deres forbryderiske Udbrud *(I Mørket)*. Personligst var maaske et Stykke som *Lindby-Skytten*, Skildringen af en ganske med Naturen sammensmeltet Omstrejfer, et Motiv, der gentoges i *En Beboer af Jorden* og i den ny Samling varieres i *Tordenkalven*, til hvem der allerede henvistes i *Den gotiske Renæssance* som til den ypperste Hedning, Forfatteren havde kendt. Jensen nyder af hele sit Sind slige Væsner, der lever udenfor Samfundet, sammengroede med Landskabet, og de bliver under hans ganske vist ædru, men dog digteriske Behandling mærkelige Natursymboler.

Den ny Samling aabnes med *Wombwell*, tilsyneladende en ringe Ting, et udenlandsk Menageris Ankomst til en Landsby; men Historien er skrevet med en Frodighed i Opfattelse og Udtryksmaade, saa den bliver fængslende og rig. Ogsaa i denne Samling er der en enkelt Fortidshistorie, *Jomfruen*; den er god og virker ikke som usandsynlig, endda den skildrer sære Ting. Et Par af Fortællingerne er lidt ubetydelige, blotte Anekdoter *(Herremandens Træsko* og *Syvsoverne)*, men alle de andre har

hver sine Fortrin og store. En enkelt er skarpt og vittigt satirisk *Andreas Olufsen*; den svarer til den fine Historie *Stille Vækst* i forrige Samling. I den gamle Fortælling vises det, hvorledes en Bondekarl, for hvem Kærlighedslykken slaar fejl, bliver først Poet, saa Indre-Missionær. I den nye skildres en moderat Bondepolitikers hele Livsløb med overlegen Kunst.

Nu og da træder en Følelse for det Tragiske frem som i Historien *Jens*. Den drejer sig om store Kræfter, der hæmmes, et rigt Liv, der meningsløst afbrydes af Døden — samme Motiv var før behandlet i *Elses Bryllup*.

Her findes endog enkelte smaa bløde Historier som *Ane og Koen*, rørende uden Sentimentalitet.

Kort og godt: Naar Johannes V. Jensen puster sig op og slaar med Nakken som Tænker og Forkynder, er han kun ufrivilligt morsom; men naar han taler om, hvad han forstaar sig paa, og simpelthen fortæller med sin rige, stærke Fantasi, er han en sand og ægte Digter. Det imponerer Mængden mindre, men det betyder mer. En Mand med hans Evner skulde holde sig altfor god til som Forfatter af Raceteorier eller Røverhistorier at bejle til det Publikums Bifald, som bedst erobres ved tanketomt Vigtigpereri og ved ideløse Knaldromaner.

MATHILDE FIBIGER OG J. L. HEIBERG

(1892)

Det maatte være enhver nøje Kender af J. L. Heibergs Virksomhed paafaldende, at der i den samlede Udgave af hans *Prosaiske Skrifter*, som efter Forfatterens Død udkom 1861, savnedes Fortalen til *Clara Raphaels Breve*. Alt var ellers medtaget, stort og smaat, endog Artikler, der ikke udfyldte en Side, og hvis Interesse ikke stod i noget Misforhold til deres Omfang, men denne mærkelige Indledning til en omstridt Bog, et virkeligt Aktstykke, der trykt med bittesmaa Bogstaver optager et halvt Ark, var

forbigaaet og uden nogen Angivelse af Aarsagen, der altsaa ikke godt kunde være nogen anden end den, at Fru Heiberg ikke havde ønsket Artiklens Optagelse.

Intet Blad omtalte den Gang Udeladelsen, Ingen henledede Opmærksomheden paa den overstrømmende, Fruen maaske mishagende Varme, hvormed hint Forord var skrevet. Heiberg, der jo i Aaret 1850 forlængst var i Besiddelse af Samtidens største literære Anseelse og Myndighed, talte her med ligefrem Ærbødighed om det lille Skrift, hvilket han efter eget Sigende ikke havde «paataget» sig at udgive, men «hvis Frembærer han maatte ønske at være», og med Beundring om den unge Pige, der havde forfattet det. I højeste Grad overvurderede han den ikke tyveaarige Digterindes Evner. Anerkendelse og Kritik i denne Indledning røber samme Sjælsspænding og samme Fejlsyn. Anerkenderen taler om stærkt udpræget Karakter, stor udadvendt Energi, stor indadvendt Forsagelse, der «ligesom ved en primitiv Inspiration» har gjort sig gældende. Kritikeren finder i Claras Flugt fra Verden til Gud, der betegnes som «et lutrende Bad i de guddommelige Kilder», noget, der minder om ingen ringere end Jomfruen fra Orleans, og nøjes med den beskedne Indvending, at Jeanne d'Arc dog ikke er det kvindelige Ideal i Almindelighed, men kun svarer til en enkelt Side af det. Filosofisk bestemmer Udgiveren Forfatterindens Mangel ved, at hun «tager Idealet altfor abstrakt, saa det næsten falder sammen med Ideen». Og teologisk udleder han af denne utilstrækkelige Skelnen mellem Idé og Ideal de Tvivl, hun røber overfor Treenighedslæren, hvilken Heiberg som spekulativ Hegelianer af yderste Højre paa hint Tidspunkt var rede til at bryde en Lanse for. Men disse Indsigelser fremsættes med Blidhed, næsten med Ømhed. Kort sagt, det Anbefalingsbrev, den gamle Herre havde givet den lille Bog med paa Vejen, var en Lovsang.

Da Bogen imidlertid fik en ret stormfuld Modtagelse og fra flere Sider mødte Angreb, havde Heiberg ikke længere noget Ord til dens Forsvar. Han havde tilskrevet Forfatterinden: «Har De kaaret mig til Deres Ridder paa Literaturens Kampplads, skal jeg visselig ikke undslaa mig for at bære Deres Farver i mit Skjold.» Ikke desmindre lod han, da Turneringen begyndte, sin Dame i Stikken.

Forklaringen er givet i en lille Bog, *Clara Raphael* (Mathilde Fibiger), et Livsbillede af Margrethe Fibiger.

Den nittenaarige Mathilde Fibiger har sendt den berømte Digter og Kritiker sit Haandskrift med et ærbødigt, maaske begejstret Brev. Den Virkning, som Sendelsen gør paa den snart 59aarige Heiberg, er ligefrem forbavsende. Han svarer med et to Dage i Træk udarbejdet Brev paa halvfjerdehundrede trykte Linjer, en betaget, næsten forelsket Mands Brev. Han har aldrig set den unge Dame for sine Øjne, han har alene hørt sige om hende, at hun er «en nydelig Pige», men disse magre Ord viser sig tilstrækkelige til i Forening med Brev og Manuskript at sætte hans Indbildningskraft i heftig Bevægelse. Straks han faar Svar, afsender han paany en næsten lige saa lang Epistel, og nu fortsættes Brevvekslingen saa lidenskabeligt, at han tilbringer tre Søndag Aftener i Træk med at skrive til Frk. Fibiger, ja, hun faar i denne deres Bekendtskabs første Maaned ikke mindre end seks Breve fra ham.

De har endnu aldrig set hinanden. Men allerede forekommer fra ham til hende denne Vending: «Kan De ikke fatte, hvad jeg føler ved at have en Hemmelighed med Dem?» og fra hende til Søsteren denne Bemærkning derom: «Nej, jeg fatter det ikke, men det behøves heller ikke. Det Guddommeligste, Helligste, er os jo ufatteligt.» Heibergs Beundring naaer et Højdepunkt i Udbruddet: «Hvo skriver med saa veltalende Overbevisningsgave som Mathilde!» Og hans Sværmeri stiger med Beundringen. Han beder hende om, af ham at laane de Bøger, hun ønsker at omgive sig med, beder hende altsaa tillade ham den dog ret byrdefulde Oversendelse af disse Bøger fra Kjøbenhavn til Laaland. Bøgerne vil, siger han, være ham kærere, naar de ret længe har været hos hende. Han har med sit astrologiske Hang øjensynligt allerede set en vis Forudbestemmelse i, at hendes Fødselsdag falder den 13de December, hans den 14de. Han lover at skrive hende til, saa hun faar Brevet paa sin Fødselsdag, mod at han modtager et fra hende paa sin. Saa megen Følsomhed, før de har set et Glimt af hinanden. Ja Pigebarnet beslutter endog i sin Overspændthed, at de, naar hun nu begiver sig til Kjøbenhavn, slet ikke skal ses: «H. vil jeg ikke se. Jeg har skrevet det til ham. Jeg véd, at jeg slet ikke svarer til det yndige Billed, han har dannet sig af mig, og desuden vilde jeg bære mig saa tosset ad.»

Naturligvis saas de ligefuldt straks efter hendes Ankomst. De meddelte Brudstykker af Breve viser, at Heiberg har besøgt

hende og at hun er kommet i det Heiberg'ske Hus, hvor en afdød Broder af hende allerede tidligere havde været jævnlig Gæst. Hvis der imidlertid ikke er indløbet en Fejl i Fremstillingen, saa har dette Samkvem ikke strakt sig ud over mere end en eneste Uge; thi først i Juleferien kommer Mathilde Fibiger til Kjøbenhavn og endnu «før Nytaar» ophører Heiberg aldeles med at besøge hende. Søsteren Ilia Fibiger meddeler sin Broder derom: «Senere fik jeg at vide fra paalidelige Kilder, at Fru Heiberg offenlig beskyldte Mathilde for *Løgn* og for at have *ført Heiberg bag Lyset i flere Ting i sine Breve.* Mens Heiberg paa den mest paafaldende Maade afbrød sine Besøg, vidste jeg, at han hemmelig — skriftlig — havde anmodet Mathilde indstændig om at besøge ham i Teaterkontoret. Saaledes han, mens hun, Fruen, søgte at give det Skin af, at Heiberg gerne vilde trække sig ud af Sagen, medens Mathilde væltede sig ind paa ham — stakkels Mand!»

Ilia Fibiger skriver saa til Fru Heiberg og gør hende opmærksom paa det Urigtige i at omtale en ung Pige saaledes. Etatsraadinden vil i den Anledning endelig tale med hende, og det kommer da til Forklaringer, som Fru Heiberg dog paalægger Ilia at holde saa hemmelige som muligt, da hun — visselig ikke uden Grund — var «bange for, at Folk skulde mistænke hende for Jalousi». Ilia skriver: «Vi kom meget godt ud af det sammen, skønt jeg nok tror, hun til Slutningen mærkede, jeg ikke ganske var den kvindelige Skillemønt, hun først antog. Hun vilde nemlig, efter at hun havde sagt mig, at hun ikke ønskede, M. skulde komme oftere der i Huset, absolut have mig til at love, at vi vilde sige *Folk*, at M. kom der *en sjælden Gang* — altsammen for M.s Skyld, *at den unge Pige ikke skulde lide i Folks Dom.* Jeg fattede i Øjeblikket ikke Betydningen af dette Forslag, men svarede dog naturligvis paa det bestemteste Nej, af den simple Grund, at det ikke var sandt. Hvad det kunde gøre til Sagen, vilde eller kunde hun ikke begribe.» Som man ser, var den virkelige Fru Heiberg til sine Tider en Del mere verdensklog end den, som optræder i *Et Liv, genoplevet i Erindringen.*

Det var, skriver Mathilde Fibigers Søster, haardt for hende at høre saadanne Ting. Hun maatte finde sig deri, fordi den anden «jo dog i sin Egenskab af Kone havde et Slags Ret — som hun jo rigtignok heller ikke glemte at bruge»; hun tav af

Skaansel mod Heiberg, medens Fru Heiberg mente, det skete af Mangel paa Mulighed til at kunne svare: «Han havde løjet for Fruen, og hun — det tvivler jeg ikke paa — løj igen saa smaat for mig.» Og Ilia Fibiger samler sit Indtryk af Fruen i disse vægtige og morsomt træffende Ord: «Der er vistnok meget godt ved hende, men i den store Stil er hun ikke.»

Hun fortsætter: «Men nu kommer Ulykken. Jeg véd ikke at forklare det; men det gjorde mig saa ondt for Etatsraaden. Det er vist grumme latterligt, men det er sandt. Det syntes mig, at skønt han selv havde stor Brøde mod M., var der dog ogsaa sket ham Uret ved hele denne Historie.» Det forekom da Ilia, at hun skyldte ham en Slags Oprejsning: «Og saa skrev jeg tre Gange taabelige Menneske til ham, saa ærligt, ja saa inderligt som muligt. Men derved, tror jeg, er Sagens hele Forfløjenhed gaaet op for ham; han følte det latterlige, og havde ikke Kraft til en ærlig Tilstaaelse af sin Overilelse, hvorved han alene kunde faa en ren og fast Fod at staa paa. Han svarede meget høfligt, men temmelig flovt. Og jeg blev ligesaa dum som før.»

I Virkeligheden er det Skete ikke vanskeligt at gennemskue. Paa at den stakkels sværmeriske Mathilde Fibiger skulde have faret med «Løgn» eller ført Heiberg bag Lyset med «Ting i sine Breve» er der vel intet fornuftigt Menneske, der tror. Hvad der adskilte ham og hende er ligesaa tydeligt og utvetydigt, som hvad der drog dem til hinanden. Det, som mest overrasker, er Fru Heibergs Ekspedithed. En ung Pige sender Heiberg et Haandskrift. Brevveksling i en Maaned, Omgang i en Uge. Saa slaar Fruen ned som et Lyn. De fyrretyve Aar, der er mellem Heiberg og Damen, synes hende ikke nogen tilstrækkelig Borgen. Hun stikker uden Tøven Hymens Fakkel lige i Næsen paa den unge Frøken.

Ligesaa tragikomisk er den hjælpsomme Etatsraads Stilling — og i Grunden mere overraskende. Ingen Mand indtog i levende Live en stoltere Holdning til Læseverdenen. Altid syntes han overlegen og behersket; aldrig en Bekendelse; altid et vel aflaaset Privatliv. Og nu efter hans Død forelægges Aktstykkerne til denne snurrige Forlibelse fra hans 60de Aar, en Forlibelse, som fænger, uden at han blot en eneste Gang har øjnet Genstanden, slaar ud i Flammer, saasnart han faar hende at se, og

efter en eneste Uges Forløb faar den kolde Spand Vand over sig fra den prompte Etatsraadindes Køkken, der slukker den ligesaa hurtigt og pludseligt, som den flammede op.

SOPHUS CLAUSSEN

(Unge Bander)

(1894)

Der findes en lille Gruppe danske Digtere mellem 28 og 31 Aars Alderen, som har Talent, men endnu ikke ret har vundet Publikums Øre. De har holdt sammen, har gjort opmærksom paa hinanden, har henvendt deres Produktion til hinanden og hører ogsaa sammen, saa forskellige de end er; det er *Viggo Stuckenberg*, *Johannes Jørgensen* og *Sophus Claussen*. Alle tre er de Lyrikere og Fortællere.

Stuckenberg er en søgende, stræbende Aand, en mandig Personlighed, der for det Menneskevæsen, som røber sig i hans Arbejder, fortjener Læseverdenens fulde Deltagelse. Han har Gaven til Sang og en vis kraftig Særhed som Karaktertegner. I hans Fortællinger var der en Tid lang en altfor smaalig og prosaisk Naturefterligning. Sidenhen har han givet Stemning og Fantasi frit Vingeslag. I en Udsigt over dansk Literatur i Nutiden har Jørgensen stemplet og prist ham som «Livsfornegter». Kritikeren bruger her saa stærke og pudsige Udtryk om Stuckenberg som disse: «Derfor *foragter* han Foraaret. Derfor *hader* han Sommeren.» Skulde det være saa, vilde det være ønskeligt, om Ungdommen fandt rimeligere Genstande for sit Had og sin Foragt. Men Karakteristiken gør Stuckenberg Uret. Kun under en forbigaaende Krise har han, som det siges om ham, kunnet have sin Samhu «paa det Døendes Side mod det, som lever».

Jørgensen selv har vistnok endnu ikke sagt det sidste Ord om sit Standpunkt som Digter og Aand. Ogsaa han har som alt Levende været under hvad Ibsen i *Lille Eyolf* kalder Forvandlingens Lov. Han begyndte som virkelighedsgengivende Fortæller og som halvt naturvidenskabelig Poet, men fandt saa dybere liggende Lag i sin Natur, da han begav sig ind i den indre Beskuelses Verden. Han føler sig bedst tilpas i Natten og Mørket — en Nat som Polaregnenes halve Aar igennem uafbrudte — han er bleven Stjernedyrker; hans Musa er Himmeldronningen; hans Blomst er Natviolen. Det er kun faa Aar siden, at han i hvasse og meget spydige Ord angreb Dr. Vedel, da denne optraadte som en ny religiøs og moralsk Tidsalders Herold; kort Tid derefter overbød han Forgængeren, hyldede Forsagen indtil Naturfornegtelse, Rettroenhed indtil Katolicisme og hvad han kalder den religiøse Følelse af Livets Evighed indtil Sværmeri.

Har de to nævnte Digtere end ikke kunnet glæde sig ved en meget talrig Læsekres, saa har de dog i det mindste staaet i stadigt Forhold til Publikum. Den tredje i Gruppen, den af Naturen livsgladeste iblandt dem og den, hvis Talent er lettest fatteligt, har hidtil endog maattet savne den beskedne Opmuntring, som det er for en Poet overhovedet at faa sine Bøger ud. For fulde syv Aar siden udgav han en Digtsamling; det er Alt. Først nu har efter mange Skæbnens Omvekslinger *Sophus Claussens* Fortælling *Unge Bander* set Lyset.

Ogsaa denne unge Forfatter har Jørgensen stemplet som En, der er bortvendt fra Livet med dets Larm og dets brogede Farver, og som i Stedet ganske lever i det Forgangne og Svundne. Ifald denne Betegnelse er rigtig, hvad dog tør betvivles, saa hører i ethvert Tilfælde *Unge Bander* til et ganske overvundet Stadium i Claussens digteriske Livsførelse.

Bogen indledes med et lyrisk Forspil *Frøken Regnvejr*, der i lette, kønne, klingende Vers, som undertiden har megen Stemning, skildrer ungdommelig Forelskelses Luner, som de raader og spiller mellem forskellige Par. Et af disse Par har nogen Tid været forsvundet. Derom hedder det:

Vil I høre, hvor vi var, Børn? Der sang en Nattergal.
Frøken Laura har hørt den — Og Natten var sval,
et Slags forhekset Land: der var tavse, grønne Lunde.
I lidt Lys mellem Løv saa man Feprinsesser blunde,
og midt igennem — tror jeg — en maaneskinshvid Kanal.

Mens vi løftedes blødt mod Lunden, den blaaligt udbredte,
som Bølger, som to vuggende Blade — dèr redte
en Stjernernes Dronning sit Haar, det blege, lange,
ned over vore Øjne som et Net om Skov og Dal . . .
Og der gik jeg og Caty og var saa bange, bange,
to Menneskebørn. Og der sang en Nattergal.

Forspillet har ikke altfor meget med Romanen at gøre, og Romanen slet intet at gøre med den ny Digterskoles Program. Det er en ganske jordisk Bog, en ung Kjøbenhavners erotiske Oplevelser, mens han tyve Aar gammel opholder sig som Redaktionssekretær ved det stedlige Blad i en jysk Købstad. Stilen er munter, nu og da let ironisk, undertiden lidt for skødesløs. Det er grimt at tale om et Pigebarn, der blev i Kjøbenhavn for at *debauchere*, og Verbet *udbytte* er umuligt Avisdansk for *udnytte*.

Det foregaar i Aarene 85—86, da, som det vittigt siges, «Nu eller aldrig!» var blevet Løsnet i den lille By Aasum som andensteds. De unge Mænd brød deres Hjærner med politiske Spørgsmaal; de unge Kvinder «vidste, at der skulde elskes nu eller aldrig, og at Estrup skulde forjages, Provisorierne dødsdømmes» osv. nu eller aldrig. I denne Feberluft opdukker saa den unge Journalist fra Kjøbenhavn, der føler sig «omskabt fra Sprogstudent til en syngende, gnistrende Ildflue og elsker Damerne af filologisk Glæde over Aasumdialekten paa deres Læber». Hans Flirt med Unge og Ældre, Gifte og Ugifte fremstilles, undertiden med Lune, undertiden ikke uden Ynde, om det Hele end er en Kende tomt og ringe. Hans Første-Optræden som Provins-Journalist, hans Artiklers Vid og Virkning, den Opsigt, de vækker, den Retsforfølgelse, en enkelt et Øjeblik bliver Genstand for, beskrives, atter med et vist Lune, kun at Skildringen trykkes en Smule af, at alle disse Anliggender er saa fordømt ubetydelige. Forfatteren har øjensynlig ment noget meget større med Erik, end det er lykkedes ham at give. Etsteds forklarer han paa en halv Side den hele Skikkelse, som han har villet fremstille:

Erik sad i stum Selvfortærelse og rasede over sin dumme Ubehjælpsomhed. Han, der dristig vilde optage en Kamp paa Steder, hvor alle de Andre skulde komme tilkort, han kunde ikke være glad med de Glade, ubetydelig med de Ubetydelige. Han kunde ikke diskutere fromt og uskadeligt; han havde kun de Ord, der flænger, slaar igennem, saarer. Han kunde ikke bekvemme sig til at underholde en Dame, han beundrede,

med en Mundfuld intetsigende Tale. Han havde kun de Følelser, der er alt for inderlige, og de Ord, som er alt for farlige.

Hertil maa nødvendigvis bemærkes, at dersom dette har været Forfatterens Mening med hans Helt, saa er det ikke lykkedes ham at faa den klargjort. Thi Erik Kølby er ikke dristig til at optage Kampe; han er ret jævnligt ubetydelig med de Ubetydelige; han er ikke af dem, hvis indre Bitterhed giver sig Luft i flængende Ord; han er ikke i nogen høj Grad inderlig, og han er netop ganske ufarlig, i Fald man kun ikke tænker paa de Aasum Fruer og Smaafrøkner, hvis Cherubino han er, men det er ikke farlig stort at være farlig for dem. Han er meget ung, meget kælen, meget koket, lidt trodsig og lidt Poet, det er Alt. Han er en saare nydelseskær lille Herre, hvis Idealisme bestaar i, at han med to tamme Fugle i Haanden fløjter for en tredje tam Fugl paa Taget. Til hende synger han da: Fin, fejr, fjærlet! Sommerlig, svej, sivslank, sølvsart! osv. Thi han elsker Bogstavrim saa vel som Smaafugle og Smaapiger.

Det hænder jo undertiden paa Teatrene, at et Stykke bliver opført, som har ligget saa længe hen, at Forfatteren i Grunden er ude over det, naar det endelig kommer frem. Det svarer ikke mere til hans nuværende Standpunkt. Saadan synes det at være med denne Bog. De Løfter, den giver, har Forfatteren vistnok allerede i andre Arbejder indfriet. Bogen ligner ham vel, som et gammelt Fotografi ligner. Dette er Livserindringer, der drejer sig om hans tyvende Aar. De mangler ikke frisk Ungdommelighed, heller ikke en let og klædelig Ironi; men der fattes, hvad Italienerne kalder *il poco più* (det lidt Mere), som det til syvende og sidst kommer an paa.

Bogen vil faa sine Læsere blandt den Ungdom, der genfinder sit eget Sjæleliv i den, og vil da forhaabenlig bane Vej for den følgende Bog, der alt er færdig, og hvori der for den ældre Læser vil være det *lidt Mere*.

VIGGO STUCKENBERG

(1894)

I

(Den vilde Jæger)

Stuckenberg, der inderst inde er en udmærket Lyriker, har i *Den vilde Jæger* villet skrive en Digtning om en Sjæl, der er rastløs, fordi den er fredløs. Hans Hovedperson er Manden, som sætter sig Maal, naaer dem gennem Ugerning og Voldsdaad, er led ved det Opnaaede, saa snart det er naaet, og stormer videre til nye Erobringer og nye Skuffelser i evig Jagen. Altid hvileløs udbreder han Uro omkring sig. Paa ham passer de berømte Ord af *Faust*:

Bin ich der Flüchtling nicht, der Unbehauste,
Der Unmensch ohne Zweck und Ruh!

Kun at der intetsomhelst Faustagtigt er ved ham. Om hans Sjæleliv faar vi saare lidt at vide; han er kun Skikkelse, kun Sindbilled, han jævnfører sig med Sagnfiguren den vilde Jæger, og Alt, hvad der aandeligt er at sige om ham, er desværre næsten sagt med Betegnelsen. Han er ikke mere eller dybere Menneske end Heltene i Byrons første poetiske Fortællinger, til hvis Art han hører.

Inger.

Haagen, hvad Orm har stunget saa dit Sind?

Haagen.

Hvad Orm? — den Orm, der evigt raader ilde
i hver Mands Sind, hvem Livet bød til Gilde
og jog derfra med Sjælen fuld af Pest,
og som alligevel vil Livets Fest.

I Taarnkammeret paa en middelalderlig Borg venter Jomfru Inger sin ukendte Brudgom, der skal indfinde sig samme Aften, en Brudgom, om hvem hun og hendes Fader kun véd, at der

gaar Ry af hans Bedrifter. Af Samtaler mellem Inger, hendes Amme, hendes Fader og Munken Felix, der elsker hende, og hvem hun har tilhørt, erfarer vi, at Inger er en ung, yppig og trodsig Kvinde, der har kastet sig hen i mange Forbindelser og atter taget sig tilbage; hun er haard og overmodig, kan kun elske sin Overmand og har hidtil søgt ham forgæves.

Først sent om Natten viser den ventede Brudgom sig i Døren, støvet og saaret, med en Skramme i Panden, og man begriber med nogen Møje — thi Læseren faar ingen ligefrem Oplysning — at den Ankomne ikke er Brudgommen selv, men en omflakkende Ridder, der har overfaldet og fældet Brudgommen, antaget hans Navn og nu fremstiller sig i hans Sted. Han gribes af Lidenskab ved Synet af den smukke og stolte Inger, der fra første Færd behandler ham med Kulde.

Hun drager ham til sig, fordi hun som han ikke kender til Anger. Ikke Anger nager ham, men Sjælekval:

Jeg lider blot ej disse tavse Stunder,
hvor Smerten kryber frem i gamle Vunder
og messer om, hvor kostbar Lykken købtes.
Da sniger sig en Rædsel paa mit Sind,
som selv den Strideste faar lukke ind,
om saa hans Sjæl af isgraat Jernmalm støbtes.

Og han føler det, som om hun og han passer sammen:

Se, derfor vilde jeg en Sjæl som din,
en Sjæl, der er for mig som Fest og Vin,
en fjældfødt Falk, hvis Flugt har aldrig dalet.

Men neppe er de forenede, saa brister Alt for ham som for hende. Hans Overmagt tæmmer og knækker hende, hun giver sig til at elske og dyrke ham, vækker derved hans Lede, og han, der ved sin indre og ydre Uro har sat al Ting i Borgen paa den anden Ende, næsten bragt Ingers gamle Fader fra Forstanden og slidt hendes Nervekraft op, kan ikke udholde Livet ved hendes Side, er Dag og Nat til Hest paa sine Jagter og Farter, aldrig hjemme i Ingers fædrene Borg og har, som han tilsidst uden Skam tilstaar, selv intet andet Hjem at byde hende. Han støder Munken ned, der har gennemskuet, hvem han har for sig, og som beder ham fare varligt med Inger; han blæser saa en skingrende Fanfare ud i Natten, raaber: Til Hest! og

forlader for bestandig den Kvinde, som er bleven ham en Plage ved kun at leve for ham.

Fablen har sin Sindrighed, men er ikke synderlig dramatisk. Den er fremstillet i tre Akter paa omhyggeligt, men noget ensformigt rimede Vers, i hvilke enkelte smukke Sange er indstrøede, en Form, der ikke viser sig særligt gunstig til Fremhævelse af det Afgørende i Hændelser og Karakterer. Hver Enkelthed bliver i de regelrette Rimvers ligeligt udpenslet, og Helheden staar uklar. Arbejdet, der er saa overfærdigt paa hvert enkelt Punkt, maa som Helhed kaldes ufærdigt.

Der findes endog adskillige ligefrem forvirrende Enkeltheder.

Al den Oplysning, vi endnu i anden Akt faar om, hvem det er, Brudgommen under Ridtet til sin Brud har dræbt, er dette den drukne Sangers Svar paa Munkens Spørgsmaal, hvem der faldt for Grevens Haand: Hvem? han selv! maaske en anden! — Kun med største Vanskelighed kan man deraf slutte sig til, at Drabsmanden har antaget den Dræbtes Navn.

I anden Akts Slutning styrter den Del af Murtinden, hvorfra Inger lige har rejst sig, i Floden. Man bør neppe gruble for meget over denne Hændelses Betydning. Thi den har ingen Betydning og faar ingen.

I tredje Akt svarer Haagen, der trues med Døden:

For silde!
Min røde Kind blev længst i Døden hvid.

Man gruble ikke heller for længe over Betydningen af denne Udtalelse, der synes at stemple Haagen som Genganger. Den betyder ingen Ting, er i Haagens Mund kun en Art Vittighed, der forvirrer den godtroende Læser. Det er ellers en god gammel Regel i Skuespillet, at Personerne overmaade gerne maa lede hverandre vild, men at vi Læsere eller Tilskuere bør være klare over, hvad det er, som foregaar, og hvad der er sandt af det, som siges.

Viggo Stuckenberg er gaaet ud fra en Grundfølelse eller Grundforestilling, der var frugtbar, om end ikke ny. Han har udformet den med lyrisk Talent, med en ualmindelig Færdighed i Behandlingen af Verset, men har ingenlunde grebet sit Æmne med tilstrækkelig Energi. Han har givet os Skønskrift, hvor Stenstil havde været at foretrække.

II

(Romerske Scener)

I Tacitus' Annaler, 13. Bog 44. Kapitel, fortælles om en romersk Tribun Octavius Sagitta, der dødelig forelsket i en anden Mands Hustru, ved Navn Pontia, for Gaver tilkøbte sig først denne Kvindes Gunst, dernæst dette, at hun forlod sin Mand. De havde lovet hinanden Ægteskab, men neppe var hun fri, før hun fortrød sit Løfte, opfandt alle mulige Hindringer og foregav, at hendes Fader var imod Partiet; tilsidst, da hun havde Udsigt til et rigere Gifte, tog hun sit Ord tilbage. Sagitta græd, truede, klagede, fortvivlede forgæves, tilbød endog Pontia sit Liv, det eneste Gode, han havde tilbage, opnaaede tilsidst for alle sine Bønner Tilstaaelsen af en eneste natlig Sammenkomst, indfandt sig, fulgt af en Frigiven, med en Dolk skjult i sin Klædning, gennemborede henad Morgenstunden Pontia med denne Dolk, saarede ogsaa hendes Slavinde, der kom til ved Skriget, og undløb. Da han anholdtes som mistænkt for Drabet, erklærede hans Frigivne, at han selv havde begaaet det for at hævne den Haan, hans Herre havde lidt. Denne den Frigivnes Erklæring havde allerede gjort sit Indtryk, da Slavinden, som kom sig efter sit Saar, røbede Sandheden, og Pontias' Fader, efter at Sagittas Embedstid var udløben, anklagede ham for Konsulerne og fik ham dømt som Morder.

I dette Stof har Viggo Stuckenberg fundet Æmnet til en lille Række *Romerske Scener*, der viser hans Talent fra en helt ny Side. Det er lykkedes ham at give Diktionen en Tidsfarve, et Præg, der tager sig ud som ægte romersk fra Neros Tid.

Han har omformet Stoffet efter sit Behov, rykket Anekdoten en syv, otte Aar frem i Tiden for at faa de Kristnes Tortur i Aaret 64 med som et Træk, der giver Kolorit og Baggrund; han har gjort Pontia fra havesyg til koket og omskiftelig, lagt Eftertrykket paa det kvindeligt Upaalidelige og Løgnagtige hos hende. Hun er med faa Træk skildret sikkert. Den Frigivnes ædle Rolle har Stuckenberg strøget. Til Gengæld har han gjort Octavius stoltere og mindre umandig, ladet ham overtage det fulde Ansvar for sin Forbrydelse og udslettet Slavindens Figur.

Der er da en Ventescene — Octavius venter ved Nattetid forgæves, at Pontia skal komme — som er helt igennem god,

en kort, men yderst levende og naturtro Gadescene mellem Octavius og en Ven, der tilfældigt kommer til at meddele ham, hvorledes Pontia har tilbragt den foregaaende Nat, og to Optrin mellem Tribunen og hende, af hvilke han er bønfaldende i den første, besluttet paa det Værste i den anden. Det er altsammen set, fuldt af de Smaatræk, der levendegør; et udmærket Arbejd.

Fortællingen *Valravn* og disse *Romerske Scener* er vistnok de bedste, Stuckenberg endnu har skrevet. Fortællingen var en blød, melodisk Udredning af sjælelige Tilstande, Scenerne er anskuelige og faste i Stilen. Disse to smaa Frembringelser fuldstændiggør hinanden og staar over *Den vilde Jæger*, som røber et større Opbud af kunstnerisk Anstrengelse uden at naa et Resultat, der staar i Forhold til den anvendte Stræben. Der er i *Den vilde Jæger* megen Skønhed i Enkeltheder. Men her breder Lyrikeren og Symbolisten i Stuckenberg sig for meget paa Dramatikerens Bekostning, og Digtningens Klarhed og Enhed har lidt derunder. I de *Romerske Scener* er Stuckenberg ægte og fast. I sine lyriske Digte er han oprindelig og ny, og det er utvivlsomt som lyrisk Digter, at han vil naa Mesterskabet.

ERNA JUEL-HANSEN

(1894)

Da i Aaret 1890 afdøde Professor Drachmann udgav de Brudstykker af sit Levned, han kaldte *En gammel Skibslæges Erindringer*, saa man, at hans Børn havde taget nogle af deres literære Egenskaber i Arv efter ham. Han viste sig som en ypperlig Iagttager, en sundt tænkende og fordomsfrit dømmende Fremstiller, endelig som en god Prosaist. Han valgte sine Udtryk, vejede sine Ord og holdt adskilligt Usagt tilbage. Den gamle Herres kloge Forbeholdenhed gjorde ham næsten til Stilist. Det Uforbeholdne, der betegner saavel Holger Drachmanns Vers som Fru Erna Juel-Hansens Prosa, stammer da ikke fra ham. Men iøvrigt er dette

Søskendepars Talenter ikke blot meget ulige i Omfang og Betydning, men overmaade forskelligartede. Søsteren er i Literaturen hverken Sanger eller Maler, Broderen er intet andet. Broderens Evne som Tegner og Skildrer er, endog naar han skriver bredest, Evnen til den geniale Forkortning. Naar Søsteren giver et slaaende Billede af Mennesker eller Ting, saa sker det ved at tage Genstandene fra Bredsiden. Hendes Begavelse er en fremragende, flersidig Forstand, medens Forstand vel er den Evne, Holger Drachmann har mindst af. Og denne hendes Forstand er nærmere en Forstaaen af Sjælstilstandenes Udviklingshistorie, medens Broderen som Psykolog kun viser sig fra sin næstbedste Side.

Det er især om Kvindesjæle, vi hos de kvindelige Forfattere søger Besked. Der er jo en Sandsynlighed for, at de kender deres eget Køn bedre, end Mændene kender det; det er i ethvert Tilfælde ikke det, Mændene lettest bliver opmærksomme paa, som sysselsætter dem mest. De har et skarpere Blik end Mændene for de kvindelige Svagheder og Latterligheder. Og selv naar de er stærkt indtagne i deres Heltinder, er de det saaledes, som man er indtaget i sig selv, ikke paa den Maade som den mandlige Forfatter, i hvis kærlige Udførelse af Skikkelsen Kønstiltrækningen spores.

Fru Juel-Hansen skildrede i *En ung Dames Historie* med Liv og Friskhed de indre og ydre Oplevelser, i Kraft af hvilke en ung Pige af Gennemsnittet, ganske sund og menneskelig, men aandstom og udelukkende erotisk sysselsat, gled ind i et usaligt Ægteskab med en Mand, hun udelukkende giftede sig med af Svaghed og Haabløshed. Studiet af denne statelige og koldtpedantiske Mands Væsen var gennemført med stort Talent og stod i ingen Henseende under hvad der i Bogen var givet af Kvindepsykologi.

I *Terese Kærulf* er Hovedpersonen helt igennem et værdifuldt og tappert lille Menneske, der staar betydeligt over Gennemsnittet ved rigtigt Instinkt og Evne til at følge Instinktet, selv om hendes Historie som de fleste Menneskers er Historien om, hvorledes hun tog fejl.

Terese Kærulfs Historie falder, som Titlen siger, i to Afsnit. De svarer næsten symmetrisk til hinanden.

I det første Afsnit fængsles den unge Pige i et fremmed Land af en betydelig Mand, der i alle Maader som Karakter og Intelligens er hende værdig, men Forbindelsen mellem dem strander

paa, at den fulde Hengivelse bliver hende umulig, da han rent legemligt frastøder hende. Hun kan ikke blive hans, saa kær han ellers er hende, fordi hun vilde væmmes ved hans Favntag.

I det andet Afsnit elsker hun af hele sit Sind og med alt sit varme Blod en ret køn, men uanselig og umandig Bondestudent, en Teolog, der aandeligt ikke kan sysselsætte eller udfylde hende, og som i det Erotiske stadigt viger tilbage fra hende, fordi han anser en Foregriben af den ægteskabelige Hengivelse for uværdig. Hun vilde synke i hans Øjne derved. For ikke at nedværdige sin tilkommende Hustru iler han da fra hende om Aftenen ud af Huset og søger i Byens afsides Gader Lindring for sine Længsler. Da hun forstaar det, dør hendes varme Elskov, og hun, som imidlertid ved dygtigt og talentfuldt Arbejde har skabt sig et Livs-Erhverv, drager fri og forhaabningsfuld, med lettet og frejdigt Sind ud i Livet til en større Virksomhed.

Der er noget sandt, noget nyt og noget meget sindrigt i Maaden, hvorpaa disse to Sammenstød i en Kvindes Ungdomsliv er sete og fortalte. Fru Juel-Hansen har Ære deraf.

Bogens første Del foregaar i Berlin 1870—71. Den staar adskilligt tilbage for den anden. Den begynder ikke rigtig heldigt. En Bog bør jo begynde med det Samme, hvormed den slutter, bør anslaa sin Grundakkord. Men blot i den Hensigt at begrunde Terese Kærulfs Forladen af det Berlinske Pensionat aabnes Bogen med en dens Grundtone uvedkommende, uskyldig, men noget Rabelais'sk Anekdote, der vildleder, desuden ikke i Virkeligheden er saa pudsig, som Forfatterinden finder den.

I det Hele er Berlin, som det i hine Aar var, skildret rigtigt og træffende, om der end maaske ikke er gjort nok for at give Læseren Indtrykket af Byens ejendommelige Luftlag. Daarligt er imidlertid det Middel, som undertiden er anvendt, at lade de tyske Personer udtrykke sig paa Tysk. Det er i og for sig ukunstnerisk, og Tysken er tilmed ikke altid korrekt.

I Reglen tager i denne Afdeling Forfatterinden i sine Skildringer og Udmalinger af Samtaler eller Indtryk vel meget med. Hun husker ikke altid, at Fremstillingskunst er Perspektiv, Indsyn. Naar f. Eks. tyske Herrer udspørger Terese om den danske Grundlovsforandring i 1866, erfarer vi ikke blot, at hun véd Besked derom, men vi faar i Tilgift den Forklaring, hun giver. Ja vi faar i Tilknytning til den nogle tyske Spaadomme om et fremtidigt Styre i Danmark af en Lilleput-Bismarck, der

ikke virker rigtig troværdigt. Samtalerne i dette Parti bæres af et vist Gennemsnits-Frisind i Grundsynet. Uden Kritik, ja med lidenskabelig Tilslutning af Heltinden og med stiltiende Tilslutning af Forfatterinden anføres f. Eks. følgende Ord af den tyske Hovedperson om Bismarck: «Han var (i Fald han havde vist det størst mulige Maadehold i Fredsbetingelserne) med et Slag, der jo kun er et Pennestrøg, ikke blot den store Bismarck, men *Verdens største Mand*, der hævede sin Nation med sig op til Storhedens højeste Tinde». Der ligger heri en altfor troskyldig Overvurdering af Statsmands-Fortjenester. Saa let bliver man ikke hint den lille Nisses Ideal, «Verdens største Mand». Der er i Sligt en Kulsviertro paa visse af Demokratiets Idealer, der ligesom synes at tilhøre yngre Aar end Forfatterindens, snarere Tiden, hvorom der fortælles, end den, hvori hun har udgivet sin Bog.

Hvad der virkelig er værdifuldt i dette Afsnit, er Heltindens Stemningsliv og Sjælevaande under den utilfredsstillende Forlovelse, f. Eks. den ypperlige Fremstilling af hendes Blomsterkærlighed ved Foraarets Komme, hvorledes hun nyder Udstillingerne i de talrige Blomsterhandleres Vinduer, drømmer sig ind i en Blomsterverden. «Saa fyldte Heinrich — hendes Forlovede — hendes Vindu og alle Stuerne med Blomster. Men der taalte hun dem ikke.» Meget fint er det paavist, hvorledes disse Blomster, der er Gaver fra ham, berøver hende Lyset og er nærved at kvæle hende med deres stærke Duft, mens hun ikke nænner at tage dem bort for ikke at saare. Der er heri en sart Symbolik.

Skønt anden Del ligesom første har en Ramme af Virkelighedsskildring — her er Rammen et stort Magasin i Kjøbenhavn — saa er der dog i den et finere og mere gennemført Sjælestudium og igennem dette en hel Kritik af den Art officiel Samfundsmoral, der falskmøntneragtigt stempler den raa og lave Synsmaade som den sædelige, derimod den sande, indenfra bestemte, Sædelighed som nedværdigende og derfor forkastelig.

Der er ikke blot Inderlighed og Talent, men Sandhedskærlighedens Mod til Angreb i dette Hovedafsnit af Fru Juel-Hansens Bog.

P. F. RIST

(Eden, Adam og Eva paa dansk Grund)

(1903)

I den Bog, som Rist har udgivet under Titlen *Lasse Månsson fra Skaane*, lader to Elementer sig udskille, svarende til Forfatterens dobbelte Egenskab som Historiker og digterisk Fortæller, først et med Kundskab og Omhu gennemført Tidsbillede af Tilstandene paa Falster under Karl Gustavs Felttog i Danmark 1658 og 1659, dernæst en erotisk Idyl (mellem to troskyldige og sunde unge Væsner), som vel har faaet Farve af Tiden, men dog væsentlig er rent naturbestemt og udfoldet under det nøjeste Samliv med Naturen.

Tidsbilledet er udført med Sikkerhed; men det er dog ikke for dets Skyld, at Bogen er bleven skrevet. Man faar en ret levende Forestilling om, hvad Krig den Gang var, nemlig Plyndring og Voldsgerninger mod den fredelige Befolkning ikke mindre end Kamp mod Fjenden, snarere mer. Tyskere og Polakker, tildels Svenske og Danske, førte dengang Krig som Tyrkerne nu. Alligevel giver Rist ikke det fulde Indtryk af Raaheden og Vildskaben; det er hans Temperament imod. Han skyder det Oprørende tilbage i andet Plan eller i den Baggrund, hvor det kun skimtes; han har ingen Kunstnerglæde af Barbariet, som han dog meget godt kunde have den, endda han afskyede Barbariet som dannet Mand. Meget betegnende opgiver han paa et Punkt i Fortællingen, hvor han ikke kan komme uden om den afskyelige Overlast, for hvilken Landsbyerne laa under, pludseligt Kunstformen og indfører som Historiker sit Raastof, de lakoniske Optegnelser i Kirkebøgerne om Mænds og Kvinders Drab eller om Daab af de i Voldtægt undfangne Børn, løse Træk, der betegner Tilstanden uden at udmale den. Men idet han saaledes frivilligt undlader at skildre det Fæle, hvis Tilværelse han indrømmer, giver han tillige Afkald paa den kraftigste Kontrastvirkning af Krigen og Idyllen, medens han letter sig Sammensmeltningen af det Historiske og det Erotiske, det Barske og det Blide. Det er nemlig Kærlighedsidyllen, der har været Hovedsagen for ham;

det er for dens Skyld, at Bogen er bleven til. Det Historiske er der mest for at gøre Idyllen mulig og sandsynlig.

Enhver kender de saakaldte Panoramaer, Rundmalerier, hvor der nærmest ved Beskueren kresformigt er opstilt et ikke ringe Antal virkelige Genstande paa virkelig Jord eller i virkeligt Sand, Buske og Planter, en sønderbrudt Lavet, nogle Geværer, en Hjelm, en Fane eller lignende, hvad altsammen beroliger og skuffer Øjet saaledes, at det ikke uden største Anstrengelse opdager Skillelinjen, hvor al denne Virkelighed fortsættes som Maleri, der fylder Horisonten.

Hos Rist er Krigsbegivenhederne det samme, som for Rundmaleriet de virkeligt henkastede Genstande er.

Hvad han har moret sig med at udføre, er alle unge Elskendes Drøm om den ensomme Ø, hvor de vil leve alene for hinanden, alene med Planter og Skovens Dyr, med Fugle og Insekter, med Solen ved Dag, Maane og Stjerner ved Nat, i Ly for Regn, i Læ for Storme. Eros skærmer dem med sine Vinger og Skovens Pan med sin Skræk. Idel Elskov og Natur. En Hytte og hans Hjerte. En Rede og hendes Skønhed. Naive Urmennesker, med al den moderne Følemaades Finhed, i en Urskov, hvor Træerne filtrer sig i hinanden, og hvori man ligefuldt spaserer som i en Have. Bibelen kaldte den *Eden*, Zola kaldte den *Paradou*, Rist kalder den *Fredsskoven*. Men hvad enten den ligger i Mesopotamien, i Sydfrankrig eller paa Falster, dens Bestemmelse er at være det Naturhele, i hvilket Adam og Eva hører til og passer ind.

Hos Rist er Adam en ung, skaansk Dragon fra Tiden henimod 1660 og Eva en falstersk Bondepige, i hvis Forældres Hus Dragonen som saaret lægges ind. Hvad der hænder dem i den ydre Verden, er troværdigt nok; deres Grundforestillinger og deres Overtro er Tidens. Ikke desto mindre er de for at høre hjemme i Elskovslunden Væsner af betydeligt finere Malm, end man paa Svenskekrigens Tid i det syttende Aarhundrede kunde finde blandt Bønder i Skaane og paa de danske Øer.

I Grimmelhausens *Simplicissimus* fra det 17. Aarhundrede, hvor ligeledes virkelighedstro Skildringer og fantastiske Motiver er blandede sammen, er der ved Siden af Troskyldigheden en kraftigere Raahed. I Molanders *Lykkeridder*, en moderne Bog, der behandler samme Tidsrum, en Bog, som Viggo Holm har oversat, gives der anderledes energiske Krigsbilleder, f. Eks. i den mesterlige Fremstilling af Gadekampen i Pasewalk. I ingen af disse

Bøger vilde der kunne gøres Plads for saa idealistisk en Kærlighedsidyl som den danske.

For dens Skyld har Rist da med megen Finhed stemplet sin Helt og Heltinde som Undtagelser blandt det syttende Aarhundredes Almuesfolk. Hvor Anne indføres, anvender Forfatteren straks Ord, der hæver hende over hendes Stand og Kaar: «Hendes lyse Ansigt havde et *selsom* barnligt og uskyldigt Udtryk, og hun havde en *besynderlig* troskyldig Maade at se Folk i Øjnene paa». Selv de Lastefulde bliver *helt undertigt* tilmode, naar hun retter sine Øjne paa dem. Længere hen gentages det, at hun havde «en besynderlig troskyldig og frejdig Maade at være paa». — Hun tog Alting i Spøg, legede altid, selv Arbejdet tog hun som en Leg; men mærkede hun, der var Alvor paa Færde, kom der en Bestemthed og Myndighed over hende, som ingen kunde bryde, og hun gjorde, hvad hun vilde. — Det Hele samler sig da i denne Sætning: «Anne havde altid været *helt forskellig* fra de andre Piger i Sognet».

Ganske med samme Midler særtegnes Lasse. Han havde altid været i Besiddelse af store Legemskræfter og havde derfor, baade som Dreng og som Mand, været sine Kammerater overlegen. De andre Soldater var vilde og raa. «Lasse var i mange Henseender *vidt forskellig* fra Kammeraterne.» Anne helt forskellig; han vidt forskellig. Saaledes hæves de op over Tidsalderen, ind i det Almenmenneskelige.

Lasse er som Kriger betagen af Pligter og Forskrifter, særligt af sin Fane-Ed. Hans Følelse for den lille, lyse Pige er en Tilbedelse. Han er langt fra at ville bemægtige sig hende, som han attraar, ved lidenskabeligt at gribe til. «Saá hun pludseligt paa ham», hedder det, «kunde der komme noget Vildt op i ham, saa han rejste sig og gik». Vildskaben er altsaa nok saa hensynsfuld. Der havde fuldt saa vel kunnet staa «kom der noget Tamt op i ham». Det Visse er altsaa hans Ualmindelighed i hans Stand og Stilling: «Kammeraterne forstod ham ikke. Nogle af dem, hans bedste Venner, betragtede ham som en Særling, andre som en Sindssyg, hvilket den Gang var det samme som en Besat; atter andre som en Dumrian; men Respekt for hans Kræfter og hans Tapperhed havde de alle». Med to saa særegent beskafne og i al deres Enfold saa fornemme Væsner lader Overgangen fra Krigstilstandens voldsomme Raahed til den poetiske Idyl i Skovensomheden sig uden Vanskelighed foretage.

Skønt Skaaning af Fødsel er Lasse ved en Sammenkædning af Hændelser kommen til at kæmpe paa den svenske Side. Hans danske Elskede faar ham overtalt til at rømme fra Svenskerne og søge Optagelse i den danske Hær; han lyder hende som José lyder Carmen, men under en helt forskelligartet Trolddom, den, som udgaar ikke fra den troløse Sanselighed, men fra den friske, renlige Natur. Og da nu Lasse er fredløs, Anne som ung Kvinde udsat for den styggeste Medfart, saasnart Svenskerne anden Gang nærmer sig hendes Landsby, er der intet andet tilovers for de to Unge end *Robinsonaden* i Fredsskoven.

Den optager det meste af et Hundrede Sider og udgør et henrivende Parti. Man skal søge i dansk Literatur, før man finder Skildringen af et Samliv med Naturen, der kan maale sig med denne. Her er Hundredtusind Enkeltheder, der smelter sammen, snart til et Maleri, snart til en Koncert. Thi alle Skovens Belysninger og alle Skovens Lyd er heri, fra den første Foraarsdag til Vinterens Komme, og al Skovens Rædsel og al dens Dejlighed, endda Forfatteren, Sandheden tro, ret jævnlig maa sige: «Anne saá intet af alt dette», eller «Lasse og Anne forstod ikke al denne Naturens Skønhed og vidste ikke at opfatte den i dens Enkeltheder; den paavirkede uvilkaarligt og umiddelbart deres Sind». Med andre Ord, den er til for Rist snarere end for hans Helt og Heltinde. I Skovidyllen bryder hans egen Lyrik sig Vej*).

Saa gør han til Gengæld nu og da et vellykket Forsøg paa at lægge denne Naturfølelse ind ogsaa i Hovedpersonernes Sind, som naar Skarnbasserne minder Lasse om tykke polske Adelsmænd, han har set, eller naar de slanke Løbebiller synes ham at ligne litauiske Kyrasserere i sorte Rustninger. Men hvad enten det er Personerne eller Forfatteren selv, der opfatter Naturbillederne, fortræffeligt er de helt igennem malte.

Man opsøge Skildringen af Efteraaret, af dets Skyer, der som Eventyrets mægtige Uhyrer, Drager og Slanger, vil kvæle Jorden under sig, medens Solen om Aftenen forgylder Uhyrenes Kløer og skællede Haler. Man høre hos Rist Efteraarsstormens Susen i Trætoppene og dens Vindstød i Underskoven, naar det lyder «hulere og farligere, eller mildere og tonende, som om de spillede paa Strenge», og man læse hans Beskrivelse af den vinterlige Skov, naar Hvidbirken staar ganske nøgen og undselig i sin hvide

*) Se Saml. Skrifter XIII 501.

Pragt, «og lader sine fine Grene falde om sig som et sort Slør, som Aslaugs Net, nøgen og dog ikke afklædt».

Alt dette er saa Rammen om ung Elskov.

Rist vilde give os sin danske Paradishave, sin Adam og sin Eva. Men dansk Natur i Nutiden rummer ingen Urskove. Derfor maatte Handlingen lægges Aarhundreder tilbage, og de danske Skove, som han nutildags kender tilgavns, maatte udrustes med et ganske anderledes oprindeligt Præg.

Sit Menneskepar var han i Stand til at meddele Friskhed. Thi han elsker, hvad der er sundt og ungt, usammensat og kraftigt, og han valgte med god Grund sin Adam og Eva blandt Menigmands Børn. Men selv ret forfinet, uden Smag for det Voldsomme og Vilde, endog uden Uvilje mod en vis Pyntelighed i Natur som i Stil, maatte han nødvendigvis gøre sin Helt og sin Heltinde til rene Undtagelser ved deres Hjerters Kultur. Rist elsker kun de Mennesker, der har Ære og Skam i Livet. Han bryder sig ingenlunde om Former og Vedtægter; men selve Æresfølelsen og Skamfølelsen er for ham Moral, begrunder Menneskeværdet. Derfor har hans Adam, som ikke kan læse, og hans Eva, som er halvt katolsk og tror paa Trolddom, ikke blot den fineste Følemaade overfor hinanden, men er dybt gennemtrængte af Ære og Skam.

Rist har, for at faa sit Æmne til at ligge for hans Talent, rykket Landskabet tre Hundred Aar tilbage og Menneskeparrets Finfølelse lige saa mange Aarhundreder frem.

MARIE GRUBBE ENDNU ENGANG

(1904)

Af en Mængde trykte og haandskrevne Kilder har en Historiker ved Navn *Severin Kjær* sammenskrevet en udførlig og lærerig Bog, *Erik Grubbe og hans Døtre*, der fremdrager alt, hvad der af Kendsgerninger vides om den Familie, hvoraf den i dansk Digtning saa kundbare Fru Marie Grubbe udgik.

Skønt Historikeren end ikke berører, at saadanne veldudrustede Mænd som Steen Blicher, H. C. Andersen og J. P. Jacobsen har tumlet med Stoffet, er det dog dem alene, særligt den sidste, hvem det skyldes, at Læseverdenen medbringer Inseresse til hans Bog. Hermed skal dog Intet være sagt imod hans flittige og samvittighedsfulde Tilrettelægning af det historisk Givne, der meddeler Lægmanden et nyt Syn paa adeligt Liv i det 17. Aarhundred i Danmark.

Blichers Behandling fjernede sig stærkest fra det Historiske. Hans *En Landsbydegns Dagbog* er en næsten ganske fri Digtning, der ikke blot flytter Begivenhederne en Menneskealder frem i Tiden, men uden Hensyn til de rette Navne og Forhold alene dvæler ved dette Motiv, den adelige Frøkens Fald som Tjenerens Elskerinde og senere Kone, Omskiftelsen i hendes Skæbne fra Kongesønnens Brud til Almuemandens Kælling. Dagbogen har sin Ynde og sit Værd ved den velvedligeholdte Sprogtone og ved Gengivelsen af den brave Degns Følelsesliv.

Hos Andersen er Navne og Data rigtige nok; men han har — som jeg i 1869 tillod mig at gøre ham opmærksom paa — misbrugt Æmnet ved at behandle det i Eventyrstil og drukne dets menneskelige Indhold i Raageskrig og Kragemaal. Dog har han fat paa alle Hovedpunkterne og har paa sin Vis med ikke ringe Dygtighed benyttet Holbergs Meddelelse om sit Møde med Marie Grubbe til en levende Skildring. Da jeg i sin Tid bemærkede, at denne Kvindes Historie ikke i denne Behandling kunde komme til sin Ret, men maatte gives dramatisk eller i Romanform, anede jeg ikke, at kun syv Aar derefter vilde *Fru Marie Grubbe* foreligge.

Naar man nutildags har saa magelig Lejlighed til at gøre sig bekendt med det Stof, som i sin Tid J. P. Jacobsen møjsomt maatte udforske uden at kunne naa til en fuldstændig Oversigt derover, saa fængsler det En, i saa skarpe Omrids at kunne overskue, hvad han har brugt, hvad han har ændret og hvad han har tildigtet. Det, han har kunnet anvende, har han paa ethvert Punkt saaledes levendegjort, at det Historiske stikker i det Digteriske som Skelettet i det levende Legem. Det Allermeste er helt hans eget, og Romanens Værd beror selvfølgelig alene paa det, som stammer fra ham.

Ved Sammenligning af Historien med Digterværket slaar det En, at hvad der i Romanen findes af finere Sjæleliv og højere

Følelse ene og alene har Jacobsen til Ophav. Den historiske Virkelighed var for alle Personernes Vedkommende forskrækkelig plat. Dernæst bliver det paafaldende, at trods det Præg af gammel Stil, der ligger over Romanen, er ikke blot de Optrædende moderniserede, men selve Tidsaanden er i den langt mindre barbarisk end den var.

Erik Grubbe, Maries Fader, viser sig i nogle af Romanens Optrin egenkærlig, raa og svag; nogen stærkt levende eller fremtrædende Skikkelse er han ikke. Historisk var han ondskabsfuldere, langt mere lumsk og fæl.

En enkelt, meget vidtløftig Retssag røber hans Lavhed. Slem efter Kvinder som han var, synes han at have efterstræbt den smukke Datter af Biskoppen i Aarhus, Dr. Morten Madsen. Da han imidlertid blev afvist og den unge Pige gift med Magister Kristen Nielsen, Sognepræst ved Aarhus Domkirke (iøvrigt en ret simpel Fyr), satte Erik Grubbe af Hævnlyst et formeligt Bagvaskelses- og Anklagesystem i Gang mod Bispinden og Præsten. Saavidt man kan skønne, har der været nogen Fortrolighed mellem Svigermoder og Svigersøn før Brylluppet. Det synes at fremgaa af Vidneudsagnene, og vilde jo ikke være noget i psykologisk Henseende Enestaaende eller Uhørt; den moderne Opfattelse tager den Art stygge Ting med Ro. Imidlertid benyttede Erik Grubbe paa den lumpneste Maade den Omstændighed, at et forraadnet Foster var fundet paa Kirkegaarden i Aarhus, til Udbredelse af det Rygte, at dette Foster var Præstens Barn med Bispinden, som Parret havde ladet rydde af Vejen. Præsten fik saa Forbud mod at bestige Prækestolen, og Erik Grubbe som Lensmand sendte ham til Blaataarn i Kjøbenhavn. 60 Vidner blev afhørte, Præsten sat i nyt Fængsel paa Erik Grubbes Gaard; Bispindens Gods og Eje blev beslaglagt, saa hun tilsidst ikke kunde bjerge Føden til sig og sine Smaabørn. Først seks Aar derefter faldt Dommen i Sagen, der godtgjorde, at Intetsomhelst kunde lægges Bispinden eller Præsten til Last; alt var kun løse Rygter: de burde derfor i alle Maader fri at være. Hvem der var disse Rygters Ophavsmand, vidste Enhver; men derom blev ikke spurgt, og ikke et Haar blev krummet paa Erik Grubbes Hoved.

Dette var Marie Grubbes Fader. Da hun som spædt Barn blev moderløs, har hun i sin Opvækst været henvist til ham og havt et saare slet Eksemplar af Mandkønnet at skulle vise datterlig Ærefrygt for.

Maries Svoger, Sti Høgh, var i Virkeligheden neppe den i al sin Løshed aandrige Personlighed, han som yngre Mand er i Romanen. Hans Færdigheder synes nærmest at have været af rent formel Natur; Veltalenhed og Sprogkundskab. De Krampetilfælde, han led af, stempler ham som Epileptiker; den Ustadighed og Upaalidelighed, der betegner hans Livsførelse, og den stedse stærkere Fremtræden af de lavere Drifter, har vistnok hængt sammen med hans Sygelighed. Han led under en evig Uro, flakkede fra sin tidlige Ungdom af rastløs om i Udland som i Indland.

Da han 1661 ægtede Marie Grubbes ældre Søster, Anne Marie, nyttede den store Medgift, han fik, ikke noget. Han vedblev at være en gældbunden Ødeland; 1663 spillede han Fallit og forsvandt snart derefter for bestandig fra Hjemmet, ladende Hustru og Børn tilbage i Elendighed.

I Jacobsens Roman nærmer Sti Høgh sig Marie Grubbe paa Sjælland, men ser hende ikke i al den Tid, hun lever som Statholderen, Ulrik Frederik Gyldenløves Gemalinde i Norge. I Virkeligheden søgte han fra 1664 stadigt Samkvem med Gyldenløve paa Aggerhus Slot og kom snart i et endnu nærmere Forhold til hans Frue. Venskabet mellem Sti Høgh og Svigerinden blev saa hedt, at Statholderen, da han fik Øjnene op derfor, straks sørgede for at opnaa Skilsmisse fra Marie Grubbe og fik Svogeren forvist fra Kongens Riger og Lande.

Jacobsen, der har digtet en fra først af forurettet og i sin Stolthed saaret Marie Grubbe, lader Ulrik Frederiks erotiske Ufinhed overfor hende og hans raa Forhold til løse Kvinder være Anledning til, at Maries Elskov dør. Han lader dernæst Kongesønnens Lyst til et fornemmere, fyrsteligt Giftermaal alene foranledige Ægteskabets Opløsning. I Virkeligheden var den nærmeste Aarsag Maries utvetydige Forbindelse med Sti Høgh. At hun atter skulde have truffet ham i de to Aar, da hun efter Skilsmissen sværmede rundt i Evropa og satte sin hele Formue til, derom melder Historien intet; det har Jacobsen meget sindrigt opfundet. Sti Høgh gik til Rom. Marie vendte fra sine Farter hjem til Tjele, blottet for alt, neppe ejende Klæderne paa Kroppen, og blev kun optaget af Faderen efter Løfte om at forbedre sit Levned, hvilket Løfte hun dog ikke holdt. Hun levede, siger Erik Grubbe, meget slemmere end tilforn.

Viste hun Letsind i at sætte tolv Tusind Daler (efter Datidens Forhold en meget stor Sum) til paa kun to Aar, saa hengav hun sig paa Rejsen og efter Hjemkomsten til grove Udskejelser, som Jacobsen ikke har kunnet bruge til det Billede af en fængslende, tiltrækkende Kvinde, han vilde have frem.

Og som han har forfinet Marie, saaledes Sti Høgh. Vi har en Skildring af ham fra Foraaret 1678, der viser ham allerede da sunken til ganske jammerlig Uværdighed. Han havde siden sin Forvisning ernæret sig som Hushovmester hos en Kardinal, men opsøgte nu sin fine Broder i Nimwegen og viste sig «gruelig inclineret til Drik og Kvindfolk uden Forskel». Han var bleven Katolik, men skiftede nu Religion paany. Han tilbragte ufravigelig Tiden med at drikke gammel Rhinskvin og med to Gange daglige Besøg i smaa Kipper under Volden, «hel gemene Kanaljehuse».

Ganske uhistorisk er Stedet i Romanen, hvor Sti Høgh som gammel og pjusket genser Marie Grubbe som Færgekone. Dette Optrin skal foregaa omkring Aar 1700; men Sti Høgh var allerede død 1685.

Dersom Jacobsen havde indført Maries lidt ældre Søster, Sti Høghs Hustru, i Romanen, vilde han, som det allerede ved dens Fremkomst i 1876 blev bemærket, have opnaaet en virksom Modsætning mellem den stille, ærbare, ofrede Søster og den ustyrlige yngre. Dersom han havde vist os blot et Glimt af den Mand, der blev Anne Maries Ægtefælle efter at Sti Høgh havde forladt hende, Jørgen Arenfeldt til Rugaard, saa vilde Romanen have faaet en sandere og stærkere Tidsfarve. Denne Marie Grubbes Svoger var i Modsætning til sin fritænkerske og forfaldne Forgænger dels en Torsk, dels en streng Troens og Overtroens Mand, der tilbragte sit Liv med at gøre Jagt paa Heksemestre og Troldkærlinger, og uafbrudt havde Skarpretteren fra Aarhus hos sig. Han lod Mænd og Kvinder pine og forhøre, kastede dem i Vandet for at prøve, om de stod i Pagt med Djævelen, og lod dem i Hobetal stege paa Baalet. De talrige os opbevarede Forhør giver et forfærdende Billede af Datidens Danmark: Spørgsmaalenes Dumhed, Svarenes Enfoldighed, Pinslernes Grusomhed, Tommelskruer og Taaskruer, Lænker og Halsjern, Fængselskældrenes Afskyelighed og over det hele Røgen fra Troldkvindernes Baal. Meget betegnende kommer Jørgen Aren-

feldt til kort, saa tidt han med sine Angiverier søger at ramme velstaaende og fornemme Folk; det var kun fattige Kællinger, man tillod ham frit at lægge i Jern og stege.

Skønt Jacobsen visselig ikke i *Fru Marie Grubbe* har glemt Skarpretterens Skikkelse, optræder Overtroen dog ikke i hele dens Grumhed. I Bogens vellugtmættede Luft fattes en Røgstribe fra Baalene.

Fru Marie Grubbe er og bliver et af dansk Literaturs Klenodier. Det er vor farverigeste og stemningsrigeste Digters Ungdomsværk, helt igennem lødigt. Da Bogen henvendte sig til Forfatterens Samtid, var den naturligvis ikke i anden Forstand historisk end at den ved den gammeldags Sprogtone gav Digterens og Datidens Følemaade varmere Kolorit og særere Stemning end Samtiden frembød. Bogens Hovedpersoner hører til *de Melankoliskes Kompagnie*, og dertil hørte ogsaa dens Digter. Det er deres Kompagni, der higer og attraar mere, begærer stærkere end andre. »Deres Forlængsel er vildere og mere brændendes end den er hos den gemene Adelhob«.

Men alt det Moderne i *Fru Marie Grubbe* bliver En klarere ved Indsigten i det rent Historiske, hvorover Romanen er bygget.

Da den nu en Gang er bleven et af vor Literaturs klassiske Værker, burde den ogsaa udgives med Omhu. Men de Fejl, der indsneg sig i Bogen paa Grund af Jacobsens mangfulde Kendskab til fremmede Sprog, gaar igen fra én Udgave til en anden.

Her blot nogle af de værste, som burde rettes:

Kap. XI: je vous prie accepter de ton humble esclave cet petit agneau innocente, couronné des fleurs. Da Ulrik Frederik skal kunne Fransk, bør heri rettes fire Fejl. *Accepter* bliver *d'accepter*, og Slutningen lyder *ce petit agneau innocent*, *couronné de fleurs*. I det italienske Vers bør la porte rettes til *la porta*, i det tyske Treffligkeit til *Trefflichkeit*, og zu den End til *zu dem End*.

AMALIE SKRAM

(1905)

Ingen, der har set Amalie Skram i hendes unge Dage, har kunnet andet end modtage et dybt Indtryk af hendes Skønhed, især af det dejlige Hoved med de straalende Øjne. Sydlandsk var denne Skønhed, mørk og varm, men Udtrykket var nordisk strengt, og i hendes Sjæl var intet Sydlandsk, i det mindste ikke for saa vidt den lettere Livsglæde hører Syden til. Hun var en tung Natur; hendes Væsen var Alvor og hendes Blik mere aabent for hvad der gør Livet vanskeligt at leve end for hvad der forskønner det. Naar man første Gang saa hende, lignede hun en Skønhedens Præstinde. Men intet Indtryk kunde være mere falsk. Saa smuk hun selv var, det var ikke den Skønhed, Tilværelsen rummer, hun følte Trang til at paavise, snarere det Stygge og Sørgelige, som gør Tilværelsen tragisk, og hvis hun har følt sig som nogen Magts Præstinde, saa var det Sandhedens.

Den, der talte med hende i Aarene 1879—80, før hun optraadte som Forfatterinde, mærkede, at han stod overfor en Kvinde, der havde gjort pinlige Erfaringer og hvem Livet hidtil havde skuffet. Uden at hun ligefrem sagde det, fornam man, at hun netop paa Grund af sin Stilling som Skønhed var bleven Genstand for mange Mænds Tilnærmelsesforsøg og at Mændene i deres Attraa var kommet til at indgyde hende Mistillid, Uvilje, tidt Modbydelighed. Hun mindede ved sit Ydre nærmest om en Bakkantinde og var led ved Mændene som en Nonne. Saa gerne hun øjensynligt vilde behage, havde hun noget Sky og Stridigt i sit Væsen, der blev til Barskhed, naar hun følte sig saaret eller krænket, og det laa desuden i hendes nordiske Naturel med dets religiøse Opdragelse at stille de højeste sædelige Krav. Letfærdighed var hende en Gru; Elskov, som hun forestillede sig den og alene fandt den Navnet værd, var den alvorligste Ting af Verden, opslugte Nutid og Fremtid, ja led under ikke at have besiddet Fortiden. I hendes skønne Øjne kunde der tændes Begejstring for det Store og Kærlighed til de Smaa; men om den talende Mund lejrede sig oftere Foragt og Væmmelse for det Urene. Og hele hendes Væsen var Frihedskærlighed.

I hendes første Noveller og Romaner, hvori hun synes at omdigte personlige Erfaringer paa forskellig Maade, træder Leden ved de Skuffelser frem, som Livet bereder det bedre Menneske, og Trangen til Skildring af, hvorledes en Spaltning opstaar, breder sig og uddyber sig mellem Mand og Kvinde, hvad enten de staar paa samme Dannelsestrin eller oven i Købet er skilte saa vel ved Forudsætninger som ved Fortid. Fortællinger som *Constance Ring* fra 1885 eller *Lucie* fra 1888 eller *Forraadt* fra 1892 aabner Indblik i ulykkelige og forpinte Forhold, er Concerter af Mislyd, men skrevne ud fra en forbavsende Indsigt i Mænds som i Kvinders Driftliv og Sjæleliv og med en enestaaende Uforfærdethed til at sige det Sande, selv om det er det Værste.

Dog disse Bøger har vistnok blot rent kunstnerisk Udviklede nogen ublandet Glæde ved at læse.

Men fra den Dag af da Amalie Skram i den sidste Halvdel af Firserne begyndte paa sin store Serie *Hellemyrsfolket* er hun den modne Kunstnerinde. Straks i det første Anslag, Indledningsbogen *Sjur Gabriel* er der fuld Sikkerhed, Overblik over Menneskelivet, en umaadelig Forstaaelse og en inderlig Deltagelse med saadanne Skikkelser og Skæbner, der ikke ligner Fortællerindens egen og ingen Lighed har med den. Amalie Skram bliver frigjort som Kunstner fra det Øjeblik af, da hun helt ser bort fra sig selv og sit eget og med modnet Forstand og Følelse gennemlever hvad hun i sin Tid i Bergen har iagttaget med Barneøjne og senere paa lange Sørejser har set med det unge kvindelige Talents sikre Blik og fornummet med dets Evne til stadigt senere at komme det Oplevede i Hu.

Den lille Fortælling *To Venner* er efter kyndige Sømænds Vidnesbyrd den eneste Roman i vor Literatur, hvor Livet ombord i et Skib paa Langfart er skildret som det er, med fuld Sandhed; samtidigt indeholder Fortællingen den mønsterværdige Udfoldelse af hvad der under slige Forhold foregaar i en Skibsdrengs Sjæl. Men det er dog først i de to følgende Fortællinger af Rækken, *S. G. Myre* og *Afkom*, at Amalie Skram naaer sin kunstneriske Højde.

Det er to Mesterværker, disse Bøger, *Værker af et tragisk Geni.* Her er de Skæbnetraade, som begyndte at spindes i *Sjur Gabriel* og *To Venner*, ikke blot spundne videre, men har faaet ny Islæt og er blevne sammenslyngede, skilte og atter sammenslyngede paa den sindrigste Maade.

Og dog er selve dette Udtryk vildledende. Thi man føler ingensteds Forfatterinden som sindrig. Hun spores slet ikke. Handlingen udvikler sig af sig selv med Naturnødvendighed. Og er nogen Kunst større end denne, som tilvejebringer Indtrykket af, at hver Følelse, der opstaar, maatte opstaa, hver Replik, der siges, maatte falde saadan, ja slet ikke kunde tænkes anderledes. Man sidder ikke her som Tilskuer til en Kvindes fine Broderekunst, men som Tilskuer til de tre Norners Væv. Et Mylr af Skikkelser, hver med sit slaaende Særpræg, alle lige levende, Mænd som Kvinder, fine som simple, Børn som Voksne, Gamle som Unge, og hver Skikkelse gennemført under Livets Forandringer og Forvandlinger fra Vugge til Grav, og det ikke i en enkelt Generation, men Slægtled efter Slægtled i tre Generationer. Ikke et Stænk af Unatur i alt dette, ikke en Vilkaarlighed og ikke et Glimt af den Tendens, der lægger til Rette. Nej det beundringsværdigste Spil af Drifter, Følelser, Viljer og Skæbner, der gaar af sig selv som et *perpetuum mobile* uden at Kunstnerhaanden nogensinde griber ind. Disse Mennesker vokser op, vokser til, attraar, parres, kæmper for Tilværelsen, elsker og hader, gavner og skader, bruger og misbruger, fremmer og tilintetgør hverandre, og sætter Børn i Verden, som begynder forfra med den onde Arv og med den blandede Arv, der er som Skæbnen over dem.

Man agte paa den store Plads, *Religiøsiteten* indtager i disse Bøger, man forfølge, med hvilken storladen Overlegenhed den er anvendt, hvorledes den naturnødvendigt bryder frem af disse haarde eller bløde, men altid umodne Sind. Og man agte paa den store Plads, *Forbrydelsen* indtager i disse Bøger, se den avles, fødes, som det virkelig sker i Livet, tilfældig-nødvendigt, aldrig behandlet efter Vedtægt, men bestandig med Geniet, som forstaar og deltager, derfor hverken tilgiver eller fordømmer. (Saaledes allerede i det dybe Skuespil *Agnete* fra 1893.)

Her er intet af den Poesi, som er Skønfarveri, end ikke noget af den, som er Lyrik eller Retorik. Her er *den nøgne Sandheds Skønhed*. Disse Bøger spænder over Livets Yderligheder fra den grimme Last til det sværmeriske Opsving. Her er Fattigdommen med alle dens Kvaler og al dens Forbandelse, og her er Vekselforholdet mellem Over- og Underklassen med de frugtesløse Forsøg paa at lægge Bro over Kløften. Dette er en Concert, ikke længer af Mislyd, men af alle Menneskelivets Natur-

toner, snart skærende, snart smeltende, altid rig og altid sammenstemt, kontrapunktisk gennemført med Mesterhaand indtil Finalen.

Vistnok havde Amalie Skram en ganske mærkelig Evne til at genfremstille Proletariatets Følelsesliv og Tænkemaade, men at hendes kunstneriske Begavelse ikke indskrænkede sig dertil, viste hun i den gode og nænsomme, kun lidt for vidtløftige Fortælling *Julehelg* fra Aar 1900. Her skildres lutter fintudviklede, fintdannede Mennesker, og den tragiske Skæbne gaar sin Gang imellem dem som i andre Fortællinger mellem Fattigfolk. Og vistnok var hendes Evne særligt anlagt paa Livstragedien, som den foregaar mellem norske Mennesker paa norsk Grund, men dog ikke anderledes end at hun kunde gengive den fuldt saa sikkert i et dansk Sceneri. Det lagde hun paa en gribende Maade for Dagen i *Professor Hieronimus*, den levende Skildring af et Sindssygehospital, hvor hun dog selv paany er Tragediens Heltinde.

Marven i hendes Væsen var norsk. Det Ubændige, Ustyrlige, Voldsomme i hendes Natur var norsk. Men maaske stammede noget af den høje Fornuft, der raader i *Hellemyrsfolket*, og af den *Visdom*, hvormed her Menneskelivet betragtes, fra det Ypperste i den danske Kultur.

Det skal i Danmark ikke glemmes, at Amalie Skram, saa norsk hun var ved sin Fødsel, af hele sit Væsens Magt *vilde* være dansk, kun dansk. Hun har mange Gange udtalt det; hun sagde det paany i det sidste Brev, jeg har fra hendes Haand. Det foranledigedes ved, at jeg i en Artikel havde skrevet denne Sætning: «Agnes Henningsen har her givet efter for den usunde Tiltrækning, den sædelige Opløsthed som kunstnerisk Stof har for hende, omtrent som for vor største Forfatterinde, Fru Skram.» Sætningen havde i en mindre storladen Natur kunnet fremkalde Uvilje. Hun svarte med en stormende Tak. Brevet er dateret 24. November 1904 og indeholder disse Linjer:

Véd De hvad jeg ikke *kan* lade være med at takke Dem for. Det er dette Ord i Anmeldelsen af Bogen. dette Ord om mig: *vor*.

Ja, nej, De aner ikke, hvor glad jeg blev over dette «vor». Deri saa jeg Beviset for, at Danskerne har annammet mig som en af sine egne. —

Det er nu engang saaledes, at min Natur er Taknemmelighed, *bare* Taknemmelighed mod dem, der har gjort mig godt. Og Ligegyldighed,

iskold Ligegyldighed ligeoverfor dem, der har gjort mig ondt. Og, som jeg engang offenlig har sagt: hvad havde jeg været uden Danmark?
Ingenting.

Det var en stor Fejl, at Salen ved den smukke Sørgefest for hende kun var smykket med norske Farver paa Skjolde og Baand, og ikke med et eneste dansk Flag. Saa daarligt beskedne er kun Danske. Og det overfor den Kvinde, der havde forordnet, at der paa hendes Urne skulde staa: Dansk Borger, dansk Forfatter.

Lykkeligvis har overfor Amalie Skram det danske Statssamfund intet at bebrejde sig. Det hædrede sig selv ved at hædre hende med en Forfatterløn. Hun gav jo da ogsaa uendelig meget mere end hun modtog.

Den danske Læseverden i dens Holdning overfor hende maa nøjes med ringere Ros. Naar man tænker paa, hvilke Bøger af Kvindehaand vort Publikum nyder i en halv Snes Oplag, medens Amalie Skram end ikke kunde friste Livet ved Indtægten af sin sparsomt solgte Produktion, saa føler man, at hvad kunstnerisk Dannelse angaar, har de brede, borgerlige Lag i Danmark endnu overmaade meget at indhente.

CARL EWALD

I

(1886)

Carl Ewald staar endnu ikke for Læseverdenen med et tydelig udpræget Forfatteraasyn. Man véd om ham, at han er en Søn af den bekendte Romanforfatter H. F. Ewald, ikke tilhører Faderens Retning, men henregnes til den yngre Digterslægt, at han har skrevet et Par Bind Noveller, flere Bind Romaner og at der tillægges ham Talent; adskillige har læst dette eller

hint af ham med Interesse; men et stærkt samlet Indtryk har han ikke gjort. Det er hans egen Skyld. Til at gøre et stærkt Indtryk udkræves der i Literaturen, at man medbringer om ikke altid stærk Ejendommelighed, saa dog en paafaldende Personlighed, den være nu paafaldende ved Nyhed eller ved Særhed eller blot ved Følsomhed og Skaberi. Men der var hverken i godt eller ondt fra først af noget Paafaldende ved Carl Ewalds Personlighed. Han var fri for alt Sødladent og Paataget, men han var ikke sær nok. Hvad eget der var ved ham laa ikke klart for Dagen, røbede sig ikke saaledes i Sprog og Stil, at det bed sig fast eller brændte sig ind.

Han medbragte som Fædrenearv en ikke almindelig Fortællerdygtighed, men iøvrigt gjorde han Indtrykket af en Søgende. Han havde den Søgendes Usikkerhed. Ikke saaledes at forstaa, at hans Iagttagelser var gjorte usikkert; de var ikke sjældent baade skarpe og fine, aabenbarede et godt Blik for sjælelige Rørelser. Men det var i den Brug, som Ewald gjorde af sine Iagttagelser, i Manglen af en afgjort Synsmaade og ny Behandlingsmaade, i Savnet af det Lys, som en uudtalt Dom kan kaste over den sjælelige Foreteelse og dens Forhold til Omverdenen, at det Uudviklede, Ufærdige i Personligheden sporedes. Og det er overfor Publikum nyttigere at kunne stille en for tidligt færdig Personlighed, som er rask paa det, tilskue, end ligesom at udviske sit eget Jeg i Følelsen af Ufærdighed. Selv om den for tidligt færdige et Aar efter maa æde alt i sig igen hvad han hidtil har sagt og forfægtet, er han lige straks bedre stillet til Læseverdenen end den, hvis Synsmaades Ejendommnlighed man ikke faar fat paa. Carl Ewald har en sund Menneskelighed, men han har ikke noget stærkt Temperament. Der er i Kunsten noget, som kaldes *Løvens Klo*; det fattes.

Carl Ewald optraadte i 1882 med *Smaa Fortællinger*, meget nydelige, godt fortalte med elskværdigt Lune. Den første *Ogsaa en Kærlighedshistorie*, et Stykke Erotik mellem en lidt falmet Jomfru, Datter af en sprænglærd Adjunkt, og en hæderlig Urtekræmmer i Lille Kongensgade, var endog fortræffelig i sin Simpelhed og slaaende Sandhed. *Smaalandske Noveller* fulgte Aaret efter i samme Spor, beskedne, men sanddru Iagttagelser fra en forskellig Stofverden. Det var neutrale Smaahistorier.

Forfatterens Udgaaen fra et konservativt Hjem, dette Hjems literære Arveskik, den naturlige Pietet for Faderen har øjen-

synligt fra først af virket dæmpende og hæmmende paa hans Skribentvirksomhed. Han er forholdsvis sent bleven berørt af de religiøse Brydninger, endnu senere af den politiske Kamp. Et Flyveskrift, *Faarene og Bukkene, et Par Ord om den literære Strid herhjemme*, som han i 1883 udgav navnløst, men senere har vedkendt sig, antyder ufrivilligt hvad det er, som i den offenlige Forhandling særligt fængsler ham. Det er i Hovedsagen det blot literære, og atter deri kun Bruddet med den Vedtægt, som udelukker en Mængde Livsforhold, Sammenstød og Skæbner fra den fortællende Digters Skildring eller Fremstilling. Det rent kunstneriske, Stilen, spiller næsten lige saa ringe Rolle for ham som det rent agitatoriske, Tendensen. Det har slaaet ham og det tiltaler ham, at man for Fremtiden kan og maa fortælle om det af Vedtægten hidtil Udelukkede eller Forbudne. Han vil sætte Tanker i Bevægelse, naar han skriver.

Dog særligt er det Spørgsmaalene, der opstaar paa Grundlag af Forholdet mellem Mand og Kvinde, som sysselsætter ham. Han vil ikke være en af dem, der skildrer Elskoven som Storm i et Glas Vand og Ægteskabet som en Duftvaudevillė. Han skriver:

«Vort Samfund er ikke mere det samme som før; der gaar en mægtig Emancipationsbølge over vore Hoveder. Trygheden er veget for Tvivl, og Tvivlen føder Konflikter. Den skaber forulykkede Eksistenser, problematiske, forstyrrede og blaserede Naturer; den skaber alvorlige Naturer, som sætter alt ind paa, hvad de regner for Sandhed, tvetydige Naturer, som bærer Kappen paa begge Skuldre, indtil de faar Rede paa, fra hvad Kant Vinden blæser . . . . . De nye Tanker har rørt op i os og forberedt en Omvæltning, der kan komme ganske anderledes end vi venter, men som ikke vil udeblive.»

I disse Ord har Carl Ewald udtalt sit literære Program eller dog den Forudsætning. paa hvilken hans Forfatterskab bygger, og har antydet de Opgaver, som vækker hans Deltagelse.

Han tager i sine Romaner sociale Undtagelsestilfælde for sig, i *En Udvej* dette: en ung Pige af den højere Borgerstand, der har faaet et Barn, i *Regel eller Undtagelse* dette: det strandende Forsøg paa at gennemføre et vildt Ægteskab midt i det velordnede og grundigt forhyklede Samfund, i *Lindegrenen* en gift Kones Forhold til Ægtemand og Elsker — lutter Tilfælde, der, skønt udenfor Reglen, er almenmenneskelige og kan forekomme

til alle Tider; han lægger megen Vægt paa det Stedlige, men han søger saa lidet at give Fortællingen en udpræget Tids-Karakter, at han systematisk forsømmer Bestemmelse af Aarstallet gennem Henvisning til nogensomhelst samtidig Begivenhed i det offenlige Liv. Ikke desmindre mener han øjensynligt netop at give Bidrag af historisk Natur; den uudtalte Forudsætning er den, at netop saadanne Mennesker og netop saadanne Pligtsammenstød affødes nu i Danmark af den Tid, hvori vi lever.

Med Forkærlighed dvæler Ewald ved Modsætningen mellem de Enkeltes Higen efter at overspringe de fastslaaede Skranker og det stillestaaende Samfunds skrækindjagende Medusa-Aasyn, der forstener dem, ifald de forsøger derpaa. Han skildrer lutter Oprørsforsøg. Man føler, at de Mennesker, han fremfører, med al deres Frigørelsestrang har Mindelser af Skrækken for det gamle Samfund siddende i alle Ledemod. Hvad enten hans Hovedperson trodser Samfundet eller giver efter for det, meddeler Fortællingen Indtrykket af Samfundsfordommens fornuftstridige, men uomtvistelige Magt. Et skarpt Blik har Ewald for Karakterløshedens Opløsthed hos Mand som hos Kvinde. I to tiltalende Bøger har han imidlertid skildret tapre Kvindekarakterer i deres heltemodige Kamp med en uregelmæssig Situation. Ellinor i *Regel eller Undtagelse* strander paa sin Elskers Usselhed og fantastiske Forløjethed, Eva i *En Udvej* kæmper mod nedarvet Svaghed, slette Forhold i Hjemmet, Farisæismen udenfor Hjemmet og Puritanismens Indskrænkethed hos den Mand, hun kommer til at elske.

I *Lindegrenen* er det Karaktersvagheden hos en af vore unge Koner, som er Æmnet. Bogen behandler en Følelses, en gengældt Lidenskabs Historie. Den fremstiller denne Følelses Voksen ud af de forud for den liggende Livsforhold og Livsvaner, og Kampen mellem den og dens Fordringer paa den ene Side, Vanelivets Krav tilligemed Angsten for Samfundets Tordnen paa den anden. Kampens Skueplads er et Kvindehjerte.

Romanens egenlige Genstand, Fru Augusta Francks Forelskelse i Fuldmægtig Holm, hendes pinlige Stilling mellem den Elskede og Manden, hendes Modløshed og Karakterløshed, som gør Udslaget og som bevirker, at hun under Forsøget paa at bevare dem begge til Slutning mister dem begge — det er, hvad Ewald har set godt og har gengivet dygtigt. Fru Augustas Sjæleliv ligger aabent for Læseren: en Kvinde af Middelstanden, i Hen-

seende til aandelig Evne som dens Kvinder er flest, opvokset i beskæftiget Lediggang, uden Indsigt i noget, uden udviklet Forstand, uden Handledygtighed, iøvrigt som Flertallet af Kvinder fyrig og længselsfuld nok efter at nyde Livets Sødme, kun i det Punkt bedre end Flertallet, at denne Attraa ikke tilfredsstilles ved Selskabslivets evindelige *Flirt*, men har saa megen Styrke i sig, at den fører til Hengivelse og bliver til Lidenskab. Til at røbe denne Lidenskab for Ægtemanden har hun ligefuldt hverken Mod eller Kraft.

Man følger med Deltagelse hendes Skæbne. Derimod glipper Læserens Interesse helt overfor de to Mænd, mellem hvem hun er stillet. Elskeren er en Flovmand og Ægtemanden væmmelig, en Min-Pige-Ægtemand, saa det, om Fruen har disse to «hæderlige Mænd» til Bedste eller ikke, lader En ganske kold. Ewald har overset, hvad saa mange moderne Forfattere overser, at hvad enten den Sætning, at Poesien hidtil har forsømt det Hverdagslige er sand eller ej, saa gaar det ikke an at fremstille Personligheder saa dagligdags, at det er os rent ligegyldigt, hvad Lod de faar. Denne Holm, der i den første Samtale svarer sin senere Elskerinde paa Spørgsmaalet om han holder af sin Forlovede: *Ja gu' holder jeg af hende*, denne Ægtemand, der stadigt kysser sin Kone i Fremmedes Paasyn og der afvist af Elskeren, da han foreslaar ham Dusdrikning, er beskeden nok til at svare: *Skifter De nogensinde Mening i det Kapitel, saa véd De, jeg sidder her med Glasset i Haanden og venter paa Dem* — kan ikke senere tages højtideligt.

Det er vel ikke ligefrem at laste, at Samtaletonen er saa plat, men man savner hos Ewald en Følelse deraf. Han taler ikke sjældent selv i samme Tone. Skildringer af hverdags Personer i hverdags Forhold adles kunstnerisk ved et eneste Middel, Stilens Fuldendthed. Men Ewald synker i Jævnhøjde med sine Personer, naar han skriver: *Han sled dog troligt i det* eller *det maatte han hellere begive* eller naar han (uden Ironi) lader Holm tale om hvordan man *bør holde Lidenskabens Fane højt*. Sligt er umuligt efter Hilmar Tønnesen i *Samfundets Støtter*. Norske Vendinger som *Du kan tænke Dig for en Skandale* klinger ogsaa besynderligt stødende.

Stilistisk heldigst er Ewald i Skildringen af Natursceneriet og dets Sammensmeltning med Elskovsstemninger, skønt Linden som Sindbillede paa Lidenskaben, Granen paa Moralen forekommer

lidt tvungen eller søgt. Der er imidlertid en Skønhedstørst og Skønhedssans i Naturskildringerne, der virker velgørende som Modsætning til Fortællingens Dvælen ved Menneskenes Slaphed og Plathed.

Hvad Carl Ewald behøver for helt at gøre sig gældende er: noget mere fornemt i Fortællemaaden og en kraftigere Ejendommelighed i Belysningen af sjælelige Særsyn. Iagttage kan han.

II

(1902)

Paa alle Omraader i nordisk, særligt i dansk Literatur med Undtagelse af det egenlige Skuespil findes i dette Øjeblik et ikke ringe Antal Virtuoser, Folk, der ikke blot er Kunstnere af Anlæg og Vilje, men som sidder inde med en saadan Færdighed, i den Grad kan deres Ting, at de kan slaa ind i de forskelligste Stilarter og komme godt derfra. Et saa sikkert Herredømme har de over Sproget. Som i Leg løser de tekniske Opgaver, hvis Vanskelighed vilde overvælde enhver nok saa alvorlig og samvittighedsfuld Kunstner, der ikke var Virtuos. Saaledes har i Norge nylig Knut Hamsun udgivet en lidt tom dramatisk Digtning paa halvfemte hundrede Sider *Munken Vendt*, helt igennem skrevet paa rimede Vers, der ikke staar tilbage for Ibsens i *Brand* og *Per Gynt* hvad Lethed og naturligt Fald angaar, og saaledes har i Danmark Valdemar Rørdam nys udgivet en lige saa stor, lidt fersk fortællende Digtning *Gudrun Dyre*, fra Ende til anden paa rimede Vers, henkastede med en Virtuositet, som forbavser. Hverken Paludan-Müller i gamle Dage eller Drachmann i vore har formaaet saa utvungent at fortælle uden at omstille eller omdanne et Ord for Verseformens Skyld.

I Sverig er Strindberg den mærkelige Virtuos, der efterhaanden har forsøgt sig med Massefrembringelse i alle Kunstarter og som har et naturligt Greb paa at magte enhversomhelst Form. I dansk Prosa er Herman Bang ved sin Evne til Gengivelse af

Øjeblikkets skælvende Liv i uroligt og livagtigt Replikskifte den typiske Virtuos i dramatisk Fortællerstil. Carl Ewald maa henregnes til Virtuoserne paa Grund af Smidigheden, Bøjeligheden, Mangesidigheden af hans frugtbare og i Anslaget for det meste overmaade sikre Talent.

Han hører ikke til dem, om hvem Dommen endnu har fæstnet sig. Han har skrevet saa meget; ikke samlet sig nok til at meddele Publikum et ganske bestemt Billede af sig. Da Blade læses mer end Bøger, og da Ewald har skrevet en god Del i Aviser, har Læseverdenen vist nærmest det Indtryk af ham, at han med sin letflydende Pen har slaaet sig paa det humoristiske Fag og rystet lette, lystige Artikler ud af Ærmet; at han snart har været meget morsom, snart mindre, alt som han den Dag var oplagt eller heldig; at han en Gang imellem har været flov, en Gang imellem overmaade vittig. Han var jo som Journalist den, hvis Fag det (som Clownens i Cirkus) var at more. Dette er imidlertid kun én Side af et Talent, som i sin Tid er kommet til virkelig Udfoldelse i de to saa braadløst vittige Bøger om James Singleton, hans *Udenlandsrejse* og *Glæden over Danmark*.

Der er i disse udmærkede og overgivne Bøger en vis legende Ynde, som hører til Ewalds bedste Egenskaber, og som ikke sjældent kommer igen i hans Skrifter af helt forskellig Art, f. Eks. i den lange Række af hans ypperlige og ganske originale *Eventyr*, af hvilke den niende Samling er udkommet 1902. Disse Eventyr er vel egnede til at blive de klassiske for vore Dages Børn; de er byggede op paa en aandrig og fin Naturiagttagelse, vrager overlegent Børne-Eventyrenes hele gamle Tilbehør af Folkeovertro og Sagnskikkelser, og er ved den skemtsomme Menneskekundskab, der her giver sig Udtryk under Skildringen af Dyre- og Planteliv, blevne paa én Gang muntre, djærve og dybe.

Der er i dem aldrig et Stænk af den uægte Naivetet, som undertiden kan virke forstyrrende, hvor Carl Ewald giver sig Gemyttet og de blødere Følelser for stærkt i Vold, og som han undertiden har maattet høre ilde for. Hans Følelse er visselig mere blød end dyb; men den er ikke umandig; den er tempereret ved forstandig Retsindighed og godt Humør. Carl Ewald er øjensynlig ikke blot en Børneven, men en Mand med ikke almindelig Sans for, hvad det gælder om hos Barnet at opdrage og at trænge tilbage.

Blandt hans Skrifter findes et Par Fortællinger *Den gamle Stue* og *Cordts Søn*, der er tungsindigere i Udtryk og Tone end de andre, og som synes frembragte under en sjælelig Krise; de har rimeligvis betydet en hel Del for Forfatteren selv, der har aflagt det Flagrende i sin Stil og i sit Væsen for her at betone Slægtens stadfæstede Erfaring om Selvbeherskelsens og Troskabens Værd mellem Mand og Kvinde; men Bøgerne virker underligt personligt, har ligesom ikke det Almene, som Læseren søger i et Værk, af hvilket han skal gøre Brug og hvori han skal finde Næring for sig selv.

I en anden Gruppe af Ewalds Skrifter har han enten fortalt Kærlighedshistorier som i *Erotik* eller fremstilt erotiske Undtagelsestilfælde som i *Fru Johanne* eller med udæskende og munter Trods forherliget den frie Erotiks Livsglæde paa den glædesfjendske Forsagelses Bekostning. Ingensteds har han gjort dette med saa meget Letsind og saa megen Dristighed som i *Sulamiths Have*, en lidt spinkel, men indtagende Ætling af *Decamerone.*

Den Omstændighed, at Carl Ewald her bekæmpede Hellighedssygen og desuden i talrige Bladartikler ligesom i den lille Fortælling *Pastor Jespersens Juleaften* leverede Helvedesprædikanterne dygtige Feltslag, har bevirket, at han i adskillige Krese opfattes som en Art Modpol til Pastor Schack og dennes Fæller eller som den danske Skribent, der staar Religionen fjernest — en taabelig Opfattelse, fordi man ikke behøver at have læst stort af Ewald for i ham at opdage Spor af en oprindeligt ganske kristeligt formet Følemaade, maaske nærmest i Slægt med den grundtvigske — en Grundform for Følelseslivet, der trods al hedensk Lovprisning af hvad Jordens er, i det Væsenlige har holdt sig den Dag i Dag.

Den fremtræder uforfalsket og aabent i den første af de *Historier*, af hvilke Ewald 1902 har udgivet et lille Bind. Denne Fortælling *Julen* er udkastet med stilistisk Finhed, den Finhed, som beror paa, at det Afgørende forstaas af Læseren uden nogensinde at nævnes af den Skrivende. Som i saa mange moderne Malerier og Bøger indføres her i vore Dages Liv selve Den, hvis Fødselsfest i Julen fejres, og paa baade aandfuld og sjælfuld Maade er Virkningen af hans Tilsyneladelse anskueliggjort i Forholdet til en tyvagtig Kvinde, en verdslig Biskop, en Drukkenbolt, en selvretfærdig Præst. Et enkelt Træk er her for-

fejlet. Det svarer ikke til det Ideal, som her er fremmanet, at den Fremmede, hvem Præsten lover Helvedes Baal og Brand, hvis han ikke vorder helliggjort ved Jesum, svarer med at slaa Præsten paa hans Mund, saa han styrter til Jorden. Et Blik var nok.

Ogsaa den følgende Historie *Vinen* er baaret af en ypperlig Opfindelse og en træffende Sindbilledkunst. Det er en Bagatel, men mesterligt fortalt, paa samme let tilslørende Maade. Den nedslaaede Mand søger ind paa Vinstuen. Af Vinen stiger først én Kæmpe, som letter ham for hans tunge Pengesorger, læsser dem paa sin Ryg og bærer dem som en Fjer; snart efter aabenbarer sig en anden Kæmpe, der paa samme Vis tager hans ægteskabelige Sorger paa sig osv. Han vender hjem i en Henrykkelsestilstand; men næste Morgen vaagner han ved en Helvedeslarm; det er Kæmperne, der dundrer paa Døren, og hver for sig aflæsser sin tunge Byrde, som de vælter over paa den elendige Mand. Dette indprenter den simpleste Sandhed, og er dog ved Ewalds skikkelsedannende Evne morsomt og nyt.

Den tredje Fortælling *Byen* er i sin Symbolik og Virkelighedsfjernhed lidt tynd, udhæver al Byens og Bylivets Naturløshed og Grimhed, men mæler, med sin ogsaa af Andre udtrykte Længsel tilbage til Naturen og Idyllen, intet Ord om Storbyens anspændende Evne.

Som denne lille i Hovedsagen vellykkede Bog nu er, giver den et godt Billede af, hvad dens Ophavsmand evner og forsømmer. Han er rig paa kunstneriske Indfald som faa. Naar Læseverdenen ikke er tilstrækkeligt opmærksom paa hans Rigdom, saa er det, fordi han øser den ud i Smaamønt. Og paa selve denne Smaamønt er Præget undertiden ikke gennemarbejdet nok. Det kan virke fladt, fordi Møntmesteren ikke har givet sig Tid til at give Prægets Profillinje tilstrækkeligt Liv, ikke har udhævet og uddybet Fysiognomiet saa stærkt, som han formaaede, ikke har riflet Møntens Rande omhyggeligt nok. Hans Skikkelser, de sindbilledlige som de virkelige, er udmærket anlagte, men ikke drevne tilstrækkeligt ud i det Individuelle.

Da en Ven en Dag talte med Henrik Ibsen om en af dennes digtede Figurer og efter nogle Indvendinger sagde: Har De ogsaa set den Mand rigtig levende for Dem? udbrød Ibsen heftigt: Set ham for mig! Jeg kender ham saadan, at jeg ser for mig

de to Knapper, der sidder bag paa hans Frakke over Lommerne, og som han selv ikke ser. — Ewald bør ikke glemme disse Knapper over Baglommerne.

KARL LARSEN

I

(Kvinder. Ære)

(1889)

Dette er en overmaade dygtig Debut.

Af de to Skuespil, som her udgives sammen, betegnes det første som Studie. Begge burde føre denne Titel; thi særligt det sidste Stykke hviler paa Studier af et Forfatteren oprindeligt fremmed Stof.

Kvinder, som foregaar i Kjøbenhavn, har sin Værdi ved Ordskiftets Naturlighed og Ægthed. Blandt de Optrædende udmærker sig en ung Arbejderkone, hvis Talesæt og Tænkemaade til de mindste Enkeltheder er afluret Naturen. Iøvrigt behandler Stykket Borgerskabets uendelige Forpjattethed, de Ældres karakterløse Forlystelsessyge, der forenes med en i Form og Indhold lige pjanket Holden paa det Bestaaende, de Yngstes uskønne Snakken med i en Omvæltningslyst, der slet ingen Livserfaring har bag sig. Her er med et Par Træk antydet en kvindelig Erasmus Montanus.

Det andet Arbejde *Ære*, der kaldes *Nutidsbillede fra Tyskland*, er betydeligere og mere oprindeligt. Det er forsaavidt enestaaende i de nordiske Landes Bogavl, som det skildrer tyske Samfundsforhold saaledes som de tager sig ud for en med Forholdene ret tilfreds moderne Tyskers Øjne.

Med en betydelig Evne til indtrængende Forstaaelse er her Standsfølelser og Standsfordomme, Æresbegreber og Æresfølelser,

som de har udviklet sig i den tyske Militærstat, fremstillede med megen Tydelighed og ikke ringe Medfølelse.

Meget fint er det eftervist, hvorledes Officerkastens Æresforestillinger, baade hvor de giver de almenmenneskelige Forestillinger om Æren et Højtryk og hvor de staar i afgjort Strid med disse, fra Militærstanden er sivede ind i de andre Stænder, hvor Familiefædrene jo næsten alle har været Soldater.

Handlingen er godt opfunden og stiller Personerne i et sikkert Lys. Der er en ung Officer, som har forført en Haandværkerdatter og paa Grund af en ulykkelig Forvikling har gjort en stor Gæld, som han ikke kan betale. Hans Fader, Stykkets egenlige Helt, en prøjsisk Oberst, repræsenterer den Pligtopfyldelse og Selvfornegtelse, den Strenghed mod sig selv og andre, der har gjort Prøjsen stort. Moderen, der kvindeligt helder mod en mindre spartansk Moral, er ligesaa fast og rigtigt tegnet. Den ærekære Haandværker, hvis Datter er bleven besvangret og som appellerer til Oberstens Bistand, er udført med særegen Dygtighed og fængsler især, fordi hans Opfattelse, trods modstridende Interesser, i det væsenlige falder sammen med Oberstens om det umulige i et Ægteskab mellem de to unge.

Endelig er der en jødisk Pengemand, som anskueliggør endnu en Gruppe tyske Samfundsborgeres Opfattelse af Standspligter og Ærens Krav.

Replikernes Rigtighed overrasker. Den, der har skrevet dette Stykke, har modtaget et dybt og selvstændigt Indtryk af det nye Tysklands Væsen. En og anden Gang tager det sig ud, som om Samtalen var tænkt paa Tysk og kun nedskrevet paa Dansk, saaledes for Eksempel naar Obersten siger: «Købmandssøn fra Top til Taa opførte han sig mod Mennesker osv.»; thi en saadan Vending er slet ikke dansk. Men i Reglen har Forfatteren forstaaet at lægge det rette fremmede Skær over Ordskiftet uden at gøre Vold paa Sproget.

Det er og bliver imidlertid et Eksperiment, under hvilket en dramatisk Digter berøver sig en Del af sine Virkemidler, dette at henlægge Samtalerne til et fremmed Tungemaal. Han kan her ikke benytte en eneste sproglig Iagttagelse umiddelbart.

Det, som ligefuldt har draget Forfatteren til hans Stof, har øjensynligt været Lysten til at stille tysk Stramhed i en ret skarp og slaaende Modsætning til kjøbenhavnsk Slaphed og Forpjatning, som den udfolder sig i *Kvinder*.

Man kan ikke med Rette beskylde Hr. Karl Larsens Drama *Ære* for ensidig Forherligelse af tysk Militæraand; thi han tager baade stærke og svage Sider med hos de i Stykket forekommende Officerer. Alligevel er der en vis Partiskhed i Maaden, hvorpaa Karaktererne er byggede. Raaheden, der i det tyske Hærvæsen, som i alt Hærvæsen, spiller en ikke ringe Rolle, fattes helt. Der findes ikke Gran af den. Og intetsteds er det ypperste tyske Maal for Ære og Vanære maalt imod et højere. Det er, som om Forfatteren ikke følte det skæbnesvangre i, at et Folks højeste Opgave bliver den «at tjene Kejser og Land», først Kejser, saa Land, til allersidst Menneskeheden.

I en Artikel, der lader Skuespillet *Ære* vederfares Retfærdighed, har en Forfatter i *Tilskueren* forsøgt at skildre den Livsanskuelse, dets Hovedperson, Obersten, er Talsmand for, som en værdifuldere end den, der især i det sidste Aarti er kommet til Orde i nordiske Literaturer, den nemlig, der fortrinsvis drejer sig om Hensynet til den Enkelte. Der lod sig sige meget imod denne Tankegang. Foreløbig turde de tre nordiske Lande have mere at befrygte af den aandelige Uniformerings-Stræben, den Moral, der skærer alle over én Kam og klipper alle efter én Tallerken, end af Individualismen, der først og fremmest har Omsorgen for personlig Udvikling og personlig Frihed paa Hjerte.

Hr. Karl Larsen er en Debutant, der lover.

II

(Udenfor Rangklasserne, Kresjan Vesterbro, Danske Mænd, I det gamle Voldkvarter)

(1899)

Karl Larsen har udviklet sig til Stilkunstneren mellem danske Prosaforfattere. Han rammer de mest forskelligartede personlige Mundarter paa en Prik. Der turde være dem, hvem han ikke morer og som er ude af Stand til at følge ham, naar han gør

altfor raffinerede Stil- og Pastiche-Forsøg som i *Den brogede Bog* eller naar han forsøger sig i fantastiske Virkninger som i *Doktor Ix*. Men paa sit mest ejendommelige Omraade, og i de Bøger, hvor han er ypperst, maa man kalde ham udadlelig som Kunstner. Det vil her neppe for den mindst velvillige Kritik være muligt at finde en Trævl at hænge sig i eller en Enkelthed, der lod sig nedsætte som overdreven eller ikke naturtro.

Han kan de forskellige Samfundsklassers Talesprog som ingen har kendt det før ham. Og gennem Anvendelsen deraf naaer han til saa fint og omhyggeligt et Sjælestudium af Proletaren, Skelmen, den Handelsrejsende, Forbryderen, Smaaborgeren, Poeten osv. i talrige Varianter, at han lader alle tidligere Forsøg paa at træffe Tonen hos slige Hovedstadstyper langt bag sig som blot dilettantiske. Er der noget som Karl Larsen ikke er, saa er det Dilettant. Hans kunstneriske Samvittighed er af fineste Bonitet, og Evnens Træfsikkerhed svarer til Samvittighedens Finhed. Saaledes er han naaet til indenfor snevre Rammer at give ypperlig Kunst.

Der er noget ædru og tørt ved hans Væsen, der gør ham lyriske Opsving umulige. Uvilkaarligt kalder man ham oftere Kunstner end Digter. Men med sin tørre, faste Streg er det lykkedes ham at skabe levende Typer. Og han spænder over et stort Omraade fra det Lavkomiske og det dristigt Humoristiske til det vemodigt Stemningsfulde, der rører. I en Skikkelse som Hans Peter Egskov gaar Holbergs Henrik igen, rigere, mere uddybet og helt moderne. I to Figurer som Hopsadrengen og Kresjan Vesterbro har Karl Larsen mesterligt tegnet den kjøbenhavnske Alfons med hans morende Frækhed, og den kjøbenhavnske Tyv og Drukkenbolt med hans slette og hans bedre Instinkter. Paa Forhaand skulde man tro begge Æmner altfor frastødende til at de i kunstnerisk Behandling kunde tiltrække; men Karl Larsen har med Virtuositet løst den vanskelige Opgave. Under hans Hænder bliver disse Skikkelser trods deres Naturtroskab saa underholdende, at man lytter til deres skrækkelige Rotvælsk, som var det Musik.

Odin og hans gamle Kæmper er et spøgefuldt Kunststykke af første Rang, udført med haarfin Iagttagelsesgave og den luneste Sans for Komik. I Skildringer som denne er det Forstandssiden af Karl Larsens Væsen, som alene træder frem. Men en Bog som *I det gamle Voldkvarter*, hvor Virkelighedssansen ikke er

mindre skarp, aabenbarer desuden Følelsessiden af hans Væsen, den Evne, han har til at fremkalde Stemning. Der er Vemod i denne Bog, hvori hans menneskelige Deltagelse med de oversete Eksistenser har fundet Udtryk.

III

(1902)

Det var en vanskelig Opgave, Karl Larsen stillede sig og løste, da han skrev *En Kvindes Skriftemaal.* Der var her ingen Brug for hans mest paafaldende Evne, den fonografiske; Fortællerinden tilhørte den Dameverden, hvis Udtryksmaade er afsleben og i Reglen uden Særegenhed; heller ikke optraadte der i hendes Meddelelser nogen Personlighed, hvis Ordlag havde noget betegnende ved sig. Hele Vægten var lagt paa den sjælelige Udredning. Fru Thora Halck fortalte sit ydre og indre Livs Hverdagshistorie, udfoldede sit Væsen, forklarede dets Styrke og dets Begræsning, viste, hvorledes det havde dannet sig under Samlivet med den fritænkerske Filosof, der var hendes Fader, og den smukke verdslige Kvinde, der var hendes Moder. Hun fremstillede, hvorledes hun havde udviklet sig i Forholdet til en fin, regelret Mand med Kunstsamlertilbøjeligheder og til en Søn, der til Moderens Sorg blev hendes Følemaade fremmed og slægtede Faderen paa. Det hele løb ud i Skildringen af, hvorfor og hvorledes hun en skøn Dag omvendte sig til streng Religiøsitet, og det formede sig derunder til en Art Anklageskrift imod Ægtemanden, som den, der hverken havde forstaaet det inderste Krav i Fruens Væsen eller formaaet at tilfredsstille det.

Det Tiltalende ved Bogen beroede især paa dens Dobbelthed. Bag Historien, som Thora Halck fortalte den, forøvrigt med fuldstændig Ærlighed, skimtede Læseren Historien, som den var gaaet til. Bag Fremstillerindens gennemførte Selvretfærdighed fornam Læseren hendes forhærdede Egenkærlighed. Bag hendes Væsens formentlige Omslag forfulgte han dets Sammenhæng, og

bag hendes pludseligt opdukkende religiøse Glæde ved Sønderknuselsen den kvindelige Trang til Underkastelse under en stærkere Magt, som i sine lavere Former er Lysten ved at brutaliseres.

Dette Dobbeltspil virkede saa meget renere, som Karl Larsen har den Dyd, at han aldrig overdriver, og denne anden Dyd, at han ikke selv snakker med. En enkelt Gang hørtes hans egen Stemme igennem, som hvor Fru Halck efter at have udviklet, at hun ganske mangler Kunstsans, men troes at besidde den, fordi hun har en hel Del Udenomskundskaber angaaende Kunst, tilføjer, at saadan er det ogsaa med de allerfleste Professorer og Doktorer i Danmark og andetsteds, der skriver om Kunsten.

Da Forfatteren ikke snakkede med, blev Udbruddene af den umiddelbare religiøse Selvkærlighed eller den som Moderømhed formummede kvindelige Selvopfyldthed aldrig oplyste som saadanne. Der fandt ingen anden Art af Afsløring Sted end den, til hvilken Læserens Fantasi følte sig opfordret, og Intet smigrer en Læser mere, end naar han af Forfatteren foranlediges til et Samarbejde, der ikke frembyder Vanskeligheder, og det frembød det ikke her, da Fremstillingens tørre, vel dulgte Lune satte Arbejdet i Gang. Man havde den Fornøjelse at gennemskue, at gennemtrænge et kvindeligt Væsen, der hverken løj eller pralede eller var dum og holdt sig for klog, eller lignende; men som dog misforstod sit eget Sjæleliv og samtidigt ubevidst røbede det for En.

Det Eneste, vi ikke saa ganske klart, var, hvorvidt Fru Halcks pæne Mand virkelig var den kedelige og klamme Fyr, han i hendes Beskrivelse var blevet.

Bogen indbød Forfatteren til at levere en fuldstændiggørende Modbog. Blikket vilde jo skærpes for de ydre og indre Tildradragelser, ifald vi kunde stille Mandens Opfattelse af det Skete jævnsides med Hustruens. Det er et saadant udfyldende Sidestykke, Karl Larsen har givet under den (med Lygtepæl pegende) Titel *Hvi ser du Skæven*? Den indeholder Mandens Retfærdiggørelse under Form af Mandens Indlæg og virker som en Fortolkning af den forrige Bog, idet Axel Halcks Opfattelse af Fru Thoras Væsen her er Hovedsagen, medens hans egne Oplevelser før og udenfor Samlivet med Konen frembyder ringere Tiltrækning.

Forfatterens Opgave var her endnu vanskeligere end i *En Kvindes Skriftemaal*, thi Axel er, skønt et værdifuldere Menneske end Thora, som Stof mindre morsom. Han er dannet Gennemsnit. Hans ypperste Egenskab er en ikke almindelig sædelig Renlighed; han er en dygtig Kunstelsker, udrustet med en kvindelig Modtagelighed, iøvrigt forbeholden, uvirksom og gold.

Meget fint er han tegnet som Kunstkender. Da han vil skildre sin uheldige Brudenat, har han en Sammenligning med Böcklin; da han vil give en Forestilling om de lykkelige Dage, han haabede paa, sammenligner han dem med de Englehoveder, der ses paa italienske Billeder af et forklaret Liv, det ene bag det andet i det Uendelige.

Læsningen af hans Levned, der er ganske ærbart og tomt, er forsaavidt mindre fængslende end Sysselsættelsen med Thoras Bekendelser, som Dobbeltspillet mangler her. Vel ser han selvfølgelig sig selv i gunstigt Lys, men klarøjet, som han er, nærer han ingen Indbildninger. Læseren kan roligt godkende hans beskedne Domme om sig selv; her er Intet at gennemskue, saa meget mindre, som Axel ikke blot gør Rede for sig selv, men udtrykkeligt klargør og udlægger sin Hustrus Væsen for os. Vi faar saa at sige Formlen for hende.

Der var aldrig den mindste Smule aandelig Selvstændighed i hende. Der var vel en ikke ringe Sum af Energi, men den vaktes kun ved Forholdet til et andet Væsen og var inderst inde ufrugtbar. Som Barn og ganske ung Pige var hun forelsket i sin store Fader, deraf hendes hidsige Flid, der dog aldrig blev andet end Lektielæreri, ligesom hendes Musik aldrig blev andet and taktfast, stemningsløst Klaverspil. Som ung Kvinde er hun vel kun halvvejs forelsket i sin Mand, men nok til at ville tilegne sig hans Kunstinteresser, og dette ytrer sig i Læsning af de Kunsthistorier, der omspænder Aartusinder, og i Indprentning af talrige Navne og Aarstal.

Hendes inderste ubevidste Attraa staar til en Mand, «der kunde have pisket hendes træge Sanser og tørre Sjæl op til den Fanatismens Brand, som var hendes Væsens Længsel». Da hendes Mand hverken er i Stand til at vinde hendes Sanser eller underkaste sig hendes Sjæleliv, vender hun sig med Uvilje og Ringeagt fra ham. Hendes Virkelighedssans kaster sig nu med Fanatisme over deres eneste Barn, en Søn. Da han mere og mere drages over til Faderen, hvis Væsen gentager sig i ham indtil den stille

Samlermani, saa gør hun med dyb indre Logik Springet over i den Overanspændthed, som en ny Religiøsitet betyder. Hun har stadig kun attraaet helt at betages, hun har kun villet Et: fortabe sig i en Hengivelse, der fik hende til at glemme alt Andet. Da dette ikke er lykkedes hende i noget verdsligt Forhold, prøver hun det for sidste Gang i et oversanseligt, hvor dog naturligvis Missionspræsten vikarierer for den usynlige Guddom.

Hun er et goldt Væsen, og hendes Mand er det ogsaa, hvad andet han saa selv mener. Forholdet mellem de to uinteressante Mennesker er ikke des mindre interessant, et typisk Forhold, der forklarer et mislykket Ægteskab blandt de mange, men forklarer det saaledes, at en stor Gruppe af de mange mislykkede oplyses derved.

Blandt tidligere danske Forfattere genkalder Karl Larsen i visse Maader M. Goldschmidt. Der er lidt Beslægtet dels i Sprogkunsten, dels i den opløsende og sammenfattende Behandling af det Sjælelige. Forskellen mellem deres Anlæg og Væsen er dog dyb. Selv hvor Goldschmidt virkede rent som Kunstner, vilde han altid noget med sin Kunst, og han havde udenfor Kunsten Ideer og Idealer, som han kæmpede for. Karl Larsen dyrker Kunsten udelukkende for Kunstens Skyld. Da Hollænderen Heijermans nylig udsendte sit flammende, udæskende Angreb paa Tilhængerne af *l'art pour l'art*, (en Formel, han iøvrigt opfattede med overraskende Sneversind), havde Karl Larsen kunnet tage Handsken op.

EDVARD SØDERBERG

(En klog lille Pige)

(1904)

Der findes efterhaanden en hel Række danske Forfattere, som kender de kjøbenhavnske Proletarer og formaar at gengive dem. Karl Larsen har fremfor nogen med Lune fremstilt Hovedstadens Skelmer og Skalke; af de Yngre har Laurits Larsen og

Christian Engelstoft vist Fortrolighed med Æmnet og god Hukommelse; Lauritz Larsen størst Inderlighed og dybest Følelse, Engelstoft Begynderens Lethed og Vid.

For Edvard Søderberg er Skildringen af de fattige Kvarterers Befolkning et Særfag. Han lagde først sin Ejendommelighed for Dagen i *Gadens Digte* og har nylig i *Rønnerne* fremstilt i knap prosaisk Form, hvad han i sine Vers havde behandlet lyrisk.

Det er endnu ikke lykkedes ham at skrive noget saa godt, naar han dvæler ved fjerne Tider og udanske Forhold. Det vilde være Synd at kræve Behandling af stadigt samme Æmnekres af ham og saaledes tvinge ham til en Enstonighed, der i Lyriken kunde blive ham en Fristelse og Fare; men alligevel er man glad, naar man ser, at han denne Gang med sin Bog *En klog lille Pige* er vendt tilbage fra sin sidste Udflugt til Oldtidens Palæstina og atter befinder sig i vore Dages Kjøbenhavn.

Søderberg har fortalt en lille Piges Ungdomshistorie. Hun er kommen af Smaafolk. Han har skilt sig nydeligt fra denne Opgave, har skrevet en Bog, der i sin Kærne er sand, idet han har villet meddele dem, der ikke véd sligt af Selvoplevelser, hvorledes en ung Pige af Underklassen i Kjøbenhavn i det tyvende Aarhundredes Begyndelse føler.

Blot Bogen var lige saa sand i sin Form, som den er i sit Væsen!

Den har den Mangel, at den helt igennem er skrevet i Brevform, idet Historien udelukkende meddeles os gennem Breve fra den unge Hovedperson Nancy Holst, mest til en i Bogen ellers ikke indgribende Veninde, dog ogsaa til enkelte andre Personer. Den lille Nancy bliver herved formelig literær; hun skriver Breve paa seks til otte trykte Sider med lange afskrevne Digte i; hun fortæller, overvejer, udøser sig med et Skriftebarns Aabenhed, en Forfatterindes Selvbetragtning og en lille Sladdertaskes Vidtløftighed. Vi skal jo have alt at vide og faar det kun at vide ad denne Vej. Men det udelukker ikke, at de korteste Breve er de bedste.

Brevformen i Romaner er vist nutildags kun mulig, i Fald en Mængde forskellige Personer indføres skrivende, som i Peter Nansen's *Fra Rusaaret* eller i Hervieu's *Selvportræter*. Da befinder Læseren sig som i en Krydsild af Udtalelser og maa selv af deres modsigende Indhold danne sig en Forestilling om, hvad der virkelig er foregaaet og hvad Bevæggrundene var.

Her spejler alt sig i et eneste Menneskes Bevidsthed.

Hvad den lille Pige af Underklassen attraar lige fra Syttenaarsalderen, hvor vi gør hendes Bekendtskab, det er snart sagt, og er det samme, hvorom ogsaa Overklassens Ungdom drømmer, med ét Ord: Lykke. Men hun tumler med Spørgsmaalet, hvori Lykken bestaar, og som venteligt var, er Fattigmandsbarnets oprindelige og derfor tilsidst tilbagevendende Forestilling den, at Lykken er Velvære. Hun vil have en velhavende Mand, der kan holde Tjenestepige til hende, give hende rigelige Lommepenge, et smukt Hjem osv. Overfor den saakaldte Kærlighed staar hun meget tvivlende; man skal blot ikke tro paa Digterne, de ser ikke Tingene, som de er.

Den ældste Lidenskab, maaske den dybeste, i hende er da ikke Attraa efter Elskov, men Afsky og Rædsel for Fattigdommen. Den er «det elendigste, haabløseste, nederdrægtigste, mest forbandede i Verden».

Dog hun vil ikke ud af den for enhver Pris, end ikke for den Pris at bønhøre Chefen i Magasinet, saa rig han er; thi han er «en halvgammel Enkemand, grim, rød og skaldet».

Nancy er en rigtigt elskværdig lille Pige, meget køn, hvad der giver Selvtillid, og af Naturen brav, hvad der giver Styrke. Hun er aldrig simpel; men aldrig heller saa fin, at hun glemmer at være praktisk.

Hun véd dog god Besked med den eneste Magt i Verden, som faar en ung Pige til at glemme sit rolige Omdømme og sit praktiske Greb paa Tingene. Og det viser sig ogsaa, at saasnart hun selv bliver forelsket, forskyder Forestillingen om Lykke sig helt for hende, skifter Præg og bliver fra Indbegrebet af det sanselige Velvære til den blotte Glæde ved at være sammen med Vennen.

Fra først af er Frøken Nancy overfor Kærlighed og Mandkøn kun nysgerrig; hun indlader sig med den unge Hr. Adolf uden Gnist af Lidenskab, blot fordi han nærmer sig og gør sin Opvartning; han er en net lille Søn af sin Faer, uden Selvstændighed og uden Mandsvæsen. Han er hurtigt ude af Sagaen, og Nancy er klog nok til at lade sig hans Breve i dyre Domme afkøbe af Papa.

Men nu er hendes unge Hjerte blevet vundet. Hun føler sig højligt tiltrukken af Hr. Alfred, den Logerende i Huset, som er stille, sørgmodig og behersket. Han fortjener Medfølelse, thi han

har hans troløse Kæreste, Clara, forladt for at gøre et rigt Parti. Alfred gengælder paa sin stille, solide Maade Nancys Følelser, og de forlover sig. I Nancy har stumt og beskedent Alfreds Ven, Proletardigteren, ogsaa forelsket sig, men da han ser sort paa Alting, fordi hans Næse er skæv, og med sin skæve Næse selv kun opfatter sig som Fortrolig, ingenlunde som Medbejler, truer ingen Fare Parrets Lykke fra ham.

Faren kommer uforudset fra en helt anden Kant. Hr. Viktor dukker op indenfor Synskresen, netop som Nancy begynder at finde den trofaste Alfred lidt kold, mistænker ham for at længes efter sin tidligere troløse Kæreste, ikke finder, at han kysser hende *rigtig*, og føler sig lidt stødt over, at han er saa saare sparsom med Beundringsudbrud. Viktor, som inderst inde er en Slubbert, ødsler derimod med de Ord, Nancy gerne vil høre, er desuden morsom og underholdende.

Alfreds Dannelse ligger adskilligt over Nancys; han drøfter med sin Ven Digteren saa ligegyldige Ting, som om en Bog er god eller daarlig — «hvad i al Verden angaar det os! Vi skal jo bare se at blive gift» — han interesserer sig for Billeder («noget for Børn!»). Viktors Dannelse er derimod ganske i Jævnhøjde med den unge Piges; da han desuden er raa og en Smule fræk, overrumpler han hende i et svagt Øjeblik, og hun bliver hans — for straks derefter at fortryde det bittert.

Fru Clara, der er bleven Enke og lidenskabeligt ønsker at fortrænge Nancy fra Alfreds Side, har udspejdet hende og opdaget Forholdet til Viktor. Oprørt forstøder Alfred nu, saa ondt det gør ham selv, den lille Nancy, der ingensteds i Bogen viser sig saa menneskeligt smuk som i sin Tryglen om Tilgivelse. Han, der selv har sagt, at den ene ikke skal være uskaansom mod den anden, viser sig ved denne Lejlighed haard og dum.

Nu hagler Ulykkerne ned over Nancy. De dør, hos hvem hun havde Tilhold, først Moderen, saa Bedstemoderen. Forholdet til Viktor har havt Følger, hun skal have et Barn, og ikke med Alfred, men med den løse Slyngel, hun foragter. Det fødes; hun vil først afstaa det, men kan ikke overvinde sig dertil; Barnet bliver al hendes Glæde. Alfred har imens giftet sig med Clara, er tabt for hende og selv ulykkelig.

Gensyn med Alfred, der forstaar, hvad Uret han har gjort hende, men svag, som han er, ikke véd at redde sig i sin behage-

ligt mislige Stilling mellem de to Kvinder, der begge elsker ham. Fjolset skyder sig en Kugle for Panden.

Straks derefter dør Nancys Barn. Hun har da mistet alt, hvad der var hende kært. En kort Stund vil hun forsøge letsindigt at glemme og er meget nær ved at gaa til Bunds, men forstandig og praktisk som hun er anlagt tager hun sig sammen, modtager den gamle, rige Grosserers Haand, som hun saa længe har vraget, og søger sin Trøst i det Velvære, hun som Fattigmandsbarn altid har higet efter, og sin Lykke i at meddele Glæde; thi nu er hun i Stand til at hjælpe alle dem, hun vil vel.

Hendes Livsfilosofi, der har skiftet for hvert Stade i hendes Liv, idet hun snart har givet Digterne Uret i deres Lovprisning af Elskov, snart afgjort Ret, former sig nu til Troen paa, at Betingelsen for Lykke er den, ikke at jage efter egen Fordel, men indskrænke sig til at volde andre Glæde. «Alt hvad vi foretager os, kommen igen som Stenen i Luften. Saa megen Lidelse, vi tilføjer andre, saa megen falder over os selv.» Med andre Ord, hun havner i Rigdom og Resignation, og undte man hende end en bedre Lod end den at søbe den Kaal, hun selv med saa mimisk Eftertryk har vraget, man føler sig overbevist om, at hun (som Englænderne siger) vil «prøve paa at gøre det bedste ud af det».

Finest i Skildringen af hendes Væsen er vistnok netop denne hendes uafbrudte Lempen af sin Levevisdom efter hendes Praksis. Hun udvikler først, at hvis hun var Mand, vilde hun aldrig tage en ikke uberørt Kvinde; men kommer snart derefter fra Viktor til Alfred og begriber neppe, at hun forstødes. Hun har forklaret Alfred angaaende Clara: «Har hun svigtet dig én Gang, kan hun gøre det igen» — og vil straks derefter med yderste Lidenskab bibringe ham Troen paa, at hendes egen Svigten er en Indledning til evig Troskab.

Den Ros skal Nancy have, at hun er en tapper Pige, ikke af dem, der klynker eller flæber, hvor haardt end Livet tager paa hende. Hendes Livstraad er tvunden af meget Graat, meget Sort og altfor lidet Rødt. Hun fødes med Udsigt til en Baggaard i et Brøndstrædekvarter og hendes Gang i Livet gaar, som de fleste andres, gennem trøstesløse Gotersgader og Kongensgader. Dog holder hun Humøret oppe og trøster sig tilsidst med en Udsigt til Paris og Florens.

Oehlenschläger, der nutildags ringeagtes af saa mange og læses af saa faa, lader Hrane synge:

Min Ejendom er Tanken om
hvad aldrig blier min Ejendom,

og det var et meget passende Motto for adskillige Menneskers Liv. Det kunde da gælde ogsaa for Nancy i det eneste Afsnit af hendes Liv, hvori hun elsker og virkeligt lever. Men hun er for praktisk anlagt til Idealisme. Hun har tidligt indset, at Kærligheden er den største Rolighedsforstyrrer, og at de Kvinder, der holder sig fra den, lever Livet lettest. Føler hun end dunkelt, at dette er de kloge Ræves Selvtrøst overfor de søde, højthængende Druer, gør denne Fornuftslutning dog, at hun kommer gennem Livet uden at fortvivle.

Og dette er jo Hovedsagen. Ved hvilket Middel det opnaas, er mere underordnet.

Der er Menneskekundskab i Søderbergs Bog. Han siger Sandheden om sin Heltinde, endda han, ligesom den skævnæsede Digter i Bogen, i hvis Lignelse han har formummet sig, selv er temmelig forelsket i hende. At elske er: uvilkaarligt at forskønne. Men han har ikke forskønnet sin Heltinde anderledes, end at han diskret har gjort opmærksom paa de værdifulde Egenskaber, hun har.

MYLIUS-ERICHSEN

(Isblink)

(1904)

Det var med en heftig, smertelig Bekymring, man i sin Tid erfor de kække Grønlandsfareres forladte Stilling paa Isen langt fra Menneskeboliger uden Proviant eller Baad, og det var med god Grund ikke blide Følelser, man nærede mod de skotske Hval-

fangere, som de havde hidkaldt, men som fandt det for besværligt at tage dem med sig og overlod dem til deres Skæbne.

Ikke blot personlige Bekendte af Mylius-Erichsen og hans Fæller, men Almenheden tog sig denne deres Skæbne nær. I altfor lang Tid havde man intet hørt fra dem; Sandsynligheden blev stadig større for, at de var gaaede kummerligt til Grunde deroppe i det store Mørke paa den evige Is.

Derfor virkede Budskabet om deres Frelse saa befriende, da det kom, glædeligt som en Lysstraale.

Grev Harald Moltkes Udstilling af Oliemalerier, Akvareller og Tegninger, han har udført under Rejsen, trods den Sygdom, der under Forholdene deroppe medførte overhængende Dødsfare, har, foruden den kunstneriske Interesse, en etnografisk. Den giver os først et levende Indtryk af Landskabernes Karakter, Fjældenes Former, Kysternes Runding, om end ikke noget helt fyldestgørende af Polaregnens Farvepragt under vekslende Belysning. Dernæst gengiver denne Udstilling en Masse grønlandske Typer med højst livagtigt Udtryk, fra de netteste Grønlænderinder i deres brogede, sindrigt forarbejdede og smykkede Skinddragt til de vejrbidte brune Fangere med langt sort Haar, af hvilke den mest ejendommelige ligner Ludvig den Fjortende, let karikeret, med nedredt Paryk.

Disse Skitser lærer En, at Togtets Medlemmer under de vanskeligste Omstændigheder og ubekvemmeste Forhold langt fra at tabe Modet havde alle Sanser anspændte for at drage Udbytte af Farten og førte et Aandsliv, selv naar man skulde troet dem ene optagne af Sorgen for Føden og af haardt legemligt Slid.

Som Harald Moltke, saaledes fremlægger Mylius-Erichsen, der endnu ikke er hjemvendt, nu de første Frugter af sit Rejseliv i hine fjerne og vilde Egne. Hans Bog hedder *Isblink. Digte fra den grønlandske Polarregion.* Det er to hundrede store Sider med Vers, skrevne deroppe midt under den dristige Farts Anstrengelser og Angster.

Det synes besynderligt, men er dog ganske naturligt og let begribeligt, at en stor Del af disse Digte ikke drejer sig saa meget om de grønlandske Omgivelser som om Digterens Hjemland og Hjem, om de Mennesker og Steder, der er ham kærest og som han under sit farefulde Liv ikke er sikker paa nogen-

sinde at gense. Aldrig har de været ham saa hjertenære. I Afstanden fremtræder alt dette Fjerne stærkt dragende, og hele den Ensommes Følelsesliv overfor det undergaar et Højtryk. De samme Væsner blandt hans Kære, hvem han under Hjemmets Dagligliv saa komme og gaa med Sindsro, hvem han kunde vise Ligegyldighed og fra hvem han kunde længes bort, alle disse aabenbarer sig nu paa den lange Frastand som hans Livs dyre Klenodier, de eneste Væsner, paa hvem det for ham kommer an. Medens han kun en sjælden Gang i yderste Nød og Trængsel tænker paa Muligheden af, at dette kunde blive hans Undergang, saa han voldsomt og pludseligt blev revet bort fra det Liv, han elsker saa varmt og har saa god Brug for, vender atter og atter som en nagende Pine Frygten tilbage for, at Posten fra Danmark, den bittert og længe savnede, naar den endelig kommer, skal bringe ham Efterretningen om en af de Uundværliges Død.

Helt igennem bæres Digtsamlingen af dette spændte, kraftøgede Følelsesliv, usædvanligt i dansk Lyrik, fordi faa af vore Digtere blot tilnærmelsesvis har særstillet sig selv i en saadan Ensomhed og Fjernhed fra Nære og Kære, fra Fædreland og Kultur.

De to Digte *Mor* og *Far* er fortræffelige Eksempler paa Vers, der er gennemglødede af en Ømhed, som er bleven hedet til Kog under den Afsondring, der samtidigt har skærpet Erindringsevnen og ladet alle Billeder fra Barndomsaarene fremtræde klart, baarne af Følelsen. Der findes en meget værdifuld Skildring af en Køretur med Faderen over den jyske Hede foretaget ved Nattetid for ved Daggry at paagribe en Faaretyv, om hvis Uskyld Drengen med sit Barnesind ikke tvivler. Overmaade smukt er Digtet om Moderens Grav, skrevet i et selvopfundet Versemaal.

Ikke mindre fortræffeligt er Digtet om Kjøbenhavn, *Den store By*, paa en Gang malende og stemningsfuldt med sin varme Klangfarve og sine ny Rim. Det begynder:

De gamle Bolværksgader
om livlige Kanaler,
Børstaarnets Dragehaler,
Slotspladsens Lygterader;
bag Kirke-Gravkapellet
det skumle Christiansborg!
— Her var det, at Farvellet
greb mig som en Sorg.

Medens nu saaledes Opholdet i den øde Egn udenfor Civilisationen har sat Digterens Følelse i stærk og frugtbar Uro, har det ikke virket ligesaa gunstigt paa hans Indbildningskraft. Højst besynderligt er det, at hvor Mylius-Erichsen i denne Samling ikke skriver under Indtrykket af stærke Følelser eller ny Syner, dèr lader Fantasien ham undertiden ganske i Stikken og hans Vers bliver ikke andet end rimet Prosa.

Et slaaende Eksempel er Digtet *Klassicisme*. Det er meget naturligt, at en Mand, som oppe i Polaregnenes ubetraadte Natur har Brug for Vilje, Modstandskraft, praktiske Evner og Færdigheder af de forskelligste Arter, ogsaa for Kundskab til Eskimoernes Sprog, med Vemod tænker paa al den Tid, han uden synderligt Udbytte som Barn har anvendt paa Kendskab til Latinen og Græsken; men kun i Grønlands Isverden har han kunnet tro, dette var et Æmne, som lod sig behandle i Versets Form. Hans Digt er da ogsaa ganske formet som en Avisartikel, begynder med Indrømmelsen af, at Oldtidssprogene beholder deres Værd for Filologer, men hævder, at Evnen til at tale de levende Sprog, er det, hvorpaa det kommer an. Derpaa følger en videre Udredning af Spørgsmaalet i saa farveløse Vendinger som: «Paa Ære! Jeg vil tage mit Standpunkts Konsekvenser».

Kun i tredive Graders Kulde sætter man Sligt paa Vers. Det Liv og Sving i Indbildningskraften, som bringer den til at give sig Udslag i syngende Lyd, maa medføre en Smeltning og Nystøbning af gængse Billeder og Udtryk. Stemningen her har været altfor svag, naar den paa afgørende Steder glipper saadan, at Digteren «tager sit Standpunkts Konsekvenser». Nu og da er ogsaa den ydre Form gaaet i Stykker for ham, saa der forekommer Linjer, der falder ganske ud af Rytmen, som denne skrækkelige i Digtet om Kammeratskabet «Vore Karakterers sande Form for Personlighed». Ingen vil kunne sige, hvad Versemaal dette skal forestille. Men maaske er Sligt en simpel Følge af, at Bogen er skrevet saa langt borte fra Trykkestedet; dens Digter har jo ikke kunnet gennemse en Linje Korrektur.

Jeg udtalte i 1891 en Beklagelse af, at Grønlands Natur ikke var skildret i vor Digtning. Nu er det Ønske, jeg nærede, opfyldt. Mylius-Erichsen har følt den Trang til Vovespil, til dristige Oplevelser og halsbrækkende Eventyr, som er saa sjælden hos Danske:

Ud — ja ud i Verdens Blæst,
ud, før mine Blade visner.
— Og nu er jeg Polens Gæst,
Vintren strenges, Kulden isner,
Bjørnen om min Hule lusker,
Stormen vildt i Fjældet rusker —
og jeg husker, o, jeg husker
Storme, som mit Hjerte hærged,
og som slog mit Mod med Pest.
— Ishavsstormen den er bedst;
har jeg bare Livet bjærget,
bliver Livet mig en Fest.

Han skildrer, hvorledes hans Livssyn forandrer sig, hvorledes han, som var blød og følsom, lærer, at hvad Livet kræver, det er «viljehaarde Hænder», som kender deres egen Kraft. Og efterhaanden lærer vi alle Ejendommeligheder ved Grønlands Natur og alle Sider af grønlandsk Liv at kende. Vi ser ham f. Eks. ligge uvejrsbrudt, vejrfast. (Hundene hyler af Sult — nu æder de deres Skagler — Himlen er ubarmhjertig — det regner, sner og hagler.) Vi ser Kajaken glide hjem over Havet, hurtigt, som blev den trukket af en Hval. (Se, Midnatssolen daler — rødt flammer Bræerne i Nord — og langt ud i den blanke Fjord — genspejles Solen gylden stor — og Isens blaa Portaler.) Han farer ikke ene ud paa Fuglejagt og Æggefangst. (Jeg faar en flot Eskorte — af pragtfuldt skidne Eskimoer — der stolt de smaa Kajakker ror — og brummer sære Aandekor — med Genlyd fjernest borte.) Han længes bittert og smerteligt efter Musik; Eskimoerne forstaar sig ikke paa den. (Deres Hedningehjerner har ikke Rum — for Lykke og Lidelse, sat i Musik — blot Troldmandens monotone Brum — og Tarmskindstrommens sære Rytmik.) Han savner de danske Kvinder deroppe blandt de stakkels Grønlænderinder, der er «Hundyr, Byttekvæg, Manddyrets Trælle», og han forherliger sine Landsmandinder i smukke Vers.

Med elskværdigt Lune maler han sin Fjældhule med Tarmskindsruden, hvorigennem den gule Septembersol varmende skinner, (det eneste Hus, han har set, uden Prioritet). Der er solskinsstille, højtidsstille derinde; Naturtilbederen i ham føler sig fredlyst.

Han har Gaven til med faa Ord i et kort Anslag at gengive det grønlandske Landskabs skiftende Aasyn paa Aarets forskellige Tider. Han har korte, fine Vers for korte, flygtige Stemninger i

Naturen. F. Eks.: Den første dryssende Sne — over de nøgne Fjælde — og Frostens klingre Bjælde. Eller dette: Borte er Narhvaltrækket — ikke en Fugl under Land — bare det svulmende Vand.

Og han grubler over Landets fjerne Fortid og uvisse Fremtid:

Fantastisk dødningehvide
spejler sig fjerne Strande
dybt i de dunkle Vande.

En Gang i Tidernes Gry
boblede disse Kyster
af Moderjordens Bryster.

Stivnet alle Tinderne,
gløder som Okker og Mønje
op gennem Bræens Brynje.

Om Milliarder af Aar,
vil da mon Isbræen smelte,
Søjlerne sprænges og vælte?

Vil da den signede Jord
syde igen, før den daaner
hen mellem livløse Maaner?

I et Digt som dette svarer Versemaalet paa det nøjeste til Naturens stille Storhed og de Perspektiver, Digterens Fjernsyn meddeler Skuet. Udmærket melodisk er Strofen i et Digt som *Ene tilsøs*, der gengiver en Oktoberdag i Kajak paa Ishavet, før dette stivner. Man hører gennem den Bugtens Bølgetakt, og langt borte Snøften af en fra Dybet opdukkende Hval; man ser den enlige Maage lette og føler den fulgt i Flugten af Menneskehjertets Længsel mod Syd.

Som Mylius-Erichsen i et Digt har skildret sin Glæde ved nogle fattige Blomster, han en Dag i Eftersommeren har fundet, en Valmue, en Liljekonval og en blaa, hvis Navn han ikke kender, saaledes skildrer han i et andet, ypperligt Digt, *Vinteren* kaldet, den rene Kuldes Poesi:

Se, det hvide Ishav spejler
dybt de gyldne Aftenskyer.
Ingen Lyd og ingen Sejler,
intet Bud fra fjerne Byer.

Indelukket
Længselssukket
stiger mod det kolde Fjæld,
der paa Himlens Rand har trukket
en henaandet bleg Pastel.

Dog, denne Bog er ikke Naturbeskrivelse, men Lyrik, og deri ligger, at Alt er ført tilbage til den Talende selv; Alt spejler sig paa hans Nethinde, Alt foregaar i hans Sind. Og han grubler atter og atter over sit Væsens Runer, stræber snart at raade dem, attraar snart at lade dem henstaa ulæste. Undertiden naaer han i sin Selvskildring til Fyndsprog:

En venneløs gaar jeg i Fjendekrig,
og fjenderig møder jeg Vennesvig.

Varmhjertet og tapper, med det Overskud af Livsmod og Kampmod, som man kalder Heroisme, helbefaren og prøvet i Modgang, blød i sine Selvanklager, ung i sin Begejstring, skarp i sine Domme, menneskeligt og digterisk bevæget, om end stundom fortabt i Rimeri af, hvad bedre kunde siges paa Prosa — saadan er Digteren af *Isblink* beskaffen, og man læser her i hans Sind, som i en aaben Bog.

Han har udstaaet Savn, som blødagtigere Mennesker skræmmes tilbage af; men samtidigt har hver Fiber og Nerve i hans Legem, hver Evne i hans Aand undergaaet en Udvikling. Han har indvundet en dybere Samfølelse med Naturen i dens Storhed og Stilhed under Ensomheden deroppe, og han har vundet stærkere Kærlighed til Livet under Polarlandets Sommersol og i dets Vintermulm.

GUSTAV WIED

(1905)

I Fortalen til *Gildet paa Solhaug* taler Henrik Ibsen om Kristiania-Kritiken for halvhundred Aar siden og om en Ejendommelighed hos den, hvis Udspring han længe ikke kunde blive klog paa: «Vore Kritikere plejede, hver Gang en begyndende Forfatter udgav en Bog eller fik et lille Teaterstykke opført, at geraade i en ustyrlig Vrede og at gebærde sig som om der gennem Bogens Udgivelse eller Stykkets Opførelse var tilføjet dem selv og de Aviser, hvori de skrev, en blodig Fornærmelse».

Noget af denne Gnavenhed og Arrigskab synes efter et halvt Aarhundredes Forløb at have forplanlet sig fra Kristiania til Kjøbenhavn, og ikke overfor begyndende Forfattere alene. Det er paafaldende, som Uviljen overfor de ny Frembringelser er i Stigen hos Kritiken, og særligt overfor de Bøger, som anslaar en lystig eller overgiven Tone. Man skærer Ansigter af dem, som havde man smagt paa noget Surt eller Bedsk. Ja, der gives kjøbenhavnske Kritikere, i hvis Ansigtstræk denne Fornemmelse af at smage paa noget Surt har givet sig blivende Udtryk; de er lutter Bravhed, lutter Kærlighed til det Gode og Skønne; de har gennemgaaet et Martyrium ved som en Art højere Smørsmagere at maatte tage saa meget mislykket Smør i deres Mund, og nu ser de selv saa beske og harske ud som de Varer, de har vraget.

Naar Carl Ewald udgiver en af sine humoristiske Smaabøger, lægger Ansigterne sig næsten uvilkaarligt i de strengeste Folder. Det er hans Skæbne, ret ofte at falde i Unaade, og er han falden, saa lader man ham ligge. Det er da glemt, at han som *James Singleton* har anslaaet en lystig, selvironisk Tone, der ganske er hans egen, og under hvilken han har sagt Ubehageligheder til højre og venstre paa den fornøjeligste Maade. Og skriver han en overgiven Bog om en Gris, saa afvises den med en Alvor, der var en bedre Sag værdig. Man kan med Rette hævde, at den Art Bøger ikke er skrevne for Efterverdenen, at de kun indeholder en skemtsom Blanding af Literatur og Journalistik, nu og da rammer ved Siden af; men de morer ikke desmindre ved kaade Indfald, der har satirisk Næb og Klo. Og de staar i

ethvert Tilfælde endog blot som Journalistik ikke lidet over de gængse Avis- og Tidsskriftsartikler, der ikke optræder med færre Krav til Læserens Opmærksomhed, og som paaskønnes, blot fordi der i dem ikke er et Smil.

Fra Ewald til Wied kunde Springet synes langt, siden den sidste er meget langt fra at vise den første Retfærdighed. Men deres Lod har i den senere Tid været ens. Man jubler og sørger rundtomkring over, at «de har kulmineret». En dansk Forfatters Liv har nemlig i Reglen to Stadier. Paa det første stræber han at vinde sig et Navn. Under dette ligger Alverden paa Lur efter Fejlgreb og Smagløsheder hos ham; han sammenlignes med de afdøde Store og maa høre, at han aldrig i Verden kan naa dem. Paa det andet Stadium erfarer han derimod med Forbavselse, at han længst *har* naaet dem, men desværre nu er sunket fra den Højde, han indtog, allerede i lang Tid har været paa Retur og med hver ny Bog synker dybere og dybere. En særlig Nationalsport er da Spejderiet efter Tidspunktet, da Kulminationen tør haabes at være naaet, og Tildelingen af de begejstrede Stød, der med forenede Kræfter gives til den formentlig heldende Vogn!

Den Modtagelse, som Gustav Wieds *Dansemus* har faaet, er i den Henseende lærerig. Ikke det ringeste Forsøg paa at se Bogen fra dens Forfatters Synspunkt. Lutter Næser, der nyser, som havde de snuset Peber; nyser af sædelig Harme og krænket Skønhedssans. Og der var dog dem, som havde troet, at den danske Nation en Gang for alle tillod denne ene Mand som dens vittige Hofnar et vist Frisprog, og at man vilde betænke sig paa at give ogsaa ham Mundkurven paa for at opnaa Artighed over det Hele.

Gustav Wieds Forfatterbane har ikke været den lige Vej. Saa underligt det lyder, han optraadte i 1889 som Tragiker med Sørgespillet *En Hjemkomst,* der vel var forfejlet, fordi en virkeligt Sindssyg er umulig som Hovedperson, men hvori der utvivlsomt var Evner. Kun vilde det endog for den bedste Kritiker været ugørligt at forudsige, i hvad Temperatur disse Evner maatte udvikles for at bære Frugt. At deres egentlige Klima var den satiriske Overgivenhed, anede Wied end ikke selv.

I de to Samlinger af Smaafortællinger *Silhuetter* og *Barnlige Sjæle* nedlagde han sine Iagttagelser, der holdt sig ved Jorden, mest var skemtsomme, dog ogsaa alvorlige, og som gik ud paa Skildring af, hvad man kalder det altfor Menneskelige, særlig

maaske Kønslivets Brutaliteter og Latterligheder. Men der var rørende Ting og grelt sørgelige Optrin imellem.

Lystspillet *Erotik* tog udelukkende Sigte paa de latterlige Forhold, hvori Svagheden for Kønnet bringer komiske Mandfolk (de gerrige som de drøje og de snedige) og komiske Fruentimmer (de magre som de fede og de flove). Her afslørede Wied sig for første Gang som Satyr, og allerede overfor dette lille kaade og lidet dybtgaaende Stykke havde det danske Publikum kunnet sige med Spidsborgerne i Heibergs Digtning: Jeg føler mod min Ende — Bukkefoden spænde.

Det var dog først med de *Fire Satyrspil* (1897) at Wied slog afgørende igennem. Den Bog er en af de store Bøger i vor Literatur, en af de vittigste; den er overstadig som sjældent en Bog, der vil tages alvorligt, og paa samme Tid udført paa Grundlag af den omhyggeligste Iagttagelse. Den er overgiven indtil Vildskab, og dog saa behersket, at den ikke rummer en Overdrivelse. Hvad der et Øjeblik kan tage sig ud som Overdrivelse, er her ikke dette, men det Mesterskab, der er saa sikket, at det leger med Stoffet.

Fra da af var Gustav Wied nogle Aar Publikums Yndling. Han fortsatte i samme Retning med adskillige morsomme Bøger som *Det svage Køn*, hvori der vel er en enkelt mislykket Figur, den tysktalende Fru Sara med sin umulige Mundart, men hvori Mimi og Ane-Marie er Perler. Og under Wieds nu følgende Produktion fik han Mod til at vise sin Flersidighed, idet han tog sin første Ungdoms Hang til det Tragiske op igen og med *Den gamle Pavillon* (1902) leverede et moderne Sørgespil, dristigt og troværdigt, saa vel anlagt og saa godt afmaalt, at det med Held kunde opføres paa det kongelige Teater.

Med *Dansemus* har han paany forsøgt at udvide sit Felt. I dette Satyrspil optræder ikke mindre end en halvhundrede Personer, og til Wieds Ære maa det siges, at de saa at sige uden Undtagelse staar levende og klare for Læserens Øjne. Det betyder noget dette, og er ganske nyt hos ham.

Grundsynspunktet er det samme som overalt i Wieds komiske Frembringelser: Forholdet mellem Kønnene opfattet som en uudtømmelig Grube af Latterlighed. Dette Synspunkt er originalt og frugtbart, Wied er ene om det i vor Literatur, maaske i flere Literaturer; man lade ham da faa sin Krig frem, følge roligt, hvad han har at sige, og fremfor alt, man gøre ikke hvad

man formaar, for at bringe ham ud af godt Lune! Ingen, der har læst hans Bog, kan overse, at dette Bind er en Begyndelse, hvortil Slutningen endnu ikke foreligger. Det var dog altfor dumt, om man nu fik ham til at kaste Pennen og ikke gøre Bogen færdig.

Da Wied i sin Tid forenede de efterhaanden skrevne Smaastykker: Adel, Gejstlighed, Borger og Bonde til en Art Hele, foresvævede der ham øjensynlig noget, som han her har forsøgt at virkeliggøre, nemlig en Skildring af vort Samfundslivs Latterlighed gennem alle Samfundsklasser. I dette Øjemed har han søgt Tilknytning til en gammel halvglemt, politisk Retssag, der i sit Anlæg som i sin Udvikling var rent ud aristofanisk i sin Komik, og som end ikke manglede det aristofaniske Moment, at det hele drejede sig om en Fejltagelse. Han har benyttet nogle Træk af denne offenlig behandlede Proces uden ringeste Glimt af politisk, endsige privat Uvilje mod nogen Enkeltmand, alene betænkt paa at udhamre noget af det rige komiske Malm, som laa ubrugt hen, til Ramme om et Spejlbillede af det danske Samfund. Det vil man nu formene ham, idet man ærbart vender Ryg til «Skandalen». Men at Wied ikke har spekuleret i Skandal, kan vel Hvermand se. Allerede da han i sin Tid skrev Mesterværket *En Mindefest*, mumledes der om, at han var gaaet levende Modeller for nær. Siden gik Modellerne ganske i Glemme over de fortræffelige Sceners Lystighed. Nu er det galt igen med Modellerne. Men naar andre atter og atter maa staa Model i danske, som norske og svenske Bøger, tidt i ret nærgaaende og ondskabsfuldt forvrængede Skildringer, saa er der Ingen, som klager eller raaber paa Skandal, hvorfor da være saa ømskindet overfor en Fremstilling, der er kemisk ren for Ondskab og som alene fremdrager Latterstof, lidt af det rigelige Latterstof, hvoraf vort offentlige Liv er ved at sprænges og som man ikke desmindre er saa bange for at røre ved som var det Dynamit!

Jeg for min Del har en god Del Indvendinger mod Gustav Wieds *Dansemus*. Han har her desværre mere end en Gang ødelagt en morsom Effekt ved altfor overstadig Overdrivelse, og de mange i og for sig skarpt tegnede og dygtigt henstillede Personer og Optrin kommer altfor sjældent hinanden ved. Bogen er nu og da løs, hvor den burde være fast sammenarbejdet. Men blot saadan noget som Familien Halling med alle dens Medlemmer, med Ven og Tjenestepige og Børn og Svigerfar og Fru Beck er

anskuelig og gennemført i hver en Linje, og denne Gruppe er en af Bogens mange.

Det er i Læseverdenens egen Interesse, at dens Digtere ikke taber Humøret.

HANNES HAFSTEIN

(14. Nov. 1903)

Naar Hannes Hafstein idag rejser tilbage til Isafjord, er det som nyudnævnt Minister for Island. Undtagelsesvis: den rette Mand paa den rette Plads. For første Gang er en Islænding Islands Minister. Endelig er det opnaaet, som paa den fjerne, store Ø har været attraaet i halvhundred Aar. Der er da al Anledning til at ønske Island til Lykke og Danmark til Lykke.

Hannes Hafstein er født 1861. Hans Fader var Amtmand paa Island. 1880 kom han ned til Kjøbenhavn for her at studere og blev her seks Aar. Siden har han kun været i Danmark paa Besøg. Men Ingen, der kom i Berøring med ham, da han endnu var Yngling, har i Mellemtiden glemt ham. Han var smuk og statelig, forbeholden og velopdragen, en ung Mand med skarp Forstand og varme Følelser. Der gik allerede da Ry af de Vers, han skrev. En af hans nære Venner var den unge Mediciner, Bertel Thorleifsson, der vandt alle Hjerter, men nogle Aar derefter tog sig af Dage i Mismod. Nogen Tid havde Hafstein sin unge, dejlige Søster hos sig, der som Følge af sit Ophold i Kjøbenhavn blev reven bort af Brystsyge. Han var den Gang en af Førerne for det unge, literære Island. Da han udgav sine Digte, blev han snart betragtet som den ypperste Kraft blandt Islands sidste Kuld af lyriske Digtere.

Han havde studeret Jus og blev først i nogle Aar Sekretær hos Landshøvdingen i Reykjavik, senere indtil nu Byfoged i Isafjord paa Nordkysten. Han lagde Poesien paa Hylden og passede sin Administration. Som Byfoged blev han meget omtalt for nogle Aar siden, da han gik ud med en lille Baad for at anholde en engelsk Trawler under svensk Kaptejn, og denne saa brutalt satte

sig til Modværge, at han væltede Baaden, hvorved to Mand af Hafsteins Følge kom af Dage og han selv blev stedt i Livsfare.

Som ivrig Politiker søgte og erholdt han Valg til Altinget og kæmpede der for Opnaaelsen af den nu vedtagne Forfatning. Han blev vel én Gang ikke genvalgt, men fortsatte sin politiske Agitation og var for to Aar siden i Danmark med en Adresse fra sine politiske Meningsfæller, der henvendte sig til Venstreministeriet med Anmodning om, at Islands indfødte Minister skulde opholde sig i Reykjavik og mundtligt forhandle med Altinget. Som Overbringer af Adressen lærte Hafstein alle Ministrene at kende; særligt Hørup gav ham da mange gode Raad og nyttige Vink. At han maa have gjort det gunstigste Indtryk, er godtgjort ved, at Valget til Islands første Minister er faldet paa ham.

Det hænder sjældent, at hvad der længe er kæmpet for af en Befolkning, opnaas ad fredelig Vej og fuldtud. Det er for Islands Vedkommende i vore Dage sket. Men Kronen er sat paa Værket, idet en Mand med Hannes Hafsteins gode Forstand, Fædrelandssind og politiske Takt er sat paa den fremskudte Post som den første Islænding, der gjordes til Minister. Han er yndet overalt paa Island som Digter; han har som Politiker det store Flertal paa Øen for sig, og han vil forhaabentlig kunne bevare et Flertal i Altinget. Har der tidligere været Misstemning mod Danmark paa Island, saa er nu ikke blot al fornuftig Grund til saadan Misstemning forsvunden, men en Mand er sat i Spidsen for Øens Styre, i hvis Sind der bor den varmeste Kærlighed til Danmark og de Danske.

ISLÆNDINGER

(1900)

I en Tale, der vidnede om største Velvilje og Hengivenhed for Danmark, udtalte Professor Finnur Jonsson nylig, at som Forholdet mellem Island og Moderlandet i vore Dage var, kunde der vel komme Kultur af mangefold Art fra Danmark til Island,

men ikke omvendt. Dertil var Island for svagt befolket og for langt tilbage.

Denne Udtalelse er meget for beskeden. Man maa paa dette Omraade som paa flere andre vogte sig for Rationalisme. Det er ingenlunde blot til Islands Oldtidsliteratur, at Danmark staar i Gæld. Ogsaa i nyere Tider er der kommet aandelige Værdier af Rang fra Island til Danmark, og der vil i Fremtiden kunne komme langt flere. Eller har man glemt, at Danmarks berømteste Mand paa fædrene Side var Islænder? Han har ganske vist ikke sit Udspring i islandsk Kultur, kun i islandsk Blod; hans Storhed afhænger af den tilsyneladende Tilfældighed, at hans Fader Gotskalk Thorvaldsen af sin Fader blev sendt til Kjøbenhavn, saa han fødtes der og saaledes fik en Opdragelse, der bevirkede, at han kom til Rom. Men Bertel Thorvaldsen er ikke desmindre fra Island sivet ind i den danske Kultur og har faaet en Betydning for den som faa.

Eller for at tage et mindre stort Eksempel og fra vore Dage: Niels Finsen, der har grundlagt Lysinstitutet, er født paa Færøerne af en islandsk Slægt og opdraget paa Island.

Der kan altsaa meget vel ogsaa nutildags komme Kultur til Danmark fra Island, og den behøver slet ikke altid at komme ad den literære Vej.

Det ligger i Sagens Natur, at den nyislandske Literatur, der bæres af en saa faatallig Folkestamme og ikke er stort mere end et Aarhundrede gammel, har staaet under Paavirkning af sydligere nordisk Aandsliv (iøvrigt af norsk mere end af dansk), uden endnu at kunne udøve nogen som helst Paavirkning. Men Folkenes Liv strækker sig jo over Aartusinder, og alt som Island materielt naaer frem og betrygges (hvad jo, hvor langsomt det end gaar, maa indtræde), vil det ogsaa aandeligt gøre saadanne Fremskridt, at en Vekselvirkning mellem Frembringerne der og i det øvrige Norden meget let lader sig tænke, ja bliver uundgaaelig.

Selskabet for germansk Filologi har udgivet en Bog, der giver et tiltalende Billede af Islands Poesi i vore Dage, nemlig Einar Hjörleifssons *To Fortællinger fra Island*, oversatte og forsynede med en en velskreven og lærerig Indledning af H. Wiehe, der tidligere har oversat Gestur Pálsson.

Einar Hjörleifsson er nu en 41aarig Mand. Han optraadte i Forening med Hannes Hafstein, Gestur Pálsson og Bertel Thor-

leifsson i Aaret 1882 i Heftet *Verdandi*, som de unge Mænd udgav i Kjøbenhavn. Hjörleifsson, der 1881 var kommet herned som Student, og nogle Aar senere studerede Statsøkonomi ved Universitetet, udvandrede derefter til Manitoba i Kanada, hvorhen Misfornøjelsen med det danske Styre efterhaanden har drevet en 20,000 Islændere, altsaa mellem en tredje og en fjerde Del af Øens hele Befolkning. I Hovedstaden Winnipeg udgav han et Blad, indtil han 1895 vendte tilbage til Island, hvor han lever i Reykjavik som Journalist.

Hans første Fortælling *Op og ned* fra 1882 er kun lovende; det er et Rids, omtrent som en af Kiellands Novelletter fra den Tid, men ringere. Den giver os et Indblik i en ung, begavet Islændings bevægede Sjæleliv. Gunløg fra Hvam er fra først af ildfuld, højtstræbende, aandelig frigjort; han forelsker sig heftigt i en ung, smuk Pige, Sigurbjørg fra Hol, der i alle Maader synes ham værdig. De træffes i Reykjavik, og medens de der næsten daglig ses, synes Sigurbjørg at glemme sin Forlovede, til hvem hun har bundet sig, før hun saa Gunløg. Dog, da den forrige Kæreste kommer for at hente hende tilbage til Hjemmet og Brylluppet, følger hun ham — som det synes — af Sky for den med et Brud følgende Skandale. Dette er nemlig ganske uudført. Men denne Begivenhed fremkalder en Omvæltning i Gunløgs indre og ydre Tilvær. Han forfalder, sløves og ender med at lade sig præstevie for at forkynde en Lære, han stadig (og endda kort i Forvejen) har erklæret ikke at tro paa.

Historien er hverken ny eller synderlig godt fortalt; kun den islandske Lokalfarve giver den Interesse.

Til Gengæld er den anden lille Novelle *Forhaabninger* (fra 1890) en Perle. Det er ikke to Ark, men paa dette snevre Rum er to Menneskevæsner og Menneskeskæbner helt udfoldede for os, og Formen er udadlelig, Skildringen en Mesters. Det Hele er i Grunden blot en eneste Situation, men en uforglemmelig; en ung, islandsk Bondeguts Ankomst til Winnipeg i Kanada, hvorhen han er rejst for at træffe sin Forlovede Helga, der er udvandret forud for ham. Men saa ufuldkommen Fortællemaaden var i den første Fortælling, saa klassisk er den her; ikke et Ord for meget og ikke et, som ikke rammer. Olav har, brav og forstandig, men ubehændig og klodset som han er, hele sit Liv igennem elsket den kønne og kokette Helga. Hun staar ikke over ham i Stand eller i Formue; men hun kan vinde ham om

en Finger, og hun har ham saare tidt til Bedste, naar hun koketterer med andre, haaner ham endog ret dygtigt; men giver ham nu og da i Ensomhed Oprejsning ved Kærtegn. De lægger Planer om at udvandre til Amerika sammen for dèr at tjene saa meget, at de kan gifte sig; dog Helga overtaler efterhaanden den forelskede Olav til at overlade hende alene alle hans Sparepenge, der ikke strækker til for to, saa hun kan tage derover før ham og han saa siden følge efter.

To Aar senere foretager han med andre islandske Udvandrere Jernbanerejsen til Winnipeg. Ankomsten dèr skildres, hvordan de strømmer ud af Vognene, alvorlige, udtrættede, fremmede af Udseende, ikke som Folk fra en anden Verdensdel, men fra en anden Klode. Mandfolkene i den stegende Sommerhede med Uldtørklæder og skrækkeligt siddende Vadmelsdragter, Kvinderne endnu underligere at se til, nogle med store Ridehatte med lange Slør ned ad Ryggen, andre med Kvasthuer ned ad den ene Kind eller ned ad Nakken, andre igen barhovede, uredte, i stramme, islandske Trøjer eller i vide, farvede Nattrøjer og om Lænderne tunge, kluntede Skørter. De modtages af godmodigt smilende Landsmænd, der længst er stedvante, engelsk talende, velklædte, velhavende, frigjorte fra Hjemmets Tryk i det ny Land og det milde Klima. Og Olav øjner i Sværmen en Pige, der ligner Helga svagt, men dog umuligt kan være hende. Thi hun er langt blegere og finere og smukkere, klædt i hvid Kjole og hvid Hat med røde Fjer, og hun taler hele Tiden Engelsk med sine Omgivelser. Hun har søgt at undgaa ham, saasnart hun har genkendt ham. Men nu genkender han ogsaa hende, iler efter hende, indhenter hende med Møje:

Saa gik han en Tid lang ved Siden af hende, og begge tav de bomstille. De stod unegtelig daarligt til hinanden, som de gik der henad Fortovet. Han lang, krumrygget og kroget, med en skrækkelig Holdning; en islandsk Vadmelskasket paa Hovedet, Uldhalstørklæde om Halsen, Vadmelstrøjen og de snitløse Vadmelsbukser og islandske Lædersko paa Fødderne. Hun lille, tætbygget, pyntelig, klædt i hvide Sommerklæder efter de sidste Modeblade, med den snehvide, langfrynsede Solskærm over Hovedet.

Efter et kort Ordskifte lader hun ham vide, at han i hendes Øjne er en modbydelig Tølper. Saaledes falder det Gensyn ud, hvorom hans Liv har drejet sig, og han kaster sig ned paa Sletten, ud i hvilken han i sin Fortvivlelse er vandret, og græder som et Barn.

Dette er saa godt gjort, som Sligt overhovedet kan gøres.

Og da jeg nu er ved islandsk Literatur, vil jeg gribe Lejligheden til at tale om et paa Dansk endnu utrykt Skuespil, der ligger for mig. Det er Indridi Einarssons historiske Skuespil *Sværd og Krumstav*, oversat af Henrik Ussing. Forfatteren, der er 49 Aar gammel og af Livsstilling Landrevisor i Reykjavik, har allerede tidligere skrevet fire Dramaer, af hvilke det første fra 1871 har oplevet ikke mindre end firsindstyve, det andet fra 1873 vel en Snes Opførelser paa Island.

Titlen *Sværd og Krumstav* er forsaavidt vildledende, som Stykket kun rent udvortes kan siges at dreje sig om en Kamp mellem Høvdingekasten og Kirken paa Island. Dets egenlige Indhold er en Blodhævnssaga i gammel-islandsk Stil; Æmnet er historisk og Handlingen foregaar i 1244. Man kan ikke noksom rose Diktionens, Personernes og Handlingens Ægthed. Det lader sig ikke negte, at naar moderne Islændinger som Matthias Jochumsson eller Indridi Einarsson tager sig for at dramatisere Sagaer og Sagaskikkelser, saa sker det ud fra et Kendskab til dem og en Samhu med dem, som man ikke har i Danmark, ja end ikke i Norge. Aldrig et Træk eller et Ord, der skurrer som moderne eller fremmed, og denne strenge Ægthed virker velgørende. Hos Matthias Jochumsson skorter det desuden aldrig paa digterisk Sving.

Mangelen hos Einarsson er den altfor strenge Saglighed. Der er ikke en Vending i hans hele Skuespil, som tyder paa, at det er undfanget og udført ifjor eller iforfjor; det henvender sig i ingen Henseende til de Mennesker, der lever nu, søger ikke at gribe og bevæge os ved nogen Grundtanke, der er os kær eller ægger os. Figurerne staar der, som huggede ud i Granit, og Skuespillet virker ganske paa os som en Saga, et Minde om Tider, Personer, Føle- og Handlemaader, som svandt og som ikke vedkommer os i anden Forstand end den, hvori alt Menneskeligt kan siges at vedkomme os. Hverken *Kongsæmnerne* af norske Stykker eller *Asgerd* af danske holder sig, trods det omhyggelige Studium, hvorpaa de er opførte, paa denne haandfaste Maade til Sagen. Det islandske Stof foreligger i dem smeltet og omstøbt, lagt til Rette for en Nutids-Tilskuer eller Læser; de er heller ikke saaledes helt igennem højtidelige som *Sværd og Krumstav*, der i Sammenligning med dem virker stivt.

Men Skikkelserne her er sikkert tegnede og er undertiden storladne, Replikbehandlingen har helt igennem Fynd, og Hand-

lingen er vel ført. Med Kunst og Finhed er især en af de kvindelige Hovedpersoner, Høvdingehustruen Fru Helga, fremført; hun har Tidens ypperste Høvding til Mand og er ham en god Hustru; men hun elsker ham ikke; hendes Hjerte tilhører en af hans Kæmper, en Mand af ringere Æt, Thoralv Bjarneson. Om denne Mand, hans Drab og Hævnen for hans Drab handler Stykket. Men Forholdet mellem ham og Husfruen røber sig for Læseren kun i den Iver, hvormed hun søger at fremme hans Vel, mens han lever, og ramme hans Avindsmænd, da han er død. Intet ømt Ord veksles imellem dem, kun værdige, bag hvilke man føler den ubegrænsede Hengivenhed fra hendes Side. I Alt, hvad der sker, er der Holdning.

En smuk og virksom Scene gaar forud for Thoralvs Drab. I Hulen, hvor hans Fjender overrumpler ham, træder før deres Komme en fredløs Mand ved Navn Jerngrim ham i Møde, og efterhaanden aabenbarer det sig, at han er Odin. Man tænke ikke paa Auden i *Hakon Jarl*; Einarsson er Mile fra Oehlenschläger; Ideen til Optrinnet har Forfatteren fundet i en Note til *Sturlungesaga*. Men det er digterisk følt og derfor virkningsfuldt.

Da Livet paa Island i hin fjerne Tid var saa lidet sammensat, er de Karakterforskelle, som træder frem, nødvendigvis simple; den mellem modige og mere fredskære Naturer, den mellem Høvdingetrods og Præstesnildhed, den mellem hensynsløs Ærgerrighed og Kærligheden, dels som indgroet Lidenskab, dels som Hustruens selvopofrende Troskab. Selv i Barneskikkelserne, der iøvrigt er fortræffeligt udførte, spejler den simple Modsætning sig, som er Tidens og Landets dybeste, den mellem den vilde og djærve Kampglæde paa den ene Side og den Syd fra kommende Tamhed paa den anden. Alt i Alt staar der et Pust af gamle Tiders Friskhed ud fra Stykket.

Det vilde være mere underholdende om dets Forfatter behandlede et moderne Æmne; thi disse historiske Skuespil kan dog, ogsaa i Island, kun være Vejen, ad hvilken man naaer til sin egen Tid.

GRØNLAND

(1903)

Hidtil har H. Rinks to Binds Værk om Grønland været Grundlaget for al solid Kundskab om Landet, og nuværende Kommandør Bluhmes livfulde Bog om hans Ophold i Grønland for netop fyrretyve Aar siden været det morsomste Skrift derom.

Men Almenheden véd lidet eller intet om det store videnskabelige Arbejde, der af danske Videnskabsmænd er nedlagt i Udforskningen af dette umaadelige Biland til Danmark, hvis kortlagte Del af Vestkysten alene har en Udstrækning, der svarer til Afstanden mellem Throndhjem og Tunis. Naturhistoriske Undersøgelser begyndtes allerede af Hans Egede og hans Søn; men det er særligt i det nittende Aarhundrede, at de har taget Opsving. Alene af den 1876 nedsatte faste Kommission er der udsendt henved fyrretyve Togter til Grønland, og Resultatet af Undersøgelserne er nedlagte i 27 Bind *Meddelelser om Grønland*, som af Fagmænd i Indland og Udland skattes højt. Ved de heri nedlagte Forskninger har Danmark tilkæmpet sig en Førerstilling med Hensyn til det videnskabelige Studium af Nordpolarlandene, og de Mænd, der under Savn og Strabadser har erhvervet sig al den her samlede Kundskab, maa regnes til dem, som i Aandens Verden har gjort deres Fædreland størst Ære.

I Oktoberheftet af *Dansk Tidsskrift* har nu en ung Videnskabsmand, Hr. *Morten P. Porsild*, gjort opmærksom paa, at denne Danmarks hidtidige Førerstilling i vore Dage er alvorligt truet, idet svenske og norske Opdagelsesrejsende har hjembragt grundigt Udbytte af deres Polarfarter, medens Englænderne i Kanada og Amerikanerne i Alaska saa systematisk har gennemført Undersøgelser, der naaer helt op til det arktiske Omraade, at man snart ikke mere behøver at tage de danske Forskninger i Grønland til Mønster. Vil Danmark ikke overfløjes, men bevare og befæste sit Ry, saa er det nødvendigt, at dansk Polarforskning udvider sit Felt og skaber nye Muligheder for det videnskabelige Arbejde deroppe.

Porsild har udviklet en Plan derfor, hvis Nytte er indlysende selv for Lægmænd, og det vilde være intet mindre end

en national Skam, om den ikke blev gennemført. Der kan da heller neppe være Tvivl om, at der kun udkræves en Appel til de Styrende og neppe en Gang Dannelsen af en kraftig offenlig Mening for at Planen skal blive til Virkelighed.

En Betingelse for, at Naturforskeren i Polarlandene kan faa det fulde Udbytte af sin Flid, er den, at han opholder sig længe paa ét Sted. Ellers har han enten ikke de Instrumenter hos sig, for hvilke han har Brug, eller han nødes til at afbryde Undersøgelserne, inden de er gennemførte.

Derfor har i den nyeste Tid fra de forskelligste Sider Kravet rejst sig paa at faa oprettet et fast Laboratorium et Sted i de arktiske Lande, en Naturforsker-Station, som de findes rundt om paa Jorden, men ikke dèr; senest har man fra svensk Side fremhævet Oprettelsen af et Laboratorium som en Nødvendighed, ønsket at Sverig her skulde gaa i Spidsen og betegnet Spitzbergen som egnet Plads.

Nu er der imidlertid Enighed om, at Grønland bedre end noget andet Polarland egner sig til at afgive Pladsen for en saadan videnskabelig Station, ligesom Anlægget her vil blive billigere end noget andet Steds. Landet er paa Forhaand bedre afsøgt end ethvert andet; der er regelret Skibsfart dertil, og der er især en opvakt indfødt Befolkning, som vil være til allerstørste Nytte og Hjælp ved Arbejdet.

Porsild har givet et Overblik over de Opgaver, som foreligger, af hvilke de vigtigste her skal antydes.

Botanisk bør Undersøgelserne gaa ud paa at faa oplyst, hvad det er, der sætter Polarlandenes Planter i Stand til at udholde de haarde Livsvilkaar, f. Eks. de store Temperatursvingninger fra over 30 Graders Varme ved Dag til Kuldegrader om Natten i et enkelt Døgn, som andre Planter bukker under for.

Af allerstørste Interesse er dernæst Studiet af Plantesamfundenes Udviklingsfølge, hvor Isen nylig har trukket sig tilbage. Som Vegetationen i Grønland nu ser ud, saaledes har den jo nemlig engang set ud i vort eget Land. Forskeren vil her kunne forfølge den danske Planteverdens Oldtidshistorie, maaske endog naa til Klarhed over Længden af et enkelt geologisk Tidsafsnit.

Anlægges Stationen paa Øen Disko's Sydkyst, det Sted, som ved sin rige Flora og ved Nærheden af Kolonien Godhavn, Nordgrønlands Knudepunkt, er anvist af Naturen selv, saa vil der

om Sommeren være let Adgang til vigtige meteorologiske Iagttagelser, da man herfra vil kunne anlægge en Observationshytte paa Højfjældet med selvregistrerende Instrumenter.

Vigtigere er det dog, herfra at fortsætte de Studier af Indlandsisen, som maa kaldes en Part af Danmarks Indsats i Verdenskulturen. Læren om en Istid illustreredes ingensinde bedre end ved Rinks Skildringer af den grønlandske Indlandsis. Istiden hersker jo endnu i Grønland. Ingensteds paa Jorden findes Gletsjere af en Udstrækning og en Bevægelseshastighed som her. Ingensteds er der Lejlighed som her til at iagttage Jordoverfladens Omformning under Indflydelse af Vejrliget. Fra Randen af en Basalt-Højslette kan den, som ser ned, forfølge med hvilken umaadelig Hurtighed de opløsende Kræfter i disse Egne virker. Porsild har givet en levende Udmaling deraf:

Vandet siver i Løbet af Dagen ned i Bjergartens talløse Sprækker; om Natten, naar Solen gaar ned eller blot naar Fjældvæggen kommer i Skygge, saa fryser Vandet og sprænger Blokkene løse, og den følgende Dag, naar Solen atter opvarmer Fjældet og smelter Vandet, brager det ene Fjældskred ned efter det andet. Paa Grund af Elvenes stejle Fald og deres Vandmængde i Foraarstiden, bliver deres sønderbrydende Evne uhyre stor, og den almindelige Udviklingsgang, hvor Bjerge nedbrydes, Toppe og Kamme dannes, Dale udhules, og det udhulede Materiale aflejres som Deltaer og Odder i Havet, denne Udvikling, som under andre Klimater eller i andre Bjergarter kræver Aartusinder, den foregaar her saa at sige mens man ser paa det.

Naturen selv har da her skabt et storladent Laboratorium, som blot skal tages i Brug af den systematiske Forskning.

Blandt Opgaver for naturvidenskabelig Undersøgelse af anden Art kan nævnes Studiet af de nordgrønlandske Planteforsteninger, som Landets Befolkning har et skarpt Blik til at finde og hvoraf allerede de til Kjøbenhavn hjembragte udviser en overordenlig Rigdom af Former. Disse Planteaftryk fra Kridt- og Tertiær-Tiden godtgør, at der paa Grønland har hersket et tropisk eller halvtropisk Klima, som langsomt kølnedes, indtil Udviklingen afbrødes af de vulkanske Udbrud, som optaarnede Basalten.

I sin Bog om Grønland udmalte Bluhme i 1865 med levende Farver, hvorledes Grønlænderne under det nedbrydende og fordærvelige evropæiske Formynderskab mere og mere mistede deres Dristighed og Evner som Fiskerfolk og Jagtfolk. Han saa ingen

Frelse uden i at give dem deres Frihed igen og lade dem vende tilbage til de Fremgangsmaader, de fra Oldtiden havde udviklet. Porsild mener, at denne Befolkning, der under evropæisk Indflydelse har sat sine gamle Færdigheder til, vil vise sig egnet til at drive Haandværk og Industri, Fiskeri i stor Stil osv. Men nu om Stunder, da der alene lægges Vægt paa Sælfangsten, og da Bestyrelsen deroppe har delt Sælfangerne i tre Værdiklasser, som efter Dygtighed faar en vis Part af Overskuddet, danner Fiskerne en fuldstændig Pariakaste, som slet ingen Andel faar deri. De Fiskebanker i Grønland, hvis Rigdom paa Hellefisk og Helleflyndere synes uudtømmelig, udnyttes under disse Omstændigheder af nordamerikanske Fiskere.

En videnskabelig Station i Grønland vilde have praktiske Side-Opgaver, deriblandt den, at undersøge Fiskebankernes Beliggenhed og Betydning, samt udfinde den rette Behandling og Bevaring af Fisken. Stationen kunde desuden lære Befolkningen at holde Husdyr, forsøge med Plantning af nøjsomme Træer osv.

Da Kryolithbruddene i Sydgrønland har vist sig som en saa lønnende Industri, vilde det efter Porsilds Mening være mærkværdigt, om ikke ogsaa Nordgrønland kunde blive Sæde for en Storindustri, da Landet har en sand Rigdom paa de to store industrielle Drivkræfter: Kul og Elektricitet, den sidste i Form af de talløse Vandfald, der vilde være en uudtømmelig Kraftkilde.

Porsild har beregnet Omkostningerne ved Oprettelsen af et Laboratorium. Stationens Anlæg vil efter hans Overslag koste 34—35,000 Kroner, den aarlige Drift 11,000. Da Danmark er saa heldigt at besidde Carlsbergfondet, lader det sig haabe, at dette vilde bekoste Anlægget; Driften vilde det vel nærmest tilkomme Universitetet at vedligeholde. Men Summerne hører jo til de overkommelige, og det maa betragtes som en Art national Æressag, at de udredes.

Bluhmes ungdommeligt velskrevne Bog om Grønland løb ud i en Paavisning af, hvor ønskeligt det vilde være, om Landet lagdes under en indsigtsfuld, energisk Guvernør med Hjertelag for Eskimoerne og fordomsfri Forstand, saa han kunde afskaffe Misbrugene og med udstrakt Magtfuldkommenhed bringe Alt paa ret Køl deroppe. Man skimtede igennem, at han ikke havde noget imod selv at være denne første Guvernør. Danmark havde

i 1865 ingen Tanke tilovers for Reformer af anden Art end de baglænds, og hverken Bluhme eller nogen anden blev nogensinde grønlandsk Guvernør.

Porsild ender sin Afhandling: «Gives blot Midlerne, saa vil der ikke mangle en Mand, der vil ofre sit ærligste Arbejde paa at anvende dem paa bedste Maade.» Som man ser, lægger han ikke Skjul paa, at han har Manden paa rede Haand. I Stedet for at dette kunde synes at stemple hans Forslag som selvkærligt, bør man sige: «Saa meget des bedre.» Hvad nyttede Planen, om man ikke havde en Mand til at iværksætte den! Her som altid i slige Tilfælde er det alene Lederen, det kommer an paa. Forslaget er saa langt fra at være egenkærligt, at det er i høj Grad nationalt.

Har man afslaaet at sælge de vestindiske Øer og er man begyndt at ophjælpe Island, saa kan man ikke samtidigt forsømme Grønland. Den videnskabelige og derigennem ogsaa den praktiske Nytte af et Laboratoriums Oprettelse deroppe er indlysende. Vore Naturforskere bør da tage sig af Planen, og det vil falde let for deres Indflydelse at faa den gennemført hos rette Vedkommende.

FANØ NORDSØ-BAD

(1896)

«Naa,» sagde den livlige Ungarer fra Buda-Pesth, der er Sjælen i det hele Badeforetagende paa Fanø, «tvivler De, efter hvad De nu har set, paa Muligheden af, at man kan gøre Fanø til et Verdensbad i Stil med Scheveningen? Se, hvor det allerede er taget til i disse Par Aar og hvorledes Antallet af Badegæster stiger og Prisen paa Grundene vokser. Den Grund, hvorpaa Huset dèr er bygget, overlod vi for tre Aar siden i Glæden over, at overhovedet Nogen vilde bygge, til Ejeren for 50 Kroner.

Samme Mand har i Aar givet 900 Kroner for et ganske lige stort Grundstykke ved Siden af. Det vil gaa hurtigt, hurtigt. Kan vi blot overvinde Embedsmændenes Modstand mod at lette Rejsen hertil, faa Myndighederne til at give Togene fra Hamborg umiddelbar Tilslutning til Esbjærg og bevæge det forenede Dampskibsselskab til at sætte et ordenligt stort Dampskib i Gang mellem Esbjærg og London, et Skib, som en velhavende Englænder vil sætte sine Ben i, saa skal vi om en Snes Aar have Egnen her bebygget med Villaer og i Sommertiden befolket med Skandinaver og Englændere og Tyskere i Tusindvis.»

«Det vil,» svarede den danske Besøgende, «meget komme an paa de Forlystelser, De kan byde. Sælhundejagten, som det ny Flyveskrift om Fanøs Tillokkelser fremhæver i første Linje, er uden Tvivl en Hovedtiltrækning. Lad hver Morgen en fyrretyve Badegæster stige i Petroleumsbaaden og sejle ud til Sælhundenes Liggeplads. Desværre er det endnu aldrig lykkedes nogen Badegæst at nedlægge en Sælhund. De Udyr vil ikke holde stille, mens der skydes. Men hav dèr et halvhundrede Sælhunde godt dresserede til, saa snart Baaden viser sig, at rejse sig paa Halen og danse en Slangedans, medens Gæsterne med ladte Bøsser tager dem paa Kornet, saa skal De se .... eller hvis det er for besværligt, saa forsøg at bevæge Prins Valdemar og Prinsesse Marie til at tage herover og hædre Stedet med deres Nærværelse. Prins Valdemar er Sømand og vil forstaa at vurdere Fanøs driftige Befolkning af Redere og Fiskere og Matroser. Og lad saa Nordbys og Sønderhos fortræffelige Brandvæsen tilbyde hendes kgl. Højhed Prinsesse Marie Ærespræsidiet for det samlede Fanø'ske Brandkorps.»

«De skal slet ikke spøge med Sligt. Alle vore Forhaabninger gaar ud paa at faa Hans Majestæt Kong Kristian til en Gang at gøre Badestedet den Ære; det er dog virkelig et i høj Grad nationalt dansk Anliggende dette, at Danmark faar, hvad det endnu aldrig har havt, et evropæisk Badested af første Rang.» — —

I gamle Dage var Sønderho Fanø's Hovedstad; siden har Nordby taget Luven fra den, og Rivaliteten og Forbitrelsen mod Nordby er stor i Sønderho. Saaledes ringeagter og hader ogsaa Caprioterne og Anacaprioterne hinanden. Paa Vejen mellem Nordby og Sønderho staar en Pæl, der adskiller Byernes Omraader. Ved den kører man ind i Fjendens Land. Aldrig gifter

en ung Mand fra den ene By sig med en Pige fra den anden. Der er intet Konnubium dem imellem. For den Fremmede tager de to stridende Stammers Kvinder sig ens ud, og de faar, naar de gifter sig, allesammen mindst otte Børn. Man kender en Fannikepige paa Nationaldragten, Tørklædet med de to opstaaende Snipper, og paa de elegante blanke, sorte Tøfler, der giver hende den raske Gang, som aldrig ses, hvor Befolkningen gaar i Træsko. Fanøkvinden smykker sig med Ravnaale og Ravbrocher og bærer ved sit Arbejde i Marken en sort Maske imod Luftens og Landets Indvirkninger. Ikke mindre end et halvhundrede Hovedklæder hører til enhver Bruds Udstyr, og disse Klæder bindes saa stramt, at mangen køn Pige har formelige Ligtorne paa Øret. Desværre gaar i vore Dage Nationaldragten mere og mere af Brug; det brogede Skørt afløses af en grim Købstadskjole og Hovedklædet af en karakterløs Damehat. Holger Drachmann, der opholder sig her, burde, som han har paatænkt, en Aften kalde Fannikerne sammen for at forklare dem, hvor meget smukkere og ejendommeligere den Dragt, de opgiver, er end den, de antager i Stedet. Men Ærgerrigheden i de unge Kvinders Bryst gaar her som allevegne ud paa Finhed. Og det Fineste er at være *Kjolepige*.

Mændene er vistnok Danmarks ypperste Sømænd og største Redere. De bygger og udruster en Mængde Skibe, som gaar i Langfart til fjerne Verdensdele. De staar ikke i synderlig Forbindelse med de andre slesvigske Øer, men i en desmere levende med Hamborg. De er ivrige for deres Øs Opkomst, og der er stukket forholdsvis store Summer fra Fanø i det Badeforetagende, som er planlagt og hvis Udførelse er begyndt. Man havde hidtil kun bygget i Syd og Nord. Først den nye Badebestyrelse har indset, at det var lige ud mod Vesterhavet, at Alt maatte grundes og bygges, i Fald det skulde lykkes at drage Fremmede hertil.

Saa har man da begyndt med at opføre det store Kurhotel, som for nogle Aar siden højtideligt og lystigt blev indviet, lidt derfra Strandhotellet, lige i Nærheden af Hotel Kongen af Danmark — det sidste i en Stil, der kun altfor levende minder om en eller anden Taarnbygning paa Nørrebro — og rundt om smaa Villaer af røde Mursten. Alle disse Bygninger, der er mer eller mindre praktisk indrettede, og af hvilke Kurhotellet, det eneste, hvorom jeg kan dømme, er rummeligt og vel betjent, staar ved

deres hele Stil i en beklagelig Strid med den omgivende Natur. De er byggede af tyske Arkitekter, som disse vilde bygge i Berlin eller udenfor Berlin, men uden noget Hensyn til Overensstemmelse med Naturen her. Kun en Bygning, som en Bremer har ladet opføre, graa af Lød, lidt fæstningsagtig, der ligner et Hus fra gammel Tid, stemmer i sit Præg med Omgivelserne og er da ogsaa den eneste, Øjet hviler paa med det Behag, som det Harmoniske indgyder.

Det vilde være en Opgave for en genial Arkitekt her at frembringe Noget, som paa én Gang var vel egnet til at modstaa Fugtighed og Storme og stod i Overensstemmelse med denne Naturs storladne, brede Skønhed og fine Farver. Det burde helst undgaas, at det tilkommende Fanø Nordsøbad kom til at ligne den lange, kedsommelige, aandløse Husrække, der udgør Ostende.

Det mærkeligste Menneske i Kurhotellet er hverken dets flinke Vært eller nogen af dets Gæster, hvor fine de end stundom kan være. Det er Hotellets Portier, som turde være den mest berejste Personlighed paa denne Ø, der dog rummer saa mange helbefarne Mænd. Den ranke Mand med den guldtressede Kasket er en forhenværende Skibskaptejn, hvis Navn for ikke mange Aar siden prangede i alle danske Aviser. Kaptejn Martini kommanderede en Kongo-Damper og siges at være den af alle Mennesker, der har befaret mest Vand i Kongostaten. Det var ham, som tilligemed en Kollega efter et mangeaarigt Ophold i Afrika foranstaltede Udstillingen af Kongo-Samlinger paa National. Det er da en Portier, som ikke blot kan de evropæiske Hovedsprog, men tre Negersprog foruden Arabisk. Skulde Tippo Tip nogen Sinde komme til Fanø, vil Hr. Martini kunne modtage ham. Han har talt mange Gange med ham før, havt ham om Bord i sit Skib i flere Uger og fik i sin Tid til Afsked som Amindelse af ham en Negerpige, et Tigerskind og en Kniv, at anvende, hvis Pigen ikke vilde lystre. Han har efter Sigende endnu et Fotografi af Pigen. For ham er Tippo Tip «Gentleman ud til Fingerspidserne», og han taler om ham med Varme. Rimeligvis var det morsommere at snakke med ham, end nu at skulle tage Hatten af for hver ankommende hamborgsk Grosserer.

Kører man fra Nordby ud til Badet, møder Øjet først smaa Villaer med rigtige Haver, hvor paa denne Aarstid Frugttræerne

staar i Blomst; men snart ophører al Trævækst, og et Klitlandskab begynder, der har stor Lighed med det, man kører igennem paa Vejen fra Frederikshavn til Skagen. Klitterne ligger der, saa langt Øjet naaer, Høj ved Høj, et Bjerglandskab af Sandhøje, som Klitgræsset og Marehalmen holder nogenlunde sammen. Imellem dem Vandpytter, der undertiden danner formelige Smaasøer, Søer, som ligger der tæt ved hverandre som de fire i Schweiz, og som, rigtignok i stærkt formindsket Maalestok, minder om dem.

Fra Klitterne naaer man ned til den brede, flade Strand, som Vesterhavet beskyller. Denne Strand er Fanøs største Tiltrækningskraft. Dobbelt saa bred som Ostendes strækker den sig ren og hvid vel ti Gange saa langt. Det er en Nydelse at gaa paa den, saa fast og velgørende for Fødderne, som den er, stenfri, kun isprængt med brogede Muslinger.

Sandet er rent, Luften er ren. Kommer man fra Kjøbenhavn, er det en sand Vellyst at indaande denne Vestenvind, der er frisk som Verdenshavet, hvorover den har strøget. Dejlig er den Linje, Kysten danner mod Havet, buet og fin til hin fjerne yderste Pynt. Og en Fest for Øjet er disse skære graa Farvetoner, med hvilket Havet glider over i Himlen derude i Synskresen. Saa klar er Luften, at alle Personer i Afstand ser langt, langt større ud, end man er vant til ellers perspektivisk at se dem. Øjner man indadtil mod Land langt borte en Mandsperson paa en Klit, saa synes han rank og lang som selve Holofernes, og de to Mennesker, som staar der yderst paa Pynten en halv Mil borte, ligner et Par Popler.

Sandets Farve, den blide, graalige, virker behageligt, ligesom dulmende paa Synet, saa længe Himlen er lidt overtrukken. Men skinner Solen, bliver dets Glans for stærk; det blænder da næsten som Sne. Første Pinsedags Eftermiddag var efter Tordenen Solen saa glødende, Sandet saa lysende og Alt saa blikstille, at man ikke udholdt at sidde ret længe i fri Luft, hvor der ikke var Skygge.

Hvad man denne ene Dag iagttog af vekslende Belysninger og Stemninger over Landskabet, var overordenligt. Først mildt Graavejr med Solblink over Havet, der i Farve og Glans lignede graat Atlask i stadig Farveskiften; siden heftig Regn samtidig med Sol, saa der ude over Klitterne mod den sorte Himmel

viste sig de to nederste Stumper af en Regnbue, medens Havet lo i tindrende Blinken under en klar, blaa Himmel.

Og ud paa Aftenen det Skønneste af alt det Skønne, det Mildeste af alt det Milde og selve Naturen forklaret til Poesi, da, efter at de lyse Nætter nu har holdt deres Indtog, de, som vandrede derude paa den brede Strand, saa Alt i en trolddomsagtig, romantisk Belysning, i Nord det stærke røde Skær, over Hovedet et Segment af den duftigt svævende, svagt lysende Maane, og oppe ved Kurhotellet Forsøgene med en ny Art Petroleumsblus, der lyste saa stærkt som en stor elektrisk Lampe. Ude paa Stranden gled Skikkelserne i Stilheden ligesom forklarede hinanden forbi. Det var en Belysning, i hvilken selv den af Naturen stedmoderligt behandlede Kvinde syntes dejlig. Det var en Aftenstemning, hvori hver Enkelts Aasyn, Holdning og Gang blev forskønnet, forædlet. Man fornam som et Pust af oversanselig Lykke uden Vemod, et Pust fra Skønhedens egen Verden, og Holger Drachmann, som stod der paa Stranden, med sit hvide Hoved dækket af en hvid Kasket, gentog halvhøjt sit gamle smukke Vers: «De lyse Nætter — ak! de lyse Nætter!»

Han hører til her, Holger Drachmann, her paa Øen, hvor han søger at genvinde sit Helbred. Han passer godt her i denne afsides Beliggenhed, i denne Naturfred og blandt disse jævne Folk. Han vilde kunne skrive en bedre Sang til Fanøs Pris end den gamle paa Fanø endnu sungne og dyrkede Vise fra *Slægtningene*:

> Fanø, o, Fanø, ak hvor er du skøn,
> Hvid er din Strand og din Bølge saa grøn,

og dog er det tvivlsomt, om selv en hundrede Gange bedre Sang kunde virke stærkere paa Fanøboernes naive Sind end denne sentimentale Lirekassemelodi og disse skikkelige Ord, der gaar lige ud ad Landevejen uden Krumspring. Der er Folk, som uden ellers at være blødsødne, faar Taarer i Øjnene ved at høre slige gamle Vaudeville-Viser.

Kun et Kvarters Dampskibsfart skiller Fanø fra det rask opblomstrende Esbjærg, der med sin nye Havn og sine Nybygninger tager sig ud som en By, der har Vilje og en Fremtid. Det Liv, som pulserer i Esbjærg, har en enkelt fremmed Mands Foretagelseslyst, Energi og gode Humør forplantet til Fanø. Esbjærg er en Arbejdsplads, Fanø et Hvilested. Det vil lokke de

Rejsende, saasnart det blot lykkes at faa Badet gjort tilgængeligt ved en hurtigere og bekvemmere Forbindelse med Omverdenen, fashionabelt ved nogle højfornemme Personers Nærværelse og tillokkende ved de dresserede Sælhundes Morgendans. Saa vilde Boganis kunne begynde et Brev derfra: Forleden, da jeg jagede Sælhunde under Fanø osv. . . . .

DANMARKS MINDER OG FREMTID

(1903)

I

For kort Tid siden har jeg hævdet, at en neppe ringere Fare end den, overdreven Selvtilfredshed medfører, ligger for et Folk i Forestillingen om at være i Nedgang, idet de Tanker, det gør sig om sin Fremtid, nødvendigvis bliver medbestemmende for selve denne Fremtid.

Til disse Ord har *Nestved Tidende* knyttet en Redaktionsartikel, der gør opmærksom paa en vis Overensstemmelse mellem denne Betragtningsmaade og den Grundtvigske og slutter sig til den, særligt fordi Grundtonen i offenlige Udtalelser i Danmark længe har været den, «at vi som Folk nationalt er i Tilbagegang, og at vor Fremtid, nationalt set, hænger i en Traad, der kan briste, hvad Dag det skal være».

Det er i Danmark altid godt at have et Rygstød i Grundtvigianismen, selv om man opnaar det en Smule tilfældigt og derfor ikke ganske kan stole paa det. Grundtvigs Genialitet er jo utvivlsom. Dog maa det fastslaas, at indenfor visse Grænser lader hine Ytringer, vi maaske for længe har lyttet til, sig ikke omtviste. Som Stat betragtet har Danmark jo desværre i Aarhundreder befundet sig i Tilbagegang, og som Stat betragtet hænger dets Tilværelse jo desværre i en Traad. Ligefuldt er det maaske

rettest at tale saa lidt som muligt derom. Som det enkelte Menneske, selv om det har overskredet Livets Middagshøjde, bekæmper Forestillingen om at være i Nedgang og ikke underholder andre om den Død, han véd, der forestaar ham, men fjerner Dødstanken for at kunne leve, saaledes bør vel et truet Folk ogsaa gøre. Og Folket har desuden den Trøst, at dets Kultur ikke afhænger af dets større eller ringere Uafhængighed som Stat, og at dets Nedgang som politisk Magt ikke udelukker Muligheden eller Virkeligheden af en Opgang i Kultur — som maaske foregaar for dets Øjne.

Nestved Tidendes Redaktør finder i hin Bemærkning Udgangspunktet for en Betragtning om Folkeminder og Folkefester, idet han med Grundtvig hævder, at kun det Folk er i Stand til at skabe sig en Fremtid, der kender sin Fortid og freder om sine Minder. Han hylder den Anskuelse, at Folkefesterne i vore Dage efterhaanden er blevne til Landeplager, til Folkesvøber ved de sindssvage, aandsfortærende Forlystelser, der bydes, og tager Ordet for Fester, der kunde afgive Brændpunkter i Folkelivet med gode Taler, god Musik og god Sang, Fester, som havde deres faste med Mindestøtter og Mindestene smykkede Festplads, hvilken han for Sydsjællands Vedkommende ønsker beliggende ved Herlufsholm, hvor da en Mindestøtte for Herluf Trolle passende kunde være den første, og han anfører vel kendte, smukke og stolte Ord af Herluf, der lod sig anbringe paa Stenen. — For Jylland er Himmelbjerget, Skamlingsbanken og Skibelund jo saadanne af Naturen og Forholdene anviste Festpladser.

Vistnok trænger vi adskilligt mere til Daad i Nutiden end til at hæge om Minder fra Fortiden, men dersom disse tjener Udviklingen af den berettigede nationale Selvfølelse, har de jo deres Værd. Mindesmærkerne i Kjøbenhavn gør det i Reglen ikke; hverken det paa Kongens Nytorv eller det paa Amalienborg Plads eller det foran Kunstmuseet virker synderligt opflammende paa Nationalstoltheden. Med Rette har nyligt *Sophus Michaëlis* skrevet: «Tycho Brahe staar i Skyggen af Observatoriet fremfor i Byens Midte. Tordenskjold søger Forbarmelse ved en Kirke. Søren Kierkegaard kan langt om længe nøjes med et Nipsformat af en Statuette paa Frederiksborg. Fremmede maa tro, at Byen hverken har Historie eller store Mænd.» Ja, Michaëlis hævder, sikkert uden at ville finde Modsigelse, at Maaden, hvorpaa vi i Reglen smykker vore offenlige Pladser og Anlæg, ikke kunde være

værre «om Danmark var en lige frigjort Balkanstat med tyrkisk Syn paa Skulptur».

I god Overensstemmelse med dansk Barbari paa dette Omraade staar den Klage, der samtidig er fremkommet i Tidsskriftet *Kunst* fra *C. M. Smidt* og Maleren *Erik Struckmann* om den jammerlige og utilladelige Maade, hvorpaa man har ladet Ludvig Holbergs gamle Hovedgaard *Tersløsegaarden* forfalde. Denne Ejendoms Historie siden Holbergs Død er et kraftigt Vidnesbyrd om den Pietetløshed mod de virkeligt Store, der allevegne trives saa godt sammen med Snobberiet overfor Kongehuse og Hoffer.

Tersløse er et gammelt Navn. Gaarden ejedes 1233 af Esbern Snares Datter Cecilia. Den nuværende Gaard, hvis Mure synes at maatte henføres til sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, indeholder Rester af en Bygning fra det fjortende. Smuk er den og smukt beliggende.

Af Tersløsegaard og den nærliggende Brorupgaard var det, at Holberg i 1747 oprettede det Baroni, som han vilde skulde bære hans Navn, og som han Aaret efter tilligemed alt sit øvrige Jordegods testamenterede til Sorø Akademi. Det fremhæves i Stiftelses-Bevillingen udtrykkeligt, at Navnet skal være Friherskabet *Holberg*, «hvilket Navn det herefter have og stedse beholde skal». Og han vilde sikre sig ikke blot, at hans Gods beholdt hans Navn, men at det udelt beholdt det Derfor hedder det ikke mindre udtrykkeligt i Patentet: «Men efter hans dødelige Afgang skal dette Friherskab Holberg *uskiftet og udelt, upantsat og uafhændet, intet undtaget*, aldeles være henfalden til vores ridderlige Akademie i Sorø til et ævindeligt Ejendom, dog skal det i saa Tilfælde alle Tider have og beholde det Navn af Friherskabet Holberg».

Vil man nu vide, hvorledes Eftertiden har æret og agtet Holbergs Vilje? Ved sit Geni, sin haardnakkede Flid, sin strenge Sparsomhed har han villet sætte sig et udvortes Minde i dette Gods, der skulde bringe hans Navn til Efterverdenen saa fuldt, som hans Skrifter gjorde det. Som bekendt er Baroniet Holberg ikke til. I ligefrem Strid med de Betingelser, hvorpaa Akademiet blev Ejer deraf, begyndte det efter Aar 1800 at udstykke Jorderne. Hovedgaardens Jorder bortsolgtes efterhaanden, tilsidst ogsaa Ladebygningerne og den ene Fløj af Hovedbygningen. Den

nærliggende Gaard Kammergave fik Lov til at nedbryde og bortføre de store Ladebygninger. Tilsidst laa Tersløse uden Jorder og uden Avlsgaard. Ja 1861 udbødes Hovedgaarden ved Hammerslag paa Sorø Raadhus. Bønderne bød paa Gaarden, der var bestemt til Nedrivning, da den i sidste Øjeblik blev reddet af fire danske Godsejere. Saaledes staar endnu den Gaard, hvor Holberg tilbragte saa mange Sommere, den, som han istandsatte, og hvorfra han udøvede en umaadelig, heldbringende Virksomhed til Ophjælpning af Godsets Bønder. Han satte sig i sin Tid i Besiddelse af den for, som han siger i Epistel 176, *at have et Monument efter sin Død*. Nu nærmer den sig sin Undergang. Bindingsværket er begyndt at raadne; en stor Del af Haven er ødelagt af et Hønseri; den sidste Rest af Jord, der hørte til den, er bortsolgt af Ejeren, og et nyt moderne Hus, der tager Synet af Gaarden bort, er opført paa det frasolgte Stykke mellem Gaarden og Kirken. Saaledes har Holbergs Arvinger hæget om hans *Monument*.

II

Tryksager allevegne fra strømmer sammen hos en Skribent. Og saaledes hænder det, at netop samtidigt med de ovenomtalte, danske Artikler om Danmarks Minder og Danmarks Fremtid indløber en stor fremmed Afhandling om det sidste Æmne, skrevet med en forbavsende Sagkundskab. Den strækker sig gennem to Hefter af Fjortendags-Tidsskriftet *Annales des Sciences politiques*, fører Titlen *Den dansk-tyske Tilnærmelse og Spørgsmaalet om Slesvig* og har til Forfatter Hr. *René Waultrin*.

Var det i gamle Dage sjældent at træffe en Franskmand, der kunde blot Engelsk eller Tysk, saa er det nu en ret almindelig Ting at træffe en, som desuden kan Dansk. Mænd som Paul Verrier, Pierre La Chesnais, Politikeren Rabot, der nylig skrev en Afhandling af Vægt i Anledning af Nordlandsbanens Aabning, kan Dansk omtrent som Fransk. Hr. Waultrin har ikke blot læst alt, hvad der paa Fransk og Tysk var ham tilgængeligt om dansk Politik, men kender nordiske Aviser og Tidsskrifter ud og ind, anfører *Nationaltidende*, *Politiken*, *Tilskueren* saa fuldt

som de hamborgske Blade og de fremmede Konsulers Indberetninger fra Kjøbenhavn.

Han paaviser de Tilnærmelser, der i den senere Tid er udgaaede fra Danmark til det tyske Rige, og forklarer dem naturligvis politisk ved det lille Lands faretruede Beliggenhed. Dog det Økonomiske er Hovedsagen: Danmark, der økonomisk er blevet en Vassal af England, ser sig nu, da det trues af den Mulighed, at det engelske Marked gøres det mindre tilgængeligt, nødsaget til at ty ind i den tyske Planetbane. Danmark nærmer sig Tyskland paa mange Maader, Artiklerne i den nuværende Regerings Presse er stedse mere imødekommende overfor Tyskland. Forfatteren paaviser, hvorledes man nu nødtvungen har opgivet at bringe det nordslesvigske Spørgsmaal paa Bane, skønt hverken den danske Kronprins's Besøg i Tyskland eller Kejserbesøget her har medført nogen Forbedring af Tilstandene Syd for Kongeaaen.

I alt hvad der angaar de sønderjyske Forhold er Hr. Waultrin mærkværdigt vel underrettet. Anderledes naar han taler om indre dansk Politik, hvor han trods sin ærlige Stræben efter Upartiskhed viser sig altfor tilbøjelig til at betragte Begivenhedernes Udvikling paa den Maade, der er ham bibragt gennem en fransk Afhandling af Landstingsmand W. Carstensen. Han mener, at det Estrupske Ministerium i god Tro sprængte Forfatningen for at sikre Landets Forsvar. Han véd ikke, at Fæstningen om Kjøbenhavn i Virkeligheden er en ganske ubrugelig Ting, kun farlig for os selv. Han indbilder sig, at naar det første Venstreministerium var saa ivrigt for Øsalget, saa laa det i, at det mente, en Nevtralitetserklæring for Danmark da lettere lod sig opnaa. Med andre Ord: han synes aldrig at have talt med nogen politisk Personlighed i Danmark, der ikke var højre.

Dette udelukker dog ikke, at han ser paa danske Forhold ikke blot med varm Deltagelse, men med et sundt Blik.

Han fremstiller rigtigt Bestræbelserne for at opnaa Landets Nevtralitet, paaviser kun den Uklarhed, hvori de holdes, idet det ikke tilstrækkeligt fastslaas, om der menes en væbnet eller ubevæbnet Nevtralitet. Han undres over den Vægt, man tillægger den sidste, mener, at de Danske, som Nordboerne overhovedet, har mere Sans for Fornuftslutninger end for evropæiske Virkeligheder, og anfører i en Anmærkning som Støtte for denne

Paastand, at Smagen for teologiske Stridigheder er meget udviklet her.

Han antager, at en Nevtralitetserklæring vil kunne opnaas fra tysk Side, da Tyskland siden Kielerkanalens Aabning har Fordel af den, men vil møde større Vanskeligheder hos de andre Magter, og undres over, at man for Tiden sætter al sin Fremtidslid til den, medens man ikke skænker et skandinavisk Forsvarsforbund, paa hvis Betydning han tror, en Tanke. Han er ikke som Rabot gennemtrængt af Forestillingen om, hvor faa Timer Tyskerne behøver for at spærre Lillebelt og ligge for København, og han har ikke, som enkelte Danske, hvoriblandt jeg selv, det smertelige Indtryk af, at den Opgave, der er forelagt Forsvarskommissionen, i Virkeligheden er uløselig.

Men han tilraaber Danmark et Ord, som under alle Omstændigheder bør høres. Det er dette: Frygten er en daarlig Raadgiver. Frygten for Tyskland bringer Danmark til mere og mere at overgive sig til Tyskland. Ganske vist er endnu ingen afgørende Fejl begaaet, men Holland i det attende, Portugal i det nittende Aarhundrede er levende Eksempler paa Nationer, der har opgivet sig selv. For Imødekommenheden mod en Stormagt er og bliver der Grænser, som et Folk ikke kan overskride uden at bringe det latinske Udtryk i Erindring: for at bevare Livet at opgive Aarsagerne til at leve.

Summen bliver vistnok den, at hvad Danmark behøver i denne sin økonomisk og politisk lige udsatte Stilling, er først og fremmest, hvad det i mer end et Aarhundrede ikke har havt, en Statsmand med en Udenrigspolitik, dernæst en Folkerepræsentation med stort Syn paa Mulighederne og sikkert Blik for de virkelige Forhold.

PIERROT PATRIOT

I Anledning af den Ytring i et Foredrag *Om Nationalfølelse*, at Danmark paa Verdensudstillingen i 1878 stod yderst lavt, saa Sætningen *Danmark udviskes* (nemlig af den europæiske Bevidsthed) brugtes om os, aabnede Størstedelen af Pressen et Felttog mod mig som fædrelandsfjendsk *).

(1894)

Literær Polemik er ikke i og for sig nogen ubehagelig Sysselsættelse. En gammel Ven af mig plejede at sige: Man venter til man har et passende Antal Angribere for sig. Saa anbringer man dem omtrent som man kaster Tæpper over en Tøjsnor, naar de skal bankes. Og man foretager Afbankningen med godt Humør.

Men dertil udkræves, at disse Angribere er nogenlunde ansélige, saa ansélige i det Mindste, at man kan faa Tag i dem og Ram paa dem.

At angribes af rene Køtere er straks mindre morsomt, men kan alligevel have sin Charme. J. L. Heiberg fortæller et Steds om en Bondemand, der raabte med Tørv paa Kristianshavn med en saa besynderlig Stemme, at saa snart han blot viste sig i den ene Ende af en Gade, begyndte alle Gadens Hunde at gø. Han sammenligner sig selv med denne Mand. (Jeg henstiller til alle den danske Presses Sporhunde nu at søge efter Stedet.) Det er ganske tydeligt, at Heiberg har havt sin Moro af al denne Bjæffen, som lød, saa tidt han traadte op.

Der er endnu noget muntert ved at høre en Køter gø. Men det er vemodigt at høre en Loppe hoste, og selv naar et halvt eller helt Dusin hoster paa én Gang, er der ingen opmuntrende eller krigersk Trompetklang i det Spektakel.

Jeg har søgt en Adspredelse i at pille *Nationaltidendes*, *Dagbladets* og *Dagens Nyheders* smaabitte Anonymer fra den sidste Uge sammen, der alle har hostet og pippet imod mig. Der er *Danus* og *Max* og *K* og *p. p.* og *Max* igen og *r* og *—c—* og *r* igen osv. Det er en hel Insektsamling. Jeg har stukket dem paa Naale, men det er svært; for slige navnløse og unævnelige

*) Sammenlign *Saml. Skrifter* XII, 191.

Insekter er saa smaa, at man rent ødelægger dem med Naalen. Først naar man lægger dem under Mikroskopet, ser man, hvor bidske og glubske de var, hvilke Kæber de har, hvor inderligt gerne de vilde bide til Blods. Ja var de noget større, blot et Par hundrede Gange større, saa var de ikke at spøge med.

Naturligvis Antallet bøder noget paa Lidenheden. Hr. Ellinger lagde for med sine vittige Meddelelser til fem Højreblade paa én Gang om at jeg ikke vilde indfinde mig til ny Drøftelse af mit Foredrag *Om Nationalfølelse* i Studenterforeningen, fordi dèr vilde fattes det «Sold», som var blevet afholdt i Studentersamfundet — hvor der vel at mærke intet var. Og saa fulgte Pippet af andre smaa Faare-Kyllinger og -Ellinger.

Det er Tallet, som gør det. De blev hurtigt seks. Naar hver skrev to Gange, saa blev de straks tolv, og naar disse tolv første Gang kom frem i *Nationaltidende* om Aftenen og saa næste Morgen optryktes paany i Trillingepressens to andre Kaalblade, saa blev det straks tre hele Dusin Artikler mod en enkelt Mand, Hvilket frygteligt Kavalleri-Anfald! Denne Gang skulde han ikke komme levende fra det. Det er ikke saadan at binde an med anonyme Patrioter, der kommanderes af den store anonyme *Pierrot Patriot*, Fersleweriet. Det er Helte, der selv om de nedlagde Masken, vilde være lige tapre, lige frygtelige og lige — anonyme for det.

De er farlige især ved deres Sammenhold. De to smaa *p. p.*'er beraaber sig paa det store *K.*, og det lille *c* med en Tankestreg paa hver Side støtter sig til det lille *r* og til den usigeligt rørende Hr. *Max*. Ogsaa *p. p.* er glad for *Max*, og *Max* er usigeligt henrykt over *Danus*. De roser hinanden og takker hinanden. Saa rige paa Venner som de er, er det ikke underligt, at de haaner min venneløse og forladte Tilstand.

De er alle inderligt søde, men det lille *r* maa især kaldes kært. Det *r* har fundet mit Navn i en tysk Subskriptionsplan blandt «den fornemme Elite af evropæiske Forfattere», der vil understøtte et Tidsskrift *West-östliche Rundschau* med tysk-patriotisk Formaal.

Det er ham uforglemmeligt. «Hvordan er det Navn kommet der? Forklar, hvordan det er kommet der?» raaber han bestandig. — Prøv nu at fatte det, kære lille *r*. Et Par Gange hver Uge faar jeg en Opfordring til at levere Bidrag til et eller andet udenlandsk Blad eller Tidsskrift. Disse Opfordringer gaar saa at sige

alle ubesvarede og hyppigst ulæste i Papirkurven, og den Vej maa ogsaa Skrivelsen fra den Dr. Karl Siegen være gaaet, som Du er saa lykkelig over at have fundet. Jeg har aldrig i mit Liv hørt Tale om Dr. Karl Siegen eller hans *West-östliche Rundschau*. Ikke des mindre lader det til, at Manden har villet gøre en Smule Reklame for sit Tidsskrift med mit Navn. Jeg lider endda bedre hans Fremgangsmaade end adskillige andre tyske Tidsskrift-Udgiveres, der, naar de først nogle Gange har tryglet En om Bidrag uden at faa Svar, hævner sig ved at skælde En grundigt ud i deres Organ, hvilken Udskældning da egner sig til samvittighedsfuldt at aftrykkes i et dansk patriotisk Blad som det upartiske Udlands Højesteretsdom.

Max er Trillingebladenes lyse Hoved. Han gætter, at jeg selv har sagt *Le Danemark s'efface* til Taine, denne har sagt det til Schandorph, denne til den skandinaviske Koloni i Paris: det Hele kommer fra *mig*. Skade, at jeg aldrig har sagt et Ord af den Art til Taine, lige som jeg i 1878 slet ikke var i Paris og altsaa slet ikke har set Udstillingen dèr.

Max modsiges trods Sammenholdet paa dette Punkt af *K*. *K* har i 1878 været i Paris, har hørt det famøse Ord svirre i Luften, hørt det «i literære og kunstneriske Krese», fundet det i *Journal pour rire*, ja har overværet en *Revue*, hvor man i den Grad gjorde sig lystig over den danske Afdeling paa Verdensudstillingen, at naar en Del af Handlingen foregik der, saa betydede det «i den givne Sammenhæng omtrent det Samme som *paa et vist Sted*». Dersom *jeg* havde fortalt sligt, saa vilde jo Ingen være i Tvivl om min Hensigt at haane og spotte Fædrelandet, men naar en saa anerkendt og højtfortjent Patriot som *K* siger det, saa ser Enhver den ædle Bevæggrund. Han trøster med, at «de haarde Domme, der ganske vist fældedes over os, slet ikke gjaldt Danmarks Præstationer paa det aandelige, specielt det kunstneriske Omraade».

Denne Trøst er uefterretteligt Vaas; Dommen var kun lidet gunstigere end i 1873, da *Gazette des beaux arts*, som jeg har bevist, ikke sagde ét Ord om det danske Maleri, og om dansk Billedhuggerkunst blot bemærkede, at «Intet i den var fremtrædende nok til at noteres»*). *K* indrømmer, at der var «temmelig

*) Jul. Lange skrev om Danmarks Deltagelse i Wiener Verdensudstillingen 1873: *Gazette des beaux arts*, som vel uden Overdrivelse kan kaldes det mest ansete Kunst-Tidsskrift, der udkommer i Evropa, begynder saa-

gyselige Ting» i den industrielle Afdeling. Men hvorfor? Ja hvorfor? Af hvad anden Grund vel end fordi «*Brandesianismen alt dengang havde begyndt at øve sin deprimerende og denationaliserende Virkning*». — Og en saadan Artikel er navnløs. *K*, store *K*, hvi fortier Du dit usaarlige Navn? En eneste saadan Sætning som denne var jo nok til at gøre det berømt for alle Tider.

Farvel da *K*. Og nu Du, lille *c* mellem to Tankestreger! Du drager mig uimodstaaeligt. Med Dig er jeg enig. Du har følt, at det er saare ligegyldigt om Sætningen *Le Danemark s'efface* «er sagt af den Ene eller den Anden», naar den blot, da den blev udtalt, var sand. «Hvis en aandrig Sætning indeholder en Usandhed, hvad Værd har den da?» Og omvendt, hvis jeg har været saa langt fra at sige Usandhed ved at anføre hine Ord, at de endog skaansomt, lemfældigt udtrykker hvad i langt stærkere Udtryk kom frem anden Steds, i hvilken Overdrivelse har jeg da gjort mig skyldig? hvor bliver den «Aandrighed» af, der skal være søgt og sagt paa Sandhedens Bekostning? Og hvor bliver den upatriotiske Tænkemaade af?

Betænk det, lille —*c*—, og moderér dit Raseri over, «at den Mand ikke alene taales som Ordførende i vor Midte, men at der endnu findes et vist ret stort Parti, som beundrer en saadan Personlighed alene for hans store og uomtvistelige Begavelses Skyld!» Med Rette raaber Du: «Som om en Mands moralske Værd og hans Aandrighed var hinanden to uvedkommende Faktorer! som om de tværtimod ikke paa det Allernøjeste var forbundne». Det vil Altsammen ordne sig, lille —*c*—, baade Aandrigheden og Moralen.

Allerede ved Verdensudstillingen i 1867 stod Danmark tilbage. Sympatierne med Danmark var da paa deres Højeste. Ikke desmindre havde *Gazette des beaux arts* en meget streng

---

ledes om de skandinaviske Landes Kunst: «Sverig, Norge og Danmark indtager tilsammen en af Salene i Udstillingen; og hvis ikke enhver af disse Nationaliteters Navn var skrevet over Døren, vilde man være fristet til at tro, at denne Sal kun var et Anneks til Tyskland». Saa nævnes med Ros nogle svenske og norske Kunstnere. «Ikke et eneste Ord om Danmark eller nogen dansk Kunstner! Det er smigrende.» Han anfører videre af Artiklen: «Billedhuggerkunsten synes vanskelig at akklimatiseres i Nordens Lande, i hvis Udstilling vi i Virkeligheden ikke har fundet Noget, som var fremtrædende nok til at blive noteret». Lange slutter: «Det er særdeles smigrende. Allerforrest i den skandinaviske Udstilling fandtes Jerichaus *Panterjæger*».

Artikel om den danske Kunst. Carl Blochs *Samson* kaldes her «en Studie af en middelmaadig Elev», og Artiklen ender med disse Ord: «Rent ud sagt, vi er ikke fornøjede med vore Venner Danskerne.» I Aaret 1873 faldt Dommen i dette Hovedorgan jo endnu uheldigere ud, og *Journal des Débats'* Kunstkritiker, Charles Clément, betegnede 1878 (som *Berlingske Tidende* Nr. 120 anførte) Danmarks Udstilling som «ikke meget betydningsfuld».

Naar det imidlertid skal undersøges, hvorvidt jeg nu har søgt tendentiøst at stille hin Udstilling i et ugunstigt Lys, saa er det jo især *de danske Blades* Udsagn fra den Tid, som man bør holde sig til. Her da nogle Eksempler paa deres Udtalelser:

Fædrelandet Nr. 123: «Ligesom et Par af de parisiske Blades Kunstkritikere har taget temmelig haardt fat paa, hvad Danmark har udstillet, saaledes kan det ikke skjules, at man af og til hører Franskmænd, især de yngre, betegne et og andet Arbejde som *sec*, *aride*, ja endog *affreux* og *horrible*. . . . Det er let forstaaeligt, at vor Kunstafdeling maa gøre et noget koldt Indtryk paa Kunstnere og da særlig paa de franske. Den taalmodige Kærlighed til Æmnet og den flittige Udpensling af Enkelthederne, som har været vor Malerskole egen i de sidste 30 Aar, synes dem at være aandløs.»

Dagbladet Nr. 155: «Den naiveste Del af vor Udstilling, Husflidens, som man virkelig ikke uden Grund har forbavset sig over, er «foreløbig lukket», og man maa ønske, at det Foreløbige her maa vare til 1. Oktober eller 1. November [Udstillingens Lukning]. Vor Landbrugsudstilling, der vel desværre maa betegnes som den uheldigste Del af vor Udstilling, fordi den, skønt den skulde spille Hovedrollen, synes arrangeret med en Landmandsforsamling i Svendborg . . . for Øje, var saa fattig, at der ikke kunde gøres stort ud af den. Det er en Fordel ved vor som ved andre af de tarveligere Afdelinger, at man ikke ret lægger Mærke til Grænserne. Hvert Land har nok sin Plads, men det gaar tillige saa meget i Et med sine Naboer, at man skal se bedre efter, end et Udstillingspublikum gør, for ret at blive opmærksom paa hvad der skal regnes til os og hvad ikke . . . . vor egenlige Udstilling løber ud i Et med lidt Grækenland og lidt Mellemamerika og andet Lignende, saa at den ikke præsenterer sig skarpt afgrænset i sin nøgterne Fattigdom . . . . Hovedresultatet er, at det Hele er tarveligt . . . og det skal være meget vanskeligt at nævne Lande, som staar ringere end vi, naar man da ikke vil nøjes

med at triumfere over San Marino, Monaco og lignende interessante Magter .... Maaske er Osteløbe-Ekstrakt vor eneste virkelige Nyhed. At vi staar gennemgaaende saa fattigt, er det ikke behageligt at maatte indrømme, men det er alligevel baade bedst og fornuftigst at gøre denne Indrømmelse og at se at lære af den. Vi maa nemlig ikke paa nogen Maade blive ved, saadan i ubestemt Almindelighed at stole paa, at det «lille Danmark» i Fremtiden, ikke blot ved egen Fortjeneste, men ogsaa ved en Slags international Overbærenhed vil vedblive at «hævde sin Plads». Den internationale Overbærenhed er snart forbi; ærligt talt, vi gør bedst i at gøre os fortrolige med den Tanke, at Evropa igen er i Færd med at glemme os, med at ophøre at smaaynke os og smaakæle for os .... vil vi ikke helt glemmes, maa vi bringe os i Erindring paa en heldig Maade. Ja dette, at vi bringer os i Erindring, er maaske noget, som bliver nødvendigere og nødvendigere ....»

Nationaltidende Nr. 730 (Holger Drachmann): «Danmark har faaet en Façade som en af Børsgavlene — det vil sige en af de laveste. *Figaro* har allerede let af den, men *Figaro* kan beholde sine Vittigheder for sig selv. Naar en dansk Udstiller staar i Porten til sit eget Land, gør han dog større Virkning mod sin egen Façade end hele Danmark gør til Udstillingen. Hvad der endnu er udstillet i den danske Afdeling (Kunsten indbefattet) gør et saa tamt Indtryk .... Et andet parisisk Blad meddelte, at alt i Udstillingen var færdigt, kun ét Land manglede, det var Danmark. Man ler af os; nu vel, det kan man tage sig let. Men Sandheden bør man dog heller ikke tillade bliver gaaet for nær, selv om man — og ikke uden et vist lille Sting i Hjertet — maa indrømme, at vi hovedsagelig gør et komisk Indtryk.»

Nationaltidende Nr. 753 (B. O.): «Os Danske forestaar der nu en sørgelig Vandring .... Føler man sig imidlertid lettet for en Beklemmelse udenfor (*NB.* ved Synet af Portalen til den danske Afdeling), saa svinder denne Fornemmelse dog hastig, naar man kommer indenfor, og man begynder straks at give de vrede Landsmænd Ret. Vi maatte virkelig hellere været blevne hjemme.»

Nationaltidende Nr. 732. (Fra vor særlige Korrespondent): «Mellem de Besøgende har jeg flere Gange lagt Mærke til vor Kronprins og Kronprinsesse. Sammen med Prinsen af Wales og

Prinsesse Alexandra har de . . . nemlig gæstet den engelske, den amerikanske og den danske Afdeling. Et tilfredsstillende Indtryk har de neppe kunnet bringe med fra den sidste . . . man kan ikke negte, at Hovedindtrykket er alt andet end smigrende for vor nationale Stolthed . . . . Hvis man ikke vil tage Lande som Monaco med, og hvis vor Nabo Grækenland . . . . ikke skulde blive tarveligere end det tegner til, kan Ingen være blind for, at Danmarks Udstilling som Helhed staar lavest paa Udstillingen.»

Altsaa *Nationaltidende* for 1878 sammenfatter sine Meddelelser om os saaledes, at vi hovedsagelig gør et komisk Indtryk, og at vi heller maatte været blevne hjemme, idet Ingen kan være blind for den Sandhed, at Danmark staar lavest paa Udstillingen. *Dagbladet* for 1878 slaar fast, at der meget vanskeligt skal kunne nævnes et Land paa Jordkloden, som staar ringere end vi, trøster os med, at En og Anden nok forveksler os med Nabolandene, og hævder at Evropa er i Færd med at glemme os. — Det er vel neppe for meget at kalde disse Blade «yderst velvillige Bedømmere af Danmark»; de havde og har jo forpagtet al Fædrelandskærlighed i dette Land. Nu 1894 gør de samme Aviser al den stakkels Larm, de kan, for med spærrede Bogstaver at hævde som upatriotisk Tendens en Udtalelse om, at Danmark i den almindelige Bevidsthed udviskedes paa Verdensudstillingen 1878. De lader alle deres bitte smaa Anonymer i Kor bebæe den, der minder derom,

paa lang Distans
fra Posten hans;

thi som J. L. Heiberg har sagt: den længste Distans, hvorpaa man kan komme i Literaturen, det er Anonymiteten.

Men naar da altsaa én Gang Spørgsmaalet er rejst om hvem det er, hvilken Ven af Danmark det er, som i 1878 slog det fast, at Danmark paa Verdensudstillingen *udviskedes* af Evropas Erindring, saa lyder Svaret: *Trillingerne*, selve den treenige *Pierrot Patriot*, som dengang sang flerstemmigt, nu synger unisono, og nu som da sætter Hatten højt.

DANSK POLITIK OG KULTUR

(1902)

I den senere Tid høres i Danmark stedse oftere Stemmer, der taler for en ny Holdning, det danske Folk som Folk skal indtage overfor det tyske. Denne ny Holdning ventes da at skulle omstemme og formilde den prøjsiske Regering med Hensyn til de Danske i Nordslesvig. Hvad derved stadigt underforstaas, er at vor tidligere Holdning har været opirrende for Tyskland, idetmindste utilfredsstillende, og med Ihærdighed gentages: Kom dog Stammefrændskabet i Hu! Glem dog ikke, at Tyske og Danske er nær beslægtede Folk!

Det er et blandt mange Vidnesbyrd om den menneskelige Slaphed og Efterlignelsesdrift, at naar En længe holder ved med en Paastand, som er usand, men som han har Fordel af at fastslaa, gentages den tilsidst endog af dem, over hvilke den gaar ud. Det er et Forhold som svarer til det, at ikke blot i Hekseprocessernes Tid, men i vore Dage den uskyldigt Anklagede undertiden tilsidst i god Tro og grænseløs Forvirring bekender sig skyldig.

Den prøjsiske Regering sidder inde med al Magt i Slesvig. Den nordslesvigske Befolkning er lovlydig, politikuet, vaabenløs. Danmark, som den skulde have at falde tilbage paa, er Jordens mindste Kongerige, en Stat, det aldrig kunde falde ind at udæske det tyske Rige. Da den prøjsiske Regering fandt det stemmende med sine Interesser at fremme den erobrede Landsdels Fortyskning ved voldsomme, uforudsete Midler, maatte dette naturligvis begrundes, og kunde selvfølgelig kun begrundes paa den Maade, at Befolkningens Holdning var truende eller fjendtlig — deri var intet at undres over, hvad Andet skulde man sige, end at man vilde Urostiftere tillivs?

Men forbavsende er det unægteligt at se danske Mænd gaa den fremmede Regerings Ærind ved at indrømme den Udgangspunktet, give den Ret og holde Formaningstaler til deres Landsmænd. Man siger om en Person, der indgyder Respekt, hverken lader sig imponere eller overliste: Jeg vilde ikke være hans

Fjende; om de Danske er man i dette Tilfælde fristet til at sige: Det er godt at være deres Fjende; thi hvad Ret han ikke har, den giver de ham.

Husk Stammefrændskabet! raabes der. Jeg synes, Raabet virker komisk, fordi det gaar den gale Vej. Da Englænderne overvældede Boerfolket og førte Krigen med saadan Hensynsløshed, at de tilsidst væbnede halvhundredtusind Kaffere imod Boerhæren og saaledes tvang den til Overgivelse, da vilde det ingenlunde have været unaturligt, om Nogen energisk havde mindet Englænderne om Stammefrændskabet, der burde paabyde dem Hensyn og Skaansel. Men besynderligt vilde det unegteligt være, om den ene Boer misbilligende havde sagt til den anden: Husk dog paa, at Undertrykkerne er dine Slægtninge! Hvad skulde de hollandske Bønder gøre ud af den Sandhed, hvad skal Nordslesvigs Bønder gøre ud af den? Eller de Danske i Kongeriget, der føler sig krænkede og nedværdigede ved hvert Slag, som rammer Befolkningen i Sønderjylland?

Hvis Tyskerne havde givet sig til at forkæle de Danske, saa er det muligt, at en Bevidsthed om Stammefrændskabet var vaagnet hos disse og havde givet sig Udtryk. Vi har set dette med et stort Stemningsmenneske som Bjørnstjerne Bjørnson. Han har tidligere talt Danmarks Sag i det sønderjyske Spørgsmaal. Men han kom fra Paris. Han selv mangler ganske Organet for de romanske Folk; Pariserne havde ikke ret forstaaet hans Stykke *Over Evne;* han var misfornøjet med Franskmændene. Da saa hans Stykke blev opført og beundret i Tyskland, han selv hyldet i Berlin, saa svarte han: Jeg føler mig som Teuton. Dersom den prøjsiske Regering vilde behandle de danske Sønderjyder som Yndlingsundersaatter, vilde disse maaske ogsaa føle sig som Teutoner. Men der er langt igen.

Jeg kan imidlertid ikke stærkt og eftertrykkeligt nok betone, at det udelukkende er den prøjsiske Regerings Holdning, som fjerner os Danske fra Tyskland. Som der ikke er Glimt af Nationalhad mere hos den enkelte Tysker mod de Danske, saaledes er der ikke Glimt af Nationalhad hos Danske mod Tyskland, og mellem faa Medlemmer af forskellige Nationer oprettes saa let et oprigtigt Venskabsforhold som mellem Tyske og Danske. Blot den Omstændighed, at Tysk er det fremmede Sprog, den Danske i Reglen forstaar og taler bedst, letter den gensidige Tilnærmelse. Dertil kommer Tyskernes Interesse for ikke-tyske Folkeslag og sær-

ligt for de nordiske; endelig deres ypperlige Egenskaber i Almindelighed: Ligefremhed, Hjertelighed, Tilforladelighed.

Lederne af tysk Handel og Industri, der befinder sig i saa mægtigt Opsving, har talrige Forretningsvenner i Danmark. Den danske Studerende føler sig i Reglen veltilpas blandt tyske Kaldsfæller. Mellem Skribenter og Kunstnere, ja mellem Officerer af begge Nationer udvikler der sig hurtigt det aller bedste Forhold. Jeg har været Vidne dertil, og jeg skylder desuden mine ikke ganske faa tyske Venner det Vidnesbyrd, at det er en Glæde at kende dem, en Lykke at være afholdt af dem, og at ikke en af dem, jeg har staaet nogenlunde nær, har havt blot et Stænk af Fordom overfor Danmark. Der findes i den tyske Presse en Del gamle Slesvigholstenere, der endnu bestandig holder Spot og Uvilje friske; naar de døer ud, vil man udenfor Hertugdømmerne, hvor den tyske Presse tit er giftig, neppe finde Tyskere, der har det Ringeste mod Danskheden.

Juliheftet af *Tilskueren* indlededes med to Artikler, der begge tilraadede det danske Folk Imødekommen mod det tyske Rige. Den ene var skreve af den rettænkende Mand, Pastor Uffe Birkedal; man kunde kalde ham Uffe hin Spagere, thi han er betydelig spagere end sin store Navne. Han har hittet paa det Middel til at forsone den prøjsiske Regering med Danskheden i Nordslesvig, at det hele danske Folk skal rette en Massehenvendelse til det tyske, hvori det uden Forbehold udtales, at dersom den prøjsiske Regering vilde bekvemme sig til at ændre sin nordslesvigske Politik og lade den danske Nationalitet i Fred, saa vilde det danske Folk forsone sig med den Afgørelse, der blev truffet ved Wienerfreden.

Man skulde forsværge, at denne Tanke var undfanget i en Mandshjerne; den synes opdukket i et kvindeligt Gemyt eller i Bjørnstjerne Bjørnsons. Den Sentimentalitet, hvoraf den drypper, vilde sikkert ene og alene vække Munterhed og Medynk i Tyskland. Man er ikke følsom i det tyske Rige nutildags. Der er en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at Henvendelsen netop vilde paavirke den prøjsiske Regering saa meget som den finske Masse-Adresse med den halve Million Underskrifter har paavirket Ruslands.

Dog Forslaget er uskyldigt. Værre er dette: Birkedal tager som givet, at det stadigt gaar tilbage med den danske Sag og det danske Stemmetal i Nordslesvig, at efter Naturens Lov den

større og stærkere Magt øver den stærkeste Tiltrækning, og at vi lige saa gerne kan give efter straks som siden hen.

Det er Puslingetale dette, en Art kristelig Ydmygheds Tale, der intet har med den Oldkristendom at gøre, der aldrig gik paa Akkord.

Jeg ved ikke af indre Selvsyn hvorledes det ser ud i den Slags Mennesker, i hvem den Tanke opstaar: det turde være bedst at give efter. Men jeg vilde i ethvert Tilfælde aldrig være den, som raadede til Overgivelse, saalænge der var et Glimt af en Anelse om en Mulighed for at holde ud. General Buller fik sin Afsked, fordi han havde sendt Bud til den belejrede engelske Besætning i Ladysmith og henstillet til den, om den ikke fandt det rigtigst at overgive sig. Besætningen ringeagtede Henstillingen, holdt ud og blev undsat. Jeg vilde ikke være General Buller. Den, der forudsætter Muligheden af Overgivelse og regner med Nederlaget, han nedbryder de Kæmpendes Mod. Der er Racer til (som den engelske), der aldrig viger en Tomme; der er Fuldblodsmennesker til, som vil frem, maa frem og river de Andre med sig. Lad dem føre Ordet i vor Sprogsag, og lad de Modfaldne tie!

Pastor Birkedal skriver: «Nu kan det ganske vist med Føje siges, at en lille og svag Nation, som grænser op til en stor og stærk, er nødt til af Selvopholdelsesdrift at værge sit folkelige Særpræg». Af Selvopholdelsesdrift! hvor betegnende! Ordet Stolthed forekommer ikke i den Birkedal'ske Ordbog. Men, udvikler han, en lille Nation tør ogsaa kun værge sit Sprogomraade, ikke søge national Udvidelse, ikke lægge den naturlige Udvikling Hindringer i Vejen. — Netop national Udvidelse havde vi ikke alene søgt, men opnaaet, om der havde været mere ved os.

Polakkerne, der end ikke har en Stat, udvider den Dag i Dag deres Sprogomraade; Czecherne, der i Aarhundreder var undertrykte og selv havde tilsidesat deres Sprog, gør det lige saa fuldt. Men vi! Birkedal skriver: «Den kraftigste Nationalitet vil, med Sol og Vind delt lige, sejre og fortjener det. Det er Livets Ret, som gaar forud for al anden Ret». Svar: Hvorfor skal ikke vi være den kraftigste Nationalitet? Sol og Vind er yderst sjældent delt lige imellem Nationaliteter; men den kraftigste Nationalitet sejrer paa hvadsomhelst Vilkaar. Den jødiske Stamme har hævdet sig med Alt imod sig, faatallig, spredt, forsvindende som Draaber i Menneskehavet. Hvorfor skal de Danske

være ringere end Englændere og Jøder, end Czecher og Polakker? Fordi de er uden Modstandskraft maaske, bløde som Oste? I Tyskernes Flertal kan Grunden ikke søges.

Forbavsende er det at se, hvorledes Birkedal af Fru Wildenraths Virksomhed tager Varsel om Danskhedens Tilbagegang: «Bladforetagendet i Haderslev er en Fremtoning, som dog maaske har mere at betyde end man fra dansk Side, det være sig Nord eller Syd for Grænsen, gerne vil indrømme. Nogen Jordbund maa der dog vel være, naar et saadant Blad, der toner dansk Flag, men arbejder paa en Forsoning mellem Magthaverne og Befolkningen, overhovedet kan udgaa. Og at Regeringen taaler Bladet — det hedder jo endogsaa, med Rette eller Urette, at det støttes af Regeringen — er et Fingerpeg om, at man ogsaa ovenfra føler det Pinagtige i den endeløse Nationalitetsstrid med al den Haardhed og al den Smaalighed, som i et Par Menneskealdre har aabnet et gabende Svælg mellem de to saa nær beslægtede Folk».

Man tænke sig: Den prøjsiske Følsomhed lider under det slette Forhold, og naar den taaler — der staar: taaler — Fru Wildenrath, saa er det for at raade Bod derpaa og fordi det prøjsiske Hjerte bløder ved at maatte fare saadan frem imod Stammefrænden, imod den lille Fætter — hvilken Idyl!

Den Artikel, der i samme Tilskuerhefte følger paa Birkedals, indeholder endnu mere vidtgaaende Forsoningsforslag. Dens Forfatter er politisk saaledes omvendt til prøjsiske Synsmaader som Hr. Karl Gjellerup længe har været det. De prøjsiske Skandaler i den lille polske By Wreznia, hvor Smaabørn blev gennempiskede og deres Munde revne tilblods for at tvinge dem til Fremsigen af Bønner paa Tysk istedenfor paa Polsk, betegnes ganske i prøjsisk Underofficers-Stil som «de polske Skoleoptøjer i Wreznia», og der gives de Danske Vink om, hvorledes de behændigt skal skille deres Sag fra andre undertrykte Folks for at indynde sig hos Magthaverne. De skal gøre disse opmærksomme paa, at Polakkerne er et fremmed Folk, Danskerne et stammebeslægtet, Polakkerne i Kultur Tyskerne underlegne, de Danske dem jævnbyrdige Brugte de Danske den Fremgangsmaade, kunde de idetmindste kalde sig jævnbyrdige med hvemsomhelst i Trællesind.

Naturligvis medfører her som hos Tysklands Pangermaner Fremhævelsen af Germanismens Herlighed og det germanske

Stammefrændskab Udfald mod Tilegnelsen af fransk Kultur. Forfatteren ønsker at «vi kunde blive fri for den taabelige Forkærlighed for Frankrig og hele det parisiske Uvæsen», som skal næres af Literaturens «radikale Klike». Det oplyses ikke, om Emile Zola og Anatole France hører til det parisiske Uvæsen; derimod kan man gætte sig til, hvem der skal udgøre den radikale Klike.

Overfor denne plumpere som overfor Bjørnsons følsommere Pangermanisme maa det fremhæves, at Vedligeholdelsen af et Forhold til den romanske Kultur for os Danske er en nødvendig Modvægt mod Tyskheden, og netop er dansk national Overlevering, vel begrundet i Faren for at sluges af den tyske Kultur eller synke ned til et blot Vedhæng til den. Holberg var hovedsagelig franskdannet, Wessel ligedan, Johan Ludvig Heiberg ligedan. Oehlenschläger og Baggesen, der af vore Stormænd mest udelukkende gik i Tysklands Skole og optraadte som dansk-tyske Digtere, vandt derved kun, at de begge fik deres danske Sprog ret grundigt fordærvet. Nogen Plads i den tyske Literatur, der paa langt nær svarede til deres Betydning for Danmark, opnaaede de ikke.

Ved udelukkende at søge vor Dannelse i Tyskland og England vil vi kun opnaa at indsnevre os. Netop fordi vort Land er saa lille, trænger vi til flersidig Dannelse. Den Ensidighed, som Magtudfoldelsen i Storstaterne undertiden medfører, vilde ikke klæde os og desuden slet ikke vinde os Hjerter i Tyskland. Tvertimod, Tyskerne vilde frastødes ved hos os kun at møde deres Eget. Der er ikke faa iblandt os, som virkelig er bundne af Stammebegrænsningen, inderst inde er ude af Stand til at forstaa saavel de romanske som de slaviske Folk; men disse Mænd bør ikke have Lov til at pukke paa denne deres Indskrænkethed og vende deres Ikke-Forstaaen om til at udgøre en Styrke.

Hvad Frankrig angaar, som ligger os fjernt og intet Afsætningsomraade er for os, heller ikke politisk kan gavne os, er det jo næsten alene i kunstnerisk Henseende, at vi har søgt ny Baner eller ny Forbilleder der. I videnskabelig Henseende er vi vistnok mere henviste til Tyskland og England, om end et eneste Navn som Pasteurs vejer tungt. Men kunstnerisk staar Frankrig endnu højest af alle Magter paa Jorden i Skønliteratur som i

Maler- og Billedhuggerkunst. Kun i Musiken hævder Tyskland sin umaadelige Forrang, og paa dette Omraade er Danmark jo ogsaa nærmest en tysk Provins.

Ganske fraset de mere udviklede kunstneriske Anlæg har Frankrig et Forspring for Tyskland derved, at Kunsten i Republiken er fri, kun hindret (som allevegne) af den menneskelige Indskrænkethed, medens den i det tyske Rige er hæmmet i sin Frihed ved Indgreb af Kejserens Person. Den tyske Kejser attraar og udøver en umiddelbar Kunstindflydelse. Han har krævet Malerier, som Kunstudstillingens Udvalg havde vraget, ophængte paa Ærespladser. Han har kasseret Kendelser af Sagkyndige, som gav en Digter Præmie, og har givet Belønningen til en anden. Han har saaledes foretrukket Lauff for Hauptmann. Man kan skønne, hvilken Retning han i fransk Literatur og Kunst vilde have begunstiget, i Fald han havde beklædt Frankrigs Trone, naar man husker hans Ord til Jules Simon under den internationale Kongres om Arbejderforholdene 1890, at Georges Ohnet var hans Yndlingsforfatter blandt de franske. Han lod den kejserlige Krone borttage fra den ham forbeholdte Loge i *Deutsches Theater* i Berlin, da dette havde opført Hauptmanns *Væverne*, i hvilket Stykke han til almindelig Forundring saa en Meningstilkendegivelse mod hans Regering, endda Stykket spiller i Fyrrerne.

Kejseren har ogsaa fremmet og plejet den sørgelige Paradekunst, der efter hans Anordning og paa hans Bud har fyldt Sejrsalleen med Hohenzollern-Monumenter. Han har i en af sine Taler sideordnet den gammelgræske Kunst og denne nytyske som væsensbeslægtede, ene berettigede Kunstformer og sammenlignet Pergamon-Museet og Sejrsalleen som Dannelseskilder. Billedhuggerarbejderne i begge forekommer ham ensartede som Udtryk for Idealisme, i Modsætning til den Værdiforringelse, han finder i den moderne Kunst, der af ham stemples med nedsættende Udtryk. Det var derfor i Kraft af en ret besynderlig Fejltagelse, at Kejseren i sit Münchenertelegram ytrede sin Harme over den bayerske Landdags Afvisning af en Kunstbevilling; thi de bayerske Landdagsmænd var netop enige med den tyske Kejser; ogsaa de afskyede den moderne Kunst, særligt den ikke-bayerske, og de Penge, de negtede at bevillige, var bestemte til Anskaffelse af den.

I Frankrig som andensteds gør akademiske og forældede

Synsmaader sig gældende overfor visse geniale Mænd. Men der gives idetmindste ingen i Rigets Spidse stillet Enkeltmand, om hvis Mening der maa spørges, og som i sidste Instans ud fra sin tilfældige og i Reglen ganske officielle Grundopfattelse afgør Alt.

Dog dette er ikke det eneste Forhold, der stiller Kunstudviklingen i de to Lande forskelligt.

Den staaende tyske Opfattelse af Modsætningen mellem de to Nationaliteter er den, at Franskmanden er Samfundsmenneske, Tyskeren individuel, og man slutter deraf, at den tyske Forfatter og Kunstner fremtræder med mere udpræget Enkeltpersonlighed end den franske. Det forholder sig snarere omvendt. Tyskernes stærkt udviklede Individualisme faldt i deres politiske Ringhedstid. Siden de er svulmede i politisk og økonomisk Magt, siden deres Stat er blevet Jordens stærkeste Militærstat, ligger Statstrykket over Kunst og Literatur, ligger derover ganske anderledes end i Frankrig, hvor selv det Særegneste finder et Publikum og hvor selv den højeste Forfinelse finder Paaskønnere. En kunstnerisk Ironi som Renan's, en kunstnerisk Naivetet som Anatole France's var utænkelig paa tysk Grund. Den store Personlighed møder i Frankrig som andensteds fra først af forbitret Modstand; men da der ligefuldt faktisk er mere kunstnerisk Ejendommelighed i Frankrig, synes det som om der i det tyske Rige kvæles langt mere Originalitet. Jordbunden er for haard, Samfundsdisciplinen for stærk.

Men derfor kunde de Danske jo meget gerne beraabe sig paa Stammefrændskabet overfor Prøjserne (som iøvrigt halvvejs er Slaver), i Fald det nyttede noget. Dog man mærke, hvad den foreslaaede Massehenvendelse skulde gaa ud paa: «Hvis I lover os at lade Nordslesvigerne i Ro, saa lover til Gengæld vi at slaa os til Taals med Wienerfreden». Dertil gives fra tysk Side dog kun ét Svar: Det takker Fanden Jer for. Hvad Andet skulde I gøre? Hvad Andet kan I gøre?

Intet Menneske i Danmark, som nogensinde har kastet et Blik paa Kortet, kan jo et eneste Øjeblik tro paa Muligheden af en Angrebskrig mod Tyskland, og naar man i den sidste Tid paany i et os ellers venligsindet Blad som *Kieler Zeitung* er begyndt at tale om Løsrivelsesbestræbelser i det danske Sønderjylland, saa kan dette aldrig betragtes som andet end ren Affektation. Hvor skulde den faatallige, vaabenløse Befolkning, som aldrig

engang har gjort et nok saa kortvarigt Opstandsforsøg, kunne tænke paa Løsrivelse!

Meningen maatte da være, at Danmark indgik Alliance med Stormagter til Nordslesvigs Tilbageerobring; men ogsaa dette er jo et Fantasteri, der intet har med Virkeligheden at gøre. Hvilken Stormagt skulde vi være saa taabelige at indlade os med imod Nabomagten!

Nej, vi har i en saadan Henvendelse intet at love Tyskerne. Og selv om vi lovede dem noget, hvad vilde det virke! Styres Tyskland af det tyske Folk? Som Frankrig af det franske, Danmark af det danske? Nej, Tyskland er et Rige, der regeres om end ikke enevældigt, dog personligt, og saalænge dette forholder sig saaledes, gaar en Henvendelse fra Folk til Folk uden om Formynderen til de Umyndige.

Og har vi intet at love Tyskerne paa egne Vegne (da vor Slaaen os til Ro ved Wienerfreden for dem forstaar sig af sig selv), saa kan vi lige saa lidet love dem noget paa Norges og Sverigs Vegne, mindst hvad Pastor Birkedal stiller Tyskland i Udsigt, nemlig «hele Skandinavismens» ny «Holdning overfor Kejserriget». Thi vi kan jo ikke være blinde eller lade blinde for den Kendsgerning, at Nordmænd og Svenskere forlængst har ladet os sejle vor egen Sø, og at der ikke findes ringeste Uvilje eller endog blot Misstemning i Sverig og Norge mod Tyskland paa vore Vegne. Desuden, selv om vi var blinde derfor, er Tyskerne det sandelig ikke.

I Norge, som staar os nærmest, er Kejser Wilhelm, den eneste Monark, der besøger Landet, i høj Grad yndet. Og overhovedet staar vist intet Folk Tyskland saa nær som det norske. I de forskelligste Fag, fra Arkitektur til Kemi, er i Norge Tyskland Læremesteren eller Forbilledet. Fra Bjørnson til hans Modsætning Arne Garborg staar Digterne med det ene Ben i Tyskland og i det inderligste Forhold til Tysklands Mænd. Der er flere Teutoner end Bjørnson i Norge.

Det er da ikke mod Tyskland, Nordmændene nærer uvenlige Følelser, ikke mod det, at de har befæstet sig. En Mand, en Kender og Avtoritet, der nylig har tilset Græensen mellem Norge og Sverig, sagde til mig: «Det er nu saa vidt, at der ikke er én Vej, som fra Sverig fører ind i Norge, der ikke er spærret af Batterier med ny udmærkede Kanoner fra Creuzot». — Dèr holder Skandinavismen, som skulde ulejlige Tyskland.

Og som Tyskland er yndet i Norge, saaledes endnu langt mere Norge i Tyskland.

Norges kunstneriske Frembringere, først og fremmest Ibsen, dernæst Grieg og Bjørnson, ja af de Yngre endda Garborg og Hamsun, har imponeret Tyskerne, tildels paavirket deres Aandsliv. Særlig har Ibsen staaet som epokegørende i tysk Literatur. Og hertil kommer den Glans, Mænd som Frithiof Nansen og nu senest Sverdrup har kastet over Norge. Norge har besat Tyskernes Fantasi. I tyske Bøger er atter og atter Norge Friskhedens Hjemstavn, Nordmanden den yndede Figur. Om end adskillige danske Videnskabsmænd (som Høffding) er højt ansete i lærde Krese, er Danmark i Grunden kun med J. P. Jacobsens Skikkelse trængt igennem, og da Jacobsen intet Forhold havde til Scenen, har heller ikke han paavirket Folkesindet, kun en Del æstetisk modtagelige og frembringende.

Saa stærkt har Indtrykket af Nordmændene været, at det kunde have faaet politisk Indflydelse. Det er kun tilsyneladende et Paradoks, at havde det været Danmark, der havde slaaet Tyskernes Fantasi med Ibsen, Bjørnson, Grieg og Nansen, saa havde Fremgangsmaaden i Nordslesvig mødt en betydelig Stemningsmodstand. Maaske havde Stemningsbølgen endog bevirket, at den nyeste Fremfærd var bleven indstillet; man havde da i vide Krese følt det, som forgreb man sig paa en overlegen Stamme. Derfor har det ikke været løs Tale den, at vi til vor Frelse først og fremmest havde det at gøre: at løfte vor Kultur, udrette og frembringe store Ting.

Ikke at jeg vil tillade mig nogen nedsættende Dom over de udmærkede Mænd, som lever iblandt os. Men Ingen af dem har formaaet at tiltrække sig Evropas og Amerikas Blikke som en Ibsen eller en Nansen. Det er vistnok ikke Fortjenesten alene, det kommer an paa: ikke blot Evnernes Dybde, men Glansen og Heldet. Og dog maa det siges til Norges Ære, at det er ikke Held, der har gjort det berømt.

Vil vi som Folk indvirke paa det tyske og opnaa en Stemning til Bedste for vore fraskilte Landsmænd, da skulde jeg tro, vi i første Linje maa stræbe efter at udmærke os. Vi har i Nordslesvigs Forhold den skarpeste Spore til at anvende vore Kræfter for at aftvinge dem, der ser paa os med Uvilje eller Ligegyldighed, en stærk Anerkendelse.

Men dernæst er jeg af den Mening, at der her foreligger vort Udenrigsministerium og vort Diplomati en Opgave, som kræver den størst mulige Indsats af Evne og Vilje. Ad diplomatisk Vej lader meget sig ordne, som frugtesløst søges ordnet ved Militærudgifter. Et Par fremragende Diplomater, en svensk og en norsk, kunde have ordnet Sveriges og Norges Mellemværende, saa Norge havde kunnet spare den hele Række af Batterier ved Vejene til Sverig, der nu strutter af Kanoner, medens Grænsen i Nord til det truende Rusland ligger ganske aaben.

Gid vi havde havt en udmærket Udenrigsminister og en fremragende Diplomat i Berlin, saa havde vi sparet de halv hundrede Millioner Kroner, Kjøbenhavns Befæstning har slugt. Efter Nederlaget 1864 burde det have været vore unge Aristokraters Ærgerrighed at uddanne sig til Gesandtskabsposten i Berlin, den Post, hvoraf vor Fremtid for en stor Del afhang. Istedenfor holdt vi mere end en Snes Aar igennem en Mand som Quaade paa denne Post, en Mand, der ikke besad én eneste af de Egenskaber, som gjordes fornødne.

Efter et Forlydende, som gælder for rigtigt, skal vi have forsøgt at erhverve Helgoland af England, dengang den tyske Kejser heftigt attraaede denne Ø, som vi da vilde have opfordret ham til at indløse med Nordslesvig; men Planen skal være strandet paa Aabenmundethed hos den danske Gesandt i London, der kort derefter straffedes med Afsked. Jeg tror, Sagen forholder sig saaledes, men tør ikke gaa i Borgen derfor. Hvis den er sand, saa er den et nyt Bevis blandt mange paa, hvor lidet vort Diplomati har været sin Hovedopgave voksent.

Men endnu til dette Øjeblik har der været Mulighed for en diplomatisk Optræden, hvis vi blot ikke selv forspildte vore Udsigter. Desværre er Sandsynligheden yderst ringe for at den Uforstand, hvori vi staar i Begreb med at gøre os skyldige, endnu kan afværges. Afhændelsen af de vestindiske Øer synes jo sikker.

Ikke at jeg nogen Sinde har delt den Tro, at vi vilde kunne bortbytte disse Øer for Nordslesvig. Denne Tro er enfoldig.

For det Første vilde den tyske Regering ikke udlevere os Nordslesvig for dem. For det Andet — og det er Hovedsagen — gør Amerika Monroe-Læren gældende, som forbyder enhver evropæisk Magt at erhverve sig ny Besiddelser i Amerika, altsaa ogsaa vilde forbyde det tyske Rige dette.

Men netop denne amerikanske Uvilje mod at nogen europæisk Magt erhverver ny Besiddelser derovre, er vor Styrke og kunde være vor Lykke.

Om faa Aar vil Panamakanalen være fuldendt. Fra det Øjeblik faar St. Thomas en helt ny Betydning og en uberegnelig Værdi. Hovedruten fra og til Panamakanalen, altsaa Hovedaaren for Samfærdslen mellem Evropa og alle Stillehavets Kyster vil komme til at gaa over St. Thomas, dersom denne Ø forbliver i evropæisk ɔ: dansk Besiddelse. Den vil blive Stapelplads saavel for Skibsfartens Drivkraft som for Passagerere og Gods, der udveksles mellem Vesten og Østen*).

Middelhav, Vesterhav og Østersø vil i lige Grad faa Brug for St. Thomas, da ingen Fastlandsmagt i Evropa ejer Adgang til en passende Stapelplads i Antillerne. I Henhold til Monroe-Læren vil Ejeren af St. Thomas baade fortjene Penge og opnaa Beskyttelse ved at bortleje Havneomraadet til Storstater, som selv vil bekoste Kaj-Anlæggene. Fastlandet paa Panamatangen byder ingen passende Plads for Mellemtrafiken, Klimaet er ugunstigt, og Amerikas Love lægger Hindringer i Vejen.

Afstanden mellem Panama og St. Thomas er i runde Tal over et Tusind engelske Mil eller en Rejse paa omtrent fire Døgn for første Klasses Fragtdampere. Beliggenheden, Havstrømningerne, den rene Luft vilde lige saa meget som den sikrede Ubundethed naturnødvendigt gøre St. Thomas til Midtpunktet for Evropas Oplagsdepoter.

Afstaas Øerne, saa forbyder Amerikas Love fremmede Nationer at føre Gods og Passagerer fra St. Thomas til en anden amerikansk Havn. Og selv om det kunde tænkes, at Amerika

---

*) Hvilken Vigtighed de Øer har, som vi stod i Begreb med at sælge for en Spotpris, røbede *New York Herald* for 24. Oktober 1902 i sin Forbitrelse over at Salget blev forhindret: «Efter Istmekanalens Aabning *maa* vi have Øerne, fordi vi har Brug for den udmærkede Havn i St. Thomas. Det er herfra, vi skal beskytte Handelen paa den store nyaabnede Vandvej ...... Det er ikke Rhum'en og Sukkeret, som Onkel Sam ønsker at erhverve, det er en Søhavn, der vil give ham det militære Herredømme over en Kanal, paa hvilken han skal anvende flere Penge end disse Øer kan frembringe Sukker for fra nu af til Dommedag. St. Thomas byder os en dyb Havn med to Indgange ... vi behøver den og er villige til at betale for den.»

Hidtil havde man i Nordamerika ikke mælet et Ord om Havnens Værd.

Senere Anmærkning.

gik ind paa Ophævelse af denne haarde Lov, er det indlysende, at de forenede Stater vilde søge saa meget som muligt at bevare for sig hele Handelen paa det Stille Ocean.

Som sagt: Ingen evropæisk Magt er i Stand til at erhverve St. Thomas. Det vilde Fristaterne ikke taale. Men os staar det frit for at udleje Havnepladser til alle Fastlandsmagterne og derved gøre dem interesserede i vor Bestaaen, vor Integritet som Stat.

Den Magt vi særligt *kunde* forpligte og *burde* forpligte er det tyske Rige. Fra det Øjeblik af da Havnen paa St. Thomas er bleven vigtig og værdifuld for det tyske Rige, har dette en virkelig Interesse i at bevare Danmarks Selvstændighed, en saa stor, at ingen Fare for under en Krise at opsluges længer truer os fra Tyskland. Vi opnaaede da, ved at bevare Havnen, ikke blot et venskabeligt Forhold til det tyske Rige; men det fik en Interesse i at lade os leve vort eget Liv og beskytte os mod en mulig Fjende.

Skønt denne Anskuelse fremsættes af en Ikke-Sagkyndig, ligger der Sagkundskab bag den, Mænds, hvis Sympatier tilhører Venstre, men som er oprørte over den Ubændighed og den Partilidenskab, hvormed Venstre har kastet sig over Salgstanken.

Den Idé at sælge Øerne var oprindeligt en Højre-Idé. Højre vilde have Penge, første Gang efter den ulykkelige Krig, anden Gang efter Provisorismens Bortødslen af Statens Midler. Den Omstændighed, at Salget nu af Partihensyn søges hindret af Højre, burde da ikke fornuftigvis bringe Venstres Presse til at se rødt og udelukke enhver rolig politisk Drøftelse af Sagen. Højres Holdning skal ikke forsvares. Men i Sammenligning med den Uforstand at give Øerne ud af vor Haand umiddelbart før en Omvæltning i alle Forholdene derude, bliver Snedigheden ved at undgaa det Pengetab, Øerne for Tiden medfører, ringe.

Det støder den naturlige Følelse og det tager sig ilde ud, at en civiliseret Stat i vore Dage sælger sine Bilande med deres Befolkning. At Befolkningen i dette Tilfælde ikke er dansk, betyder kun lidet. Vi kunde da ogsaa sælge Grønland, thi Eskimoerne er ikke danske, og Island, thi Islænderne er det heller ikke. I Fald England skulde sælge alle de Besiddelser, hvis Indvaanere ikke er af engelsk Blod, var det ude med det britiske Verdensrige. I Storbritannien vilde man ikke engang forstaa det Argument, at man kunde sælge en Øgruppe, fordi dens Beboere ikke var i Slægt med Englænderne og ikke talte Engelsk. Men hertil kom-

mer Danmarks særligt vanskelige Stilling som et Land, der ved en Række ulykkelige Krige igennem Aarhundreder er blevet tvunget til atter og atter at afstaa. Nu vil det i dybeste Fred frivilligt afhænde af økonomiske Grunde. Dette kan ikke andet end fremkalde det Indtryk, at Landet begynder at realisere sit Bo — en spydig Opfattelse, der ogsaa er fremkommen i den tyske Presse. Det er kun et Tidsspørgsmaal, naar vi faar Bud paa den næste Øgruppe eller den næste Ø. Tyskerne sætter sig stedse mere fast paa Bornholm og Fanø, Englænderne optræder stedse mere som Herrer paa Færøerne.

Det er, som Danmark var begyndt at smuldre bort i sine Udkanter.

EMIL AARESTRUP

(4. December 1800—4. December 1900)

(1900)

Af Danmarks Lyrikere har ingen havt stærkere Farver og tungere, sødere Melodi; ingen er i sin Levetid bleven overset paa en dummere og uretfærdigere Maade; ingen er sikrere paa at mindes saa længe som det danske Sprog bliver læst. Kun en eneste Digtsamling fik Aarestrup udgivet; den er i kunstnerisk Henseende et Klenodie, og det varede 40 Aar, før den blev optrykt paany, da Digteren selv havde ligget mere end en Snes Aar i sin Grav. Efter hans Død udkom 1863 hans anden Digtsamling. 1877 forenedes de to Bind til *Samlede Digte*, der er blevne højt vurderede, men lidet solgte. Aar 1900 paa Hundredaarsdagen efter Aarestrups Fødsel burde dog endelig den Erkendelse være trængt igennem, at det danske Sprog under hans Hænder fik et nyt Præg, ny henrivende Klang.

Emil Aarestrup staar blandt Danmarks Digtere som den, hvis erotiske Lune er djærvest og hvis Sanser er varmest. Hvor

alvorligt og ægte hans Væsen fra først af var, har man af det Offenligheden Tilgængelige ikke kunnet danne sig nogen ret Forestilling om. Men han kan kun vinde ved at blive fuldere kendt; thi han var fra sin tidligste Ungdom en helt igennem dygtig Natur, varmtfølende, mandig, ridderlig, andagtsfuld overfor Natur, Videnskab og Kunst, fuld af opladt Sans for alt Ypperligt og som Aand baade ærligt og højt stræbende.

Han forlovede sig i Sommeren 1824 med sin senere Hustru, og en Pakke Breve fra den unge medicinske Student i Kjøbenhavn til Jomfru Caroline Aagaard, der den Gang opholdt sig hos en Toldkasserer Lange i Præstø, giver en fyldestgørende Forestilling om, hvad og hvorledes Aarestrup var paa den Tid, da i hans sunde, stærktfølende Natur Alt stod i Knop. Han er paa dette Tidspunkt heftigt og grundigt forelsket; han længes uafbrudt efter at høre fra den Elskede, der efter Datidens Forhold er saa langt borte fra ham, som i vore Dage hvis hun var i Marseille, men han føler selv den stærkeste Drift til Meddelelse, kan aldrig blive træt af at forklare sit Væsen for ret at forstaas og lige saa lidt af raadende, hjælpende, opdragende at ville løfte den Elskede op i Jævnhøjde med sig. Hun er tilbageholdende, noget indesluttet, ganske optaget af huslig Gerning, saa ordenskær, at hun ikke lader sig overtale til at sende ham Brev hyppigere end én Gang om Ugen, et tillukket Ungpigevæsen, lidt tilbøjeligt til Skranten og Klynken, uden aabne Sanser for Naturen, ikke saaret af Smaaborgerlighedens Krav og Opfattelsesmaader, ikke blot optaget af talrige smaa Pligter, men sky for Næstens Dom og uvillig til at gøre noget, som kan undre hendes Omgivelser. Hun føler sig, fordringsløs som hun er, bedst tilpas i godmodigt, fordringsløst Selskab, attraar kun i ringe Grad Næring for sin Aand, men er iøvrigt kærlig, beskeden, god, tilbøjelig til at bringe Ofre. Overfor hende staar den fire og tyveaarige Student med sin højtflyvende Aand og sit stormfulde Temperament, stærkt forelsket, det forstaar sig, men ikke tilbøjelig til at gaa op i nogen Art Kælenskab, en sand Naturens Dyrker og Præst, fuld af Foragt for alle uværdige Hensyn, altid rettende sit eget og hendes Blik paa det Væsenlige. Hans Omhu er uden Grænser, strækker sig fra det Største til det Mindste. Han ivrer mod Forfængeligheden, der fører til at bære sundhedsskadelig Klædedragt, altfor tynde Sko, snærende Korset, blottet Hals, Kjoler, der ikke varmer tilstrækkeligt; han er utrættelig i at foreskrive

forstandige Regler for Behandlingen af forskelligartede Ildebefindender i Hals og Mave og for at udfinde og forebygge Grundene til dem; men samtidig stræber han med Begejstringens Ild og Lunets Skemt, med Elskerens Varme og Opdragerens kærlige Overlegenhed at faa den unge, lidt indskrænkede og smaakøbstadagtige Pige, hvis Hjerte han har vundet, til at rette Blikket udover sine Omgivelser og deres Synskres, viser hende Naturaltets Rigdom, forklarer hende Videnskabens Herlighed og Kunstens Adel, gør hende opmærksom paa de store Menneskers Betydning og Værd. Alt dette paa en Maade, der, maalt med vore Dages Maal, er ligesaa barnlig som gammeldags, godt stemmende med Tiltaleformen: Min hulde Pige! eller: Min fromme Engel!

Her et Udsnit, i hvilket han en Maanedstid efter Forlovelsen gør Løjer med hendes Opfyldthed af de huslige Pligter:

«I Morgen otte Dage eller før, sødeste Engel, holder jeg Dig i mine Arme paa Østerbro eller paa Vesterbro eller — det kunde maaske falde Vorherre ind — i Roskildekro! Du ser, hvor sikkert jeg stoler paa, at Du følger ind med Anna. Tænk Dig vor Henrykkelse, naar vi maa omkring og præsentere os og lade os gratulere, hvor mange Gange vi vil sige: vi takker! vi har den Ære at takke! Hvor meget sødt Tevand vi vil drikke og hvor meget vi vil snakke om Komedier og andet Sludder. Men skælv og forestil Dig med Gysen de Timer, de lange, kedelige, da al vor Næring kun vil bestaa af inderlige Kys, da al vor Galladragt vil være Oprigtighed og Tvangløshed, da vi ikke vil tale uden om det gamle Lirumlarum, jeg mener Kærlighed og en højere Tilværelse. Tænk med sød Angst paa disse Timer, elskede Caroline! og med frygtsom Længsel! da vor alvorlige Bestræbelse ikke vil gaa ud paa at brodere eller tørre et Glas af, men da vi vil henslentre Tiden under sjælfuld Opmærksomhed for det store Liv i Naturen og i os selv, og bortødsle de kostbare Minuter, hvori vi maaske kunde have syltet Asier, til en stum Fortabelse i det Uendelige —.»

Kun sjældent og kort kan Aarestrup se sin Elskede. Aar igennem har han maattet lade sig nøje med Forbindelsen gennem Breve. I den Anledning har han etsteds et dityrambisk Udbrud af Glæde over Postvæsenet og Meddelelsesmidlerne, som i Telegrafens og Telefonens Dage tager sig næsten rørende ud:

«O Caroline, hvad Posten er for en herlig Indretning! Blot ved at erlægge et Par Skilling kan jeg tale med Dig, frit og

ugenert, som om vi sad hjemme hos din Moder og hviskede. Og hvad er Posten og Frastanden andet end et langt Hviskerør? Formodenligen véd Du det ikke, men man kan have et Rør af en halv Mils Længde og mer; og naar en Person, der ikke engang behøver at være nogen Elskende, hvisker i den ene Ende, hører en Person, der lægger Øret til den modsatte Ende, uagtet den store Frastand tydeligt Ordene. Dette hører til Naturlæren, min søde Caroline! Rigtignok varer det et Par Dage, inden Lyden forplanter sig til Dig, og atter et Par, inden jeg faar dit Svar tilbage; men derfor er det alligevel en hjertelig, fortrolig Samtale.»

Det er faldet Aarestrup meget vanskeligt at give sin Elskede Forestilling om det aandelige Arbejdes Art og Væsen. Han har villet faa hende til at tænke og er stødt paa hendes Svar, at hun tænker altid, ogsaa naar hun syer eller gaar i Køkkenet, *tænker* særligt paa ham. Han maa da forklare hende, at det, hun kalder Tænkning, ikke er dette, ikke Undersøgelse, Dom og Slutning, men blot det, at hun drømmende forestiller sig Et og Andet, f. Eks. forestiller sig ham, ser ham for sig. En Dag har han besluttet ret at skildre hende, hvori det egenlige menneskeværdige Menneskeliv bestaar, og han udvikler det udførligt, som følger:

«Min søde fromme Engel! Andet kan jeg ikke svare paa dit sidste Brev, Caroline, men er det ikke ogsaa nok? Jeg vil i Aften ret i Ro og Mag underholde mig med Dig, som om Du sad her hos mig i Sofaen og taus og venlig hørte paa mig og imellem ved et Kys gav mig til Kende, at Du ikke kedede Dig, men forstod og elskede, hvad jeg sagde. Hvad er vor Lykke, Caroline? Hvad er det vi stræber efter? Det er herom, jeg vil tale med Dig. Naar vi betragter Jorden, Luften, Vandet, saa forestiller vi Mennesker os dem som livløse Masser, hvoraf alt det Levende udvikler sig; hvad vi forstaar ved Liv, har de vel heller ikke, men de har dog en Tilværelse; de forandrer sig i Henseende til Form og Beskaffenhed. Du véd f. Eks. hvorledes Metallerne danner sig i Jorden; de skønne Krystaller, Bjerghulerne og de høje Alper; det er en skøn, rolig Tilværelse, der langsomt udvikler sig, men som ingen Sans har for sig selv eller sin Omgivning. Planterne derimod ejer noget af det, vi kalder Liv; de er følsomme for Varme og Lys; de bliver syge og dør, naar disse mangler; de udvikler sig hurtigt fra den første Spire

af til Blomst og Frugt, og det er ved de Ældres Ægteskab, at de Yngre bliver til; men de har kun Følsomhed for hvad der angaar dem selv; de véd ikke, hvad der foregaar udenom dem. Dyrene er ikke sig selv alene bevidste; de betragter Naturen og staar i den inderligste Forbindelse med den; de elsker hinanden, de føler Venskab, ja de kan være tro og højmodige, og de har Erindring om, hvad der engang har tildraget sig.

Naar Du og jeg, Caroline, spadserer Haand i Haand den smukke Vej opad til Møllen udenfor Præstø; naar vi føler den oplivende Solvarme, indaander den friske Landluft, ser udover de blaa Krumninger af Søen, hører Græshopperne synge, lugter Kløverduften og Camillablomsterne, spiser et Par Bær eller tygger paa et Straa, og da føler os ubeskriveligen lykkelige og synker i hinandens Arme — ved Gud! da er vi ikke andet end et Par gode, kærlige Dyr! Om vi sad i et elegant Værelse ved Divanbordet, hvor Temaskinen duftede' og et Par argantiske Lamper brændte foran Spejlene, ja selv om vi var i ivrig Passiar, Du med pyntede Herrer, jeg med dito Damer, selv da, indser Du godt, min fornuftige Pige, forholder vi os ingenlunde anderledes, men ganske som simple, skønt kunstigt afrettede Dyr. Hvad har vi da fremfor den flygtige, gennemsigtige, tynde Luft? fremfor de stivtdannede Krystaller og Stene? fremfor de søde, elskværdige Planter? fremfor de tro, naturlige Dyr? O min Elskede! vi har uendeligt meget fremfor dem, naar vi blot erkendte og brugte det. Den skønne, naturlige Tilstand og Glæde ved Livet, den deler vi med Dyret og det er en altfor herlig Gudsgave til at vi skulde vrage den; den stille Blomstren og Udvikling i legemlig Henseende deler vi med Planten, og det behøver selv ikke den smukkeste Pige at skamme sig ved; som Havet, Jorden og Luften er vi udsatte for de store Naturens Omvæltninger og Forandringer, er til Dels en Dannelse af dem og et Rov for dem; men noget ejendommeligt har vi som Mennesker: den fornuftige Erkendelse af det Guddommelige saavel udenom os som i os. Det Guddommelige, den evige Kærlighed, det inderste Væsen, den højere Sandhed, alt dette er Benævnelsen for én og samme Ting, og denne har vi Evne til at se, at tilegne os; deri bestaar Menneskets Adel, derved hæver det sig over Dyrene, deri bestaar den sande Lyksalighed. Derfor glor vi ikke ud i et Landskab som Okser og lader os ikke nøjes med hvad der ligefrem slaar vore Sanser: men vi trænger dybere. Et Blad, der tjener

Dyret, eller os som Dyr betragtede, til Salat, et saadant grønt Blad kan tjene vor Aand til uendelig ædlere Næring, kan beskæftige vore Tanker, vor Opfindelseskraft i mange Timer, kan skaffe os Kundskab og en Trøst, der mere styrker vort egenlige Liv og befordrer vor Tilværelse, end om vi havde spist en hel Skov som Salat eller, om Du vil, som Grøn-Langkaal. Af denne Grund faar ogsaa Kærligheden en ganske anden Karakter hos de *rette* Mennesker end hos Dyrene.»

Som man ser, er dette en Natur- og Menneskeligheds-Prædiken i bedste Form, og vi lærer her til vor Overraskelse Aarestrup at kende som elskende Pædagog og Prædikant. Som Prædikenen videre udfolder sig, skildrer den i meget opbyggelige Udtryk den menneskelige Elskovs Forskel fra den dyriske. Aarestrup er paa dette Udviklingstrin saa langt fra at ynde eller undskylde den flygtige Kærlighed, at han i lidenskabelige Udtryk fordømmer den. Hans Forlovede har ytret Uvilje mod en af sine Bekendte, har kaldt ham «et fælt Mandfolk». Aarestrup slutter, at han maa være en Pigejæger, og erklærer, at dette efter hans egen Opfattelse er «noget af det Væmmeligste, et Mandfolk kan være». Man maa, siger han, undskylde det hos ganske unge Personer, som er det «af en vis naturlig Hvalpagtighed eller Vælighed», saaledes unge Studenter, Officerer, Kontorister osv.; de er dog at betragte «snarere som Pibere, Hornblæsere og Tamburer end som Soldater, der fører egenlige Vaaben». De Gamle derimod maa betragtes som «Krybskytter, Lurendrejere, Tyve knægte», og lignes ved «infame Lænkehunde, der springer frem af deres Hul og bider Damerne i Læggene». Han gør imidlertid gældende, at Damerne paa deres Side nok saa meget som Mændene er forfaldne til «et elskværdigt Fuglefængeri, idet de udspænder deres egne eller falske Krøller til Doner og spidser Læberne til lokkende Rønnebær».

Harmen afbrydes hos den unge Moralist atter af Skelmeri.

Overfor sin let forknytte eller forknyttede Kæreste forkynder han med formelig religiøs Betoning Livsglædens gode Budskab. Man høre f. Eks. denne friske Opfordring: «For Guds Skyld, som vil, at Du skal være taknemmelig og glad hver Dag, og ikke blot elske dem, paa hvilke Du faar Brev fra mig eller er hos mig, for hans Skyld, Caroline, mor Dig, fornøj Dig over hans Verden, som til enhver Tid staar Dig aaben og aldrig er tom! Søg Dig det Gode ud! Saa vil Du ikke glæde Dig, naar

Du gaar i Seng, over at Dagen er gaaet, men over at den er brugt, nemlig benyttet saaledes, at Du er bleven rigere paa Tanker og Indsigter, har faaet friere Blik, højere Følelser.»

I Almindelighed er Videnskaben den Magt, der beaander Aarestrup, naar han i disse Ungdomsbreve tager en højere Flugt. Men undertiden kommer ogsaa Kunstneren i ham til Orde. Han formaar med anskueliggørende Sikkerhed at skildre et Menneske fuldstændigt. Nogle Spørgsmaal, han har modtaget om Christiane Oehlenschläger, giver ham Anledning til en slaaende Skildring:

«Om hun har megen Forstand? Jeg tror, hun har en god Forstand. Har jeg sagt, at hun ikke er smuk, saa har jeg ubevidst sagt det modsatte af min Mening; thi efter min Smag er hun meget smuk. Du kan vide, jeg holder hende som Fruentimmer for fuldkommen saa smuk som Oehlenschläger som Mandfolk; hendes Skønhed er iøvrigt af en ganske anden Karakter: hun er blond som Du, naiv, kvindelig, fortrolig, vil gerne snakke, akkompagnerer sin Tale (hvilket jeg engang tog mig den Frihed at gøre hende opmærksom paa som en Ynde) med en Mængde udtryksfulde Smil, Blik, Bevægelser med Hovedet, Armene, undertiden hele Legemet. Saaledes engang, da jeg stod ved Vinduet med hende, gik en gammelagtig Dame forbi, som hilste. Hun sagde mig, at det var en Fru Reinhard, men da hun bemærkede, at samme Dame ringede paa Porten for at besøge hende, vendte hun sig om til mig (der var ingen andre i Stuen), gned Hænderne, rystede langsomt med Hovedet og smækkede lidt med Læberne, som man gør, naar man er yderst fornøjet, idet hun omtrent paa ét Ben hoppede hen ad Gulvet og sagde: «O, hvilken Lykke! hvilken Lykke! det er min bedste Veninde! hvilken ubeskrivelig Lykke!» Det var virkelig ikke Affektation. Om hun iøvrigt er, hvad man kalder ferm i Huset, véd jeg ikke, jeg tror det neppe; men hun er i højeste Grad begejstret for Mandens Arbejder og bange for, at nogen skal forstyrre ham; hun gaar over Gulvet, som om hun gik paa Æg, naar han læser, og besørger alle Bogvæsenet vedkommende kedsommelige Forretninger for ham, sælger Bøgerne, løber til Bogtrykkere og Bogbindere, men gaar sjældent eller aldrig i Selskab og pynter sig aldrig, kan ikke lide pyntede Folk.»

Der gives neppe i vor Literatur noget andet saa livfuldt og impressionistisk opfattet Billede af Christiane Oehlenschläger som

denne Skildring af hendes Hoppen over Gulvet under smaa Jubelskrig over Venindens Komme.

I sine Breve fremhæver Aarestrup undertiden selv sin Evne til at fastholde et synligt Billede i Fantasien. Han udvikler f. Eks., at et skønt Billede af hans Elskede har fulgt ham fra hans sidste Besøg i Præstø, som han tidt tager frem af sin Erindring for at glæde sig ved det. Han har et Øjeblik set hende sidde i fuldt Maaneskin i sit Vindue: «Kun et Par Minutter saa jeg Dig saaledes, men Billedet lever saa tydeligt i min Forestilling, at jeg i dette Øjeblik ser Stolen paa Forhøjningen, den lyse Maaneglans gennem Ruderne, og i de grønlige Straaler, halvtomgivet af det grønne Rullegardin, min blege, blonde Engel.»

Og han udvikler for hende, at saaledes nyder han alt det Skønne, der i Livet kun forekommer spredt og sjældent; det tilegner han sig, lader det indpræge sig for bestandig i Indbildningskraften, saa det paa det mindste Vink af hans Vilje kan træde frem i sin fulde Friskhed paany. Han lærer hende, at Enhver kunde gøre saaledes; thi det kommer blot an paa den Opmærksomhed, hvormed vi første Gang betragter Billedet; men han tilføjer dog med Rette: «Der skal en Slags malerisk Begejstring til at gribe et saadant Syn med alle dets fine Skygger og Farver; de Fleste ser kun det Grove deraf; derfor har de ingen synderlig Nydelse og glemmer det snart.»

Elskværdigst og betydeligst viser maaske Aarestrup sig overfor sin Elskede, naar han, som den fine og skarpe Sjælekender han er, søger at bibringe hende Sans for højere, mere udviklede Menneskers Væsen, selv om hun ikke føler sig helt tilpas i deres Nærhed. Hun har en Dag betegnet en Familie, hvori hun kommer og føler sig vel tilmode, som «rar». Aarestrup prøver sig frem, hvad hun vel egenlig mener med dette Ord: «Sig mig, om jeg slutter galt, naar jeg i Betragtning af din Opdragelse, din Grad af Forstandsudvikling, dine huslige Forhold, og især i Betragtning af Omstændighederne nede i Præstø formoder, at det er en saadan Familie, hvor Du paa en utvungen Maade kan faa Lejlighed til at vise dine Evner, hvor man har Opmærksomhed for Dig, gør af Dig; hvor der hersker en jævn Tone, som Du uden Anstrengelse kan stemme i med og hvor Folkene er af en godmodig, maaske lidt indskrænket Slags.» Med største Ømhed udvikler han nu, hvor godt han forstaar, at hans Caroline kan føle sig lykkelig og tilfreds i slige Omgivelser. Han ser hende

for sig sladre med Pigerne, bese Klædningsstykker, fortælle om Baller. Spillekort er udbredte paa Bordet; det er nu engang Købstadsløjer at lade sig spaa; Morskaben er uskyldig osv. Saa forsætter imidlertid Aarestrup med Oehlenschlägersk og dog mere end Oehlenschlägersk Patos:

«Men kaster jeg et Blik paa *min* Caroline, min ædle aandfulde Pige . . . saa kan hun vel godmodig tage Del i Sligt og lade sig det falde ret bekvemt at gaa som en lille Engel blandt Folk, hun overser, og hvor hun har Frispas i Tale og Gerning; men hun *maa*, ved Gud, hun *maa* føle Savn af noget Højere; hun maa ønske at komme i Forbindelse med noget Ualmindeligere, Ædlere; hun maa tænke sig, at hvis disse gode Mennesker var opvakte, talentfulde, erfarne, vittige, genialske, da var det langt herligere, og om min søde Pige ikke glimrede som en Fiksstjerne, saa sugede hun dog Straaler til sig som en yndig Maane og med dem lyste hun for mig.»

Man kan spore, at Aarestrups Forlovede har følt sig mindre vel tilpas sammen med Mænd, hendes Elskede saa op til, end i det smaaborgerlige Selskab; thi han fortsætter:

«Mit Raad er derfor (thi det er en vigtig Sag): Vrag ingenlunde godmodige Folks Selskab, om end de ingen anden Udmærkelse har; men sæt heller ikke altfor stor Pris derpaa; og paa den anden Side, koster end Omgang med Folk af mere høje Egenskaber, de maa være af hvilken Stand de vil, Dig Hovedbrud og lidt Forlegenhed; støder det Dig, at disse sædvanlig ikke synes, maaske heller ikke er saa oprigtige, ligefremme som de Andre, saa husk, at naar din Sjæl skal faa højere Flugt og deraf højere Nydelse, saa *maa* Du anstrenge Dig, saa maa Du godvillig underordne Dig for hvad der er højere; saa maa Ydmyghed ikke falde Dig tung, saa maa Forfængeligheden ikke gøre Dig ømfindtlig, og husk tillige, at Troskyldighed og Naivetet ogsaa kan møde Dig blandt de finest dannede Mennesker, men at den her gerne ytrer sig paa en anden Maade. Husk, at naar et Væsen skænker os Gnister af sit Geni, Blomster af sin Erfaring, Frugter af sin Videnskab, da bør vi undskylde, om det ikke er ganske forekommende, ganske indsmigrende; vi bør tilgive, om det er lidt stolt; vi bør tage til Takke, om end et og andet i Opvartningen fattes; thi Maden, som bydes os, er ikke Hverdagskost.»

Hele Aarestrups sunde og stærke Natur er i denne Formaning, som han andetsteds overfører fra Menneskenes til Bøgernes Verden:

«En Maade, der skaffer os let Adgang til udmærkede Menneskers Omgang, er, som Du véd, Læsning; jeg har derfor altid anbefalet Dig den, men med de samme Forsighedsregler, som naar man omgaas Mennesker.» Og han udvikler, at som hun skyer lave, flove, intetsigende og plumpe Personer, saaledes bør hun ogsaa vogte sig for den Art Bøger, og at hun ikke bør slaa Bogen i, fordi hun ikke straks begriber den helt.

Saa kærlig denne Opdragelse er, saa gennemflettet den end er med glødende Elskovsforsikringer og Beundringsudbrud, var det vel uundgaaeligt, at den unge Pige, der trængte til alle disse Raad, undertiden fandt, at dette var for meget af det Gode, og hun synes noget tilbøjelig til nu og da at tage den iøvrigt saa indtagende Voldsomhed, hvormed Raadene gives, mindre gunstigt op. I saa Tilfælde tager han straks Skylden paa sig, hævder imidlertid, at hans kun tilsyneladende uheldige Egenskaber ikke bør forfærde hende: «Igen ser jeg, har min barske Tone forskrækket Dig. Herregud, væn Dig til det Fæle hos mig! Naar jeg vil gøre mig selv den Ære at ligne mig ved en Have, saa maa jeg advare min hulde Beherskerinde, ikke at græde eller falde i Afmagt, fordi en Skrubtudse springer over en af Gangene eller fordi en Snegl kryber paa mine Frugtgrene; vær en dristig Gartnerske, min kække Glut! og betragt den grønne, livlige Frø, som med kloge, funklende Øjne sidder paa Hug i Græsset, betragt den graa, glindsende Snegl, der har trukket en Sølvstribe over Bladet; disse Dyr er i Grunden hverken gyselige eller ækle; de gør Dig ingen Fortræd.» Man agte paa den maleriske Finhed, hvormed Frøen og Sneglen, der dog her kun figurerer lignelsesvis, er udførte i Billedet; man fornemmer Naturelskeren derigennem, for hvem alt det Naturlige, Ulven som Lammet, Lynet som Solstraalen, er skønt, og for hvem ogsaa det inderste Frembringende i Naturen, det, man i Middelalderen kaldte *natura naturans*, er helligt.

Et nyt Vidnesbyrd derom afgiver det følgende, saare skønne, hidtil af Forsigtighedsgrunde utrykte Digt, som i mere end en Menneskealder har været i min Besiddelse og for hvis Ægthed jeg borger:

Som i en hellig Dødskamp
mit unge Hjerte banker,
og Du har ladet falde
de sidste Hensynstanker.

Af dine skønne Øjnes
lynsvangre mørke Himmel
ses kun igennem Taarer
en smægtende Æterstrimmel.

Min Røst er kvalt, min Stønnen
er afgrundshul og rusten;
og Du — selv dine Læbers
sølvrene Klang er brusten.

O tvendes Liv, Gulhyndi!
er nær ved at udslukkes.
Selv Amor maa forskrækkes,
som ser dit Øje lukkes.

Han iler med sin Fakkel,
han sikkert Faren kender.
Med himmelsk Hast, forsigtigt,
et tredje Liv han tænder.

I September Maaned 1866 udkastede jeg mit første Arbejde om Aarestrup i den Hensigt at henlede den danske Læseverdens Opmærksomhed paa den i levende Live tilsidesatte og efter Døden langtfra tilstrækkeligt paaskønnede Digter. I 1877 blev hint første Arbejde forbedret og fuldstændiggjort som Indledning til Aarestrups *Samlede Digte**). Paa Hundredaarsdagen for hans Fødsel er Opmærksomheden for Aarestrups digteriske Fortrin tilstrækkelig vakt. Men det havde sin Interesse at give nogle Bidrag til en rigtig Opfattelse af hans rent menneskelige Grundvæsen som Naturdyrker og som Kunstner.

*) *Saml. Skrifter* II, 61.

NOGLE TALER

Tale ved Festen i Hotel d'Angleterre.

(2. Marts 1883)

Naar jeg ikke har skyet at tage mod den Anerkendelse og Velvilje, De i Dag har skænket mig, saa er det, fordi jeg vil tage denne Velvilje til Indtægt for min Sag, en højere Aandskultur i Danmark, fordi jeg hylder og altid aabent har vedkendt mig den Overbevisning, at det for enhver aandelig Bestræbelse maa gælde om ogsaa udadtil at blive anerkendt som Magt.

Da jeg forlod Kjøbenhavn, talte jeg ikke mange Venner og Meningsfæller. En af dem pegede Aftenen før jeg rejste paa en fire, fem unge Mænd, der gik med os paa Gaden fra et lille Aftenselskab, man havde givet mig, og sagde: «Der gaar den hele frisindede Gruppe.» Nu er denne Gruppe betydeligt større og jeg glæder mig derved. De ser, jeg føler ikke Velsignelsen ved, hvad der i nyere dansk-norsk Literatur er blevet lovprist saa stærkt, nemlig det at staa alene. Hvad er Meningen med Lovprisningen deraf? Den, der staar alene, siger man, behøver ikke at tage nedværdigende Hensyn til sine Venner. Det behøver, tror jeg, ingen Mand, der véd hvad han vil, og som har saa meget Person, at Ingen falder paa at kræve noget af ham, som han ikke kunde gøre uden at tage Skade paa sit Væsen. Hvad det gælder om er, ikke at tage den Velvilje, der møder En, forfængeligt. Men den, der har Hang dertil, vilde ogsaa lettelig tage sin virkelige eller foregivne Ensomhed forfængeligt. Man har set Eksempler derpaa i vor Samtid, og jeg tror, at

Simeon Søjlebeboeren var et sandt Uhyre af Forfængelighed. Jeg glæder mig med god Samvittighed ved Velvilje, fordi jeg har lært at undvære den.

Dog der er noget, der er mere værd for en Mand end at møde Velvilje. Det er at se sine gamle Ønsker og Forhaabninger gaa i Opfyldelse, træde ud i Virkeligheden, legemliggjorte af andre. Dette at staa alene har om saa blot af den Grund ikke meget paa sig, fordi i utallige Anliggender en Arbejdets Deling er nødvendig. De kan let tænke Dem, hvilken Glæde det har været for mig, der for fjorten Aar siden efter lang Tids Pavse bragte Kvindesagen paa Bane her i Danmark, at opleve de første kvindelige Studenters Indtrædelse ved Kjøbenhavns Universitet, eller for mig, der stedse har havt en levende Medfølelse med Arbejderstanden, at se unge danske Studenter saa opofrende give deres Tid og Kræfter til den møjsomme, men taknemmelige Gerning, at oplære Arbejderne i nyttig Kundskab, eller for at tage det Omraade, der ligger mig nærmest, Literaturen: Først var der en Tid, hvor jeg, utaalmodig og forventningsfuld som jeg er, sagde til mig selv: Vil den Retning, jeg har henpeget paa, ikke snart frembringe en Digter? Saa kom der en, og en til, og flere, saa at Lyriken, Romanen, Novellen og Skuespillet genfødtes, som jeg neppe havde vovet at haabe det, og det mærkelige skete, at de ældre Digtere her og i Norge nærmede sig de yngre og ved deres Virken gav dem ny Tillid, gav dem Ret, og det endnu mærkeligere, at den bildende Kunst nærmede sig den nye Literaturs Synsmaade og Stil.

Ved hvor mange hundrede fine og sejge Traade, ved hvor mange opfyldte og endnu uopfyldte Ønsker er jeg ikke saaledes knyttet til den danske Kultur! Jeg tør sige, jeg kender intet Menneske, der ved flere og stærkere Baand er knyttet til den. Jeg er naturligvis taknemmelig, naar man ogsaa vil give mig Borgerret i en anden Kultur; men først og sidst er jeg bunden til denne.

De véd, at det har været et af Stikordene imod mig, at jeg ingen dansk Følelse havde; det hørte med til Sværtesystemet. Man kunde give det Skin deraf, fordi jeg, da jeg optraadte først, havde mere Lidenskab og Varme end Forsigtighed i at veje mine Ord og fordi jeg den Gang (som iøvrigt endnu) af hele mit Hjerte hadede den Slaphed og Holdningsløshed, der desværre selv for den overfladiske Betragtning af Danske, sammenlignet med Ud-

lændinge, viser sig at være et af de negative Karaktertræk hos os. Men ingen kan dog vel for Alvor kalde den udansk i sin Følelse, som afskyr Slaphed og Vrøvl, selv om de er danske.

Jeg vilde ikke have berørt dette Punkt, hvis man ikke, før jeg endnu ret var kommen over Tærskelen herhjemme, havde skyndt sig med ny Mistænkeliggøren af min Nationalfølelse. De véd, at jeg for fire Uger siden i Kaiserhof i Berlin sagde nogle Ord om det nordslesvigske Spørgsmaal. Det var ikke ganske let at sige dem. Jeg blev advaret og bedt nok om at lade det være, og det fra tre forskellige Sider. Man spaaede mig, at det let kunde fremkalde en Misstemning, der helt forspildte Festen, og meget andet. Jeg svarede, at jeg *maatte* tale om denne Sag. Nu har et Kjøbenhavnerblad ikke mindre end to Gange siden jeg kom hjem — naturligvis for ret at slaa Udtrykkene fast — ved hin Lejlighed paaduttet mig, at jeg skulde have brugt Ordene «skadefro, hadefuld og fjendsk» om Danmarks tidligere Stemning overfor Tyskland. Næsten alle Berlins Organer havde vidtløftige Referater af Festen. Intet af dem indeholdt hine Ord; man gik da udenom alle Berliner Lokalblade og fandt dem lykkelig i et stort Provinsblad, der kun havde en kort Korrespondance om Festen, hvis Forfatter, sikkert i bedste Mening, fremstillede Forholdet som han fra sit tyske Synspunkt saa det, og saaledes kom til at lægge mig hine Ord i Munden. Ingen af Dem har sikkert et Øjeblik troet, jeg kunde have sagt dem. Endog en Modstander maa have begrebet, at selv om min Følelse var stump nok dertil, saa *dum* var jeg i ethvert Tilfælde ikke. Den dobbelte Gentagelse af dette Citat kan derfor neppe engang henregnes til den finere Bagvaskelse.

Jo mere man elsker sit Land, des mere maa man bedrøves, naar det forekommer En, som stod det tilbage for det Udviklingstrin, det er kaldet til at naa, som var det ikke paa Højden af sin Opgave. I Verdenshistoriens uhyre Drama har ethvert Folk sin Rolle og Danmark sin, selv om denne Rolle ikke er stor. Hvad det gælder om for et Folk er imidlertid ikke om dets Rolle er lille eller stor, men om at det ikke forfejler sin Indtrædelse paa Scenen og sin Udgang af Scenen, ikke bringer sin Nærværelse til at kede ved evindelig Opremsning af sin fordums Hæder, men om at det spiller med; thi ellers ender det med, at et saadant Folk tilsidst bliver helt borte i Kulisserne og ikke mere kommer med i Dramaet.

Lad os ønske, at vort Folk maa udføre sin Rolle med Sikkerhed, med Værdighed og Talent. Kun kan vi saa ikke bruge Vissenpeer til Sceneinstruktør eller Nittengryn til Sufflør. Vi mangler ikke Talenter. Her er saa stor en Grundsum af gode Kræfter i dette lille mishandlede og misbrugte danske Folk, at vi tør haabe meget af vort Fædreland. Et Leve for Uegennyttigheden, for Fliden, Modet og Begejstringen iblandt os! Hvis de lever, saa bevarer de Danmark for Fald. Det vil altsaa sige: Leve Danmark!

Tale i Upsala.

(1889)

Det er over tolv Aar siden, jeg sidst var i Upsala, og det har været mig kært at gense Byen, interessant at iagttage de Forandringer, der siden da er foregaaede her.

Her er siden da blevet bygget et nyt Universitetshus, og her er vokset en ny Ungdom op.

Disse to Ting: Universitetet og Ungdommen, er hinanden temmelig ulige. Universitetet er rigt, Ungdommen er det ikke. Universitetet er prægtigt, Ungdommen snarere uanselig. Universitetet er trods sin Nyhed gammelt, Ungdommen er ung.

Denne Universitetsbygning er som et Billede paa visse moderne Stater: mange Penge anvendte paa det Ornamentale, faa paa det Nyttige. Forhallen er rig som en Civilliste, Festhallen er pompøs som et Hof, Kanslerrummet dyrt som Forvaltningen, men med Undervisningsrummene er det tarveligt bevendt, som i Almindelighed med Undervisning i Landene.

Det Hele er som et stort Minervatempel, hvor de bedste Rum synes byggede til Dyrkelse af Musikens og Dansens Muser, af Statens Autoritet, af Konsistoriums retfærdigt straffende Myndighed, men hvor man dog har levnet nogle Smaarum og Skammekroge til Kultus af den Gudinde, for hvem Templet egenlig var opført.

Tale ved Festen i Concertpalæet.

(26. Oktober 1891)

Jeg beder Dem tage min bedste Tak for al den Opmærksomhed, der er vist mig her iaften. Jeg beder Dem være forvissede om, at den Medgang, jeg i Øjeblikket har, ingen overdrevne Forestillinger giver mig om mit Værd.

Ingen Mand bliver større ved Hyldest, de fleste bliver mindre derved, ringere, dummere, selvtilfredse. Men den, der for ikke at overvældes af Modstand tidligt har været nødt til at forme sig sin Mening om sig selv ganske uafhængigt af de andres Mening om ham, han *kan* ikke blive svimmel af Ros. Jeg er sikker paa, altid at beholde saa megen Utilfredshed med mig selv tilbage, at enhver Bog, jeg skriver, vil indeholde en stum Kritik af en foregaaende Bog.

Formelt fejres her idag Udgivelsen af et lille Stridsskrift, som vistnok overmaade faa af Dem har læst. I Almindelighed ligger der over Jubilæer et let Skær af Komik, og en Jubilar er i Reglen en Lystspilfigur. Man tænker sig ham med hvid Vest over en omfangsrig Mave, skinnende af Jovialitet. At jubilere er i aandfulde Mænds Øjne det samme som at være forbi. Men at jubilere for Udgivelsen af et Flyveskrift er at gøre for megen Ære af en Bagatel.

Lykkeligvis er Jubilæet idag, som jeg forstaar det, kun Paaskud. De, som overhovedet har havt Fornøjelse af et eller andet, de har læst af mig, og de mange, som mødes ikke saa meget i velvillige Følelser for min Person, som i Kærlighed til den Sag, mit Navn er blevet en Art Symbol paa, har grebet denne Anledning til at lægge deres Tænkemaade for Dagen.

Den, der har et virksomt Naturel, maa være forberedt paa Modstand og Modgang. Holdt den ganske op, saa vilde det betyde, at han var bleven ufarlig, noget af det Værste, en Mand kan være overfor sine Fjender. Kun naar han er helt ung, vil de Midler, som anvendes imod ham, forundre ham og gøre Indtryk paa ham. Hvis man som Læge nærmer sig med et skarpt Instrument i sin Haand i den Hensigt at kurere Patienten for

Kongen lovede, at den, som kunde opdage, hvorfra Lyden kom, skulde faa en udmærket Gage og Titel af Klokker eller Overklokker, og det selv om der ikke var nogen Klokke. Mange gik da ud i Skoven for det gode Levebrøds Skyld; dog den Eneste, der kom tilbage med en Art Forklaring, havde saa lidt som de Andre været dybt nok inde. Men han sagde, at Klokkelyden kom fra en meget stor Ugle, en Slags Visdomsugle, der slog sit Næb mod et gammelt Træ, og saa blev han ansat som Overklokker og skrev hvert Aar en lille Afhandling om Uglen, men lige meget vidste man. Og mange Andre gik ud for at søge, og de fleste blev trætte og vendte tidligt om.

En hel Klasse blev staaende ved en lille Klokke i en idyllisk gammel Kirkes Taarn. De betænkte ikke, at saadan en lille Klokke umuligt kunde være Aarsag til det dragende Klokkespil, og de slog sig med deres lille Haab og lille Længsel til Ro ved dette Klokketaarn, ved det bestaaende Samfunds lille Kirkelighed.

Og efterhaanden blev der flere og flere Visdomsugler og flere og flere Kirkeklokker. Og begge fik de deres Klokkere og Overklokkere og Erkeklokkere, og tilsidst dannede disse Mænd Klokkernes store Forbund, og da tiltog de sig al Magt i Landet. Og med deres Kimen og Ringen overdøvede de i de Allerflestes Øren den store usynlige Klokkes Klang. Yderst faa hørte den endnu. Per Døver og Kirsten Kimer kom til Magten. Per Døver tog sig af Religionen og Kirsten Kimer af Moralen. Og de delte Magten imellem sig.

Unge Mænd! De har trods al denne Ringen af Per Døver og Kirsten Kimer hørt den store usynlige Klokkes dragende, lokkende Lyd!

Tak fordi De ikke vilde gøre den gamle Saga om igen!

Tale ved Festen i Concertpalæet.

(26. Oktober 1891)

Jeg beder Dem tage min bedste Tak for al den Opmærksomhed, der er vist mig her iaften. Jeg beder Dem være forvissede om, at den Medgang, jeg i Øjeblikket har, ingen overdrevne Forestillinger giver mig om mit Værd.

Ingen Mand bliver større ved Hyldest, de fleste bliver mindre derved, ringere, dummere, selvtilfredse. Men den, der for ikke at overvældes af Modstand tidligt har været nødt til at forme sig sin Mening om sig selv ganske uafhængigt af de andres Mening om ham, han *kan* ikke blive svimmel af Ros. Jeg er sikker paa, altid at beholde saa megen Utilfredshed med mig selv tilbage, at enhver Bog, jeg skriver, vil indeholde en stum Kritik af en foregaaende Bog.

Formelt fejres her idag Udgivelsen af et lille Stridsskrift, som vistnok overmaade faa af Dem har læst. I Almindelighed ligger der over Jubilæer et let Skær af Komik, og en Jubilar er i Reglen en Lystspilfigur. Man tænker sig ham med hvid Vest over en omfangsrig Mave, skinnende af Jovialitet. At jubilere er i aandfulde Mænds Øjne det samme som at være forbi. Men at jubilere for Udgivelsen af et Flyveskrift er at gøre for megen Ære af en Bagatel.

Lykkeligvis er Jubilæet idag, som jeg forstaar det, kun Paaskud. De, som overhovedet har havt Fornøjelse af et eller andet, de har læst af mig, og de mange, som mødes ikke saa meget i velvillige Følelser for min Person, som i Kærlighed til den Sag, mit Navn er blevet en Art Symbol paa, har grebet denne Anledning til at lægge deres Tænkemaade for Dagen.

Den, der har et virksomt Naturel, maa være forberedt paa Modstand og Modgang. Holdt den ganske op, saa vilde det betyde, at han var bleven ufarlig, noget af det Værste, en Mand kan være overfor sine Fjender. Kun naar han er helt ung, vil de Midler, som anvendes imod ham, forundre ham og gøre Indtryk paa ham. Hvis man som Læge nærmer sig med et skarpt Instrument i sin Haand i den Hensigt at kurere Patienten for

Stær, men denne tror, at man vil stikke Øjnene ud paa ham, hvad Under da, at han skriger og raser og sparker.

Det er dette, som har været mit Tilfælde. Misforstaaelsen havde maaske ikke netop behøvet at vare en Menneskealder; det er Alt, hvad man kan sige.

De Vanskeligheder, jeg med min Livsanskuelse ved min Indtræden i det offenlige Liv havde at kæmpe mod, kan alle føres tilbage til et eneste Grundforhold.

I det, hvori man saa en *Livsbetingelse* for Aandslivet og Literaturen, den fromme Vedhængen ved det Overleverede, saa jeg en *Dødsfare*, og i det, man betragtede som en Dødsfare for Aandslivet, Spørgsmaalet, Negtelsen, Bruddet med fromme Synsmaader, saa jeg den eneste *Livsbetingelse* — og jeg ser det saadan endnu. I Aarhundreder havde man i Skoler oplært Børnene, og paa Universitetet de barnlige Sjæle til at kende de gode Aander paa, at de sagde det og det — som mine Modstandere allesammen sagde, Lucifer paa, at han sagde saadan og saadan, angreb Dit, forsvarede Dat osv., som jeg netop gjorde — hvad Under da, at der fandt en almindelig Opdagelse og Genkendelse Sted. Det stemte. Jeg *var* den Lucifer, man saa ofte havde set afmalt, men endnu aldrig i Livet mødt.

Det vilde være ønskeligt, om Opdragelsen i Danmark blev omordnet saavidt, at ikke enhver fremadstræbende Aand forefandt hele den opvoksende Slægt dresseret i en eneste Falanks imod sig.

Alligevel, jeg tror, at Teologiens Herredømme i det nordiske Aandsliv nu er brudt og aldrig mere vil kunne genoprettes.

Da jeg begyndte herhjemme, var de Vinterlejligheder og de Villaer, som særligt pristes til Beboelse i vort Aandsliv, disse: det moralske Forbedringshus, det religiøse Tugthus, det æstetiske Børnehus og den selskabelige Varetægtsarrest med de tilhørende Kirker. Men der er mange Boliger i vor Moders Hus, og der holdes bedst Gudstjeneste under aaben Himmel.

Jeg har stræbt at meddele den Frihed, jeg kunde, aandelig Frihed, Fordomsfrihed, personlig Frihed. Jeg har elsket Friheden over alt Andet og elsker den idag saa højt, som da jeg var atten Aar, ja højere endda.

Næst Friheden har jeg elsket Kunsten højest, men fremfor alle andre Kunster Ordets Kunst, Ordet som Tankeudtryk, Ordet som Farve og Ordet som Melodi. Og fremfor alt Andet har det

danske Sprog, som jeg har kært til Fanatisme, knyttet mig ubrødeligt til Danmark.

Min Drøm var fra min tidlige Ungdom, at der her i dette Land trods dets snevre Grænser skulde opstaa et Aandsliv saa frit og saa rigt som i Evropas fremmeligste Lande. Saa lille som dette Folk er, saa rigt er det jo paa Naturer med Evne og Vid. Den ældre Opdragelse havde tidt udtørret Evnerne og gjort dem golde. Jeg mente, det gjaldt kun om at forsøge en Befrugtning, og der vilde opstaa et sandt Blomsterflor. Der var Grøde i Luften.

Jeg havde gerne holdt alle de Kræfter, med hvilke jeg kom i Berøring, samlede i fælles Formaals Tjeneste. Det gjaldt jo ikke blot om at starte dem, men om at holde dem sammen, saalænge der var megen Modstand at overvinde. Dog, Ingen kan i Længden holde en Gruppe Mænd samlede uden paa ét bestemt Vilkaar. Han maa kunne belønne og straffe. Den, der ikke har nogensomhelst Belønning at give, ingen Straf, han kan tildele, ja som kun kan love sine Meningsfæller Offenlighedens Misbilligelse og Fjendskab til Løn, han kan ikke i Tidens Længde regne paa en fælles Aktion. Han ender med at regne alene med sig selv, om han end er taknemmelig for Bistand og Velvilje.

Og dog er der maaske ikke udrettet saa lidt og kan der uden Tvivl nu virkes og frembringes meget.

To Ting kom det fra først af især an paa. Først at vække de Danskes Selvkritik. Saa om muligt i samme Flugt at vække deres Selvfølelse. Uden Selvkritik bliver et Folk opblæst. Og Selvkritik maatte komme først. Men uden Selvfølelse bliver det svagt, og vi trænger til Selvfølelse nu.

Danmark er et saare lille Land. Men der er endnu Omraader, paa hvilke det er muligt at gøre Danmark stort.

Det er umuligt, at en dansk Hær kan overvinde en tysk eller russisk, men det er ikke umuligt, at en dansk Digter kan være vittigere end en tysk, ja end nogen tysk, eller at en dansk Historiker kan skrive bedre end en russisk, ja end nogen russisk, og det er ikke umuligt, at en dansk Maler kan male bedre end en østerrigsk eller italiensk, ja end nogen østerrigsk eller italiensk.

Under meget ugunstige politiske og økonomiske Forhold har vi oplevet en kort Blomstring af dansk Literatur og Kunst. Lykkes det engang tilfulde at omdanne de materielle og aandelige For-

hold, hvorpaa den højere Udvikling af Folkets Evner hviler, saa kan vi maaske naa saa vidt, at en Begivenhed i det danske Aandsliv med det samme bliver en evropæisk Begivenhed.

Tale i Kristiania.

(16. April 1892)

Jeg maa takke den ærede Taler for de mange smigrende og tappert angribende Ord, som han rettede til mig.

Men jeg maa samtidig forsøge paa at gøre Rede for mit Standpunkt.

Man gør mig for megen eller liden Ære, naar man tror, jeg indbilder mig, at hvad jeg har frembragt i Livet, virkelig skulde staa som en «Pyramide», der til alle Tider vilde spejle sig i de forbirullende Bølger — jeg tror det ikke, saa indbildsk er jeg ikke.

Hr. Christian Collin ser desuden mit Arbejde noget anderledes, end jeg selv har gjort, forsaavidt som han i Hovedsagen betragter mig som Oprydder eller rettere sagt som Nedriver. Jeg har ikke betragtet mig saadan; jeg indbilder mig for fuldt Alvor, at jeg aldrig har nedrevet noget. De Ting, jeg har angrebet, har for mig været i den Grad Skygger, Spøgelser, udlevede og overlevede Væsner, at jeg neppe nogensinde for fuldt Alvor har anset mig selv for Kombattant. Jeg har opfattet mig som en Arbejder, som gjorde en positiv Gerning, og som nødvendigvis, naar jeg skulde have Plads til det, jeg vilde udrette, var nødt til at skyde et og andet til Side, som stod mig i Vejen, men det var Varulve og Spøgelser; jeg har virkelig aldrig kæmpet mod Mennesker. Det gør mig ondt for mange af mine ærede Modstandere at maatte sige det, men jeg har ikke den Opfatning at have kæmpet mod Mennesker. Undertiden har det ganske vist været menneskelignende Væsner — og tildels meget agtværdige

og udmærkede — men det, jeg har kæmpet mod, det var efter min Mening Varulvene og Spøgelserne i dem, de Ting, som ingen Virkelighed havde, og derfor kan jeg ikke for fuldt Alvor betragte mig som Nedbryder eller Nedriver.

Det jeg alene kan have nogen Glæde af, er at være en Opbyggelsens Mand — ja saa underligt det maaske lyder, er «Opbyggelse» egenlig Mottoet for min Gerning.

Derimod blev der ytret noget meget smigrende for mig, forsaavidt det antydedes, at jeg har havt en omend ringe dog utvivlsom Del i det ny Aandsliv, som er vakt her i Norge. Vi Danske af mit Slægtled har havt det Held at opleve en samtidig Blomstring af Norges Aandsliv. Vi har læst Nordmændenes Bøger; vi har set deres Malerier og Skulpturer; vi har hørt deres Musik; vi har været Tilskuere ved deres Dramaer. Vi har lært uendelig meget af Norge.

Jeg tør sige om mig selv, at der er vistnok faa i Danmark, der har lært mere af Norge end jeg, og som i højere Grad end jeg har nydt det norske Arbejd.

Naar man altsaa, saaledes som det er sket idag, umiddelbart eller middelbart, antyder for mig, at jeg har Lod og Del i denne ny Blomstring af Aandens Liv i Norge, saa er jeg selvfølgelig meget glad derover — jeg vil ikke ligefrem sige, at jeg er stolt deraf; jeg føler idetmindste min Stolthed derover betydelig dæmpet af min Selvkritik.

Hvis jeg selv skulde vove at paapege, hvilken Smule Fortjeneste jeg har kunnet have af Aandens Liv i Norge — det man kalder aandelig Indflydelse lader sig i det Store jo ikke maale — saa tør jeg fremhæve, at jeg har været en af de første, som har havt Øje for adskillige af eders store Aander.

Jeg tør for Eksempel rose mig i al Beskedenhed af, at jeg er den første i Evropa, som har skrevet et sammenhængende Stykke om Henrik Ibsen. Jeg tør rose mig af, at jeg overfor Mændene af mit eget Slægtled redeligt har forsøgt at hjælpe, hvor jeg kunde, saaledes for Eksempel ligeoverfor afdøde Kristian Elster, paa en Tid, da han endnu ikke var anerkendt.

Og endelig, hvad de alleryngste angaar, de opadstræbende Talenter i Literatur og Kunst i Norge, saa tør jeg sige om mig selv, at jeg tidt og ofte, i højere Grad maaske end det var mine norske Venner kært, har stræbt at støtte dem, som søgte at arbejde sig frem og endnu ikke havde vundet noget Navn. Det

har været mig en Glæde, selv om det ikke altid i samme Grad har vakt mine norske Venners Behag.

Under dette Arbejde har jeg naturligvis ogsaa faaet adskillige Uvenner, jeg tør næsten sige Fjender heroppe. Det er meget langt fra, at jeg beklager mig derover; thi jeg vil gøre mine Damer og Herrer opmærksomme paa, hvor behageligt det er at have Fjender. Jeg mener, at man maa inddele Fjenderne. Der findes kedelige Fjender — der gives ogsaa nyttige, morsomme Fjender, og de er fortræffelige at have for en Mand. Der gives ikke noget, der i den Grad er opmuntrende for ham selv, og som i den Grad indbringer ham Sympati, som det at have komiske Fjender.

Og jeg forsikrer Dem, at naar jeg ser tilbage paa mine Ophold her i Norge, saa er der ikke et eneste et af dem, fra hvilket ikke Billedet af en morsom Fjende stiger op for mig.

Første Gang, jeg kom herop, var der f. Eks. overmaade megen Uro i Anledning af mit ringe Komme. Universitetet sørgede for at lukke sine Døre. Konsistoriet skyndte sig med at sætte i Aviserne en Redegørelse, og Motiveringen var den ikke ganske ukomiske, at jeg havde fornærmet Abraham, jeg skulde have lagt mig ud med gamle Abraham. Er der nu noget, som jeg kan sige mig fri for, saa er det at have havt noget ondt i Sinde mod Abraham. Jeg kender ikke mere end et eneste Menneske i Evropa, som har havt noget udestaaende med ham; det var en tysk Skolelærer, som for omtrent ti Aar siden udgav en lidenskabelig Pamflet mod Abraham, idet han beskyldte ham for at have behandlet sin Kone ilde, da han i sin Tid overfor Kongen af Ægypten udgav hende for sin Søster. Men det var ikke mig, der stak bag den Skolelærer.

En anden Gang hændte det, at en udmærket Nordmand, som i dette Øjeblik beklæder en meget høj Plads i den norske Kirke — han er Biskop — i Tidsskriftet *Luthersk Ugeskrift* gav en systematisk, meget beundret Beskrivelse af mit Væsen. Der udviklede han overbevisende og ikke uden Kraft, at jeg i Forening med flere Stammefrænder havde lagt en Plan til at nedbryde og udrydde den kristelige Kultur i Evropa. Jules Simon var netop da Førsteminister i Frankrig og Disraeli i England, og disse to Herrer havde da sluttet et Forbund med mig om Nedbrydelsen af Alt, hvad der er godt og ædelt. Jeg vil ikke sige, det er

det dummeste, jeg har læst, det er langt fra; men dersom sligt forekom i en Offenbachsk Operette, vilde det gøre sin Virkning.

Senere skrev jeg fra Berlin adskillige Breve til det norske *Dagbladet*. Blandt disse Breve var der et, hvorved jeg har indskrevet mit Navn i Norges Historie, saaledes at jeg findes i Halvorsens Leksikon, hvad ikke er hændt mangen Mand, der ikke er norsk.

Der var dengang en eller anden Østerriger ved Navn Hellenbach, en konservativ Mand — han skrev en Bog, hvori han sagde, at han havde i den Grad Medlidenhed med de fattige Børn, som forsmægtede i Wien, at han syntes det var en Barmhjertighedsgerning at give dem Kloroform hellere end at lade dem henslæbe et Liv i Lidelser. Disse Ord havde jeg lejlighedsvis refereret, og det vedblev da at gaa fra Avis til Avis, at jeg attraaede Udryddelsen af fattige Børn.

Aaret efter var jeg i Bergen Der angreb en Kapellan mig i Aviserne fordi jeg havde haanet Treenigheden. Jeg havde talt om de tre Enheder i Skuespillet (Rummets, Tidens og Handlingens); men det var ét for den Præstemand.

Næste Gang jeg kom til Norge, var det galt paany. En Provinsclown i Sverig havde karakteriseret mit Ydre og kaldt mit Ansigt for «ett fult uppsyn». Et svensk Blad havde skrevet «Panden er ikke smuk, og det tykke Haar gør ikke Indtrykket bedre». Alt dette gik over i norske Blade, og havde jeg indbildt mig at være skøn, var jeg bleven grundigt kureret for Indbildningen.

Her iforgaars saa jeg nu i en Avis blandt andet oplyst, hvad min yngre Broder og jeg taler om, naar vi er alene sammen; saa haaner vi det danske Folk. Forfatteren maa sikkert have staaet skjult i Kakkelovnen, siden han véd saa nøje Besked.

Saaledes ser De, at jeg virkelig har spillet en maaske endnu større Rolle, end Hr. Collin mener, i den norske Presse. Jeg har fyldt mange Spalter her i Norge. Og nu hyldes og imødegaas jeg af Hr. Collin.

Det er, som sagt, fortræffeligt at have nyttige og morsomme Fjender; der er kun én Ting, som er bedre, det er at have udmærkede Paaskønnere og Velyndere.

Og det er netop det, som er faldet i min Lod. Jeg har her i Norge som i Danmark havt det Held at møde stigende Velvilje

hos alle dem, hvis Dom jeg sætter Pris paa, og størst hos dem, hvis Dom jeg sætter højest. Jeg ser i denne Sal talrige Mænd og Kvinder, hvis Dømmekraft Ingen anfægter. Der er her iaften Mænd tilstede, hvis Evner staar langt over mine, hvis aandelige og politiske Indflydelse rækker meget videre end min. Og her er Kvinder tilstede, af hvis Bifald enhver Mand vilde være stolt.

Jeg takker Dem, fordi De er komne herhen iaften. Vi mødes aandelig i det, som har bragt os sammen i denne Sal, den fælles Kærlighed til Norges og Danmarks Literatur og Kunst.

Tale i The Authors Club i London.

(1895)

Da jeg som ung Mand kom til London, fik jeg straks et Indtryk af, hvor kraftig den engelske Race er. Jeg saa i Hyde Park gamle Herrer paa de Halvfjerds ride lige saa sikkert som de unge Mænd og med Kinder saa røde og friske som Børns. Tidlig begyndte jeg at studere Englands Literatur. Jeg har skrevet en tyk Bog i seks Bind om den evropæiske Literatur i de første halvtresindstyve Aar af vort Aarhundrede, og Englands Poesi er Værkets Kærne, det Hængsel, hvorom det drejer sig. Skønt jeg, som De hører, taler Engelsk temmelig daarligt, kan jeg forsikre, at jeg læser det med stor Lethed. Af Aarhundredets Digtere har ingen gjort et dybere Indtryk paa mig end Shelley. Jeg læser hans *Ode til Vestenvinden* med Glæde og Begejstring. Jeg kender de kortere Digte og Brudstykkerne Linje for Linje. Aldrig var der en større lyrisk Digter end Shelley. Der gives ikke hans Lige. I Westminster Abbedi findes der en Byste af Southey, men jeg savner Keats's, Byrons og Shelleys Byster. Det har overrasket mig, at det engelske Folk, som dog visselig ikke kan kaldes et væsenlig militært Folkeslag, paa sine offenlige Pladser har hædret mange af sine Generaler, nogle faa af sine Statsmænd, men — bortset fra William Shakespeare i Leicester-Square — meget

faa af dem, der har frembragt den store og berømmelige engelske Literatur. Dog, Fremmede vender atter og atter tilbage til Studiet af denne Literatur, og først af alle kræver Shakespeare ethvert civiliseret Menneskes Opmærksomhed. Enhver vil forsøge at forstaa ham bedre og mere fuldstændigt end Forgængerne. Og jeg maa bekende mig skyldig i et uafbrudt seks Aars Arbejde med ham.

I gamle Dage var en Kritiker lidet anset blandt Forfattere og Poeter. De troede ham opfyldt af Misundelse og Ondskab, de mente, han bar et Bælte af Slanger om sin Lænd. I vore Dage véd Folk, at en Kritiker simpelthen er en Mand, der kan læse, og som lærer Andre at læse — en Kunst, der er sjældnere, end man tror. Han forstaar Mennesker og Folk, som ikke forstaar hverandre; han bygger Broer over den Strøm, der skiller Folk fra Folk; han er det aandelige Livs sande Ingeniør.

De véd ikke, hvor lykkelige De er ved at eje et Sprog, der forstaas over hele Jorden, saaledes at De kan kalde med egne Ord paa Deres Tilhørere. Vi, som taler et Sprog, der kun forstaas af nogle faa Millioner, kendes kun i Oversættelser.

De er dernæst lykkelige ved at besidde en Bogverden som den engelske. Jeg saa her i det naturhistoriske Museum en uhyre Skive af et mægtigt, mange Hundrede Aar gammelt Træ. Træet var saa gammelt, at dets Midte var mærket som samtidig med Slaget ved Azincourt og dets forskellige Ringe som samtidige med Shakespeares Fødsel, med Newtons Død, med Dronning Victorias Tronbestigelse og saa videre. Trods dets Alder havde Stammen holdt sig frisk og levende, til den faldt for Menneskehaand. Et saadant ærværdigt Træ er den engelske Literatur, og den lever og blomstrer den Dag i Dag som fordum. Gid aldrig Øksen maa lægges ved Træets Rod, men gid det leve og trives og bære Frugter!

Tale i Studentersamfundet.

(3. November 1896)

Der er noget tragikomisk i den Lod, en Gang i sit Liv at have været udpeget som Fører i Danmark. De Danske egner sig ikke til at blive førte. Dels er de for nidkære paa deres Selvstændighed dertil; de frygter altid Herskesyge, mener, man vil berøve dem deres egen Vilje. Dels er de for godmodige dertil. De begynder gerne med at have *et godt Øje* til Fjenden. Men da det er dem umuligt, ret længe at være vrede paa ham, saa faar de snart især *et godt Øje* til deres Fører. Sløret falder fra deres Øjne, de ser i Fjenden en Landsmand, en Ven, en Broder, og snart staar Føreren for dem som den eneste virkelige Hindring for en Forsoning; deres Forbitrelse kommer da saare naturligt til at gaa ud over ham.

Det var ingenlunde, da jeg for 25 Aar siden begyndte, min Hensigt at danne Parti. Fra først af stod jeg ene. Men jeg kunde ikke blive ved dermed; jeg indsaa, at Voltaire har Ret, naar han siger: «Vorherre holder altid med de svære Batailloner. Antallet af de Indsigtsfulde er lille; derfor maa disse danne Karré; de kan aldrig tænke paa at angribe de Andre i aaben Mark».

Øjeblikket, i hvilket jeg begyndte, var uheldigt. Det var netop det Øjeblik hvor under Forfærdelsen over Kommunen i Paris hele det liberale Borgerskab slog om og blev reaktionært.

Den Hær, jeg dannede, var trods mange udmærkede Elementer, som Hær saare svag. I mismodige Øjeblikke kaldte jeg den Falstaffs Armé — eller som Holger Drachmann, der var kommen hjem fra England, rettende sagde: Faalstaffs Armé.

Det var en Hær, i hvilken efterhaanden næsten alle Officererne løb over til Modparten.

Jeg begyndte med det ældre Slægtled — Hovedmændene løb over —, kom til det yngre Slægtled, gav mig til efter Evne at tumle med det — Hovedmændene løb atter over —; jeg gjorde ligesaa uheldige Erfaringer med Svenskere og Nordmænd, hvis Begejstring forvandlede sig dels til Had, dels til den kølige Agtelse, der er værre end Hadet, og forsøgte tilsidst med det alleryngste

Slægtled. Hvor de andre er gaaede hen, kan jeg ikke saa nøje sige; men disse Yngste de er gaaede ad Himmerige til.

Og dog har jeg intet at fortryde i mit offenlige Liv.

1871 forstod jeg for første Gang, hvad det er at handle, hvorledes en Handling vokser og udvikler sig, hvordan den bliver til noget andet og mere, end man straks kunde overskue.

Først ved Modstanden, der omlyver den, omdigter den og virkelig ændrer den.

Saa ved Tilslutningen, der bringer den Handlende i Forhold til Andre. Man erfarer, at for de forskellige Personligheder, der slutter sig til En, betyder Ens Handling noget ganske forskelligt, og man nødes til at optage deres Viljer i sin.

Modstanden vokser og synes langt stærkere end Ens personlige Kræfter — Modstanderne er trygge: hvad er en Enkelt mod saa mange!

Men han er ikke Enkelt. Han føler sig baaren af en Tidsbevægelse, en Idéstrøm, af alt dette Uhaandgribelige, han først nu lærer at kende, det Omfattende, der er som det aandelige Luftlag, hvori vi lever.

Alligevel maa den Handlende staa over dette, som blot er Tiden, det, som formindsker hans Personlighed, gør ham til Tolk, og hindrer ham i at blive sig selv. Han maa især staa over Modstanden. Ikke blot saaledes forstaaet, at han ikke lader sig skræmme; det gør han ikke, dersom han ellers er et Mandfolk. Men saadan, at han lige saa lidet lader sig bestemme af Modstanden som af Tilslutningen til at gaa videre end han vil, andensteds hen end han vil.

Fristelsen er stor til at kalde sig Geuser, naar Modstanderne kalder En saadan; det vil sige til af Trods at lade Modstanderne forme En om i det Billede, de opstiller af En. Dog det gælder om ikke at give efter for Fristelsen, men føre sin egen Sag og ikke lade den glide ud af Ens Hænder og bestemmes af Vind og Vove, af Fjendernes Mundsvejr og Tilhængernes bølgende Flok.

Man lærer saaledes paa sit lille snevre Omraade, endog i Lilliput-Forhold, at kende, hvad Historie er. Man aner gennem det bitte Smaa, som man overskuer og delvist lever, hvorledes det er gaaet til i Historiens vigtige Øjeblikke for de Store; hvordan de har følt og hvad Art Kamp de har kæmpet.

Man lærer, at der er noget Fremmed udenfor Mennesket, Summen af de Andres Attraa, Knipperne af deres Viljer, som

stadigt indvirker paa det, man vil og gør. Og at der desuden findes noget Hemmelighedsfuldt, Upersonligt, Større, helt Usynligt — det, som de Gamle kaldte Skæbnen — det Overmenneskelige, som man hjælpes af, som man strider med og som kommer En til Gode, naar man har de højeste Øjeblikkes Medbør i sine Sejl. Man lærer aldrig at beregne det, men at regne med det. Der gives jo uberegnelige Overensstemmelser: der er Grøde i En, og det viser sig, at der er Grøde rundt om En; det Ubevidste i En svarer til noget Ubevidst udenfor En og forener sig dermed.

Ligesom den, der begynder en stor Bog, ikke véd, hvordan den vil komme til at se ud, naar den bliver færdig, saaledes véd den, der begynder en Gerning, ikke hvordan den vil forme sig. Naar den vel har formet sig, saa er det hans Værk og ikke hans Værk.

Jeg ønsker Dem alle, at Handlingens Stund en Gang i Deres Liv maa komme for Dem.

Tale Nytaarsnat 1901.

De véd allesammen, at der er Mennesker, som føler sig helt igennem vel tilpas i deres Tid. Det er dem, hvis Attraa og Ønsker den tilfredsstiller, og med hvem til Gengæld deres Tid er fuldt tilfreds og som den paa alle Maader lønner.

Der er andre (f. Eks. blandt Forfattere og Kunstnere), som engang behagede, men nu ikke længer fyldestgør Tidens Krav. Man bruger Udtrykket, at Tiden er løben fra dem.

Der er atter andre, der er, som man siger, forud for deres Tid, forsaavidt deres Tidsalder ikke tilfredsstiller dem. De har Ønsker, Forhaabninger, Idealer, hvortil Tiden ikke svarer, Formaal, den ikke virkeliggør. Vi, som er samlede her, hører til dem. For os er der, selv om vi bliver gamle, ingen Fare for, at Tiden løber fra os. Vi véd det, den indhenter os ikke engang. Derfor ser end ikke de iblandt os, som har graa Haar,

det nye Aarhundrede imøde med Skræk for ikke at føle sig hjemme deri. Vi var aldrig det nittende Aarhundredes Mænd og Kvinder. Det Ord *En ny Tid* fortryller, elektriserer os. Vi raaber: *Hil Dig, ny Tid! Ny Tid — vor Tid.*

Den ny Tid bestaar ikke af Dage. Den frembringes af Tanker og Følelser, naar disse er blevne til Viljer. Den er vore Handlingers Barn. Ikke saaledes, at et nyt Aarhundrede uden videre fortsætter det gamle. Lykkeligvis ikke. Men dets Pionerer er nødte til at bevæge sig ad Veje, som allerede vi har befaret. Lidet er det, hvad vi har kunnet gøre for dem. Men de vil finde Spor af os. Thi vi har som de, der gør Polarrejser, nedlagt Depoter, bygget smaa, faste Forraadskamre, hvor de, der vover sig ad samme Veje, kan og vil finde Næring og Midler til Lys og Varme. *Vi har rustet dem, som skal føre den ny Tids Strid.*

Dog vi taler ikke om os selv som Fortidens Skabninger. Vi lever, og vi ser det Aarhundrede, som fødes, alt i Vuggen hjemfaldet til det gamle Styre, der har været det foregaaendes Ulykke. Der er tykt af fyrstelige Goldammer og gejstlige Signekællinger omkring Vuggen. Det er forlængst besluttet, at det ny Aarhundredes Opdragelse skal foregaa ganske i den gamle Tids Aand. *Men vi vil vriste den ny Tid ud af Døgnherskernes Vold.*

Vi vil begynde Aarhundredet saa energisk, vi formaar. Mer end at begynde det formaar vi jo ikke. Men godt begyndt er halvt fuldendt. Bag os ligger en Tid, hvor de færreste saa nogen Frugt af deres Arbejde, hvor Livet blev goldt for de Udviklede, fordi de trykkedes af Smaalighed og Fordom, og blev goldt for Masserne, fordi Lønnen for deres Arbejd blev uretfærdigt fordelt. *Tilværelsen skal ikke mere være gold.*

Haarde Tider har vi kendt. Hvorfor var de haarde? Fordi Slægten var blød. Skæbnen er stærk, naar Mennesket er svagt. Den Svage taler om haard Tid, Jerntid. *Tiden er blød som Voks i den Stærkes Hænder. Den smeltes af Vilje; den formes af Aand.*

Politiken er endnu i vore Dage som i Fortiden et Brætspil, ved hvilket Magterne spiller om Magt. Den indre som den ydre Politik er et saadant Spil, saa fint som muligt. Der grubles over hvert Træk. Selve Spillet er anbragt paa en saakaldt stum Tjener. Men hvem er den stumme Tjener? Det store Folk, der ligger paa alle fire og bærer Spillet paa sin Ryg. Slægten behøver kun at ryste sig, saa falder Spil og Brikker over Ende.

Naar Klokken nu slaar tolv, saa indvarsler dens første Slag, at *det gamle Aarhundredes Uret staar for Fald.*

Snart vil det for Øjeblikkets Magthavere vise sig, hvad Klokken er slaaet. Uretfærdigheden taber Jordsmon. Ved Ufriheden rokkes der utaalmodigt. Naar Klokken nu slaar tolv, saa varsler dens sidste Slag Fødslen af et nyt Aarhundrede. *En ny Tid fødes*; *vi følger dens Kald.*

Hil nye Tid!
Ny Tid — vor Tid.
Vi har rustet dem, som skal føre din Strid.
Vi vrister Dig ud af Døgnherskernes Vold,
Tilværelsen skal ikke mer være gold.
Du er blød som Voks i den Stærkes Haand,
Du smeltes af Vilje, Du formes af Aand.
Nu staar den gamle Uret for Fald.
En ny Tid fødes. Vi følger dens Kald,

Tale ved en Fest i Paris.

(Marts 1902)

Norden undtaget har jeg aldrig for Alvor elsket andre Lande end Frankrig og Italien. Men af Italien har jeg kun elsket Naturen og det fjortende—femtende Aarhundrede, medens jeg altid har elsket Nutidens Frankrig som Fortidens.

Og der er mange Frankriger, fem, seks Aarhundreders.

Som Czaren kalder sig Kejser over alle Ruslande, saaledes kunde Hr. Loubet kalde sig Præsident for alle Frankriger. Der er jo det store Rusland og Lillerusland og Hviderusland osv. Saaledes gives der det strenge Frankrig og det muntre Frankrig, det hvide, det blaa og det røde Frankrig, det begejstrede og det skeptiske Frankrig (ikke at tale om Anatole France, der sidder dèr, og er det begejstrede og det skeptiske Frankrig paa én Gang). Der er saa mange Frankriger, at Enhver kan vælge sig det, han foretrækker. Jeg tror at elske dem alle.

Deri er dog intet originalt. I Norden føler Alle for Pascals og Molières, Montaignes og Victor Hugos Land. Men ikke Alle forstaar det. De germanske Folk forstaar vanskeligt, hvad der ikke er germansk. De ser det med de store Nordmænd; Bjørnson f. Eks. kalder sig Pangermanist. En stor Del af mine Bestræbelser er gaaede ud paa at faa mine Samtidige af forskellige Folkeslag til at forstaa Frankrigs enestaaende og sammensatte Civilisation.

Skandinavernes Kærlighed til Frankrig er saa meget heftigere, som det i Reglen er en ret ulykkelig Kærlighed, det vil sige en ikke gensidig. Man kan tiltrække sig alle de andre Landes Opmærksomhed uden at gøre sig synderlig bemærket i Frankrig, det vil sige i Paris. Den store Sfinks sysselsætter sig ikke med os. Og efter gentagne frugtesløse Bestræbelser hænder det, at man ikke mere skænker den Sag, at ville behage den, en Tanke.

Historien om mit personlige Forhold til Paris ligger hel og holden etsteds i Gustave Flauberts Breve. Han skriver:

Hvad den gamle Sfinks angaar, som ligger ved Pyramidernes Fod og synes at holde Vagt ved dem, saa kom vi til den i vild Galop, og en sand Svimmelhed greb mig. Vi galopperede som rasende med Øjet rettet mod Sfinksen (Abu Elul, Rædslens Fader), der voksede og løftede sig op af Jorden.

Foran den standsede vi vore pustende Heste og iagttog den med et dumt Blik. Saa greb Raseriet os igen, og vi fór tilbage omtrent i samme Fart midt imellem de smaa Pyramider, der ligger strøede om ved Foden af de store.

Det er Historien om mit Forhold til Frankrig. En Dag vendte jeg min Hest og fór tilbage. Fra Evropas store og smaa Pyramider, fra de angelsachsiske, germanske og slaviske Lande er opmuntrende Ord naaede til mig. I Dag har den store Sfinks tilsmilet mig for første Gang. Jeg løfter mit Glas for Frankrig, der ene stadfæster et Ry. Leve det glorrige Frankrig!

Tale i Sorø.

(Juni 1902)

Sejrens Gudinde stod med sit Skjold i Haanden og ventede paa, hvilket Tal hun skulde indridse. Saa skrev hun Tallet 1901. Aaret 1901 er et Mærkeaar i det danske Folks Historie. Idet Folket traadte over det ny Aarhundredes Tærskel, blev det for første Gang Herre i sit Hus. Huset var vel mindre rummeligt end ved de foregaaende Aarhundreders Begyndelse; men det var mangfoldige Gange bedre indrettet, og det var for første Gang Folkets Hus. Folket fik ikke det Hus ved kongelig Naade som Landboreformen i det 18. Aarhundredes Slutning, fik det ikke til givende som Forfatningen i 1849. Nej, det satte en Indkvartering paa Døren, hvis Anmasselser ikke mer var til at døje, og hvis Forhold til Kassen havde ladet meget tilbage at ønske. Folket rankede sin Ryg, tog sit eget i Besiddelse og satte sig for Bordenden.

Til Opnaaelse af dette Selvstyre har Venstre og Arbejderne samvirket i en Menneskealder. Skal de skilles nu, da den første Sejr er vunden? Der er baade i Venstre og i Socialdemokratiet Stemmer nok, som løfter sig derfor. Jeg løfter ikke min. Jeg vilde betragte Splittelsen som et Tegn paa Nedgang.

Det var trist, om det skulde lykkes at faa Klassehadet til at flamme mellem Bønder og Arbejdere. Vi Studenter vil ikke være med til at hidse det; vort naturlige Hverv er her at være det forenende Element. Saavel Bønder som Arbejdere er Menigmand, og vi er Menigmands naturlige Venner, Lærere og Talsmænd.

Et af de dummeste Tidens Tegn i Danmark har længe været Uviljen mod Kjøbenhavn, Landets Uvilje mod den store By. Denne Uvilje er gaaet saa vidt som til at negte Byen nødvendige Hospitaler. Sligt er Kulturhad, uværdigt for et Demokrati. Det vil vi ikke vide af; det skal have Ende.

Et andet uheldigt Tidens Tegn har været voldsomme socialdemokratiske Angreb paa Venstre. Arbejderpartiet bør fornuftigvis ikke gøre Venstremænd det altfor vanskeligt at præke Sammenhold med det. En Venstremand kommer i en latterlig og i

Længden umulig Stilling, naar han Søndag erklærer sig for Arbejderpartiets Ven og Mandag bliver skældt ud i dets Presse. Systemskiftet har endnu ikke kunnet være andet end en Signalforandring. Det ny Ministerium bør naturligvis følges med aarvaagen Kritik; der maa sørges for, at Skiftet ikke bliver et Navneskifte, saa der serveres os samme Fusel med ny Etiketter. Men Ministrene bør ikke paa Forhaand møde Mistillid, og i Kritiken bør Venstre og Socialdemokrater helst virke i Fællesskab, ikke mod hinanden.

Visselig har Bonden og Arbejderen ikke uden videre Interesser tilfælles. Den, som har Jord, er født konservativ. Den, som kun har sine Hænder, er født radikal. Men Landarbejderen lader sig ikke organisere i Fagforeninger som Byarbejderen; hans Attraa er heller ikke saa meget højere Løn som et Stykke Jord. Han vil forhaabentlig efterhaanden faa sit Stykke Jord og Modsætningen mellem Bonden og Landarbejderen aldrig blive skarp. Vi har havt nok af letsindige, mislykkede Strejker og Udespærringer.

Bonden behøver slet ikke at skræmmes. Læren om Samfundets Overtagelse af Produktionsmidlerne forkyndes ikke af vore Socialister, og selve Bøndernes Andelsforetagender er et ypperligt Stykke virkelig Socialisme.

Bønder og Arbejdere, Landbefolkning og Bybefolkning er desuden nær beslægtede og ganske henviste paa hinanden.

Af Kjøbenhavns Befolkning er kun Halvdelen født i Kjøbenhavn, en Kvart er født paa Landet. Af Danmarks hele Bybefolkning er en Tredjedel født paa Landet. Dybere er Svælget ikke mellem Land og By. Og da Bonden skal afsætte sin Avl i Byerne, kommer det ham til Gode, naar det gaar Byernes Arbejdere godt.

I ethvert Fald Studentersamfundet tager nødigt Parti i Stridigheder mellem Venstre og Arbejderne. Vort Hverv er det at bringe Oplysning til dem begge, videnskabelig Kultur til dem begge. Dertil har sigtet Arbejderundervisning, Smaaskrifter, Korrespondancer, de talrige og stedse stærkere besøgte Foredrag rundt om i Landet.

Vi Studenter har her optaget og udvidet Højskolernes Arbejde. Ja man kan sige, at Universitetsudvidelsen og Studentersamfundets Stræben betegner en Art flyvende Højskolevirksomhed, i Modsætning til den stillesiddende, under hvilken der stundom var Fare for, at Holger Danskes Skæg groede fast i Stenbordet.

Ved Højskolerne har man nu og da set paa den nylig i Værk satte Foredragsvirksomhed med mindre venlige Øjne. Hvor dette er Tilfældet, turde det være et Svaghedstegn. Vi for vor Del ser ikke paa Højskolerne med nogen Uvilje, end ikke naar de direkte eller indirekte har behandlet os ilde. Aldrig har vi gengældt Angreb fra Højskolerne, aldrig endog blot besvaret dem. Vi véd nemlig, at Højskolerne har banet os Vejen; vi véd, at Grundtvigs Livsværk er en af de Hjørnestene, paa hvilke det Danmark, som bestaar, er bygget. Vi anerkender hans geniale Blik og hans Tilhængeres frugtbare Stræben. Grundtvigianerne svarer til Troen og Fortiden; vi er Haabet og Fremtiden.

Forskellen mellem den Dannelse, der udgaar fra Højskolerne, og den, der udgaar fra os, er en dobbelt. Den lader sig sammenligne med Forskellen mellem den Astronomi, Tycho Brahe lærte, og den, som Kopernikus troede paa.

For Grundtvig var Danmark Midtpunktet, som for Tycho Jorden var Midtpunktet. Gud behøvede Danmark. Vi er gennemtrængte af Tanken om Danmarks Lidenhed paa Jordkloden, som Kopernikus var af Tanken om Jorden som et Fnug i Verdensaltet — og vor Opfattelse af Danmark som Krigsmagt er betinget deraf.

For Grundtvig som for Tycho Brahe skulde Sandheden stemme med den religiøse Overlevering. For den grundtvigske Opfattelse gives der derfor Aand i udpræget Modsætning til Natur. For os er Alt Natur; al Aandsvidenskab er Naturvidenskab, ogsaa Historien. Der gives for os ikke naturlig Historie og overnaturlig Historie i Modsætning til hinanden. Al Historie er naturlig.

Dette er den anden Grundforskel mellem Højskolernes Verdensopfattelse og vor. Vi angriber ikke deres Livssyn; saalænge det tilfredsstiller store Lag af Befolkningen, har det Krav paa vor Respekt. Paa den anden Side bør Højskolerne ikke spilde Tid paa at angribe vor Undervisnings naturvidenskabelige Grundlag. Gør de det, kommer de til at bide i Granit.

Langt fra at nedslaa er vor Livssyn opløftende. Er selve Jorden et Fnug i Verdensaltet, hvad gør det da, at Danmark kun er et Fnug paa Jorden! Vi dyrker Landet med den Alvor og Andagt, som man nærer for sit Hjem. Og fremdeles: Dersom alt det Hellige er verdsligt, saa er til Gengæld det Verds-

lige helligt. At staa paa Naturens Grund er at staa paa hellig Grund.

I Bønder! Jorden er os hellig. I Arbejdere! Arbejdet er os helligt.

Selve Opdragerkaldet er et helligt Kald; thi Ungdommen er os hellig, Barndommen er os hellig.

Vuggen er mere hellig end Alteret. Og den er det, ligegyldigt om Barnet deri er ægte eller ej.

Vort Syn gaar da dybere og er mere omfattende end Højskolernes. Men vi har kun gode Følelser for dem.

Højskolernes Lysgud er Loke, der efter Grundtvigs Opfattelse var en nordisk Alf, hvis Navn betyder Lue. Lun og moderat, som han var, fik han Ry for Snedighed, stod sig godt med Freja; thi som Grundtvig siger: «Snildheden er Damernes naturlige Medhjælper»; derfor stod Frejas Fjederham stadig til hans Tjeneste. Han saas ogsaa tidt i Fællig med Krigsguden Thor og gjorde mange Farter med ham.

Vor Lysgud derimod er Prometheus, der stjal Ilden fra Himlen og bragte hele Menneskeheden Lys.

Dog Frihed for Loke saa vel som for Prometheus! Frihed for nordisk Oplysning som for almenmenneskelig Kultur!

Bønder, Arbejdere, Studenter! Det ny Aarhundrede er kommet. I det vil vi bygge det ny Danmark. Vi vil opføre det paa det gamle Danmark, som ligger om os i Juniskønhed, dette Danmark, der altid ejede sine Søers Sølv og sine Morgenrøders Purpur, Fiskeskælsglimt og Fuglesangslyst, Bøgenes Hvælv, Kornmarkernes Skælven, Havets forfriskende Brusen.

Det ny Danmarks Grund skal 5te Juni være, Aanden fra 1848. Vi opfører det af vor Ungdoms Forsætter og vor Manddoms Daad. Vi giver det vore Skoves Dybde, vore Idealers Højde, og frit skal det være som Blæsten, der suser derover. Vi tager Minderne om vor Skam og vore Nederlag med derind; dem tør vi ikke glemme.

Saa opfører vi det ny Danmark med dets Reder, dets Telte og dets Hjem og bringer vore nationale Skatte derind, Harpen fra Island, Folkevisens Ridderminder, det Alt fra Holbergs Vid til Hørups stejle Trods. Der er Elektricitet derinde som aldrig i det gamle Danmark. Fra Skolestuen klinger Barnelatter, fra Kvindelæber en Opmuntring til Kækhed, fra Folkemøderne sunde

Tanker i Frisprog. Og den store Væverske, Folkets kunstneriske Fantasi, skal væve Tapeterne derinde. Stolt skal Huset blive, og altid skal det danske Folk forblive Herre i sit Hus.

Tale paa Møen.

(Juli 1904)

To store Egenskaber udvikler og løfter et Folk: Ædruelighed og Begejstring.

De har hver sit Omraade i Menneskesindet og udfylder hinanden.

Tegnet paa, at et Folk er paa Afveje, er det, at det føler hysterisk Begejstring, hvor det burde være ædru, og at det slaar sig til Ro i nøgtern Dorskhed, hvor det burde flamme.

Den ny Tid maner til Ædruelighed. Det er jo efterhaanden gaaet op for næsten alle Folk, at Alkoholen ødelægger Viddet, nedbryder Karakteren, afstedkommer Forbrydelser. Og saaledes ogsaa aandeligt: Overtroisk Sværmeri er af det Onde. Den ny Tids Verdensanskuelse er indvundet ved de ædrueligste Iagttagelser og Forsøg, ved et gennem Aartusinder fortsat Naturstudium, ved Forskernes Ærbødighed for Naturen og dens Love. Den ny Tids Lidenskaber har mange Former, men i sit Væsen er Tiden Fornuftdyrkelse grundet paa Fornufttro.

Derfor er et Folk i Uoverensstemmelse med Tidsalderens Aand, naar det vedblivende har sit Undervisningsvæsen saaledes indrettet, at den barnlige Hjerne fornagles med dogmatisk Religionsundervisning og selv de højere Skoler ikke meddeler videnskabelig grundfæstet Religionshistorie, men en Historieundervisning, der bunder i Teologi. Om hundrede Aar vil man neppe forstaa, at der i vore Dage i Norden gaves endog Universiteter, hvor visse Lærere var forpligtede til ikke at søge Sandheden anderledes end saa den kom til at stemme overens med en for mer end halvfjerde Aarhundrede siden formuleret Trosbekendelse. Naar man i vore Dage hysterisk tillægger Enhver, der ønsker

Forandring heri, Kristushad, saa vil man i Fremtiden kalde denne Fanatisme for Sandhedshadet, og man vil forbavses over, at den systematiske Fornegten af Fornuften blev betitlet Religion.

Der føres for Tiden en smuk og forstandig Kamp for Ædruelighed i det danske Folk. Men Ædruelighed er som sagt ikke en blot legemlig Dyd. At undervise i Katekismus er at give Barnehjerner Alkohol. Og hvem tør kalde den højere Undervisning i Landet fuselfri! Hvor kunde man, hvis den var det, den Dag idag skræmme Mennesker med Helvede! Hvor kunde vi have saa megen Helvedstro og saa stærkt et Korps Helvedsprædikanter!

Det danske Folk maa blive et helt igennem ædrueligt Folk, ædrueligt i Levevis, i Livssyn, i Selvvurdering, i Fædrelandssind. Det maa vende sig i Lede fra den hysteriske Fædrelandskærlighed som fra den hysteriske Religiøsitet.

De Møensfolk, der idag har indbudt Studentersamfundet hertil, vil forstaa mig, aarvaagne og lærelystne som de er. Mine Ord er en Appel til Aarvaagenheden og Lærelysten.

Der er i dansk Folkekarakter et ypperligt Grundlag for Ædrueligheden. Inderst inde er den Danske en ædru Natur. Men Ædruelighed er visselig ikke nok.

Der udkræves endnu det Element, som erstatter Rusen, vi vrager, det Element, der sætter Organismen i Svingning, den stærke Følelse, den Ildhu, vi med et grimt Fremmedord kalder Begejstring.

Ædrueligheden ser klart og prøver skarpt. Begejstringen er Fyr og Flamme, fører til Handling, har megen Hast.

Det danske Folk har mange fortræffelige Egenskaber, men det har ikke megen Hast. Nationalfejlen er Langsomhed.

Denne Fejl gjorde ikke synderligt Afbræk i de Tider, hvor Alverden kørte med Stude og hvor Befordringsmidlet var Diligencen. Anderledes nu. Som vor Tidsalders Drivkraft er den ædru Forskning og det Arbejde, der bygges paa den, saaledes er vor Tidsalders Tempo den rappe Puls. Aldrig slog Tidens Puls saa hurtigt. Samkvemmet mellem de Enkelte og mellem Folkeslagene foregaar med fuldest Fart.

I Danmark har man imidlertid tildels forstaaet at stemme de ny Samfærdselsmidler efter det nationale Temperament. Den elektriske Kørsel i Kjøbenhavn udmærker sig især ved Antallet

af dens Holdesteder, og Damer tager omstændeligt Afsked med deres Bekendte før de stiger ind.

Saaledes har det altid været med Fremskridtet i Danmark. Det udmærker sig mest ved Antallet af dets Holdesteder.

I min tidlige Ungdom faldt Talen blandt mine Kammerater paa, hvilke Forandringer vi vel kunde tænke at komme til at opleve. En sagde: Republikens Oprettelse. En Anden: Adskillelse af Kirke og Stat. En Tredje: Junigrundlovens Udvikling til større Frihed. En Fjerde: Gennemførelsen af Folkenes Selvbestemmelsesret. En Femte: Den økonomiske Tilstands fuldstændige Omformning.

Jeg sagde: Min Forventning er, at hvis jeg bliver meget gammel, oplever jeg at se et Forslag om tvungent borgerligt Ægteskab fremlagt i den danske Rigsdag og forkastet.

Jeg er blevet temmelig gammel. Jeg har oplevet, hvad jeg ventede, og kan takke min Tillid til den danske Langsomhed for, at jeg ingen politiske Skuffelser har lidt.

Men en saadan Langsomhed er ikke noget Udtryk for Begejstring.

Dog, Begejstringen kendes ikke særligt eller mest paa, at den haster, men paa, at den holder ud. For saa vidt det danske Folk har holdt tappert ud i den lange, haarde Kamp for dets Forfatning, har det vist sand Begejstring.

Der er i den danske Folkekarakters Udholdenhed endog et ypperligt Grundlag for Begejstring.

Sand Begejstring er Sædelighed.

Den Gruppe Mænd, hvortil jeg hører, stillede sig for mere end en Menneskealder siden det til Opgave — overfor det Højre, der haanede Venstre som et Menigmandsparti uden Kultur — at føre de Uudviklede i Folket fra dette Højre over til Venstre. Da Lovbruddet sidenhen fulgte, følte vi os end stærkere kaldte fra vore Studerekamre til Kampen for Retten. Det var vor simple Pligt. Landets hele Embedsstand og de højere Klasser stod paa Magthavernes Side. Men i den lange Tid svigtede vi ikke og lod os ikke lokke til nogen Art Forlig med Uretten.

Dette var for os Sædelighed.

Samtidigt er vi uafbrudt blevne stemplede som usædelige af de Mænd, der ude af Stand til nogensomhelst sædelig Fasthed støttede Uretten eller tav bomstille til den eller bekæmpede den saaledes, at de sveg, hver Gang de saa deres Fordel der-

ved. For at dække denne dybe Usædelighed hævdede de uafbrudt deres kønslige Renhed. Den lader sig efter Sagens Natur ikke kontrollere.

Men har de denne Renhed, saa er det visselig den eneste Renhed, de har.

Det vilde være et Fremskridt, om Sædelighed hertillands toges i noget videre og mandigere Mening end hidtil.

Begejstringen for Fædrelandet er stor hos alle Folk. Der er intet Folk, som jo tænker højt om sig selv. Det er viseligt indrettet saadan; ellers kunde Folket ikke trives.

En naturlig Form for Patriotismen er ogsaa den at prise sit Folk, besynge dets Bedrifter, forherlige dets Fortid.

Det er dog ikke Patriotismens højeste Form.

Vigtigere har det forekommet mig at bevare, hvad Folkets er: bevare det sprogligt, som Nordslesvig, eller bevare det ved Imødekommen, som Island, eller rent politisk, som de vestindiske Øer.

Vigtigere er det ogsaa at udvikle Sansen for Frihed og Retfærdighed i Folket, ikke blot til dettes egen Brug.

Vort Ideal var dette — eller rettere: *mit* Ideal; thi jeg kan mindre end andre Mennesker sige *vi*, da mine Standsfæller i Reglen, straks jeg siger det, føler sig forpligtede til at lægge mig saa langt fra sig som muligt. Mit Ideal altsaa var, det skulde vides, at der trods Landets Lidenhed her levede Mænd, hos hvem alle Jordens forurettede Enkeltvæsener eller undertrykte Folkeslag fandt Medfølelse og fra hvem der hævede sig Røster, som talte deres Sag. I en Sag som *Mano negra* Sagen skulde Spaniere vende sig til Danmark. Polakker og Finner, Ruthenere, Georgiere, Armeniere, alle skulde de vide, at i Danmark boede der Frisind og Retssans.

Og mere: I Danmark skulde ved Siden af Nationalfølelsen den aarvaagne Sans for det Fremmede være saaledes artet, at dersom der i Udlandet viste sig Geni eller Talent, som de Indfødte endnu ikke var opmærksomme paa — som i sin Tid Ibsen i Norge, Klinger og Nietzsche i Tyskland — saa skulde de kunne faa Besked derom fra Danmark. Eller hvis der i Udlandet skete en stor Uretfærdighed — som i Frankrig mod Dreyfus — saa skulde der her være aarvaagne Øjne og aarvaagne Sind, som forstod det Skete hurtigere end selv fremragende Franskmænd.

Dette er Fædrelandskærlighed af moderne Art. Det var ikke

Fædrelandskærlighed paa Grundtvigs Tid, men den er ikke daarligere for det.

Grundtvig skrev spøgende en Dag under sit Portræt: Det har just ingen Fare, han revner af den Ros, han fik .... Jeg sammenligner mig ellers ingenlunde med Grundtvig. Men der er heller ingen Fare af den Art for mig.

For tilgavns at blive til noget i Danmark, maa man have fældet mig. Vejen gaar over mit Lig. Det er Kongevejen, Alfarvejen. 38 Aar igennem er jeg nu bleven nedlagt.

Som De ser mig, er jeg intet ringere end de Danskes Vej til Ros og Magt. Jeg har afløst det sortladne Hav.

Saaledes tør jeg rose mig af at betyde noget for Fædrelandet.

Naar Russerne gaar i Krig, har de alle deres hellige Billeder med og begynder Dagen med at krumme sig for dem.

De hedenske Japanere har ingen Præster med og holder ingen Feltgudstjeneste.

Men deres Fædrelandskærlighed er ikke ringere for det.

Den japanske Officer bærer intet Helgenbillede paa sig, men hans Oppasser bag ham bærer en blomstrende Gren, som Officeren af og til kærligt betragter, i Andagt overfor Naturen og dens Skønhed.

Naturdyrkelse og Skønhedsdyrkelse lader sig vel forene med Fædrelandskærlighed.

Det skader ikke at elske det evige Foraar.

Jeg for min Del har i Aar oplevet fire Foraar, det første i Afrika, det andet i Spanien, det tredje i Frankrig, det fjerde i Danmark.

Ethvert Menneske burde opleve mange Foraar i sit Indre, og kan opleve mange Foraar, naar det bevarer Spirekraften i sig.

Men et Folk, som er levedygtigt, har en stadigt gentagen Vaar. Tro derfor aldrig det Pjat, at Folket har havt en aandelig Guldalder, som det kaldes, hvorfra det saa synker til Sølv, Bronce, Jern og endelig Nikkel.

Tro ikke, vi holder ved Nikkelen nu.

Tro heller ikke, at blot vi kommer i Krig, faar vi en Guldalder paany.

Der skal andet til.

Folkene ældes ikke. Her paa Danmarks smukkeste Ø — den Ø, hvor Skoven paa Klinten længst holder sig lysegrøn — i dette

Friskhedens Hjem vil vi mindes det danske Landskabs Skønhed og det danske Folks umistelige Ungdom.

Dette Folk vil blive stedse mere ædru og føle bestandig dybere Begejstring. Hysteri og Sløvhed vil ligge det lige fjernt.

Saa vil det genfødes stedse paany, udviklet og beriget i indre Selvstændighed og i Samfølelse med andre Folk.

Det leve!

HERBERT

(1897)

Han var en Klasse over mig i Skolen, vel halvandet Aar ældre end jeg; jeg mindes ikke, naar jeg saa ham første Gang. Hans Navn var Herbert. Men jeg ser ham levende for mig fra mit Rusaar, da han var atten Aar gammel. Han var udmærket smuk den Gang; skønt han var højere og slankere end Raffaels Violinspiller kan tænkes at være, havde han hans dejlige Ryg og noget af hans dybe poetiske Blik. Han var af Fag Jurist og behandlede sit Fag yderst omhyggeligt, men brød sig inderst inde ikke stort om det, helt igennem en lyrisk og løftet Natur. En Del af os i hin unge Alder var saadan, men ved de andre kunde man let forudføle, at Begejstringen ikke længe vilde holde ved. Han var endog Entusiast i Venskab og — vedblev at være ogsaa det. For en Fremmed, som den Gang saa ham, vilde hans Væsen være udtømt i det Udtryk: En ung Sværmer. Han var munter og ungdommeligt lystig, altid med til de Sold, Sold i Byen og Sold i Skoven, som i hin Tid omkring Tyveaarsalderen var vor bedste Fornøjelse, og han forsømte sjældent at bringe en Vise med. Disse Viser var ikke videre gode, men der var i dem i højeste Grad den overstrømmende Glæde ved at være ung, være Student og leve i en fortræffelig Verden med udmærkede Kammerater.

Vi morede os ved vore Sammenkomster og Gilder, uden at jeg nu ret véd Grunden. Jeg tror, fordi vi følte os vel i hinandens Selskab. Thi ellers blev der ikke lagt synderligt Vid for Dagen. Vore Samtaler var, hvad det Personlige angaar, af yderst

diskret Natur; vi talte aldrig om Kvinder, og jeg skulde tvivle paa, at nogensinde overhovedet et Kvindenavn blev nævnt. Det var Stilen mellem Studenterne da, vistnok ikke lidet forskellig fra den nulevende Ungdoms Vaner.

Men Ingen var indesluttet som Herbert. I hine unge Aar, da Kammeratskabet aabner Hjerterne og Drikkevarer løsner Tungerne, var han vel altid med i Lystigheden; men aldrig meddelte han en Sætning om, hvad der inderst inde foregik i ham.

Hans Liv var en bestandig Pligtopfyldelse. Naar vi var sammen, forlod han os ufravigelig noget før Ellevetiden, da han skulde hjælpe sin gamle, apoplektiske Fader i Seng hver Aften. Sin Moder og sin Søster omfattede han med den ømmeste, følsomste Kærlighed. Han mindede mig undertiden om de digteriske Figurer fra Aarhundredets Begyndelse, en Yngling med en Cither, en Ridder med en Harpe. Kun at han aldrig som disse levede for sig selv.

Imidlertid arbejdede han kraftigt med sin Jus og fik efter nogle Aars Forløb Ansættelse i en lille jysk By som Fuldmægtig hos en Slægtning, der var Herredsfoged dèr. Hvilken Medlidenhed vi havde med ham og Ingen som jeg!

Livet var da begyndt at splitte os. Efter 4—5 Aars Forløb var tre af de ypperste i vor Kres allerede døde, andre var paa lange Rejser, atter andre tænkte paa Giftermaal. Herbert og jeg rykkede trods Afstanden hinanden nærmere; jeg sagde ham Alt; jeg vidste — og Livet har i den Henseende ikke skuffet mig — at jeg ubetinget kunde stole paa ham. Han lønnede mig ikke med en tilsvarende Fortrolighed, men med en Hengivenhed, hvis Varmegrad aldrig sank.

Jeg besøgte ham i den lille jyske By. Indbyggerne i det nærliggende Mariager kaldte sig med latinsk Endelse Mariagensere, hvad der mindede om Filippenserne i det *ny* Testamente; Indbyggerne i det rivaliserende Hobro hed Hobroniterne, hvad der mindede om Ammoniterne i det *gamle*. Vilde man have det fredeligt i Byen, gjaldt det frem for Alt om at staa sig vel med Familien Rasmussen, der indtog en fremragende Plads, væsenlig paa Grund af tre gamle Jomfruer, som laa med skarpe Tunger og flade Næser paa Vinduesruderne, saa tidt man gik ned ad Gaden.

En stor Fornøjelse var det at lære Præstefamilien at kende. Præsten, der havde set sig vidt om i Verden og som fandt sig

til Rette i al Slags Kultur, var en til det yderste livfuld, nervøs, klarttænkende og grundalvorlig Mand. Hans Præstegaard havde den Hygge som i Reglen danske Præstegaarde. Jeg kender dem, saa underligt det maaske lyder. Som Student har jeg nogle Gange vandret hele Danmark og Slesvig med Als rundt paa min Fod. Jeg gik i Reglen slige Fodture med en Ven, og saa tidt vi kunde, søgte vi i Tilfælde af Regn eller Træthed Ly i Præstegaardene. Vi drømte om, bag Ruden at finde den blonde «Emma» eller «Ida» skuende ud, og blev uden Undtagelse fortræffeligt modtagne.

Engang endog over al Maade godt. Jeg gjorde Fodvandring med en meget nær Ven, hvis Faster ved et Tilfælde var bleven romersk Prinsesse og tilhørte en af den pavelige Adels ypperste Familier. Da vi ved vor Indtrædelse i Præstegaarden nævnte vore Navne, spurgte Præstekonen straks min Ven: «I Slægt med Prinsesse Pignatelli?» — Da Svaret lød: «Det er min Tante», fór Præstekonen op i en Henrykkelse: «Af hende er jeg bleven kysset», udraabte hun, og Glæden medførte et Favntag for min Ven. Men ogsaa paa mig faldt en Smule af Glansen. Vi blev beværtede, som om vi selv havde været Prinser, og maatte høre Listen paa alle de Grevefamilier i Omegnen, som Præstekonen kendte.

Tidt beholdt man os Dage i Træk, undertiden næsten en Uge. Ak, I kære danske Præstegaarde! Ingen anede, at jeg følte det som et Slags Savn, da jeg fra 1871 frivilligt lukkede Jer allesammen for mig!

Nogle frisindede Mennesker i den lille By var Herberts Omgang i en Aarrække, og da han tidligt havde udviklet sig til en ganske vist stilfærdig, men yderst radikal Fritænker, behøvede han ikke at lægge Baand paa sine Tanker.

Der foregik med Herbert under hans Ophold i Provinsbyen den Forandring, at han uden i mindste Maade at opgive det lyriske Hang i sin Natur blev endnu mere end nogensinde før en Pligtens og Lovens Mand, udviklet til streng Korrekthed. Intet Menneske kendte nogen Svaghed hos ham eller lagde ham noget Fejlgreb til Last. Han var uangribelig. Aldrig havde han begaaet en Dumhed. Saaledes var han vel egnet til at glide over i en Embedsstilling i Kjøbenhavn. Han blev ansat ved en meget stor Privatinstitution og steg ved sin pligtstrenge Flid, sin Haardnakkethed, sit lyse Hoved og sin store Dygtighed i ikke

mange Aar fra den laveste til en af de allerhøjeste Poster. Hundreder af Menneskers Velfærd afhang af hans Skøn.

Forbindelsen mellem ham og mig var aldrig afbrudt. Vi saas vel ikke mer saa ofte; han foretog imellem længere Rejser; jeg opholdt mig mange Aar i Udlandet; men naar vi kunde det, mødtes vi, og Brevvekslingen mellem os holdt aldrig op. Jeg hørte i den Tid nu og da Rygter om ham, der flere Gange gik ud paa det Samme: Kvinder, der elskede ham, vilde han ikke vide af, og selv havde han Uheld i Kærlighed; mere end én Gang skulde han have følt en uigengældt Elskov. Det lød halvvejs som Løgn, det klang som Sladder, og jeg spurgte ham aldrig derom. Naar vi saas, var Forholdet det samme. Han sagde mig Meget, men intet særligt Intimt, stillede sig imidlertid til min Raadighed som en Ven, for hvem Venskabet var en Religion.

Saa indtraf der vel ved Aaret 1879 for første Gang Noget, der bragte et nyt Element ind i vort Forhold. Vi traf hinanden efter lang Tids Forløb et Sted udenfor Danmark, og uden Indledning begyndte han at fortælle mig sit intimeste Liv i disse Aar. Han elskede en gift Kone med en Lidenskab, der gjorde ham alt andet i Verden ligegyldigt; hun elskede ham lige saa heftigt tilbage. De havde erklæret Omgivelserne deres Følelser og det Forhold, hvori de stod til hinanden. Men disse gjorde den voldsomste og sejgeste Modstand. Han var ude af sig selv, som man er, naar man har sat Livet ind paa en Sag, og den møder en Modstand af Jern. Prøvende sagde jeg til ham, at der paa de Andres Side maaske var en vis Art Ret, noget om gamle Forpligtelser og Sligt. Da han svarede, var der Piskeslag i hans haanende Stemme, en vild Hensynsløshed i hans skarptslebne Ord. Ikke en Tøddel vilde han slaa af. En Lidenskab som denne var paa begge Sider hellig, havde den eneste Ret i Verden, alt Andet var Vrøvl. De Andre! «Lad dem arrangere sig, som de kan! De eksisterer ikke for mig.»

For første Gang i tyve Aar var hans Indesluttethed overfor mig brudt. Jeg maatte mindes Kierkegaards Ord om det Brag, med hvilket Inderlighedens Borgport aabner sig. Jeg var meget forundret. Han, der i vore unge Dage havde raadet mig fra saa mange gale Ting, raadet mig til at vige tilbage fra alt tilsyneladende Uudførligt, han, som altid havde udviklet mig, at det dog aldrig vilde bringe Lykke at tage Lykken med Storm, han tog nu ikke ringeste Hensyn. Hans Beslutning var fast. Jeg har

aldrig hørt en Lovens og Hensynenes Mand som han, ja neppe nok nogen Zigøjner, tale med saa vild Overbevisning om Lidenskabens Ret og med saadan Foragt om Samfundets Institutioner — og det var ham, som et helt Liv igennem havde indøvet sig i Hensynsgyldighedens Tanke.

Jeg levede i Udlandet og udspurgte ham aldrig, men jeg hørte eller saa aldrig hans Navn nævnt sammen med nogen Begivenhed, nogen Kvinde. Der skete intet. Enten maa Modstanden have været for stærk, eller, som jeg har mere Grund til at tro, der er En, som har svigtet. Men denne Ene har ikke været ham. Sagen selv blev ikke mere berørt imellem os.

Vi plejede gerne hvert Aar, om jeg saa blot tilbragte nogle faa Midsommerdage i Kjøbenhavn, at spise en enkelt Gang til Middag sammen ganske alene paa Skodsborg. Da fortalte han mig, hvad der var hændt ham, dog stadig med sit fra Ungdommen af iagttagne Forbehold, som han vidste, jeg aldrig vilde gøre Forsøg paa at gennemtrænge.

Saa var det en Sommerdag i 1885, en af de smukkeste, vi kan have, en Hverdag, at vi atter sad ensomme overfor hinanden ved et Bord paa Terrassen og nød Solskinnet paa Sundet og den gode Luft. Det var seks Aar, siden han sidst havde talt ud med mig, og intet tydede paa, at der nu vilde følge en fra hans Side helt fortrolig Samtale. Vi snakkede om Livet i Almindelighed og om, hvad godt og ondt det bragte og havde bragt os to. Da udbrød Herbert med pludselig Heftighed: «Hvilket Liv jeg dog har ført! hvilken Taabe jeg i mine unge Dage har været! Al Livets Nydelse lod jeg løbe mig forbi. Det er en anderledes Ungdom den, der nu lever. Tro mig, jeg kender den, jeg har i min Stillings Medfør unge Mænd i Snesevis under mig nu, og da jeg som Embedsmand er af dem, Ungdommen let kommer ud af det med, saa skænker mine Undergivne mig deres Fortrolighed. Tro mig, den Ungdom, den lever ikke saa teoretisk og virkelighedsfjernt som vi, da vi var unge. Den elsker ikke Ideer og Idealer, men Pigebørn af Kød og Blod. Og de lader sig med stor Fornøjelse genelske. Du kender slet ikke til, hvor lykkeligt der leves i Danmark af de Yngre nu, hvilket Liv de fører.» — «Misunder Du dem virkelig, er da efter din Anskuelse nu det glade Letsind, den uforfalskede Sanseglæde den egenlige Lykke?» — «Den egenlige? Nej den hele», og han svor en munter Ed. «Baade efter min Livsanskuelse og af min Praksis véd jeg det.

Ja naturligvis og selvfølgelig er Lykken der og der alene. Selv den betalte Kærlighed er god, meget god.» Han fortrød sine Ungdoms-Principer, sine Selvplagerier, sin Snyden sig selv for Livets eneste Gode. For anden Gang i mit Liv forbavsede han mig. Han saa, mens han talte, saa lyrisk ud, som da han var atten Aar Og dette var Serafen fra min Ungdom, der talte, Ridderen med en Cither, Digteren med en Guldharpe! Jeg maatte mindes nær beslægtede Udbrud i Arbejder og Digtninger af Renan som ældre Mand.

Jeg kom paa den Tid ikke længer i Huse, hvor Herbert kom; jeg havde for meget at gøre til at gaa i Selskab. Men jeg saa stadigt til ham, hørte jævnlig om ham og da som en stadig Gæst i rige Grossererkrese, altid lystig indtil det anstrengte, stadig Selskabets underholdende Medlem. Der gik adskillige Aar. Han var meget smuk endnu, men jo ikke længer ung. Han havde bevaret sit yppige Haar, men da der begyndte at vise sig hvide Stænk i Skægget, lod han sit Fuldskæg rage af og var med det fuldkommen glatte Ansigt af ganske ubestemmelig Alder. Imidlertid magrede han stærkt af; han havde bevaret sin Skikkelse høj og slank, men nu traadte Kraniet svagt frem under Ansigtshuden, og dette bidrog sit til at give hans selskabelige Lystighed et Præg af noget forsætsagtig, ikke i Virkeligheden følt.

Der gik nogle Aar paany, ikke mange. Saa meddelte Herbert mig i et Brev, at han stod i Begreb med at gifte sig. Jeg vilde sikkert billige hans Valg; den Kvinde af særdeles anset Familie, hvem han vilde ægte, var just ikke smuk, men ejegod; hun var heller ikke særlig ung, men havde de kærligste, mest trofaste Øjne; hun var iøvrigt troende, stærkt religiøs, men ikke af dem, der belemrer Andre med Omvendelseslyster. Hendes Fromhed var ægte.

Ikke længe efter en af de stærkeste Kriser i hans Liv var altsaa Ordensmennesket, Lovmennesket, Idylmennesket paany dukket op i ham. Tidligst var det blevet trængt tilbage af Sværmeren i ham. Saa havde det længe styret alle hans Fjed i Livet. Saa led Lovmennesket det store afgørende Nederlag under Kamp med den rene Lidenskab. Saa det andet afgørende Nederlag, da Trangen til Erstatning for den tabte Ungdoms lavere Glæder fyldte ham, og han satte Sansedyrkelsen i Idealdyrkelsens Sted. Nu endelig var dette Ordens- og Idylmenneske for altid og afgjort Herre i ham. Han var en Smule svagelig, om

end aldrig syg, og kunde trænge til en kærlig Kvindes daglige Omhu.

En Dag, ikke stort mere end et halvt Aar efter hans Bryllup, træder en gammel, nær Bekendt af mig, en anset Hovedstadslæge, ind i min Arbejdsstue og siger til mig: «Jeg bringer Dem en Hilsen fra Herberts Dødsleje.» Jeg fór op. Jeg vidste end ikke, at Herbert var syg, mindre, at denne min gamle Bekendt var hans Læge. Lægen sagde: «Han har bedt mig bringe Dem hans sidste Hilsen og med den en Bøn om, at De vil lade være med at skrive nogen Nekrolog over ham i et Dagblad i Morgen. Han vilde gaa stille ud af Verden.»

Han var af de faa, jeg fuldt ud har kunnet kalde Ven; jeg mindes ham med en dyb Følelse af Taknemmelighed som den eneste, der under min Ungdom og Manddom besad min ubetingede Fortrolighed. Og jeg spørger mig selv: Har jeg nogensinde kendt ham? Og kender jeg ham nu, da han er død?

HOSPITALET

(1900)

Ingensteds i Kjøbenhavn eller paa Landet hører man et Fuglekvidder som det, der fra Kommunehospitalets Gaard slaar mod alle de Syges Vinduer. Det er, som kom det fra Tusinder af Fugle, klinger saa frisk og hensynsløst muntert og virker netop derved en Smule vemodigt. Helt gerne hørt er jo Fuglesangen ikke, naar den vækker den Syge op af Søvnens Glemsel en Foraarsmorgen Kl. 4, efter at han maaske med stort Besvær og lidt rundelig Bedøvelse er falden i Søvn Kl. 1. Men i det Hele virker den oplivende som et Bud fra Livet og Livsglæden udenfor.

Forunderligst fornemmes dog dette, at Patienten bestandig kun hører Spurvene, aldrig ser dem eller Træerne, hvori de sidder.

Han kender slet ikke, hvad der er udenfor hans Vinduer, har aldrig set Hospitalets Gaard. En skøn eller mindre skøn Dag kom Portørerne med den smalle Baare, bar ham hen paa den, kastede ham Lagenet over Ansigtet for at skaane ham for nysgerrig Beskuelse af det Menneskemylr, der havde samlet sig udenfor Huset, hvor Hospitalsvognen holdt; han saa da Intet, den Gang han bares ned, skødes ganske som en livløs Genstand ind i Vognens Rum; og af Sted gik det i rask Kørsel gennem Gaderne; atter bares han ud og op og anbragtes i den Seng, hvor han havde at forblive for det første, undertiden i mange Maaneder. Men til Vinduet har han endnu aldrig kunnet gaa, har aldrig set ud af det, og denne Omstændighed er det, som gør Spurvekvidderet, der kommer derude fra det Ukendte, saa hemmelighedsfuldt.

Kl. 6 begynder hans Dag. En lille venligt smilende Marie triller ind, som kom hun paa Ruller, trækker Gardinerne op, saa Dagslyset skærer i Øjnene, og aabner Vinduerne for frisk Luft. Hun er altid i godt Humør, hvordan Vejret end er. Saa iværksættes den samvittighedsfulde Rengøring. Men endnu før den er kommet i Gang, er der blevet set til Ovnen. Det er en høj, alvorlig Pige, som i Stilhed tager sig af den, en af dem, mod hvem Livet ikke har været blidt, og som derfor ikke smiler. Hun er nemlig af dem, der kom til Verden mod Forældrenes Ønske og som de derfor lod i Stikken. Hendes Moder, der er rigt gift, har aldrig givet hende ringeste Bistand, kun en Gang, da Datteren anmodede hende om Hjælp til at grunde et Vaskeri, tilbudt hende den klassiske Tikroneseddel, som hun afslog. Det er ikke underligt, at hun af hele sit Hjerte er Socialist. Hun er en dygtig Natur, ganske fri for den følsomme Medlidenhed, enkelte Patienter saa gerne møder; hun finder de bedre stillede Syges Stilling ret misundelsesværdig i Sammenligning med sin: «De kan sagtens,» siger hun, «som ligger her og lader Dem pleje.» Men hendes Barskhed klæder hende, den kommer fra et stolt Sind, som Livet ikke har formaaet at ydmyge. Hun besørger Vaskeri for Patienten, besørger det fortræffeligt, og fordrer saa lidet for sit Arbejde, at han skammer sig over at der afkræves ham saa lidt.

Naar Værelset er i Stand, bringes Theen. Men før den kommer, er Patienten gerne i Gang med sit Arbejde, Læsen eller Skriven; thi han maa nytte Dagen, da han senere er udsat for

Besøg. Dog den første Forstyrrelse, som indfinder sig, er kærkommen, ja kan ingen Forstyrrelse kaldes; thi det er Hospitalets gode Aand, der stilfærdig er traadt ind, det er Sygeplejersken, hvem alle de Syges Hjerter slaar i Møde. Hun kommer for at bringe Forbinding eller Omslag, og kommer som den Lysstraale i de uglade Dages Mørke, der aldrig skærer i Øjnene, men altid gør vel. Hun er ung og smuk, stærk og klar, kvindeligt beskeden og omsorgsfuld som en Moder eller Søster. Eller rettere hun er den sande barmhjertige Søster uden Dumfromhed. Verdslig, forsaavidt hendes Kald ikke har med nogen Religion at gøre, men udgaar fra Videnskab og Humanitet, uverdslig, forsaavidt hun for den ringeste Løn udfører den mest anstrengende Gerning uden engang at vente en Tak, stadigt ofrende sin Tid og sine Kræfter for andre. Paa sine hvide Sko staar hun der i sin simple, klædelige Kjole som den nye, frigjorte Menneskeheds gode Engel. Hun er Kvinde ved sin Omhu, der Dagen igennem ikke slipper nogen af de Syge, hun plejer, og er det ved sin Videlyst, sin Lærelyst, sit Hang til om Aftenen efter Dagens Gerning at faa en Samtale, der kan give Svar paa nogle af de mange Spørgsmaal, Livet opkaster for hende. Men hun virker ligefuldt ikke som Kvinde, forsaavidt hun i Patienten kun ser Mennesket, ikke Manden. Som Mand eksisterer han ikke for hende. Hun vasker hans Ryg, som afgned hun et Bord, hun betragter hans nøgne Ben, som saa hun paa et Par Træben. Han har den lidt ydmygende Følelse af for hende kun at være en Genstand, og maa være glad, naar han blot ikke er en altfor uappetitlig Genstand. Hun kan som Dorine i *Tartuffe* se Mandfolket nøgent fra Hoved til Fod uden hverken at rødme eller blegne. Hun er ens mod Alle; men det udelukker dog ikke, at der er Patienter, hun betjener uden Henrykkelse. Det er de ynkelige, de klynkende, de som jamrer over Ingenting, omgiver sig med Varmedunke og hvert tiende Minut ringer paa hende. Hun paaskønner, at man tager Hensyn til hendes Tid, ikke ringer uden Nødvendighed og bærer sin Skæbne som Filosof uden Klynken. Hun selv har Filosofi behov. Naar hun efter tyve Aars opslidende Tjeneste gaar af, tildeler Samfundet hende en Aarpenge af 600 Kroner. Det er den Løn, dette Samfund giver sine gode Engle. Sine Nellemænd og Gooser lønner det som bekendt efter en anden Skala.

Stuegangen er Dagens spændende Begivenhed. Den, som

kender Hospitalsoverlægen i Privatlivet, véd slet ikke hvad han paa sit eget Felt er og betyder. Her staar der en Respekt af ham som af en Feltherre. Naar han træder ind i sin hvide Kittel, fulgt af Underlæger og Sygeplejersker, saa er han den berettigede Overlegenhed i Menneskeskikkelse, for de yngre Læger en Genstand for Tillid og Beundring, for de unge Studenter, der paa Hospitalet uddanner sig praktisk, ligefrem Idealet. Hans Virksomhed er ansvarsfuld som faa. Som Kirurg foretager han Dag ud, Dag ind, den ene Operation efter den anden, i Reglen saa ustandseligt, at Patienterne bringes bedøvede til ham for at spare Tid; men det opslidende Dagværk tager ikke paa hans Ro. Han følger daglig med Sygdommens Gang, har et opmuntrende Ord tilovers og giver sig nu og da Tid til en Samtale. Kommer i hans Sted Reservelægen, der er yngre og endnu ikke i den Grad Respektperson, faar Samtalen straks et mere kammeratligt Anstrøg og der bliver lettere lét.

Et Middel til at faa Tiden til at gaa paa Hospitalet er Dagens Post. Fire, fem Gange om Dagen vælter Breve og Tryksager ind ad Døren. Der er dem af Betjeningen, man kan gøre lykkelige ved ualmindelige Frimærker; der er enkelte, man kan give en Bog at læse i. Ogsaa Avisen er en Adspredelse; den laanes ned ad Hospitalsgangen, og undertiden faar man Bud ind fra den. ukendte Beboer af en nærliggende Stue med ærbødig Forespørgsel om Betydningen af et fremmed Ord, der findes i en ledende Artikel. Endnu en Adspredelse er de mange Blomster, som velvillige og medfølende Mennesker Dagen igennem sender en Syg. Kommer de i for rigeligt Tal, maa de anbringes ude i Gangen, der altid er helt fuld af blomstrende Træer, som taknemmelige udskrevne Patienter har sendt til Sygeplejerskerne. Det er nemlig den eneste Gave, de tør modtage. Men Patienten har, hvis han hører til de mere begunstigede Dødelige, let ligefuldt sin hele Stue fuld af Planter, sendte fra Byen, eller af blomstrende Grene, som Sygeplejersken har medtaget til ham, naar hun engang om Ugen har været i Skoven.

En Dag hændte det, at den vakre Pige, der bragte Middagsmaden, slaaet af en saadan, tilfældigvis stærkt forøget Blomsterpragt, udbrød til en Patient i Halvtredserne: Nej, hvilken Masse Blomster idag! Er det en eller anden Festdag? — Ja, svarede den Paagældende uden at blinke, det er min 80aarige Fødselsdag. — Maa jeg have den Ære at gratulere! kom det med uskrømtet

Hjertelighed og et kraftigt Haandtryk. Det var Straffen, fordi han ikke havde lét de Besøgende op i Øjnene, naar de fortalte ham, hvor ung han saa ud.

Skønt Sygeplejerskerne i Reglen kun en Gang ugenlig kommer ud af deres Fængsel, kender de alle Mennesker i Kjøbenhavn af Udseende og véd lidt Besked om Alles Forhold. Derfor kender de saa at sige Enhver, der aflægger Patienten Besøg, og berømtere Personer bliver betragtede med Interesse. En Dag, da et ungt Brudepar lige fra Brudeskamlen kom for at se til en Syg og med deres unge Lykke virkede helt opfriskende paa Hospitalet, var de Genstand for en diskret Velvilje fra hele Gangen.

Naar Klokken er 8, modtages ikke mere Besøg. Sygeplejersken tager Afsked for den Dag, og den gamle godlidende og forstandige Vaagekone nikker i Døren for at antyde, hun er til Tjeneste, naar Patienten vil sove. Men først skal der arbejdes, nu da der er Ro. Bøger og Papirer tages fra Smaabordene ned i Sengen, og naar der ringes efter 3—4 Timers Forløb, kommer Vaagekonen som Sjofna med Sovedrikken og faar sig en lille Passiar før Lamperne slukkes.

Hvert Aar henad Juletid plejer Bladene at foranstalte Indsamlinger for at glæde de Syge paa Hospitalerne, og der er Ingen, som ikke under dem hvad Trøst de kan faa. Men ingen Patient fortjener dog i den Grad en fornøjet Jul som Hospitalspersonalet. Det er til dette langt mere end til Patienterne, at Julegaver burde strømme ind.

OPVARTEREN

(1900)

Se paa den Dreng, der opvarter os, sagde Julius Lange en Gang i sine unge Dage paa Kafeen *Den røde Lygte*, se hvilken Pande han har; han var af Naturen bestemt til noget Bedre end

til at bringe Folk Kaffe og Chokolade. — Drengen var vel en femten Aar gammel, hans Ansigt overraskende intelligent.

Nogle Aar efter at denne Ytring var falden, bankede den paagældende Dreng paa min Dør og meldte sig som den, der i sin Tid plejede at opvarte Hr. Lange og mig. Hvad han ønskede? — Jo, om jeg ikke vilde være saa god at gøre ham til Student. — Til Student? Det var lettere sagt end gjort. Hvad Kundskaber han havde? — Det var saare faa; men han kunde ikke udholde at blive i sin Stilling, han vilde med Vold og Magt være Student.

Jeg henvendte mig først til en Mand der, ædel af Sind, kundskabsrig og aldeles uegennyttig, uden Vederlag har undervist et meget stort Antal unge Mænd og Kvinder til Studentereksamen, dernæst fik jeg en enkelt Aften i en Kres af Kammerater flere hundrede Kroner samlet til Afholdelse af Udgifterne under Studieaarene, som jo ikke vilde blive ganske faa.

Den unge Fyr begyndte sine Studier og gjorde gode Fremskridt. Det skortede paa alle Forkundskaber, men Evnerne var ualmindelige. Rigtignok var Stadigheden det ikke; der var noget Løst, Uberegneligt ved hans Væsen, som kunde føre til pludselige Omslag. For Stadighed havde han kun Stædighed og Ambition.

Denne kom frem, da et Aarstid før der kunde være Tale for ham om at indstille sig til Eksamen og da han endnu havde et Bjerg af Vanskeligheder at komme over med Hensyn til Latinen og Græsken, en brav og meget velstaaende Mand, der havde set ham hos mig og var blevet indtaget af hans frejdige Blik, gjorde den fattige Dreng et af de Tilbud, der ikke to Gange falder i et Menneskes Lod. Manden, der havde en meget stor Thehandel paa Kongens Nytorv, tilbød det unge Menneske Plads i denne saaledes, at han for Fremtiden skulde spise ved hans Bord, og om nogle faa Aar, naar han selv med sit svage Helbred trak sig ud af Forretningen, faa denne helt overdraget.

Trods alle Overtalelser afslog Peter Jensen — som vi kan kalde ham — haardnakket at gaa ind paa dette Tilbud. Han vilde ikke være Købmand, men Student. At han allerbedst kunde lære noget, naar han saaledes pludseligt blev velstillet og snart selvstændig, vilde han intet høre om. Et halvt Aar efter gik han imidlertid fra Studeringerne, da Anstrengelsen med de gamle Sprog var ham uoverkommelig. Han søgte og fik en Kontorplads i *Det forenede Dampskibsselskab*, men tog snart selv sin Afsked, fordi

han med sit vanskelige Sind ikke kunde komme ud af det med en Overordnet; søgte og fik dernæst en lille Stilling ved Jernbanen paa en Landstation, men blev efter kort Tids Forløb afskediget, fordi hans Overordnede havde gjort Laan af Kassen og han ikke havde røbet det, skønt han vidste derom.

Saa maatte han da bide i det sure Æble og vende tilbage til Opvarterstillingen, hvor forhadt den end var ham. «Jeg er bleven social Slave paany», var det Udtryk, han brugte. Han havde i en ganske ung Alder forlovet sig. Opvakt og dygtig som han var, naaede han snart op iblandt Opvarternes Aristokrati og giftede sig. Han havde kendt sin Kone fra Barn af. Hun var saare nydelig og meget forstandig. «Det er en Barndomskærlighed», sagde han forklarende, ligesom for dermed at give en Antydning af, at den første Lidenskab var fordampet, men at han ingen bedre Kone kunde faa. Han tog til Paris, fik Ansættelse som Opvarter der, lærte ypperligt Fransk, ligesom han allerede kunde fortræffeligt Tysk, sparte sig saa meget sammen, at han kunde forære sine Forældre et helt Møblement til deres Sølvbryllup, vendte tilbage til Kjøbenhavn, hvor han fik en betroet Plads ved et stort Forlystelsessted og nød en saadan Tillid, at hans Kammerater betroede ham deres Kasse. Det var hans bedste Tid. Vel var han stadigt utilfreds med sin Stilling som Opvarter, men den Opmærksomhed, der undertiden vistes ham af Stamgæster, som indsaa hans Overlegenhed, smigrede ham, og han følte sig ikke ulykkelig.

Han havde altid været overmaade oppositionel. I Aaret 1871, da han endnu ikke var stort mere end en Dreng, gav han atter og atter sin Ringeagt Luft for Arbejderne, der i flokkevis lod sig splitte ad af nogle Politibetjente, da de dog magelig kunde slaa saadanne Folk sønder og sammen, «der gik og lod Armene hænge». I Paris var han bleven overbevist Republikaner. En Dag blev der paa den Restaurant, hvor han var ansat, bestilt Maaltid til Prins Valdemar, Prinsesse Marie og et Par Herrer, der ledsagede dem, og som den eneste, der talte Fransk, blev han udset til at opvarte Prinsessen. «Jeg havde fast besluttet, ikke at sige *Altesse royale*, men kun *Madame*», sagde han. «Imidlertid gik det mig ret galt. Doktoren véd nok, hvor mørkt der altid er i de Køkkener, hvor man skal hente Tallerkenerne, saa det er umuligt at se dem rigtigt efter. Neppe har jeg sat den første Tallerken foran Prinsessen, før jeg opdager en sort Plet paa Randen. «*Pardon*,

Madame!» sagde jeg hurtigt og byttede Tallerkenen om. Men jeg blev flov, da Prinsessen svarte paa Dansk: «Det gør ingenting».

Da «den danske Bevægelse» blev sat i Gang og saakaldte «Evropæere» højligt mistænkeliggjordes som slette Patrioter og farlige Personer, var Peter Jensen, som fulgte Sagens Udvikling i Aviserne, meget forundret. Med sine Begyndelsesgrunde til evropæisk Kultur var han saare overrasket over, at denne skulde være af det Onde, og i det kraftigste Sprog skrev han en Dag til mig om «Danskerne»: «Hele Mylret burde sendes, nogle til Straffeanstalten, andre til Sindssygeanstalten, andre til Dumme-Internatet(!) og andre igen tilbage til Aberne — saa er de alle hjemsendte. Eller skal vores Land for at bevare sin Ejendommelighed uden fremmed Bestraaling være som en lukket Stue, hvor Støvet efter Afstøvningen lægger sig paany? Er det den danske Bevægelse?»

Meget opbygget var han en Dag, da en af Bevægelsens Bærere i Pressen, en sølle Redaktør med Overbevisningens Brysttone, grønbleg af Misundelse og fortrukket af Bravhed, var kommen ind paa hans Restaurant med en Tysker. «Jeg betjente dem», skrev han, «og havde derved Lejlighed til at høre denne forbitrede Bede snakke Tysk. Han lod ikke til at kende hverken Kasus eller Køn. Jeg skammede mig paa hans Vegne, fordi han er Venstremand».

Der gik en Tid, i hvilken jeg tabte Peter Jensen af Syne. En Dag traadte han ind til mig med en Mine, som var store Skæbner gaaede hen over hans Hoved. Ansigtet var medtaget og anstrengt; der var noget forgræmmet over Panden.

Hvad er der sket Dem? — Jeg har mistet min Plads og er i Øjeblikket uden Erhverv. — Hvorledes og hvorfor? — For en Kvindes Skyld. Doktoren véd nok, at der er mange Kvinder, ogsaa rigtige Damer, som har et godt Øje til os Opvartere. Den, jeg taler om, blev altid længst i Etablissementet, talte med mig, opfordrede mig til at følge hende derfra. Det var ikke desmindre en rigtig Dame. — Dame? — Ja, det vil sige: Doktoren kender uden Tvivl Daudets Sapho. Det var nøjagtigt den Karakter. Naar vi saa gik derfra, saa vilde hun altid, at vi skulde ind paa en eller anden Natterestaurant og spise til Aften sammen. Doktoren kan maaske ikke sætte sig ind i den Fornøjelse, det unegteligt er, naar man er Opvarter, da at lade andre Opvartere springe for sig. Kort at fortælle: Hun kostede mig mange Penge. Jeg var forelsket i hende. Tanken paa min Kone, en Barndomskær-

lighed, kunde ikke komme op derimod. Da jeg var i Forlegenhed, laante jeg tilsidst af Kassen, som mine Kammerater havde betroet mig. Det blev opdaget. Jeg fortalte nogle Herrer, der stadigt kom til os som Stamgæster, mit Uheld, og de var generøse nok til at laane mig de Par hundrede Kroner, jeg behøvede til Dækning. Men mine Kammerater vilde ikke længere overlade mig Kassen, og da Sagen kom ud, fik jeg min Afsked. —

Han fik Plads paany, men paa et mindre anset Sted, og blev mere og mere nedslaaet over sin Stilling i Livet. Uafbrudt grublede han over den. Han kom til mig og sagde: «Pengeforholdet mellem Opvarter og Principal her i Kjøbenhavn er naaet til det Skandaløse. Opvarteren modtager som Regel intetsomhelst Vederlag af Principalen for sit Arbejde, men maa tvertimod til ham afstaa en Afgift, der varierer mellem 1 og 4 Procent af Brutto-Indtægten. Der kræves ikke destomindre gode Skolekundskaber, Politur og ikke ringe Sprogkendskab, og Arbejdet er mangeartet med slavisk Afhængighed af Principal og Publikum og Prisgivelse til begge Parters Indfald og Vilkaarlighed. Forholdene oprører mig daglig og har givet mig en brændende Lyst til at sætte dem under Debat eller dog bringe dem til almindelig Kundskab. Drikkepengevæsenet har altid været mig en Pestilens; Opvarterne har bestandig været et foragtet Folkefærd, og jeg har selv ikke synderlig Agtelse for dem; men Sagen har aldrig været ordenligt og grundigt behandlet i Bladene. Vi Opvartere har dog egenlig samme Ret til at leve som andre Mennesker.»

Da en Dag En i en Avisartikel spydigt havde kaldt Opvarterne «de kjoleklædte Herrer», fik Peter Jensen et Svar indrykket i *Politiken*, i hvilket han viste, hvor lidet det var Opvarternes Ønske, altid at skulle bære denne ydmygende Klædedragt.

Dog det var ikke blot hans egen Stands Vilkaar, men hele Proletariatets, som sysselsatte ham. Han skrev store, aldrig trykte Afhandlinger for at vise, at Socialismen saa lidt som nogen anden Lære var i Stand til at hjælpe Arbejderne. Den eneste Redning for dem var den, kun at sætte ganske faa Børn i Verden. Imidlertid kom han jævnlig til mig for at meddele mig en ny Forøgelse af Familien, saa jeg ikke kunde lade være en Dag at gøre ham opmærksom paa Modsigelsen mellem hans Teori og hans Praksis. Han svarte med den Vending, at det jo dog ikke nyttede noget, en Enkelt gav Eksemplet, mente desuden, at Strid mellem Teori og Praksis var der vist hos alle Mennesker.

En Dag for otte Aar siden traadte han ind med et meget alvorligt Ansigt: Jeg kommer for at sige Dem Farvel og Tak. De ser mig vist ikke mere. Jeg har faaet den Brightske Syge, med hvilken man kun kan leve, naar man kan pleje sig. Men dèr, hvor jeg nu er, staar jeg i stadig Træk, og det er mig ganske umuligt at overholde den Diæt, der er mig foreskrevet. Jeg havde haabet at kunne hæve min Søn op i en højere Samfundsklasse end den, hvori jeg har tilbragt mit Liv; det bliver nu umuligt. Men De vil maaske have et Øje med min Kone og mine Børn, naar jeg er borte.

En Maaned efter var han død.

TANKER

AT FISKE I DET DØDE HAV

(1901)

Han traadte ind at Døren, en fjern, russisk Bekendt, lang, mager, rig, berejst og snaksom, tog Plads og udbrød: Hvad siger De til Selskabet her i Karlsbad, som iøvrigt paa alle andre Badesteder, som paa al Verdens Steder overhovedet? Er det at omgaas disse Mennesker ikke som at fiske i det døde Hav?

Studser De ved Ordet? De véd dog fra Deres Børnelærdom, at hvor lokkende det døde Hav kan tage sig ud, og hvor smukt end Sollyset spiller paa det, saa trives deri hverken Skaldyr eller Fisk.

Jeg havde engang i mine unge Dage den Drøm, at jeg tidligt om Morgenen var roet ud paa en stor, lovende Indsø for at fiske; Himlen var lidt overtrukken, Vejrliget tilsyneladende meget gunstigt. Der var Net, jeg skulde se til, men fandt Ingenting i dem; jeg kastede en Snøre ud. Men skønt jeg blev taalmodigt liggende hele Dagen, fik jeg dog ikke Bid, og da Mørket faldt paa, hørte jeg en Stemme raabe ind i mit Øre saa højt, at jeg vaagnede derved: *Tossefaar, som fisker i det døde Hav!*

Jeg har aldrig kunnet glemme disse Ord, for de indeholder mit Livs Historie. Fiske i det døde Hav, det er, hvad jeg bestandig har gjort, saa jeg undres ikke over, at jeg gør det her.

Man søger de Andres Selskab, fordi man keder sig, naar man paa et fremmed Sted er alene; men er der noget Menneske, som har en Tanke i Hovedet, der ikke alligevel keder sig mere

i Selskab end med sig selv? Hører De Nogen sige noget morsomt eller lærerigt eller blot noget fornuftigt, der ikke er en Selvfølge, eller blot noget spøgefuldt, der ikke er flovt? Mig hænder det aldrig Der er Ingen, som gør sig ringeste Anstrengelse for at underholde; de sidder sløve, eller de vrøvler, ikke sandt? Da jeg var ung og naiv, ansaa jeg det for min Pligt, naar jeg var sammen med Andre, at give noget til Bedste, en Oplevelse, en Erfaring, en god Historie, hvadsomhelst; jeg gjorde det desuden i det Haab, at nu de Andre vilde følge Eksemplet. Det havde naturligvis kun til Følge at gøre dem dobbelt forbeholdne eller dobbelt kedsommelige. Nu gør jeg som de og er derved først nu *bon ton;* jeg holder min Mund eller siger et Par Taabeligheder og et Par Selvfølgeligheder. Jeg venter ikke at erfare noget Nyt og véd forud, at i Selskabslivet er der Ingenting at hente, Ingenting at fiske — ikke saa meget som en Reje.

«Det turde dog tildels bero paa En selv. Man maa forstaa at spørge og maa forstaa at høre. Taler man selv for meget, bliver de andre skræmte og siger Ingenting. Er man ganske umeddelsom, aabner de andre sig ikke heller.»

Og naar de vel aabner sig, hvad faar man da at høre eller vide? Det rene destillerede Intet eller det, der er værre end Intet; thi ogsaa i det døde Hav kan man jo fiske Aadslet af en Hund eller Liget af en Kat.

«De maa da føle Dem henvist til at suge Deres aandelige Næring af Bøger.»

Af Bøger! Ja, Gud bedre det! Der er jo en og anden Bog, som er læseværdig ogsaa for et voksent, erfarent Menneske. Men mange er der ikke, og da jeg ikke er videre literær, lykkes det mig næsten aldrig at finde saadan nogle. Jeg har i sin Tid gaaet paa et Universitet og studeret. Jeg har sat en god Del Filosofi og en god Del Jus til Livs. Men ogsaa dèr har jeg næsten ikke gjort andet end fiske i det døde Hav. Der var jo aldrig en Pille Næring i det, jeg fik at vide. Da jeg var helt ung, gennempløjede jeg Bind efter Bind af ganske virkelighedsfjern, tysk Filosofi — De véd, at vi Russere er Narre efter Sligt — den Gang indbildte jeg mig, at jeg lærte noget af det, havde Udbytte deraf for Livet; nu véd jeg, at hvad jeg dengang saa ivrigt pløjede, det var netop det døde Hav, hvorom vi talte. Og Jurisprudensen! disse Love, der er givne af de Velhavende for at sikre Ejendomsretten, og af de Indskrænkede for at vanskeliggøre Sandhedserkendelsen og

af de Religiøse for at sikre Præsteskabet et uafrysteligt Herredømme eller endelig af de Misundelige og Smaa for at umuliggøre Storhed og støtte Middelmaadighed — disse Love og disse Fortolkninger og denne Retsfilosofi og denne Praksis, der endda spotter Lovene! Da jeg tilsidst var helbefaren i Jurisprudensen, havde krydset frem og tilbage i al denne døde, golde Fortid, saa vidste jeg ogsaa i dette Forhold, paa hvilket Hav jeg havde faret, og hvad Næring for Mennesker dèr var at finde.

«Folk af Deres Art burde slet ikke deltage i Selskabslivet og burde vistnok hellere tumle sig paa det praktiske Omraade end dyrke abstrakt Videnskabelighed. Men der er jo dog Forhold mellem Menneske og Menneske, hvor man høster et virkeligt Udbytte. Det vil De ikke negte.»

Hvilke Forhold?

«Nu Venskab og Kærlighed for Eksempel.»

Hvorfor ikke heller Frihed, Lighed og Broderskab, naar vi dog skal tage Munden fuld? Det kunde ikke falde mig ind at sige noget Ondt om Venskab og Kærlighed; men det meste, jeg véd om dem, er dette, at Venskab er en kold Ret, Kærlighed en varm Dito, og som varm Ret er den selvfølgelig udsat for at blive kold.

Hvad nu Venskab angaar, er jeg, som De let forstaar, i mit otteogfyrretyvende Aar for gammel til at slutte Venskabsforbindelser. Efter Tredive-Aars Alderen har jo de fleste den Tilbøjelighed bag sig. Den behøver hele Ungdommens friske Uskyldighed for at trives. De skulde ikke se det paa mig; men jeg har engang været sentimental saa godt som nogen; jeg har havt Venner og har altid holdt overordenlig meget mere af dem, end de holdt af mig. Jeg vil nu aldeles ikke nævne de Venner, der i Grunden misundte eller hadede mig, heller ikke dem, som laante Penge af mig og væsenlig havde mig til det Brug, end ikke dem, der talte ilde om mig bag min Ryg. Det fattedes naturligvis ikke paa dem. Men sligt er saa dagligdags, og af dem har jeg dog lært noget, det, at tage mig i Agt. Nej, jeg tænker paa de sande Venner, de rigtige, som jeg gik og dyrkede og glædede mig ved og spildte min Tid paa, i hvis Øjne jeg saa ind, og hvis Hænder jeg trykkede uden maaske ti Aar igennem at have hørt et eneste Ord af deres Læber, som jeg kan huske, eller som var værd at huske. Naar jeg nu tænker tilbage paa det, er det, som havde jeg dengang været slagen med Blindhed og Døvhed eller snarere

omvendt, som havde jeg dengang set, hvad der ikke var at se, og hørt, hvad der ikke blev sagt. En af dem havde den Vane at være hjertelig; men det var og blev den bare Hjertelighed; der fulgte intet paa den eller med den. En anden var blid, en tredje var djærv, en fjerde var opfyldt af sig selv og sit eget, en femte udfrittede mig stadig om mit; men — noget Udbytte har jeg saa lidet havt af den enes talende Tavshed som af den andens intetsigende Tale. I hele min Ungdom gik jeg paa denne Maade paa Fiskeri og sporede svagt, uden bestemt at vide det, hvorledes jeg blev narret. Der gives Fata Morgana paa det døde Hav, og man ser stundom hele rige Fiskerlejer for sig paa Kysterne, som ikke er andet end Luftspejlinger af, hvad der muligt findes andensteds.

«Ja, nu kan jeg slutte mig til, hvad De har at sige om Deres Forhold til Kærligheden eller, som vi maaske ogsaa kunde vende det, Deres Kærlighedsforhold.»

De lader mig høre, at jeg for min Del heller ikke undgaar Selvfølgelighederne. Hvad det sidste Punkt angaar, holder jeg oprigtigt talt helst min Mund; det er saa latterligt at snakke om det. Men ser De, efter Sagnet opstod det døde Hav jo, hvor Sodoma og Gomorrha havde staaet. Jeg vil kun sige: Gud give, der endda havde været en Fortid af Sodoma og Gomorrha dèr, hvor jeg har fisket paa Kærlighedens døde Hav. Sodoma og Gomorrha var to højst interessante Byer; man kendte sikkert videværdige Hemmeligheder dèr. De Kvinder, paa hvem jeg for min Del har spildt min Tid, sad ikke inde med nogen Hemmeligheder af den Art. De hørte hverken til de værste eller til de bedste. Naar de var ferske, fandt jeg dem blide og fine; naar de var bitre, fandt jeg dem æggende — de var ingen af Delene, kun Ferskvands- eller Saltvands-, eller rettere Brakvands- og Dødvands-Kvinder, aandeligt saa golde som det døde Hav, selv om de iøvrigt var Frugtbarheden selv. Jeg hang altid ved dem til det Yderste, mente i min Dumhed ikke at kunne undvære dem, og først naar den Dag kom, da de brød med mig, opdagede jeg, at jeg ingenting havde mistet.

Men siden jeg er kommen til Skelsaar og Alder, ser jeg bestandig flere Mennesker, for hvem min Skæbne er typisk. Man skulde ikke tro det muligt, og det vilde ikke være muligt, i Fald Menneskeheden ledes af Fornuft. Men saa urimeligt det klinger,

det er faktisk saadan: Hver Morgen, Himlen giver, farer en overmaade stor Del af Menneskeslægten ud i smaa som i store Skuder, i Trawlere som i Joller, for med sindrige Net eller med simple Snører at gaa paa Fiskefangst — i det døde Hav.

LATTA

(1901)

> Pludselig, uden at sige et Ord, kastede Panurge det brægende Faar ud i Søen. Og, brægende i samme Tonart, gav nu alle de andre Faar sig til at springe i Søen, det ene efter det andet Det var et sandt Væddeløb, og det var ikke muligt at holde dem derfra. Faarenes Skik er, som I véd, altid at følge det første, hvor det saa gaar hen. Ogsaa siger Aristoteles i niende Bog af sin *Dyrenes Historie*, at det er de dummeste Dyr af Verden.
>
> *Rabelais.*

Den berømte hollandske Forfatter Multatuli fortæller:

Hvis Læseren har været i Indien, vil han maaske vide, hvad man der kalder Latta. Ordet betegner en Egenskab eller Sygdom hos gamle Kvinder, der ytrer sig i, at de gør Alting efter hvad man gør foran dem. Man ler; de ler. Man græder; de græder. Man skærer Ansigter; de med. Man kaster en eller anden Ting i Gulvet — klask, der ligger hvad den stakkels Syge havde i Haanden.

I Aaret 1839 sad paa Gaden i Batavia en gammel Kælling, der fortjente sit Brød ved at blæse alle Slags Figurer af Gummi og Sukker. Hun var behændig og leverede efter Ønske Smaaskibe, Høns, Blomster, hvad Barnehjertet blot kunde begære. Hun var ikke dyr; for nogle faa Hvid kunde man faa alle mulige Fantasier tilfredsstillede. Man havde sagt mig, at Konen var *latta*, og jeg anstillede straks et Forsøg med hende. Jeg lod hende

udføre en eller anden Genstand til mig og kastede i det Øjeblik, hun vilde give mig Tingen, min Cigar. Straks kastede hun Tingen ned paa Jorden og undskyldte sig med et ærgerligt: *Ampong tuwan, nanti sabikin lahin* (Tilgiv Herre, jeg skal gøre Dem en anden). Da jeg og de Omstaaende derpaa begyndte at le, lo hun med. For nu at prøve, hvor vidt Galskaben kunde gaa, kastede jeg noget op i Luften og gav det derpaa et Slag, saa det fløj vandret afsted. Øjeblikkelig gav hun sin Kedel med smeltet Gummi en Lussing.

Noget senere fik jeg det Indfald, at til syvende og sidst vel den rigelige Erstatning, som hun ved saadanne Lejligheder fik fra Evropæere, spillede en Rolle ved denne taabelige Adfærd, sørgede altsaa for, at Prøven blev gentaget af en Indfødt, en fattig Djævel, af hvem hun ingensomhelst Erstatning kunde vente. Men Udfaldet blev det samme.

Det bør fremhæves, at der af hendes Landsmænd og Standsfæller ikke blev drevet nogen ondskabsfuld Spas med hendes Sygdom. Paa et Torv i det civiliserede Evropa vilde vel hendes hele Varebeholdning være gaaet i Løbet.

Mange Aar senere lærte jeg i Menado en gammel Kone at kende, som led af det samme Onde. Hun var Slavinde hos den højt agtede og gæstfri Fru Cambier. Denne Dame saa sig ofte nødsaget til at bede sine Gæster, dog ikke at sætte den gamle Nenneh paa Prøve: «Det koster mig for meget Porcellæn». Og det var sandt; thi engang saa jeg hende smide en hel Stabel Tallerkener i Gulvet, fordi en Tilstedeværende havde det vittige Indfald, med Vilje at tabe noget, netop som den gamle Slavinde dækkede Bord.

Multatuli tilføjer: Fra Arildstid lider vi alle under dette Onde. Der er kun altfor mange Mennesker, der kaster eller forkaster, hvad andre forkaster; fordømmer, hvad der bliver fordømt; snakker efter, hvad der bliver dem snakket for. Hvor meget kostbart Porcellæn er der ikke paa den Maade blevet slaaet i Stykker af den lattasyge Menneskehed!

Multatuli har især tænkt paa sine Hollændere; men i dette Punkt kan man uden Overdrivelse sige, at de Danske er skabte som Hollændere. Det er forbavsende, saa let man kan faa en ikke ringe Portion af Dannemænd og særligt af Dannekvinder, maaske mest naar de som Nenneh er en Smule til Aars, til at eftersnakke, hvad man foresnakker dem.

Det maa siges til deres Undskyldning, at Mændene i Reglen — naar der ikke netop er Tale om at finde en Skuespiller yndig eller en Sanger sød — giver dem et godt Eksempel.

Et af de lærerigste mig bekendte Eksempler paa Latta gaves i Kjøbenhavn Nytaarsnat 1860.

I December 1859 var et nationalliberalt Ministerium gaaet af og efter Rygtet var Anledningen Sammenstød mellem Generaladjutanten Hegermann-Lindencrone og Kong Frederik den Syvende, idet man vilde fjerne Kammerherre Berling fra Kongen, fordi man mente, at Grevinde Danner bl. A. gennem ham udøvede Indflydelse paa Majestæten. I Skrivelse til den følgende Krigsminister krævede Kongen derfor Generaladjutanten irettesat for dennes «Indblanding i hans huslige Liv». Ministeriets Afløser blev som bekendt det kortvarige Venstreministerium, der dannedes af Folketingets Formand, den almindeligt agtede Kammerherre Rottwitt. Da Grevinden mistænktes for at støtte dette Ministerium med sin Sympati, ophidsede de Nationalliberale imod hende. Mindre heftigt straks i Bladene, skønt hun i Avisartikler kærligt betegnedes som «Danmarks Sorg og Ulykke». Men saa fulgte Frederiksborgs Brand, der gjordes til Straffen for Kongens forsmædelige Samliv med Grevinden, endskønt han allerede havde været gift med hende en halv Snes Aar. Og i Aviserne hed det:

O Danmark! Find dog dit gamle Mod.
Grib til dit stærke Værge!
Lad Ormens Kryb ej hærge!
Lad det ej stige fra Ormegaard
og lad det ej frækt derinde
udspy sin Edder, hvor Tronen staar!

Dog mest Effekt gjorde Erik Bøghs Kassestykke paa Kasino *Grevinden og hendes Søskendebarn*, hvor man under Skin af at angribe Grevinde Dubarry sang:

Jeg hader den, der steg fra Dybet,
bedækket med et Folks Foragt, osv.

At nu det afgaaede Ministerium og dets Tilhængere i Pressen var forbitrede paa Kongen og Grevinde Danner, det lader sig forstaa. Men at det kunde lykkes nogle Redaktører at ophidse

Borgerskabet og navnlig Menigmand i den Grad, at de en Aftenstund styrtede ud paa Gaden og gjorde Optøjer, det er lærerigt.

Vist er det, det lykkedes at gøre Masserne lattasyge, og med ét blev Kongens Ægteskab den utaaleligste Skændsel.

Det er min tidligste Erindring om politiske Sindsbevægelsers offenlige Udslag, hvorledes Folk kom rendende sammen fra alle Gader, ophidsede, feberagtige, pæne Folk og halvpæne Folk og Sjovere og saa — hvad der gjorde et dybt Indtryk — Masser af Fysiognomier, som man aldrig i sit Liv før havde set paa Gader eller Torve, Galgenfugle-Ansigter, Banditfjæs, Hoveder og Kroppe, som ikke udtrykte andet end den laveste Raahed, og alle strømmede de samme Vej op mod Kristiansborg Slot. Raabende og brølende stansede de foran Slottet, hvor en Række Politibetjente og et Kompagni Gardister spærrede dem Vejen. Folk kastede, hvad de havde ved Haanden, i Hovedet paa Soldaterne; adskillige tog deres skidne Galoscher af og brugte dem som Kasteskyts.

Dog dette er endnu ikke det afgørende Bevis paa Latta, men at Pøbelen, da den tilsidst frivilligt eller ufrivilligt trak sig bort fra Slottet ned til Amagertorv uden at have iværksat sit Formaal at give Grevinden en Lektion, kastede sig med hele sit Raseri over et lille, monumentalt, grundmuret Nødtørftshus, der dengang stod midt paa Torvet. Saasnart en Enkelt havde givet Eksemplet ved et Stormløb imod denne Bygning, følte den hele Sværm sig inspireret til Efterligning. Man styrtede imod den som mod en Bastille, og rev den ned Sten for Sten, til den under almindeligt Jubelskrig var jævnet med Jorden. Dette er den eneste Bastille, som nogensinde er blevet stormet i Danmark. Men ikke En af dem, der var med til at nedrive den, havde kunnet sige hverken hvad Hensigten var dermed eller i hvad Sammenhæng denne Idræt stod med Uvilje mod Ministeriet Rotwitt. Det var den rene Latta. En begyndte, de andre gjorde som han. — Højst betegnende tillagde den nationalliberale Presse Politichefen Bræstrup Ansvaret for det Hele.

Latta i størst Stil var man dog Vidne til, da de nationalliberale Førere i Aaret 1871 pludseligt, som man drejer et Knivsblad i Luften, slog om, sagde det stik Modsatte af Alt, hvad de hidtil i deres Liv havde forfægtet, og saa at sige ikke tabte en Mand af deres Parti, hverken af de Gamle eller af Ungdommen.

Alle hævdede de pludselig, som paa Kommando eller Tælling, det stik Modsatte af hvad de allesammen før havde hævdet.

Førerne havde staaet i principiel Opposition til Kongehuset, havde ærgret det, drillet det, haanet det, fornærmet det, tildels erklæret det retløst til Tronen, enstemmig ønsket det ryddet af Vejen. Med ét Slag var de Kongehusets Værn, strømmede over af Kongetroskab. De havde i Rigsdagen stillet Forslag om Afskaffelsen af Titler. Nu søgte de om at blive Kammerherrer og blev det. De havde været dels erklærede Fritænkere, dels religiøse Hævdere af fuldstændig Samvittigheds- og Ytringsfrihed. Deres Feltraab var med Et: Kongsmænd, Kristmænd! De havde været Frihedens Riddere og Helte og Sangere, Folkets Talsmænd. De blev i Stedet Dannebrogsriddere, Hofsangere, Tronens Bedstemænd. De havde kort i Forvejen havt et Skældsord, som de ved enhver Lejlighed anvendte: Reaktionær. Naar det var sagt, saa var Alt sagt; det var Hundred Gange værre end Usling. Gamle hæderlige og højtbegavede Mænd som David og Bluhme slyngede de det uafladeligt som Stene i Hovedet. Og da der stiftedes en Forening, *Augustforeningen*, for (imod de Nationalliberale) at «knytte Baandet paany mellem Konge og Folk», opførte de Orgier af Forbitrelse og Haan.

Som denne Forenings kloge, fremragende Stifter og Sekretær, Frederik Algreen-Ussing, blev udskældt og smædet Dag ud, Dag ind, som han blev forfulgt, hans Foretagender lammede, det store Leksikon, han i Aaringer havde forberedt, tilintetgjort ved Trusler mod Forlæggeren — det er næsten enestaaende i den danske Presses dog i den Henseende ikke fattige Historie. Faa Aar efter var han død. Men ofte, ofte har jeg drømt om, hvad han vel havde sagt, om han havde kunnet vaagne til Live igen Aar 1871 og havde kunnet se sine Avindsmænds og Forfølgeres Færd. Alt, hver Smule, som de havde udgrint og forfulgt ham for, det gjorde de nu selv, kun ti Gange overbydende ham. Alt, hvad de havde betegnet som lavt og lumpent Frihedshad hos ham, det var nu hos dem lutter ædel Samfundsbevaring. Dog det vilde maaske endda ikke have forbavset ham saa særdeles; han troede dem vist i Stand til meget. Men Et havde han ikke troet muligt: At de selvsamme Mennesker, de selvsamme Hundredtusinder, der for et Par Aar siden fejrede disse Mænd, fordi de da var det Rødeste af det Røde, man kendte, nu fejrede dem ligesaa lidenskabeligt og nu fulgte dem ligesaa begejstret, tilsyneladende uden ringeste Evne til at bemærke, de kun hed det

samme, men sagde det modsatte og var det modsatte. Med Forbavselse vilde han have set hele Sværmen paany efter dem gøre alle Bevægelserne med, blive Kristmænd, Kongsmænd, Hofsnobber og paa givet Signal slaa det gode Porcellæn i Gulvet — Latta!

Og som Latta her forklarer et helt Partis besynderligt komiske Spring og Volter i Førernes Følge, saaledes forklarer den ogsaa Popularitetens Stigen og Synken for den Enkeltes Vedkommende, det man kalder Folkegunstens Ustadighed. Der behøves blot at Nogen gør Begyndelsen — saa staar de Andre paa Springet til at følge, roser, hvad der roses, forkaster og fordømmer, hvad der fordømmes. Det er forbavsende, saa let man kan faa en ikke ganske ringe Portion af Dannemænd og særligt af Dannekvinder, maaske mest naar de som Nenneh er en Smule til Aars, til at eftersnakke, hvad man foresnakker dem. — Latta!

LIV OG AAND OVERALT

(1904)

I det sidste Nummer af *Bulletin de l'Institut Général psychologique* findes en Afhandling af den franske Videnskabsmand *Armand Sabatier*, kaldet *Hvorledes Sjælene frembringes*, i hvilken nogle Synspunkter er saavidt nye, at de bør kendes og drøftes udenfor den snevrere Kres, til hvilken Tidsskriftet henvender sig.

Hvad Sabatier vil lære, er i Grundrids dette:

Hidtil har man delt Verdensaltet i to for hinanden fremmede Omraader, det Levende og den døde Masse. Nu véd vi, at der i Altet ikke findes noget Dødt. Livet har kun forskellig Kraftfylde paa dets forskellige Trin.

Mineralriget er ingenlunde, som det i Reglen antages, livløst. Der er f. Eks. i Krystallernes Verden tydeligt Liv. Hvis det ene Hjørne af en Krystal er blevet brudt af, og man paany dykker Krystallen ned i den Opløsning, hvoraf den opstod, be-

gynder den med at raade Bod paa sit Saar, før den indhyller sig i et nyt Lag. Krystallerne bevarer Evnen til at vokse efter nok saa lang Tids Afbrydelse. Ligesom visse Smaadyr kan leve op paany efter en Udtørring, der ligner Døden, saa Dyret bliver Mineral fem, ja ti og tyve Aar igennem, men vaagner til Live paany, blot det lægges i Vand, saaledes kan en Krystal undergaa de mest indgribende Omdannelser: I Fald blot en forsvindende ringe Del af dens Molekuler forbliver uskadt, kan den bevare ikke blot sin ydre Form, men endog sin Evne til at vokse og udbøde de Tab, den har lidt. Det synes da, som om der er en Petroplasme svarende til Protoplasmen hos Dyr og Planter. Dannelsen af Krystallen svarer til Dannelsen af Cellen, og der finder en paafaldende Overensstemmelse Sted mellem Krystallernes og de organiske Legemers Liv.

I Reglen hævder man, at i de levende Legemer foregaar stoflige Forandringer i Vævenes Indre, medens det kun skal være paa Overfladen af Mineralerne, at der lægger sig ny Lag. Men det sidste er ganske urigtigt. Hvis man lægger en lille Guldskive paa Bunden af en Vase, der indeholder smeltet Bly af en Varmegrad, som ikke er tilstrækkelig til at smelte Guld, vil man efter nogen Tids Forløb finde Guldet blandet ind i hele Blymassen. Og hvis man anbringer en Blycylinder paa en Guldskive og holder den 41 Dage igennem i en Varme af 100 Grader, en Temperatur, der hverken bringer Bly eller Guld til at smelte, saa vil efter denne Tids Forløb Guldet have gennemtrængt Blyet saaledes, at Guldparceller findes i Cylinderens øvre Lag. Det svarer nøje til de organiske Substansers langsomme Gennemtrængen af hinanden, som man har troet udelukket hos de saakaldte døde Stoffer.

Ikke mindre betegnende er følgende Tilfælde:

Man har betragtet Træthed som et Særkende for de levende Væsner. Men ogsaa Redskaber trættes. Barbererne plejer at paastaa det om deres Knive, hvad der siger mindre. Men en stor Fysiker har fundet, at i Værkstederne fungerer Metaltraade ganske anderledes efter Søndagshvilen end før den, ja han har bevist, at efter tre Ugers Hvile er den elektriske Evne hos de trætte Ledere taget til med 10 Procent. Og en anden stor Fysiker har ved forskellige Forsøg bevist, at gentagne Bevægelser svækker Metallerne, saa man er nødsaget til nu og da at unde dem en Ferie.

I Fald man vil indvende: dette betyder simpelthen, at der

har fundet en Molekular-Forandring Sted som Følge af de bestandig gentagne Svingninger og Bevægelser, saa er dette ganske vist uigendriveligt; men Svaret er det nærliggende, at netop dette er den Forklaring, man giver af Trætheden hos Dyr og Mennesker. Hvilen har altid den Bestemmelse at gengive Vævene deres tidligere Struktur.

Livet er saaledes allevegne, i Mineralriget som i Plante- og Dyreverdenen.

Huxley har hævdet, at Planten ikke er andet end et Dyr, som er indelukket i et Træhylster. Darwin siger om Planterne, at de undertiden udviser mærkværdige Vaner, som man hos et Dyr vilde udlede af Instinktet. Han dvæler især ved Slyngplanterne, der «søger, vælger, trækker sig tilbage, krummer sig, stræber Lyset i Møde eller flyr det, altsom de finder deres Fordel derved». En Slyngplante, hvis Stilk er tynd og som dog trænger til at løfte sig op over høje Træer for at faa Luft og Lys, søger sig et Støttepunkt paa Naboplanten, og dens Fremgangsmaade er saa sindrig som nogen, et Menneske kunde opfinde. Ja, Mennesket vilde end ikke altid kunne opfinde saa fine og kloge Redskaber som dem, Planten kan fabrikere. Istedenfor at løfte sig i lige Linje ruller Stilken sig for at holde sig bedre fast rundt om den fremmede Stamme. Men dette er ikke nok; den omdanner sine Blade, undertrykker paa begge Sider de Bladhinder, den i dette Tilfælde ikke har Brug for, og gør af Midterstrengen en Hage. Denne Hage bæres af en Gren, der er i stadig Bevægelse; den har ingen Øjne, men den er følsom, den søger, gaar fra højre til venstre, leder efter et Punkt, hvor den kan hage sig fast. Der er nemlig paa Hagens nedre Del et Organ, som bestaar af særlige Celler, der ikke fra først af fandtes i Bladet, et yderligt ømfølsomt Organ, der, saasnart det er bragt i Berøring med et fremmed Legeme, krummer sig om det og klamrer sig til det.

Med andre Ord, man kan sige med Häckel, at Instinktet eksisterer hos Planterne saa vel som hos alle Dyr, og dette Instinkt, der leder til Udbedring og Forsvar, er som et dumpt, begyndende Sjæleliv.

De store kosmiske Kræfter, Stoffernes indbyrdes Tiltrækning til hinanden, Lyset, Varmen, Elektriciteten, Magnetismen, der har saa slaaende Overensstemmelser med de sjælelige Kræfter, lader sig meget vel opfatte som lavere Former af Aand.

Længe har vi overset disse kosmiske Kræfter. Men den Tid er forbi, da Elektriciteten var den lille Kraft, som drog en Fjer til et Stykke let gnedet Rav. Nu véd vi, hvilke Vidundere den frembringer. Ogsaa Lyset aabenbarer sig nu for os under uventede Former: Radio-Aktivitet, Röntgenstraaler osv. At de kosmiske Kræfter er Aandens Forfædre, anedes af Lamarck, der kalder Varmen Slægternes Moder, de levende Legemers stoflige Sjæl, og af Lavoisier, der kalder Lyset Principet for Organisationen, for Følelse og Tanke.

Hvis man antager, at Verden i sin Oprindelse bestod af en ensartet Materie, hvad enten denne nu kaldes Urtaage, Æter eller med andet Navn, saa har der fundet en stadig Midtsamling og Fortætning Sted af Stoffet, hvis højeste Form er Nerve- og Hjernesubstansen. Og har nu allerede Mineralstoffet fortættet sig til noget Sjæleligt, saa har Protoplasmet, det levende Stof, end mere fortættet sig dertil.

Det er ikke nødvendigt at have en Hjerne for at fremvise Spor af dette Sjælelige; Planterne og de lavere Dyr godtgør det tilstrækkeligt. Men efter det almene Protoplasma, der er Grundlag for Livsvirksomheden, er opstaaet et højere Protoplasma, Nervecellernes. De har ophobet den fysiske Kraft og omdannet den til sjælelig Kraft. Selve Hjernecellernes Overlegenhed lader sig ikke forklare ud fra deres ydre Form, den maa bero paa deres indre Bygning. Men deres Virksomhed bliver mindre uforklarlig, naar man opfatter dem som Apparater, der ophober og omdanner de kosmiske Kræfter til Aand.

Betragter man alle Kræfterne, hvad enten de er kosmiske eller sjælelige, som en Enhed, det vil sige som lavere eller højere Former af Aand, saa bliver Hjernens Rolle ikke mere uforstaaelig end den elektriske Akkumulators. I Hjernen som i Akkumulatoren foregaar der en Omdannelse af Energier og en Ophobning og Retning af den omdannede Energi. Sjælen er jo ikke nogen ubetinget Enhed, ikke simpel og udelelig (en Del af hvert enkelt Menneskes Sjæleliv er som bekendt nedarvet fra Forfædrene, en anden Del ikke); den er heller ikke fra først til sidst sig selv lig; den har kun en betinget Enhed, kun en Sammenhæng.

Den er da et Knippe af Energier, og vi udarbejder den, idet vor Hjerne gør Tjeneste som Kraftsamler og Kraftforvandler.

TRYLLEMAGT

(1902)

Man er fortrolig med den Tanke, at Fornuften er den stærkeste Drivkraft i Menneskehedens Liv, fordi Fremskridtene, Opfindelserne, Opdagelserne skyldes den. Alligevel har den hele Historien igennem havt sideordnede Kræfter opad sig, der ikke sjældent har gjort sig gældende som overordnede. Overtroen har bygget ti Templer for hver Gang, Fornuften har bygget sig et. Overtroen har givet Guder og Djævle Virkelighed, dyrket Præster og brændt Hekse, medens Fornuften indskrænkede sig til et beskedent Selvforsvar.

Man siger, at Masserne behøver en Religion, og at Den gør stor Uret, som vil rane dem den, de har. I Virkeligheden har Masserne altid Religion, fordi enhver Overbevisning, der bibringes dem, for dem bliver Religion, det vil sige hverken betvivles eller drøftes. Som visse Forestillinger, der bemægtigede sig Massernes Fantasi, har avlet Korstogene, Selvpiskningerne, Bartholomæusnatten, Religionskrigene, Hekseprocesserne og den franske Rædselsregering, saaledes gives der endnu i den moderne Tid ved Siden af Fornuftens Magt en Tryllemagt, der udgaar dels fra Ord, dels fra Personer.

For lidt over hundrede Aar siden havde Løsenet *Frihed, Lighed og Broderskab!* Tryllemagt. Det bedste Bevis derpaa er, at Jakobinerne i Frihedens, Lighedens og Broderskabets Navn kunde (som Taine etsteds har sagt) indføre et Tvangsherredømme som det i Dahomey, en Retspleje som Inkvisitionens, og Menneske-Ofringer i tusindvis, som dem i det gamle Mexiko.

I det nittende Aarhundrede blev Ordet *Fædreland* et Trylleord, i hvis Navn snart Fædrelandskærlighed i erobrede Lande eller Provinser forfulgtes som Forbrydelse, snart Fremmedhadet blev præket som Frelse.

Da Masserne allevegne er opfyldte af nedarvede Forestillinger, (hvorfor ogsaa den almindelige Stemmeret, der gælder for revolutionær, er en ganske konservativ Institution) og da Masserne allevegne er utilfredse og attraar Forandring, beroliger de sig gerne, naar Fortidens Indretninger bevares, men faar ny

Navne. De ligger under for Ordenes Tryllemagt. I Aaret 1849 blev i Danmark Statskirken styrtet. Den fik nemlig et andet Navn, blev kaldt Folkekirke og har siden da fungeret videre uanfægtet under det ny, mere velklingende Navn.

I vore Dage er Socialismen Arbejdermassernes Religion, og selve Ordet omfattes med religiøse Følelser; det svarer nemlig til den eneste Illusion, der for Tiden er levende i de brede Lag, og er, ganske uafhængigt af, hvor meget eller lidet, der allerede er opnaaet, en Tryllemagt.

I andre Samfundslag udøver Ordet *Demokrati* en lignende Magt og anvendes som enstydigt med den gode Sag, Fremskridtets eller Frihedens Sag. «Det er ikke demokratisk handlet» eller «det er ikke nogen demokratisk Forholdsregel» udtaler en stærkt nedsættende Dom. Ligesom der imidlertid gives meget forskellige Arter af Socialisme, saaledes gives der adskillige Arter af Demokrati. Demokrati betyder undertiden i Evropa en saa fuldstændig Udslukning som muligt af den Enkeltes Særvilje (eller Kritik eller Evne til at gøre en Begyndelse) overfor Partiet som Korps, undertiden i Amerika den stærkest mulige Udvikling af den Enkeltes Frihed og Foretagelsesaand overfor Staten, der trænges tilbage til kun at have det Nødtørftigste under sig (som Politiet og Hæren). Før Demokratiets Sag bliver hellig, var det maaske godt nøjagtigt at vide, hvori den bestaar; ellers udsætter man sig for i Frihedens Navn at blive bestandig mere frihedsfjendsk og i Fremskridtets Navn bestandig mere reaktionær.

Til den Tryllemagt, der ligger i Ord, svarer den Tryllemagt, der udøves af Personer. Den bevirker undertiden, at det Usandsynligste sker. I det gamle Grækenland og Rom vilde Ingen have troet det muligt (og i det moderne Japan og Kina undrer det højligt), at en Tømmermandssøn fra Galilæa i de sidste seksten Hundred Aar er bleven til den almægtige Gud, i hvis Navn der, endnu den Dag i Dag, over hele Evropa og Amerika tales, naar der officielt skal iværksættes noget Godt og Sandt eller det Modsatte. Ved Aaret 1790 vilde, saa lidt i Frankrig som udenfor Frankrig, Nogen have troet det muligt, at en halv Snes Aar derefter en simpel Artilleriløjtnant kunde opkaste sig til Kejser, underkaste sig Evropa, være nær ved at opnaa et Verdensherredømme og behandle Datidens Konger og Kejsere som sine Vasaller. Han fik Mænd i titusindvis til at dø for sig blot ved den Tryllemagt, der udgik fra hans Person.

I vore Dage henfører man Sligt til Hypnose og Suggestion. Men saa nyligt har altsaa i den civiliserede Verdens Historie Tryllemagt aabenbaret sig som stærkere end Fornuft, hvad den jo forøvrigt dagligt gør under mangen sær Forelskelse. Med Napoleon viste det sig endog, at Tryllekraften blev hængende ved Navnet, selv da Manden var død, siden dette Navn alene hævede hans ubetydelige Brodersøn til Frankrigs Regent.

Det turde da trods alle Fornuftens Sejre være et Spørgsmaal, om den udretter mere forbavsende Ting end Tryllemagten. Fordi vi skylder Fornuften Alt, hvad der er godt og nyttigt, fra Tændstikker til Telegrafering uden Traad og elektrisk Lys, er man tilbøjelig til at undervurdere Styrken af den Ufornuft, som Tryllemagten rummer.

Dennes Kraft som dens Rækkevidde er ikke desmindre umaadelig, uoverskuelig.

Hvis Nogen skulde mene, at dette er en Overdrivelse, svarer jeg som Tarde engang har svaret: Vær sikker paa, at dersom en Filosof i det gamle Grækenland en Dag havde ytret, at Solen maaske var vel saa stor som hele Peloponnes, saa havde hans bedste Venner enstemmigt ment, at der vel kunde være noget sandt i hans Paradoks, men at han øjensynligt overdrev.

SANDHEDSHADET

(1901)

En historisk Forfatter sad en Dag og grublede over, hvorfor en smuk og fremragende Kvinde, hvis Liv (med Elementer af Storhed) ikke frembød synderligt Dadelværdigt efter den vedtagne Moral, var saa ilde lidt og ilde omtalt i sin Samtid, da det Ord kom ham paa Læben og i Pennen: hun (Therese Huber) var sandhedskærlig. Og han studsede: Kunde hun derfor blive lagt for Had? Han havde altid stræbt at dømme uden forudfattet

Syn paa Tingene, uden at se Livet mørkere eller lysere end det frembyder sig for et roligt Blik, og han var langt fra den doktrinære Opfattelse, at der leves paa Løgne. Alligevel slog det ham, at hin Kvinde sikkert havde gjort et saa ugunstigt Indtryk paa mange formedelst sin Sandhedskærlighed.

Ved at forfølge denne Tanke kom han straks til det almindeligere Resultat, at Sandhedskærlighed og Sanddruhed, der altid prises og altid kræves, ingenlunde nyder den Yndest i Samfundet, som man kunde vente.

Og det ikke blot saaledes forstaaet, at man ledes ved de Sandhedsforkyndere, der gør selskabeligt Samkvem umuligt ved at sige Folk Sandheder op i Øjnene, som Ingen spørger dem om og som i Reglen slet ingen Sandheder er, men saaledes, at Sandhedskærligheden overhovedet socialt opfattes snart som en forstyrrende Magt, en Urostifter, snart ligefrem som en Samfundsfare, et Sprængstof. Stor Sandhedskærlighed hos et fremragende Individ er et rent Krudtmagasin i en stor Bys Nærhed, ja i Samfundets Midte.

I Virkeligheden kan man uden Overdrivelse paastaa, at i et velordnet moderne Samfund er Sandhedshadet, ikke Bøllernes, men det jævne Folks og de gode, fine, fornemme Menneskers Sandhedshad fuldt saa stærk en Magt som Sandhedskærligheden, og en meget bedre organiseret.

Det vilde være taabeligt at tilbageføre den nødvendige Høflighed til Sandhedshad, selv om den naturligvis har et Stænk af Ligegyldighed for Sandheden. Men heller ikke den historiske Sandhed er yndet. Som Ordsproget siger: «Om de Døde Intet uden godt», og i de nordiske Lande forstaas ikke derved blot de nyligt Døde. Forsøger man, endog ganske uden Lidenskab eller Vrede, paa Grund af fyldestgørende personlige Indtryk at sige Sandheden om en for ti eller tyve Aar siden afdød offenlig Personlighed, der har tilhørt den besiddende og indflydelsesrige Kaste, løfter der sig over Landene et Skrig af oprigtig Harme. Sligt er uhørt og bør efter den herskende Opfattelse være uhørt. Sandhedshadet rejser sig da i hele sin (mer eller mindre imponerende) Vælde. Det kalder sig *Pietet* mod en betydelig Afdød. Naturligvis er der tilmed Enkelte, som vil hævde, at den nedsættende Skildring bør forkastes som usandfærdig. Dog det er et Faatal. Vreden gælder — selv forudsat Sandheden — Tilsidesættelsen af skyldigt Hensyn. Der kan endnu leve Slægtninger

af den Døde, en Tante paa Landet, en Halvfætter i en Provinsby. Hvor maa den brutale Sandhed saare dem! Sandhedshadet optræder da i Skikkelse af Krav paa Hensyn og Takt.

Den Plads, som *Pieteten* indtager i det Personalhistoriske, optages i den egenlige Historie af *Patriotismen*. Naturligvis har Samfundet mindre mod Sandheden, jo fjernere den er. Uvirksomme, døde Sandheder om Personligheder og Forhold, der tilhører en meget fjern Fortid, kan til et vist Maal taales. Dog med Manér! Naar Svend Estridsen bryder Løfte og Ed om urokkelig Troskab til den norske Kong Magnus, saa er det ikke Svig. Svend var som dansk Fyrste undskyldt; han mistroede Magnus; og som Dansk er han trods talløse Nederlag nærmest beundringsværdig. Naar Venderne gør Strandhugst paa de danske Kyster, saa er de Sørøvere og bør hænges. Naar de Danske udøver Mordbrand langs Seinens Bredder, er de Vikinger og bør mindes med Stolthed. En Historiker, der udtrykte sig anderledes, vilde mangle Fædrelandskærlighed.

Sammenligner man nu de to Køns Stilling til Sandhedshadet, er det maaske vanskeligt at sige, hvilket af dem, der fortjener Prisen; dog kan det bemærkes, at forsaavidt den saakaldte Sandhed tit har noget grovt og drøjt og lige saa tit noget skærende og ilde lydende ved sig, saa er der i Kvindens Væsen, netop naar hun er kvindeligst, noget, der ømmer sig ved den. Kvindens fineste Væsen er Skønhed, Ynde, Ting, der ikke har noget med Sandhedskærlighed at gøre. En af hendes ypperste Egenskaber er ubrødelig Hengivenhed for Personer, noget, der bevirker, at den rent saglige Betragtningsmaade af Begivenheder og Forhold, som Sandhedsdyrkelsen medfører, aldeles intet Tag har i hendes Naturgrund.

Kvinden staar desuden i Reglen Religionen nærmere end Manden, og man tør sige, at ingen Magt har lagt en saa heldbringende Kapsun paa den hensynsløse Sandhedskærlighed som netop de forskellige Religioner, og det ikke blot de iblandt dem, som i sin Tid brændte Anderledestroende, Kættere og Filosofer. Den moderne Grundopfattelse, hvorefter det er en meget forkastelig Handling at rane Nogen hans Tro, ja endog blot at rokke Nogens Tro — en Hensigt, som derfor de Skrivende altid fralægger sig og som selve Lovgivningen, der sætter Straf for Religionsspotterier, i Reglen udrydder i Spiren — denne humane Grundanskuelse hævder jo ingenlunde, at hvad den Paagældende

tror, netop er Sandhed, men gør det Urigtige gældende i at berøve ham endog blot en trøstende eller gavnlig Indbildning, og Følelsen af denne Uret er i Samfundene, som de har udviklet sig, Hundred Gange stærkere end Sandhedskærligheden. Hvad der til syvende og sidst er Sandhed, det er for denne Følelse ret ligegyldigt, og den, der hensynsløst her vil fremsætte en formentlig Sandhed, behandles følgerigtigt med Ringeagt eller Afsky. Man kunde uden Vanskelighed tænke sig et helt Land bedækket med Højskoler, i hvilke der, hvad Religionen angaar, endog med varsom Fasthed vogtedes over, at intet Pust af hensynsløs Sandhed trængte ind gennem Skolens Mure, idet ingen Lærer fik Ansættelse, der ikke stod paa Skolens indviede Grund; hvor altsaa Højskolerne ikke mindre end Kirken forfulgte det Formaal at holde kætterske Sandheder fuldstændigt ude.

Som nu Religionen navnlig er Kvindernes Omraade, saaledes Politiken Mændenes. Og som Kirkerne stræber at holde enhver skadelig Sandhed ude fra deres Menighed, saaledes stræber overalt Partierne at bevare deres Tilhængere og skaane dem for Sandheder, de ikke har godt af at vide. I Partierne som i Kirkerne er der Noget, som hedder Disciplin, og Disciplinen gaar nødvendigvis foran alt Andet. Den sølle Sandhedskærlighed kan da selvfølgelig ikke komme op derimod. Ved Valg f. Eks. er det for Sagen Afgørende det, at Partiet stemmer paa en Snor. Kritik af de enkelte Kandidater kan indenfor Partiet kun med stor Vanskelighed tilstedes. Selv hvor Partiets anerkendte Formaal er Frihed, er dette Ord altsaa ikke saaledes ment, at der nu kunde tilstedes de enkelte Partimedlemmer et vist Maal af Frihed til at følge deres rent private Overbevisning og udtale det, der for denne tilfældige Enkelte stod som Sandhed. Netop den store politiske Frihedskærlighed medfører ganske som den storstilede politiske Tvangsvælde en ikke ringe Uvilje mod al Sandhedskærlighed i Utide.

Til Slutning bør maaske endnu flygtigt mindes om, hvilken Magt Sandhedshadet er i Publikums Holdning overfor Literaturen og den bildende Kunst. Saa tit Nogen i Sandhedens Navn har villet aabne Publikums Øjne for Usandhed og Uvirkelighed hos de af Mængden mest skattede Kunstnere eller Kunstretninger, er der historisk stadig fulgt et Forbitrelsesskrig. I de fleste Lande og til de fleste Tider gælder det, at man ligefrem fornærmer Læseverdenen og Tilskuerverdenen ved at være altfor sanddru. I enkelte

Tilfælde behager endog Intet saa meget som det rent Uvirkelige, det ganske Ferske, det som aldrig besværes af et Hensyn til Sandheden — og som derfor vinder Hjerter.

Menneskene elsker nu engang det Smukke, selv om det kun naas ved Besmykkelse, det Trøstelige, selv hvor det beror paa Indbildninger. De elsker ogsaa Sandheden nok til altid at ville forlange og lovprise Sandhedskærlighed og til aldrig at ville bekende sig til noget Sandhedshad.

Derfor hedder Sandhedshadet i dette begyndende tyvende Aarhundrede heller ikke saadan. Det har længst opnaaet Navneforandring og hedder Høflighed, Hensyn, Takt, Pietet, Fædrelandskærlighed, Skaansel af Andres Tro. Eller det hedder hensynsløs Frihedskærlighed eller dyb Religiøsitet eller nødvendig Politik, men altid Kærlighed til det Skønne og Gode.

FANTASIEN I DET NITTENDE AARHUNDREDE

(31. December 1900)

Lord Aberdeen sagde en Dag til Guizot: Det, som udgør Englands Styrke, er, at hos os er de retskafne Folk lige saa dristige som Skurkene.

I Danmark plejer de retskafne Folk at være ædle, men sølle; deraf forklares maaske Danmarks Svaghed. De mangler i Reglen den til Dristighed nødvendige Fantasi, og er saa udygtige til Handling, at det offenlige Liv i sin Stillestaaen antager Karikaturformer. Skulde man give Danmark et Ønske med paa Vejen ind i det ny Aarhundrede, maatte det blive det, at i det tyvende maatte de retskafne Folk have den Art Fantasi, Dristighed og Handlekraft, som kommer de slette Elementers i Forkøbet og lammer dem.

Det vilde være morsomt en Gang at studere Fantasiens Historie i det Aarhundrede, som nu er til Ende. Menneskeheden

ledes jo langt mere af Fantasi end af Fornuft. En Omvæltning opstaar, naar et Lands Fantasi rejser sig mod Magthaverne; Ingen er uimodstaaelig uden den, som formaar at appellere til Menneskenes Fantasi, Ingen uforglemmelig uden den, der har formaaet at gøre Indtryk paa Fantasien.

Kaster vi Blikket tilbage over de forløbne Aarhundreder, saa ser vi dem personliggjorte i visse store Skikkelser, der har sat Indbildningskraften i Bevægelse, som omkring Aar 1500 Raffael har gjort det og noget senere Luther, omkring Aar 1600 Shakespeare og Cervantes, i det syttende Aarhundrede Rembrandt, i det attende Aarhundrede Voltaire, Frederik den Store, Mozart, Washington, Mirabeau. Ingen Skikkelse i Verdenshistorien har gjort det Indtryk som Jesus paa den evropæiske Menneskeheds Fantasi.

Evnen til at gøre Indtryk paa Indbildningskraften er en ganske særegen Evne, som ikke er ensbetydende med Storhed. Diderot har trods sin Betydning aldrig som Personlighed gjort det Indtryk paa Menneskehedens Fantasi som Voltaire, der er bleven til en Art Sindbillede.

Hvilke er vel de Skikkelser, der har gjort Indtryk paa det nittende Aarhundredes Fantasi?

Først Napoleon, der ikke blot behersker dets første femten Aar, men som atter vender tilbage sysselsættende Indbildningskraften ved 1830, ved 1850, ved 1890. De Statsmænd, der i Aarhundredets første Halvdel opfylder Sindene, er især to, Talleyrand, der staar som Idealet af en Diplomat, og Metternich, der i halvanden Menneskealder betyder den konservative Statskløgts Magtfylde.

Af Digtere er der i Aarhundredets første Menneskealder kun to, der fængsler Evropas Fantasi. Den ene er Byron, der ved sine Frembringelser og sin Livsførelse drager Alles Øjne til sig og som efter sin Død beaander og begejstrer Sjælelivet i hele Evropa, faar Elever i Rusland og Polen som i Frankrig, Tyskland, Italien og Danmark. Ved ham ses det ret tydeligt, at det ikke er den rene Storhed, ikke Fagstorheden, det kommer an paa, naar det gælder om at henrive Menneskeheden. Thi Englænderne sætter, ikke med Urette, andre Digtere ved Siden af Byron og over Byron som Kunstnere betragtet. Men ligesom Napoleon havde havt det Forunderlige ved sig, at Alverden vilde tjene ham og dø for ham, endda han ikke havde Menneske-

hedens Vel for Øje, saaledes var der ved Byron det Magiske, som fremkalder Beundring og Forgudelse.

Den anden Digter, hvis Skikkelse opfyldte Datiden, var Goethe, der halvhundred Aar gammel ved Aarhundredskiftet, i det nittende Aarhundreds første Menneskealder blev en jordisk Zeus, til hvem der valfartedes og som efter sin Død lidt efter lidt blev løftet op over Menneskeheden og gjort til Genstand for en stedse mere ærefrygtsfuld Dyrkelse. Glansen om Byrons Hoved tog af. Goethe blev i Folkefantasien til den altomspændende Aand, medens Byron kun havde været Lidenskabens og Friheds-kærlighedens Talsmand.

Af Aarhundredets Tænkere har kun en sysselsat Fantasien, nemlig Hegel, og det skønt han ingenlunde er den, hvis Lære var rigest paa Sandhed. I Videnskaben er hans Navn nutildags ikke stort. Men Ingen har imponeret Samtid og Eftertid som han. Hans Stilling var en Magtstilling; han var ikke en Forsker som en anden, men en Videnskabens Enehersker, der begreb Verdensaltet, og til hvem Lærlinge fra alle Evropas Lande strømmede sammen. Han tiltalte Indbildningskraften ved sin Dunkelhed og sysselsatte den bl. A. derved, at han havde aftrykt sig selv i talløse Lærlinge og Tilhængere, saa han havde Apostle og Disciple som Jesus, Marschaller og Officerer som Napoleon og en Hærskare af Troende og Stridsmænd. Naar har vel Schopenhauer eller Herbert Spencer staaet saaledes for Fantasien? Allermest fængslende var han ved sin formentlige Uforstaaelighed. Evropa over fortaltes det dumme Ord, at han paa Dødslejet skulde have sagt: «Jeg har kun havt én Discipel, som forstod mig, og han misforstod mig». En Tænker, om hvem Sligt ikke kan fortælles, bliver aldrig populær. Der er noget af den Art Tiltrækning i det Ry, Henrik Ibsen i Aarhundredets Slutning har nydt.

Blandt Digtere, der senere under Aarhundredets Gang paa lignende Maade uafbrudt har staaet for Indbildningskraften som betagende Skikkelser kan nævnes Victor Hugo, hvis Evne til at sysselsætte dog nærmest var lokal; thi udenfor Frankrig er han kun undtagelsesvis blevet stærkt beundret (som af Swinburne), og Heinrich Heine, der især efter sin Død har fængslet Aander over hele Jorden ved sin Blanding af Lyrik og enestaaende Vid.

I Danmark er i Aarhundredet neppe mere end en eneste Skikkelse blevet fastholdt af Folkefantasien og derfor ogsaa gen-

givet i talrige mindre; det er Grundtvigs. Hans Storhed er ikke overvældende. Hverken som Digter eller som Aand eller som Menneske er han et Væsen af meget høj Rang. Men hans Genialitet har været af den Art, som stemmer saa nøje med Anlæg i Omgivelserne, at den slaar ned i dem og fænger. Han turde være den eneste danske Mand, af hvis Navn der i dette Aarhundrede er blevet dannet et, med hvilket Tusinder har kaldt sig.

Af de Mænd, hvis Skikkelser i Aaret 1848 sysselsatte Folkenes Fantasi, har ingen vedblevet at staa Evropa for Øje. Kossuth, hvis Navn engang var paa Alles Læber, eksisterer kun for Ungarn. Der er en eneste politisk Frihedshelt, hvis Skikkelse og Aasyn er blevet fastholdt i taknemmelig Beundring overalt, hvor det rene Heltemod æres, det er Guiseppe Garibaldi. Han havde paa et Grundlag af den skønneste og ædleste Menneskelighed den eventyrlige Dristighed og Førerevne, som henriver Masserne. Hans Statuer bedækker Italien, men han har trods sin Enfold, i Kraft af sin Enfold, en indviet Plads i alle frihedselskende Sind.

Ingen Kunstner har i Aarhundredets sidste Halvdel ledet og opfyldt den civiliserede Menneskeheds Fantasi som Richard Wagner. Idet han som Operakunstner ikke blot frembragte ny Musik, men en ny Art Musik, og i sin Person repræsenterede et først heftigt omstridt, saa anerkendt Princip, satte han Sindene i en Bevægelse som neppe nogen tidligere Komponist og samlede skarevis lidenskabelige Tilhængere i alle Lande.

Elektriserende som han, virkede paa et andet Omraade Ferdinand Lassalle, der ved sin Agitation blev den moderne Socialismes Stifter i Tyskland, og i denne Egenskab gav Masserne deres ny Religion, den med hvilken de træder over det tyvende Aarhundredes Tærskel. Ingen socialistisk Fører har tiltalt Fantasien som han. Marx var langt betydeligere end han som Socialøkonom og har med sin Lære virket igennem Lassalle. Men Marx som Personlighed formaaede ikke at føre sine Lærdomme ind i Livet, nedlagde dem, stuelærd som han var, i et tykt og vanskeligt Værk. Lassalle derimod havde den forbavsende Evne til at paavirke Proletariatets Indbildningskraft, som udfordredes til at rejse det og gøre det til en Magt.

Imellem 1862 og 1890 blev endelig det nittende Aarhundrede Bismarcks Aarhundrede, forsaavidt denne Skikkelse en Menneskealder igennem af gode Grunde optog Folkenes Fantasi. En ny

Statsmandstype viste sig med ham i Menneskehedens Synskres, der for Alles Øjne omformede Magtforholdene paa Jorden, og efter hvem hundredtusinder af Enkeltmænd i det tyske Folk har omformet deres Sjælesubstans.

Disse er vel de vigtigste Skikkelser, som har afpræget sig i det nu henfarne Aarhundredes Indbildningskraft.

Højst ejendommeligt er det, at ved Siden af disse store, virkelige Personligheder er det umuligt at nævne nogen digtet, som Aarhundredet har frembragt. Dets Digtere har manglet skikkelsedannende Evne. Ved Aar 1600 blomstrede denne Evne. *Hamlet* og *Don Quijote* taler stærkere til Fantasien end noget virkeligt Menneske i Datiden. *Faust*, der endnu tilhører det attende Aarhundrede, er den sidste store digtede Aand.

Er Menneskehedens Fantasi i det forløbne Aarhundrede blevet bedre opdraget end i de tidligere? Man kan neppe sige det. Den er blevet grundigt vildledt allerede gennem Skoleundervisningen ved den religiøse og historiske Opdragelse. Det er forfærdende at tænke, med hvilken Ballast af Kejsere og Konger, Bisper og Præster, Generaler og Admiraler Slægtkamelen skal forsøge at komme gennem det Naaleøje, der fører ind til Frihedens Rige. Det er med Lasten fuld af Lig, at Menneskehedens Skib sejler ind i det ny Aarhundrede.

Vi stirrer Alle ind i det, som man stirrer ind i det uhyre Mørke, hvori man kun skimter ubestemte Former. Det eneste Sikre, vi véd om det tyvende Aarhundrede, er, at det er det Aarhundrede, hvori vi skal dø.

Ave imperator! Morituri te salutamus.

FANTASIEN OG LIVET

(1901)

Den tidligere franske Udenrigsminister Gabriel Hanotaux har i en Række Artikler i Bladet *Le Journal*, der fører Titlen *Balzac som Bogtrykker* i Kraft af en Del nyt Stof, som den bekendte

Balzacforsker Vicomte de Lovenjoul har stillet til hans Raadighed, givet adskillige nye Oplysninger om Balzac's Ungdomsliv. Han beklager her stærkt, at den store Romanforfatter ikke har skrevet sit Levned, der efter hans Paastand vilde være blevet en fuldt saa mærkelig og lærerig Bog som Rousseau's *Bekendelser* og George Sand's *Erindringer*, en Roman, mere romantisk end nogen af hans opdigtede Fortællinger.

Rigtignok, tilføjer han med en vis Troskyldighed, har vi dette hans Levned spredt rundtom i hans Livsværk. Trykkeriets Historie i *De tabte Illusioner* det er Historien om Balzacs eget Trykkeri, Fallitten i *Cæsar Birotteau* det er Balzac's og hans Fællers Fallit osv. Hanotaux har søgt og fundet Oplysninger om den Dame, der efter Balzac's ofte gentagne Ytringer fra 1823—1833 (det er fra hans 24de til hans 34te Aar) som hans Livs gode Engel vaagede over ham med en Moders og en Elskerindes Kærlighed, og det bevises, at hun var fulde 22 Aar ældre end Balzac — hvad der forklarer den Plads, som ældre Kvinders Kærlighed indtager i hans Skrifter. Hanotaux udvikler, at Balzac har tænkt paa hende, da han skildrede den kvindelige Hovedperson baade i *Liljen i Dalen* og i *Hertuginden af Langeais*. Vi erfarer, at hendes Fader var en tysk Harpespiller i Marie-Antoinettes Orkester, at hun selv til Faddere havde ingen ringere Personer end Ludvig den Sekstende og Marie Antoinette og at saavel Balzac's Kærlighed til Bourbonerne som hans Forbindelser med visse Medlemmer af Højadelen lader sig føre tilbage til hende. Med andre Ord, Hanotaux har til sin egen Forundring erfaret, at der er langt mere Oplevet i Balzac's Romaner, end han havde anet.

Der vil være de Læsere, hvem dette ikke vil undre i samme Grad. Formelen for god Digtning er vel overhovedet den, at den altid er oplevet, om end sjældent eller aldrig oplevet saaledes. Og den, der gaar ud fra denne Formel, kan ikke overraskes ved at finde den bekræftet.

I lange Tider og i mange Lande har man betragtet Indbildningskraften som en Art Kæmpe-Edderkop, der ud af sig selv spandt Hjernespind i alle Slags skønne Figurer; nu forestiller man sig den vistnok hellere som en Plante, der drager al sin Næring af den Jord, hvori den alene trives, den Digtendes Iagttagelser og Oplevelser.

At de moderne Digtere er opfyldte af sig selv, kan der ikke

næres Tvivl om af Nogen, der har omgaaedes dem. De elskværdige og fine iblandt dem røber det ikke; de naive og særligt egenkærlige minder En bestandig derom; de mindst underholdende af dem sporer overalt deres egen Indflydelse, ser sig efterlignede allevegne. Man kan til Enkelte nævne, hvem man vil, og de svarer: han staar paa mine Skuldre. Mange, og ingenlunde af de ringe, Mænd som Oehlenschläger eller Andersen af de gam e, har uafbrudt været sysselsatte med sig selv. De blandt Forfatterne, der har en virkelig eller formentlig Medbejler, har ham stadig ridende paa deres Næse, ser ham altid for sig og hader ham i Overensstemmelse dermed. Kort sagt den moderne Digter har de Mangler som de Fortrin, der følger af et stærkt potenseret indre Liv, som er anlagt paa stadig Udformning af det Indre. Men hvem kan det undre, at Digterens Levned saa sætter sig Mærke i hans Skrifter. I gamle Dage gjorde man stor Forskel paa saakaldt objektive og saakaldt subjektive Digtere. Forskellen er i Grunden kun den, at den ene især benytter sine Iagttagelser, den anden især sine Oplevelser. Den italienske Digter Rapisardi svarede en Dag en Besøgende, der spurgte ham, om han ikke nu, da han var højt i Halvtredserne, havde Lyst til at skrive sit Levned: «Hvortil? Det staar jo altsammen i mine Vers.»

Men er det nu saaledes meget vel muligt at genfinde den moderne Digters Hændelser og Følelser, hvor man kender dem, i hans fri Fantasis Frembringelser, saa kan den Mulighed heller ikke paa Forhaand afvises, at det vil kunne lykkes hos en Fortidsdigter at spore hans os langt mere ubekendte Følelser og Hændelser i de Værker, der er os bevarede af hans Haand. Og dog har et saadant Foretagende i lange Tider syntes saa urimeligt, at det f. Eks. overfor Shakespeare saa at sige ikke er blevet forsøgt. Man slog sig til Ro med Shakespeares formentlige Upersonlighed. I Grunden var og er den engelske Opfattelse den, som en Dag for et Par Aar siden blev udtalt af P. A. Daniel, den grundlærde Udgiver af saa mange Shakespeare-Dramer i Facsimiler af de gamle Kvartbind, nemlig at Shakespeare i sin overmenneskelige Storhed ikke har trængt til Erfaringer og Oplevelser som andre Mennesker, men af sig selv har vidst alt Menneskeligt, hvorfor han havde Brug. Den tyske tilsvarende Opfattelse er nærmest den af Shakespeare som et Ideal af etisk

Levevisdom og politisk Indsigt, der i sine forskellige Dramer har givet snart en snart en anden udødelig Idé poetisk Form.

Forsøget paa at finde Skakespeare selv i hans Værker kan nu foretages paa dobbelt Maade. Dels paa en, som jeg ikke finder anbefalelsesværdig. Man gaar ud fra et Begreb om Shakespeare som Storheden, Sundheden og Ligevægten selv. Overalt, hvor man i hans Værker møder Noget, der ikke synes stemmende med disse Forestillinger, dèr erklærer man det for uægte, selv om samtlige engelske Kritikere, der læser Shakespeare i deres Modersmaal, betragter det som utvivlsomt ægte. Man udsondrer f. Eks. *Troilus og Cressida* og *Timon* som ushakespeareske og faar saaledes en ganske harmonisk, Livet oversvævende Shakespeare ud af Bøgerne.

Den anden Fremgangsmaade begynder med at godkende som Shakespearesk Alt, hvad Aarhundreders Kritik i Digterens Fødeland og Modersmaal har tilskrevet ham, og forsøger saa paa dette Grundlag at faa hans Skikkelse fat.

Overalt, hvor Shakespeare i Begyndelsen af sin Løbebane har omarbejdet andre Mænds Værker, gælder det om at agte nøje paa, hvad han udsletter, hvad han bevarer, hvad han tilføjer — saaledes kommer man under Vejr med hans Synsmaader som med hans Smag.

Overalt, hvor Shakespeare berører Forhold, der fandt Sted i hans eget Liv — som f. Eks. Giftermaal med en betydeligt ældre Hustru — agter man nøje paa, hvad han lader sine forstandige Personer sige derom.

Man er lydhør for de Tilfælde, hvor han formelig taler i eget Navn som i Hamlet's Udtalelser om Skuespillerkunsten eller i Forherligelsen af Henrik den Femte som Konge osv.

Man passer opmærksomt paa de Tilfælde, hvor vi har det af Digteren behandlede Stof udenfor hans Skuespil og i Skuespillet (*Antonius og Kleopatra* f. Eks.). Den Retning, hvori han tillemper Stoffet, viser hans Synsmaade da for Tiden, som f. Eks. naar han tillægger Kleopatra Handlinger, der nedsætter hende, men som hun ikke har begaaet.

Man lærer saaledes ikke lidt om Shakespeares Personlighed ved at iagttage, hvorledes han i hin fanatiske Tid aldrig lægger Uvilje mod Katolicismen for Dagen, udsletter denne Uvilje i de Stykker, han bearbejder, og uden at røbe ringeste Sympati for katolsk Dogmetro fremstiller den katolske Religions Repræsen-

tanter med Velvilje og Varme. Man lærer fremdeles paa denne Vis ikke lidt om Shakespeares politiske Grundsynsmaade, naar man forfølger, hvorledes han sit hele Liv igennem stiller Folket som Mængde eller Hob i det ugunstigste Lys, ja i sin *Kong Johan* end ikke nævner Englands Fribrev, og allevegne forherliger adelsvældig Storhed.

Idet man gaar ud fra, at der bestandig er Sammenhæng mellem Shakespeares Liv og hans Digtning, vil man da staa kold overfor de talrige Forsøg paa i Kraft af den megen Vedtægt og de mange Efterligninger i hans Sonetter at fraskrive disse alt Værd som selvbiografisk Stof. Man maa selv have meget lidt Kunstnerblod i sine Aarer, naar man indbilder sig, at Shakespeare har kunnet skrive Sonetter i Snesevis og atter Snesevis blot som Penneprøver uden at Indholdet stod i nogensomhelst Sammenhæng med hans Liv. (Og saadan klinger dog Dagens sidste Visdom).

Ligesom man i al Almindelighed nu og da kan spore Shakespeares Dagligliv i hans Digtning (hans Værtshuserfaringer f. Eks. i *Henrik den Fjerde*) saaledes vil man være tilbøjelig til at efterspore Udslag af det lidet, vi tror at vide eller sikkert véd om hans Levned, i hans forskellige Værker. Vi finder Overleveringen om, at han af Sir Thomas Lucy forjoges fra Stratford som Krybskytte, bestyrket, naar vi ser ham i *De lystige Koner* haane Sir Thomas' adelige Vaaben.

Derom kan vel ikke herske Tvivl. Men der er andre Overensstemmelser.

Shakespeare mistede 1596 sin eneste Søn. Er det dog ikke paafaldende, at det af hans Dramer, der mest gribende fremstiller Tabet af en lille Dreng, *Kong Johan*, skriver sig fra 1596—97?

1601 mistede Shakespeare sin Fader. Er det dog ikke paafaldende, at det af hans Skuespil, der ganske drejer sig om en Søns Kærlighed til sin afdøde Fader, hans *Hamlet*, samme Aar begynder at forme sig i hans Fantasi?

1608 mister Shakespeare sin Moder. Man er enig om at sætte hans *Coriolanus*, det Drama, som indeholder hans stolteste Moderskikkelse, en stor Søns Moder, som dette Aars og det følgendes Værk. Alt dette tilsammen synes ikke tilfældigt.

Forsaavidt vi endelig nogenledes sikkert kender Rækkefølgen af Shakespeares Skuespil, er vi i Stand til at forfølge hans personlige Udviklingsgang fra den ungdommelige Sanseglæde i *Venus*

og Adonis til den geniale Modenhed og storstilede Forsagelse i *Stormen.*

Det er da med Fortidens literære Storheder som med Nutidens. Deres Digtning udformede deres Liv. Kun lader dette sig vanskeligere og usikrere genfremstille af en 300 Aar gammel Digtning end genfinde i en ny.

NATIONALISME

(1901)

I disse Nationalismens og de rene Racers Dage er den Iagttagelse ganske morsom, at mindst fire af Evropas største Stater og Folk har Navn efter fremmede Folkeslag eller Lande.

Franskmændene har i deres Navn ingen Erindring om de gamle keltiske Folk, de Gallere, fra hvem de stammer, hedder heller ikke Latinere, som de i vore Dage saa gerne kalder sig, men fører Navn efter gamle germanske Folkeslag, Frankerne paa begge Sider af Rhinen. England og Englænderne har deres Navn efter en tysk Landstrækning og dens Beboere, hvad enten man nu mener, at de Angler, som var Mederobrere af Britannien, stammede fra det nuværende Angeln eller fra en sydligere tysk Kyststrækning. Ruslands og Russernes Navn er af nordisk Stamme; Russerne er Rodserne, de, som er komne roende, (i hollandsk og tysk med u'Lyd) de skandinaviske Erobrere, der kom tilsøs over den botniske Bugt og hvis Sprog har afsat saa mange Spor i det gamle Rusland. Prøjsen og Prøjserne endelig, der indtager Førerstillingen i det tyske Rige, har Navn efter hedenske Slaver, Prøjserne, der først efter Aar 1200 blev germaniserede eller fortrængte af deres Land. Derfor er i ældre polsk Poesi Prøjseren altid den yndede Person, der bekæmper de tyske Voldsmænd.

Blot en saa ringe Omstændighed som denne beviser, hvad man skal tænke om Hovmodet af Racens Renhed hos de moderne evropæiske Folk.

Lærerigt er det ogsaa, at ved de to store nationale Sammenslutninger, som i Evropa fandt Sted i det 19de Aarhundredes sidste Halvdel, Italiens og Tysklands, var det den mindst italienske Landsdel Piemont og det oprindeligt mindst tyske Rige Prøjsen, som tog Styret. Hertil svarer, at af de slaviske Folk er det russiske det ledende, som er halvvejs mongolsk.

Dermed staar den Snurrighed i Sammenhæng, at Nationalhelte meget hyppigt er af fremmed Afstamning. Østerrigs Nationalhelt Prins Eugen var en Savoyard, Bayerns Nationalhelt Tilly en Flamlænder, Ungarns General Bem var en Polak, Frankrigs Moritz af Sachsen en Tysker, dets Napoleon Bonaparte en Italiener og Danmarks Tordenskjold en Nordmand.

Med nationale Digtere og Kunstnere er Forholdet undertiden lige saa besynderligt. Sverigs mest nationale Digter Bellman stammer fra Bremen, dets største Billedhugger Sergel havde til Forældre to indvandrede Tyskere. I Danmark var Thorvaldsen halvvejs Islænder, Oehlenschläger baade paa fædrene og mødrene Side tysk, Komponisterne Kuhlau, Weyse og Familien Hartmann af tysk Oprindelse. Norges berømteste Digter Henrik Ibsen stammer fra en dansk Sømandsfamilie, i hvilken fire Slægtled igennem er blevet indblandet tysk, skotsk, tysk og saa atter tysk Blod. Han har selv i et af ham godkendt Levned ladet sige, at direkte har ikke en eneste Draabe norsk Blod medvirket ved Dannelsen af hans Temperament. Af andre repræsentative Nordmænd er Johan Sverdrup og Gunnar Heiberg paa mødrene Side danske. Ruslands største og eneste berømte Billedhugger Antokolski er baade paa fædrene og mødrene Side af jødisk Æt.

Gaar man til Landenes Herskerfamilier, der overfor Omverdenen repræsenterer deres Nationalitet, da betegner de som bekendt en næsten humoristisk Stammeblanding; Huset Romanow i Rusland stammer fra Holsten og Huset Bernadotte i Sverig-Norge fra Gascogne. Kina regeres af et Mandschu-Dynasti. En dansk Prins og en russisk Prinsesse frembringer en ægte græsk Kronprins. En Fyrste af Hohenzollern og en Prinsesse af Wied bliver til et rumænsk Kongepar. Et Barnebarn af Ludvig Filip bliver regerende Dronning af Spanien, og Bulgariens Behersker er en Koburgsk Prins, der til Moder har en Orléans'sk Prinsesse.

Huset Hannover sidder paa Englands Trone, og den regerende Konge har en Prins af Koburg til Fader. Kort sagt, Forvirringen er her fuldstændig. Eller den gøres fuldstændig, naar man betænker, at Kejserinden af Tyskland har den forsmædeligt henrettede, danske Grev Struensee til Tipoldefader og desuden nedstammer fra den danske Klokker og Regnelærer Søren Mathiesen.

Nationalfølelsens Stigen i vore Dage har undertiden paa meget snurrig Maade faaet Nationerne til med særlig Stolthed at tilegne sig Personer, hos hvem selve denne Følelse var saare svagt udviklet eller som endog fornegtede den. Den store tyske Filosof Leibniz skrev sine Hovedværker paa Fransk, de andre paa Latin. Prøjsens Nationalhelt Frederik den Store skrev og talte aldrig andet end Fransk; den lange Række af hans *Samlede Værker* tilhører den franske Literatur. Franskmændene er nutildags stolte af Henri Beyle, der fordrede Ordet *Milaneser* indhugget paa sin Gravsten, og Tyskerne er stolte af Nietzsche, der med Vold og Magt vilde være Polak.

Hvad Sprog mon Valdemar Sejer talte med Dagmar? Da han ikke kunde Czechisk, har han vel talt Tysk. Og hvad Sprog har han mon talt med Berengaria? Da han ikke kunde Portugisisk, og da han lærte hende at kende i Mecklenborg, har de rimeligvis talt Plattysk med hinanden. Valdemar Atterdag synes, at dømme efter nogle Vers af ham, som anføres, jævnlig at have udtrykt sig paa Plattysk.

Den nationalistiske Bevægelse i det moderne Evropa er, hvad enten den har en nationalreligiøs Tilsætning som i Frankrig, hvor den har vendt sig mod Protestanterne, eller den blot søger sin Styrke i en Racebevidsthed som i Tyskland, allevegne optraadt som antisemitisk. Den hævder, at Mænd eller Kvinder af jødisk Afstamning aldrig kan opnaa nogen dybere Indflydelse paa en Befolkning af romansk, germansk eller slavisk Æt og ligesaalidt kan opfattes som repræsentative for den. Blot den Omstændighed, at ingen Ideer er slaaede saaledes an i Evropa snart i totusind Aar, som de jødisk-kristelige Ideer, der i sin Tid opstod i Palæstina, maa vække Tvivl om Rigtigheden heraf.

Det vil desuden snart ses, at man anvender Læren, hvor det passer En, og ellers lader den falde. Der kan neppe herske Tvivl om, at Rachel og Sarah Bernhardt maa betragtes som repræsentative for fransk Skuespilkunst og Johanne Louise Heiberg for dansk.

I de fleste Tilfælde vil det desuden vise sig, at Læren modbevises af Kendsgerningerne, af selve den faktisk udøvede Indflydelse. Ingen kan betvivle, at Henrik Hertz som Lyriker og Dramatiker har slaaet an i det danske Folk. En overstrømmende Anerkendelse blev ham til Del. Han hører helt og holdent ind i den danske Aandsudvikling som J. L. Heibergs Ven og Kampfælle. Ifald man ikke ad rent udvortes Vej kendte hans Afstamning, vilde det være umuligt at godtgøre den af hans Værker. — Bizet's *Carmen* har ligeledes henrykt Germaner og Romaner. Dens Musik har slaaet an overalt i Evropa. Først sent fik man ad rent udvortes Vej oplyst, at Bizet var Jøde.

Det mægtigste Socialdemokrati i Verden, det tyske, er stiftet af Ferdinand Lassalle og Karl Marx, to Mænd, der baade paa fædrene og mødrene Side var af jødisk Byrd. Marx's Ideer har tilmed virket langt ud over Tysklands Grænser paa hele Evropas Arbejderbefolkning. Men nu er det en Sandhed, som Filosofien længst har fastslaaet, at ingen Paavirkning kan finde Sted mellem uensartede Størrelser. Blot det, at en Paavirkning — ligemeget under hvor stor Modstand fra Anderledessindede — indtræder, beviser den indbyrdes Beslægtethed af den, som udøver Indflydelsen, og de, som undergaar den. Denne simple Sandhed omstyrter alle Antisemiternes Paastande lige fra de ældste til de nyeste skinvidenskabelige i en Bog fra igaar, Maurice Muret's *L'Esprit juif*.

Der er blandt de bedre antisemitiske Forfattere en enkelt, som frembyder en vis Interesse, dels fordi han er en aandrig og kundskabsrig Mand, dels fordi han uden at agte derpaa selv gendriver sin antisemitiske Lære ved en anden yderst dristig, men af ham ivrigt forfægtet Teori; det er den italienske, i sit Fædreland meget skattede Forfatter, Guglielmo Ferrero, lidenskabelig Tilhænger af den berømte jødiske Videnskabsmand Cesare Lombroso. I sin Bog *l'Europa giovane* (det unge Evropa). behandler han (som Muret) en nordisk Forfatter af jødisk Æt for at fraskrive ham enhver Indflydelse paa hans Landsmænd. Men samtidigt hævder han andensteds i sin Bog som ægte Teoretiker en Lov, som han kalder Særegenhedens Lov (*la legge della singolarità*). Den gaar ud paa, at de Mænd, der har udøvet den største Indflydelse i Staterne, altid har været af fremmed Oprindelse. Naar Cæsar Borgia blev den typiske Fyrste under den italienske Renæssance, saa beror det paa, at han var Spanier.

Mazzarin, Napoleon, Gambetta har regeret Frankrig ikke tiltrods for deres fremmede Afstamning, men i Kraft af den. Det var i Kraft af det Fremmedartede i sin Aand, at Bismarck beherskede Tyskerne — Ferrero antager desuden som Franskmændene, at Bismarck var af slavisk Blod — det var i Kraft af det Fremmedartede i sin Aand, at Disraeli som Lord Beaconsfield tiltrods for den Hærskare af Fordomme, han havde at overvinde, kunde opkaste sig til Leder først af Englands Adel saa af det hele Storbritannien. Cavour havde Intet i sig, der tydede paa en piemontesisk Adelsmand; han var fransk af Væsen og Færd som af Navn. Parnell, Irlands ukronede Konge, var slet ingen Irlænder slet ingen Kelter, men en Englænder, endog en Protestant, tilhørte altsaa selv det Folk og det Samfund, mod hvilket han ledede Modstanden.

Sætningen, at Ingen opnaar saa stor en Indflydelse som den Fremmedartede, er vel, saaledes sat paa Spidsen, ikke stort mere end et genialt Paradoks; men den har den Dyd, at sætte Tanker i Bevægelse, menneskelige, ikke-nationalistiske Tanker.

LYKKEN

(1902)

Naar man spørger sig selv, hvorledes det nordiske Publikum stiller sig til den Kamp for Lovenes Gennemførelse, som den franske Regering har aabnet mod de gejstlige Ordener, om dette Publikum har taget Parti og da for hvem — da føler man sig i Forlegenhed med Svaret. Rimeligvis er der adskillige blandt de religiøst Interesserede, hvis Deltagelse er paa Munkenes og Nonnernes Side, sandsynligvis er der adskillige Frisindede, som beklager Regeringens Felttog, fordi de i al Almindelighed er for Undervisningsfrihed, uden at de derfor benægter dette Felttogs Berettigelse. Men i Reglen betragter man i Norden det, der

sker, som et fjernt Skuespil, der er os uvedkommende, fordi det udspilles mellem Staten og den katolske Kirke, der i Norden ikke endnu er nogen Magt.

Man har Uret heri; thi hvad der ligger bag ved alt det Ydre, som sker, er det Spørgsmaal, om Opdragelsen skal være konfessionsfri eller konfessionel, og hvis dette Spørgsmaal ikke rører os, er det ene og alene, fordi vi er saa langt tilbage, at Spørgsmaalet endnu slet ikke eksisterer for os, hos hvem faktisk al Undervisning, endog Højskolernes, er konfessionel, og hvor end ikke det videstgaaende Borger- eller Bondeparti har stillet Krav paa bekendelsesfri Opdragelse af Ungdommen. Kampen mellem Staten og den katolske Kirke er især en Kamp mellem læg Undervisning og kirkelig. Forklaredes det saaledes i Norden, vilde et umaadeligt Flertal af den mandlige Befolkning og omtrent hele den kvindelige Befolkning have sin Sympati paa Kongregationernes Side. Det er derfor ret mærkeligt, at nordiske Blade betegner Kampen som en Kulturkamp; thi i Reglen er for dem Kulturen netop, hvad den franske Stat med yderste Anstrengelse bekæmper.

I den Lærebog i Moral og Politik, for hvis Indførelse i Statsskolerne der for Tiden arbejdes, og om hvilken der strides (Haandbogen *Aulard-Bayet*), behandles de forskellige Religioner rent statistisk. De anføres i Orden efter deres Ælde, og ved hver af dem tilføjes, hvor mange Bekendere den har. Man giver ingen af Religionerne Fortrinnet. Der siges tvertimod, at da Ingen kan vide, om der er nogen Gud til, eller bevise hans Tilværelse, saa har ethvert Menneske Ret til, ingen Religion at have eller til at vælge sig den Religion, der tiltaler ham mest. Enhver religiøs Maalestok for menneskelige Handlingers Værdi forkastes, og med stor Fasthed er her overalt i Lærdomme, i Forklaringer, i de letfattelige Læsestykker, som er valgte, den Maalestok gjort gældende, om en Handling fremmer Andres Lykke eller ej. Pligten er den at fremme Andres Lykke; en god Handling er den, som udbreder Lykke, og med megen dogmatisk Sikkerhed, adskillig Spidsfindighed og ikke ringe Behændighed bliver det paavist, at kun den, der fremmer Andres Lykke, fremmer sin egen. Eksemplerne godtgør det med tilsyneladende Klarhed: Min Næstes Hus brænder; jeg lader det brænde, hjælper ham ikke med at slukke; hvad kommer det Hele mig ved? — Men næste Aar brænder mit eget Hus; min Næste hævner sig ved at efterligne

mig, og belærer mig saaledes om, at jeg havde fremmet mit eget Vel ved at fremme hans.

Da Velfærdsmoralen i det 18de Aarhundredes Midte dukkede op samtidigt i England og Frankrig, opstillede man som bekendt to Teorier. Efter den ene foregik Sammensmeltningen (Indentifikationen) af den private og den almene Interesse af sig selv, i hver Enkelts Bevidsthed; Egenkærlighederne harmoniserede sig af sig selv og frembragte rent mekanisk Slægtens Bedste; thi Menneskeden vilde jo slet ikke kunne eksistere, i Fald hver Enkelt fremmede sin Næstes Fordel til Skade for sin. Efter den anden Teori foregik Sammensmeltningen paa kunstig Maade. Individerne handlede egenkærligt, og især i Politik burde der principielt altid gaas ud fra, at hver Enkelt bar sig ad som en Slyngel; men Politikens Kunst bestod i at regere de Enkelte gennem deres Interesser, altsaa snedigt mage det saa, at de tiltrods for deres Havesyge og Æresyge kom til at samarbejde til det fælles Vel. — Som det ses, stiller den franske Republiks planlagte Lærebog sig uforbeholdent paa det første troskyldigere Stade.

Men det Spørgsmaal rejser sig uvilkaarligt for Læseren: Idet Republiken nu saaledes efter Evne besværliggør en religiøs Skole-Opdragelse af franske Børn, kan den saa efter sin egen Begrebsbestemmelse hævde, at denne Handling er en god Handling? Den er sikker nok paa derved at fremme Kulturen, og den lille tænkende Part af Menneskeheden er sikkert enig med den heri. Men lader det sig bevise, at den fremmer Lykken? Og derpaa skulde jo den gode Handling kendes. Det er et overmaade indviklet Spørgsmaal, som i ethvert Tilfælde Adskillige af dem, hvem Sagen berører nærmest, vilde besvare med et kraftigt Nej.

Hvad er nemlig Lykken? Paa den Tid, da selve Lykkemoralen blev dannet, blandt Benthams Forgængere i England, blev de første Definitioner givne. David Hartley betegnede 1749 i sit berømte Værk *Iagttagelser over Mennesket* Lykken som «en Sum af Enkeltfornøjelser, forenede ved en Idéforbindelse». Paley definerede i 1785 i sin Bog *Principerne for den moralske og politiske Filosofi* Lykken som «en Sum af Fornøjelser, der kun er forskellige ved deres Varighed og ved deres Styrke» eller nøjagtigere som «Overskuddet af en Sum af Fornøjelser over en Sum af Smerter».

Med ubetydelige Varianter fastholdes denne Definition af Lykken i hele den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede. Man opstiller Nyttegrundsætningen, bestemmer Nytten som det Lykkeskabende, og med en forbavsende Overensstemmelse, der ikke kan andet end slaa hver den, som fordyber sig i hin Tid og dens Tanker, udtrykker de forskellige Hovedlandes Tænkere sig om Særkendet for god Moral og Politik. I Frankrig lærer Helvetius, at Moralen har til Formaal «Almeninteressen», det vil. sige «det store Flertals Interesse», saa Retfærdigheden bestaar i «Udrettelsen af Handlinger, der er gavnlige for det størst mulige Antal Mennesker». Den berømte italienske Retslærde Beccaria bruger med Forkærlighed Ordet Lykke. Maalet er «den størst mulige Lykke, fordelt paa det største Antal» (*la massima felicità divisa nel maggior numero*). Priestley skriver i en Afhandling fra 1768 «Om de første Regeringsprinciper og om den politiske, borgerlige og religiøse Friheds Natur», at det store Kendemærke, der afgør alle politiske Spørgsmaal, er «Statsmedlemmernes Velfærd og Lykke, det vil sige Flertallets». Og religiøs som han er, beviser han sin Sætning blandt Andet ved den Betragtning, «at man ikke kan tænke sig Gud besjælet af nogen anden Omhu end den for sine Skabningers Lykke».

Det er alle disse Bestræbelser tilsammen, der udmunder i Benthams berømte Formel (hvori der altsaa ikke er det ringeste Nyt) «Tilstræbelsen af den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal» som Kendetegnet paa den gode Handling. Kun at Bentham i Modsætning til Priestley ikke troede paa nogen Gud, hvem Menneskelykken laa paa Hjerte, og derfor des ivrigere kæmpede for Lykkens Iværksættelse ved Menneskene selv.

Det Forbistrede ved Sagen er kun Vanskeligheden af at blive enig om, hvad Lykken er. Ganske som danske Folkehøjskoleforstandere finder franske Munke, Nonner, deres Lærlinge og Tilhængere, en Lykke, der overgaar al Forstand, i det religiøse Samliv med Gud og Menigheden; de finder muligvis stundom en neppe ringere Lykke i Tanken om, hvor ilde det maaske allerede i denne Verden, sikkert i det følgende Liv, vil gaa alle deres Modstandere, Kættere, Gudsfornegtere, Religionsspottere osv. Hvem kan nu maale, om den Lykke, det er at føle sig som et Kulturmenneske, befriet for enhver Art Spøgelsetro, er større og mere intensiv end hin hemmelighedsfulde Salighedsfornemmelse. Det er neppe sandsynligt, at den er det.

Det vilde derfor maaske være rigtigere og ærligere, om Republikanerne i Frankrig sagde: «Vi vil fremme Kulturen, fordi vi holder den for det højeste Gode», og betænkte sig lidt mere paa at fastslaa netop Udbredelsen af Lykke som den gode og berettigede Handlings Særkende.

KIRKE OG STAT

(1902)

I Anledning af Spørgsmaalet om, paa hvad Side det nordiske Publikum har sin Sympati i den franske Republiks Kamp mod de Kongregationer, der trods Lovens Bud ikke har ansøgt om Godkendelse, har en ellers øjensynlig frisindet Dame tilskrevet mig et Brev paa syv tætte Sider, hvori hun med et ret kvindeligt Hang til kraftige Udtryk erklærer, at hun finder Regeringens Lukning af Skolerne «absolut infam og intet andet». Skønt hun betegner sig selv som fritænkersk sindet, er hun «ved at flyde over af Harme over Regeringens Overgreb». Hendes Udgangspunkt er naturligvis det, at Faderen overfor Staten har ubetinget Ret til at lade sine Børn faa den Opdragelse og Undervisning, han holder for bedst. Hun ser aldeles bort fra det med Forsæt Lovstridige i Kongregationernes Færd.

Saaledes hedder det ogsaa i den Erklæring, som den i Frankrig nys stiftede *Forening for Undervisningens Frihed* har udsendt, at «Familiefaderen ikke ved nogetsomhelst Middel bør forhindres fra at opdrage sine Børn, som han ønsker, og at Ingen har Ret til at spørge ham, i hvilken Grundanskuelse han lader dem opdrage og hvorfor».

Den Frihed, for hvilken Kirkens Mænd her tager Ordet, er en Frihed, for hvilken ingen Stat og ingen Enkeltmand, der vil fremme Fornuft og Aandsfrihed, kan have noget tilovers. Saaledes opfattet er Frihedens Sag ikke væsenligt forskellig fra

Slaveriets. Trængte den Grundsætning igennem, som her søges fastslaaet, vilde Faderen have Ret til aandeligt at svinebinde sit Afkom, og det uden at Nogen formaaede at indblande sig deri. Loven beskytter de mindreaarige Børns Personer og Ejendom mod Faderens Luner. Har Staten da ikke Ret til at beskytte Barnets Hjerne, dets Sjæleliv, dets Karakterdannelse? Faderens Meninger skulde overføres paa Sønnen i Kraft af den blotte Forældremyndighed! Hvor Talen er om en Fædrenearv, faar Barnet en Formynder; men hvor det drejer sig om en Livsanskuelse, skulde Barnet ganske savne den Beskyttelse, en Formynder kan yde og skal yde. Det vilde lede til, at Faderen kunde paaføre Børnene sine Fordomme, sin Indskrænkethed, sine forældede og skadelige Anskuelser, ganske som han paafører dem sin Tuberkulose og sin Kønssygdom. Han vilde da ikke alene som troende have Ret til at opdrage sit Barn til en kirkeligt troende som han selv, men vilde, dersom han (som Brunetière, der er en af Foreningens Stiftere og Formænd) var kommen til den Overbevisning, at Videnskaben har spillet Fallit, kunne forbyde sine Børn at gøre Bekendtskab med Matematikens og Fysikens Elementer. Det gaar dog ikke an at give en Fader, der føler sig selvsikker, fordi han aldrig har havt en Tanke i Hjernen, Retten til at fordømme sine Børn til Uvidenhed, Tankeløshed og Avtoritetstro.

Den franske *Forening for Undervisningens Frihed*• kræver i Frihedens Navn for Læreren Retten til «at knytte ethvert Æmne til Undervisning i en af de Religioner, som anerkendes af Staten.» Dette sidste er paa den ene Side et Angreb paa den konfessionsløse Undervisning, paa den anden en Indrømmelse til Protestanter og Jøder, fordi man i dette særlige Tilfælde har Brug for deres Bistand. Men i Virkeligheden er der ingen fornuftig Grund til at standse ved de af Staten anerkendte Religioner. Hvis en Familiefader foretrækker Buddhaismen, bør han i Kraft af Frihedsgrundsætningen have Lov til at kræve Studie-Æmnerne knyttede til Undervisning i Buddhas Lære. Og hvis han er en Beundrer af centralafrikanske Religioner, bør han have fuld Frihed til at lade sine Børn faa den Opfattelse meddelt, at Menneskeofre er meget at foretrække for Præste-Offeret. Det er den følgerigtige Slutning, som man ud fra den i den danske Dames Brev og i den franske Forenings Kundgørelse formulerede Frihedsgrundsætning ikke kommer udenom.

Hvis imidlertid et Samfund er naaet saa vidt i Kultur, at Statens ledende Mænd sætter sig Kulturfremskridtet til Opgave, saa kommer de derved nødvendigvis til at give Beslutninger Lovskraft, der gaar ud paa at frelse den opvoksende Slægts Hjerner og Hjerter fra kirkelig Bearbejdelse og Paavirkning i Skolen. Det er deres Ret; de kan ikke andet end opfatte det som deres Pligt. De har Opnaaelse og Befæstelse af Aandsfrihed for Øje, og det kan ikke røre dem, at en Kirke, hvis Væsen er Fornegtelse af Tankefriheden, stræber at ophidse Sindene imod dem i Frihedens Navn, naar der ved denne Frihed kun forstaas Retten til at fortsætte og sikre Aandernes Aartusinder gamle Slaveri under Dogmer.

Det er jo ikke de franske Republikaneres Skyld, at ved den historiske Udvikling i Evropa Folkene, og det i Grunden de protestantiske som de katolske, er splittede i Grupper, der hver for sig betragter den modsatte Gruppes Livsanskuelse som en Vildfarelse og en skadelig Magt. I alle Lande ser de Troende i de Ikke-Troende Mennesker, hvem Vejen til Sandhed og Frelse staar aaben, men som af Sløvhed eller Blindhed eller daarlig Trods eller ond Vilje ikke slaar ind paa den. De alene forstaar det verdenshistorisk Skete. De mener desuden at sidde inde med den eneste sande Maalestok for Menneskeværdi; de alene har Muligheden for at bære Livets Tilskikkelser paa rette Maade; de fornemmer den højeste Lyksalighed i Samfund med Gud og Menigheden, og de haaber paa en evig Salighed i et Liv efter Døden. De fordømmer altsaa dem, der stræber at nedbryde deres Tro.

Overfor dem staar deres Modstandere, de, som for Tiden er ved Roret i Frankrig, for hvem kirkelig Undervisning og Opdragelse er en Undervisning i Brug af forfalsket Maal og Vægt, falsk Maal for enhver menneskelig Værdi og al menneskelig Storhed, falsk Værdsættelse af Handlinger som af Tanker, falsk Opfattelse af historiske Tildragelser som af sjælelige Foreteelser, falsk Vægtanvendelse i Fastsættelsen af den Vægt, der bør tillægges Brøde som Dyd. De stræber at fortrænge Troen, nøjagtigt som de stræber at fortrænge Drikkeriet. De betragter den religiøse Henrykkelsestilstand som en usund Rus. De indrømmer, at den meddeler en kunstig Kraftfølelse, men hævder, at den nedbryder Intelligensen, sløver Blikket, og at den Lyksalighed, den medfører, ikke er mere værd end den, som Alkohol formaar at fremkalde.

Imellem de to Lejre kunde der kun herske Fred i det Tilfælde, at Kirken var adskilt fra Staten. Men Konkordatet hersker endnu i Frankrig, og selve Kirken er imod Adskillelsen, da den nu opretholdes ved de Ikke-Troendes Afgifter saa vel som ved de Troendes, og ikke vil give Afkald.

Men efter al menneskelig Sandsynlighed vil den Anskuelse i Løbet af ikke mange Aar trænge igennem i Frankrig, at kun paa Vilkaar af Konkordatets Ophævelse kan ydre Fred som indre Frihed opnaas og befæstes. Hvad i det 18. Aarhundrede Voltaire, Montesquieu, Diderot, Rousseau har lagt Grunden til, og hvad der i det 19. Aarhundrede antog ny Former og fik videre Udbredelse ved Mænd som Michelet, Quinet, Taine og Renan, det vil da i den ny Tid kunne gennemtrænge fransk Politik, uden at der hverken virkeligt eller tilsyneladende sker nogen Uret eller øves nogen Vold mod Institutioner, der ledes af Kirkens Mænd og Kvinder.

SYLVESTERAFTEN-BETRAGTNINGER

(1903)

Naar Sylvesteraften nærmer sig, falder det naturligt at se tilbage paa det i Aarets Løb Oplevede eller Udrettede, og mangen En opgør Regnskabet over, hvad godt og ondt Aaret har bragt ham, hvor stor en Sum af Glæder og Sorger.

De, der er hensynsfulde nok mod deres Medmennesker til at arbejde paa deres egen Forbedring — Flertallet er det neppe — undersøger, hvorvidt denne deres Stræben har ført dem, hvilke Fejl de har aflagt, hvilke Dyder de har udviklet, hvor megen Glæde de har voldt andre. De, hvis Fag det er at forbedre andre, Præster og Lægprædikanter, moraliserende Digtere osv., drømmer om, hvor mange de har omvendt eller opbygget, eller hos hvor mange det er lykkedes dem at vække en Ansvarsfølelse, der ikke altid er sporlig i deres egen Handlemaade. De virk-

somme og praktiske Naturer, der fremfor alt vil udrette noget, ser tilbage paa, hvad de i Aarets Løb har faaet færdigt eller paabegyndt, og sammenligner det forgangne Aar med tidligere mer eller mindre frugtbare. De sparsomme tænker efter, hvor meget de har kunnet lægge tilside; de ærgerrige betænker, hvilke Ordener de har faaet; Børn sammenligner denne Juls Foræringer med forrige Juls.

Faa nøjes dog med at se tilbage, de fleste stirrer paa Sylvesteraften ind i det Uvisse, en Smule bevægede af Haab og Frygt.

Et tysk Blad sendte fornylig det Spørgsmaal rundt til Mænd i de forskellige Lande: Med hvilke Forhaabninger og Ønsker ser De det ny Aar i Møde? Det rettedes iblandt andre til En, der lod Spørgsmaalet ubesvaret, fordi han ikke sporede nogen Lyst til at udtale Ønsker og Haab, da det er saa ganske virkningsløst at haabe og at ønske — endda Jul og Nytaar er den Tid, hvor Mennesker i Millionvis overøser hverandre med gode Ønsker, dels mundtligt, dels skriftligt paa mer eller mindre kunstnerisk udstyrede Kort.

Den hellige Sylvester, der for snart 1600 Aar siden døbte Konstantin den Store, døber nu det nyfødte Aar, holder Mindetalen over det gamle og ønsker til Lykke.

Lykke er jo det almindelige Udtryk, hvorunder Alt gaar ind, hvad den Enkelte attraar for sig og sine, da Lykken ikke er noget Bestemt, men for enhver er det, hvori han sætter den, Udviklingen af hans Liv i Overensstemmelse med hans Tilbøjelighed.

Naar Spørgsmaalet om de Forhaabninger, man nærer til det ny Aar, imidlertid af et Blad rettes til offenlige Personligheder, er Meningen naturligvis ikke, hvad de ønsker for sig selv, men for Almenheden, hvad godt de venter, det vil bringe Riger og Folk. Det ligger da for mange nærmest at tænke paa Fremskridtene i Naturkundskab, og de deri Indviede vil vide, hvilke gavnlige Opdagelser, der synes nær forestaaende og maa betragtes som særligt sandsynlige og særligt løfterige.

De fleste tænker dog maaske paa det Politiske og Sociale, attraar Verdensfreden eller Frihed eller Lighed, Virkeliggørelsen af et eller andet Ideal. Naar man her ikke er ivrig efter at udtale nogen Forhaabning eller Forventning, saa behøver det ikke at være, fordi man kun er en lunken Ven af Idealerne; det kan

være, fordi man i Modsætning til de mange Repræsentanter for et tillidsfuldt Gladsyn er gennemtrængt af Følelsen af, hvor lidet vidt vi er komne.

De hellige tre Kejsere hylder Barnet, den lille spæde *Verdensfred*, over hvis Vugge Haagerstjernen lyser; de græder af Glæde over, at det er lykkedes at bevare den Spæde; dog passer de, at deres Taarer ikke væder deres Krudt. Saa kort efter Sammenstødet i Anledning af Fachoda, hvor England ved Krigstrusler fik Frankrig til at vige, rejser franske Parlamentsmedlemmer til London og engelske til Paris, og man enes, mens megen Champagne bliver drukket, om den berømte engelsk-franske Overenskomst, der udsiger, at i alle de Tilfælde, hvor Nationernes Ære eller Livs-Interesser *ikke* staar paa Spil, der skal Voldgift skille Trætten. Med andre Ord, i de Tilfælde, hvor der heller ikke ellers var fjerneste Grund til at føre Krig, der skal Krig ikke blive ført. Og Alverden er rørt og priser Fremskridtet. Imedens hvæsser Herodes dels sin japanske, dels sin russiske Kniv.

Man kunde jo ogsaa gerne udtale sin Forhaabning om den sociale Fred i det ny Aar, Udjævningen af Klassetvistigheder, *Lighedsidealets* Anerkendelse. Men da der fra Aar til Aar i Evropas forskellige Lande bliver stedse flere og stedse varigere Arbejdsnedlæggelser og Udespærringer fra Arbejde, da Klagerne over Arbejdsgivernes Hensynsløshed og Arbejdernes Umedgørlighed lyder bestandigt mere højrøstede, og saaledes, at Lande som Rusland, i hvilke der for ti Aar siden endnu ikke fandt nogen Arbejdsnedlæggelse Sted, i vore Dage er saa gennemfurede af Klassekampen som Belgien eller Tyskland, er man lidet fristet til at udtale nogen Forventning om, at det ny Aar skulde bringe Samfundsharmoni.

Herbert Spencer udtalte sig i sine sidste Leveaar med stedse større Mismod om den politiske Udviklings Gang i den moderne Verden. Han saa overalt Nedgang og Tilbageskridt, selv for de nordamerikanske Fristaters Vedkommende overskyggede den stigende politiske Fordærvelse alt andet for hans Blik, og særligt fremhævede han, at der blev bestandig mindre *Frihed* paa Jorden. Han saa i den sig fremarbejdende Socialisme en frihedsfjendtlig Magt.

Tiltrods for hans Sortsyn tager det sig ud, som vandt i enkelte vestevropæiske og sydevropæiske Stater Friheden mere Jordsmon end før, medens der øjensynligt, selv om man ser et Aar frem i Tiden, er lidet at vente for Østevropa. Men iøvrigt

er det nødvendigt atter og atter at gøre opmærksom paa den Forvirring, der her i Danmark findes i Sindene, med Hensyn til Begrebet Frihed og Udtryk som Frisind, Frihedskærlighed og deslige.

Naar visse Højskolefolk taler om den Frihed, for hvilken de sværmer, maatte en ny Pilatus spørge: Hvad er Frihed?

Paa de højeste Omraader staar de selv ikke paa Fritænkningens, men paa Troens Grund, og hele deres Tankeliv er bestemt ved Tro. Ikke desmindre stiller de, naar Talen er om den eneste aandelige Frihedskamp, der i vore Dage har faaet et politisk Udslag, den franske Regerings Kamp mod Munke- og Nonneordenernes undervisende Virksomhed, denne Stræben i Gabestokken som en Kamp for Tvangen. Nu er Tvang og Frihed jo imidlertid kun rent bogstavelig taget Modsætninger. Enhver Lov medfører Tvang, selv den Lov, der vil sikre Frihed og udbrede Oplysning, Selvtænkning, Frisind. Naar en Stat indfører tvungen Skoleundervisning, saa modarbejder den ikke Folkefrihed, men fremmer den, i Fald ellers Undervisningen duer noget. Naar en Stat som den franske tager Skoleundervisningen ud af Munkeordenernes Hænder, men ikke desmindre kræver Børnene underviste, saa gør den derved en befriende Gerning. En Undervisning, som ledes af Munke, er farlig af to Grunde, en sædelig og en intellektuel. Munkene har aflagt Kyskhedsløfte og befinder sig følgelig i en unaturlig kønslig Tilstand, hvorom de Skandaler, der stadigt paany kommer til Udbrud i Kongregationernes Skoler, aflægger talende Vidnesbyrd. De er dernæst helt og holdent bundne til Romerkirkens Dogmer; for dem er Sandheden ikke noget, der skal søges, men noget, der engang er fundet og givet; de er derfor ude af Stand til at vække den fri og uhildede Forskningslyst hos Eleverne, paa hvilken det aandelige Fremskridt beror. Selvfølgelig beraaber de sig overfor Staten paa Frihedsideen. Men selv repræsenterer de udelukkende Avtoritetstroens Idé. Man vender da op og ned paa Begreberne, naar man til Støtte for dem paaberaaber sig Frihedsidealet. Selv den, der fra sin Ungdom af har dyrket dette Ideal og derfor f. Eks. mangen god Gang taget Afstand fra de liberale Dogmer, kan paa dette Punkt ikke nægte den nuværende franske Regering sin Sympati. Han vil nu som før anse en Fordrivelse af Jesuiterne for utilstedelig; de har, saa længe de ikke forser sig mod nogen Lov, samme Ret til at leve i Landene som Tilhængerne af hvilken-

somhelst anden Lære. Men som Staten kræver visse Betingelser af den, der vil helbrede sine Medborgere og som Kravet af medicinsk Eksamen ikke er et Brud paa Menneskerettighederne, saaledes har Staten Ret til at stille kulturelle Betingelser for Skolehold.

Et andet Spørgsmaal er det, om den franske Regerings Holdning vil vise sig politisk virksom, og endnu et meget videre Spørgsmaal er det, om Menneskeheden ikke var bedre faren, i Fald den var saa vidt, at den overhovedet kunde undvære Staten. Dog det er Spørgsmaal, som ikke ligger for.

Medens alle undertrykte Klasser og alle undertrykte Folkeslag i dette Øjeblik fører en ihærdig, men ikke meget udsigtsrig Kamp for politisk Frihed, er kun Frankrig naaet saa langt frem, at det kæmper for Aandsfrihedens Fremme. Arbejderstanden i alle Lande strider for Ligestillethed med de andre Stænder. Makedoniere og Armeniere, russiske og rumænske Jøder kæmper for det blotte Liv. Finner, Polakker, Nordslesvigere arbejder for deres Nationalitet, de russiske Revolutionære for Afskaffelsen af Enevælden. Men i Frankrig kæmpes — om end med plumpe Midler — for at hindre det Land, der længe var det ypperste Kulturland, fra at synke til at blive et Spanien, kæmpes altsaa for den Aandsfrihed, hvorpaa Kulturfremskridtet beror.

Der er desværre ikke stor Sandsynlighed for, at det ny Aar bringer de ofrede Folkestammer eller de nedbrudte Nationaliteter nogen afgørende Trøst og Fremgang; men der er altid en svag Mulighed for langsomt stigende Aandsfrihed i et enkelt Hovedland, og mere vilde det være ubilligt at forvente; meget andet vilde følge deraf.